

સને ૧૯૨૬.

અનુક્રમણિકા

નંબર.

વિષયાનુક્રમ

સામાન્ય વિષયો,
શિક્ષણ.

૧.	અધિક માસ	૬૭
૨.	અભ્યાસ કરવાની રીત (૧)	૩૨૪
૩.	આપણા બાળકોને આપણે શુ શીખવીશું ?	{ ૨૨૨ ૨૮૯
૪.	કન્યાઓ માટેની વ. ફા. પરીક્ષામાં બેઠેલા ઉમેદવારોએ લખેલા ઉત્તરો સંબંધી થોડુંક વિવેચન (ઉત્તર અને મુખર્ષી ભાગ-ગુજરાતી)	૩૦૯
૫	ગણિતના પાઠની નોંધ	{ ૫૦ ૭૧ ૧૫૯
૬.	ગુજરાતની કેળવણી મંત્રીની સ્થિતિ	૨૧૭
૭.	દક્ષિણામૂર્તિભવન બાલમંદિર, ભાવનગર	૩૧૭
૮.	પ્રાથમિક શાળામાં સંયુક્ત વર્ગોના પાઠ	૨૦
૯.	બાળપોથી શીખવવાની દાખલ કરેલી નવી રીત (ગોધરા મિશન ટ્રે કો ની પ્રેક્ટિસિંગ સ્કૂલમાં)	૨૬૯
૧૦.	બાળકની વિચારસૃષ્ટિ	૩૨૦
૧૧.	બાળરક્ષણ	૩૩
૧૨.	બીકન પદ્ધતિ પ્રમાણે વાચનનું શિક્ષણ	૩૨૮
૧૩.	બૂગોળનું શિક્ષણ (૧)	૨૮૧
૧૪.	અ. ” (૨)	૩૧૩
૧૪.	મુખર્ષી યુનિવર્સિટીની સ્કૂલ લીવીંગ પરીક્ષામાં પૂછાએલા બૂગોળના સવાલો	૧૭૧
૧૫.	મૂળાક્ષરશિક્ષણ	૩૩૧

૧૬.	વાવઝીપામાં ખેતીશિક્ષણ	૧૪
૧૭.	વાધરી બોડિંગશાળા, ઉત્તરમંડા	૧૬૭
૧૮.	શારીરિક કેળવણી સંબંધી સૂચનાઓ	૨૦૨
૧૯.	શારીરિક કેળવણીની બાવકારિક પદ્ધતિ (શાળાઓમાં)	૩૪૦
૨૦.	શાળાબ્યવસ્થા	૨૪૯
૨૧.	શિક્ષક કેવો હોવો જોઈએ ?	૨૮૪
૨૨.	શિક્ષકો માટે સૂચનાઓ...	૩
૨૩.	શિક્ષણ સંબંધી ઉપયોગી સૂચનાઓ	૩૧૬
૨૪.	સાહિત્યના પાઠની નોંધ...	૨૩
૨૫.	સીવણ વિષે સૂચનાઓ...	૫૪
૨૬.	સુરત જિલ્લામાં કામ કરતી કેટલીક પ્રાયમિક શિક્ષણની સંસ્થાઓ અને તેમાં થતું અગત્યનું કામ...	૩૩૬

સાહિત્ય અને ભાષા, વ્યાકરણ ઇત્યાદિ

૨૭.	આઠમી ગ્રંથરાત્રી સાહિત્ય પરિષદ	૯૭
૨૮.	ઉર્દુ શિક્ષણ	૨૨૯
૨૯.	ગ્રંથરાત્રી ટ્રેનિંગ કૉલેજ, અમદાવાદ	૧૪
૩૦.	પ્રે. રા. ટ્રે. કો. માં પ્રાતઃકાળે ગવાતી પ્રાર્થનામાળાના સંગીતનું નોટેશન	૧૨૪
૩૧.	બકુલ	૧૩
૩૨.	લલિતકળા	૧૨૯
૩૩.	વાચનમાળાની કવિનાના સંગીતનું નોટેશન...	૫૩
૩૪.	સંગીતનું નોટેશન	૮૧
					૨૬૯

ઇતિહાસ અને ભૂગોળ.

૩૫.	જહાગીર બાદશાહની બાળકેળવણી	૭૭
૩૬.	દક્ષિણ મુવના પ્રદેશની શોધ	૩૪૫
૩૭.	રમજન શરીફ તથા ઇદના સુખારક તહેવારનો હુંક અહેવાલ	૧૬૪
૩૮.	વંદતબિરાજઓની રાજ્યપદ્ધતિ	૮

ચિત્રકામ, હસ્તઉદ્યોગ ઇત્યાદિ

૩૯.	ચિત્રવિદ્યા	૨૮૭
૪૦.	રકેચ ટ્રોઇંગ	૧૩૯
૪૧.	સુરતમાં ગ્રંથરાત્રી કલા પ્રદર્શન	૩૫૨

વિજ્ઞાન, સૃષ્ટિનિરીક્ષણ ઇત્યાદિ.

૪૨.	બાગકામ ને તેને લગતા સૃષ્ટિનિરીક્ષણના કામની (ચોમાસાની ઋતુમાં) માસવાર વહેંચણી	૧૫૪
૪૩.	બાળપોષણ	૨૩૩
૪૪.	મેધધનુષ્યનાં અદ્વય કિરણો	૭૧

પરચુરણ.

૪૫.	આપણા નવા વાઇસરોય સાહેબ	૬૫
૪૬.	ગુજરાતી બેતીવાડી સ્કૂલ	૮૩
૪૭.	ચીફ રોકીટ નેકનામદાર ગવર્નર સાહેબનો વૃત્તન વર્ષના મુખર્જીના રોકીટોને સદેશ	૧.
૪૮.	ટ્રેન્ડ શિક્ષકો	૧૮૫
૪૯.	પંચાંગ (સને ૧૯૨૬ નું)	૨૭
૫૦.	બહેરાં મુગાંની શાળાના કામનું પ્રદર્શન	૪૪
૫૧.	મદાલદમી ટ્રે. કો. ફોર વિમેન અમદાવાદની વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે પૂજાએલા સવાલો	૧૦
૫૨.	યુવક વીરને કરવાનું મનન	૫
૫૩.	વીરબાળા સેવા સમિતિ	૩૬

શુદ્ધિ પત્રક.

૫૪.	શુદ્ધિ પત્રકો	{ ૫૪ ૬૪
સરકારી ઠરાવો, યાદીઓ, બાહિરખખરો વગેરે.		
૫૫.	ઑફટોબર માસમાં પુનામાં ચનાર કેળવણી પ્રદર્શનની ચોળના અને તે વિષેની બાહિરખખરમાં પાછળથી કરવામાં આવેલા સુધારો	{ ૧૨૬ ૨૦૩
૫૬.	હનામ પત્રકો... ..	{ ૮૫ ૧૮૪ ૨૧૬ ૩૧૧
૫૭.	સને ૧૯૨૫ માં ઉ. ભા. માં લેવાએલી કન્યાઓ માટેની વ. ફ. પરીક્ષામાં પાસ થએલા ઉમેદવારોનાં નામની યાદી	{ ૨૧૪ ૨૪૭
૫૮.	કન્યાઓ માટેની (ગુજરાતી) વર્નાક્યુલર કાઉનલ પરીક્ષા લેવાનાં તારીખ અને સ્થળ ઉપર ભાગ અને મુખર્જી ભાગ.	૨૭૮

૫૯.	કન્યાઓ માટેની વ. કા. પરીક્ષા માટે મંજુર કરવામા આવેલાં પુસ્તકો	૨૮૦
૬૦	પુસ્તકોની કિંમતમા ઘટાડો કરવાની મંજુરી... ..	૨૭૮
૬૧.	ટ્રેનિંગ કૉલેજની વાર્ષિક પરીક્ષા, સને ૧૯૨૬	૨૭૮
૬૨.	નવરોજી પેસ્ટનજી વર્ગીય સ્કોલરશિપ	૧૮૩
૬૩.	પછાત વર્ગો (ઉ. ભા. મા. કોમોની વહેંચણી)	૨૭૩
૬૪.	પછાત કોમો માટે સ્કોલરશિપોની સ્પર્ધાની પરીક્ષાઓ... ..	૧૭૭
૬૫.	પુરુષોની પ્રાથમિક ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓનો અભ્યાસક્રમ... ..	૧૮૮
૬૬.	બાગકામ સંબંધી જાહેરખબર	૧૨૮
૬૭	આર્ટન શીમેવ ટ્રે કો. રાજકોટની પ્રાવેશિક પરીક્ષા	૧૮૨
૬૮.	મંજુર કરવામા આવેલા પુસ્તકોની યાદી (મુખ્ય ધલાકામા કેળવણીખાતા તરફથી ઉર્દુ સૂક્ષે માટે તથા લાયબ્રેરી માટે)	૧૭૩ ૪૯ ૨૧૨
૬૯.	મંજુર કરવામા આવેલા પુસ્તકો સંબંધી જાહેરખબર... ..	૧૭૭ ૨૭૭
૭૦.	મંજુર કરવામા આવેલા પુસ્તકોની યાદી	૩૧ ૩૨ ૨૦૪ ૨૭૫ ૩૬૩
૭૧.	વર્નોફૂલ્ગ ફાઇનલ પરીક્ષા ઉ ભા (છોકરાઓ માટેની)	૨૯
૭૨.	,, મા સને ૧૯૨૫ મા ઉ ભા. મા પાસ થએલા ઉમેદવારોના નામની યાદી (છોકરાઓ)	૫૬
	,, સને ૧૯૨૬ મા પાસ થએલા ઉમેદવારોના નામની યાદી	૩૫૯
૭૩.	સાળાબ્યવસ્થા... ..	૨૭૨
૭૪.	દાર્ઝ અને મિડલ સૂક્ષેની સ્કોલરશિપો માટેની પરીક્ષાઓની તારીખોમા થએલો ફેરફાર... ..	૧૭૯
૭૫.	મંજુર મેલ ટ્રે કો. રાજકોટની પ્રાવેશિક પરીક્ષા	૧૮૦

ગુજરાત શાળાપત્ર

પુસ્તક ૬૫] જાન્યુઆરિ, સને ૧૯૨૬ [અંક ૧ લેા

ચીફ સ્કાઉટ નેક નામદાર ગવર્નર સાહેબનો નુતન વર્ષનો
મુંબઈના સ્કાઉટોને સંદેશ.

સ્કાઉટની ચળવળના દરેક સભ્યને નવું વર્ષ આનંદ અને આપાદીમાં
જવાનું ધમ્મજાની મને આ ફરીથી બીજી તક પ્રાપ્ત થાય છે, અને મને
વિશ્વાસ છે કે આ નવા વર્ષમાં તમારામાનો દરેક કમિશનર, દરેક સ્કાઉટ
માસ્તર, પેરોલ લીડર, સ્કાઉટ રોલર અને કમ પોતાની શક્તિ અનુસાર
મદદ કરવા સુક્ષ્મ નહિ, અને એમ કરી તેમની પોતાની આબાદી અને
ચલતી કરશે

નવા વર્ષારંભને દિવસે કરેલા કામોનો હિસાબ કરી કરવાના કામની
દિશા ઠરાવવામાં આવે છે આ દિવસે હું તમારા મુખ્ય સ્કાઉટ તરીકે
તમને મૂલ્યવું છું કે તમે સર્વ હિંદુસ્તાનભર અને બહાર બીજા દેશોમાંના
સ્કાઉટોને તમારી બહેતાની અને એકમેબની સેવા કરવાની ભાવના વ્યક્ત
કરશો અને તેમનું નવું વર્ષ સુખમાં જાય એવી આશા પ્રકટ કરશે

આ ધંધાકાના તરુણોને માટે અત્યંત સ્વાર્થત્યાગપૂર્વક સેવા કરનાર
કમિશનર અને સ્કાઉટ માસ્તરોનો હું અત કરણપૂર્વક આભાર માનું છું.

એ અત્યંત મહત્વના સવાલ-માટે તેઓ તેમની સેવા વધારશે એવી મને આશા છે.

આટલા નાનપણમાં જ નેતા થવાની દૃષ્ટા શીખવાની તક મળેલી એવા પેટ્રોલ લીડરો! તમે તમારું કામ એ પ્રમાણે જ ચલાવી અને તમારા ઉદાહરણે ખીખને તમારે રસ્તે ચાલવાને ઉત્તેજિત કર્યો એવી મને આશા છે. દૂરદર્શી અને સ્વાર્થત્યાગી નેતાઓની તમારા દેશને જરૂર છે. સ્કાઉટના જેવું ઉદાત્ત ધ્યેય સેવનારાઓથી વધારે સારા નેતાઓ આપણને મળી શકે એમ નથી એવો મારો મત છે.

સ્કાઉટો! યુવાનીમા જેટલું શીખાય તેટલું શાખો લેવાનો એવો મારો તમને આગ્રહપૂર્વક ઉપદેશ છે ચરીર અને મન શુદ્ધ ગણો. તમારી વયના છોકરાઓએ જે વિશિષ્ટ રીતે શીખવું જોઈએ તેની રીતે શીખીને સેવા અને આત્માપાલકપણાનો ધડો આપતી આ ચળવળનો બને એટલો ફાયદો લો.

જગતની સુધારણામા સ્કાઉટની ચળવળ અગત્યનો અને ઉમદા ભાગ ભજવે છે એવી પાકી માન્યતા ઉપર હું પોને આશ્ચર્ય છું; તેથી આ સ્કાઉટ રાષ્ટ્રમંધની ચળવળમા જોઓ સફળરૂપે ભાગ લે છે. તેમને મારું એમ કહેવું છે કે તેમણે હાલ પ્રમાણે જ ચલાવ્યા એથી પણ વધારે વ્યક્તિગત ભાગ લેવો.

જેઓ પ્રગતિ અને ઉન્નતિને ચાહે છે તે લોકો સ્કાઉટિંગમાં મિત્રભાવ રાખશે તે મિત્રભાવ અને મદદ મુમર્દ છતાંકર્માથી શુદ્ધ ઉદાર હાથે અને કાર્પણ જાતના અકાચ વચર આવી મળશે એવી મને પાકી આશા છે.

હું તમને ૧૯૨૬ ના વર્ષમાં મુખ, મગવડ અને સારું ભવિષ્ય મળશે એવું ઇચ્છું છું.

તા ૧ લી જાન્યુઆરી, ૧૯૨૬ } (સહી) લેન્ડલી વીલમન
ચીફ સ્કાઉટ (મુમર્દ હતાકો)

ગુજરાતી શાળાઓના શિક્ષકો માટે સૂચનાઓ

ગુજરાતી શાળાઓના શિક્ષકોના સામાન્ય ઉપયોગ અર્થે આ સૂચનાઓ તૈયાર કરવામાં આવી છે.

આ સૂચનાઓ માત્ર સૂચનારૂપ જણવાની છે, આદેશરૂપ નથી; કારણકે શિક્ષણમાં અમુક પદ્ધતિ અનુસરવી કે બીજી તેનો નિર્ણય વિદ્યાર્થીઓની ઉંમર, સ્વભાવ, અને વિકસના પ્રમાણમાં કરવાનો છે. શિક્ષણના સિદ્ધાંતો અને પદ્ધતિઓ યન્ત્ર માદક અમલમાં મૂકાવવાને સૂચનાઓને રચાનજ ન હોય.

બાળવર્ગ.

જે બાળકો ઘેર અથવા અન્ય સ્થળે કોઈ પણ પ્રકારનું શિક્ષણ મેળવ્યા વિના શાળામાં પહેલવહેલાં દાખલ થાય તેમને બાળવર્ગમાં નક્કી કરેલા અભ્યાસક્રમ મુજબ શિક્ષણ આપવું. બાળવર્ગનો અભ્યાસક્રમ માત્ર ઘણી નાની વયનાં એટલે પાંચથી સાત વર્ષનાં બાળકો માટે યોજેલો છે. સાત વર્ષથી મોટી ઉંમરનાં બાળકોને તેઓ જેમ બને તેમ જલદીથી પહેલાં ધોરણમાં ચઢી શકે એવી રીતે શિક્ષણ આપવું.

બાળવર્ગનાં છાત્રાને સવક ખાતર એ ભાગમાં વહેંચી નાખવા:-
(અ) જેઓને શાળામાં આવે પુરા ત્રણ મહિના ન થયા હોય તેવાં અને
(બ) જેઓ ત્રણ મહિનાથી વધારે મુદતનાં હોય તેવાં; આમ ભાગ પાડવા છતાં વર્ષ આખરે એટલે વાર્ષિક તપાસણી વખતે છ માસ અથવા તેથી વધારે મુદતનાં સધળાં બાળકો એક દ્વારમાં આવી જાય અને પહેલાં ધોરણમાં ચઢવા લાયક ધાય એ જોવું. બાળકોને બાળવર્ગમાં એક વર્ષ કરતાં વધુ મુદત કદી પણ પડી રહેવા દેવાં નહિ.

બાળવર્ગ, છુદ્ધિશાળા, અનુભવી, અને પ્રેમાળ શિક્ષકને સોપવો, અને ત્યાં સુધી તાલીમ પામેલા (ટ્રેન્ડ) શિક્ષકનેજ. જેમ બાળકો નાનદે તેમ શિક્ષક વધુ કુશળ ને ચતુર હોવો જોઈએ.

બાળવર્ગના પાઠો ઢુંકા ગખવા. નાનાં બાળકો વધુ વખત સુધી કોઈ પણ વિષય પર લક્ષ આપી શકતાં નથી તે કારણથી તેમના પાઠ ૨૫-૩૦ મિનિટથી કદી પણ વધારે લાંબા રાખવા નહિ. વળી પાઠોમાં વ્યવસ્થિત ગીત, રમત, કથાવત, આરામ વગેરે ગખવાં. એમ કરવાથી બાળકની સ્વપ્રવૃત્તિ જે બાળકવનનું આવશ્યક લક્ષણ છે તેને પૂર્ણ વિકાસ પામવાનો અવકાશ મળી શકશે બાળકોને દર બીજા પાઠને અતે એટલે આશરે કયાક પછી દશ મિનિટની રજા આપવી, અને બીજા મોટી વયનાં બાળકો કરતાં એકાદ કલાક પહેલાં તેમને નિરાળમાંથી છોડી મૂકવા, તેમનું કામ પણ એકાદ કલાક મોકુફ રાખવું, પણ તેમને શિક્ષણ નિયમપૂર્વક આપવાની જરૂર નથી.

બાળવર્ગને બીજા વર્ગોથી અલગ બેસાડવો, જેથી કરીને બીજા વર્ગોમાં નિયમપૂર્વક અપાતા શિક્ષણથી તેમને છૂટથી હરવાફરવામાં દુબને રમતગમત કરવામાં કોઈ પણ પ્રકારે રોકાણ સાધ નહિ.

યુવક વીર (Rover Scout) ને કરવાનું મનન

બાલવીર મૈન્યમાં ૧૧ થી ૧૬ વર્ષ, સુધીના છોકરાને લખત કરાય છે તેથી મોટી ઉંમરનાને જો તે મંસ્થામાં જોડાવું હોય અથવા બાલવીરને ૧૬ વર્ષ પુરાં થાય તો તેને જો મંસ્થામાં ચાલુ રહેવું હોય તો તેને યુવકવીર તરીકે મૈન્યમાં લેવામાં આવે છે. જિજ્ઞાસુ યુવક પહેલાં બાલવીરના નિયમો શીખે અને થોડોક વખત ઉમેદવાર તરીકે મૈન્યમાં રહીને તે નિયમો પાળે પછી યોગ્ય જણાયે તેને મૈન્યમાં યુવકવીર તરીકે સ્વીકારવાની ક્રિયા કરવામાં આવે છે. આ ક્રિયાના બે ભાગ છે. પહેલો ભાગ મનન અને બીજો ભાગ દીક્ષા. આમાંથી મનન મટેની પ્રજ્ઞાવલિ દરેક મનુષ્યને પણ લાગુજી વિચારવા યોગ્ય છે એમ ધારી તે અત્રે આપી છે. વીરશિક્ષક જીજ્ઞાસુ યુવકને મનન માટે દીક્ષાના થોડાક ફિવસ પહેલાં એક પ્રજ્ઞાવલિ આપે છે. તેને પોતાની મેળે એટલા એકાંતમાં જઈ શાન્ત મિતે આ પ્રજ્ઞાવલિમાંના મુદ્દાઓ વાંચવાનું અને પ્રામાણિકપણે તેના જવાબ પોતાના મનને આપવા જનનો પ્રપત્ન કરવાનું સૂચવવામાં આવે છે. કદાચ આ મનન શાન્ત એકાન્ત ગામ બહારના ભાગમાં ધણું લાલસાયક થાય. પણ તેમ ન બને તો પોતાને ઘેર કે યુવકવીર મૈન્યના વિરામસ્થાનમાં પણ તે મનન કરી શકે. પ્રજ્ઞાવલિ આપતી વખતે વીરશિક્ષક તેને સૂચના કરે છે કે “યુવક, આમાંનો દરેક મુનો ખૂબ ધ્યાનથી અંતઃગતપૂર્વક બે વાર વાંચજો અને નારા મનમાં તે ઉપર શાન્તિથી બે ત્રણ મિનિટ વિચાર કરજો અને ત્યાર પછીજ બીજા મુદ્દા ઉપર જાજો.”

મનન માટેના મુદ્દા

- ૧ જેમ જેમ મનુષ્ય મોટા થતો જાય છે તેમતેમ સમય વધુને વધુ જવાબદારી પસાર થાય છે. પ્રજ્ઞાણમાં જોતાં જીવન ક્રમ કુંક વખતજ દે છે અને કદ પુરું થાય છે. ખરેખર તેનો કદાપી કાલે અંત આવે—આજે ગત્રે પણ હું મૃત્યુ પામુ.
- ૨ એ અરસામાં, પ્રજ્ઞાને મને જે અમુલ્ય મનુષ્ય દેહ આપ્યો છે તેનો હું મરસમા મરમ ઉપયોગ કરું છું ?
- ૩ એ જિંદગી, જેનો કશો હિસાબ ન મણાય તેવાં કામ કરવામાં એટલે વ્યર્થ યુગાવવામાં હું વ્યતીત કરું છું ?

- ૪ જે કોઈ કોઈ પંજુ પ્રાણીનું કોઈ પણ બંધુ ન કરે તે કરવામાં હું ગ્રંથાચેતો રહું છું ?
- ૫ બીજાં મનુષ્યોને સદાય કરવાનો પ્રયત્ન કર્યા કરતાં કેમ મારા પોતાના ઉપભોગ અથવા ધન પ્રાપ્તિ કે પગારના વધારા અર્થે મારા મનમાં ધણું ખર્ચ ચિન્તન કર્યા કરે છું ?
- ૬ મેં અસાર સુધીના મારા જીવનમાં કોને કોને સદાય કરી છે ?
- ૭ મેં કોને કોને અત્યાર સુધીમાં ઇશ્વર કે નુકસાન કર્યું છે ?
- ૮ જનસેવા કરવામાં મને કોઈ પગાર કે હંનામ મળતું નથી, પણ તેથીજ તો તે કરવામાં હું સ્વતંત્ર મનુષ્ય બનું છું. કોઈ નોકરીઆત તરીકે મને રોકનાર માણસ માટે હું દામ કરતો નથી પણ પ્રભુપ્રીતિ અર્થે અને મારા અંતઃકરણના મંત્રાવ અર્થે સેવા કરું છું. એનો અર્થ એવો કે હું મનુષ્ય છું.
- ૯ સુખ પૈસાથી ખરીદી શકાતું નથી, પણ ગરીબમાં ગરીબ માણસ પણ તેની કમાણી કરી શકે.
- ૧૦ અસખત કોઈ પણ રીતે મારે મારા ગુજરાનનાં સાધન તો મેળવવાં જોઈએ, પણ મારા ખાનગી દુરસદના સમયમાં હું “સેવા” કરી શકું. મારે ક્યા પ્રકારની સેવા કરવી ?
- ૧૧ યુવકવીરમંત્રિને “સેવા કરનારનાં બધું મંડળ” તરીકે ઓળખાવવામાં આવે છે, તેથી જો હું તેમા જોડાઉં તો, બીજી રીતે મને મળે નહિ તેવી ઘણા પ્રકારની સમાજસેવા કરવાની મને તક મળે. જો હું તેમા જોડાઉં તો તેમાં મને જે ગમ્મત પડે તે માટે હું તેમાં દાખલ થવાને આતુર છું કે તેમાં રહીને જે સેવા હું કરી શકું તે માટે.
- ૧૨ તેમાં જોડાવા માટે મારામાં છેકરવાદીમાં જે કોઈ કુટેવો દાખલ થઈ ગઈ હોય તે બધી મારે છોડી દેવી જોઈએ.
- ૧૩ મારામા શી શી નગ્નપ્રાર્થના છે ? મારામાં ક્યા ક્યા દુર્ગુણો છે ?
- ૧૪ હું મંદૂર્ણ રીતે ઇજ્જતનાર, સત્યવાદી અને વિશ્વસનીય છું ?
- ૧૫ હું મારા પ્રભુ, રામ, દેવ, મારા શેક, મારા હાથ નીચેનાં માણસો મારા મિત્રો અને મારા પોતાની જાતને વફાદાર છું ?
- ૧૬ હું સરળ સ્વભાવનો, આનંદી અને બીજાઓ તરફ માયાળુ છું ?
- ૧૭ હું મિતાહારી, શાન્ત, કૌરવ, પવિત્ર જીવન ગાળનાર અને કાયા, વાચા અને મનથી પવિત્ર છું ?

- ૧૮ ત્યારે સંભોગો' મારી વિરુદ્ધ હોય ત્યારે પણ હું સ્વાસ્થ્ય ભળવી શકું એટલું ધૈર્ય અને આત્મબળ મારામાં છે ?
- ૧૯ મારે મારું પોતાનું અંતઃકરણ છે કે હું બીજાઓની સમજાવટને વશ થઈ જઈ તે કુળબંધ કરું એવો છું ?
- ૨૦ મારું મનોબળ એટલું દૃઢ છે કે હું કેરી પદાર્થના સેવનની કે કાઈ બાળા કે સ્ત્રીને ઇજા કરવાની લાલચને કદી વશ ન થાઉં ?
- ૨૧ મારી યોજનાઓમાં અને મેં માથે લીધેલાં કામોમાં મારી જાત કરતાં બીજાઓના લક્ષ્યોને વધુ વિચાર ખરેખર હું કરું છું ?
- ૨૨ જો ઉપરની કેટલીક બાબતોમાં હું નબળો હોઉં તો તેમાં મુધરવાને માટે અને તે નબળાઈઓ દૂર કરવા માટે મારાથી બનતો બધો પ્રયત્ન કરવા અત્યારેજ અને આજ જગોએ હું નિશ્ચય કરું છું કે જ્યાં હુંવે પછી હું દુનિયામાં એક ખરેખરા મનુષ્ય તરીકે અને સારા કેશવજન તરીકે બહાર પડું અને મારા કેશને ભૂપણ્ડપ થાઉં.

વીર શિક્ષક, આ મનન માટે આપેલો સમય પૂરો થયે, લાવી યુવકવીર ને મળે છે અને તેને પૂછે છે કે “તારે હવે મને કાંઈ પણ સલાહ પૂછવા છે ? અને જો તું વીર સમિતિના યુવકવીર વિભાગનો હેતુ અને તેનું ધ્યેય બરાબર સમજ્યો હોય તો તેનો સલાસદ થવા હવે ઈચ્છા રાખે છે ? ”

જો જરૂર લાગે તો આ પ્રશ્નાવલિ ઉપર વધુ વિચાર કરવા માટે ઉમેદવારને બીજો વધુ વખત આપવામાં આવે છે. પછી જો તેની સંપૂર્ણ ઇચ્છા થાય તોજ તેને યુવકવીરની દીક્ષા અપાય છે. કાર્ષ્ણિકે પણ એમ ન લાગતું હોય તો તેને વીરનાં વચનો લેવા માટે દબાણ કરવામાં આવ્યું છે. કારણ તે તદ્દન પોતાનો રાજીપ્રશ્નીની બાબત છે.

ઉપરની મનનની પ્રશ્નાવલિ જો કે યુવકવીર માટે તૈયાર કરવામાં આવી છે પણ મારાં શિક્ષક બંધુઓને પણ તે પોતાના જીવનમાં-પોતાના અંતઃકરણની તપાસ અર્થે અને પોતાના અંતરની પરીક્ષા અર્થે ધણી ઉપયોગી થઈ પડશે એમ હું માનું છું.

ભોગીલાલ કેશવલાલ પટવા

વલ્લભી રાજાઓની રાજ્યપદ્ધતિ

આપણા પ્રાન્તમાં પ્રથમ ગુપ્ત વંશના રાજાઓ પછી વલ્લભીવંશના રાજાઓનું ગભરૂ શરૂઆત રાજાઓની રાજ્યધાની ભાવનગરની પાસે આવેલા હાનના વળા ગામ પાસે હતી. ચીનનો પ્રખ્યાત મુસાફર હિઉએન-ત્સંગ આ ગભરૂની કારકીર્દી વખતે આપણા પ્રાન્તમાં આવ્યો હતો. તે વખતે આ રાજ્યનો વિસ્તાર ૧૦૦ (સો) ચોરસ માઈલ હતો તેમ રાજ્ય-ધાનીના વલ્લભીપુર શહેરનો વિસ્તાર પાંચ ચોરસ માઈલ હતો તે વખતે આ રાજ્યમાં ૬૦૦૦ (છ હજાર) ખીંદ સાધુઓ રહેતા હતા, અને માળવાના શિનાહિલ રાજાની કુવરીનો ઉપર ધ્રુવપદ્મ નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો, તે તે શૈવધર્મી હતો આ વંશનો મૂળ પુરૂષ જટાર્ક નામનો ગુર્જર હતો આ વંશમાં એકદમ ૧૬ રાજાઓ થયા, તેમાં શિતાહિલ નામના સાત રાજા હતા. છેવટે અરબ લોકોએ આ રાજા ઉપર હુમલો કરી રાજ્યધાનીનું શહેર લૂટ્યું, અને ગભરૂને દાર મારી આ વંશની આખર આણી તેમની પછી દક્ષિણના મહાનુકૂળ વંશના રાજાઓનું રાજ્ય શરૂ

વલ્લભી રાજાઓના વખતના તામ્રપટો ઉપરથી તે વખતની ગ્રામ સંસ્થા તથા જમીનની મહેસુલ વસુલ કરનારા મોટા અધિકારીઓ તથા ખીલ તેવા નોકરી કરનારાઓની પદવીઓ વગેરેની હકીકત આ નીચે આપી છે તેથી જોવામાં આવશે, કે તે વખતે પણ રાજાઓ પોતાની પ્રજા માટે કાળજી રાખી, દરેક ખાતાનો જવાબદાર અને જવસ્થા નિયમસર રાખતા હતા અને તેથી લોકોના જનમાલનું રક્ષણ થઈ, તેમની આબાદી અને શાંતિ જળવાઈ રહી, તેમાં શંકા થતી હતી

- ૧ આગુકે } સરકારે નીમેલા અધિકારીઓ
- ૨ નિનિયુક્તક }
- ૩ ડ્રાંગિક—શહેરનો (પ્રાગ) અધિકારી
- ૪ મહુત્તર—ગામનો ગુપ્ત અધિકારી મરાઠી શબ્દ ‘મહાતારા’ આ શબ્દ ઉપરથી જ નીકળેલો છે
- ૫ ચાપદે—ચાટ (લખાડ, હુઆ) લોખને પકડવા માટે નીમાયેલા ભટ (મિપાઈ) હાથના વખતના પોલીસ મિપાઈ

૬ મુચ—ગામના હિસાબ અને દફતરનું કામ કરનારો કાયમી નોકર. આ નોકરી વંશપરંપરાની હતી. એને મળતો આવતો આપણા હાલનો તલાટી, અથવા દક્ષિણનો કુળદર્શી કહી શકાય. ગ્રાયત પાસેથી મરકારી અધિકારી ચોખ્ખી રીતે વસુલાત વસુલ કરે છે કે નહિ, તે તપાસવાનું કામ તેનું હતું. કચ્છમાં કુળદર્શીને હજુ પણ ધૂ અથવા મુચ કહે છે. નાગરોમાં તેમ મોઢ વગેરે કેટલીક જાતના વાણિયાઓમાં મુચ ઉપનામ (અવટંક) હજુ પણ છે.

૭ અધિકંદરણિક—મુખ્ય ન્યાયાધીશ.

૮ ઠંડપાશિક—મુખ્ય પોલીસ અધિકારી, અથવા અપગાધીઓનો વધ કરાવનારો મુખ્ય અમલદાર.

૯ ચૌરાહરણિક—ચોર લોકને પકડનાર નોકરો.

૧૦ રાજસ્થાનીય—પરરાજ્ય મનથી વ્યવહાર કરનારો અધિકારી. કેટલાંક દેશી રાજ્યોમાં હાલનો સરહદી શીરસ્તેદાર.

૧૧ અમાત્ય—પ્રધાન અથવા મંત્રી, કારભારી, દિવાન.

૧૨ અનુત્પન્નાદાન સમુમાહુક—ગામડાંની બાકી રહી ગયેલી જમીનની વસુલાત વસુલ કરનારો અધિકારી.

૧૩ શૌભિક—જકાત ખાતાનો મુખ્ય અમલદાર.

૧૪ ભોગિક ઉદ્દે ભોગોદ્ધરણિક—જમીનની ઉપજનો રાજનો છદો ભાગ વસુલ કરનારો અધિકારી. ભોગ ચખ્દ હજુ પણ કાઠિયાવાડમાં પ્રચલિત છે.

૧૫ વર્તમપાળ—રાહદારી, મુખ્ય મુખ્ય રસ્તાના ચોકીદારો. ૧

૧ કેટલાંક દેશી રાજ્યોમાં હજુ પણ આવા વર્તમપાળ (ચોકીદારો) હોય છે. તેમને દરબારમાં પસાયતાની જમીન (કર ન ભરવો પડે તેવી જમીન) મળેલી હોય છે. તે વિના તેઓ રસ્તે જતા આવતા મુસાફરો પામેથી દરેક મુસાફર દીઠ એકેકે પૈસો લીધા વિના જવા દેતા નથી. રસ્તા ઉપર આવી બહુ ચોકીઓ હોય છે તો તેઓઆથી દરેક ચોકીવાળો પોતાની હદમાંથી જીજની હદમાં મુસાફરને સહી સલામત મૂકી આવે છે. આવી રીતે દરેક ચોકીદાર પોતપોતાની હદ સુધી જઈ ઉવટનો ચોકીદાર તેને નિર્ભય સ્થળે પહોંચાડે છે. રસ્તામાં કોઈ રાહદારી હુટાય તો જેની હદમાં તે હુટાયો હોય તે ચોકીદારને રાહદારીના ગયેલા માલનું નુકમાન પોતાના પદરથી ભરી આપવું પડે છે.

૧૬ પ્રતિસરક—ખેતરો અને ગામની રાતે ચોકી કરનારા હાલના હવાલ-
દારો કેટલાંક મોટાં ગામની સીમની હદ બહુ મોટી હોય છે.
તો ગામ લોકો પોતાના પદરના પૈસા આપી બુદ્ધા હવાલ-
દારો રાખે છે.

૧૭ વિપયપતિ—સુબેદાર.

૧૮ રાષ્ટ્રપતિ—પ્રાંતના મુખ્ય અધિકારી.

૧૯ ગ્રામકુટ—ગામનો મુખ્ય અધિકારી

લુથાવાડા

છગનલાલ વિચારામ રાયળ

પેન્સનર મહેતાજી,

(૨ રા. જી. મનોહર વિષ્ણુ કાયવટેના મરાઠી કતિહામ ઉપરથી.)

મહાલક્ષ્મી ટ્રેનિંગ કોલેજ ફોર વિમેન, અમદાવાદ
વાર્ષિક પરીક્ષા,
પહેલું વર્ષ, સને ૧૯૨૫.

શિક્ષણ.

શુભ.

ટીપ્સ:—પહેલા જૂથમાંથી ત્રણ સવાલોના ને બીજા જૂથમાંથી
બે સવાલોના જવાબ આપવા.

જૂથ અ.

૧. શિક્ષણ શાસ્ત્ર પણ છે અને દુષ્ટ પણ છે શી રીતે તે ૨૦
વિસ્તારથી સમજાવો.

૨. શિક્ષકને તેના ધર્મ માટે તાલીમની શા માટે જરૂર છે ? ૨૦
અને તાલીમ લીધેલા અને તાલીમ વિનાના શિક્ષકમાં શું તફાવત
છે તે દર્શાવો.

૩. એક ગામડાની નિશાળમાં મંખ્યા તથા 'હોબરી' બાઈ ૨૦
અને અનિયમિત હોય અને લોકો કેળવણીમાં પછાત હોય તો
નિશાળ આપાદ કરવા તમે શું કરશો ?

૪. પાઠ આપતી વખતે શિક્ષકમાં સામાન્ય રીતે કયાં કયાં ૨૦
દોષો ન આવવા જોઈએ તે વિસ્તારથી જતાવો.

જૂથ બ.

૫. બાળવર્ગમાં ગ્રાંડની સરખાત કેવી રીતે કરશો ? અને ૨૦
વિષયમાં રસ ઉત્પન્ન કરી તે કેવી રીતે શીખવશો તે કાઈ દાખલો
આપી સમજાવો.

મહાલક્ષ્મી ટ્રેનિંગ ડેવેલ્પ્મેન્ટ ફોર વિમેન, અમદાવાદની વાર્ષિક પરીક્ષા ૧૧

૬. તમારી નિશ્ચયનાં તમારે બાળવર્ગ અને બીજાં ધોરણ ૨૦ એક સાથે શીખવવાનાં છે તેને માટે વખતપત્રક બનાવો.

૭. બીજા ધોરણમાં બિલાડી વિશે પાઠ શીખવવાનો છે ૨૦ તેની નોંધ કાઢો.

૮. પહેલા ધોરણમાં ચિત્રકામ માટે કઈ કઈ વસ્તુઓ ખર્ચ ૨૦ કરશે અને તે કેવી રીતે શીખવશે તે એક દાખલો આપી સમજાવો.

(જરૂર પડે તો ચિત્રો દોરવાં.)

બાળુ વર્ગ

શિક્ષણ

શુભ

ટીપ્સ:—ગમે તે પાંચ પ્રશ્નના જવાબ આપવા.

૧. એક શિક્ષક પોતાના વર્ગને થોડો વખત રમત શીખવી તે વર્ગની ટુકડી પાડી બાળાઓને પોતાની મેળે ટોળામંથ રમવા દે છે અને બીજા શિક્ષક આખો વખત પોતે દેખરેખ રાખે છે ને વખતોવખત મૂચના ક્યાં કરે છે તો તે બેમાંથી ક્યાં વર્ગને માનસિક અને શારીરિક ફાયદો વધારે થશે તે કારણસહિત સમજાવો. ૨૦

૨. હસ્તકામ એ એક જુદો વિષય છે કે બીજા વિષયને સરળતાથી શીખવવાની એક રીત છે તે કારણસહિત સમજાવો. ૨૦

દીવાળીનો પાઠ શીખવવો હોય તો જે ચિત્રો તમે બીજા ધોરણની બાળાઓ પાસે દોરાવશો તે તમે દોરી દેખાડો.

૩. કેવા શિક્ષક શાળામાં વધારે પ્રિય થઈ પડે ને તેમના હાથનીચેના બાળકોને તેમનાથી વધારે લાભ થાય ? ૨૦

શારીરિક શક્તિ બહુ હોય તેમનોજ દાખ બાળકો ઉપર બહુ પડે એમ તમે માનો છો ? જવાબનાં કારણો લખો.

૪. નીચેના પ્રશ્નો તમને એક પહેલા ધોરણની બાળા પૂછે અને બીજા એક પાંચમા ધોરણની બાળા પૂછે તો તેમને તમે શા જવાબ આપશો તે લખો ને જો તેમાં કંઈ તફાવત હોય તો તેવો તફાવત કેમ રાખ્યો છે તે કહો:— ૨૦

(અ) ઝડપરથી પાકી લીંબોડીઓ નીચે કેમ ગરી પડતી હશે ?

(બ) સવારે તારા ક્યાં જતા હશે ?

૫. ડાંગરને વિશે બાળાઓને અપૂર્ણ જ્ઞાન આપવું છે તો તમે તેમને ક્યે ક્યે સ્થળે ફેરવવા લઈ જશો ને સાં જઈ તમે તેમને શું દેખાડશો ? ૨૦

૬. ત્રીજી અને પહેલીના બન્ને વર્ગો તમારે શીખવવાના છે તો તમે એનું વખતપત્રક બનાવો કે બન્ને વર્ગમાંની બાળાઓ કંટાળી ગય નહિ અને કામમાં વળગેલી રહે. ૨૦

૭ ૧૪૮૭+૬૩ સરવાળો ૧૪૮૭
૬૩ } મુકીને કરવામાં આવે છે ને

૧૪૮૭
૬૩ } એમ મુકીને નથી કરવામાં આવતો તેનું કારણ

બાળાઓને બરાબર સમજાવવું હોય તો તમે શું કરશો ? આ વાત સમજાવવામાં તમને હરકત પડે નહિ તે માટે તમે નોંધ કાઢો. ૨૦

ત્રોણ વર્ષ

શિક્ષણ

ગુણ.

ટીપ્પ:—પહેલા ત્રણ સવાલ ફરજિયાત ને બાકીના સાતમાંથી કોઈ પણ ચારના જવાબ લખવા.

૧. તમારા તાબામાં એક કન્યાશાળા છે. તેમાં બાળવર્ગને ૭ ધોરણો છે. તમે હેડમિસ્ટ્રેસ છોને તમારા તાબામાં એક બીજા તથા એક પહેલા વર્ગના ટ્રેન્ડ આસિસ્ટન્ટ છે. તે નિશાળમાં ૮૬ કન્યા છે. તેમની ધોરણવાર સંખ્યા નીચે પ્રમાણે છે:—બાળવર્ગમાં ૩૫, ધો. ૧ માં ૨૦, ધો. ૨ માં ૧૨, ધો. ૩ માં ૮, ધો. ૪ માં ૮ ધો. ૫ માં ૪, ને ધોરણ ૬ માં ૨ એ આખી નિશાળને માટે એક વખતપત્રક બનાવો, ને તેમાં દરેક વર્ગમાં દરેક શિક્ષણનું કામ બતાવો. ૪૦

૨. ત્રીજા ધોરણમાં એક કેરી ચીતરતાં શીખવવાનો પાઠ આપવાનો છે. તો તે પાઠને લગતી નોંધ કાઢો; ને બાળકો પાસે તે ચીતરાવવાને ક્યાં આધન પાપરશો. ને વપરાવશો ? ૪૦

૪. સરકારી વાચનમાળાથી ૩ જી ચોપડીમાં ૨૬ એ પાઠ શીખવવો છે. તેને લગતી નોંધ તૈયાર કરો (વાચનની ભોંછતી છુક્ક સંકલ્પને આપવી.)

૪. કોઇ પણ પાંક શીખવતાં પહેલાં શિક્ષકને તૈયારી કરવાની શી જરૂર છે ? તૈયારી ન કરે તો શી શી હરકતો નડશે ? કયા પ્રકારની તૈયારી કરવાની શી જરૂર છે ? શિક્ષક કોલેજમાંથી નીકળે તે પછી અભ્યાસ કરવાની જરૂર છે કે નહિ ? એ વિષે તમારા વિચાર કારણમુક્તિ જણાવો.

૫. તમારી કન્યાશાળામાં સીવણ ને વેતરવાનું શીખવવાનું છે. હાથના ધોરણમાં જે જે કપડાં બનાવવાનાં સૂચન્યાં છે તે કરતાં ભુદી ગોઠવણ કરીને ધોરણ પહેલાથી જઠા સુધી ધરમા ખરેખર ઉપયોગી થઇ પડે એવા ધોરણો બાધી આપો.

૬. કમરત એટલે શું ? કન્યાશાળામાં તે વિષય શીખવ.ની તમને જરૂર લાગે છે ? જો જરૂર જણાય તો કયા ધોરણોમાં શીખવશો ને તે વિષયમાં ગ્રસ પડે તે માટે શા શા ઉપાયો લેશો ને કયાં કયા માધનો વાપરશો ?

૭. તમારી નિશાળમાં બાળવર્ગને વાર્તા, ડ્રાઇંગ, સ્ટિચાનના પાક, રમત તે કમરતમાં જે કંઈ શીખવો, તેનું ટિપ્પણ કરો.

૮. ગામડાની નિશાળના શિક્ષક તરીકે કામ કરવામાં જે ફાયદા અગર ગેરફાયદા થતા હોય તે લગલગ પદર લીટીમાં જણાવો.

૯. સરળ ને સ્પષ્ટ વાચન શીખવાને માટે બાળવર્ગથી જઠા ધોરણ સુધી કઈ પદ્ધતિપર શિક્ષણ આપશો તેનો ધોરણવાગ ક્રમ જણાવો. શિક્ષા કેવા ગુના માટે કરવી જોઈએ, ને તે કયા રૂપમાં કરશો ? નાની ઉંમરના શિક્ષક શિક્ષા આપી શકે કે નહિ તે મંજૂરમાં તમારી નિશાળમાં શા ધારા રાખશો ?

બકુલ

જંદ શાદ્દલવિકીડિત.

ધારેછે બહુ પોપતી છુ ધરણી દુષ્ટો અતિ પીડતા,
દીમે મનજન શુષ્કને વિરલ દેઝ મૌની પોંડા ફેડતા.
કેવા કંટક ફાફડા જ્યહી પડ્યા ત્યાં ફાલતા આ દીમે,
ખુશામાં પડિયુ બકુલ તરુ દેઝ સુકું સુવાસો ભરે.

(૨૧. પ્રગોત્તમ જોગીભાઈ બદ્દત “કાવ્યગંગ”માંથી એક અવતરણ)

ગુજરાત ટ્રેનિંગ કોલેજ—અમદાવાદ.

મનહર છંદ.

આદરે અભ્યાસ દીધ, અમથી ઉદાસ થાય,
પ્રથમ પીછાને પ્રોત્ત, ચઢવો પહાડ છે.
કડવો લાગે કે કાં તો, ખરે દીવ ખાડું થાય,
અમ પરિશ્રમ તણા, પ્રથમ વદાડ છે
છે તો જાયા સુખકાગે, શિતળતા વળી શુદ્ધ.
લાયક થયા પછી, લાખેણા ધણી લાડ ॥
દાખે દલપત એજ દાખલો દેખાડવાને
સુધી રહ્યાં, આમલી ને લીમડાના ગાડ છે *

વાઘછીપામાં ખેતી શિક્ષણ

તન મનની શક્તિઓ ખીલવવી અને જીવનનિર્વાહ માટે યોગ્ય તાલીમ આપવી એ કેળવણીનો પ્રધાન હેતુ છે.

હાલની કેળવણી પામેલો મનુષ્ય શારીરિક મહેનતના કાર્ય કરવામાં બહુધા નામેલો સમજે છે. માધારણ પરીક્ષા પસાર કરનાર પણ આ માન્યતા ધરાવે છે. થોડા પગારની નોકરી કરી મોઢવારીથી જમાનાને પહોંચી ન શકવાથી પરતાવા સાથે કુખમય જીવન વ્યતીત કરવાનો સમય ઉપસ્થિત કરે છે. ખેડુનના બહેલા છોકરાઓ જાતમહેનતના ધધામાં નહીં પડી ગામ તજ શહેરમાં અથવા ખેડુત મની નોકરીઆત થવામાં કે વ્યાપારમાં પડવાની ઈચ્છા રાખે છે. પરિણામે ક્વચિતજ ખીજા ધધામાં ફાવે છે ખેતી 'કરે તો જાતે કામ કરવાને બદલે મજૂરો ઉપરજ આધાર રાખી દુર્લક્ષ રાખે છે. હાલના ખેડુતો મોટે ભાગે આવા સરકારવાળા હોવાથી ખેતી ધનનો નાશ કરનાર ધધા તરીકે અનુભવી "જેવી વાસના તેવું ફળ" ભોગવી રહ્યા છે. કોઈ પણ ધધો ઉત્તમ જ્ઞાન અને સખત લાગણી વિના સારો ચર્ષકતો નથી. તેમાં પણ ખેતી જેવો પવિત્ર અને ઉચ્ચ ધધો ખત, ઉત્સાહ, ઉદ્યમ અને પૂર્ણ પ્રેમ વિના સારો થતો નથી. જો કે હાલ ગમે તેવો માણસ ખેતી તો કરે પણ તેમાં જોઈતા લાલ તો ક્વચિતજ મેળવે છે દેવામાં પડી, પરાશમાં જની, નિરુત્સાહી થઈ કુખી

* કવિ દલપતરામ ડાલાભાઈનું એક અપ્રસિદ્ધ કાવ્ય
મોકલાવનાર

રા કૃષ્ણરામ મણુપતરામ બટ્ટ (રિટાયર્ડ) મહેતાજી
એ ગાડ પેકી લીમડાના ગાડ કોલેજના ભાગમાં અઘાપિ મૂકી રહેત
દરિગોચર થાય છે.

જીવન વ્યતીત કરે છે. ખેડૂતના દીકરાઓને નાનપણથી સખત ઉદ્યોગની અને ખેતી ઉપર પૂર્ણ લક્ષિતભાવ રાખવાના મંસ્કારની જરૂર છે. નોકરી કે વ્યાપાર કરતાં સારી રીતે થોડી પણ ખેતી કરવી ઉત્તમ છે, એ સમજાવવાની જરૂર છે. આતું ન બને તે ખેતી માટે ઘણુંજ અગત્યનું છે, ખીજા ધંધામાં તો એક દિવસનું જરા તરા આજસ ધારો કે નબી શકે પણ ખેતીમાં તો તક ગઈ કે આખું વર્ષ રે! આખી જીંદગી તેનું ફળ ભોગવવું પડે છે.

જીના અને અનુભવી મહેનતુ ખેડૂનો આવા કારણથી સમજે છે, કે ભણેલો છોકરો ખેતી ઉપર સાઈ લક્ષ આપતો નથી; તેથી ખેતી માટે લાયક નથી. આ કારણથી ખેડૂતના દીકરાઓને પ્રાથમિક કેળવણીમાંજ ખેતીના જ્ઞાન સાથે જાતમહેનતની ટેવ પડે, શારીરિક મહેનતમાં કોઈ મોટાઈ સમજે, ખોટી માન્યતા ન રાખે અને નોકરને બદલે ખેડૂત થવામાં માન સમજે એવા મંસ્કારની જરૂર છે. બાળપણના મંસ્કાર જેવા ચિરઃ સ્થાયી થાય છે, તેવા મોટપણે થતા નથી.

નામદાર સરકારે પચાસેક વર્ષથી ખેડૂતોને યોગ્ય સલાહ, સાધન, ખી, ખાતર અને ખેતી અંગની ખીજી જરૂરિયાતોની સમવડ માટે ખેતીવાડી ખાતું કાઢેલું છે. એ ખાતાના વિદ્વાન અમલદારો ગામે ગામ ફરી ખેતીની ઉન્નતિના માર્ગ જતાં છે. છતાં હજી અજ્ઞાન ખેડૂતો એ ખાતાનો જોઈતો લાભ લેતા નથી એ દીક્ષગીરી ભરેલું છે. કેળવણીના વધારા સાથે એ ખાતાના લાભો વધુ પ્રાપ્ત કરશે એવી આશા છે.

વળી ખેતી અને તેના અંગના જરૂરી ધંધાની ઉચ્ચ કેળવણી માટે દોલેજ છે, પણ ગરીબ, ગામડાના અને થોડું ભણેલા ખેડૂતોના દીકરાઓ એ દોલેજનો લાભ મેળવી શકે નહિ તેથી વર્નાક્યુલર ભાષા મારફતે એ જ્ઞાન આપવાને રૂઢી કાઢવા માંડી છે. એ રૂઢીનું તમામ ખર્ચ નામદાર મંદાર કરે છે. આ રૂઢી ઘણી પ્રિય નીવડી છે. એવી ઘણી રૂઢીઓ આ દેશમાં જરૂર છે; તેથી કેળવણીખાતા તરફથી પ્રાથમિક શાળામાં ઉપલા ઘોરણમાં એ વિષયોનું જ્ઞાન આપવાની સરજાત થવા માંડી છે.

સને ૧૯૨૪ ના માર્ચ માસમાં ઉત્તર વિભાગના એજ્યુકેશનલ ઇન્સપેક્ટર સાહેબ બહાદુરે આ રૂઢીની મુલાકાત લીધી. ત્યારે આ રૂઢીમાં ખેડૂતોનાજ છોકરાઓ હોવાથી અને પરગામના છોકરાઓ પણ આ રૂઢીમાં ભણતા હોવાથી એ શિક્ષણ દાખલ કરવાને યોગ્ય જણાતાની આ

ગામના મદગૃહસ્થ મિ મોતીભાઈ હીરાભાઈની જમીન ભાગથી રાખનાની કચુનાત લેનામા આવી અને જૂન, અને ૧૯૨૪ થી ખેતીનું શિક્ષણ દાખલ કરવામા આયે

જમીન — રૂલથી એક ફાંગ દર ખેતર છે, ખેતરની એક બાજુ પાસે થઈ મોગી મહત્ત્વ પારડીથી નાસિડ બનાગી આવી રહેલી છે જમીન બાગાયત તુનો થઈ શકે તેરી ખેસગ જાતની સારી છે જમીન વચ્ચે પામે કુવો છે જેના ઉપર સરત મુજબ માલીકે રેટ મુકી આપેનો છે.

પાકો — આ તાતુકાના ખેતુનોનો ખીજ તાતુકા ભેડે મળધ થોડો હોવાથી નહિ નહિ થતા પણ થઈ શકે તેરા સારા પામે દાખલ કરવાની જરૂર જણાવાથી તેજ પ્રમાણે જોઈનણુ કરવામા આવી ખેતરના અગ્ર ભાગમા બાગ બનાવવામા આયો છે, જેમા પુલના અને ગોબાના મળી શ તા તમામ છોડો અને જી રોપનામા આન્યા છે, તેમજ અવલોહનના છોડો છોકરાઓને પોટ મોપી વાવવામા આન્યા છે ઔષધિની વનસ્પતિઓ પણ બાગમા રોપવામા આવી છે બાકીના તમામ ભાગમા પાકો કરવામા આન્યા છે જમીનનો વિસ્તાર સાડાત્રણ એકર લગભગ છે

અધાનિક તુલો — ડાગર નાગતી, કેદારા તુવર, વાલ, ચોળી, શામ્ભાજી, વેગણુ મરચી તમાકુ અને ખીજ આ ભાગમા થતા પરચુરણુ તમામ પામે કરવામા આવે છે

પ્રયોગના પાકો — કપાસ, જુવાર, બાજરી, મકાઈ, આદુ હનદર, સુરણુ ગતાણુ મગા સુના, બટાટા, અને બોયસીંગ કરવામા આવે છે

રયાનિક તુલો થવામા કાંઈ પણ હરકત આવી નહિ પણ વિસ્તાર વધારે હોનાથી કામને તક પ્રમાણે પહોંચી ન શકવાથી ખેતુનોના કરતા ઉત્તમ પાક થવો ભોઈએ તે કેટલાક પાકમા બન્યુ નહિ.

રોજજ વરસાદ હોય તેથી કરળનો ઉપયોગ બને નહિ અને ભોઈતા સાહિત્યોની કેટલેક અશે પગથિત સ્થિતિથી તક સાધવામા મુશીબત પડી જતા બનતી મટેનતે પરિસ્થિતિને અનુસરી થઈ શકે તેટલું સાર કરવાનો પ્રયત્ન કરવામા આયો વધુ વરસાદ અને નોંદામણનું કુખ તો જેણે અનુભવ્યુ હોય તેજ જાણી શકે

શીયાણુ પામે ધણુ સારા થયા અને પ્રમાણુમા આનક પણ હીક થઈ, આ તાતુકામા એ પાકો ધણુ સારા થઈ શકે છે પાણીનું સાધન સાફ દોવાથી આ પાકો વધુ ચાપ તેમ આવક મારી આવે છે

અખતરના પાકો—મકાઈ, બાજરી, જુવાર, અને બોયસીંગ, વરસાદથી સારા ન થઈ શકે એમ જણાવાથી આ વર્ષે માત્ર શીખવવા ખાતરજ દાખલ કીધા છે.

આફુ હવદર, સુરણ અને રતાણુ વણા માગ થયા અને જોનાગઓને મતોપ આપી શક્યા તેમજ આવક પણ મારી થઈ

અનુભવે એમ જણાયું કે આ તાલુકામા વડુ વગસાદને લઈ આફુનો પાક જાળવવો મુશ્કેલ છે તેથી આ વર્ષે શીખવવા પુરતોજ એ પાક કીધો છે, હવદર, રતાણુ અને સુરણ વધુ દાખલ કીધા છે આ તાલુકામા અ પાક ઉત્તમ થાય એમ છે, છતાં ખેડુનો એ કરતા નથી એ દીનગીરી બરેલુ છે રોગકીના ખર્ચાળ પાન્મા બાર માસ વજળી ગહે તે છતાં છ માસમા થોડા ખર્ચે વધુ આવક આપનારા આ પાકે કામ જોવા છે, તે ખેડુતોને વખત જતા સમજારો એવું માનવું છે

કપાસ :—આ પાક આ તાલુકામા નહિ હોવાથી કરવાની ખગી જરૂર હોવાથી આસરે અર્ધા એકર જમીનમા એ કીવા નીંદામણથી ત્રાસ તો થણે પડ્યો છતાં વધુ શ્રમ દેવાથી છોડો સારા થયા બેજવાળી જમીન અને હવા હોવાથી કીંડવા બરાબર કુટયા નહિ છતાં મતોપકારક પાક થયો.

આવક ખર્ચ —જુન ૧૯૨૪ થી એક વર્ષમા આવક રૂા ૧૪૫) થઈ જેમા જમીન માલીકને રૂા ૧૦૮-૧૨-૦ ભાગે અને બામીના રૂા ૩૬-૪-૦ સરકારને ભાગે આવ્યા વર્ષ દરમ્યાન સરકારને ખેતગનું ખર્ચ રૂા ૫૫-૮-૦ થયું જે નીંદામણનો ત્રાસ ન હોત તો તો આવક થણે સારી થતે

ખાતર —શણ ખોગ, અને જાણીકિ ખાતર આ તગ્ વપરાય છે જાણીકિ ખાતર પુષ્કળ હોવાથી અને એ સર્વ ત્રુતુમા સર્ પાન્મા લાભપ્રદ હોવાથી બનાવની ખાતરની જરૂર પડી નહિ, તેમજ ઉત્તમ ખાતર જાણીકિ કાયમનો લાભ આપનાર હોવાથી એનોજ ઉપયોગ કરવાનું ચોખ્ખું જણાયું

ગિડાણ —શરૂઆતમા પાયમા, છદ્દા અને સાતમા ધોરણમા પાયમા વિગયને બદલે ધોરણ પાયમાના ખેતીદોર્સર્માથી કૃષિનિષ્ઠા અને સજિયાન

શીખવવું શરૂ કર્યું અને આગસ્ટ માસથી મહેરબાન, ડૉ. એ. ઈ. સાહેબની સૂચનાથી પાંચમા ધોરણમાં મંપૂર્ણ કોર્સ દાખલ કરવામાં આવ્યો.

જદા ધોરણમાં પદાર્થપાઠને બદલે રૂપિનિધા, મૃદ્ધિજ્ઞાન અને ખેતીની જુઓળ. પાંચમા ધોરણના ખેતી કોર્સની ચાલુ કરવામાં આવી.

સાતમા ધોરણમાં સામાન્ય કોર્સની વૉ ક્લાસ પરીક્ષાના ઉમેદવારો દોવાથી ખેતીના વિષયો જદા ધોરણ જેટલા અધિક વધારાના ચલાવવામાં આવ્યા. જે કે આથી વખતની સામાન્ય કોર્સમાં ખોટ પડી છતાં અભ્યાસમાં જરા પણ નુનતા આવી નહિ. વધારાનો ટાઇમ કઈ સામાન્ય કોર્સ મંપૂર્ણ કરવામાં આવ્યો અને સુરત વૉ ક્લાસ માં માતે સાત છોકરાઓ પંચાર થયા તેમાં આખા જિલ્લામાં પહેલો અને ત્રીજો નમ્ર અનેના વિદ્યાર્થીના આવ્યા જે ધજાજ આનંદની વાત છે.

આ વર્ષે જદા ધોરણમાં પણ મઈ માસના છોકરાઓને સંપૂર્ણ ખેતીકોર્સ દાખલ થયો છે અને આવતા વર્ષે સાતમા ધોરણમાં દાખલ થશે.

ખેતીકોર્સમાં ઇતિહાસનો વિષય ન હોવાથી વાચનમાળાના પાઠો જેમાં પહેલા ભાગમાં પણ ઐતિહાસિક હકીકતનો મંબધ વધારે દોવાથી તેચલાવતાં વધારે વખત સંબધ જોડવા લેવો પડે છે.

વળી આ મુદ્દામાં પરગામના છોકરાઓ આવતા દોવાથી જદા, માતમા ધોરણમાં આવનાગએને ખેતીકોર્સના નવા વિષયો મૂળથી શીખ્યા વિના તેના તેજ ધોરણનો કોર્સ મંપૂર્ણ થવાથી ન સમય અને નીચવા ધોરણનો ખેતીનો જરૂરિયાત ભાગ તે ધોરણ જોડે ચલાવતાં બીજા વિષયના ટાઇમનો સંબધ જોડતા મુશ્કેલી ઉભી થવાથી તેમને સામાન્ય કોર્સ ચલાવશે પડે છે, તેથી એક ધોરણમાં બન્ને ધોરણ પગ કરવા પડ્યાં છે. વળી વાલીઓની મંજૂરે અનુસરી બને કોર્સમાંથી મને તે સિખવવાની પણ છુટ રહેલી છે.

જમીનની ગોડવણ—જમીન ગણેને રાખવી કે બાગે રાખવી તે પદ્ધતિ ઉપર આધાર રાખે છે. બને પ્રકારમાં ટેલીક મુશ્કેલી તો ખરી પણ જે જમીન માલીક ઉદાર દોષ અને જરૂરી સગવડની સગત દોષ તો ટેલીક જોખમદારી અને અડચણ ઓછી નહે. મને તે મંજૂરમાં તક માયવરી ધાની-જ જરૂરી છે, અને યુગ્મિથી કામ લેવાથી મગવડ આપવાને વાધો યોગ્ય આરે છે સગમી બોર્ડિંગ દાખલ જેવી પ્રયામા સવણ માપન મુવન દોવાથી ઉત્તમ કાર્ય થવાનો અભેજ છે. મને તે પ્રકારે

વિદ્યાર્થીઓને ઉત્તમ શિક્ષણ આપવું એજ મુખ્ય હેતુ ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે.

જો જમીન એકાદ એકરજ હોય તો થોડા ખર્ચથી ઉત્તમ શિક્ષણ મળવાનો મંભવ છે. જેકુતોને વધારે જમીનથી આવડ વધે અને શિક્ષણ આજે તે વધવો કેટલેક પ્રમંજે ભારે થઈ પડે છે.

કેટલીક અડચણો ને નિવારણ—કાર્ષપણ બાળત નરી હોય તેના ઉપર લોકોનું લક્ષ વધુ રહે છે, અને લાભની મજૂરી પછી ચર્તા મુશ્કેલીની પ્રથમ થાય છે સડચ્ચાતમાં લોકોમાંથી કેટલાક કપડા બગડે, પક્ષળે અને ચાક ચઢે તથા અબ્યાસ બગડે એમ બજડવા લાગ્યા અને આગસુ છોકરાઓ બહાના કાઢીને ચૂલને નમચ્કાર કરવા પણ તૈયાર ચતા જણાયા તેથી થોડા દીવમ સખત મુજવણ પડી, પણ લોકોને સમજવતા તેમજ મુક્તિથી કામ લેતા એ મુશ્કેલી કેટલેક અંજે દૂર થઈ.

ખેતરના પાકોની તક સાચવવી ઘણીજ જરૂની છે અને સરચાતનું શિક્ષણ હોનાથી કેટલીક મુશ્કેલી નડે એ સ્વાભાવિક છે છતાં બનની મહેનતે તક સાચવવા ટોશિય કરવામાં આવી.

આ તાપુકામાં નીંદ્રામણનો ત્રાસ અતિશય નડે છે, અને ખેતર સ્વચ્છ ગખવુ, એ શિક્ષણ અજે જરૂરનું છે ચુન્નડો સામો, જુના જુના ધાસ અને કદાર વજેરે વનસ્પતિ વાગ રૂતી નીકળ્યાજ કરે, તેથી એ કામ ઘણુ ભારે પડયુ છતા કેટલીક વખતે આખી સ્ત્રવના વિદ્યાર્થીઓને કમચત તરીકે એ કામમાં રોકવા પડ્યા અને યની ચડતુ કરવામાં આવ્યું.

સુનેક ઢોરો અને તે કેટલીક મોચ્મમાં ગરે પણ છુટા હોવાથી પાકનું રક્ષણ કરવુ ભારે પડયુ કાંટાની ગમે તેરી વાડ હોય છતા તેફાડી ત્રાખય થઈ ગરે પણ નુઝ્સાન કરે. ખેકુતના ખેતરને તો ગમે તેમ નભે પણ આ તો પ્રયોગના તુયો હોવાથી સહેજ પણ નુઝ્સાન ચાલી શકે નહિ એવા ઢોરો તરફથી કેટલાક તુલો અને કેળને નુઝ્સાન થયુ. તારની વાડ વિના આ નુઝ્સાન અટકે નહિ પણ અજમાયશી શિક્ષણ અને પાકુ ખેતર હોવાથી એ બની શકે નહિ. કાંટાની વાડથી બનતુ જતન કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો હતો.

નયારે ખેતીની મોસમ ચાલતી હોય ત્યારે વિદ્યાર્થીઓના ઘરનાં કામમાં રોકવાથી નિર્ચમિત દાજરી આપી શકે એ અચક્ય છે છતાં વાલીઓને મમજવવા બની રોકે તેટલો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો.

ખહુલાઈ રધુનાથજી દેસાઈ. (વાધજીપા - તા. ૦ પાગડી જિ. મુરત.)

પ્રાથમિક શાળામાં સંયુક્ત વર્ગોના પાઠ.

શાળામાં શીખવવાના વિષયોનું જ્ઞાન અને વિષયશિક્ષણની પદ્ધતિની માહિતી અને અનુભવ પ્રત્યેક શિક્ષકને જોઈએ અશે ટોચ, સાથે સાથે કર્તવ્યશુદ્ધિ અને સંજોગોની અનુકૂળતા હોય, તેટલે અશે શાળાનું કાર્ય ફલદ્રમ્મ નીવડવાનો બહાર બાળકોનું દિત સાધવાનો કે ભવિષ્યની એક સારી પ્રજા ધરવાનો હેતુ પાર પડે છે એ નિર્વિવાદ છે. ટ્રેનિંગ કોલેજમાં શિક્ષકોને જ્ઞાન પ્રપાદન કરવાનું, ભિન્ન ભિન્ન શિક્ષણશાસ્ત્રોઓની ભિન્ન ભિન્ન શિક્ષણપદ્ધતિઓનો અભ્યાસ કરવાનું, અને તેનો અનુભવ કરવાનું જેટલેક અંશે બની આવે છે, પરંતુ એટલેથીજ શિક્ષકને પોતાના ધધામાં પાર ઉતરવાના કાર્યની પરિસ્થિતિ થતી નથી શિક્ષકે જીવનપર્યંત અભ્યાસ કરી રહેવાની, નવી નવી પદ્ધતિઓ બહુ વિચારી તેના અખતર કરતા રહેવાની, અને પોતાનો માર્ગ સરળ બનાવવાની એટલી આવશ્યકતા છે કે તે વિષે ઉલ્લેખ કરવાની જરૂર રહેતી નથી.

પ્રાથમિક શાળાઓમાં પ્રત્યેક વર્ગ માટે નિરાળા શિક્ષકો હોય એથી રૂઝ ખીજી રહી નથી. પરંતુ ધણી ખરી શાળાઓમાં એકજ શિક્ષકને બે, ત્રણ, ચાર કે વધારે વર્ગો શીખવવાના હોય છે. શિક્ષકોને આને માટે શુદ્ધિપૂર્વક વિચાર કરીને પોતાના જવાબદાર કાર્યો માર્ગ શોધવો પડે છે, પરંતુ આવા પ્રકારના કામનો અનુભવ ટ્રેનિંગ કોલેજમાં આપવામાં આવેલો હોય તો તે પણ આવશ્યક લેખાય એમ માની આવું વરસમાં એ પ્રથા દાખલ કરવામાં આવી છે.

એટલું તો કલ્પ કરવું પડશે, કે એકજ શિક્ષક એકથી વધારે વર્ગોનું કામ કરે, તેનો અર્થ એવો નથી ચતો કે શિક્ષક જ્યારે એક વર્ગને શિક્ષણ આપે ત્યારે બીજા વર્ગો માત્ર બેસી રહે, પોતાની મેજેજ ગમે તે વિષયના કામમાં પરોવાય, અથવા તો પાછળ શીખવાએલી બીનાનો ફરી ફરીને અભ્યાસ કરે વાસ્તવિક રીતે સંયુક્ત વર્ગોમાં કામ કરવું એનો અર્થ એ છે, કે શિક્ષક બધા વર્ગોને કામમાં રોકેલે રાખે, અને પોતે દરેક વર્ગ તરફ નેમએ તે પ્રમાણમાં ઓછુવતું ધ્યાન આપે આમ કરવા જતાં જોઈએ અંગે કોઈ પણ વર્ગને કામ વગર સલામી લેવું ન પડે તેટલે અશે આ પ્રકારના કામની સફળતા લેખાશે.

સંયુક્ત વર્ગોના પાઠ (Combined Lessons) માટે શિક્ષકને માર્ગદર્શક થઈ પડે એવી કેટલીક સૂચનાઓ નીચે પ્રમાણે છે:—

૧. વખતપત્રક:—આ પ્રકારના કાર્યને માટે જુદા જુદા વર્ગોમાં અમુક અમુક વિષયોજ સાથે શીખવવાનું બની આવે, અને તેને માટે સંપૂર્ણ વિચારપૂર્વક યોજાઈ કાઢેલું વખતપત્રક (Time Table) જોઈએ, એ એક મત છે—ખામ બ્યાનમાં ગમવા લાયક બાબત છે.

૨. અંગત અનુભવ અને ઉંડા વિચાર—બિન બિન વિષયો સાથે લઈ વિદ્યાર્થીઓને કામમાં ગુંથાએલા રાખી શિક્ષકે માર્ગદર્શક અને મદદરૂપ થઈ પડવા માટે ધંધા પરત્વે મેળવેલો અંગત અનુભવ અને વિષયશિક્ષણ માટે કરેલો ઉંડો વિચાર એ બે ગુણો સફળતા પ્રાપ્ત કરવામાં સાધનભૂત થઈ પડે છે.

૩. સાહિત્યો:—આ પ્રકારની જવાબદારીને પહોંચી વળવા શિક્ષકને એક પ્રકારની પુંજ-સાહિત્યો મેળવવાની કે ઉત્પન્ન કરવાની અભિલાષા અને ચિવટ હોવી જોઈએ. અવખન શરૂઆતમાં શિક્ષકને કેટલીક દાકમારી ભાગવવી પડે એવું દેખાય છે, પરંતુ દિનપ્રતિદિન વધતો અનુભવ અને વધતી જતી કર્તવ્યનિષ્ઠાને પરિણામે શિક્ષકની પુંજમાં-વિષયશિક્ષણના માધનોમાં વધતો જતો વધારો એવા પ્રકારનો થાય છે જેને લઈને શિક્ષકનું કાર્ય એવું તો સરળ થઈ જાય છે, શિક્ષકનો ભાર એટલો તો ઓછો થઈ જાય છે, શિક્ષકને કાર્યની ફલપ્રાપ્તિથી એટલો અનહદ આનંદ થાય છે કે પોતાની વધતી જતી એ પુંજમાં—શાળાના શિક્ષણસાહિત્યોમાં વધારો કરવાની ભાવના જેવી ને તેની ભગૃત રહે છે.

૪. મુદ્દાસર નોંધ:—શીખવવાના પાઠો માટે નોંધ હોવી જ જોઈએ એ વિષે બે મત છેજ નહિ, છતાં એથી એમ સમજવાનું નથી કે નોંધ જેમ લાખી-વિસ્તૃત વિવરણથી ભરપૂર હોય તેમ કાર્યમાં મફળતા લાવવી એ સહેલું છે, એથી ઉલટું શીખવવાના કૃત્રિમ મુદ્દાની યોગના અને શીખવવાની બીજાની આવશ્યક નોંધ (તારતમ્ય)ની સાથે પદ્ધતિનું સૂચન માત્રજ પૂરતું ગણાવું જોઈએ. વિસ્તૃત નોંધ છતાંફલપ્રાપ્તિનો અભાવ થઈ જાય તે કરતાં મુદ્દાસર નોંધથી સફળતા પ્રાપ્ત કરવી, એ વધારે આવકાર-લાયક છે એમ કહેવું સરિયા સત્યજ છે.

૫. જ્ઞાન:-શિક્ષણ રસિક કરવા માટે પુસ્તકપાઠી બને ન ચાલે. શીખવવાના વિષયોની દિશામાં બાલવાચન, બહુશ્રુતપણું, જમાનાની સાથે આલીને વર્તમાન પ્રગંજોથી વાકેફગાર રહેવું, વગેરે બામતો ધ્યાનમાં રાખવાની પણ જોઈ અગત્ય નથી.

૬. પાત્રપરીક્ષા:-વિદ્યાર્થીઓની સક્તિનો ખ્યાલ રાખીને 'પાત્રે દાન' એ નિયમ પ્રમાણે આપેલું શિક્ષણ વધારે ફળદાયી બને છે. પાત્રપરીક્ષા: અને શિક્ષકના જ્ઞાનનો ઘટતો સુયોગ થાય ત્યારેજ ખરો હેતુ પાર પડે.

૭. સમયનો વિચાર:-કાર્યની સથે સમયનો પણ વિચાર કરી રાખવો જોઈએ. ધારેલા વખતમાં કેટલું કાર્ય થશે એ વિચાર જેમ જેમ વધારે બધેસતો થતો જાય, તેમતેમ શિક્ષક એક પ્રકારની મુશ્કેલીમાંથી મુક્ત થાય છે.

૮. તીવ્ર સ્મરણશક્તિ.—પોતાના આ પ્રકારના કાર્યમાં કમિટ થઈને વ્યક્તિને માટે આ શુભ પણુ અવસર ફળવડો જોઈએ. મુદ્દાસર નોંધની મદદથી વધતા જતા અનુભવને પરિણામે આ શુભ પણુ સુદૃઢ થાય એમાં કંઈ નવાઈ નથી.

આ લેખ સમાપ્ત કરતા પહેલાં છેવટ એકજ વાત નિવેદન કરવાની રહે છે, અને તે એ કે ઉપર જણાવેલી સૂચનાઓનો અખતરો કરવાનું ખેચ લક્ષમાં રાખીને મંયુક્ત વર્ગો—સાતમા અને નીન્ન ધોરણમાં આપેલા પાઠ (Combined Lessons) ની નોંધ આ સાથે આપવામાં આવેલી છે, જે શિક્ષકોને માટે ઉપયોગી થઈ પડશે. અરુ !

દસમુખરામ મુનીલાલ ત્રિવેદી

વિષય — પદ (પાઠ પપ હિમાલયનું વર્ણન કરી ૧) સાતમું ધોરણ ત્રીજું.

હેતુ — ભાષાવાન આપવાનો

સાહિત્ય — પ્રાથમિક ચિત્ર નકશો, વગેરે.

શિક્ષક — દસમુખરામ ચુનીલાલ ત્રિવેદી.

તારીખ — ૮-૮-૨૫ સમય — ૪૦ મિનિટ.

પાઠના વિભાગ અને સુદા.	વિદ્યાર્થીની.	પાટીઆની નોંધ.
૧ આરંભ અ વગવ્યવસ્થા બ પૂર્વાપર સંબંધ	કાર્યરે બે ડિન સાધનોની વ્યવસ્થિત ગોઠવણ. પ્ર ફોનપ્રાર્થના ઉચાત્મા ઉચા પર્વતનું નામ આપો. પ્ર 'હિમાલય' નામ પાડવાનું કારણ શું ? પ્ર હિમાલયના કેટલાક સંપર્કના નામ આપો. પ્ર દેવાસ સંખ્યા પર કયા દેવનો વાસ કરેલો છે ?	મેધદત. (કાલિદાસનું) નવલરામ વિશે જે બોલ. ૧ રાહિત્યસેવા. ૨ શાળાપત્રના તત્ત્વો, ૩ ઉત્તમ વ્યવસ્થા.
૨ મુખ્ય વિષય અ પ્રાથમિક વિવરણ (ચિત્રપરિચય દ્વારા)	વિદ્યાર્થીઓને સ્વતંત્ર રીતે ચિત્રનું અન્વેષણ કરવા સોંપવું. કુબેરની નગરી અવગણ્યરી યક્ષની ન્યા, મેધદત, પ્રસ્તુત પ્રસંગમાંનું હિમાલયનું વર્ણન આ સંબંધી પ્રશ્નોદ્વારા આખ્યાયિકા કરી બતાવવી પ્ર. કાવતાને અતે કોણ નામ લખેલું છે ? પ્ર કયો છંદ છે ? પ્ર. બધાનું બધાનું સમન્વય મેધદત નામ આ મટે. પ્ર મહેશા પાણી કલાવ છે ? પ્ર. મેધદત કયા પહોળી જગ્યા પ્ર હો છે ? પ્ર હિમાલય વિશે શું શું કહે છે ? પ્ર શાક ખાવા માટે શ્રી સવાદ આપે છે ?	
૩ શિક્ષકનું ભાવાત્મક વાચન		

૬ શબ્દાર્થ, વ્યુત્પત્તિ
આકરણ્યોત્તમ પ્ર.

૬. અન્ય.

૬. સમભૂતિ.

૭. વિદિષે કવિતા
મારી
૩ પુનરાવર્તન.

- પ્ર. ભેમતી વખતના દેખાવ માટે શું કહે છે ?
- પ્ર. 'દિમાચવ' માં બરફ ક્યા શબ્દનો અર્થ ?
- પ્ર. બીજે ક્યો શબ્દ રહ્યો ?
- પ્ર. વર્તનાં બીજાં નામ આગળ; સમાસ સમજાવો.
- પ્ર. 'દિમે' ની કય વિભક્તિ છે ?
- પ્ર. જે, જેની—કોને માટે વપરાયા છે ?
- પ્ર. બનપ્રી શબ્દ શી રીતે બન્યો છે ?
- કનુરી મુગ અને બસાવી-પ્રમંગ કહીને સમજાવવા

પ્રથમ તથ્ય ચરણના શબ્દાર્થ શીખરીને વિદ્યાર્થિઓ
પાસે નોંટમાં અન્ય સમાજવો. અન્ય તપાસી કારણ આપીને
સુધારો કરાવવો; બાકીના શબ્દાર્થ પુરા શીખરી બાકીનો
અન્ય પુરા કરાવવો.

સમભૂતિ આપોઆપ યજ્ઞ જરી નેઈએ. વિદ્યાર્થિઓ
પાસે કગતી બેઠને ખાતરી કરવી.

- અને કવિતા માર્ફ બતાવી શિષ્યોની રમટતિને પોષવી;
પાઠ સમાપ્ત કરવો.
- પ્રશ્ન ૩૫ કાડે આપી જવામ મેળવવા.
- ૧ દિમાચસનું ઓગળાણ કવિએ શી રીતે આપ્યું છે ?
- ૨ કવિતાના લેખકનું નામ જણાવો.
- ૩ પોત્રીઓ અને પક મને કોને ક'ખ્યા છે ?
- ૪ દિમાચપનાં બીજાં નામ કાઢો.

દિમાચસ=દિમ+અચસ,
દિમાચ, નગરાજ, શેલરાજ,
નગામિગજ.રી+મુગ
કનુરીમુગ=કનુ
અલ્પરી=૦/લ્પ+દે
અમદર્તો=અમ+દર્તો (દર્તો)
પાર્વતીપતિ=પાર્વતી+પતિ.
ઉમાપતિ, સીતાપતિ, વગેરે.

વિષય:—શતલેખન. (પાક ૩૪. પ્રથમ પરિચ્છેદ.)
 હેતુ:—ભાષાશુદ્ધિ કરવાનો.
 સાહિત્ય:—પ્રશ્નનાં કાડ, અધરા શબ્દોની તારવણીનાં કાડ, બ્લૅક બોર્ડ, ચાક, વગેરે.

પાઠના વિભાગ અને સુદ્ધા	શિક્ષણશૈલી.	પાઠીઆની નોંધ.
૧ આરંભ. અ વર્ગબંધન. ક પૂર્વજ્ઞાનની કસોટી.	સાતમા ધોરણ સુબળ સચુક્ત કામ. પ્ર. દશરથ રાજાની રાજચાના જણાવો. પ્ર. દશરથ રાજાની રાણીઓનાં નામ આપો. પ્ર. દશરથ રાજાના પુત્રોનાં નામ લખો.	પ્રશ્નપત્ર આપી ઉત્તર લખાવવા.
૨ મુખ્ય વિષય. અ પરિચ્છેદનું રસતંત્ર વાચન.	વિદ્યાર્થીઓને ઓપડીમાથા પાઠ કઠાવી પ્રથમ પરિચ્છેદ ધ્યાનપૂર્વક વાચવા આપવો. વાસ્તવિક સૂચના પણ આપવી.	કાડમાંના શબ્દોની નોંધ.— ઓયોધ્યા, દશરથ, કોશલ્યા, કુંકેલી, સુમિત્રા, રામચંદ્રજી, લક્ષ્મણ, ભરત, શત્રુઘ્ન, પંડવો પુત્ર, નિશ્ચય, વૃદ્ધ, મોસાળ.
૩ આધરા શબ્દોની તારવણીનાં કાડ આપવા. ક શબ્દો જોડતે કાડ પર લખાવવા.	વિદ્યાર્થીઓને કાડ આપી શબ્દો ધ્યાનપૂર્વક તપાસવા અને જરૂર જણાય તે શબ્દોની જોડણી લક્ષ્યા લેવા દેહેવું. વિદ્યાર્થીઓને જોડણીના સરકાર દદ થાય તે માટે અને અક્ષરમરોડ લક્ષ્યા આવ તેટલા સાર શબ્દો જોડતે કાડ પર ધારી જગ્યામાં લખવાનું કામ સોંપવું.	ઉચ્ચાર તપાસવા.
૪ લેખન માટે તૈયારી.	વિદ્યાર્થીઓ પાસે સ્વેદમાં રીતસર લીટીઓ દોરાવવી.	

૧ શ્રુતલેખન લખાવવું.

૨ સમાજ વાચન.

૩ લેખન.

૪ પુનઃ વાચન.

ક શ્રુતલેખન તપાસવું.

ગ સુધારો.

૩ પુનરાવર્તન.

નીચે આગ્રહમાં દર્શાવેલો વિધાન રીતપર વાંચી સંબંધ
જાવવો. છેવટે પુનઃ વાચન વાંચી સંબંધાવવું અને તે વખતે
વિરામચિહ્ન સુધારવાં.

વિદ્યાર્થીઓ અને જોતાનું લેખન સુધારે એવી આદ્ય
આપવી. ભૂત પરીક્ષીની દોરવા કહેવું. ચોપડી અને કાર્ડની
મદદ લેવા કહેવું.

‘બૂલો’ કે ‘પ્રશ્નરત્ન’ થઈ છે તે બોઈ લઈ એકવાર બરા-
બર લખવા જણાવવું.

કેટલાકે શબ્દો વિદ્યાર્થીઓ પાસે બોર્ડ પર લખાવવા.

રાજ્ય દરમ્યાન થતાં તેમણે,
પાટવી પુત્ર રામચંદ્રને માદીપર
જસાડવોનો નિશ્ચય કર્યો. આ
સમાચાર શહેરમાં ફેલાતાં દેકાણે
દેકાણે આનંદ થઈ રહ્યો. ભરત
આ વખતે ઔરોધ્યામાં ન હતા.
તેઓ સત્તુલ્યને લઈ પોતાને મેસાજ
ગયા હતા.

સુમિત્રા, નિશ્ચય, વૃદ્ધ.

રીપ:-બને નોંધમાં બાળભાઈ અક્ષરે દર્શાવેલા પ્રશ્ન-બને વર્ગોમાં સાથે લખને પાઠ શીખવવામાં આવ્યો હતો.

[illegible]

૮	૧૪	ગુરુ	૨૭)	રવિ	૨૮	૩૧	શુક્ર	૨૯	૭	શુક્ર	૩૦	૩	મોમ	૧	૩	શુક્ર	૨
૯	૦	શુક્ર	૨૮	મુરુ	મોમ	૨૯	૦	ગુરુ	૧	૩	શનિ	૧	૪	મોમ	૨	૪	ગુરુ	૩
૧૦	૧	શનિ	૨૯	૨	મોમ	૩૦	૩	શુક્ર	૨	૪	રવિ	૨	૫	શુક્ર	૩	૫	શુક્ર	૪
૧૧	૨	રવિ	૩૦	૩	શુક્ર	૧	૪	શનિ	૩	૫	મોમ	૩	૬	ગુરુ	૪	૬	શનિ	૫
૧૨	૩	મોમ	૧	૪	ગુરુ	૨	૫	રવિ	૪	૬	મોમ	૪	૭	શુક્ર	૫	૭	રવિ	૬
૧૩	૪	મોમ	૨	૫	શુક્ર	૩	૬	સોમ	૫	૭	શુક્ર	૫	૮	શનિ	૬	૮	સોમ	૭
૧૪	૫	શુક્ર	૩	૬	શનિ	૪	૭	મોમ	૬	૮	ગુરુ	૬	૯	રવિ	૭	૯	મોમ	૮
૧૫	૬	ગુરુ	૪	૭	ગવ	૫	૮	શુક્ર	૭	૯	શુક્ર	૭	૧૦	સોમ	૮	૧૦	શુક્ર	૯
૧૬	૭	શનિ	૫	૮	સોમ	૬	૯	ગુરુ	૮	૧૦	શનિ	૮	૧૧	મોમ	૯	૧૧	ગુરુ	૧૦
૧૭	૮	રવિ	૬	૯	મોમ	૭	૧૦	શુક્ર	૯	૧૧	રવિ	૯	૧૨	શુક્ર	૧૦	૧૨	શનિ	૧૧
૧૮	૯	સોમ	૭	૧૦	શુક્ર	૮	૧૧	શનિ	૧૦	૧૨	સોમ	૧૦	૧૩	ગુરુ	૧૧	૧૩	શનિ	૧૨
૧૯	૧૦	મોમ	૮	૧૧	ગુરુ	૯	૧૨	રવિ	૧૧	૧૩	મોમ	૧૧	૧૪	શુક્ર	૧૨	૧૪	રવિ	૧૩
૨૦	૧૧	શનિ	૯	૧૨	સોમ	૧૦	૧૩	ગુરુ	૧૧	૧૪	શનિ	૧૩	૧૫	રવિ	૧૩	૧૫	સોમ	૧૪
													૨	રવિ	૧૪	૨	મોમ	૧૫
													૩	સોમ	૧૫	૩	શુક્ર	૧૬
													૪	મોમ	૧૬	૪	ગુરુ	૧૭
													૫	શુક્ર	૧૭	૫	શુક્ર	૧૮
													૬	ગુરુ	૧૮	૬	શનિ	૧૯
૨૧	૧૨	સોમ	૧૧	૩	ગુરુ	૧૧	૫	રવિ	૧૮	૬	મોમ	૧૮	૭	શુક્ર	૧૯	૭	રવિ	૨૦
૨૨	૧૩	મોમ	૧૨	૪	શુક્ર	૧૨	૬	સોમ	૧૯	૭	શુક્ર	૧૯	૮	શનિ	૨૦	૮	સોમ	૨૧
૨૩	૧૪	શુક્ર	૧૩	૫	શનિ	૧૩	૭	મોમ	૨૦	૮	ગુરુ	૨૦	૯	રવિ	૨૧	૯	મોમ	૨૨
૨૪	૧૫	ગુરુ	૧૪	૬	રવિ	૧૪	૮	શુક્ર	૨૧	૯	શુક્ર	૨૧	૧૦	સોમ	૨૨	૧૦	શુક્ર	૨૩
૨૫	૧૬	શનિ	૧૫	૭	સોમ	૧૫	૯	ગુરુ	૨૨	૧૦	રવિ	૨૨	૧૧	મોમ	૨૩	૧૧	ગુરુ	૨૪
૨૬	૧૭	મોમ	૧૬	૮	શુક્ર	૧૬	૧૦	સોમ	૨૩	૧૧	શનિ	૨૩	૧૨	ગુરુ	૨૪	૧૨	શુક્ર	૨૫

સરકારી જાહેરખબરો.

(૧)

છોકરાઓ માટે વર્નાક્યુલર ફાઇનલ પરીક્ષા.

ઉત્તર ભાગ

નં ૧૪૪૪૨

આથી જાહેર જવાબ આપે છે કે ઉત્તર ભાગમાં વર્નાક્યુલર ફાઇનલ પરીક્ષા (છોકરાઓ માટેની) અને ૧૯૦૬ ના એપ્રિલ માસની ૧૬ મી તારીખે સોમવારે અને તે પછીના દિવસોએ ઉત્તર ભાગના નીચે જણાવેના મધ્ય સ્થળોએ લેવામાં આવશે —

અમદાવાદ

ભરૂચ

નડીઆદ

સુરત .

ગોળના

- ૨ સદર્જ પરીક્ષા સને ૧૯૨૫ ની ફેબ્રુઆરીની ૧૬ મીના રોજ પ્રકટ થએલા જોગ્યે ગવર્મેન્ટ ગેઝેટ હા ૧લાના પૃષ્ઠ ૪૯૩ થી ૪૯૬ મે ફેબ્રુઆરીમાં તરફથી પ્રકટ કરવામાં આવેલી તા ૨૭-૧-૨૫ ની નંબર ૨૨૮૮ ની સરકારી જાહેરખબર મુજબ લેવામાં આવશે
૩. પ્રત્યેક મધ્ય સ્થળે પરીક્ષા કમિટિના હસ્તકલેવામાં આવશે અમદાવાદ અને સુરત સળ ડિવિઝનના ડેપુટી એન્ડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટરો અને નડીઆદ, ગોધરા અને ભરૂચની સરમરી હા.પરફોના હેડમાસ્ટરો તે તે સ્થળોના અનુક્રમે પરીક્ષક કમિટિના પ્રમુખો (પ્રેસિડેન્ટો) રહેશે
- ૪ જે મધ્ય સ્થળમાં ઉમેદવાર વિદ્યાર્થીઓ પરીક્ષામાં બેસવાના હોય તે તે મધ્ય સ્થળની પરીક્ષક કમિટિના પ્રમુખ (પ્રેસિડન્ટ) ઉપર તેમજ પોતાની અરજી હાથેલા દાર્બ ઉપર લખીને મોકલવા મોકલી તા ૧લી

માર્ચ ૧૯૨૬ સુધીમાં અથવા તે પૂર્વે પ્રમુખને તે અરજી પહોંચી ન્યાય તેવી રીતે મોકલી આપવી. પૂર્વોક્ત તારીખ પછીની અરજી માન્ય રાખવામાં આવશે નહિ.

અરજી માટેનાં કોરાં ફોર્મ પ્રમુખ પાસેથી તેમને અરજી કરવાથી મફત મળી શકશે.

પરીક્ષામાં બેસવા માટેની શી પ્રમુખ પરીક્ષાના પહેલા દિવસે વસૂલ કરી લેશે.

અવસાસકમની એપડોઓનાં નામ સને ૧૯૨૫ ના મે માસની તા. ૨૮ મીના રોજ પ્રકટ થએલા મુંબઈ સરકારના ગેઝેટના ભાગ ૨૭ નાં ૯૬૪ માં પૃષ્ઠ ઉપર પ્રકટ કરવામાં આવેલાં છે.

દરેક પુરવ વિઠાર્યોએ સને ૧૯૨૬ ના એપ્રિલની પહેલી તારીખે પચીસ વર્ષ પુરાં કર્યા ન હોવાં જોઈએ, અર્થાત્ તે તારીખે તેની ઉંમર પચીસ વર્ષ પુરાં કરતાં અધિક ન હોવી જોઈએ, અને જે જિલ્લાના મધ્ય રથળે બેસાને તે પરીક્ષા આપવા ઇચ્છતા હોય તે રથળના જિલ્લાની કોષપણ શાખામાં તે પુરાં માસ સુધી રત્નો હોવો જોઈએ.

શી લેવા સંબંધી તેમજ પરીક્ષાના વિષયો સંબંધી પુરેપુરી વિગતવાર હકીકત ઉપર જણાવેલા-અર્થાત્ નીના અરક્ષરી ગેઝેટના ૬૨૧૦ ઉપરથી માલમ પડશે.

૬. ઇ. સ. ૧૯૧૯ ના ફેબ્રુઆરીની તા. ૨૭ મીના ફેબ્રુઆરીના તરફથી પ્રકટ કરેલા સરકારી હુકમ નં. ૭૩૬ સને ૧૯૧૯ના માર્ચની ૧૩મી તારીખે પ્રકટ કરવામાં આવેલાં સરકારી ગવર્નમેન્ટ ગેઝેટના પહેલા ભાગનાં પૃષ્ઠ ૬૪૧-૬૪૬ ઉપર હાવેલ છે તે પ્રક્રમથી મંજુર થએલાં ઉર્દુ-ગુજરાતી અને ગુજરાતી-ઉર્દુ ધોરણો પ્રમાણે ઉર્દુમાં પર્નાકિયુકર કાર્પનલ પરીક્ષા ઉર્દુ ઉમેદવારો માટે તેજ વખતે તેજ બધાં રથળોએ લેવામાં આવશે.

ઉ. ભાગના એન્યુ. ઇન્સ્પેક્ટરની ઓફિસ }
અમદાવાદ.
તા. ૨૮ મી જાન્યુઆરી સને ૧૯૨૬.

કે. એસ. વકીલ.
એન્યુ. ઇન્સ્પેક્ટર ઇતર ભાગ.

[ઉ. ભાગના એન્યુકેસનલ ઇન્સ્પેક્ટરના તા. ૨૮ મી જાન્યુઆરી સને ૧૯૨૬ ના હુકમ નં. ૧૨૪૭ ના આધારે.]

સરકારી હાલિખત્ર.

(૨)

તા. ૩૧ મી ડિસેમ્બર સને ૧૯૨૫ ના રોજ પુન ત્રિમાસ દરમિયાન એ. ડિરેક્ટર ઓફ પબ્લિક હેલ્થ ડેપુટી એ. લાગના એ. એન. પુરેશ્વર દેવેશ્વર એમણે પાઠ્ય પુસ્તક તરીકે તથા હાતામ અને લાયસેન્સી માટેના ઉપયોગ માટે મંજૂર કરેલાં પુસ્તકોની યાત્રી.

ક્રમ નંબર	પુસ્તકનું નામ	પ્રયક્તનું નામ	કટકટીનું નામ અને ક્રમલઃ	પ્રત્યેક નકલ દીઠ મૂલ્ય	હાતા ઉપયોગ માટે મંજૂરી આપવામાં આવી છે	રિમાર્ક્સ
૧	આરોગ્ય પ્રકાશ (પ્રથમ આવૃત્તિ)	શ્રી રતિલાલ ગુની-લાલ ગાંધી	આરુણાઈ કરસન-લાલ નારાયણમ કે. નાણાવટ-સુરત	૦-૭-૦	પ્રાથમિક શાળાઓ માટે પાઠ્ય પુસ્તક તરીકે મંજૂર કરવામાં આવ્યું છે.	બી. ૩૭ આ. ૧- નિર્માણમાં વખતે વિશેષ દાખલ કરવા એ સારું છે.
૨	પ્રથમ પાઠ્યવિ (પ્રથમ આવૃત્તિ)	પ્રમથેન હરનલાલ	પ્રમથેન હરનલાલ મેડિકલ કોલેજ આલેક્સાન્ડ્રીયા (ફરો) ખંભાત.	૦-૫-૦	કન્યાઓ માટેની પ્રાથમિક શાળાઓ માટે અને સ્ત્રીઓ માટેની ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓ માટે મનામના પુસ્તક તરીકે	

૩	મોહન ચાન્દાની-હિન્દી વિદ્યાર્થી (અર્વાચીન નગરોની-અ કોપ.) (પ્રથમ આવૃત્તિ)	મેસર્સ બી. એન. મેતા અને બી.બી. મેતા.	મિ. એમ. મી. દોશરી ટે રાવપુરા પ્રાપ્તી -ગોળ વડોદરા.	૧૫-૦-૦૦	દેશવર્ણની બંધી મંદિરા- એની બાહ્યિંગી મોટે મ જુર.
૪	દુરિ વાચનમાળા ભાગ પહેલો	બી. જી. પટેલ.	રાજકોટ સ્ટેટ.	૦-૬-૦૦	પ્રાથમિક શાળાઓ અને દેવનગર મંદિરાઓ માટે પુનામનાં અને બાહ્યિંગી ના પુસ્તક તરીકે મ જુર.
૫	એજન ભાગ ૨ નો	"	"	૦-૧૨-૦૦	"
૬	એજન ભાગ ૩ નો	"	"	૦-૧૧-૦૦	"

(ઉ ભાગના એ. ઇ. સાદેશના તા. ૨૬ મી જાન્યુઆરી, મને ૧૯૨૬ ના હુકમ નં. ૧૦૨૬ ના આધારે)

ટે એમ. વડીલ.

એજન્ટેશનલ મેન્સેજર ડી. ભાગ.

સ્રીઓ માટે ટ્રેનિંગ કૌશલ્ય.

વનિતા વિશ્વામ.

૪ સ ૧૯૨૬ ના જાન્યુઆરી ૧૦ મીથી શરૂ, મુ.મર્ષ

મુ.મર્ષમા વનિતા વિશ્વામ ટ્રેનિંગ મેનેજર્માં વર્નાક્યુલર કાઉન્સલમાં પાસ થયેલાં, તેમજ એન્નો વર્નાક્યુલર અગ્રેજી ધી ૩ જી પાસ કર્યું હતી તેને જાખત કરવામાં આવશે. તેમજ કાર્પપલ્સ ગુજરાતી જાણનાર બાઈને રાખસ કરવામાં આવશે અમલવાદની મદદાદથી ટ્રેનિંગ મેનેજર્ને જ અભ્યાસક્રમ અંગે આવે છે સરકારે આ શાળા માન્ય ટ્રેસી છે અને જે બાઈઓ અન પરીક્ષામાં પાસ થાય છે તને સરકારી ફેજનશી ખાતામાંથી સરટીફિકેટ આપવામાં આવે છે

આ શાળામાં ૧૦૦ દિવસની દાજરી લેજી છે આ શાળામાં જાણનાર બાઈઓને માટે એવો વખત રાખવામાં આવ્યો છે કે જેથી તેઓ સવારના કૌશલ્યમાં જાણે અને જપોરના કાર્પ નિયાસમાં ગોઠરી પણ કરી શકે ગરીબ હિન્દુ વિધવા બાઈઓને અને કુવારીઓને અંગે મફત રહેવા, ખાવા, જાણવાની જોડવણ કરી આપનામાં આવશે સારા અભ્યાસક્રમ કરનાર મહેનતુ બાઈઓને રજાવરસીપ આપનામાં આવશે

જાખવ થવા છત્તનારે તરત પોતાની અગ્રજી તા ૫ મી જાન્યુઆરી ૧૯૨૬ પહેલાં અહિંના પ્રીન્સિપલ જી એસ પડવા, એસ એ ને મોક્ષી આપવી, અથવા તો ઓનરરી સેક્રેટરી પ્રિન્સિપલને રૂ ૧૫ મળવું

મ જે. ગજ્જર

આ મેટેટરી વનિતા વિશ્વામ, મુ.મર્ષ

સ્કૂલોમાં વ્યાજતો તમામ ટેકુસ્ટ બુકસોપર
આ વર્ષે

વધુ કમિશન આપવા માંડ્યું છે.

માફ સચિવ ડિવિઝન (તમામ બક્ષીસોના નમૂનાને મંપૂર્ણ સમજુતી માથે) પાકે પૂર્વે કિ રૂ ૩-૮-૦ થી પા જુદું બુકસેલર રણુછોડલાલ મોતીલાલ શાહ.

રીચીરાઈ-અમદાવાદ.

ગુજરાત શાળાપત્ર :

ઘટાડેલો ભાવ.

કિંમત રૂ. ૧-૦-૦

બ્રિટિશ સામ્રાજ્યની સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ.

કર્તા

શ્રી. ઓન્ડર્સન, એમ. એ.

બને

ઇ. માસ્ટર્સ, બી. એ., એફ. આર. શ્રી. એસ., હિંદુસ્તાનના

લાખાન્ડર કર્તા

રાયમહાદુર દમણાશંકર પ્રાણશંકર ત્રિવેદી, બી. એ.,

મુંબઈ સરકારે રૂઢ સ્થાપના પરીક્ષા માટે નક્કી કરેલા ઇતિહાસ
અભ્યાસક્રમ આ ગ્રન્થના રચનારાઓને માર્ગસૂચક થયો છે. હિંદુસ્તાનના
ઇતિહાસ સાથે અન્ય ધરાવતા પ્રકરણો માટે સુખ્યત્વે કરીને નિ
ઓન્ડર્સન જવાબદાર છે અને જે પ્રકરણો હિંદુસ્તાનના ઇતિહાસને લગ
છે અને જેમાં બ્રિટિશ રાજ્યમાં થયેલી હિંદુસ્તાનની ઇતિહાસ તેમ
બ્રિટિશ હિંદુસ્તાનના હાલના રાજ્યતંત્રનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, તે
માટે મિ. ઓન્ડર્સન જવાબદાર છે.

Short History of the British Empire. by G. Anderson
M. A. and E. Marsden, Price Rs. 1.

કેમ્બ્રિજન ઓન્ડર્સની લિમિટેડ,

પ્રેસ કર્તા મુંબઈ

લેખનકલા કોપીખુકો

સંલેખ { ગુજરાતી અને બાળબોધ હ નંબરમાં } ૪૮
કાગળ { દરેક નંબરની કિંમત અડી આના } પાના

કેળવણીખાતાના મે. ડિરેક્ટર સાહેબે મુખર્ષ હસાકાની
ગુજરાત નિશાળોમા ચલાવવાને મંજૂર કરા છે.

૨૫૦ અને તે ઉપરાંત કોપી ખરીદનારને મેકડે ૨૫ ટકા કમિશન
આપવામાં આવશે એકિમ અને રેફરેન્સ ખર્ચ પણ આપવામાં આવશે, પણ
પોસ્ટ મારફતનું કે રેફરેન્સની આગળનું ખર્ચ આપવામાં આવશે નહિ.

કોપીઓ સાથે બીજાં પુસ્તકો મંગાવનારને મેકડે એક ટકા હાસાકા
ભર્ષ મોકલી આપવા ગોઠવણ રાખી છે.

અગત્યનું દેખાણ—

મુખર્ષ-હાદિયાભાઈ જગજીવનદાસ એન્ડ સન્સ.
હાલકાદેવી ખાતાના મદિર સામે નં. ૩૬૭
અમદાવાદ-શ્રીખડાયતા યુદ્ધીયા—શ્રીચીરોહ.
ગોધરા,—એમ વકીલ અધિકારની કંપની સોફ્ટ અગર

શિક્ષકો માટે.

અમારા કારખાનામાં પદાર્થ પાડના ઉપયોગી માધ્યમો જેવા કે
વૈદ્યરૂપ, અક્ષાપ્રેસ, આર્કામીડીયન સાધનો, કુવાર; સૂર્યમાળા
રૂબરૂ, ચંદ્રની ક્ષય વૃદ્ધિ, પૃથ્વીના ગોળા, આકાશગંગાવાળાને
રક્તો માટે મોળા નકશા, ચામડું ઉત્ત. મુતર, રેશમ, હાથીનાંત,
વગેરેની બનાવટનાં મોડ, સમજાવવાનની વગેરે ઘણી જાતનાં સાધનો,
મોન્ટેસોરિ, કિન્ડગાર્ટન, રેકાઉટ, કમરગ કવાયતનાં સાધનોને
ફરનીચર તથા અન્ય સાધનો માટે સાયન્સના તમ મ અમરનાં
એપિરટસ બનાવી વેચીએ છીએ સરનામું—

હારિસાઈ હગનદાસ પટેલ શિક્ષણ સાહિત્ય કાર્યાલય,
ફહેમામ (અમદાવાદ)

જોઈએ છે,

એક ફરદી પ્રજા દ્રેષ્ટ-૩ ચિક્ષક માસિક રૂ. ૩૫) (પાત્રીસ)થી અને
એક વર્તીકપુલક કાષ્ઠનલ પાસ મોરદ્રેમ માસિક રૂ. ૩૦) (ત્રીસ)થી જોઈએ
છે લખો—

જાનરરી સેક્રેટરી,
'મદ્રેસા હસની'
કરાચી

૧ સરલ ફરીનામાની પદ્ધતિ-ટ્રેડર છુક, આ. ૩૩ મી
૦-૫-૦; ૨. સરલ ગુજરાતી બાલ વ્યાકરણ-ધાર્મ છુક, મજા ઠેકાણે
ટ્રેડર, આ. ૨૬મી, ૦-૫-૦, ૩ સરલ ગુરુપતિજ્ઞાન પ્રકાશ(૫-૬-૭
મી ચોપડીના પાઠવાર અબ્દોના પ્રાપ્તકિત,) લા. પ્રા. છુક, સુધરેલી આ.
૨૭ ૦-૮-૦, ૪ નવું સરલ મુખગણિત (જાળવર્ગથી ધો. ૫ સુધી
એકજ છુકમાં) મજા ઠેકાણે ટ્રેડર, આ. ૧૫ મી, ૦-૩-૦, ૫ ગુજરાત
પ્રાંતની ભૂગોળવિદ્યા આ. ૧૫મી, ૦-૧-૬ મુખ્ય એજન્ટ અમદાવાદ,
ડે પાનકા નહિ એસ બી ચાહની કપની પ્ર પ્ર
પ્રેમચંદ કરમચંદ શાહ, ગોંડળના માણ ડે. એ. ઇ.
મુ. ૬૫૩૫૦.

જાહેરખબર.

ચિક્ષકો તેમજ શિષ્ય વર્ગમાં પ્રિય મદ્ર ૫૩૫૫ પ્રશ્નોરે બાગોપ-
યોગી સળ

સંદિજ્ઞાનનાં પુસ્તકો

સંદિજ્ઞાન ધો. ૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭

૦ ૨-૦ ૦-૧ ૦ ૦-૩-૦ ૦-૩-૦ ૦-૪-૦ ૦-૪-૦ ૦-૫-૬

પ્રશ્નો-ફરતખડનો સરળ ઇતિહાસ ધો. ૫ ૬

૦-૩-૦ ૦-૪-૦ કમીસન ૩૩ ૮૬૧

વાંચનપ્રાજ્ઞાના પાઠ તથા કવિતાના અર્થ મુજબ.

કમીસન ૮૬૧ ૫૦ મુજબ ધો. ૩ ૪ ૫ ૬

૦ ૪-૦ ૦-૭-૦ ૦-૬-૦ ૦-૮-૦

આ ઉપરાંત ધોરજવાર નોગે પશુ બોલોએ પ્રગટ કરી છે કમીસન
બરપુર આપ ભાં આવશે. લખો—

મજિવાય મુજબમાઈ ઉપાધ્યાય બુક્સોવર મુ. પેટલાદ

મુંબઈ ઇલાકો.

અને

હિંદુસ્તાન (સામાન્ય)

અર્થ,

ગિંતમરાય ગ્રન્થાય હસાર્થ
રંગીન તથા સાદા પુસ્તક નક્કા સહીત.

કી. ૯-૫-૦૦

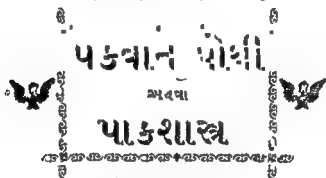
બૂચોગનો નમુનો બાણીતા છુડસેલરોને ત્યાંથી લેવા મળશે.
અમારી દુકાને રહેલોને લગતી તમામ જાતનો શુભ કાર્પાઓ, ફોટા
ફી, નક્કા, સ્ટેશનરી વગેરે કીફાયત બાવધી મળશે. એક વખત કામ
હી ખાતો કરવા મહેરજાની કરશેજી.

ધી શુજરાત ઝોલીએન્ડલ છુડીપી.

સીવીરોડ-અમદાવાદ.

અન્યથા અને વનસ્પતિમાંથી સુવર્ણ ઉરમ જેવી મજાસુત ત્વાદિષ્ટ
ચીત્તે બનાવીને ઉત્તમ પ્રમારનો જોરાક લેવાની ઇચ્છા
હોય તો તમારી બહેનોને, માતાઓને,
પુત્ર—વધૂઓને અને તમારી ગૃહિણીને
અવસ્ય વચાવો

અમરકા, શાકે, જલજાતનાં પકવાઓ બનાવવાની રીત
દર્શાવનારું પુસ્તક
દરેક કુટુંબમાં અવસ્ય રાખવા લાયક—નાની બાળાઓને
અવસ્ય અભ્યાસ કરેલા લાયક

લેખક તથા પ્રકાશક
ગ ૨૫ હવિતગૌરી ગામરાવ, તથા
ગ ૨૫ વિમલાગૌરી મગનલાલ
નનીન સુધરેલો બીછે આણંતિ

કિંમત રૂ. ૩-૦-૦૦ સોનેરી ગીલ્ડનું પુકું રૂ. ૩-૮-૦
આ પુસ્તકની અદર રૂ.૦૦ થી વધુ તરેહતરેહના ખાવાના પકવાનો
બનાવવાના જુદા જુદા પ્રમારો દર્શાવવામાં આવ્યા છે

એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની.

કાલબાદેવી રોડ, મુબમ,

સૂચના

૧. આ માસિકમાં છપાતા અન્ય લેખકોના લેખ સાથે અમારે જિતાપેણું હોવું જોઈએ એમ યોગ્યકેએ માનવું નહિ.

૨. આ પત્ર સંપાદી લખાણુ 'મેનેજર, ગુજરાત શાળાપત્ર, મમદાનાદ' એ સિરનામે કરવું. છાપવા માટેનું લખાણુ કામગીરી એકજ સ્થાને ચોકસે અધરે લખવું. છાપવા યોગ્ય લાગશે તો તે છપાશે; નહિ તોડ કરેલા લેખ તેમજ ચર્ચાપત્રો પાછા મોકલવામાં આવશે નહિ.

૩. લેખકને ઉત્તેજન-વિષયો લખી મોકલનારની પૈસા લેવાની ખુશી છે. તો પ્રથમથીજ ખબર આપ્યાથી દર છપેલે પાને યોગ્યતા પ્રમાણે રૂ.૧) થી આપવામાં આવશે. ચર્ચાપત્ર માટે કંઈ પણ આપવામાં આવશે નહિ.

૪. લવાજમ-વરસ એકનો રૂ. ૧-૮-૦૮ટપાલ ખર્ચ સાથે)અગાઉથી. વૈદ્યાર્થીઓ માટે ૦-૧૨-૦; છુટક અંકના રૂ. ૦-૨-૬; (ટપાલખર્ચ છુટક). શાળાપત્રનું વરસ જન્યુઆરથી ડિસેમ્બર સુધી ગણવામાં આવે છે; માટે વરસની વચમાં જે ગ્રાહક ખંધ થતા મંમિતા હશે અથવા નવા યવા માંગતા હશે, તેમની પાસેથી જેટલા અંકો તેમને મળ્યા હશે તેટલાનીજ છુટક અંક લેવે કિંમત લેવામાં આવશે.

૫. મનિઓર્ડર-કુપનપર ગ્રામ કે શહેરનું ઠેકાણું સ્પષ્ટ લખવું. તેમજ સાં એકથી વધારે નિશાળો હોય તો નિશાળનો નંબર તથા શાળા-પત્ર આદિસ તરફથી અપાએલાં સરનામાનાં લેખલ ઉપરનો નંબર પણ લખવો.

૬. જાહેરખબરના દર—

મુદત	એકપાન	અડધુપાન	પા પાન.
આખું વર્ષ	રૂ. ૧૦૦)	રૂ. ૬૦)	રૂ. ૪૦)
૩ માસ	રૂ. ૬૦)	રૂ. ૪૦)	રૂ. ૩૦)
૧૫ માસ	રૂ. ૪૦)	રૂ. ૩૦)	રૂ. ૨૦)
એક માસ	રૂ. ૨૦)	રૂ. ૧૫)	રૂ. ૧૦)

ખાસ નોંધ:—નાણાં અગાઉથીજ લેવામાં આવશે.

આ પત્ર સાથેકંઈ પણ હેડીંગલ વહેંચવામાં આવશે નહિ.

૭. શાળાપત્રમાં આપેલી ખાનગી જાહેરખબરોમાં જણાવેલી ચોપડી-ખાતાએ મંજૂર કરેલીજ હોય એમ દર્શાવેલ હોવું નથી; માટે દરેકને જુર કરેલી ચોપડી મળવી નહિ.

કોલેજના મિત્ર સેવકોના આગ વિચયનું મારા ધ્યાન ધરાવનાર

શિક્ષકોના હાથથી રચાએલા,

ઉ. ક વિદ્યાનેની વર્તમાન્યર ફાઈનલની પરીક્ષાનો

ભોમિઓ

ત્યા ફક્ત મુદતમાં ૧૭૦૦૦ પ્રત ખપી ચુકેલો જ. વિ પટેલદત /

હિંદનો ઇતિહાસ.

સમેકૃત નવી ભૂમિતિના રૂપ આકૃતિનો

ભૂમિતિનો શિક્ષક

તેમજ હિંદુનું રાજ્ય બેધાગજ, બાલરામ યજ્ઞ, નીતિવાચનમાલા
ભાગ ૧ થા ૪ ત્યા ઉમેદસાહકૃત સુખગાવિત દા ૪ ત્યા ૫ તુ
તેમજ હીકાપત કમીસનથી રકુસની ચોપડીઓ, રસનરી વગેરેના ભાવ
માટે અમિપત્ર મળાવે,

કાગળ-એક આને ઘા, ગવા રૂપીએ રીમ

ધી સરસ્વતી છુક ૩૫૫

મુ. નડીઆદ જી. ખેડા.

દરકત શિક્ષક કોપીખુકો

કોપીની પહેલ કાઠનાર હુમે છીએ. બીજાઓએ પછી નક્કલ કીધી છે,

ગુજરાતી અને બાળમાધ આઠ નંબરમાં ત્યાર છે

કેળવણીઆતાના મે હરેકટર સાહેબે સુખર્ષ દલાકા-

ની દરેક ગુજરાતી નિશાળમાં ચલાવવાને મંજુર કરી છે

દરેક નંબરની કિંમત બઢી આના રાખી છે

૨૫૦ તથા તેથી વધુ કોપી ખરીદનારને સેકડે (૧૫) ટકા કમિશન

હપગત પેકિંગ અને રેલ્વે ખર્ચ આપવામાં આવશે ૧૦૦૦ કોપી લેશે
તો ખરચ સાથે (૨૦) ટકા મળશે પણ પોસ્ટ માર્ફતનું કે રેલ્વેનથી આગળ-
નું ખર્ચ આપવામા આવશે નહિ. દરકત શિક્ષક કોપી ખુમની રટીસ પેનો
દરેક નંબરને બધે ખેસતી ૧ થી ૮ નંબરની, દરેક બોધમાં એકજ ગતની
દા ૧ કિમત ૩ ગા નક્કી હાથ માથ નથી]

૧ મળવાનું ઠેકાણું-આદરજી કાવસજી માસ્તર

કે નં. ૨૮-૩૦ ધોળીતલાવ-મુંબઈ

સ્ત્રી ઉપયોગી પુસ્તકોનું લીસ્ટ.

અમર ચરિત્ર ભાગ ૧-	
૨-૩-૪ ...	૧૬-૦
સરસ્વતિચંદ્ર-ભાગ ૧-	
૨-૩-૪ ...	૧૨-૧૨
સતીધર્મ પતિસેવા	
ભા. ૧-૨	૫-૮
પતિવ્રતા સતીઓ	
(સચિત્ર)	૩-૮
પક્વાન પોથી અથવા પાક-	
શાસ્ત્ર (વેશ્ટેરીઅન) ૩-	
વેતરના તથા સીવવાની કળા ૨ ૦	
શુદ્ધિ કળા ભાગ ૨ નો	
તથા ૩ નો ...	૫-૦
ઝાંમીની રાણી	૩-૦
શુજરાતની જુની વાર્તા....	૩-૦
પૃથુરાજ ચૌહાણ અને	
અદમરદાઈ	૩-૦
સતી મહા ભા ૧-૨	૭-૦
ત્રીરત્ન ગીતા ...	૧-૮
શ્રી હિત શિક્ષક ..	૪-૦
વનિતા વિનોદ ..	૨-૮
કુસુમાવલી	૧-૧૨
અરેમીરન નાઈટસ... ૧૦-૦	
કરણ થેથે	૨-૮
નવનગર ભા ૧-૨ ...	૪-૦
મણી અને મોહન ..	૨-૮
વર્માની વિવિધ વાર્તા	
(સચિત્ર) ...	૨-૦
કાવ્ય માધુર્ય ...	૨-૮
પંચીકરણ	૨-૦

નીલમ માણેક ભા ૧ થી ૮. ૧૨-૦	
મેઘહૃત	૩-૦
હિન્દુસ્તાનની તીર્થ યાત્રા ૭-૦	
ભર્તૃહરી નાટક (સચિત્ર) ૨-૮	
કેલાસ મનસ સરોવર....	૨-૮
મધુ રાણી	૩-૮
પ્રમાદધનની પ્રભુતા	
(સચિત્ર) ...	૪-૮
નીલમ માણેકની સતતિ	
ભાગ ૧ થી ૪ ..	૪-૦
અકવર્તી હમીર ..	૩-૮
વિશ્વ મોહિની ભાગ	
૧ થી ૮	૧૬-૦
ભારત લોકકથા ભાગ	
૧ થી ૧૦	૧૮-૦
વીર અને વીરપૂજા ...	૩-૦
વિવિધ સુખાભાસ	૩-૦
ભીષ્મ ચરિત્ર ભાગ ૧-૨ ૬ ૦	
વહેમી વનિતા....	૨-૮
મોહનત કે મુશીબત	
(સચિત્ર)	૫-૦
કલાપીનો કેકરવ	૪-૦
શ્રીમતિ વિજયા ...	૩-૦
મણીકાન્ના કાવ્યમાલા ...	૩-૦
મોતી ગૌરી	૨-૮
સતી ત્રીવણી....	૧-૮
હુ ખીનો દિવાસો ભાગ	
૧ થી ૮ ...	૬-૦
શુદ્ધિસ્તાનનું શુવ	૫-૦

એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની,
બુકસેલર્સ, પબ્લીશર્સ, એન્ડ ટ્રીડિંગ એજન્ટ્સ,
કાલ્યાણદેવી રોડ, મુંબઈ.

શ્રુતિ સંચય

અનાજ અને વનસ્પતિમાંથી સુવસ્તુ બાંધી જેવી મનજીત સ્વાદિ

મીઠો બનાવીને દિતમ પ્રકારનો ખોરાક લેવાની ઇચ્છા

હોય તો તમારી બહેનોને, માતાઓને,

પુત્ર—વધૂઓને અને તમારી શ્રદ્ધાળુને

અવશ્ય વંચાવો.

અમદાવાદ, શાક, જાતજાતનાં પકવાનો બનાવવાની રીત

દર્શાવનારું પુસ્તક

દરેક કુટુંબમાં અવશ્ય રાખવા લાયક—નાની બાળાઓને

અવશ્ય અભ્યાસ કરવા લાયક

૧૯૩૬-૩૭-૩૮-૩૯-૪૦-૪૧-૪૨-૪૩-૪૪-૪૫-૪૬-૪૭-૪૮-૪૯-૫૦-૫૧-૫૨-૫૩-૫૪-૫૫-૫૬-૫૭-૫૮-૫૯-૬૦-૬૧-૬૨-૬૩-૬૪-૬૫-૬૬-૬૭-૬૮-૬૯-૭૦-૭૧-૭૨-૭૩-૭૪-૭૫-૭૬-૭૭-૭૮-૭૯-૮૦-૮૧-૮૨-૮૩-૮૪-૮૫-૮૬-૮૭-૮૮-૮૯-૯૦-૯૧-૯૨-૯૩-૯૪-૯૫-૯૬-૯૭-૯૮-૯૯-૧૦૦

પકવાન પોથી

અધવા

પાકશાસ્ત્ર

લેખક તથા પ્રકાશક

ગ. રવ. લલિતગૌરી સામરાવ, તથા

ગ. રવ. વિમલાગૌરી મગનલાલ.

નવીન મુદ્રણી બીજી આવૃત્તિ

કિંમત રૂ. ૨-૦-૦; સોનેરી ગીલ્ટેડું પુઠું રૂ. ૩-૬-૦.

આ પુસ્તકની અંદર ૧૦૦ થી વધુ તરેહતરેહનાં ખાવાનાં પકવાનો

બનાવવાના લુદા લુદા પ્રકારો દર્શાવવામાં આવ્યા છે.

એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની.

કાલણાદેવી રોડ, મુંબઈ.

મુચના

૧. આ મારિકમાં જપાતા અન્ન લેખના લેખ સાથે અમારે મળતાપણ હોવું જોઈએ એમ વાચકને માનવું નહિ.

૨. આ પત્ર સળધી લખાણ 'મેનેજર', ગુજરાત શાળાપત્ર, અમદાવાદ' એ સિરનામે કરવું. જાપવા માટેનું લખાણ કાગળની એક જ ખાતુએ ચોકળે અક્ષરે લખવું. જાપવા ચોગ્ય લાગશે તો તે જપાશે, નહિ પણ કરેલા લેખ તેજાન ચર્ચાપત્રો પાછા મોકલવામાં આવશે નહિ.

૩. લેખકને ઉત્તેજન-વિષયે લખી મોકલનારની પેમા લેવાની ખુશી હશે તો પ્રયત્નથી જ ખબર આપ્યાથી દર જાપેલે પાને ચોગ્યતા પ્રમાણે રૂ.૧) સુધી આપવામાં આવશે. ચર્ચાપત્ર માટે કંઈ પણ આપવામાં આવશે નહિ.

૪. લેખાજમ-વરસ એકનો રૂ. ૧-૮-૦૮પાલ ખર્ચ સાથે)અમાઉથી. વિદ્યાર્થીઓ માટે ૦-૧૨-૦, છુટક અંકના રૂ. ૦-૨-૬; (ટપાલખર્ચ લુકુ).

શાળાપત્રનું વગસ જા-પુઆગીથી કિમેઅર સુધી ગણવામાં આવે છે, માટે વગમની વચમાં જે માલક બધ થવા માગતા હશે અથવા નવા થવા માગતા હશે, તેમની પાસેથી જોટલા અંકો તેમને મળ્યા હશે તેટલાનીજ છુટક અંક લેજે કિમત લેવામાં આવશે.

૫ મનિઓર્ડર-કુપનપર ગામ કે શહેરનું ઠેકણું રપટ લખવું તેમજ હાં એકથી વધારે નિલાજો હોય તો નિલાજનો નંબર તથા શાળા-પત્ર આદિસ તરફથી અપાએલા સગનામાના લેખલ ઉપરનો નંબર પણ લખવો.

૬. જાહેરખબરના દર—

મુદત	એકપાન	અડધુપાન	પા પાન.
આખું વર્ષ	રૂ. ૧૦૦)	રૂ. ૬૦)	રૂ. ૪૦)
૭ માસ	રૂ. ૬૦)	રૂ. ૪૦)	રૂ. ૩૦)
૪ મહા માસ	રૂ. ૪૦)	રૂ. ૩૦)	રૂ. ૨૦)
એક માસ	રૂ. ૨૦)	રૂ. ૧૫)	રૂ. ૧૦)

સંપૂર્ણ મહાભારત.

શુદ્ધ ગુજરાતી નવું ભાષાંતર

કિશોરતની છેલ્લી નક-આલક ધણે નાણા. ભરવાર્ય
૩૧ ૩૬, ને બદલે ૩૧ ૨૮, લેવાયે અને આવાન અક્ષર મજબુત
કાગળ તથા સુંદર છપાઇ તથા અનેક ચિત્રો સાથે સરકારી
૭૦૦ ૭૦૦ પૃષ્ઠના મોટા કુલ સાતે બાગે માત્ર બારન માસમાં
અપાઇ જશે.

ખાસ સૂચનાઓ:—(૧) નાણાં મળેથી બપેલી પાવતી તરતજ
મોકલાશે. (૨) આદિ અને સભાપર્વ, તથા શાંતિપર્વ, આ બને અમવા
ભાગો એક ભાગ આપણ સર્વ ચુકવાથી દવે ન લેવો હોય, તેમણે દરેક
૧૬ અરથેલા ૩૧ ૨૧ બોલા મોકલવા. (૩) આદરે લખ્યું હશે તો દરેક
ભાગ નીકળશે તેમ પોરટેજ ભોગા વી-પી થી મોકલાતા રહેશે. અને જો
૪) બધા બાગોનું પોરટેજ રૂ. ૭ મુદ્દની, ભોડેજ મળ્યું હશે તો વી.
ભ. ન કરતાં રજીસ્ટર, શુક્રોરટથી દરેક ભાગ મોકલાશે. (૫) અમદાવાદને
૧૬લે મુબઈના કાર્યાલયમાંથી બેકાં આ પ્રથો લેવા હોય તેમણે મુબઈના
. ૨૮) ઉપરાંત પેકિંગ તથા રેલ્વે ખર્ચના પણ રૂ. ૧૧૧૧ મોકલવા. (૬)
ભીળ ગામવાળાં એ બધાં અંચ ભોગા રેલ રરતે મેળવવા હોય તેમણે
ટેશનનું નામ લખવું અને મુદ્દ સાથે રૂ. ૧) વધારાના પેકિંગ ખર્ચ
૧૧ મોકલવે, (૭) ઉપલામાંનો એક પ્રકાર નહિ લખ્યો હોય તેમને બધા
ભાગ થપેથી અજર અપાશે, અને ધણી લખશે તે રરતે તેના રેલ ખર્ચ
મોકલાશે. અને પેકિંગ નહિ માંય લેવાય (૮) મુબઈના કાર્યાલયમાં પણ
ભાગો ભરી પાવતી લઈ શકાશે.

જરૂર વાંચો-મહાભારત જેવો પરમ મંથાપાત્ર, અતિ વિશાળ અને ઉપરાક
ય આટલી મોંઘવાણીના સમયમાં આવી પોતના પૂર્વક અને આટલી સરળી કિંમતે
જાવવાની તક વારંવાર મળશે નહિ. અને પાછળથી પુરી કિંમતે પણ એ કાંઈ
મજા માણ્યો ને તો લેવાનું પડવાનો; તો પણ સવેળાથી અને ક્રોધાગન કિંમતે
મા માટે ન ખરીદવો ? માટે સમજીએને આવી વિરલ વસ્તો લાભ લઈ લેવા ઉચિત છે.

સરતું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય અમદાવાદ અને મુબઈ

તા. કા. જે પત્રમાં, વન. અ. વાંચીને મંગાવો, તેનું નામ પણ લખશો.

પ્રસ્તાવ ૧૫]

[અંક ૨]

General School Paper

ગુજરાત શાળાપત્ર

ફેબ્રુઆરિ, સને ૧૯૨૬.

કેળવણીખાતાના હુકમથી

તંત્રી અને પ્રકાશક (જાન્યુઆરિ ૧૯૨૪ થી)

ફૂલુલાલ સુરજરામ વકીલ, M.Ed., I.E.S.

એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, ઉત્તર ભાગ, અમદાવાદ.

(સર્વ હક સ્વાધીન રાખ્યા છે.)

સર્વપ્રકાશ પ્રિન્ પ્રેસર્મા, મુળતંદલાઈ ત્રિકમલાને ખાધુ—

ટકાણું—પીરમયા રોડ—અમદાવાદ.

અનુક્રમણિકા

ક્રમ નંબર.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
૧. બાળરક્ષણ	...	૩૩
૨. વીરબાળા સેવાસમિતિ	...	૩૬
૩. અમદાવાદની બહેરો-મુગાની શાળાના કામનું પ્રદર્શન	...	૪૪
૪. ગણિતના પાંડતી ગોષ્ઠ	..	૫૦
૫. વાચનશાળાની કવિતાના સંગીતનું નોટશન	...	૫૪
૬. સીવજી વિષે સૂચનાઓ	.	૫૪
સરકારી જાહેરખબર	..	૫૬

સને ૧૯૨૫ માં લેવાએલી ઉં ભાગની વર્નાકુલર કાષ્ઠનય
પરીક્ષામાં પાસ થએલા ઉમેદવારોની યાદી.

લોકોની પસંદગી પામેલું ઉપયોગી ગુજરાતી પુસ્તક

“સંસાર મિત્ર”

ઘરગણતરી અને વેદક નુસ્ખાઓને લગતી ૪૦૦૦ બાબતો
અને તેને લગતા ૪૦૦૦ નુસ્ખાઓ સમાવ્યા છે.

આગેવાન પેપરો તથા જાણીતા વિદ્વાન વર્ગે એકે અવાજે
એ પુસ્તક વખાણી સારા અભિપ્રાયો આપ્યા છે. મુબરક અને
બહાર ગામની નિશાબોમાં ઇનામ તરીકે ધણી નકલો અપવાથી
ત્રીજી આવૃત્તિ કાઢી છે તેજ તેની ઉત્તમતાની ખાતરી છે. ચોપડી-
નીચમે ઠેકાણેથી મળશે

ગચનાર

જેરખાઈ નવરોજી લામ.

ઠેકાણું—૩૪૨ ચોપડી—મુબરક.

ગુજરાત શાળાપત્ર

પુરતક ૬૫ ફેબ્રુઆરી, સને ૧૯૨૬ [અંક ૨]

બાળરક્ષણ

આનંદની વાત છે કે હવે બાળરક્ષણ અને બાળહિતના વિષયપર ખ્યાન અપાવા માંડ્યું છે ને જાહેર ચર્ચા થવા લાગી છે. બાળક દેશની હોશિયાર છે અને ભવિષ્યની આશા છે. તેનું પાલન કરવા તરફ જેટલું ખ્યાન અપાય તેટલું ઓછું છે. એ બાળકમાં શિક્ષકને માથે પણ મોટી ફરજ છે, જે અદા કરવામાં શિક્ષકને મેલ તત્પર રહેવું જોઈએ. દાખલા તરીકે; બાળરક્ષા સમાહની યોજના જે ડેકાણે ડેકાણે થવા ગાંડી છે, તેમાં દરેક શિક્ષક પોતાનાથી બનતી સેવા કરવાને આગળ પડવું જોઈએ.

એ યોજનાનો હેતુ બાળમરણ શાં શાં કારણોથી વધે છે તે બતાવી તે કારણો દૂર કરવાનું કોઈક તવાર કરવાનું છે એન જન્મેલા બાળકામોથી જે ટપવા પામે છે તેને કવી રીતે ઉછરવાં તે બતાવવાનો છે. સગર્ભા સ્ત્રીની તબિયત બરાબર ન સચવાવાથી, અસવ વખતે અણધાર દાયણોને હાથે-શમ લેવાવાથી અને જેન્મા પછી બાળકની ઘટતી બરદાસ ન થવાથી કેટલી બધી હાનિ થાય છે તે કળવાએલાં સ્ત્રીપુરુષ બંને છે ખરાં, પણ

વસ્તીનો ધણો ખરો લાગ અબણ હોવાથી તે વર્ગને એ વિષે બહુ નથી. તેમને એ જ્ઞાન મળે અને તેનો અમન થાય તો જ બાળમરણનું પ્રમાણ વધતું અટકે એ પ્રમાણ શિક્ષકનું જોટલી મનઃ કરી શકે તેટલી બીજા ડાઈપણ કરી શકે તેમ નથી. માટે આ બાળતમા શિક્ષકને રસ લેવો, તે વિષે પુરતી માહિતી મેળવવી, અને આ જન્યેવાના કામમાં આમળ પડતો લાગ લેવા એ વિષે શિક્ષકને જોઈતી માહિતી અને પુરી પાડવાનો મહાનસ્ત કરીશ

પોતાની નિશાળમાં આવતા બાળકોની તનદુસ્તી જાળવવાની તો શિક્ષકની ફરજ છે જ છતાં દીવગીરી સાથે જણાવવું પડે છે એ બાળક પર તેમના તરફથી ધટણ લક્ષ અપાતું જોવામાં આવતું નથી પ્રથમ તો તેમણે પોતે જ નિશાળમાં અને તેની આસપાસ સ્વચ્છતા રાખવી જોઈએ અને બાળકોને સ્વચ્છતાની ટેવ પાડવી જોઈએ પણ નિશાળજ રોજ સાફ સુક થતી ન હોય, નિશાળનો સામાન ગમે ત્યાં પડેલો રહેતો હોય, બારી બારણા, મેજ, ખુરશી, પાટીયાં, બાટ વગેરે હમેશા ધવાવાળા રહેતાં હોય, દિવાનો પર જળા બાઝેલા હોય તો પંજી બાળકને સ્વચ્છ રહેવાનો ગમે એટલો બોધ થાય તોપણ તેની અસર પડતી થાય? માટે શિક્ષકે પોતાની નિશાળમાં બહુ સાફસુક રાખવાની પહેલી ક્ષણ રાખવી દરરોજ નિશાળ ધવાવવી ઝડાવવી, અદુરનો સામાન ઝટકાવવો, લુછાવવો, ને બરાબર ગોઠવાવવો, અને અઢવાડીએ અઢવાડીએ દિવાલને ને છાપરાને વળગેલા જળા પકાવવા એમ થશે તો બાળકોને સ્વચ્છતાનો ખ્યાલ આવશે અને આપોઆપ તે પોતાના ઘરમાં બધું સ્વચ્છ રાખતાં શીખશે વર્ણ બાળકોને જાતે સ્વચ્છ રહેવાની ટેવ પડે તેટલા માટે દરરોજ છોદરાઓને નિશાળમાં આવતાને વાર તપાસવા, ને જે મેલાગદાં માલમ પડે તેને ટે વાં અને હાથપગ તથા મોં ધોઈને તથા નાક, દાંત વગેરે સાફ કરીને આવના કહેતું અને તો નિશાળનાં ઘોટલાપર પાણીની ઝોક ડાલ ને

લોટા નક્કાં અને દિવાલ પર એક આરસી મૂકવી કે છોકરાંઓ નિશાળમાં આવતાંજ આરસીમાં પોતાનું મોં ભેંસે ને મેલુંગંદું હોય તો તે પોષ્ટને આવે. નિશાળમાં ડટલાંક છોકરાં પોતાની રસેટ માફ કરતી વખતે ખૂંકતો ઉપયોગ કરે છે. તે જ્યાં થતો હોય ત્યાં અટકાવવો અને પાણીવડે રસેટ માફ કરવાની ટેવ પાડવી.

કાળામાં બાળકની આંખનું રક્ષણ થવું જોઈએ. જેની આંખ મારી હોય તે બગડી જોઈએ નહિ ને જેની નજમી હોય તે વધારે ખરાબ થી જોઈએ નહિ. તેટલા માટે વર્ગનાં બારીબારણાં ખુલાં રાખવાં અને પુરવું અજવાળું, આવવા દેવું. વર્ગને એની રીતે ગોઠવવો કે બધાં છોકરાં કાળા પાટીઆપર લખેલું જરામર જોઈ તથા વાંચી શકે. વળી, છોકરાંને એવી ગીતે બેમાડવાં કે તેમની આંખની મામે તેજ આવે નહિ, પણ ડાબી બાજુએથી આવે એટલે લખતી વખતે તેમને તેમના હાથનો ઓથો નડે નહિ. તેમને બહુ ઝીણા અક્ષરે લખેલી ચોપડીઓ વાંચવા દેવી નહિ, તેમજ બહુ ઝીણા અક્ષરે અથવા બહુ નીચા વળાંને અથવા આંખ નજીક રસેટ રાખીને કર્મ પણ લખવા દેવું નહિ. વળી બહુ ઝીણા અક્ષરે કાળા પાટીઆ પર લખેલું તેમની પામે વંચાવવું કે લખાવવું નહિ અને વર્ગમાં જટકામેસા નકશામાથી દરથી જગાએનાં નામ મોઢી કાઢવા તેમને કહેવું નહિ. એ ઉપરાંત નમણી આખવાળાં છોકરાંઓને વર્ગને મોખરે કાળા પાટીઆ પામે બેમાડવાં કે તેઓ પાટીઆ પર લખેલું જરામર જોઈ તથા વાંચી શકે. વર્ગમાં ક્યાં છોકરાંની આંખ નમળી છે તે મોઢી કાઢવાને જોવું કે ક્યાં છોકરાં પાટીઆ પર લખેલું દરથી વાંચી શક્તાં નથી, દરથી ઘડીઆગમાં જોઈને વખત કહી શક્તાં નથી, વાંચતાં નાના શબ્દો છોડી દે છે અને વાંચતી વખતે ચોપડી આંખની બહુ પાસે એટલે ૧૨ ઇંચ કરતાં ઘણું એણે અંતરે રાખે છે. એમ જોવાથી જણાશે કે ક્યાં છોકરાંની આંખ નમળી છે. જેની જેની આંખ નમળી જણાય તેનાં માતાપતે તે બાળકની ખબર આપવી અને તે સંમુદ્ધે સારા પાસ થએલા ડાક્ટરની સલાહ લેવા કહેવું.

વીરબાળા સેવાસમિતિ

વાચકવર્ગમાંનું લાગેજ કાર્પ હવે બાળદત-હીસચાલથી અગ્રગ્રંથ હશે. દક્ષિણ આફ્રિકાના એક ઐતિહાસિક પ્રસંગ સાથે એને ગાઢ સંબંધ છે. દક્ષિણ આફ્રિકાની ભૂમિમાં મેડેકેન્ગના-ધેરા વખતે જન્મ પામી બ્રિટિશ સામ્રાજ્યના કેન્દ્રસ્થાન ઇન્ડિયામાં ઉછરી-આ હીસચાલ એ મહાન સામ્રાજ્યના દૂર દૂરના દેશોમાં ફરી વળી છે. એને આપણા દેશમાં દાખલ થયે હજી ૨૦ વર્ષ પછી થયા નથી, તોપણ તે દિંદના પશ્ચિમ અને દક્ષિણ ભાગમાં તો સારી રીતે પ્રચાર પામી છે. સેવાધર્મ અને તે વ્યાસક્તિ બળવવાની અગત્ય આપણા સમાજમાં નવીન વાતો નથી. આપણા રીતરિવાજોમાં એ ધ્યેય સંધાય એવા અનેક પ્રસંગો પછી છે; પણ હાલના સમાજપરિવર્તનમાં આવા પ્રસંગો અને તેનો લાભ લેવાની તકો ઓછાં થતાં જાય છે; એટલા પુરતોજ આવી કાર્પ એજ લાવના કેળવનારી સ્વતંત્ર ગોળનાની જરૂર રહે છે.

આશય.

આ હીસચાલનો મુખ્ય હેતુ બાળાઓની તનદુરસ્તી સુધરે, તેમને આનંદ થયે, અને શાળામાં અપાતા શિક્ષણ ઉપરાંત જુદી જુદી દિશામાં તેઓ કેળવાય એવા કામોમાં તેમને રોકવાનો છે. કેળવણીના પ્રદેશમાં આપણા દેશમાં કેટલાક અંખતરા થયા છે અને હજી પણ એ દિશામાં પ્રગતિ ચાલુજ છે. છતાં પણ કેળવણીમાં શિક્ષણ ઉપરાંત જે જે આવશ્યક દરજો છે તે સધળાં કેળવણીમાં પુરેપુરા પ્રમાણમાં હજી દાખલ થઈ શક્યા નથી. આ હીસચાલના સિદ્ધિમાં એ દૃષ્ટિએ જરૂરનાં કેટલાંક તરવોનો સમાવેશ થાય છે.

૩. પ્રત્યેક અંગને યોગ્ય કસરત મળે એવી ગમતોની યોજનાથી અંગવિકાસ કરનાર અને તનદુસ્તી વધારનાર તરત્રોનો આમાં મમાવેશ થયેલો જણાય છે.

૪. પ્રતિદિન આજામાં આણુ એક પરોપકારગુનું કાર્ય કરવાની આજ્ઞાના પાલનથી, પરોપકારરૂઢિ ફળવનારા તરત્રો પણ આ યોજનામાં માલમ પડે છે.

આ પ્રમાણે આ સેવાસમિતિના સિદ્ધિતોમાં છુદ્ધિ, આઝાદીનતા, નૈપુણ્ય, તનદુસ્તી અને પરોપકારરૂઢિ—દુકમાં આગિય ડગવવાના નિયમોનો સમાવેશ થાય છે

આ સેવાસમિતિના કાર્યપ્રદેશમાં એક વાત ઉપર ખામ પણ આપરામાં આવ્યું છે. નિશાળોમાં મોટે ભાગે જ્યારે બાળકોને બીજી વ્યક્તિઓ મારફત માહિતી અપાવામાં આવે છે ત્યારે અત્યંત વિચાર-શક્તિ ફળવવાના ને આત્મવિકાસના પ્રયત્નો તેમને આજા મળે છે પરંતુ આ યોજનામાં પ્રત્યેક વ્યક્તિને પોતાની મેરે જાણી લેવાના પ્રયત્નો વધારે અપાય છે તેઓ જે “મોગી બેનની” માથે ગદી કામ કરે છે તે તો માન માર્ગનું સૂચન કરે છે.

આ યોજનામાં બાળાઓનું જે વર્ગીકરણ કરવામાં આવ્યું છે અને તેને જે નામ આપરામાં આવ્યા છે તે તથા દરેક વર્ગને કરવાના કામો તથા રમરાની રમતોની યાદીઓ વગેરે સ્પષ્ટ તેમની શક્તિઓનો વિચાર કરી કરવામાં આવ્યું છે એટલું જ નહિ પણ પ્રત્યેક વર્ગને વર્ણ-ક્રમે તે વર્ગની બાળાઓના શારીરિક ને માનસિક વિકાસને અનુજ્ઞ મળવાને બનતો યત્ન કરવામાં આવે છે

આટલું સામાન્ય વિવેચન કર્યા પછી બાળાઓનું વર્ગીકરણ, વર્ગનાં નામ, ઉંમર, દરેક વર્ગને કરવાનાં કામ ઇત્યાદિ તરફ ઉપવક નજર નાખીએ. વર્ગીકરણ

૧. અંગીના વર્ષથી નાની વયની બાળાઓનો વર્ગ.
૨. અગીઆરથી મેળ વર્ષની ઉંમર મુધીની બાળાઓનો વર્ગ.
૩. સોળથી અઠાત્ર વર્ષ સુધીની બાળાઓનો વર્ગ.
૪. અઠારથી મોગી રમતની સ્ત્રીઓનો વર્ગ

નામ

આ વર્ષની બાળાઓની ઉંમર ઉપરથી જણાશે કે તેઓ ઘણે ભાગે દુનિયાના વ્યવહારથી અજાન કુમારીકાઓ હોય છે. તેઓમાં જિજ્ઞાસા ને કલ્પના પ્રગળ હોય છે, એટલુંજ નહિ પણ અયાગ સક્રિયતા ભંડાર તેમનામાં ભર્યો હોય છે. અને તે અનેક રસ્તે વિકાસ પામવા યત્ન કરે છે. અનેક નવાં કામ આદરવાની તેમને હોંસ હોય છે. કલ્પનાના મોડા પૂર વેગે દોડતા હોય તેવી પરીઓની, ફિરરતાઓની વાતો તેમને ખૂબ આકર્ષે છે. આ વસ્તુચિત્તિનો લાભ લઈ આ વર્ષનું નામ પણ પરીમંડળોનાં નામ ઉપરથી પાડવામાં આવ્યું છે. જેમ પરીઓ ખૂસ થતાં પોતાના માનીતાના ઘરનું સ્વપ્ન કામકાજ થઈ જાય નહિ એમ ઠરી જાય છે તેમ આ અગીઆર વર્ષની અંદરની પરીઓને પણ પોતાના ઘરનું કામ સુપ-ક્રીથી અને ત્વરાથી ઠરી માથાપને મદદ કરવાની આ યોજના તેમને પ્રેરણા કરે છે.

પોસાક

હર હર દેશની બાળાઓ પણ એકજ ભગિનીસમાજના અંગ છે એ ભાવના કેળવવા માટે તેમના પોસાકમાં કેટલુંક સામ્ય રાખવું આવશ્યક જણાયું છે.

અભ્યાસક્રમ

આ ઉંમરની બાળાઓ પોતે શારીરિક સ્વચ્છતા જાળવતાં શીખે, વ્યવસ્થિત રમતો રમી શકે, થોડું સામાન્ય જ્ઞાન મેળવે અને માથાપને ઉપયોગી નીવડે એ હિતજ્ઞતા મોખ્ખા છે, એ તો સર્વે કોઈ કલ્પલ કરશે. એમના અભ્યાસક્રમમાં આ બધી બાબતોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

નખ શા માટે ચોકખા રાખવા તથા જરાજર કાપવા તથા દાંત સાફ શા માટે રાખવા અને નાકે ધાસ શા માટે લેવો તે બાબતું.

જન્મણે તથા ડાબે હાથે ૧૦ વાર દર દડો ફેંકતાં તથા સાંભો માણસ ત્રીસી શેકે તેમ ૭ વાર દડો ફેંકતાં.

એ માણસને સાફ જન્મવા બેસવાની મોડવણ કરતાં.

આંગળી કપાઈ હોય અથવા ચામડી છોડાઈ હોય તો પાટા બાંધતાં. પ્રથમ વર્ગની બાળાઓ માટે:—

(ત્રીજા ને બીજા વર્ગના અખ્યાસ ઉપરાંત) વાવટાની નિથાનીથી મંદિયા મોકલતાં, રાજગીત ગાતાં. દિશાદર્શક્યત્રના આડ બિંદુની સમજ, જન્મવાનાં વાસણો સાંકે કરતાં, દેવતા પાડતાં, ચા કરતાં, ખીર કરતાં લુગડાની મડી વાળી મંજાળ લેતાં.

વચનો

આ ભગિની સમાજની સમ્ય મના ધરૂંકેલી હોય તેવી પ્રત્યેક ભગિના પાસે નીચે જણાવેલાં બે વચનો લેવડાવાય છે.

૧ હું પ્રભુ અને રાગ પ્રત્યે મારી કરજો જળવવા માફ બનવું કરીશ અને પરીમંડળના કાપદા પાળીશ.

૨ બીજાને અને ખાસ કરીને મારાં કુટુંબજનોને મંદદ કરેલાં માફ બનવું કરીશ.

કાપદા

ભગિનીસમાજના આ મંડળના બેજ કાપદા છે.

૧ દરેક બાળા પોતાથી મોડી, ઉંમરની મંડળની બાળાની અડધ ઉંડાવે છે.

૨ પોતાની લાડસાને વચ વર્તેલી નથી.

સુદાલેખ

આ ઉપરાંત આ વર્ગની બાળાઓ સમક્ષ એક સુંદર આદર્શ રજુ કરવામાં આવે છે જે એમને હમેશ સેવાધર્મનું પાલન કરતા રહેવાનું સૂચન કરે છે.

ટોકો કરો

સલામ

કાળા હાથની પહેલી ને બીજી આંગળી બિબી રાખી ખભાં સુધી લઈ

જર્મિ અડધી, ને ટોળી સુંધી લઈ જઈ આખી સલામ આ વજની માગાઓ કરે છે એ આગળીઓ તેમણે લીધેલા એ વચનનું ને તેમના મહાના એ કાયદાનું તેમને સતત સ્મરણ કરાવે છે

ખીન્ને વર્ગ વીરબાળાનો છે. તેમની ઉંમર ઉપર જણાયા પ્રમાણે ૧૧ થી ૧૬ વર્ષની હોય છે કપનાનૃષ્ટિ ને પોતે જે ધુનિઆમા સ્વરૂર છે તેનો તકાવત તેઓ મમજવા માડે છે પોતે તેમા પોતાનો ભાગ ભજવનાર તેનું ભાન થાય છે ઉમતા લોભનો ભુરસો તેઓમા હોય છે અને નવા કામ માથે લેવાનું સાહમ તથા પાર પાડવાની ઉમેદ પણ તેમનામા હોય છે. આ વસ્તુસ્થિતિનો વિચાર કરી તેમને અનેક ઉપયોગી બાબતોનું જ્ઞાન આપવાનો અને સારી પ્રવૃત્તિઓમા યોગી રાખવાનો યોગ સાધવામા આવ્યો છે

પોશાક

પરીમહાની માફક આદિ પણ એકજ તરેહનો પોશાક એજ હેતુથી ગાખવામા આવ્યો છે

અભ્યાસ-મ

વીરબાળાના આ વર્ગને એ ભાગમા વહેમવામા આવ્યો છે બોલ વર્ગની 'વીરબાળા'ને માટે નીચે જણાવેલો અભ્યાસક્રમ છે -

- ૧ મહાના મયદા, 'ધુનિયન જંકની' દત્ત થાઓ વાવટાની નીશાની ઓથી મદિશા લેતા ને મોકલતા, ૭ લુદા લુદા વર્ગના સ્થાનિક પક્ષીઓ, ડોડ અથવા પ્રાણીઓની ટેવો વગેરેનો અભ્યાસ, અને જનાવરોના ખમલા પાગખી તે ને રસ્તે ગયા તેની તપાસ મેળવતા અથવા માડીઓ મોટરો માધકનોના લીસોટાથી તે કર્મ નિશાએથી કર્મ દિશા તરફ ગયા તે જાણવું જોઈએ
- ૨ સાત ગાંઠો વાળતા અને મેદાનમા બે દિવાસગાથી વધારે વાપર્માં વગર દેવતા પાડતા આવડતુ જોઈએ
- ૩ શારીરિક કસરત કરતા આવડતુ જોઈએ અને તેથી ચતા દાપદા જાણવા જોઈએ, વીસ સેકન્ડમા ૧૦૦ વાગ ડોડતા ને અટકા મિવાય ૧૦૦ વખત ડોડું કુદતા આવડતુ જોઈએ
- ૪ નાના ઘાને પાગ બાધના, આદીને પાટાનો ઉપયોગ કરી ધામાથી લોની વહેતુ બધ કરતા આખમા પડેતુ કસ્ટર કાદતા, મયદાડાએથી પુટીને પાટાથી મમઠ બાધના આવડતુ જોઈએ

પોતાના મડળને ઉપયોગી કાર્ક પણ એક ચીજ બનાવતાં આવડતું નોંધએ, અને તંદુરસ્તીના નિયમો જાણવા નોંધએ.

પ્રથમ વર્ગની વીરબાળાનો અભ્યાસક્રમ:—

૧. હિસાબ, અંતર, વજન, અને મપ્યાની અટકળ કગતો, અને દિશા-દર્શક યંત્રનાં ૧૬ બિંદુનું જ્ઞાન, પૈસા બચાવતાં અને નીચલા વર્ગની બાળાઓને તાલીમ આપતાં આવડતું નોંધએ.
૨. રસોઈ, સીવણ કામ અને બાજ ઉછેરનું જ્ઞાન.
કસરત કગતો, અને ૫૦ વાર તરતાં આવડતું નોંધએ.
૪. બીજાને ઉપયોગી ચર્ક ૫૩૫ તેટલા માટે અકસ્માત વખતના પ્રાથમિક ઉપાયોનું જ્ઞાન તથા માદાની માવજત કરવાનું જ્ઞાન.
પોતે રહેતા હોય તેની આજુબાજુ અડધા માઈલ સુધીમાં ડાકતર ક્યાં રહે છે. તથા રેલ્વે સ્ટેશન, પોલીસ ઓફીસ, ટેલીફોન, પોસ્ટ અને તાર ઓફીસો ક્યાં આવ્યા છે તેનું જ્ઞાન આ ઉપરાંત ઉપસા સ્થળો શોધી કઢાય એવો માદો નક્કો તૈયાર કરતા પણ આવડતું નોંધએ.

આ જાતની કેજવણી બાળાઓને કેટલી ઉપયોગી છે અને સાચાના શિક્ષણકામમાં તે કેટલી બધી સહાયજત નીવડે છે તે મદજ જણાઈ આવે તેમ છે.

વચનો.

આ વીરબાળાના વર્ગમાં ત્રણ વચનો લેવડાવવામાં આવે છે, એમાંનું એક પ્રજા અને રાજા પ્રત્યે પોતાની ફરજ જાનવવા પોતાનું બનવું કરવાનું, બીજું અન્યને મદદ કરવા મદા તત્પર રહેવાનું અને ત્રીજું મંડળના કાયદા પાળવાનું હોય છે.

કાયદા

કાયદા દસ છે.

૧. વીરબાળાના શબ્દો વિશ્વાસને પાત્ર છે.

૨. વીરબાળા, પોતાના રાજા, અમલદારો, માતાપિતા, અને અન્યાના પ્રત્યે વફાદાર રહે છે.

૩. વીરબાળા બીજાને ઉપયોગી અને મદદગાર બને છે. પોતાના સુખનો વિચાર કર્યામિત્રાચ પોતાની ફરજ તે જાળવે છે ને દુઃખીને મદદ કરે છે.

૪. વીરબાળા સર્વ પ્રત્યે મિત્રભાવે રહે છે. વર્ણ, દેશ, કે ધર્મના ભેદભાવ

નાખ્યા વગર બીજી વીરબાળાઓ સાથે બેન પ્રમાણે વર્તે છે.

૫. વીરબાળા વિનમશીલ રહે છે.

૬. વીરબાળા આઠાધીન રહે છે.

૭. વીરબાળા પ્રાણીમાત્ર તરફ દયાથી વૃત્ત છે.

૮. વીરબાળા હરેલી રંગીને મુશ્કેલીઓ દૂર કરે છે.

૯. વીરબાળા કરકસર કરી બચે છે.

૧૦. વીરબાળા મનથી, પ્રાણીથી અને કર્મથી હમેશાં પવિત્ર રહે છે.

આ દસ નિયમો કોઈ પણ સંસ્થાને ઉત્તમ પંક્તિની સંસ્થાઓમાં રચાન અપાવે એવા છે અને એનું યોગ્ય પાલન સંસ્થાની અનેક રીતે ઉત્તિ સાધે એવું છે એ તો મૂલ્ય કણક કરશે જ. સિદ્ધિ અને તેની કૃતિઓમાં, અને આદર્શો અને આદર્શ સોમો રાખી તેને પદોધિવા મંથનારની સફળતામાં જે તકાવત રહેવાનો તે રહેશે જ. પણ એ ઉપરથી આદર્શોનો દોષ ન કોઈ શકાય.

સુદાલેખ

“હમેશ તૈયાર” એ આ વર્ગનો સુદાલેખ છે. મદદ કરવામાં કદી આગસ ન કરવું કે જાતનો વિચાર કરવા ચોલવું નહિ એ સૂચવનાર આ સુદાલેખ દરેક વીરબાળા માટે રાખે તો અનેક પરોપકારનાં કામોથી જીવન સાર્થક કરી શકે.

સલામ

તેમનાં જેણે વચનેનું લેાન કરાવતો સલામ વીરબાળાઓ કરે છે.

ત્રીજો વર્ગ તે ૧૬ થી ૧૮ વર્ષની ઉંમરની બાળાઓનો છે. સોળ વર્ષની ઉંમર ચતાં તેઓ આ વર્ગમાં આવી શકે છે. આ વર્ગનો ખાસ અભ્યાસક્રમ નથી. પણ સમાજ સેવાનાં જે ખાસ અંગ છે તેમાંનું કોઈ એકાદ પસંદ કરી તેના ખાસ અભ્યાસ કરી નિપુણ મેળવવાનું તેમાં સમાન છે. આ વર્ગમાં આવી શકેલી કોઈ દુકડીના સભ્ય જનવાનું ફરજિયાત નથી. પોતે અનુકૂળતા પ્રમાણે અભ્યાસ વધારી શકે છે અને સમાજસેવા કરી શકે છે. પણ જો કોઈ દુકડીમાં જોડાય તો “મોટીમેન”ના મદદનીશ તરીકે તેને કામ કરવું પડે છે.

અહરમાં વખતે મદદ કરનાર તરીકે ચર્ચ રહીને, અમર બાળકો તેમજ સ્ત્રીવર્ગને પ્રેમી હવા, કસરત ને ચાંક મળે તેવી સદા આપવાની ચોજનાઓમાં

મદદ કરીને, અમર બીજા કાર્મ પણ સમાજદિતની પ્રવૃત્તિઓમાં જોડાઈને આ વર્ગની વીરબાળાઓ દેશને તેમજ સમાજને ઉપયોગી જીવન ગાળી શકે છે.

ચોથો અને છેલ્લો વર્ગ તે વીરબાળાઓને દોરનાર સ્ત્રીઓનો છે. ઉપર ગણાવેલા ત્રણે વર્ગના કામની સફળતાનો આધાર આ વર્ગ ઉપર છે. સ્વપ્રયામમાંજ માનનારી પદ્ધતિઓને પણ આવા કાર્મ માર્ગદર્શક કે મંકટના સમયે વખતે હાથ લગાવનારની જરૂર જણાઈ છે. આ 'યોજનામાં' પણ આ વીરબાળાઓની કાંઈકે એની પદવી છે. તેઓએ શિક્ષકની માફક શિક્ષણ આપવાનું નથી પણ તેમની સાથે રહી કામ કરનાર બાળાઓને અનેક નવીન દિશાઓમાં વ્યવસ્થિત રીતે દોરવાની છે. 'જાઓ' તો ભાઓજ કહેવાનું છે. 'માલો' ધીજ વાત કરવાની છે. મોન્ડીમરી શિક્ષકની તેના વર્ગમાં જોડાઈ જરૂર છે તેટલી જરૂર આ વીરબાળાઓની પણ વીરબાળાની હિંમતમાં છે. પ્રત્યેક વર્ગની બાળા પોતાના વર્ગનો અભ્યાસ પુરો કરે છે કે નહિ' એ ઉપર લક્ષ આપ્યા કરતાં આ સેવાસમિતિના મિલ્લિતો બાળાઓ અપૂર્ણ રીતે મદદ કરે છે કે નહિ' એ બાબત ઉપર વિશેષ લક્ષ આપવાનું છે. દરેક નાની બાળકમાં બાળાઓ સાથે રહીને, તેમની સાથે રમતોમાં ભળીને ખેતરોમાં જાડાઈને, સમાન મુશ્કેલીઓમાં માથે જામાં રહી દમતે ચહેરે મુશ્કેલીઓ દૂર કરવામાં પોતાનો ભાગ ભજવીને, અને દુકમાં માત્ર સબ્બો દ્વારા નહિ પણ પોતાનાજ હાથમાં હાથ ચારિત્ર્ય કેળવવા ઉપરજ લક્ષ આપવાનું છે.

આ હિંમતવાળો હેતુ, જોવારણ અને અભ્યાસક્રમ જોયા પછી જુદી જુદી દૃષ્ટિએ તે કેટલી ઉપયોગી છે તે તરફ જરા નજર કરીએ.

હેઠ મની વયની બાળાઓને આ યોજના તેમની પ્રેરણાઓ ને ક્રમિકાઓ તમ કરે એવી રમતો પુરી પાડે છે અને સાથે સાથે શારીરિક, માનસિક અને નૈતિક કેળવણી પણ આપે છે.

બાળાઓની દૃષ્ટિએ એકજ ધેવને માટે કામ કરનારી સમાન વયની બેનપણીઓના રોગમાં મૂકવાથી તેઓ અનુકૂળ વાતાવરણમાં હોય એમ તેમને લાગે છે. પોતાની જાતનું હિત સાધવા કરતા પોતાની રોગીનું હિત સાધવામાં વધારે મરગુલ બને છે. સમાન દુઃખ વખતે પોતાની બેનપણી, ઓની સાથે જોઈ રહી તે મદદ કરતાં શીખે છે. ઘણું કામ જાંબો ને ખેતરોમાં કરવાનું હોવાથી ખૂબી હવામાંના પ્રચલિતમય જીવનમાં રસ લેતાં તેઓ થાય છે.

શિક્ષકની દૃષ્ટિએ આ યોજના એના કામની ન્યૂનતાપૂર્વક છે. અર્થાત્ નિશાળની આર દિવાલો વચ્ચે રહીને કામ કર્યાથી તે જે નથી સાધી શકતો તે આ યોજનાથી કેટલેક અંશે માધી શકે છે

બાળાઓના શરીર નિરોગ થતાં અને વિકાસ પામતા જોઈ માળાપને એતાપનું કારણ મળે છે સાથે સાથે તેમની ઉપયોગી હસ્ત ઉદ્યોગ કરવાની શક્તિ, સમયસૂચકતા, પરોપકારશક્તિ, આત્મધીનતા, વિનયશીલતા અને ત્રણે પ્રકારની પવિત્રતા તેમને પરમ મંતોપ આપે છે.

પુખ્ત ઉમરે જે દુનીઆમાં તેમને વ્યવહાર ચલાવવાનો છે, તે જે મુશ્કેલીઓ સામે તેમને ટક્કર ઝીલવાની છે તે સમજા માટે બાળાઓને તૈયાર કરવાનો આ યોજનામાં યત્ન કરવામાં આવ્યો છે.

દુનીઆના કેટલાક દેશોમાં અસારે અપૂર્ણ મનુષ્યત્વ વાળા દેશજનો તૈયાર કરવાની સ્પર્ધા ચાલી રહી છે દુનિઆની કહેવાતી મુઘળી પ્રજાઓની સાથે રહી આપણે પણ આગળ ચાલવું હોય તો આપણા દેશની પ્રજાને અપૂર્ણ મનુષ્યત્વવાળી બનાવવાને યત્ન કરવા જોઈએ. પ્રજાને એક ભાગ-પુરુષો-આગળ વધે અને એ પ્રગતિઓમાં ખીન્ને ભાગ-સ્ત્રીઓ-પોતાને યોગ્ય જાણો ન આપે તો એ પ્રગતિ ધણીજ નિયત્રિત રહે, બધું અધુરી રહે માટે આપણા દેશકાળને ઉચિત દેરફાર વાળી આવી યોજનાઓ ઉપાડી લેવાય તો એ દિશામાં પ્રગતિ મધ્યમ

રજીસ્ટરભાઈ ડાહ્યાભાઈ દેરાસરી

બહેરાં-મુગાંની શાળાના કામનું પ્રદર્શન

તા ૨૨-૧-૨૬ને રાજ આ શાળાના કામનું પ્રદર્શન અમદાવાદની બી જે. મેડિકલ સ્કૂલમાં થયું હતું ત્રોતાઓ (પ્રેક્ષક)માં મેજર કે-ડી, સિવિલ સર્જન સાહેબ, કેટલાક સ્થાનિક દાક્તરો અને મેડિકલ સ્કૂલના વિદ્યાર્થીઓ મળી આશરે ૮૦ માણસો હતા

બહેરાં મુગાંની ઝોળખાણ

ઃ સરઆતમાં શાળાના પ્રિન્સિપલે પોતાના છોકરાની ઝોળખાણ દર્શાવતા કહ્યું કે આ છોકરાં બહેરાં-મુગાં (Deaf mute) છે. લેદી એમને

બહેરાં અને મુગાં (Deaf & Dumb) કહે છે. આ બોલવાની રીત બહુલરેલી છે, જે પ્રાણીઓમાં બોલવાની શક્તિ નથી જેમકે ગાય, હેંસ, ઘોડા વગેરે તેમને (Dumb) કહે છે. બહેરાં-મુગાં માણસો બીજી રીતે આપણા જેવાં છે. એ લોકોમાં બોલવાની શક્તિ છે. એમને થોડા કળવણી આપીએ તો એ બોલી શકે છે. (હું આપને થોડા વખત પછી એમના બોલવાના નમુના બતાવીશ). મનુષ્ય અનુકરણ કરનાર પ્રાણી છે. આપણે જે સાંભળીએ છીએ તે બોલીએ છીએ. આ છોકરાંઓ સાંભળતાં નથી તેથી બોલતાં નથી. એમને મુગાં (Dumb) કહેવાં એ મનુષ્યે જાતનું અપમાન કરવા જેવું છે.

બહેરાં-મુગાંની કળવણી

બહેરાં-મુગાંની કળવણીના પ્રચારના મંગલકર્તા એમણે કહ્યું કે મુંબઈ ઇલાકાની વસ્તી ઇંગ્લંડ અને વેલ્સની વસ્તી કરતાં થોડી ઓછી છે. આપણા ઇલાકામાં ૧૭૦૦૦ બહેરાં-મુગાં છે અને તેમને માટે ફક્ત ૪ નિશાળો છે તેમાં આશરે ૧૨૫ છોકરાં લણે છે. ઇંગ્લંડ અને વેલ્સમાં ૨૬૦૦૦ બહેરાં મુગાં છે. તેમાંથી ૧૦૦૦ લણે છે અને તેમને માટે નિશાળો છે. આ ઉપરથી આપણે એકબે જોઈ શકીએ છીએ કે પશ્ચિમના દેશો કરતાં આપણે ધણાજ પાછળ છીએ.

બહેરાં-મુગાં અને અંધોનાંની સરખામણી

બહેરાં-મુગાં અને અંધોનાંની સરખામણી કરતાં પ્રિન્સિપલે મિસ હેલન કેલર બી. એ. યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ, અમેરિકા, ની બહેરાં-મુગી અને અંધોનાંની વિદ્યુષીના 'Out of the Dark' નામના પુસ્તકમાંથી એક ફકરો ટાંકીને (Blindness robs the day of its light and makes us dependent and physically helpless. Deafness stops up the fountain-head of knowledge and turns life into a desert.) જણાવ્યું કે અંધાપા કરતાં બહેરાંપણું એ ઘણું મોટું મંદ છે. એજ બાઈએ એક વખત "Home Doctor" ના તંત્રી Dr. Homeswoth ને કહ્યું હતું કે:—

"The curse of deafness is not merely lack of hearing; it is the isolation it brings; and the curse of blindness is not merely loss of sight, but the dependency it entails."

૧ બહેરાં-મુગાંની વસ્તી

બહેરાં-મુગાંની વસ્તીનું પ્રમાણ દર ૧૦,૦૦૦ માણસે ૭ નું છે. આપણા દેશમાં મોટી નદીઓ (સિંધુ, ગંગા) ના પ્રદેશમાં અને હિમાચલની તળેટીના પ્રદેશમાંએ પ્રમાણ ઘણું વધારે છે

બહેરાં-મુગાંની કેળવણીની સરખામટી.

બહેરાં-મુગાંની કેળવણીની સરખામટી આપણા દેશમાં એક રોમન કેથોલીક પાદરી રેવ ફ્રાંસિસ ગોલ્ડસ્મિથ એમ. જી. એ મુબમ્બાઈ અને ૧૮૮૨ માં કરી હતી. અપગ્રેની કેળવણીની સરખામટી આ દેશમાં જુદા જુદા ખ્રિસ્તિ મિશનરોએ કરી છે તેને માટે તેમને જેટલો ધન્યવાદ આપીએ તેટલો જોઈએ છે. વિનાયકભાઈ આજાપતના પ્રયાસ ૨૦૦ વર્ષ થયા થાશે છે ક્રાન્મના એક પાદરી દલાએપે બહેરાં-મુગાં માટે એક વ્યવસ્થાસરની નિશાળ ૧૮ માં મુંકામાં કાઢી હતી એઓએ અપગ્રેને નિશાનીઓ (Sany Language) અને ૨૨ પદ્ધતી (manual alphabet) થી શીખવતા હતા. જર્મનીના વોન હેનેકે (Von Henneke) લૅન હીનીક અને ઈંગ્લંડના રહીશ મી. પ્રિંકડપુટે બહેરાં-મુગાંને નિશાનીઓ અને કંપડપદ્ધતીથી શીખવવાની પદ્ધતિને વખોડી કાઢી અને એમને બોલીને શીખવવાની રીતની એમણે હિમાયત કરી આ બાબતમાં ખુબ જિદાપોદ થયો. આખરે ૧૬ માં સંક્રાંતિ મિયાનમાં બહેરાં-મુગાંના શિક્ષકોની એક સભામાં આ બાબતની ચર્ચા થઈ. પરિણામે મી. હીનીક અને એલ્ડ વુડની રીત (બહેરાં-મુગાંને બોલત શીખવવાની) સભાએ મંજૂર કરી ત્યારપછી બધા દેશોમાં આ રીત પ્રચલિત થઈ છે. ૧૦૦ હાકરામાંથી ૭૦ હાકરા મંત્રોપકારક રીતે બોલી શકે છે અને સામા માણસનું બોલેલું જોઈ પઠવી (Lip-reading) થી સમજી શકે છે.

શાળાના કામનું પ્રદર્શન

ત્યારપછી પ્રિન્સિપલે શાળાના કેટલાક હાકરાને અંગ્રેજી અને ગુજરાતી લખાવાના ચબ્દો અને વાક્યો અને સંખ્યા બોલાવી અને લખાવી હતી. આ ભેદને પ્રેક્ષકો (જોતાઓ) ધણા મતોપ પામ્યા હતા)

અમદાવાદની શાળાનો અભ્યાસક્રમ

આ શાળાના બહેરાં-મુગાં હાકરાઓને અપાતી તાલીમના મુદ્દામાં પ્રિન્સિપલે ૪૬૫ કે એમને બોધતાં, લખતાં, લખા (ધર્મમાં બોલાતી માટી

ભાષા) સાદુ અવહાર ગ્રણિત અને મીઠાણ, ચિત્રકામ, નામનાં પાટીઓ ચીતરવાનું કામ, રંગવાનું કામ વગેરે ઉપયોગી હુન્નરો મક્ત શીખવાય છે. બહેરાં-મુઝાં સ્વામી, નીતિવાળાં અને ઉપયોગી ગહેરીઓ સાથે એવો એમને ફળવણી આપવાનો હેતુ છે. આ નિશાળનાં ૩૫ છોકરાં પોતાનું શુદ્ધરાત આપમહેનતથી કમાઈને ચલાવે છે અને સુખી છે. એમની માસિક કમાણી રૂ. ૨૫) થી રૂ. ૬૦) સુધીની છે. એક છોકરો રતિલાલ મોહનલાલ મુંબઈમાં દરજીનું કામ કરે છે અને દરરોજના રૂ. ૩-૨-૦ કમાય છે.

આપની આગળ આવું પ્રદર્શન કરવાનો મુદ્દો શાળાની હકીકત આપને સમજાવતી એ છે. આપ દાક્તર છે. જનમમાજમાંના જેમને અપંગ (બહેરાં-મુઝાં) બાળકો હોય તે લોકો શરૂઆતમાં આપની સલાહ લેવા આવશે. આપને તપાસ કરતાં માલમ પડે કે અમુક બાળક માંભળતું નથી, બહેર છે તો એને વગર વિશ્વ એ બહેરાં-મુઝાંની નિશાળે લઈ જવાની એના મામાપને મલાહ આપશે. આપ અંધારી અને દુઃખી મમાજની વચ્ચે અંગ્રેજીરૂપ છે. આપ પૈડીના કેટલાક નાના બાળકો દાક્તર તરીકે જાણો. ત્યાં આપ વજનદાર અધિકારી થશો. આપ ગુનિસીપાલિટીના કે લોકલ એજન્ડાના મેમ્બર થશો. આવા મંજેગોમાં આપ અમને ઉપયોગી મદદ કરી શકશો.

આ શાળા ૧૭ વર્ષથી ચાલે છે. શહેરના મધ્ય ભાગમાં ચાલે છે. શાળામાં હાલ ૪૦ છોકરાં (૩૩ છોકરા અને ૭ છોકરીઓ) છે. તેમાંના ૨૩ છોકરા અને ૬ છોકરીઓ શાળાના બોર્ડિંગહાઉસમાં રહે છે. (છોકરાં અને છોકરીઓ માટે લુદાં લુદાં બોર્ડિંગહાઉસ છે.) આ શાળાને સરકાર દર વર્ષે રૂ. ૪૦૭) મદદ આપે છે. અમદાવાદની મ્યુનિસિપાલિટી એને દર માસે રૂ. ૭૫) ની મદદ આપે છે.

જન-સમાજ શાળાને અસારગ્રસ્તી મદદ આપતી આવી છે અને આપશે. પણ શાળા શુ છે, શાળાનું કામ કેવું છે તે ઘણા થોડા લોકો જાણે છે. (સેક્ટે કે હજારે ૧ ચાલુમ તેથી વાકેફ હશે) લોકો શાળા જોવા આવતા નથી તેથી શાળાને (શાળાનાં છોકરાંને) લોકોને ઘેર લઈ જવી ને ત્યાં શાળાનું કામ બતાવવું, એના નિચારથી આ પ્રદર્શનનો પ્રમુખ ૧૯૨૪ માં રચ્યો હતો. આજનું પ્રદર્શન આઠમું પ્રદર્શન છે.

આ શાળા સને ૧૯૦૮ માં શરૂ થઈ હતી. એનો વડીલટ એક કમિટી (મહાસદનાં લલાજમ-પેટ્રન રૂ. ૫૦૦; લાઇફ મેમ્બર રૂ. ૫૦; અને વાર્ષિક

સલામત ૬૦ વર્ષે ૩૫ એવું લવાજમ લાગતું કમિટી) કરે છે. કમિટીના પાંચેય પ્રમુખ સ્વ મંગલ મગ ચીનુભાઈ માધવલાલ બેરોનેટ હતા એના દાદના પ્રમુખ જેક મગદાસ ગીરધરદામ છે. આપ આ શાળાના મલામદ માં ને શાળાના વડીલદર્મી બાપ લઈને અગતે મંદ કરો એમ મારી આપને વિનંતિ છે

આજના પ્રદર્શનનો હેતુ આપની પાસેથી પૈમા ઉધરાવાનો નથી પૈમા અસાગ સુધી અમને મળતા આવ્યા છે અને મળશે એવો મને મંથૂં લાગેલો છે આપે આજે જે લેખ છે તે આપ જ્યાં જાઓ ત્યાં જો અને જ્યારે જ્યારે આપને બહેન-મુગા છોકરા મળી આવે ત્યારે આપ એમને જ્યાં નિશાળે મોકલી આપો એવી આપને મારી વિનંતિ છે

આ શાળા દાન ભાડાના મમનમા બેમે છે દર માસે અમારે રૂ ૧૦૦) ભાડુ આપતું પડે છે શાળાના મદનમંજી બોડિંગ છે તેથી મદન બહુ અગવડ લાગે છે વળી મદનમા છોકરા માતા નથી અને મદનને કપાઉન્ડ (આગળ વાડો) નથી તેથી બહેન-મુગા બાળકોને લગભગ આખો દહાડો મદનમા મોકાઈ રહેતું પડે છે શાળાના સ્વતંત્ર મગવડ વાળા મદન બાધનાને નહીંપણ નવરંગપરની હદમાં જમીન ખરીદી છે. તેના ઉપર રૂ ૧૫૩૦૦ ચોરસ ફુટ મળે (નિશાળ ઉલોમશાળા છાત્રા છાત્રીઓના લુદા લુદા નિવાસગૃહ વગેરે) બાધવાને આશરે રૂ ૫૦,૦૦૦ બેઝેલ છે (જીએ રૂ ૫૦૦) મદન બાધવાના ફંડમાં અપનારના નામની તબ્તી એ- ચોરસ ઉપર મુકામે આ બાળતમા આપનાથી બને તેટલી મંદ કરો અને જગનો એવી માગી નમ્ર વિનંતિ છે આ રકમ અમલવાદ માધી મેળવવી એવો મે દર નિમ્મ ક્યો છે છેવટે, આપે (મેજર કેન્ડી સિરિય મજન સાહેમે) અને થોતા જનોએ અમારી કાળોતું કામ બતાવવાનો મને પ્રમગ આપ્યો તેને માટે હું આપનો અત કરણથી ઉપકાર માનું છું

ઉપરના કામ પુરૂ થતા થતાં પ્રિન્સિપલે બહેન-મુગા છોકરાને બોનતા શીખવવાની રીત ચોડીકે મમળવી આ છાત્રા સંભળતા નથી તેથી જ બેલતા નથી એમને અનાજ પરખાવવાને માટે ત્વચા (સ્પેશન્ડ્રય) નો ઉપયોગ કરીએ ત્રીએ તેની સાથે લુદા લુદા ઉચ્ચાર કરતી વખત સ્થળ ક્યાં ગુરૂ છે અને જો અને જોનો આમર કેવો થાય છે તે આરસી ની મંદ થી મમળવાય છે સાધારણ સાભળનાર છોકરાઓને શીખવવાની રીત પ્રતા લુદી ગીને બહેન-મુગાને “કોકો” શીખવાય છે

જે અક્ષરો એ જોઈ શકે એટલે જે અક્ષરોનો ઉચ્ચાર કરવામાં વપરાતા અવયવો છોકરા જોઈ શકે (જેમકે જોડ મ્થાની અક્ષરો) તે પહેલા શીખવાય છે. દરેક અક્ષરનો ઉચ્ચાર કરતી વખત મ્હે અને મગ્દનના જુદા જુદા લામ ઉપર જે યડકારા (Vibrations) થાય છે તે બહેરા-મુગાં છોકરાને ચામડીની લામણી જગત કરીને સમજાવાય છે જેમકે 'પ' નો ઉચ્ચાર કરાવવો હોય તો છોકરાનો એક હાથ શિશકના મ્હે આગળ અને છોકરાનો બીજો હાથ એના પોતાના મ્હે આગળ ગ્રખાંરીને 'પ' નો ઉચ્ચાર કરવામાં છોકરાના એક હાથની ચામડી ઉપર જે અક્ષર થાય છે તેવી અક્ષર તેના બીજા હાથની ચામડી ઉપર કરવાને તેને સમજાવવામાં આવે છે આવી રીતે 'પ' વર્ગના જુદા જુદા અક્ષરોના ઉચ્ચારનો તકાવત સમજાવાય છે. આ કામ બહુ મુશ્કેલી ભયુ છે. આ કામ કરવામાં દરેક અક્ષર (ઉચ્ચાર) જુદો જુદો શીખવાય છે અને જેમ જેમ અક્ષરો એકઠા કરીને સમજાય તેવા શબ્દો જાતે છે તેમ તેમ શબ્દોના ઉચ્ચાર કરાવીને તેનો અર્થ (વસ્તુઓ કે તેની આકૃતિ ગનારીને) સમજાવાય છે. તેથી કરીને દરેક છોકરાને જુદુ જુદુ શીખવવુ પડે છે, એટલે કે દરેક છોકરો એક વર્ગ છે એટલે અમારી શાળાના ૪૦ છોકરા એટલે ૪૦ વર્ગ સમજવા આ વસ્તુસ્થિતિમાં અમારા એક વર્ગમાં ૭ છોકરાથી વધારે અમે લણાવી શકતા નથી આ કામ જાલા કુંગર ઉપર ચઢવા જેવુ, કુદરતની ખામી કષ્ટ અમે દૂર કરવા જેવુ છે આવુ કામ કરનાર માણુમ માત્ર કામ માટેની લામણીને લીધે, કામ માટેના પ્રેમને લીધે વરે છે એકલા પેસા આપીને આવી લામણીવાળા માણુસો ખરીદાતા નથી બાળકોની સાથે શિક્ષકે તેના માળાપની માફક વર્તવુ પડે છે.

આપે જે લામણી અને દીવસોજીથી માત્ર કહેવાનું સાબળ્યુ છે અને શાળાનું કામ જે ધીરજથી જોયુ છે તેને માટે આપનો ફરીથી ઉપકાર માતીને આપની રજા લઉં છુ

આપને વિનંતિ કરે છુ કે આપ અમારો મંદિગો જન સમાજને, દુખી જન સમાજને પહોચાડે

આપનાંકુ લલ્યુલાઇ દેગાઈ

ગણિતના પાઠની નોંધ

ધો ૪ થી

વિષય—અનુગણિત, માત્રાન્ય અપૂર્ણાકને લઘુત્તમ સમજાવેલું, રૂપ આપવું

{ અપૂર્ણાકની કિમતનું તથા તેમનું રૂપ }
{ બદલવાનું લ. સા. ભાગ્યનું જ્ઞાન છે }

હેતુ—વિચારશક્તિ રેખાવી સામાન્ય અપૂર્ણાકના સરવાળા બાદગણી કરતા નીખવવાનો.

સાધન—કામળ, વ્યવસ્થા, અપૂર્ણાકની પેટી

તા. ૨-૧૯૨૬

સિદ્ધાન્ત નામ—

સમય—૪૦ મિનિટ.

વિષયના વિભાગ અને
સુખ્ય સૂક્ષ્મ.

અ પૂર્ણાકના પરીક્ષા

૧. આરંભ

ગેણી

કા. પા. ની નોંધ

કે એટલે થી ? પરીક્ષા એટલે શું ? કે એટલે કેટલા
ત્રીજા ભાગ ? કે આ અંશ કેટલા છે ? કે કેટલા છે ? કે
અંશમાંથી એક લગાડે તો તેની કિમત કેટલી ? કે આ એક
અંશની કિમત કેટલી ? કે ના છેદમાં કિમત કાયમ ગણી
બાગ લાગે કે ના એક અંશની કિમત કેટલી ? કે બે અંશને કે
એ બેનેના છેદમાં કે લાગે. કે જે અને કે જે એ અપૂર્ણાકના
છેદ કે આ છે. સરખા.

કે

પૂર્ણાક
કે જે
કે જે
કે જે
કે જે
કે જે

અ વિષયનું ઉપસંધાન

‘સરખા’ એ સમજાવે માટે એક બીજાને સમજાવે ‘અમ’
પાખાં બોલીએ છીએ ત્યારે એટલે સરખા. સરખા છેદ કરવા
એટલે સમજાવેલા રૂપમાં આવવું તે. સામાન્ય અપૂર્ણાકને
સરખા બેદના રૂપમાં થી રીતે લાવવા એટલે તેમને સમજાવે-
લું રૂપ થી રીતે આપવું તે વિશે સીખવાનું છે.

મમ=મરખા.

ગાગાએ=મરખા છેદ, છેદ

મરખા કરવા તે

૨. મુખ્ય વિષય. આ લઘુતમ
ગગનચૂડ એટલે શું?

ਧ. ਅ. ਅਮਰਭਉੜ ਦਰਵਾਜ਼ੀ ਹੀਲ.

રૂને કે એ બે અપૂર્ણાંદાના છેદ કયા કયા છે ? બનેના
 છેદમાં એક રૂકમ લાવી શકાય કે નહિ ? બનેના છેદમાં
 લાવી શકાય ? ના. કારણ કે નવો છેદ એવો હોવો જોઈએ
 કે તેને ૫ અને ૩ વડે નિઃશેષ ભાગી શકાય. છેદોના સાધારણ
 ભાન્ય નવા છેદમાં આવી શકે. ૫ અને ૩ ના સાધારણ
 ભાન્ય કયા કયા છે ? ૧૫, ૩૦, ૪૫ વગેરેમાં નાનામાં
 નાનો ભાન્ય કયા ? રૂને કે ના છેદમાં ૧૫ લાવા. ૧૫, ૩૦
 ૪૫ બનેના છેદમાં કઈ રૂકમ છે ? ૩૦, ૪૫ એ વગેરેમાં
 છેદમાં લાવી શકાય કે નહિ ? આપણે ૧૫ યાથી લીધી
 ૧૫, ૩૦, ૪૫ વગેરે સાધારણ ભાન્યમાં નાનામાં નાનો સા-
 ધારણ ભાન્ય કયા છે ? આવી રીતે અપૂર્ણાંદાના છેદમાં તેમના
 છેદોના લઘુત્તમ સાધારણ અવયવી લાવી છેદ મરખા કરવા
 તેને લઘુત્તમ સમઘેદ કરવા કહે છે. આ પ્રમાણે પ્રથમ બે
 [વચનથી કા. પા. ની નોંધમાં જણાવેલી બધાંખ્યા સમજવ-
 વી. (લઘુત્તમ સાધારણ અવયવીના ઠાખલા સાથે સંબંધ જોડવા).

ઉપર સમજી ગયા કે છેલ્લાં દર્જ સંખ્યા લાવવાની છે, તે કહ્યું ન હોય ને છેલ્લે બરખા કરવા હોય તો છેલ્લે લેવા સો. અવધવી જોણી તેને નવા છેલ્લે તરીકે લાવવો. હું તે પહેલાં એમના છેલ્લે બરખા કરવા છે, તો શું કરવું? તેમના છેલ્લાં કપા ક્યા છે? તેમને લઘુત્તમ સા.અવધવી શો? હું તેના છેલ્લાં બાર લાવો. (અપૂર્ણકર્તુરૂપ બદલવાના દાખાઓનું) અત્રે લાન કરાવવું. (ઈન્ને પૈસાં એટલા છેલ્લાં-વાળાં અપૂર્ણકર્તા છે? બંને છેલ્લાં બુદ્ધિ બુદ્ધિ બાર લખ્યા છે, તેને બદલે હું આમ પણ લખી સમજાય, આ રીતે લા.સમજીલે કરવાની રીત સચોટ હસાવવી.

જો કે ત્યાં વધારે અપૂર્ણાંશના
છેકમાં તેમના છેદોના લઘુત્તમ
સાંધારણ અવયવી લાવી તે
અપૂર્ણાંશનો છેક સરખા કરવા
તેને લઘુત્તમ નમરુદ્ધ કરવા
કહે છે.

[illegible]

६१० सा. बाल्य= नीयेना अपूर्णोद्दिता बाल्यमच्छे-
दना उपमां लावो.

पत्र

2000

નમરૂળ નમરૂળ.

$$2 + 3 = 5$$

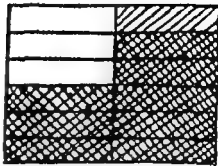
$$2 + 3 = 5$$

$$2 + 3 = 5$$

$$2 + 3 = 5$$

આકાશનો નમુનો.

$$2 + 3 = 5$$

૧૨

દા.પા.ની તોધમાં બતાવ્યા પ્રમાણેના બીજા દાખલા સેવા. અનુભવથી અટકળ કરાવી છેદના લાગ્યા. અવગતી માંએ દરાવતાં શી ખવડું.

ક. લ. સમગ્રેક કરવાની જરૂર.

એક નમરૂળ લઈ તેના જે સરખા ભાગ કરવા. તેમાંથી એક ભાગ લઈ પૂછવું કે આ કેટલું નમરૂળ છે? સમાન્ય અપૂર્ણાકમાં ના ને શી રીતે બોલાય? બીજું નમરૂળ લઈ તેના આડ સરખા ભાગ કરવા. તેમાંથી ત્રણ ભાગ લઈએ તો કેટલું નમરૂળ લીધું કેટલાય? એક છોકરાના હાથમાં પહેલાનું ૧ ને બીજાનું ૨ નમરૂળ આપી પૂછવું કે આ બંને મળી કેટલું નમરૂળ થયું? જવાબ આપતાં અચકારો માટે નીચેના સ્વચ્છ પ્રશ્નો પૂછવા. આ ત્રણ જે આડમા ભાગ છે તેમાંના એક લઈએ તો કેટલું નમરૂળ લીધું કેટલાય? ૨ નમરૂળના ૧ જેવડા કેટલા ભાગ થાય? તે ૨ નમરૂળના તેવા ભાગ કરો. કેટલા આડમા ભાગ થયા? ૪ આડમા ભાગ શી રીતે લખાય? ૨ નમરૂળ ને ૪ નમરૂળમાં સો કેર? ૪ આડમા ભાગમાં ત્રણ આડમા ભાગ નાખીએ તો કેટલા આડમા ભાગ થાય? માત્ર આડમા ભાગ કેરી રીતે લખાય? આમ પ્રશ્નો પૂછી દા. પા. ના તોધમાં જણાવ્યા પ્રમાણેના આડમા મરવા અંતે છેદ તરફ કક્ષ ખેંચી લ. સમગ્રેકનો ઉપયોગ અપૂર્ણાકના મરવામાં થાય છે. તે સમગ્રેકને બાદબાકી પણ આ રીતે વર્તવના ભાગ કરી તેની મરખામણી કરી સમજવી સમજ. દા. પા. ની તોધમાં તેનો નમુનો આપ્યો છે. છેવટમાં સમજવડું કે જ્યાં મુધી અપૂર્ણાકના છેદ મરખામણી કરીએ નહિ ત્યાં મુધી તેમની મરખામણી, મરવાના કે બાદબાકી થઈ શકે નહિ.

ટીપ્પણ:—ઘેરા ત્રણ ભાગ બાદ કરતાં ૬ છે. તેમાંથી ચોક્કસવાળો ૬ ભાગ જતાં એકથી લીધેવાળો ૧૨ રહે છે.

વાચનમાળાની કવિતાના સંગીતનું નોટશ્રવન

બીજી ચોપડી

રાગ હૈરવનું સ્વરૂપ

સ મ મ પ ધ ન
સ ની ધ પ મ મ ગ રી મ

રાગ હૈરવ તાલ દાદરો મધ્યકાલ માત્રા ૬ તાલનું માપ

૧૦૩
— ૪૫૬
7

ગ—ગ	મ—પ	ધ—ધ	પ—પ
ન—ગ	મુ—ગ	વા—લા	બા—બ
૦	7	—	7
મ—ગ	મ—મ	ગ—રી	મ—
પ—પી	વ—ન	બા—	લે—
—	7	—	7
ધ—ધ	પ—ધ	મ—મ	મ—મ
વા—૧૬	વા—ધુ	પી—તી	ગ—ન
—	7	—	7
ની—ની	મ—મ	રી	મ તી ધ પ પ
પૂ—વં	ધ—થો	ઝ ગ ઝ	ઝા — ૬
—	7	—	7

‘ગ’ દીસે ભાત ભાત ઝાડ પાન ડોલે’

‘જગ મુગની’ લીંગ પ્રમાણે ગાવી.

બાળીની દરેક લીટી ઉપર પ્રમાણે એક નીચી અને બીજી ઉંચી તે પ્રમાણે આખી કવિતા ગાવી.

‘કર્તા જન દરોળીઓ ...’ } આ ત્રણ કવિતા ગતારી છે તે બા-
‘જયપાતએ ...’ } બપોથીમાંના દોહરાના નોટશ્રવન મુજબ.
‘મધમાળી તુ મહેનતુ ...’ } માત્રા મેળના રહેજ દરથી ગાવી.
‘મળી આપજુ જણ ...’ } આ કવિતા બાળપોથીના ચોપાઈ
ના ગાગ બીજપધામના નોટશ્રવન-
પ્રમાણે ગાવી.
આપાસાસ અમૃતસાસ દવે

એક શુદ્ધિપત્રક.

માટે નવેમ્બર-ડિસેમ્બર, સને ૧૯૨૫ (પુ. ૬૪ અંક ૬૨-૬૨)

વાચો ૪૮ ૩૬૫ મે " મુખર્ષિ દલાકાની આમ્ય નિસાણાની ઝળવણી વિશે સરકારી યાદી " મુખર્ષિ પ્રિન્ટ મેમ્બર લેખમાં 'આમડામા ફેલાવા માટે અનુકૂળ આમ્ય ઝળવણી વિશે નોંધ' આપવામાં આવી છે. તે તેની પહેલી લીટીમા " મુખર્ષિ દલાકામા ૧૬ લાખની વગતી છે, અને આમાના ૧૫૨ લાખ " એવુ લખ્યુ છે તેને બદલે " ૧૬ કરોડ ૨૦ લાખની વગતી છે અને આમાંના ૧૫ કરોડ ૪૦ લાખ " એમ વાચવુ

(મે ૬ ઉ. લાગેના એન્યુ ઇન્સપેક્ટર સાહેબના તા ૧૮-૨-૨૬ ના હુકમ નં ૧૩૪૫૭ ના આધારે.)

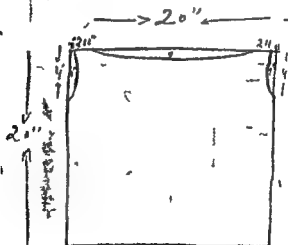
સીવણ વિષે સૂચનાઓ

ઝલકુ

(ગોળ ગજાનું)

સૂચના —

ગોળ ગજાનું ઝલકુ ચોરસ ગખતુ.

ઉપરની આકૃતિમાં બતાવેનાં ૨૦' લંબાઈના ઝલકાનું માપ —

૧. લંબાઈ—૨૦'

૨. પહોળાઈ—૨૦

૩. બાંધેનાં આળો—૫" (જો ઝુલ મઝી હાથે તો ૬" અંદર જઈ ગોળાકાર કરવી નહિ તો સાદું રાખવું)

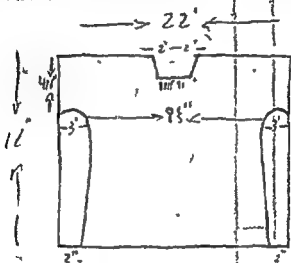
૪. ખડું—૨૧'

(ખાંચની લંબાઈ નો અર્ધો લાગ લેવો)

ઝલલુ (ચોરસ ગળાનું-મેગિયા)

સામાન્ય સૂચના —

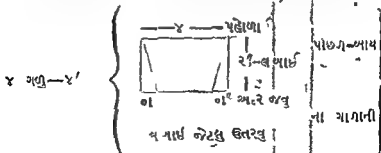
ઝલલાની લંબાઈ સામાન્ય રીતે ૧૮' હોઈ શકે છે. પણ જો નાનું રવું હોય તો ૧૬' લંબાઈ અને જો મોટું કરવું હોય તો ૨૦' અને તેથી પણ વધારે લંબાઈ રાખી શકાય છે

ઉપરની આકૃતિમા બતાવેના ૧૮ લંબાઈના ઝલલાનું માપ અને રીત — ૧. લંબાઈ — ૧૮

૨ પહોળાઈ — ૨૨' (લંબાઈ કરતા પહોળાઈ ૪' વધારે રાખવી)

૩ માન — ૫૫' (ઝલલાની પહોળાઈના ચાર ભાગ કરી-એક ભાગ નેટલી લંબાઈ લેવી)

૫ જાતી — ૧૬ (પહોળાઈ)

(ઉપરની સામાન્ય સૂચના દરેક જાતના ઝલલાને લાગુ પડે છે)

મિસ નવાજખાઇ

વનિતા વિશ્રામ ટ્રેનિંગ કોલેજ — મુંબઈ

સરકારી બહુરખમર

(૬)

સને ૧૯૨૫ માં લેવાએલી હ બા ની વર્તક્રમસર નર્જનક પરીક્રામાં પામ થએલા ઉપદવાગનો યાદી

(અનુસધાન માટે નવેંગર-હિસેમગ, સને ૧૯૩૫ (પુ ૧૪ અંક ૧૧ ૧૨) ના પૃ ૩૭૮ નું)

નામ	માર્ક	નં.	નામ	માર્ક
ગોવરા-મેન્ટર				
મનદરપ્રમાદ આપવાય બેપી	૨૧૬	૧૬	આદિચરામ મોનીરામ પંડ્યા	૩૧૧
સાતીવાય જોગિયા વ્યાસ	૩૯૨	૧૭	હીંગભાઈ ચીનાભાઈ પટેલ	૩૦૬
ભાગભાઈ ભીમભાઈ પટેલ	૩૬૫	૧૮	ગણભા ભગજી જાડજી	૩૦૧
મે મસીંગ કાભાઈ પટેલ	૩૬૭	૧૯	માતીલાલ હીરાલાલ દરે	૩૮૧
પરભાઈ ભીરાભાઈ ગરાનીઆ	૩૫૮	૨૦	હિંચીદ ભલમચીદ હાકાર	૩૦૦
ભાગભાઈ નરમી ગભાઈ પટેલ	૩૫૮	૨૦	નતીલાલ ચામનાગલ્લુ દવ	૩૦૦
જોગલાલ મગનનાન ત્રીવેદી	૩૫૮	૨૦	હોંગલાલ માતીરામ જોષી	૨૯૬
મહાત્મસીદ વખતસીદ રજાર	૩૫૭	૨૩	મોહનલાલ મહાસાકર દવે	૨૯૮
કેળાવાલ જી ગાદાન નામ	૩૮૩	૨૪	જાણવાન ગ્રાજુલાલ ભટ્ટ	૩૯૫
દત્તાત્રય નામનરાન મેરુ	૩૮૨	૨૫	મકનજી ચોમજી વારીઆ	૨૯૦
સામંતીય ખુશાલભાઈ પટેલ	૩૮૧	૨૫	મણીસકર પદાંગમ જોષી	૨૯૦
ભાટીલાલ દાપાભાઈ પટેલ	૩૮૧	૨૫	મકંદરાય ભીળાલાલ નોવરી	૨૯૦
પીતર નીજેન કાકીર	૩૮૭	૨૮	નવ-મીદ નાજુમીદ નોરોટ	૨૮૮
વળખાભાઈ ભીગભાઈ જોષી	૩૮૬	૨૯	મગનભાઈ નરમીંગ વારીઆ	૨૮૭
ગ કરનાન અગાદાકર જતની	૩૮૭	૩૦	ચ કરભાઈ જોશીભાઈ પટેલ	૨૮૫

૨૫૨ ૨૫૨ ૨૪૬ ૨૪૬ ૨૪૫ ૨૪૩ ૨૪૦ ૨૩૬ ૨૩૭ ૨૩૬ ૨૩૩ ૨૩૨ ૨૩૦ ૨૩૦ ૨૨૯ ૨૨૮ ૨૨૬ ૨૨૨ ૨૦૮ ૨૦૬ ૩૪૦ ૩૨૧ ૨૭૮

મંગળભાઈ દીસારભાઈ પટેલ
મંગળભાઈ જગનલાલ દેશાણી
ભગવાન ગણેશ પટેલ
મેલીચાઈ આડેસીંગ રાણા
ભીરાભાઈ ભક્તીલાલ બારીઆ
કાળુભાઈ નાયાભાઈ માળી
મનસિંખ બાપુજી લિહાર
સોમચર જલાલરામ જોષી
રણજીદ સંકર કુંભાર
કુંભરભાઈ જગનભાઈ પટેલ
ચુનીલાલ કૃશનલાલ પંડયા
ચુનસંકર સામળ દેવે
ચંદરાંકર બપરાંકર દેવે
ચંદરલાલ જોશરામ પુરાણી
માનમીંગ નરંગીંગ પેરમાર
શંતીલાલ અપેચર દેવે
સંકરલાલ લલિભાઈ લુહાર
ચીમનલાલ નરસીલાલ ચાલ
દીરાંલાલ કૃશનલાલ પોરવાડ
ઓળાનાથ મળજી મણી
કિડુચુંજીરામી
કમરુદીન અમીન આદેબકાદરી
લીસસુદીન અમીરુદીન કાદરી
મિરમાલિક મુલાભાઈ બુદલવાળા

૫૫ ૫૨ ૫૬ ૫૬ ૫૮ ૫૯ ૬૦ ૬૧ ૬૨ ૬૩ ૬૪ ૬૫ ૬૬ ૬૬ ૬૮ ૬૯ ૭૦ ૭૧ ૭૨ ૭૩ ૧ ૨ ૩

૨૮૪ ૨૮૪ ૨૮૪ ૨૮૩ ૨૮૨ ૨૮૧ ૨૭૯ ૨૭૭ ૨૭૭ ૨૭૭ ૨૭૬ ૨૭૬ ૨૬૯ ૨૬૭ ૨૬૬ ૨૬૫ ૨૬૨ ૨૬૦ ૨૫૯ ૨૫૮ ૨૫૬ ૨૫૬ ૨૫૫

સરગન રવાભાઈ ભમત
મણીલાલ કલસુખરામ પાંડક
જગન્નાથ ગાપાળદેવ રાણા
ભદ્રવજી કરમનજી સાહ
ચીનીયા કુટા ભાભોર
ચુનીલાલ મામવલાલ બચસ
રતનલાલ કૃશનલાલ ખંભોલમ
લીમતરામ હરીરામ જોષી
શંતીલાલ જોશલાલ ભટ્ટ
ગણેશીજી શાવસીજી ચોલાણ
દારશાહસં હાથીભાઈ પટેલ
મોહનમીંજી મણેજી દોરીઆ
પ્રતાપમીંજી કુંભરમીંજી બારીઆ
લલુલાલ મનાભાઈ ગાંધી
નરવરમીંજી બગવંતમીંજી દાશર
પ્રતાપમીંજી અનામીંજી ગેલ્યા
જગન્નાથ જોશરામ ઉપાદીઆ
હિરાલાલ ચુનીલાલ દેસાઈ
મગનલાલ બાપુજી દેવે
મહેશાઈ જવરભાઈ પટેલ
ચીતીલાલ કાદરલાલ ચાલ
મોદન લલકુ કાળી
સંકરભાઈ ભીરાભાઈ પટેલ

૩૨ ૩૧ ૩૩ ૨૪ ૩૫ ૩૬ ૩૭ ૩૮ ૪૦ ૪૦ ૪૨ ૪૩ ૪૪ ૪૫ ૪૬ ૪૬ ૪૮ ૪૯ ૫૦ ૫૧ ૫૧ ૫૩

[illegible]

३ । आलाभासु सत् नुवासु पटव
 ३ । नुवालासु विआभासु पटव
 ५ । नगीअतराम ऊनगम पडया
 ६ । मोहिनवाव बाह्वास दाव
 ७ । पाणा नरोत्तम गोमरी
 ८ । आणीभीत्ता अगीभीत्ता गोम
 ९ । पदग नीरखु पटव
 १० । नाडुलासु नगळवन पटव
 ११ । सीगा मराधळ गोभीट
 १२ । सखु जीत्ता पटव
 १३ । परसातमभासु दयाळळ मोब्दी
 १४ । रखुछाळळ, नारखुळ नायक
 १५ । य पडसाव, गीओवनदास, पारेण
 १६ । मगनसाव हीमभासु दिसासु
 १७ । छीगोभासु वानभासु पटव
 १८ । इगोविंद, आलाभासु गोधी
 १९ । मकन गोवन पटव,
 २० । वखोउसी लगवान, पटव
 २१ । दयारात्र पटवुलासु, मोलखोरेवाण
 २२ । यसाणभासु हरीलासु नायक
 २३ । परवभासु मोरारळ पटव
 २४ । छगनदास, त्रैनुभासु हेमासु
 २५ । हरीलासु, गुज्जोभासु नायक

૪૪	નરહરીશંકર આનંદકર ત્રીવેદી	૨૬૩
૪૫	છીતાભાઈ ગીરધર પટેલ	૨૬૪
૪૫	દયાપભાઈ નરોત્તમભાઈ પટેલ	૨૬૫
૪૫	વીજળરામ રામશંકર જોરી	૨૬૬
૪૮	રામશંકર મલ્હોશંકર પડમા	૨૬૭
૪૯	મહમદ નાથાભાઈ મુસ્તાની	૨૬૮
૫૦	અવેરભાઈ રામજીભાઈ મોલકા	૨૬૯
૫૧	પંચોર્ન મણિજીભાઈ દવે	૨૭૦
૫૨	દાભાઈ તળશીભાઈ પટેલ	૨૭૧
૫૩	ચતુરભાઈ શંકરભાઈ પટેલ	૨૭૨
૫૪	નરવરસાચ ભવાનીશંકર જોરી	૨૭૩
૫૫	ઉદેશિ ન્યામીગ ડભાડીઆ	૨૭૪
૧	હિમરજ દાઉવસી પટેલ	૨૭૫
૧	હિરુ-ગુજરાતી.	૨૭૬
૨	સુસાઆદમ અહમદ પટેલ	૩૧૩
૩	હસનઅલી અલીમીઆ મુંબઈ	૩૦૮
૩	હિમરજ હિન્નામીય અહમદ પટેલ	૩૦૦
૪	મહમદ હિમરજ અહમદ પટેલ	૨૮૮
૫	મીનીરોન નરેદીન મુંબઈ	૨૮૯
૧	ગુરુપ સુન્દર	૨૯૦
૨	ગોવિંદભાઈ જોરામભાઈ પટેલ	૨૯૧
૨	ન્યાતીવાન કીરનાગમ ભાઈ	૨૯૨

૨૬	કોદિભાઈ દેવભાઈ દેમાઈ	૩૩૬	૫૦	મુઝાલીમ ફરીઝ એબ	૩૦૭
૨૬	મગા સાલા પટેલ	૩૩૬	૫૧	ગમભાઈ નાગવંજી દેસાઈ	૩૧૬
૨૮	નરભોગમ ગાનગામ નાણા	૩૩૭	૫૨	છત્રન પ્રેમા નાણા	૩૬૨
૨૮	દુલસ છનાર ચોધરા	૩૩૯	૫૩	છત્રીઆ ભાણી પટેલ	૩૦૪
૨૯	લાના ચોરાઈ ધીરમ્ભાર	૩૩૯	૫૪	ગવનાથજી દુલભભાઈ વસી	૩૦૪
૩૧	કોદિભાઈ દુલભભાઈ પટેલ	૩૪૮	૫૫	ભુલાભાઈ ગતનજીભાઈ પટેલ	૩૦૩
૩૧	રાજાજી પ્રેમા પટેલ	૩૪૮	૫૬	ગણેઝાજી બીખાભાઈ દેસાઈ	૩૦૩
૩૩	મગનનાથ ભાણેકનાથ જી	૩૪૮	૫૭	મગનતરાઈ હાદિભાઈ દેમાઈ	૩૦૩
૩૪	જટાલાદર લક્ષ્મણ શુન	૩૪૮	૫૮	ગીરમથનર ત્રાણેશજી ઉપાધ્યાય	૩૦૨
૩૪	મ બ પગમ પટેલ	૩૪૮	૫૯	નન્દલક્ષ્મી પાર્તીયજી નહેતા	૩૦૨
૩૬	કમીનનાથ અમરીતનાથ શાહ	૩૪૮	૬૦	રાજાજીર ગતનજીગ ઝોનાઈ	૩૦૨
૩૬	મણીઆ ગગના ચોધરી	૩૪૮	૬૧	અમરતરાવ ગણેપતરામ મીથે	૩૦૨
૩૬	સુન્દર પેમા પટેલ	૩૪૮	૬૧	નારેણુ આપાજી ઝોમાઈ	૩૦૧
૩૭	શ્યાવનાન ઉપમરામ ભી	૩૪૯	૬૩	ચંદ્રશંકર હરીદત શુન	૩૦૧
૪૦	લાનભાજી નાગવંજી પટેલ	૩૪૮	૬૪	ગીમા તલન દરજી	૩૦૦
૪૧	કાશિગભાઈ ગણેશજી વસી	૩૪૮	૬૫	બીખાભાઈ રમનજી વલી	૨૯૮
૪૨	કાળી ભ તાનાજી શેઠ	૩૪૮	૬૫	રાજા ભીખા પટેલ	૨૯૭
૪૩	ગીજીભાઈ ધંધાગામ મારેખ	૩૪૯	૬૭	જરુમાઈ કેવરજી નીભાગીઆ	૨૯૭
૪૩	મગનમાન યાગજી દેમાઈ	૩૪૯	૬૭	કેવરજીભાઈ ભદ્રન પટેલ	૨૯૬
૪૩	મગન પરસોતમ ફેન	૩૪૯	૬૭	માધન નાનજીભાઈ કશિઝ	૨૯૬
૪૩	ચંદ્ર મગમ પટેલ	૩૪૯	૬૭	મ કુમાર ગમભાઈ પટેલ	૨૯૬
૪૩	મોર્ચીઆ લીમજી ચોધરી	૩૪૯	૬૭	પ બુભાઈ કેરમનજી પટેલ	૨૯૬
૪૮	વસનજી જીવજી પટેલ	૩૪૯	૬૭	મમાલ નરોત્તમ પટેલ	૨૯૬
૪૮	મુઝાલીઆ મરીમચીઆ મળ	૩૫૦			

૧૧૮	દેવાભાઈ માવડભાઈ પટેલ	૨૭૫	૧૪૨	છમી નવાસ છોટાનાન ચાહ	૨૬૦
૧૧૮	ફળ્લુચાવ ગ્રાણી રવનરામ રોડ	૨૭૫	૧૪૨	છાદિભાઈ દેવચ દ શાહ	૨૬૦
૧૧૮	રત્નનાથજી ગાગભાઈ પટેલ	૨૭૫	૧૪૨	પરભીભાઈ રામભાઈ પટેલ	૨૬૦
૧૨૧	લાલભાઈ દુર્લભભાઈ નાયક	૨૭૫	૧૪૫	ભગાભાઈ લત્તીભાઈ પટેલ	૨૫૬
૧૨૧	સોલ્લીઆ ચદીઆ ચોખરી	૨૭૬	૧૪૫	ભીખેભાઈ અમદીન પરદેલી	૨૫૬
૧૨૩	આર્થે દરાવ નારાયણીગવ કો પરી	૨૭૭	૧૪૫	મગનનાન રણકેડેડા નાયક	૨૫૬
૧૨૩	ગલ્લાભાઈ રસનજી પટેલ	૨૭૭	૧૪૫	નગીનદાસ કાગીદાસ મના	૨૫૬
૧૨૫	ભાનભાઈ રણછોડજી પટેલ	૨૭૭	૨૪૫	નાગભાઈ શ્યવો ઘેડ	૨૫૬
૧૨૫	મગનનાન ભગવાનજી દેસાઈ	૨૭૭	૨૪૫	ગલ્લાભાઈ મન્નજી પટેલ	૨૫૬
૧૨૭	ગલ્લાભાઈ નારણજી પટેલ	૨૭૭	૨૪૫	ગલ્લાનભાઈ વસનજી નાયક	૨૫૭
૧૨૭	જામભાઈ ૧૨ મહારામ બ્યાસ	૨૭૭	૨૪૫	મગનનાન ગુલામભાઈ નાયક	૨૫૭
૧૩૦	નાયીમાજી ગલ્લાભાઈ નાયક	૨૭૭	૨૪૫	ઉમેદરામ ચોરીશ કાગીદેલી	૨૫૭
૧૩૦	અભેશાવ પરભીભાઈ દેમાઈ	૨૭૭	૨૪૭	ભગવાનજી નાગરજી પટેલ	૨૫૭
૧૩૦	ન્યાયી દયારામ પટેલ	૨૭૭	૨૪૭	દાલભાઈ વદમલભાઈ પટેલ	૨૫૭
૧૩૦	મલ્લીઆ મો ચોખરી	૨૭૭	૨૪૭	વદનભાઈ પરાગજી નાયક	૨૫૭
૧૩૩	મગન નારણ પટેલ	૨૭૭	૨૪૭	પરભીભાઈ ગોપાળજી પટેલ	૨૫૭
૧૩૪	ગાયતા રમના પટેલ	૨૭૭	૨૪૭	દયાજી ભગવાનજી પટેલ	૨૫૭
૧૩૫	નીજા હરીભાઈ વઘાઈ	૨૭૭	૨૪૭	હજી માધવ પટેલ	૨૫૭
૧૩૬	ગુલામદાવ હરીરાવ દયામુખ	૨૭૭	૨૪૭	મગનનાન દુર્લભરામ ભોલી	૨૫૭
૧૩૬	પ્રમાભાઈ ગોપાળભાઈ પટેલ	૨૭૭	૨૪૭	લગાજી ચીવાજી કાદમ	૨૫૭
૧૩૬	વલ્લભ ગલ્લાભાઈ પટેલ	૨૭૭	૨૪૭	ધીલીઆ કુલા પટેલ	૨૫૭
૧૩૬	કુલા વેગ પટેલ	૨૭૭	૨૪૭	કાદરીઆ માનજી પટેલ	૨૫૭
૧૩૬	મગાશકર ગેમશકર બ્યામ	૨૭૭	૨૪૭		
૧૩૬	ગોવિંદ ઉદાભાઈ પટેલ	૨૭૭	૨૪૭		

૧૮૫	રણીઆરજી ગુલાબભાઈ દેસાઈ	૨૪૨
૧૮૫	રણીઆરજી લાલભાઈ પટેલ	૨૪૨
૧૮૬	મગનલાલ મજારામ ભટ્ટ	૨૪૩
૧૮૬	નાયીભાઈ લગ્નભાઈ પટીઆ	૨૪૩
૧૮૭	મગનલાલ ભીમભાઈ નાયક	૨૪૦
૧૮૭	લગ્નલાલ કુલભાઈ પટેલ	૨૪૮
૧૮૭	જગનભાઈ હરીભાઈ નાયક	૨૪૮
૧૮૭	ગાંધીભાઈ કેવરજી નાયક	૨૪૮
૧૮૭	મણી મોરાર પટેલ	૨૪૮
૧૮૬	ભીખાભાઈ મગનજી નાયક	૨૪૭
૧૮૬	મગનલાલ ગોપાળજી પટેલ	૨૪૭
૧૮૮	કુલભાઈ ભીખાભાઈ પરમાર	૨૪૬
૧૮૮	રામજી નરમજી પટેલ	૨૪૬
૨૦૦	ભાલુભાઈ નાયીભાઈ વાલિકર	૨૪૫
૨૦૦	મગ્નભાઈ લગ્નભાઈ દેસાઈ	૨૪૫
૨૦૦	નાયીભાઈ ભગવાનજી પટેલ	૨૪૫
૨૦૩	ગીણી રત્નાજી પટેલ	૨૪૫
૨૦૩	મગ્નભાઈ દગ્નભાઈ નાયક	૨૪૫
૨૦૫	લાલગીજી પ્રેમાનંદી દેસાઈ	૨૪૫
૨૦૬	નાયીભાઈ ગાંધીભાઈ દેસાઈ	૨૪૩
૨૦૭	ગાયીભાઈ લાલભાઈ દેસાઈ	૨૪૨
૨૦૭	રામજીમ ગમજી દેસાઈ	૨૪૨

૨૫૧	ભીખા કાળા પરજીરા	૨૫૧
૨૫૧	મગ્નભાઈ રામ દેવાજી કર પાંડે	૨૫૧
૨૫૧	પરજી કરસન પટેલ	૨૫૦
૨૫૦	ગાંધીભાઈ ભીખાભાઈ પટેલ	૨૫૦
૨૫૦	મગ્નજીવન કવેરભાઈ પટેલ	૨૫૦
૨૫૦	રામા રતન પટેલ	૨૪૮
૨૪૮	લાણી રવજી પટેલ	૨૪૮
૨૪૮	મગ્નજી પુણી પટેલ	૨૪૮
૨૪૮	મગ્નભાઈ હસજી પટેલ	૨૪૮
૨૪૮	મીમનલાલ ગાંધીભાઈ રીટર	૨૪૮
૨૪૮	રામા હસજી પટેલ	૨૪૭
૨૪૭	ભગાભાઈ રત્નાજીભાઈ પટેલ	૨૪૭
૨૪૭	મણી પરજી પટેલ	૨૪૬
૨૪૬	ગણપતરાજી પ્રમાનસી હ વસાડીઆ	૨૪૬
૨૪૬	વસંતરાવ માનાજી છીંગ	૨૪૬
૨૪૬	મગ્નભાઈ રામજી રીટર	૨૪૫
૨૪૫	મુનીયાજી ગાંધીભાઈ પટેલ	૨૪૫
૨૪૫	મધવજી ભગવાનજી પટેલ	૨૪૫
૨૪૨	ભીખાભાઈ છીનાભાઈ પટેલ	૨૪૫
૨૪૨	નવનીતરામ ભટ્ટરામ પટેલ	૨૪૩
૨૪૨	રણીઆરજી ભગવાનજી પટેલ	૨૪૩
૨૪૫	ભીખાભાઈ દયારામ પટેલ	૨૪૨
૨૪૫	ભટ્ટરામ ધેવા પટેલ	૨૪૨

૨૦૬	માણીભાઈ ઘેલાભાઈ નાયક	૨૨૨૬	૨૧૬	રતીલાલ પરામજી દેસાઈ
૨૦૮	નાયીભાઈ પરભીભાઈ પટેલ	૨૨૨૭	૨૨૦	દેવભાઈઃ જગાભાઈ આમદીઆ
૨૧૧	કાકાદાસ હરજીસનદાસ ગોહા	૨૨૨૮		
૨૧૨	પરભીભાઈ વઢવા પટેલ	૨૨૨૯		હિન્દુ-મુજરાતી.
૨૧૩	પાણીચંદ્ર જ્યેષ્ઠકર પાંકડે	૨૨૩૦		
૨૧૪	પરાગ જોરાઈ લાડ	૨૨૩૧	૧	મદમદસીદીક મહમદ ઉમર નવખુદા
૨૧૫	રણછીડાજી હરીભાઈ પટેલ	૨૨૩૨	૨	મુસામહમદ દફેર નવખુદાજી
૨૧૬	મગનલાલ પરશોતમ કબીરપરા	૨૨૩૩		
૨૧૭	રામસાહિ ઉમેદ કમિર			
૨૧૮	રણછીડાજી હયાળભાઈ પટેલ			

(ઉત્તર ભાગના એ. એન્ડુકશનલ પ્રન્થેકરના તા. ૧૬ મી સપ્ટેમ્બર, સને ૧૯૨૫ ના હુકમ નં. ૭૧૪૪ ના આધારે.)

(સતી) જી. આશ્ર: સાહુ.

ઉ. બા. એ. પ્ર. વતી

શુદ્ધિપત્રક.

- (૧) માહે નવેમ્બર-ડિસેમ્બર, સને ૧૯૨૫. (પ્ર. ફર. અંક ૧૧-૧૨)
- (૨) માહે જાન્યુઆરિ, સને ૧૯૨૬ (પ્ર. ફર. અંક ૧ હો)

પ્રથ ૩૦ સિલ્લી લીટી “સને ૧૯૨૫” ને બદલે “સને ૧૯૨૫” એમ વાંચવું.
પ્રથ ૩૦ સિલ્લી લીટી “હુકમ નં. ૧૨૪૩” ને બદલે “હુકમ નં. ૧૨૪૩” એમ વાંચવું.”

શ્રીઓ મોટે ટ્રેનિંગ કોલેજ.

વનિતા વિદ્યામ.

ઇ. સ. ૧૯૨૬ ના જાન્યુઆરી ૧૦ મીથી રા. મુંબઈ.

મુંબઈમાં વનિતા વિદ્યામ ટ્રેનિંગ કોલેજમાં વર્નોક્યુલર કાઉન્સિલમાં પાસ થયામાં, તેમજ એંગ્લો વર્નોક્યુલર- અંગ્રેજી પી. ૩ જુ. પાસ કર્યું હશે તેને દાખલ કરવામાં આવશે. તેમજ કાર્પણ ગુજરાતી જાણનાર બાઈને દાખલ કરવામાં આવશે. અમદાવાદની મહાલક્ષ્મી ટ્રેનિંગ કોલેજનો જ અભ્યાસક્રમ અત્રે આશે છે. સરકારે આ શાળા માન્ય કરેલી છે. અને જે બાઈઓ અત્રે પરીક્ષામાં પાસ થાય છે તેને સરકારી કેજવણી ખાતામાંથી સરદીરીકટ આપવામાં આવે છે.

આ શાળામાં ૧૦૦ દિવસની દાખરી જોઈએ છે. આ શાળામાં બજવાને બાઈઓને મોટે એવો વખત રાખવામાં આવ્યો છે કે જેથી તેઓ સવારના કોલેજમાં ભણે અને બપોરના કાર્પ નિશાળમાં નોકરી પણ કરી શકે. ગરીબ હિન્દુ વિધવા બાઈઓને અને કુંવારીકાઓને અત્રે મફત રહેવા, ખાવા, બજવાની ગોડવણ કરી આપવામાં આવશે. સારો અભ્યાસક્રમ કરનાર મહેનતુ બાઈઓને સ્ટેન્ડરથીપ આપવામાં આવશે.

દાખલ થવા ઇચ્છનારે તરત પોતાની અરજી તા. ૫ મી જાન્યુઆરી ૧૯૨૬ પહેલાં અહિંના પ્રિન્સિપલ શ્રી. એલ. પંડ્યા. એમ. એ. ને મોકલી આપવી, અથવા તો ઓનરરી સેક્રેટરી પ્રિન્સિપલને ફાઈલ મળવું.

મ. જે. મજાદર.

શ્રી. સેક્રેટરી. વનિતા વિદ્યામ, મુંબઈ

સ્કૂલોમાં ચાલતી તમામ ટેકસ્ટ બુક્સોપર
આ વર્ષે

વધુ કમિશન આપવા માંડ્યું છે.

મોટું સચિત્ર દિનેરગાર્ડન (તમામ બેઠકોમાંના તમૂનાને સંપૂર્ણ સમજૂતી સાથે) પાંકું પૂરું કિ. રૂ. ૨-૮-૦ વી. ૫૦. બુક.

બુકસેલર રણછોડલાલ મોતીલાલ શાહ.

૧૨૨૨-અમદાવાદ.

પદ્યપાઠ

સંપ્રદ-૧.

સંપ્રદ-૧—કેશવલાલ હર્ષદરાય મુવ.

અને ડાહ્યાભાઈ પીતાંબરદાસ દેરાસરી, અમદાવાદ.

(મુબઈ ઇલાકાના ઈર્જવણી ખાતાએ પાક્ય પુસ્તક તરીકે મંજૂર કરેલું.)
એ બોલ.

આ સંપ્રદમાં પાંચ કવિની કવિતામાંથી જિતારા આપ્યા છે. પ્રથમ કવિ દક્ષપતરામનો સંપલક્ષ્મીસંવાદ આડકથાઓમાં મૂકી દેઈ સળંગ કિતાબો છે. પછી સામળભટ્ટની જંગલવિષ્ટિમાંથી લંકાના ત્રાસની હકીકત લીધી છે. તે પછી વલ્લભભટ્ટના કળિકાંજના ગરબામાંથી સ્ત્રીતિહાસિક સાગ તારવી દર્શાવે છે. ત્યારબાદ પ્રેમાનંદનું ભાગવત સપ્તમસ્કંધમાંથી હિરણ્યકંશિપુના વધનું પ્રકરણ સમજાવ્યું છે. છેવટ ભાલજીની રામબાળલીલાના પદ મૂક્યાં છે. એ જિતારા તે તે કવિની કવિતાનું કંઈક જોળાવ્યા કરાવશે અને રસદ્રષ્ટિ કેળવશે. સંપ્રદ હાઈસ્કૂલના બોયા પોરજીના વિદ્યાર્થી માટે કરેલો છે.

અમ્યાસ સરળ અને સચોટ થાય તે અર્થ સાધવા સંગજૂતી પૂરતા શુદ્ધાસાથી આપી છે. વિવેચનમાં કવિની દૃષ્ટિએ કવિતાનો ભાવ અંતરમાં જિતારવા બીવટ રાખી છે. કવચિત્ સાહિત્યના પદાર્થનો પરિચય પણ કરાવ્યો છે. તે સાથે પ્રત્યેક જિતારાની સમજૂતીને અંતે કવિ વિશે શુદ્ધાની માહિતી પણ આપી છે.

બોપાંતો સાહિત્યની વારસું જાહેરતી પ્રેમ છે. એમની માંસપ્રતો એ ભંડારનો આ હિસ્સો એમના ઉપયોગ માટે છે. તેના એ સામ સાં અને કાવલી મેળવો.

લેખનકળા કોપીખુકો

શ્રી ૪૮ { ગુજરાતી અને બાંગ્લાદેશી નવનવમાં } ૪૮
કાગળ { રેક નવરતી કિયત અડી આના. } પાના

ફોવણીખાતાના મે. ડિરેક્ટર સાહેબે મુખર્ષી હસાકાની ગુજરાતી નિશાળોમા ચલાવવાને મંજુર કરા છે.

૨૫૦ અને તે ઉપરાંત કોપી ખરીદનારને મેંકડે ૨૫ ટકા દમિયન આપવામાં આવશે. જેકિંમ અને રેલ્વે ખર્ચ પણ આપવામાં આવશે, પણ પોસ્ટ મારફતનું કે સ્ટેશનથી આગળનું ખર્ચ આપવામાં આવશે નહિ.

કોપીઓ સાથે બીજા પુસ્તકો મંગાવનારને મેંકડે એક ટકા હેકસાઇલર્ષ મોકલી આપવા મોાવજી રાખી છે.

મંગવાનું ઠંકાણું—

મુખર્ષી—ડાહ્યાભાઈ જગજીવનદાસ એન્ડ સન્સ.

કાલકાદેવી ખાતાના મંદિર સામે નં. ૩૬૭.

અમદાવાદ—શ્રીખડાયતા. છુકીયા—રીચીરોડ.

ગાધરા—એમ વકીલ અમરની કંપની સોફ બગર.

ગ્રાહકોને સૂચના.

જે ગ્રાહકો પાસે અમારા ગઈ સાલના તેમજ આજી સાલના લવાજમના નાણાં લહેણા નીકળે છે તેઓએ બનતી તાકીદે મે. મેનેજર સાહેબના સરનામે મોકલી આપવા.

તેમ કરવામાં વિલંબ થશે તો તેમને આવતો અંક વી. પી. થી મોકલી આપવામાં આવશે. મનીઓર્ડર “તંત્રી” ને સરનામે ન કરતાં “મેનેજર” મા સરનામે કરવો એવી વિનંતી છે.

સાબોપયોગી બૂગોળખાલા: મલુકો-રત્નો.

મુંબઈ ઇલાકો.

અને

હિંદુસ્તાન (સામાન્ય)

પત્રી,

પિતમરાય મજરાય હેસાર્થ
રંગીન તથા સાદા પુસ્તકો નકશા સહીત.

કી. ૮-૫-૨૩

બૂગોળનો નમુનો અખૂરીતા છુકસેલરોને ત્યાંથી બેવા મળશે.
અમારી દુકાને સ્કૂલોને સગતી તમામ જાતનો છુકો. કોપીઓ, ડ્રોઈંગ
છુકો, નકશા, સ્ટેશનરી વગેરે ક્રીડાવત લાવથી મળશે. એક વખત કામ
પાડી આત્રી કરવા મહેરખાતરી કરસોજી.

ધી ગુજરાત ઝોરીએન્ટલ છુકરીષ્ટ

સીંગોરાડ—અમદાવાદ.

જનાન અને વનસ્પતિમાંથી સુરજો ભરમ જેવી પ્રજાનું સ્વર્ણિદ
 મીલે જનાનીને ઉત્તમ પ્રકારનો જોગક લેવાની ઇચ્છા
 હોય તો તમારી બંદેનોને, માતાઓને,
 પુત્ર—વધુઓને અને તમારી મૃદિચ્છીને
 અવસ્થા વચાવે

અત્તફા, શાક, જાતજાતનાં પકવાણો જનાવવાની રીત
 દર્શાવનારું પુસ્તક

દરેક કુટુંબમાં અવશ્ય રાખવા લાયક—નાની બાળાઓને
 અવશ્ય અવધાસ કરવા લાયક

લેખક તથા પ્રમુખ

ગ. રવ. લલિતગૌરી સામરાધ, તથા

ગ. રવ. વિમલાગૌરી મગનસાધ

તવીન મુવરેલી બીજી આણ્ણિ

પ્રિમત રૂ. ૩-૦-૦ ગોનેરી બીજી પુકુ રૂ. ૩-૮-૦

આ પુસ્તકની અદર ૬૦૦ થી વધુ તરેહતરેહનાં આવના પકવાણો
 જનાવવાની જુદા જુદા પ્રકારો દર્શાવવામાં આવ્યા છે

મુચ્ચ

૧ આ માસિકમા જપાતા અન્ય લેખકોના લેખ માથે અમારે મળતાપણ હોય જોઈએ એમ વાચકોએ માનવું નહિ

૨ આ પત્ર સખધી લખાણ 'એનેજર, ગુજરાત શાળાપત્ર, અમદાવાદ' એ મિત્રનામે કરવું જાપવા માટેનું લખાણ કાગળની એકજ ખાલુએ ચોકખે અથ્થરે લખવું જાપવા ચોખ લાગરી તો તે જપારો, નહિ પર્મદ કરેલા લેખ તેમજ ચર્ચાપત્રો પાછા મોકલવામા આવશે નહિ

૩ લેખકને ઉત્તેજન-વિષયો લખી મોકલનારની પૈસા લેવાની ખુશી હશે તો પ્રથમથીજ ખબર આપ્યાથી દર જાણેલા પાત્રે ચોખતા પ્રમાણે રૂ ૧) સુધી આપવામાં આવશે ચર્ચાપત્ર માટે કંઈ પણ આપવામાં આવશે નહિ

૪ લનાજમ-વરસ એકનો રૂ ૧-૮-૦ (ટપાલ ખર્ચ સાથે) અગાઉથી વિદ્યાર્થીઓ માટે ૦-૧૨-૦, છુટક અમ્ના રૂ ૦-૨-૬, (ટપાલખર્ચ જુદું)

શાળાપત્રનું વરસ જન-ધુઆરિથી ડિસેમ્બર સુધી ગણવામાં આવે છે, માટે વરસની વચમાં જે માહક જલ થવા માંગતા હશે અથવા નવા થવા માંગતા હશે તેમની પાસેથી જેટલા અંકો તેમને મળ્યા હશે તેટલાનીજ છુટક અંક લેખે મિત્ર લેવામાં આવશે

૫ મનિયોર્ડર-કુપનપર માત્ર ૩ શહેરનું ઠેકાણું રપટ લખવું તેમજ લા એકથી વધારે નિશાળો હોય તો નિશાળનો નંબર તથા શાળા ચત્ર આદિસ તગ્ધી અપાએલા સરનામાના લેખક ઉપરનો નંબર પણ લખવેલ

૬ જાહેરખબરના દર—

મુદત	એકપાન	અડધુ પાન	પા પાન
આખું વર્ષ	રૂ ૧૦૦)	રૂ ૬૦)	રૂ ૪૦)
૭ માસ	રૂ ૬૦)	રૂ ૪૦)	રૂ ૩૦)
ત્રણ માસ	રૂ ૪૦)	રૂ ૩૦)	રૂ ૨૦)
એક માસ	રૂ ૨૦)	રૂ ૧૫)	રૂ ૧૦)

ખામ નોટ — નાણાં અગાઉથીજ લેવામાં આવશે

આ પત્ર સાથે કોઈ પણ હેડલીસ વહેંચવામાં આવશે નહિ

૭ શાળાપત્રમા આપેલી ખાનગી જાહેરખબરોમાં જણાવેલી ચોપડી આ ખાતાએ મળુર કરેલીજ હોય એમ હમેશ હોતું નથી માટે દરેકને મળુર કરેલી ચોપડી ગણવી નહિ

કોલેજનાં મહત્ત્વ મેળવેલાં ખાસ વિષયનું ખાસ ધ્યાન ધરાવનાર
શિક્ષકોના હાંધધી રચાયેલા,
ઉ. દ. વિભાગની વર્ગિકચુસ્ત ફાઇનલની પરીક્ષાનો

ભોમિઓ

ત્યાં હુંક મુદતમાં ૧૭૦૦૦ પ્રત. ખર્ચી શુદ્ધો ને. વિ. પટેલકૃત

હિંદનો ઇતિહાસ.

સમૃદ્ધ નવી ભૂમિતિનો ૩૪૫ આકૃતિનો

ભૂમિતિનો શિક્ષક

તેમજ હિંદુ રાજ્યે બિધારણ, આંતરામાયણ, નીતિવાચનમાસા.
ભાગ ૧ થી ૪ ત્યાં ઉમેદલામકૃત મુખગોલુત ધા. ૪ ત્યાં ૫ નું.
તેમજ કીદાવત કમીશનથી રકુસની ચોપડીઓ, સ્ટેસનરી વગેરેના ભાવ
મારે સુચિપત્ર મંગાવો.

દામગીર:-એકે આને ધા, સવા રૂપીએ રીમ

ધી. સરસ્વતી છુકે ૩૫૦

મુ. નહીઆદ છ. ખેડા.

દરેક શિક્ષક કોપીખુંડો

કોપીની પહેલ કાકનાર હુમા છીએ. બીજાઓએ પછી નકલ કીધી છે
ગુજરાતી અને બાળબાલ આક નંબરમાં તૈયાર છે.

કેળવણીખાતાના મે. હિરેકદર સાહેબે મુખર્ષી હલાકા
ની દરેક ગુજરાતી નિશાળમાં ચલાવવાને મંજુર કરી છે.

દરેક નંબરની કિંમત અડી આના રાખી છે.

૨૫૦ તથા તેથી વધુ કોપી ખરીદનારને રૂકેડે (૧૫) ટકા રૂગિશન
ઉપરાંત પેકિંગ અને રેલ્વે ખર્ચ આપવામાં આવશે. ૧૦૦૦ કોપી વેશે
તો ખરચ સાથે (૨૦) ટકા મળશે. પણ પોસ્ટ માર્ગે તરુ કે રેલ્વેથી આગળ
નું ખર્ચ આપવામાં આવશે નહિ. દરેક શિક્ષક કોપીખુંડાની ફરીલ પેનો
દરેક નંબરને બંધ બેસતી ૧ થી ૮ નંબરની, દરેક બોલમાં એકજ અતની
દા. ૬ કિમત રૂ. નામ નહીં [હાલ માલ નથી.]

મળવાનું ઠેકાણું:-આદરજી કાવસજી મારેતર

કે. નં. ૨૮-૩૦ ધોળીતલાવ-મુખર્ષી

સ્ત્રી ઉપયોગી પુસ્તકોનું લીસ્ટ.

અમર ચરિત્ર ભાગ ૧-

૨-૩-૪ ... ૧૬-૦

સરસ્વતિચંદ્ર ભાગ ૧-

૨-૩-૪ ... ૧૨-૧૨

સતીધર્મ પતિમેવા

ભા. ૧-૨ ... ૫-૮

પતિવ્રતા સતીઓ

(સચિત્ર) ... ૩-૮

પક્ષવાન પૌથી અથવા પાક

શાસ્ત્ર (વેળટેરીઅન) ૩-૦

વેતરવા તથા સીવવાની કળા ૨-૦

શુદ્ધ કળા ભાગ ૨ જો

તથા ૩ જો ... ૫-૦

અંસીની રાણી ... ૩-૦

શુજરાતની જુની વાર્તા ... ૩-૦

પૃથુરાજ ચૌહાણ અને

અહબરદાઈ ... ૩-૦

સતી મહા ભા ૧-૨ ... ૭-૦

ગીરના ગીતા ... ૧-૮

શ્રી હિત શિક્ષક ... ૪-૦

વનિતા વિનોદ ... ૨-૮

કુસુમાવલી ... ૧-૧૨

અરેબીયન નાઈટ્સ ... ૧૦-૦

કરણ ઘેડો ... ૨-૮

નવલગંગા ભા ૧-૨ ... ૪-૦

મણી અને મોહન ... ૨-૮

વર્માની વિવિધ વાર્તા

(સચિત્ર) ... ૨-૦

કાવ્ય માધુર્ય ... ૦-૮

પંચીકવ્ય ... ૨-૦

નીલમ માણેક ભા ૧ થી ૮. ૧૨-૦

મેઘદુત ... ૩-૦

હિન્દુસ્તાનની તીર્થ યાત્રા ૭-૦

ભટ્ટકરી નાટક (સચિત્ર). ૨-૮

કૈલાસ માનસ મરોવર ... ૨-૮

મધુ રાણી ... ૩-૮

પ્રમાદધનની પ્રભુતા

(સચિત્ર) ... ૪-૮

નીલમ માણેકની મતલિ

ભાગ ૧ થી ૪ ... ૪-૦

અકવર્તી હમીર ... ૩-૮

વિશ્વ મોહિની ભાગ

૧ થી ૮ ... ૧૬-૦

ભારત લોકકથા ભાગ

૧ થી ૧૦ ... ૧૮-૦

વીર અને વીરપૂજા ... ૩-૦

વિવિધ સુખાભાસ ... ૩-૦

નીલમ ચરિત્ર ભાગ ૧-૨, ૬-૦

વહેમી વનિતા ... ૨-૮

મોહનત કે મુગીબત

(સચિત્ર) ... ૫-૦

કલાપીનો કેકારવ ... ૪-૦

શ્રીમતિ વિજયા ... ૩-૦

મણીકાન કાવ્યમાલા ... ૩-૦

મોલી ગૌરી ... ૨-૮

સતી ત્રિવેણી ... ૧-૮

હંપીનો દિવાળી ભાગ

૧ થી ૮ ... ૬-૦

શુદ્ધિસ્નાનનું શુભ ... ૫-૦

એન. એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની,
મુંબઈ, પાણીપત, એન્ડ કમીશન એજન્ટ્સ
કલ્યાણદેવી રોડ, મુંબઈ.

ગુજરાત યાજ્ઞાવલ્ક્ય

અનાજ અને વનસ્પતિમાંથી મુવજી. ભરમ જેવા મજાતુત વગેરે

ચીજો બનાવીને ઉત્તમ પ્રકારનો ખોરાક લેવાની કળા

હોય તો તમારી જીંદગીને, માતાએની,

પ્રેમ—વધુએને અને તમારી શ્રદ્ધાને

અવશ્ય વંચાવે.

મજાકળા, શાક, જાતજાતનાં પઠવાંજો બનાવવાની રીત

દર્શાવનારું પુસ્તક

રેક કુટુંબમાં અવશ્ય રાખવા લાયક—નાની બાળાઓ

અવશ્ય અભ્યાસ કરવા લાયક

પકવાન પોથી

અથવા

પાકશાસ્ત્ર

લેખક તથા પ્રકાશક

ગ. રવ. લલિતગૌરી સામરાવ, તથા

ગ. રવ. વિમલગૌરી મગનલાલ.

નવીન મુવરેલી બીજી આવૃત્તિ

પ્રિન્ટર 'ડા. ક-ક-ક, એનરી બીજી' પુલે, રવ. ૦-૦-૦

મા પુસ્તકની અંદર ૬૦૦ થી વધુ તરફતરફનાં ખાવાનાં પકવાંજો

બનાવવાનાં સુદા સુદા પ્રકારો દર્શાવવામાં આવ્યા છે.

એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની.

કાલબાહેવી રોડ, અમદા

સ્રવ્ય

૧ આ માસિકમા હપાતા અન્ય લેખકોના લેખ સાથે અમારે મળતાપણું હોવું જોઈએ એમ વાચકોએ માનવું નહિ

૨. આ પત્ર સખ ધી લખાણુ 'મેનેજર, ગુજરાત શાળાપત્ર, અમદાવાદ' એ સિરનામે કરવું હાપવા માટેનું લખાણ કાગળની એકજ ખાણુએ ચોકખે અક્ષરે લખવું હાપવા ચોખ્ય લાગશે તો તે હપાશે, નહિ પમંદ કરેલા લેખ તેમજ ચર્ચાપત્રો પાછા મોકલવામાં આવશે નહિ

૩ લેખકને ઉત્તેજન-વિષયો લખી મોકલનારની પૈસા લેવાની ખુશી હશે તો પ્રથમથીજ ખબર આપ્યાથી દર હાપેલે પાને ચોખ્યતા પ્રમાણે રૂ ૧) સુધી આપવામા આવશે ચર્ચાપત્ર માટે કંઈ પણ આપવામાં આવશે નહિ

૪ લેવાજમ-વરસ એકનો રૂ ૧-૮-૦ (ટપાલ ખર્ચ સાથે) અગાઉથી વિદ્યાર્થીઓ માટે ૦-૧૨-૦, છુટક અકના રૂ ૦-૨-૬, (ટપાલખર્ચ જુડું)

શાળાપત્રનું વરસ જાન્યુઆરિથી ડિસેમ્બર સુધી ગણવામાં આવે છે, માટે વરસની વચમા જે માહક બધ ચવા માગતા હશે અથવા નવા ચવા માગતા હશે તેમની પાસેથી જોટલા અંકો તેમને મળ્યા હશે તેટલાનીજ છુટક અંક લેખે કિમત લેવામા આવશે

૫ મનિઅર્કાઈર-કુપનપર ગામ કે શહેરનું ઠેકાણું રપષ્ટ લખવું તેમજ આ એકથી વધારે નિશાળો હોય તો નિશાળનો નંબર તથા શાળા પત્ર આદિસ તરફથી અપાએલા સરનામાના લેખક હિપરનો નંબર પણ લખવે.

૬ જાહેરખબરના દર—

મુદત	એકપાન	અડધ પાન	પા પાન
આખુ વર્ષ	રૂ ૧૦૦)	રૂ ૬૦)	રૂ ૪૦)
૬ માસ	રૂ ૬૦)	રૂ ૪૦)	રૂ ૩૦)
ત્રણ માસ	રૂ ૪૦)	રૂ ૩૦)	રૂ ૨૦)
એક માસ	રૂ ૨૦)	રૂ ૧૫)	રૂ ૧૦)

ખાસ નોત —નાણાં અગાઉથીજ લેવામા આવશે

આ પત્ર સાથે કોઈ પણ હેડીંગીલ વહેંચવામાં આવશે નહિ

જ શાળાપત્રમા આપેલી ખાનગી જાહેરખબરોમાં જણાવેલી ચોપડી એ ખાતાએ મજુર કરેલીજ હોય એમ હમેશ હોતું નથી માટે દરેકને મજુર કરેલી ચોપડી ગણી નહિ

ખાંજન ચેત્ર સુધી નીચેના અંચો માટે ખાસ કીધાવું.

આર્યભિપદ્ અથવા હિંદનો વૈધરાજ

ઉપલા સમય સુધી (૪) ને બદલે માત્ર ૩૦.
આ ઉપરાંત 'વૈદક' મંથની છઠી આવૃત્તિ હોઈ એમાં સેકડો
શિષ્ય તથા કારણે સાથે દબારો ધરમતુ ઉપાગો પણ છે, અને
પીપ્પીનાં મુજ તથા વર્ણન પણ છે. કદ ૬૬ સે. ૧૧૧-૧૦, પૃષ્ઠ
૧૦૦, મજબુત કાગળ, અને પૂર્કા પણ સુંદર અને પાકા છે.

શ્રી ભક્ત ચરિત્ર અથવા ભક્તિ રસામૃત

આમાં ઉડીસાના ૨૯ મહાન સંતો અને ભક્તોનો ભક્તિ આ
૧૨૫૨ અને અસરકારક વૃત્તાંત છે. ભક્ત માળમાં એ ચરિત્રો નથી.
૪૬, પૃષ્ઠ ૪૦૦. પાકા પૂર્કા રૂ. ૧૧-લાલ ૧૧-

આદર્શ દર્શાંતમાળા

દેશ વિદેશનાં સેકડો ચરિત્રોમાંથી ચૂંટી કાઢેલાં ૩૮૩ દર્શાંત,
૧૪૪૮, ૩૩૬, ૫૪, પાકા પૂર્કા મુલ્ય ૧) ૧૦ લાલ ૧)

આગળ ધસો

ખીજ આવૃત્તિ, મોટા અક્ષર, ઉ
કાગળ અને સંશોધન સાથે.

એકલાને ખડો અને ખડાને દોડતો કરે, એવાં સેકડો સાચા
પ્રકારક બનાવે તથા સદગુણોનાં શિક્ષણથી આ ભરપૂર છે. કદ ૫૪
૪ ૪૬૮, પાકા પૂર્કા, મોટા અક્ષર, મુલ્ય ૧૧૧, લાલ ૧૧

ભાગ્યના સુધાઓ—પૃષ્ઠ ૭૦૦, સુખસામર્થ્ય સમૃદ્ધિ
૫૦, એ બનેલી થોડી પ્રત છે. ઉપલી સુદત સુધી ફરકનો ૧૧.

સંપૂર્ણ મહાભારત-છપાવા માંડ્યું છે.

એક છેલ્લી તક જરૂરી માંનીને હોયીને બદલે ખાંજન ચેત્ર સુધી.
૧) ને બદલે ૨૮) ભરી આદક યત્ર છુટ આપે છે. એ અંચ
શાખમાં અને સાંતે અંચ બાર માસમાં અવશ્ય પ્રસિદ્ધ થશે.

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય.

અમદાવાદમાં-લાલ ખામે અને સુબર્કમાં-કલ્યાણદેવી રોડ.

પુસ્તક ક્રમ]

[અંક ૩

Gujarat School Paper

ગુજરાત શાળાપત્ર

માર્ચ, સને ૧૯૨૬.

કેળવણીખાતાના હુકમથી

તાંત્રી અને પ્રકાશક (જાન્યુઆરી ૧૯૨૪ થી)

કૃષ્ણલાલ સુરજરામ વકીલ, M.Ed., I.E.S.

એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, ઉત્તર ભાગ, અમદાવાદ.

(સર્વ હક સ્વાધીન રાખ્યા છે.)

મુદ્રાપ્રકાશ પ્રિં. પ્રેસર્માં, મુળચંદલાઈ ત્રિકમલાલે જાણું—

કેઝાલ્ડ—પીરમસા રોડ—અમદાવાદ.

ક્રમ નંબર.	વિષય.	
૧	આપણા નવા વાઈસરોય	૬૫
૨	અધિક માસ...	૬૭
૩	ગણિતના પાકની નોંધ	૭૧
૪	મેઘધનુષ્યતા અદ્વય કિરરો	૭૫
૫	જલ્દાગીર બાદશાહની બાળકેળવણી	૭૭
૬	-વાચનમાળાની કવિતાના સંગીતનું નોંદેશન	૮૧
૭	સરકારી જહેરખબરો...	૮૩

(૧) ગોધરાની શુજરાતી ખેતીવાડી સૂક્ષ્મ.

(૨) ધનામયનક.

શુદ્ધિપત્રક (મોઢે ફેબ્રુઆરી સને ૧૯૨૬ના અંક માટે).

(૧) પૃષ્ઠ ૪૫, પેરા ખીજની પાંચમી લીટીમાં છેલ્લે જે જગ્યામાં દાખલ થઈ ગયો છે તે "૫૧" એવો અંક વાંચવો.

(૨) પૃષ્ઠ ૪૭, પેરા ત્રીજીની પાંચમી લીટીમાં રૂ. ૪૦૭ બદલે "રૂ. ૪૦૬૭" એમ વાંચવું.

મુખ્ય સરકારના કેળવણી ખાતાએ શાળાઓમાં ધનામય તથા લાઠિયેરી માટે મંજૂર કરેલું અને લોકોની પસંદગી પામેલું ઉપયોગી શુજરાતી પુસ્તક

“સંસારમિત્ર.”

ધરગતુ અને વૈદક નુસ્ખાઓને લગતી ૪૦૦ ખાખતો અને તેને લગતા ૪૦૦૦ નુસ્ખાઓ સમાવ્યા છે.

આગેવાન પેપર તથા જાણીતા વિદ્વાનવર્ગે એકે અવાજે એ પુસ્તક વખાણી સારા અભિપ્રાયો આપ્યા છે. મુખ્ય અને બહાર ગામની નિજાઓમાં ધનામય તરીકે ધણી નકલો ખપવાથી બીજી આવૃત્તિ કાઢી છે તેજ તેની હિતવતાની ખાતરી છે.

ચોપડી નીચલે દેશજેથી મળશે.

રચનાર

જરબાઈ નવરોજી લામ.

દેખાલું—૩૪૨ ચોપાડી—મુખ્ય.

ગુજરાત શાળાપત્ર

પુસ્તક ૬૫ માર્ચ, સને ૧૯૨૬ [અંક ૩ જો]

આપણા નવા વાઘસરોય

આપણા નવા વાઘસરોય જે એપ્રિલ માસની પહેલી તારીખે આપણા દેશમાં પધારવાના છે તેમની કાર્ડ ઓળખ શિક્ષકવર્ગને અને આપવી અસ્થાને નહિ ગણાય એ નામદારનું નામ બોર્ડ અરવિન છે. તેઓ આ નવા ઓઢા પર નિભાયા તે વખતે ઈંગ્લેન્ડના ખેતીવાડી ખાતાના વડા હતા અને તે ઓઢા પર આવ્યા તે પહેલા ત્યાંના કેળવણીખાતાના વડા હતા. એટલે ખેતી અને કેળવણી એ બે ખાતા મધ્યે એમને સારો અનુભવ છે આપણા દેશની મુખ્ય વસ્તી ખેડૂતની અને તેનો મુખ્ય ધંધો ખેતીનો છે તેમજ આપણો દેશ ખેતી ને કેળવણીમાં બીજા દેશોને મુકામલે ધણો પાછળ છે, એટલે ખેતી અને કેળવણી મધ્યે આપણા દેશની જરૂરિયાતો સમજી શકે અને તેને પુરી પાડવાને યોગ્ય પગલાં ચોજી શકે એવા અનુભવી અને એવ અમલદારની નીમણૂક થઈ છે એ તો નિઃસંશય છે, અને આપણે આશા રાખવાનું કારણ મળે છે કે એ નામદારના અમલ દરમિયાન એ બે વિષયોમાં ધણો સુધારાવધારો થશે.

એ નામદારને હાથે કેળવણી મધ્યે વધારે પ્રગતિ થવાની આશા રહેવાનું સ્પષ્ટ લાગે છે કે એઓ મગ ચાર્જ વૂડ જેમણે દિલ્લી

હાલની કેળવણીનો પાયો નાખ્યો હતો તેમના પૌત્ર છે. સને ૧૮૫૪માં ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીના બોર્ડ ઓફ ડિરેક્ટર્સ તરફથી તે વખતના હિંદના ગવર્નર જનરલ સાડ રેસહૌઝિ પર હિંદના લેફ્ટીની કેળવણી મંત્રીને પ્રખ્યાત પેગામ મોકલવામાં આવ્યો હતો તે લખનાર કંપનીના તે વખતના બોર્ડ ઓફ ડિરેક્ટરના પ્રેસિડન્ટ સર આર્થર બૂડજ હતો. તેમણે એ પેગામમાં સુચના કરી હતી તેને અનુસરીનેજ:—

- (૧) ઇલાકાઓમાં મરકારી કેળવણીખાતાની પ્રથમ સ્થાપના થઈ;
- (૨) મુબઈ, મદ્રાસ, અને બંગાળા ઇલાકામાં યુનિવર્સિટીઓ સ્થપાઈ;
- (૩) આખા હિંદુસ્તાનમાં જિલ્લે જિલ્લે પ્રાથમિક અને માધ્યમિક

શાળાઓ સરકાર તરફથી ઉઠાડવામાં આવી;

(૪) ખાનગી શાળાઓને નાણાની મદદ આપવાની 'ગ્રાંટ-ઇન-એડ' પદ્ધતિ દાખલ કરવામાં આવી.

(૫) શિક્ષકો માટે ટ્રેનિંગ કૉલેજો દરેક ઇલાકામાં સ્થાપવામાં આવી;

(૬) મરકારી નોકરીને માટે વધારે કેળવણીવાળાને પસંદ કરવાનું ચોરસ નક્કી થયું.

(૭) ઓફિસવણીને સરકાર તરફથી ખુલ્લી રીતે ઉત્તેજન અપાવા માંડ્યું;

(૮) જાહેર શાળાઓમાં ઓછું પણ અમુક ધર્મનું શિક્ષણ ન આપવું એમ ડેવટનું નક્કી થયું; અને

(૯) ઇંગ્લેન્ડની કૉલેજ, ડોક્ટરી કૉલેજ, દુનિયાના વગેરે સ્થાપના. તે વખતે મુબઈના સર જમસેદજી જીજીભાઈએ મુબઈમાં દુનિયાના કાઠવાને માટે એક સારી ગઠમ આપવાની ઇચ્છા દર્શાવી હતી તેની તેમજ આપણા શહેરના મુહમ્મદ ગૌડ રાવ બહાદુર મગનભાઈ કુમરચંદ ૨. ૨૦,૦૦૦ આપી અને પહેલ વહેલી કન્યાશાળા કાઢી હતી તેની એ પેગામમાં નોંધ લેવામાં આવી હતી.

આ પ્રમાણે હિંદની હાલની કેળવણીનો પાયો નાખનારના પૌત્ર હિંદના વાઇસરૉય યર્જને આવે છે ત્યારે કોને આશા ઉત્પન્ન ન થાય? દોઢ અરવિને પોતેજ લગ્નથી પોતાની વિદ્યાવર્ધીનીના માનમાં થએલા ખાણા વખતે જણાવ્યું હતું કે જેતી અને કેળવણી એ જે સેત્રોમાં જેટલું કામ કરવાનું છે તેટલું બીજા કોઈ સેત્રમાં નથી અને એ જે બેડીઆ ખાનામાં પોતાનાથી જનતી સેવા મળવવાની આશા દર્શાવી હતી

અધિક માસ

હિંદુસ્તાનમા ઘણા જુના વખતમા ખગોળનું જ્ઞાન મારૂ પ્રમરેલું હતું તેની માખીતી ઝગ્ગેદમાથી ઘણી મળી આવે છે હાન જેમ ચાંદ્ર મામનો ગિવાજ હિંદુસ્તાનમા છે તેમ અસવના જુના વખતમા હતો એ અથની અદર સોઠ વર્ષ અને ચાંદ્ર વર્ષને એક સરખા બનાવવા માટે જે અધિક માસ આપણે ઉમેરીએ છીએ તે અધિક માસ જોવામા આવે છે થી. નોકો એ માસ ઉમેરતા બહુ પાછળથી રીખ્યા હતા, અને એ લોકો પશુ અધિક માસ રાખતા અને સૌર વર્ષ અને ચાંદ્ર વર્ષને એક સરખા બનાવવા માટે અધિક માસ ઉમેરતા મુસનમાન લોકોમા ચાંદ્ર માસનો ગિવાજ છે પણ અધિક માસનો ગિવાજ નથી

ચાંદ્ર માસ એટલે શું ? એક અમામથી બીજી અમાસ સુધીનો વખત ચાંદ્ર માસ હોવાય છે એ વખત ચંદ્રની ગતિ ઉપરથી નક્કી કરવામા આવે તેથી એને ચાંદ્ર માસ કહે છે મુસનમાન લોકો પોતાનો દિવસ મામથી શરૂ કરે છે અને તેઓ પોતાનો મામ એક ચાંદ્ર બીજથી બીજી ચાંદ્ર બીજ સુધી ગણે છે એટલાજ દારણુ મારૂ બીજનો ચંદ્ર જોવાને એ નોકો વજાજ આગુર હોય છે હિંદુસ્તાનના ઉત્તર ભાગમા પુનમીઆ મહિનાનો ગિવાજ છે એટલે કે આ લોકો એક પુનમથી બીજી પુનમ સુધી મહિનો ગણે છે બગાળામા સૌર મામ અને ચાંદ્ર માસ ને ચાને છે સાધારણ ગીતે સૌ મામનો ઉપયોગ વધારે થાય છે અને દિવસો એકથી ત્રીસ અથવા એકથી એકત્રીસ ગણાય છે પણ તહેવારો ચાંદ્ર મામ ઉપર આધાર ગણે છે બગાળીઓના મોટામા મોટા તહેવારો નવરાત્રના છે અને તે તહેવારો આમો સુદ એ મ (પડવો) થી આમો સુદ દશમ સુધી ગ્રહે છે આ પ્રમાણે હિંદુસ્તાનમા જો સૌર માસ ચાલતા હોય તો પણ તેમને ચાંદ્ર માસની જરૂર પડે છે

મૌર માસ એટલે શું ? સર્વ એક રાશિમાથી નીકળી બીજી રાશિમા જાય છે તેને મૌર માસ છે કે સર્વનું એક રાશિમા લખત ચક્ર તેને નક્ષત્રિ હે છે આપણામા મન્દર નક્ષત્રિનો તહેવાર છે એનો અર્થ એટલો કે સર્વ મન્દર રાશિમા લખત થાય છે બાગ સૌર માસનું એક મૌર વર થાય છે, અને મૌર ચાંદ્ર મામનું એક ચાંદ્ર વર્ષ થાય છે, પણ મૌર મૌર

માસની લગ્નાઈ ૩૬૫૬ દિવસ થાય છે અને આપણું માર વર્ષ અને અંગ્રેજી માર વર્ષ લગભગ એક સરખું છે અને તેથીજ મકર મંકાંતિ દર વર્ષે એક જ તારીખે આવે છે પણ દિવાળી અંગ્રેજી તેની તેજ તારીખે આવતી નથી તેનું કારણ એટલું કે ચાંદ્ર માસ પરથી જે ચાંદ્ર વર્ષ થાય છે, તે સાર વર્ષ કરતાં ટુંકું છે. મધ્યા નાણે છે કે ચંદ્ર પૃથ્વીની આસપાસ ૨૬૫ દિવસમાં ફરી રહે છે. તે દિસાએ માર ચાંદ્ર માસની લગ્નાઈ ૩૫૪ દિવસ છે, પણ માર માર માસની લગ્નાઈ ૩૬૫૬ દિવસ છે. આ ૧૧ દિવસનો જે ફેર છે તેને લીધે દર વર્ષે દિવાળી ૧૧ અથવા ૧૦ દિવસ વહેલી આવે છે અને ત્રીજે વર્ષે ન્યારે જીન ૧૧ દિવસ વહેલી આવવાની હોય છે એટલામાં અધિક માસ આવે છે એટલે કે પાછી લગભગ અસધ તારીખે આવી પડે છે. અધિક માસથી એટલો ફાયદો છે કે જે તહેવારો જે ઋતુમાં આવવા લેખે તેજ ઋતુમાં આવે છે જેમકે દિનુઓના હોળીના તહેવારો વસંત ઋતુનાજ હોવાથી હરદમંથ પ્રાત વર્ષ તે વસંત ઋતુમાંજ આવ્યા કરે છે. મુસલમાનો ચાંદ્ર વર્ષ એટલે ૩૫૪ દિવસનું વર્ષ માને છે પણ આપણી માફક અધિક માસ ઉમેરતા નથી. તેનું પરિણામ એ આવે છે કે જે લોકોના તહેવારો દરેક જુદી જુદી ઋતુમાં આવે છે, જે લોકોનો રમઝાન મહીનો જેમાં તેઓ અપવાસ કરે છે તે ચોમાસા, ઉનાળા કે શિયાળામાં આવે છે જે વર્ષમાં આપણો અધિક માસ આવે છે તે વર્ષમાં જે લોકોનો મહીનો પાછળ અને પાછળ જતો જાય છે

ચાંદ્ર માસની લગ્નાઈ દિ. ૨૯. ૧૧ ૩૧. ૫૦ છે અને સાર માસની લગ્નાઈ દિ ૩૦ ૫ ૨૬. ૫૦ ૧૬. ૫૧ છે. એટલે દર માસે બે વચ્ચે ૫. ૫૪. ૫૦ ૨૬. ૫૧ નો ફેર પડે છે. ક્યાક મમાણે ચાંદ્ર માસની લગ્નાઈ દિ ૨૯. ૩ ૧૨. ૪૪. ૧૧ અને સાર માસની લગ્નાઈ દિ. ૩૦ ૬. ૧૦. ૫૨. ૫૧ છે એટલે જેની વચ્ચે ૬ ૨૧. ૫૮. ૫૧. નો ફેર પડે છે એ ફેર વર્ષમાં વધતાં ન્યારે દિ ૨૯ ૫. ૩૧. ૫૦ ૫૦ થાય છે સારે એક અધિક માસ આવે છે. દિનુ લોકો ચાંદ્ર વર્ષ અને સાર વર્ષને એક સરખું કરવાને ૧૬ વર્ષમાં ૭ અધિક માસ ઉમેરે છે. સાર વર્ષ અને ચાંદ્ર વર્ષ એ જેની વચ્ચે દર વર્ષે દિ. ૧૦. ૫ ૫૩. ૫૦ ૩૦. ૫૧ નો તફાવત પડે છે. ૧૬ વર્ષમાં આ તફાવત દિ ૨૦૬ ૫. ૫૬. ૫૦ ૩૨. ૫૧ નો થાય છે અને સાત ચાંદ્ર માસના

દિ. ૨૦૬. ધ. ૪૨. પળ ૫૦. થાય છે તેથી ૧૯ ચાદ્ર વર્ષમા માત્ર ચાદ્ર માસ ઉમેરે તો મૌર વર્ષ અને ચાદ્ર વર્ષ એક મરખા થાય છે. તેથી દર ૧૯ વર્ષમાં ૧૨ વર્ષ ૧૨ મહીનાનાં અને ૭ વર્ષ ૧૩ મહીનાના હિદુ પચાગમા હોય છે, અને એ રિવાજ ઠેઠ ઋગવેદના વખતથી હિદુ લોકોમા પ્રચલિત છે. જે મહીનામા સૂર્યની એક સંક્રાંતિ હોતી નથી તે મહીના હિદુ લોકો અધિક માસ કહે છે. આ વર્ષે ચૈત્ર મહીનો અધિક છે. આ વર્ષે મૈન રાશિનો સૂર્ય ફાગણ વદ ૧૪ ને દિને છે અને મૈન પછી મેષ રાશિ તેનો સૂર્ય દ્વિતીય ચૈત્ર સુદ ૧ પડવાને દિવસે છે. આ પ્રમાણે આ આખા મહિનામા સૂર્યની સંક્રાંતિ નથી

આપણી ગણતરી ચોક્કસ છે અને તેમા બૂલ આવતી નથી. અગર જે ૩ આપણી અને અગ્રેજ ગણતરીમા ફેર છે પણ માધાગણ કામકાજમા આપણી ગણતરી અને અગ્રેજ ગણતરીમા ફેર નથી રામન લોકો પણ ગ્રીક લોકોની માફક અધિક માસ મણુતા પણ પચાગતું કામ જે ધર્મ શુરુ કરતા તે લોકો ગમે તેમ સ્વાર્થને અંગે અધિક માસ મુકતા ઈર્ષ મૅનિસ્ટ્રેટની મુદત વધારવા અધિક મહીનો ઉમેરતા અથવા તો ચુટણી જલદી લાવવા અધિક મહિનો છોડી દર્ષબીજી વખતે લઈ જતા જુધીઅમ સિઝરના વખતમાં આ ગરબડ એટલી બધી વધી ગઈ કે જે તહેવારો શિઆળાના મહીનાના હતા તે ઉનાળામા આવરા લાગ્યા તેથી આ ગરબડ મટાડવાને જુધીઅમ સીઝરે સૂર્ય પરથીજ વર્ષની બાધણી કરવાનો ઠરાવ કર્યો, અને એ ઇરાદાથી મિસર દેશના સોસાઈનીમ નામના ખગોળશાસ્ત્રીને બોલા યો એણે તેની મદદથી હુકમ કર્યો કે વર્ષની લગાઈ ૩૬૫૬ દિવસની રાખની અને મહીનાના દિવસની ગોઠવણ હાવ છે તેના ઢરતા ધણીજ સરળ રાખી પહેલો, બીજો, પાંચમો સાતમો નવમો, અને અગિયારમો એ દરેક માસના ૩૧ દિવસ અને ફેબ્રુઆરિ સિવાય દરેક બેક્ટી મહીનાના ૩૦ દિવસ અને ફેબ્રુઆરિના ૨૯ દિવસ કરી ૩૬૫ દિવસ મણુવા અને વર્ષની સરાસરી લગાઈ ૩૬૫૬ દિવસ રાખી, એટલે દર ચોથે વર્ષે વર્ષ ૩૬૬ દિવસનું થાય ને તેમા ફેબ્રુઆરિના ૩૦ દિવસ રાખવા ત્યાર-પછી આગસ્ટસ નામના શહેનશાહે વિચાર કર્યો કે જુલાઈ મામ જેનું નામ જુધીઅમ પરથી પડ્યું હતું તેના ૩૧ દિવસ, તો મારા નામ પરથી જે માસ પડ્યો છે તેના ૩૧ દિવસ શા માટે નહિ ? આથી તેણે ફેબ્રુઆરીમાંથી એક દિવસ કાઢી આગસ્ટના ૩૧ દિવસ અને ફેબ્રુઆરિના ૨૮ દિવસ કર્યા પણ હવે જુલાઈ, આગસ્ટ અને સપ્ટેમ્બર એ

ત્રણ મહીના ૩૧ દિવસના સાથે આવે એ ગોઠવણ સારી નહિ ને જીલ્લાઈ અને ઓગસ્ટમાં ફેરફાર કરી ચકાચ તેમ નહિ તેથી સપ્ટેમ્બર ૩૦, ઓક્ટોબર ૩૧, નવેમ્બર ૩૦, અને ડિસેમ્બરના ૩૧ દિવસ રાખી વર્ષ ૩૬૫ દિવસનું કર્યું. એ જીલ્લાઈસ સીઝરની ગોઠવણી પ્રમાણે અંગ્રેજી મામના દિવસની ગોઠવણ હોત તો ઇસકરાઓને મામના દિવસ મેડેગોખવાની જરૂર પડત નહિ ! કારણ કે એકો મામના ૩૧, ને બેકો મામના ૩૦ દિવસ સહેલાઈથી યાદ રહેત.

આ પ્રમાણે અધિક માસ દર પાંચ વર્ષમાં બે વખત આવે છે. મંવત ૧૯૭૬ માં બે આવણુ ગયા; મંવત ૧૯૭૮ માં બે જોડ ગયા, અને સંવત ૧૯૮૨ માં બે ચૈત્ર છે. અધિક માસ ઈર્તિક, માર્ગશીર્ષ, પૌષ, અને માહ ગર્હાનામાં બનનાં સગી આવતો નથી, કારણ કે તે વખતે સૂર્યની દેખીતી ગતિ વધારે છે, અને એ દરેક માસમાં એક સંક્રાંતિ આવ્યા વગર રહેતી નથી.

આ અધિક ચૈત્ર માસમાં ભરૂચ જિલ્લાના નર્મદાને કિનારે તવરા ગામમાં જન્મા ભરાય છે.

કેટલાક હિંદુઓ ભાડુત પાસે ગુજરાતી મહીના પ્રમાણે ભાડુ લે છે. કેટલાક વાણીઆ બ્યાજ પણ દરમાસે ગુજરાતી મહીના પ્રમાણે ગણે છે. તેનું પરિણામ એ છે કે દર બે વર્ષે જ્યારે અધિક માસ આવે છે, ત્યારે એક માસનું ભાડું અથવા બ્યાજ તેમને વધારે મળે છે.

અક્ષરારામ મેતીરામ દિવાનજી-

ગાંધીજીના પાઠના નોંધ

ધોરણ ૪ થું

વિષય:—અહિંસાના ગ્રંથોના અભ્યાસને સાદુ રૂપ આપવાનો.

સામાન્ય અપૂર્ણાંક તે તેના પ્રકાર તા. - ૧૯૨૨
તથા અતિમંદિર રૂપમાં લાવવાની રીતનું જ્ઞાન છે.

હિંદુ:—સમજાવેલ કેળવેલી અપૂર્ણાંક ગ્રંથોના ગુણોદાર કરવાની રીતનું જ્ઞાન આપવાનો.
સાધન:—અપૂર્ણાંકની પેટી, કાગળ, જામણ, લીલુ, વગેરે.

પાઠના વિભાગ તે મુખ્ય મુદ્દા	ત્રીજી	કા. પા. ની નોંધ
અ સામાન્ય અપૂર્ણાંકના જ્ઞાનની પરીક્ષા. ૧. આરંભ.	અપૂર્ણાંક એટલે શું ? એક વસ્તુના ત્રણ સરખા ભાગ કરી તેમાંથી બે ભાગ સહજે તે તે આપી વસ્તુનો કોયો અપૂર્ણાંક છે ? આ અપૂર્ણાંકો કેવા અપૂર્ણાંકો કહેવાય છે ? સામાન્ય અપૂર્ણાંકના કયા પ્રકાર છે ? મુદ્દ અપૂર્ણાંક કોને કહેવાય ? અમુદ્દ અપૂર્ણાંક કોને કહેવાય ? મધુકત અપૂર્ણાંક કોને કહેવાય ? મધુકત અપૂર્ણાંકનો દાખલો આપો.	૩ ના ૬ ના ૩ મધુકત અપૂર્ણાંક છે
અ શીખવવાના વિષયનો સંદેહ.	મધુકત અપૂર્ણાંક એટલે શું, એનું ખરું સ્વરૂપ શું છે અને તેને એક અપૂર્ણાંકના રૂપમાં શી રીતે લાવી મધુકત તે વિષે શીખવાનું છે.	

૨. મુખ્ય વિષય.
આ ગ્રંથના અપૂર્ણાકત્વ
૨૪૨૫ સમજાવવું.

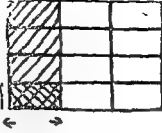
આખો કાગળ વિદ્યાર્થીને આપવો તેમથી કે ભાગ બતાવવા કહેવું. એક લીટી દોરી તે ભાગ જુદે બતાવવો. પછી કે કાગળના ત્રણ મરખા ભાગ લીટીઓ દોરી પડાવવા. તેમના એક ભાગ કોઈ પણ રંગથી રંગાવવો. પછી નીચેના પ્રશ્નો પૂછવા રજેલો ભાગ કટલો કે એમ કહેવાય કે કુત્રોનો કે પ્રથમ આખા કાગળમાં કટલો ભાગ લીધો કે એ કે કાગળનો આ કે ટોચ છે, આખા કાગળનો નથી, માટે તેવો ભાગ બતાવવા તેને અણિતમા કે ના કે એમ લખે છે.

ના પા ના નોંધમા લખ્યા છે તેવા દાખલાઓની આકૃતિ દોગી સચુક્ત અપૂર્ણાક લખવાનો ઉપરનો હેતુ વધારે મજોદ કરવો ને તે ઉપરથી સચુક્ત અપૂર્ણાકની વ્યાખ્યા કા. પા. ની નોંધમા લખી છે તેવી સમજાવવી

કે ના કે એટલે કે કાગળનો કે ભાગ.

૩ ના ૩, ૬ ના ૩ ના ૩, વગેરેની આકૃતિઓ દોરાવવી.

૩ ના ૩ = ૯

આ કાગળના ત્રણ સરખા ભાગ પાડો. (ત્રણ હિભા સળ પડાવવા.) એક ભાગ આખા કાગળનો કયો અપૂર્ણાંક છે ? આપણે ૩ ભાગ લીધો. (આ ભાગ જુદો જતાવવા એક લીટી દોરવી, એ ૩ કાગળનો ૩ ત્રણ લેવો હોય તો શુ કરવું ? તેના આડા ચાર સરખા ભાગ પાડો. (કાગળ વાળીને આ ભાગ પડાવવા અને તેમ કરતાં આખા કાગળના ભાગ ૯ડે તે પડવા દેવા.) ૩ ના ૩ ભાગ કયો ? આડા હિભા સળથી આખા કાગળના કેટલા ભાગ પડ્યા ? ૩ ના ૩ ભાગમાં એવા કેટલા ભાગ આવે છે ? આખા કાગળના બાર સરખા ભાગ પાડી એક ભાગ લઈએ તો કયો અપૂર્ણાંક બને ? ૩ ના ૩ તો કયા એક અપૂર્ણાંકની અસામર થયો.

વ. સમુદ્ધ અપૂર્ણાંક આ-
ખી વસ્તુનો કયો અ-
પૂર્ણાંક છે ?

મેધધનુષ્યનાં અદૃશ્ય કિરણો.

મેધધનુષ્ય કોને પ્રિય નથી લાગતું ? એના શા સુંદર રંગ ? નેઈ નેઈ કોની આંખ થાકે છે ? આજે તો મસ તાણ્યો છે, હવે સતાવીસ દિવસની હેલી થશે એવું આપણે ચોમાસામાં ઘણી વાર સાંભળીએ છીએ, તે વખતે બોલનાર તથા સાંભળનાર સ્ત્રી પુરુષોનાં મુખ ઉપર કેવો મધુર આનંદ છવાયેલો માલમ પડે છે !

વિદ્વાનને, કાર્યકારણ મંપૂર્ણ રીતે સમજનાર વિજ્ઞાન શાસ્ત્રીને, ગરીબ તવંગર મધ્યમાં જોને, તેમણે ગમે તેટલી વાર મસ આકાશમાં નેચો હોય તેમ છતાં, તે સરખી રીતે આનંદ આપનારો થઈ પડે છે, પણ જ્યારે જ્યારે તે આકાશમાં દેખાય ત્યારે ત્યારે ક્ષવિહૃદયની નીકા તો દસે દિશામાં ડોલે છે.

ચંદાનો મંગ થતાં સૂર્યના તેજમાં કેવી શીતળતા આવે છે ? વાદળી-નો મંગ થતાં તેના કન્સ્પર્શમાં આખને આનંદ આપવાનો ગુણ કેમ ન આવે !

મેધધનુષ્ય ચવાનાં કારણ આપવાની જરૂર નથી. બાળકો સૂર્યનાં ધોળા કિરણ છટાં પાડી કાચ વડે ભુદા ભુદા રંગનાં કિરણો ભુએ છે અને તેમની અને મેધધનુષ્યના રંગ વચ્ચે સામ્ય અનુભવે છે; પણ તે વખતે તે કિરણની પ્રખર ગરમી ક્યાં જતી હશે ? જવાબ સહેલો છે. તે અદૃશ્ય થતી હોવી નેઈએ. જાણુઓ, ગળી જેવો, આસમાની, લીલો, પીળો, નારંગી અને રાતો એમ અનુક્રમે સાત રંગ મેધધનુષ્યમાં દેખાય છે. ગરમીના નિરણો કેટલાંક જંભુઆની બાલુએ ફેલાયલાં રહે છે અને ખીજાં રાતા રંગની બાલુએ પથરાય છે.

આ કિરણોમાં અગ્નયખી ભરેલા ગુણો છે. તે કિરણોથી કેટલાંક રોગનાં જંતુ મરી જાય છે અને કેટલાંક રોગ મટે છે. જંભુઆની બાલુના ગરમ કિરણોને આપણે નીલાતીત (જંભુઆતીત) કહીશું અને રાતાની બાલુનાને રક્તાતીત (રાતાતીત) કહીશું. ગયા વિમઠ વખતે જંભુઆતીત કિરણોની મદદથી કેટલાંક મણ પાણી જંતુ રહિત થયું હતું અને હાલ પણ દૂધ બગડે નહિ તે માટે આ કિરણોનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

જેમ સૂર્યનાં એક કિરણમાંથી મેધધનુષ્યનાં સાત રંગનાં કિરણો થઈ શકે છે તેમ એવાં સાત કિરણમાંથી એક ધોળું કિરણ ઉપગમી

સકાય છે. તે ઉપરથી શુદ્ધ ગણતું ધોણું કિરણુ સાત રંગિત કિરણોનું બનેલું છે અને તેની સાથે મરખામણીમાં એ રંગિત કિરણો આદાં છે. આવો સારો રંગ પાંચ કરોડ ને કરોડ ગણા કરીએ તેટલાં મોઝાં ધર નામના પદાર્થમાંથી એક મેંકડમાં ચાલી જાય છે તેથી થાય છે. આ મોઝાં તારના દોરડા વિના દૂર અદિશ મોકલવામાં ઉપયોગી, મેંકડમાં એક બિંદુમાં થઈને દળરો માધ્યમ યાદતા સાખા મોઝાં જેવાં જ છે. એકમ કિરણો, નંચુઆતીત કિરણો, રાતાતીત કિરણોને આંખ ઓગળી શકા નથી. તો પછી નજર માત કરોડને કરોડ ગણા કરીએ તેથી વધારે ઝડપથી જતાં મોઝાંને ધી રીતે સમજી શકે ! વાજાંતો ધર કોઈ વાર કાચ ઝીલી લે છે તેમ આવાં મોઝાં ઝીલનાર આંખના જ્ઞાનતંતુઓની ઝીણવટથી કેને અચળો ન થાય !

તેમજ માણસે બનાવેલું યંત્ર એક તમ્બુના પચામ દળરમાં ભાગ જેવકુ કિરણુ માપી શકે એમ પણ બન્યું છે. બે મોઝાં વચ્ચે એક તમ્બુના પચામ સાખ ભાગ કળીએ ને એક ભાગ જેટલું અંતર દોાય તોપણ દાસનાં યંત્ર તે માપી શકે છે. દાસનો વિજ્ઞાનશાસ્ત્રો એક પહેલા સાદામાં આદાં ગણાતાં, લીલા કિન્ચુના સો ભાગ પાડી શકે, અને તે દરેકની લીલાશમાં એટલો થોડો બેદ હોય છે કે તે આપણે, કે બીજા કોઈ કહી ન શકે કે અમુક લીલો રંગ એમની કઈ જાતનો દશે ? તેમ જતા દાસના યંત્રથી બણી શકાય છે કે દરેક કિરણુ નંબાઈના સરેજ ફરને લીધે બીજાથી જુદું પડે છે.

આ લેખ પુરો કર્યા પહેલાં એક ત્રાત જણાવી દેવી જોઈએ. સાધારણ હાય અજવાળું ધરમાં આવવા દે છે. પણ મેધ ધનુષ્યના અદસ્ય કિરણો રાત્રી રાખે છે. તેથીદવામાં વધતા રાગના જંતુનો કાચનાં બારીનારણાવાળાં ધરમાં નાશ થતો અટકે છે. અને પ્રયોગથી સાબિત થયું છે કે ધણે ભાગે કાચના બારીનાગણાં બધ ગાખી ધરમાં વસનારની તનદુસ્તી ખુશ્કા બારીનારણાં રાખનારની તદુસ્તી કરતા ઓછી જળવાય છે. થોડા વખત ઉપર જેની આરપાર થકને તે અદસ્ય કિરણો જઈ શકે તેના કાચની શોધ મઈ છે *

સરકારી દાઇસ્ટ્રેલ,
નડિયાદ

{ ચંદુલાલ કેશવલાલ અમીન.

*આ લેખમાં આપેલી વિગત માટે અંગ્રેજ લેખોનો આધાર છે.

ચ. કે. અ.

જહાંગીર બાદશાહની બાળકેળવણી

આપણા ભરતખાનના રાજકુમારોને તેમ શાહજહાંઓને છેક બચપણથી શિક્ષણ આપવાનો રિવાજ ઘણા પ્રાચીન કાળથી ચાલતો આવે છે, ને તે વિધેનાં ઘણાક ઉદાહરણ પુરાણ અને મહાભારતમાંથી તેમ ખીજા ઐતિહાસિક પુસ્તકોમાંથી મળી આવે છે. કૌરવપાંડવના વખતમાં બંને પક્ષના રાજકુમારોને દ્રોણાચાર્ય ગુરુ શિક્ષણ આપતા હતા તે વાત, જગત્ પ્રસિદ્ધ છે. આવી વખતે અપેક્ષા શિક્ષણની પરીક્ષા અને તે વખતે ઉત્તીર્ણ થયેલા કુમારોને બક્ષીસો આપની વખતે મોટા મમારખા કરવામાં આવતો હતો. આ વખતનો ઠાકમાઠ, હાલની યુનિવર્સિટીની પદવીઓ અપાતી વખતના ઠાકમાઠથી જરા પણ કમી ન હતો. આવા એક સમારખણ વર્ણન મરાઠી શ્રીધર નામના કવિએ પોતાના “પાંડવ પ્રતાપ” નામના ગ્રંથમાં ઘણું રસભરી રીતે કરેલું છે. તેજ પ્રમાણે મોગલ વંશના શાહજહાંઓ માટે પણ શિક્ષણ આપનારી પદ્ધતિ ઘણી ઉત્તમ હતી તેની હકીકત હજી સુધી કોઈ પણ ઠેકાણેથી મળતી ન હતી. પણ હમણાં દક્ષિણ પ્રાન્તમાં ભારત ગૌરવ ગ્રંથમાળામાં “જહાંગીર” નામનું એક મરાઠી ભાષાનું પુસ્તક પ્રસિદ્ધ થયું છે તેમાં તે બાદશાહના પોતાના હાથના લખેલા ડેટલાઈડ ઉતારા આપેલા છે તે ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે જહાંગીર બાદશાહને માળપણમાં ઘણું જાણી પ્રકારનું જ્ઞાન મળ્યું હતું, અને તે ઉપરથી જણાય છે કે તેના ગુરુમોટો જ્ઞાતા હોવો જોઈએ, પછી તે ગમે તે હોય તે બાદશાહના આવા ઉતારાના લેખ ઉપરથી એટલું તો કલ્પક ડગ્યા જેવું છે કે તેની શુદ્ધ હમણાના ઉત્તમ પદવીધર ઍન્જીએટો જેટલી જ પ્રગટ્ય હતી, અને તેને ધર્મનીતિ, અને રાજનીતિ જેવા વિષયોમાં બહુ ઉત્તમ ને માર્મિક જ્ઞાન મળેલું હતું એવું તેના સ્વહસ્તે લખેલી હકીકત ઉપરથી જણાઈ આવે છે જેના થોડાક દાખલા આ નીચે આપવામાં આવ્યા છે —

જહાંગીર બાદશાહ પોતાના ગબ્બારોહજીના દિવસ માટે લખે છે કે—“૪મી સન ૧૬૦૫ ના અષ્ટોમર માસની દસમી તારીખને ગુરુવારે એ પહોર દિવસ ચંદતા ને મારી ઉમંગના આડત્રીસમાં વરસે મને આગ્રા શહેરના સિદ્ધાસન ઉપર રાજ્યાભિષેક કર્યો તે કેવળ પરમેશ્વરનીજ આગ્રા હતી, તેથી તેમની આગ્રા મારે પાળનીજ જોઈએ. સનારના વખતમાં રાજ્યાભિષેકની વિધિ કરાવવા માટે હું સિદ્ધાસન ઉપર

એટલે કે તરતજ સૂર્યોદય થયો, અને તેનો સર્વત્ર પ્રકાશ ફેલાયો. રાત્રી સમૃદ્ધિનું તે એક મોટું શુભ ચિહ્ન છે એવું મને લાગ્યું, અને મેં તે સમારંભ વખતે જહાંગીર બાદશાહ એટલે પૃથ્વીવિજયી સામ્રાજ્યના અધિપતિ, અને જહાંગીરશાહ એટલે પૃથ્વીવિજયી ગળ એવાં બે નામ ધારણ કર્યાં. ”

આ બાદશાહ પોતાના જેવા બાદશાહો અને રાજાઓના કર્તવ્ય માટે એવું લખે છે કે:—

“ બાદશાહી મહેસુલ આપવું એ જેવું પ્રમળજનોનું કર્તવ્ય છે, તેજ પ્રમાણે પ્રમળું સંરક્ષણ કરવું, એ રાજાનું કર્તવ્ય મમજવું. આ કર્તવ્ય કરવાનો રસ્તો દુરસ્ત કરી, રસ્તા ઉપર વૃક્ષો વગેરે વાવવામાં મેં કાર્પ વિશેષ કરું એમ નથી, ઉલટું પ્રમળના મુખ માટે મેં અલાર સુધી જે વાત કરી નથી, અથવા જે કરવું રાક્ય નથી, તે બદલ માત્ર હું જવાબદાર છું. અનુભવિક, સદાચારમંબન્ન, અને પાપભીડ એવો જે વિદ્વાન હોય તેવાનેજ રાજાએ પોતાનો મંત્રી કરવો એવી ગત્યનીતિ છે, અને તે મંત્રીએ આપેલી સલાહ કેટલી યોગ્ય છે, તે અજમાવી જોવાની પાત્રતા જે રાજાને અગે છે તેમણેજ સિંહાસનઉઠ થવું જોઈએ એવું રાજ્યનીતિમાં કહેવું છે. હું પરમેશ્વરને માફી રાખી કહું છું, કે જે પ્રમળનું આધિપત્ય મને ઈશ્વરે મેપિયું છે, તે પ્રમળના કલ્યાણ માટે મને મરજુદિ આપો, એવું હું પરમેશ્વર પાસે વાગવાગ માગું છું. મંત્રીએ જે કાર્પ કરું હોય તેની જવાબદારી ગળને સિર છે. ગત્યદક અથવા ગત્ય સુકુટ, અથવા વિશાળ સામ્રાજ્ય, એ કાર્પ રાજાનું ખરૂં ઐશ્વર્ય નથી; પણ પ્રમળની શાંતિ અને સુખજ રાજ્યનું ખરૂં ઐશ્વર્ય છે. જે રાજાની પ્રજા સુખી હોય, તે કદાપિ નાનો રાજા હોય તો પણ તે મર્વ ગીતે જોઈ ગણાય છે. આ જ તત્ત્વ લક્ષમાં રાખી હું પ્રમળના કલ્યાણ માટે મારાથી જેટલો બની શકે તેટલો પ્રયત્ન કરું છું, ને જ્યાં સુધી જીવીશ ત્યાં સુધી કરીશ.” કેવા હિતમ વિચારો! હાલના કેટલાક દેશી રાજાઓને લક્ષમાં રાખવા જેવા આ વિચારો શું નથી કે ? લક્ષમાં રાખી તે પ્રમાણે અમલમાં મૂકવામાં આવે તો દેશી રાજાઓની પ્રજા પછી સ્વર્ગે પણ હુ:ખ દેખે નહિ.

આ બાદશાહ પોતાના આત્મચરિત્રમાં અકબર બાદશાહ માટે આ પ્રમાણે લખે છે:—

“બાદશાહ અકબર—બાબા અકબર શરીરે હંચા ને ગૌર વર્ણના હતા. તેમની આંખોના ડોળા અને બમરો કાળા રંગનાં હતાં. બંને ભમરો એકમેક જોડે મળી ગઈ હતી. તેમની તરફ જોતાંની માથેજ તે તેજસ્વી અને સુંદર હોવાની છાપ તરત જોનાર માણસના મન પર પડી જતી. તે શરીરે બળવાન હોઈ આગળબાહુ હતા. ને તેમનામાં એક મિંદના જેટલું બળ હતું. તેમના નાક ઉપર એક કાળો તલ્લ હતો, ને તે હિંમત અને તરતું હતું. તે તલ્લ ઉપરથી માનુષિક જાણનારા વિદ્વાનોએ એવું ભવિષ્ય વર્તેલું હતું કે આ પુરુષ વિશ્વજય રીતે સૌખ્ય અને ઐશ્વર્યવાન હોઈ અદિતીય કીર્તિશાળી થશે.” આ ભવિષ્ય બધી રીતે ખરું પડ્યું.

એક દિવસ રાજસંકારમાં કેટલું સોનું છે તે જાણવાના હેતુથી બાબા અકબરે કિશ્તખાં નામના એક અત્યંત વિશ્વાસુ સરદારને મોનું તોલાવી જોવડાવવાનો હુકમ કર્યો. તે પ્રમાણે તેણે ચહેગના ચરાફે મારફતે ચારસો કાટાવાળાને બોલાવી તેમની પામે દરરોજ મોનું તોલવાનું કામ ચાલુ કર્યું. આ કામ પાંચ મહીના સુધી ચાલ્યા પછી બાબા અકબરે કિશ્તખાને બોલાવી પૂછ્યું કે, ‘સોનું કેટલું થયું?’ તે વખતે આ વિશ્વાસુ સરદારે કહ્યું કે, ‘સુમારે એક હજાર માણસને આ કામ ઉપર બેસાડેલા છે પણ હજુ સુધી આગાના ખજાનાનું મોનું જરા પણ કમી થયેલું જણાતું નથી.” આ ઉત્તર સાંભળી બાબાએ સુવર્ણ લંડાગનું મોનું તોલવાનું કામ બંધ કરાવ્યું. રાજ્યકાંસ પ્રમાણેજ બાબાની ગજશાળા પણ અત્યંત વિતાળ હતી. પૃથ્વીપર આજ પર્યંત અનેક રાજાઓ થયા, પણ અકબર બાદશાહનો ગજશાળા જેવડી કોઈ પણ રાજાની ગજશાળા ન હતી તેની ગજશાળામાં બાર હજાર મોટા હાથી અને વીસ હજાર હાથકૂડીઓ હતી. અને એ બધાને ખાવાપીવા માટે દરરોજ ચાર લાખ રૂપિયાનું ખર્ચ હતું.

તેમણે કોઈ પણ વખત ઇશ્વરપ્રાર્થના કરી નથી એવો એક પણ દિવસ મારા જોવામા આવ્યો નહિ તે ઇશ્વરપ્રાર્થના રોજ નિયમિત વખતે કરતા. “પ્રભુ હું મનુષ્ય અવસ્થામા અથવા અન્ય સ્થિતિમાં હોઉં, તો પણ તારા ઉપરની મારી દૃષ્ટિ અને દંડ્ય કદી પણ દૂર કરીશ નહિ” એવું તે રોજ માગતા.

તેમના ચરિત્રમા વિશેષ મહત્વની વાત એ છે કે, તે કોઈ પણ ધર્મનો દ્વેષ કરતા નહિ. બધા ધર્મ ઉપર તે મમાન બાવ ગણતા. પ્રત્યેક

ધર્મમા પુષ્ટજ સાગી વાનો છે, અને તે મમજવી એ પ્રત્યેક મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે, એવો તેમનો અભિપ્રાય હતો જે જે વખતે સવડ મળે તે તે વખતે તે પોતાનો વખત નાચ તમારા જેવા હલકા કામોમા ન ગાળતા, ચાસ્ત્રીઓ અને પડિતો સાથે શદ્ધિવાદ કરવામા ગાળતા ફટલીક વાર તે આવો વાદવિવાદ કરતા કગતા રાત્રીના અખે ત્રણ ત્રણ પથુવાગી જતા

તે દિવસે કદી પણ ઉઠતા નહિ, તેમ ગતે જોઈએ તો બે અથવા અઢી ક્યાકથી વધારે વખત ઉઘ લેતા નહિ તે એક મોટા સાહસિક હતા. એક ચાપતા હાથી ઉપરથી બીજા ચાપતા હાથી ઉપર ફૂંકો મારીને બેસી જતા. એક હાથી ધણે તોફાની હતો, ને તેણે મગ્ગી ઉપર ચઢી, ફટલાક મહાવતને મારી નાખ્યા હતા તેથી તે હાથી ઉપર બેસવા માટે ટાઇ પણ દિમત કઢી શકતું નહિ. પરંતુ બાળા એક ઝાડ ઉપરથી ફૂંકો મારી તે હાથી ઉપર ચઢી બેઠો, અને પછી અડુશ મારી તેને એટલો તો કાપર કાપર મરી નાખ્યો કે ફરીને તેણે કદી પણ તોફાન કયું નહિ.

બાળાનું શરીર સુદૃઢ અને સારું શક્તિસપન્ન હતું તેમણે પોતાને માટે વ્યાયામ કરવા માટે એક સાડાત્રણ મણુ વજનના લોખંડી સાકળ તૈયાર કરાવી હતી તે સાકળ પકડી દરરોજ નિયમસર વ્યાયામ કરતા હતા.”

જહાગીર બાદશાહના આત્મચરિત્રમાથી થોડાક ભાગનું આ પ્રતિ-
ષ્ઠિત છે મોજા બાદશાહના શાહજાદાઓને શિક્ષણ કેવા પ્રકારનું મળતું હતું તેનું અનુમાન આ નાના લેખ ઉપરથી તેમ વિચાર કર્યાથી સહેજ ચર્ષ શકે તેમ છે તેમા વળી પોતના વિચાર આદર્શો નિરૂપિતતાથી લખવાની તેને ટેવ હતી એ એક આ બાદશાહનું મોટું ભૂયણ છે

આ નાના લેખમા ચમત્કાત જેવી જે વાતો છે તે જામદારખાનાના મોનાની હત, મજશાગાના હાથીઓની સખ્યા, અને તેમનું રોજનું ખર્ચ અને સાડાત્રણ મણુ લોખંડી સાકળ કસરત માટે તૈયાર કરાવી હતી, તે ત્રણ વાતો બહુ વિશ્લેષણ છે, અને તેની કલ્પના સહેલથી ચર્ષ શકતી નથી !

ભૂણાવાડા

} હગનસાલ વિધારામ રાવળ
(પેન્શનર મહેતાજી)

વાચનમાળાની કવિતાના સંગીતનું નોટેશન

ત્રીજી ચોપડી

રાગ ખમાચ તાલ ખંડ જતિ એકતાલ માત્રા ૫

૧૨૩૪૫

સ	સ- મ- ગ	મ- પ- ધ	મ ની ધ- મ	પ ધ મ ગ
પિ	તા- ના- ક	દા- ડી- લ	ઈ - બા- બ	ના - - નો
ની	ની- ની- ની	મ- પ- ધ	મ ની ધ- મ	પ ધ મ ગ
બ	ગો- લા- ય	હો- હો- ય	બા - દ- ર	શા - - શો

ત્રીજી ચોપડીમાં—“અહોહૈવના”.

ચોથી ચોપડીમાં—‘લલી લાર્ત જુમિ’.

પાંચમી ચોપડીમાં—‘લલો દુરથી’.

છઠ્ઠી ચોપડીમાં—“પ્રભુને ગમે તે (ક્ષમાને ધૈર્યના પાકમાં છે તે)”.

ઉપરની ૬મ મુજબ ચારે કવિતાઓ ગાવી

રાગ લીમપલાસનું સ્વરૂપ.

$$\left\{ \begin{array}{l} \text{સ } \check{\text{ગ}} \text{ મ } \text{પ } \check{\text{ની}} \text{ સ} \\ \text{સ } \check{\text{ની}} \check{\text{ધ}} \text{ પ } \text{મ } \check{\text{ગ}} \text{ રી સ} \end{array} \right\}$$

રાગ લીમપલાસનું તાલ એકતાલ માત્રા ૪.

ની	સ	ગ	ગ	મ	પ	પ	પ	પ	પ	પ	પ	ની	ધ	પ	મ	મ
રે	ખે	હું	ત	હું	બ	રે	જ	ગ	ત	નો	તા	-	ત	ગ	જી	યો

ની- સ સ મ મ ગ- ગ ગ મ પ ગ મ પ મ ગ રી મ
 આ- સ ધ જો સ સા- ર પા ણ તો તું - જ જ જ્યા - રો

મ મ મ પ પ ની ની સ સ સ સ સ ની રી સ ની ધ પ
 ક પા સ ક લ ક લ ધા ર ધા ન્ય ને તું - ની પ જા વે

ની ની ની ની ની ની સ ની ધ પ મ પ મ મ પ મ ગ રી સ
 અ મ ખા ય મ ક જી વ ધ ર જ ન વ - ઓ - ભા - વે

ત્રીજી ઓપડીમાં—“ધમરનો મહીમાય”.

સાતમી ઓપડીમાં—“આતે ચા ગુજ”.

સદર—અહિંઆ સદસલિંગ

આ ત્રણે કવિતાઓ ઉમરના લીમપસાસના નોટિયન મુજબ ગાવી.

વાચનમાળામાં આવના છંપાઓ રાગ લીમપસાસમાં ઉપર

આવેલા નોટિયન પ્રમાણે ગાવા.

આપાસાસ અમૃતસાસ દ્વે.

ગુજરાતી ખેતીવાડી રફૂલ

ખેડુતના છોકરાઓને માટે સને ૧૯૨૦ થી સ્થાપન કરેલી ગાંધારા ખેતીવાડી રફૂલનું નવું વર્ષ દરવર્ષે તા. ૧ લી જૂનથી શરૂ થાય છે. તેના ધારા અને માહિતી નીચે પ્રમાણે છે.—

૧. આ નિશાળમાં દાખલ થતા ધમ્મજ્ઞતા ઉમેદવારોની પ્રાવેશિક પરીક્ષા નથી, પરંતુ ઓછામાં ઓછું ગુજરાતી એથું ધોરણ (એથી વધારે અભ્યાસ હોય તો માડ) તેણે પાસ કરેલું હોવું જોઈએ, અને તે બદલ જે ગુજરાતી રફૂલમાં તેણે અભ્યાસ કર્યો હોય તે રફૂલનું લીર્વાગસર્ટિફિકેટ (નિશાળ છોડ્યા બાદથી રીતમરનો દાખલો) અરજી માથે સામેલ કરેલું હોવું જોઈએ. આ રફૂલનો અભ્યાસક્રમ એ વર્ષનો છે,

૨. ઉમેદવારના વાલીનો ધધો ખેતીનોજ હોવો જોઈએ, અને તે જતેજ ખેતી કૃત્તા હોવા જોઈએ, કાગ્યુકે આ નિશાળમાં ખેતીને લગતું તમામ કામ છોકરાઓના હાથે કરવું પડે છે.

૩. આ શાળામાં ભણ્યા પછી જે ઉમેદવારનો ખેતી કરવાનોજ નિશ્ચય હોય તેણેજ આવવું. જેનો નોકરીનોજ નિશ્ચય હોય તેને માટે આ રફૂલ નથી.

૪. ઉમેદવારની ઉમર ૧૫ થી ૨૦ વર્ષની હોવી જોઈએ.

૫. આ નિશાળમાં દાખલ થતા ધમ્મજ્ઞતા ઉમેદવારના નામ ઉપર જમીન નહિ હોય તો તેના બાપ, કાકા વગેરે કાંઈ પણ નજીકના સગાના નામ ઉપર પણ હોવી જોઈએ અને તે જમીન કેટલી છે, સરકારમાં મહેસુલ કેટલું ભરે છે વગેરે બાબતનો દાખલો ખેલ તલાટી તરફથી અરજી સાથેજ મોકલવો જોઈએ.

૬. દરેક વિદ્યાર્થીને ભણવાનું, ખાવાનું અને રહેવાનું જેટલું ખર્ચ થાય તેટલી રકોલગરિપ સરકાર તરફથી આપવામાં આવે છે એટલે વિદ્યાર્થીને ખાવાપીવા વગેરેનો ખર્ચ ખીલકુલ કરવો પડતો નથી, પરંતુ અભ્યાસક્રમ પૂરો થતા પહેલાં (અધવચ) કોઈપણ વિદ્યાર્થી નિશાળ છોડે અથવા ગેરવર્તણુક ચલાવતા બદલ તેને કાઢી મુકવામાં આવ્યો હોય તો જેટલો વખત તે નિશાળમાં રહ્યો હોય તેટલા વખતને માટે દરમાસના રૂ. ૧૦ પ્રમાણે તેની પાસેથી દડ તરીકે વસુલ કરવામાં આવે છે.

પુસ્તક, લાયન્ડેરી વગેરે પરચુરણ ખર્ચ વિદ્યાર્થીના પદરનો હોય છે. તે ખર્ચ (લગભગ વર્ષના રૂ. ૧૦) બદલ વિદ્યાર્થીના વાલીએ દાખલ થતી વેળા રૂ. ૧૦ અનામત તરીકે આપવા પડશે.

૭. આ નિશાળમાં બીજી નિશાળો પ્રમાણે વાર તહેવારની રમ્મઓ મળે. મિત્રાય દિવાળી ઉપર એક મહીનો, અને ઉનાળામાં દોઢ મહીનો રમ્મ

પડશે અને તે બેઉ રજા વેળા વિદ્યાર્થીને ઘેર જવા દેવામાં આવશે એ નિશાળ કાઢવાનો સરકારનો હેતુ એ છે, કે એ વર્ષ શિક્ષણ લીધા પછી વિદ્યાર્થી પોતાના માબાપને ખેતાના કામમાં વધારે મદદગાર થાય, અને ખેતી પશુ વધાન કામદાર રીતે કરે દર વર્ષે પદ્મ કૃતા વધારે નવા છોકરા દાખલ ગવામાં આવશે નહીં

આ શાળામાં નીચે પ્રમાણે વિષયો શીખવવામાં આવે છે —

(૧) પિવિદ્યા (૨) સૃષ્ટિજ્ઞાન, (આ વિષયમાં વનસ્પતિ અને જનુ સંબંધી વ્યાનહાસિ જ્ઞાન આપવામાં આવે છે) (૩) ખેતી વાડીને લગતી બુજાણ (૪) ખેતીવાડીને લગતું અકંગણિત અને જમીનની માપણી (૫) આરોગ્યવિજ્ઞાન (૬) પેટા ધંધા (૭) ગ્રામ્ય અને શહેરી જીવન (ખેડૂતને ઉપયોગી) ૧૫૬ નગરેનું ઉપયોગી શિક્ષણ જેમકે જમીન મહેસુલનો એ ૮ તમાષી એકટ, ૩૫૫ એકટ લોન્ડ ખોર્ડ એકટ) (૮) વાચન અને લખાણ (૯) ખેતી અને ખગીયાનું કામ (૧૦) ઓર્ધ્વ એન્જિન કેરી રીતે ચલાવવું તેના દરરોજના ઉપયોગી ભાગ દરરોજ સાફ કરી રૂપી રીતે બેસાડવા વગેરે (૧૧) ખેતીના ઉપયોગી ઓળખના ભાગ ભાગેતૂરે ત્યારે કેવી રીતે દુરસ્ત રવા એને લગતુંજ સુધારી લુહારી ૧૨ વણાટકામ ૮ આ રકૂનમાં દાખલ થવા ઇચ્છતા ઉમેદવારે ગોધરા (જિલ્લો પચ મહાલ) ખેતીવાડી સૂક્ષ્મ હેડ માસ્તરને જેમ અને તેમ જલદી પોતાની અરજ મોકલવી તેમાં નામ, જાત, ધંધો ઉમર તાતુકો, જિલ્લો પોસ્ટ ઓફીસ વગેરે સ્પષ્ટ જણાવી ગુજરાતીમાં અરજ કઢવી, અરજ ઉમેદવારના હાથનીજ હોતી નોંધએ ઉમેદવારને દાખલ કરવાની, અભ્યાસક્રમ પુરો થતા સુધી રહેવા દેવાની અને સૂક્ષ્મ હેડ હોડયા પછી તેને પોતીના કામે લગાડવાની ઇચ્છા છે એ બદલની કચુન વખતે તેની નીચે વાલીની સહી હોવી નોંધએ

૮ જે ઉમેદવારને દાખલ કરવાનું નક્કી થયે તેને તે પ્રમાણે કાગળથી ખગર આપવામાં આવશે જે તારીખે હાજર થવા લખ્યું હોય તે તારીખે તથા નિશાળમાં આવી હાજર થવું નોંધએ

૧૦ નિશાળ હોડયા પછી જે વિદ્યાર્થીને ખેતી ગ્રામી ઇચ્છા હશે તેને શાળાની નજીકમાં માત્ર નામનાજ મળેલે ધણી મારી ચરતે ૧૦ થી ૧૫ એકર જમીનની લેવડ કરી આપવામાં આવશે

૧૧ વધુ વિગત માટે નીચેના સરનામે પત્ર વ્યવહાર કરવો

V Patel

હેડ માસ્તર

ખેતીવાડી નિશાળ—ગોધરા

ક્રનામ પત્રક

અમદાવાદ જિલ્લો

નામ—તાલુકો ક્રનામ વહેંચનારનું નામ રકમ રિમાઈ
અડવાળી-ધંધુકા પા. હરજીલાઈ ગોખરભાઈ ૧૨૫-૦-૦ ધોતીયાં, પચીયાં,
સિદ્ધોરવાળા તથા પા. જીંટના કેકડા તથા
ભગવાનદાસ માણેકલાલ મિહાઈ વહેચી
ભાવનગર વાળા

“ ” “ ” ૮૦-૦-૦ કન્યાશાળામાં અ-
ખરખની ઝોડ-
ણીઓ તથા મિ-
હાઈ વહેચી.

ઉપલોડ વિરમગામ પાટડીના હરખાર સાહેબ ૧૩-૧૪-૬ ક્રનામ, પતાસાં
આવેલતમિહજીએ રૂંદની તથા જીંટના કેકડા
વિગ્રીટ લીધી સારે વહેચ્યા.

બાવળા-ધોળકા મિ. અમૃતલાલ પ્રહલાદ- ૧૭૫-૦-૦ રૂંદ તથા કન્યા-
જીએ તેમની લગ્નીશુચુજ- શાળા જમાડયાં.
રી ગયા તે નિમિતે

“ ” એન મણી પટેલ કરમન ૧૭૫-૦-૦ ,
મોતીલાલની દીકરીએ
એમદરીની ઉજવણી કરી.

“ ” મિ. ચુનીલાલ ગીરધર- ૧૬૦-૦-૦ રૂંદ તથા કન્યા-
ભાઈએ પોતાના દાદાના શાળા તથા મંદરૂત
મરણ પાછળ પાકેશાળાના વિદ્યા-
ર્થીઓને જમાડયા.

એરવા-વિરમગામ પટેલ ગોમજીભાઈ હુન્નર-
ભાઈ ૨૫-૦-૦ રૂંદ જમાડી.

આકર-ધંધુકા શેડ ભાઈમ દભાઈ રણુડો-
ભાઈ ૧૩-૮-૮ પુસ્તકો વહેચ્યાં.
મે. જીમડીના દામો
માટેએ ૪-૦-૦ માડર વહેચી.

મે પોરબદરના રાણા

સાહેમે ૬—૦—૦ રેક કન્યાને શ

૨) પ્રમાણે ઇનામ

બહેન્યા

કુમારી-ધોળકા

મિ ભગવાનદાસ આખા-

૬—૦—૦

પિતૃગના પ્યાના

ભાઈ લુહાણા, બારણાના

તથા મિકાઈ બહેની

તથા મિ હગોવન ધમ્મ

રામ લુહાણા, રનોડા

નાએ

કેશીઆવાસણા-

આવગાના અમિન કેશન

લાલ કુબેરભાઈએ

૪—૦—૦

પતાસા બહેન્યા

આવળા-,,

ભક્તગજ પ્રહલાદજીના

મરણના કારણ પ્રસંગે

આવગાના રહીશ પટેલ

આધવનાન મુળજીભાઈએ ૧૭૫-૦-૦ રફૂલ તથા કન્યા

રાણા જમાડયા

મરોડા-

મામ ખમ્બાના દબે કચ

રાખાઈ પ્રાણીસ ૨

૨૧-૦-૦

પિતૃગના પ્યાના

તથા મિકાઈ બહેની

નરોડા-ઉ દસકોઈ વર્ધાના

મુવાડાના શા

૩-૦-૦

છોકરાને પતામા

કાળીદાસ સાકળચંદ પો

બહેન્યા

તાના દીગાના લક્ષ્મ પ્રમંગે

૨-૦-૦

, ઇનામ ફકમા

આપ્યા

, ,

૧૮-૦-૦

છોટીઓને પતા

મા તથા પ્યાના

૨-૦-૦

બહેન્યા તથા ઇ-

નામ ફકમા

આપ્યા

સાણોદા-

શા છોટાલાન ફલચંદે ૩૭-૦-૦

રફૂલ જમાડી

કાકારી બહેચરદાસ રામચંદે ૧૭-૮-૦

રફૂલમા ધડીઆડી

આપ્યા

- પાટડી-વિરમગામ નામદાર પાટડી દરબાર
સાહેબે નામદાર આનરેજલ
સી. સી. વૉલ્સન સી. આર્થ
ઈ. ના માનમાં
પાટડી મુખ્ય સ્કૂલમાં ૩૬—૦—૦ પાંડવ પુસ્તકો બેઝ્યા.
„ ઉર્દુ „ ૬—૮—૦ „
„ હન્સાગા ૩૫—૦—૦ ઠપકા બેઝ્યા.
„ અંત્યજ સ્કૂલમાં ૩—૦—૦ પાંડવપુસ્તકો બેઝ્યા.
- પાણવી—ધ ધુકા ગેડ મોહનલાલ જામચંદ.
જામી આધીએ ૧૦—૦—૦ સ્કૂલ જમાડી.
- પટામણુ—ધોળકા શા. લલ્લુ પીતાંમરની દી.
હરી બેન રાના લગ્ન પ્રમંજે ૨૦—૦—૦ સ્કૂલ જમાડી
તેમના બેવાડ શા. મહત્ત-
લાલ હરજીવન તરફથી
- દરણીઆવ—દ. દાથીજીજીના હકર શીવ.
„ દસકોઈ લાલ ગોરધન તથા ગોમ-
રજના હકર સોમચંદ ૧૭—૮—૦ પ્યાલા રકાબી
તથા મિઠાઈ બેઝ્યા
- „ અત્રેના વાળદ સના કા-
શીએ ૧૫—૮—૦ સ્કૂલ જમાડી
- અદરવા—ધ ધુકા નામદાર લીમડીના હકિત
સ હેબે ૧૦—૦—૦ સાકર બેઝ્યા
બોટાદના શા. મગનલાલ
પીતાંમરે ૫—૦—૦ „
અત્રેના હકર હીરજીભાઈ
મુળજીભાઈએ ૩—૦—૦ પેડા બેઝ્યા
- વેજલકા—ધોળકા પાંદડ તા-ખંભાતનારનીસ
રજપુત કેસવભાઈ રામ
ભાઈએ ૭—૦—૦ ચહાના પ્યાલા
બેઝ્યા
- અત્રેના રજપુત બારડના-
ગજીભાઈ વીરશંખભાઈએ ૩—૮—૦ સાકર બેઝ્યા

- અચીઅર-ઉતર ભાવમાર ગામ લોહી
દસકોષ તરૂથી ૨૧—૪-૦ રૂલ જમાડી.
- દરીઆપુર-અમ- હિંદુ કન્યાસાળા નં. ૨ની
દાવાદ છોડીઓને એક વિવાદો-
ના વાલી ગુલામઅલી ગુ-
લામ રસુલે ૨૨—૦-૦ ધનામ એમું
- વાલુકડ—ગોધા શાહ નામરદામ ગાવિંદ-
છએ પોતાના પુત્રને નિશા-
ળ બેમાડયો તે પ્રમંગે ૪૦—૦-૦ બનેરૂલોજમાડી
- જેતલપુર—દ. દમ- વાઈ કાશી પા. ગંગાદાસ
કોઈ ભાઈછલાઈની વિધવાએ ૫૦—૦-૦ છોદરા તથા છો-
ડીઓને જમાડયા
- મીરાલી-દ ફસકોઈ મે ચોથા. આ. કેપુ.
એ. ઈ. સાહેમની રૂબરૂ
ગામલોકોએ ૧૫—૦-૦ મિડાઈ બેચી.
- વાલુકડ—ગોધા હકર ગોળગાસ ગોરધ-
ધનદામે તેમના નવા ધરની
વાસ્તુ કરી તે પ્રમંગે ૩૦—૦-૦ મુખ્ય રૂલ તથા
કન્યાસાળાને
જમાડી
- ચેતારપુર-ધધુકા ભીમનાથના મહેરબાન
મદત સાહેબે ૨૦—૧-૦ પુસ્તકો બેચી.
૧૦-૧૦-૦ કન્યાઓને લુગ-
ડાના દરડા તે
૫—૦-૦ મિડાઈ બેચી
- દાલોદ-વિરમગામ લોહલ બોર્ડ ફરેટ ગ્રેઈડ
રૂલમા પટેલ ભગવાનભાઈ
રઘુભાઈએ બાળવર્ગ પહેલા
અને બીજા ધોરણના છો-
રાઓને બાળપોથી, પહેલી
અને બીજી ચોપટી. ૫—૦-૦ પુસ્તકો વહેચ્યાં

ઓઠવ-ઉત્તર—

દસકોઈ ભરવાડ કમા મલા ૧૮—૬—૦ રૂફલ જમાડી
 ઓગણી —, , સર ચીપુભાઈ મેકન્ડબેરે
 નેટ ઓગણી ધર્માનતર ૧૫—૦—૦ પુસ્તકો હોલડરે
 પે સીલો અને
 મિહાઈ

મિ મોમાલાન અમયા
 લાલ શાહ રૂફલ કમિગિના
 મેઝગ

૫૧—૦—૦ રૂફલ તથા તેના
 રટાફના માણુ
 સોને જમાડયા

પરદોવ—

ગામ લોહ ૩૮—૦—૦ રૂફલ જમાડી
 મિ ધર્મરભાઈ સામળભાઈ
 તથા મિ ઝવેરભાઈ સામ
 ળભાઈ ૪૦—૦—૦ રૂફલ જમાડી
 મિ હરિલાન હેમચંદ ૩—૦—૦ પતાસા વહેચ્યા
 મિ શકરભાઈ વહાનાભાઈ
 દૂભીજના પાટીદાર ૧—૦—૦

જુડાલ —, , રાત પોચા છગને તેમના
 માતુશ્રીના ઉત્તર કિયાના
 કાવ પ્રમગે ૪૫—૧—૦ રૂફલ જમાડી

મીરેલી , શાહ મયરાભાઈ અતુભાઈ ૧૮—૦—૦ લાવ નથા
 ૪—૦—૦ ચવાણુ વહેચ્યુ

મહીજ—ધોળમ ચાન્ડા રામમગ સીભાઈ ૨૦—૨—૮ રૂફલ જમાડી

વાલુડ—ગોધા શાહ પ્રેમચંદ રતનજી ૪૦—૦—૦ રૂફલ જમાડી
 અને કન્વાઓને
 પોણોવાર લુગડુ
 આપ્યુ

હકગ મનતાન મોતીવાલ ૩૦—૦—૦ રૂફલ જમાડી

ચક્તેજ—ઉત્તર ચાચી લક્ષ્મીભાઈ ગોવિંદ
 ભાઈ ૪૫—૬—૦

રાશમ—ધોળકા	પા. મોહનલાલ હરજી.	૨૫-૧૦-૦	રૂ૬૯ જમાડીતયા
	વનદાસ શાહ મોહનલાલ		અમળીને પશુ
	મલુકચંદ પા. નરોત્તમ-		
	દાસ સાંકળચંદ		
	પા. કુબેરદામ ત્રિભુવનદાસ		
	તયા મહેતા મફતલાલ		
	મગનલાલ	૨૩-૧૦-૦	રૂ૬૯ જમાડી
નોઘી—ધ પુકા	ગામ લોકો તરફથી	૨૦-૦-૦	,, ,,
માણોદા—ઉત્તર	કોઠારી બહેચંદાસ ગામ-	૧૭-૮-૦	ધડિઆળ
દસદોઈ	ચંદ		મુકયુ.
ખાડીઆ—અમ.	પટેલ લાલભાઈ ગીરધરલાલ	૩૦-૦-૦	ચાગ રૂ૬૯૦
દાવાદ	ગાયપુરલાખા પાડાની પોળ		જમાડી
	ના રહીમે રાયપુર જિલ્લાની		
	ચાગ રૂ૬૯૦ જમાડી		

પરદોલ—ઉત્તર દ.	રા. કુલનાગ મુળજીરામ		
	પડયા	૩-૦-૦	ગોળ ધાણા વ-
			હેઆ
રોજકા—ધવુકા	રા. કુલશંકર મુળજીએ		
	અ સૌ સવિતાગૌરી મુદ-		
	રજીના રમણચંદ	૩૦-૮-૦	પુરતકો તથા મા-
			કગ વહેઆ.
બાવળા—ધોળકા	ગ્રેડ ગીરધરલાલ બવાની-		
	દાસની વિધવા બાઈ રેવા-		
	ના મરણુ તીથી નિમિતે	૭ ૮-૦	ફરીઓ વહેઆ
વાસણા—	રા હરિપ્રસાદ જેઠાલાલ		
	મહેતા કારકુન બેઈન્દ		
	જજ કોર્ટ, અમદાવાદ	૧૫-૦-૦	જગમનમીલ્કગના
			આલા તથા પતા-
			મા વહેઆ.

ખેડા જિલ્લો

- તોરણા-કપડવાજ સોની સોમાલાલ નારણ-
દાસે પોતાના લાલેજના
લગ પ્રમગે ૫-૦-૦ મિકાઈ બેચી.
વ્યાસ અંબાલાલ ડાહ્યારામે
પોતાના દાદાની ઉત્તર
ક્રિયા નિમિત્તે ૭૫-૦-૦ રૂલ જમાડી તથા
દૂધ પાણી
- વજુમોલ-આણદ રૂલ ઇમિટિના મેજર
બહેચર દરીબાઈ પટેલે ૩૫-૦-૦ રૂલ જમાડી.
- અલીણા-નડિઆદ જત્રાતના શા નાયણ
અંગેદામે. ૧૧-૦-૦ પિત્તળના પ્યાલા
તથા રકાખીઓ
બેચી
- આતરમુખાના ગાધી બેચદ
ગોકગદાસે ૮-૦-૦ , ,
- અલીણાના માસ્તર શુવા
લાઈ બહેચરલાઈએ ૭-૦-૦ ચોપડીઓ બેચી
- મહુધા-નડિઆદ કરમસદના પા મણીઆઈ
ઉમેદલાઈએ નમ પ્રમગે ૬૮-૦-૦ દન્યારાળામા
પિત્તળના પ્યાના
બેચી
- નડિઆદ-,, પડયા અરજનવાલ દેવરા
કરે પોતાના પુત્રને નિશાણે
મેમાડયો તે પ્રમગે ૫૦-૦-૦ મ્યુનિ. સાળા ન
૭ માં ચોપડીઓ
તથા મિકાઈ બેચી
- મોદ-મોરસદ ધર્મજના પટેલ છોટાલાઈ
લાઈનાલે આમોદના પટેલ
મીવાલાઈ કુસલાઈએ ૩૫-૮-૦ રૂલ જમાડી

મુખ્ય રૂઠ્ઠ તથા કન્યા-
વર્ગમાં, પટેલ પરમોત્તમ
કાળીદાસે પટેલ ચતુરભાઈ
કીસાભાઈએ અને ૩૫—૦—૦ રૂલો ૦/માડી
પટેલ હરિભાઈ લલુભાઈએ
મુખ્ય રૂઠ્ઠ તથા કન્યા
વર્ગમાં

- પાળજી—ગોરમદ સદગૃહસ્થ ખીમચંદ મણીચંદ
મુખ્ય રૂઠ્ઠ તથા કન્યાશાળા ૧૦૦—૦—૦ રૂલો ૦/માડી
વસાસજી—આણંદ પા. દાદાભાઈ લાલુભાઈએ ૪૦—૦—૦ રૂલો ૦/માડી
કરમસદ—આણંદ પટેલ જમભાઈ ગોરધનભા-
ઈએ પોતાના પિતા યુજરી
ગયા તેના કિયાખર્ચ માટે
મુખ્ય રૂઠ્ઠ તથા કન્યાશાળા ૪૦૦—૦—૦ રૂલો ૦/માડી
મંધાણા—માતર સરકારી રૂઠ્ઠ રીપેર થવા-
થી ગામ લોકા તથા રૂઠ્ઠ
કમિટિના મેમ્બર તથા ખીમ
સદગૃહસ્થોએ મળી ૨૫—૦—૦ રૂલ ૦/માડી
મગજીપુરા—આણંદ વાળદ મગજી રણજીદા ૩૦—૦—૦ ,,
,, ,, કુંજરાવના વાળંદ લલુ
કુબેરે ૧૫—૦—૦ પ્યાલા તથા ૫-
તાસાં બહેનમાં
ભલીઆ—મહેમ. પા. લલુભાઈ દાથીલા-
દાવાદ ઈએ ૧૧—૦—૦ રૂલ ૦/માડી
આમોદ—ગોરસદ રૂઠ્ઠના પટેલ મહીજીભાઈ
મોતીલાઈ તથા આમોદના
પટેલ નાગરભાઈ જીજીભાઈ
એ રૂલ તથા કન્યા વર્ગ ૭૦—૦—૦ રૂલો ૦/માડી
વસાસજી—આણંદ પા. જોડાભાઈ દાદાભાઈએ ૪૫—૦—૦ રૂલ ૦/માડી
,, પા. મોતીભાઈ બળુભાઈએ ૪૭—૦—૦ ,,
,, યા. યુનીસાલ ભાઈએ ૫૦—૦—૦ ,,
આઈ જીવી. પા. ભાઈજી
ચણેશજીની વિધવા ૪૦—૦—૦ ,,

દેવલી—માનર	રફલ કમિટીના મેમ્બરશાહ મલુકચંદ બોધાભાઈએ ૨૫—૦—૦
	ઠાકર મનમુખભાઈ કરસન ભાઈએ ૨૫—૦—૦
નડિઆદ—નડિઆદ	શા. ચકરલાલ મોહનલાલે ૨૦—૦—૦ જલેખી બહેચી
”	મૌ. મછાભાઈ હીરાભાઈ કન્યાશાળા નંબર બીજીના મુખ્ય સી સિક્ક સાળાન. ૬ ના વિદ્યાર્થીની ૫—૦—૦ પતામા બહેચા
દહેમી—મેરસદ	શાહ મણિલાલ પુરપેત મદાસે પોતાના પિતાની ઉત્તર ક્રિયા વખતે ૭૨—૧—૦ રફલ જમાડી
કંજરી—નડિઆદ	ઠાકર આદીતરામ મયા- ગમે પોતાના દીકરાના ૪—૦—૦ ઉત્તેજનને પરબમા લમ પ્રમંચે આપ્યા ૧—૪—૦ પાલા નગ ૫ ,, ૪—૦—૦ રફલમા પતાસા બહેચા
અકવાયા—મહેમ- દાવાદ	પટેલ હલ્લુભાઈ ચક્ર- ભાઈએ ૪૮—૦—૦ રફલ જમાડી
નડિઆદ—નડિઆદ	પા. બાવાજી વેણીભાઈએ ૩૩—૧૨—૦ દેશીદિમાળ આખ્યા પોતાના પૌત્રને મ્યુનિ રફલ ૭—૮—૦ બાળપોથી આપી ન. ૪ થામા બાળનર્મમા ૨૬—૪—૦ મિડાઈ બહેચી દાખલ કર્યો તે પ્રમંચે ૩—૪—૦ પતાસા બહેચા ૫—૪—૦ પાલા બહેચા
મહુધા—નડિઆદ	નડિઆદના જસભાઈ પુર- ૧૧૨—૦—૦ જર્મનના પાલા પોતસે પોતાના દીકરાના તથા રક્ષાબીઓ લમ પ્રમંચે અત્રેની કન્યા તથા મિલક બહેચી ચાગમા ગાડના પટેલ મેલીભાઈ ૧૧૨—૦—૦ ,, પ્રબુદામે પોતાના દીકરાના

બનેજડા—બોરસદ	મુચાગ જીનગમ પિતાગદાસે	૨૨-૮-૦	રૂલ જમાડી
	પા મયુગભાઈ મનોગભાઈએ	૧-૪-૦	મિતાર્ધ વેચી
ભાનેર—નડિઆદ	ગાંધી માકોગ પટેલ ભાઈજી		
	ભાઈ લલિતભાઈ ની વિધવા	૮૫-૮-૦	રૂલ જમાડી
	પટેલ લલિતભાઈ બુવાભાઈએ	૧૦૦-૦-૦	" "
	શાહ માણેશનાથ ગુણેશજી		
	માપુજીએ	૭૨-૦-૦	જર્મનના પ્યાના
			તથા પતાસા
			તથા ગરીબ હોટ-
			ગને ચોપડીઓ
			તથા રંગી વેચી
નડિઆ —	શાહ માણેશનાથ મયુરનાથે	૪૫-૦-૦	પિત્તળના પ્યાના
			તથા પતાસા
			વેચેઆ
	શાહ મંગદાસ મયુરદાસે	૪૫-૦-૦	બારમાસ માટે
			પાણીની વગર
			મેમાડી
ગોપાલપુરા—	પા ચનાભાઈ આશાબા		
આથુદ	ધએ	૨૫-૦-૦	રૂલ જમાડી
	પા વાનજીભાઈ કારીભાઈએ	૮-૦-૦	મિતાર્ધ વેચી
પડોલી—ચોગમદ	શાહ હોટાવાવ બાગર-		
	ભાઈ મંથુ સિંપેકટરે		
	તેમના મજૂર કાશીના		
	નામને ગામ લોક તથા		
	બન્ને રૂલોને બે નિમ		
	મુની જમાડયા	૩૦૦-૦-૦	રૂલો જમાડી
ચુતાલ—નડિઆદ	મહાગાજ બોરધનદાસ		
	બગદેવદાસે	૨૨-૦-૦	રૂલ જમાડી
પોરડા—બોમદ	રૂલ મિટિના મેમજીશાહ		
	જીનવાલ નાથાભાઈએ	૭૫-૮-૦	" "
અમવાયા—મહેમ	પટેલ મોમાભાઈ અબુદાસે		
દાવાદ	અને પટેલ મોમાભાઈ સના		
	ભાઈએ	૧૦-૦-૦	મિતાર્ધ વેચી
દેરડા—ચોગમદ	પટેલ કુનાભાઈ ગવડદાસે		
	રૂલપાક પુરીનું જમણું કુર્ચુ	૩૪-૦-૦	૨૧ જમાડી
	પટેલ લલિતભાઈ ખુદાલ		
	ભાઈએ	૩૮-૦-૦	" "

- નાની ખડોલ— પા જોરાભાઈજેઠાભા ના
નડિઆદ વિધવા દીપ્તીબાઈ દુગ્ધાએ ૪૧—૦-૦
પા જોવિદલાઈ લક્ષ્મીદાસે ૨—૦-૦ પતામાં બે ૨ ।
- શ્રીપદી—૫૩૫૭ ગવળ કાળીલામ ગીરધર
ભાઈએ તથા રાવળ મગન
લાલ ગીરધરભાઈએ ૬—૦-૦ મિદાઈ બે ૨
- ગાના—આજુ : પા રણછોડભાઈ દુગ્ધા
જીભાઈએ ૭૫—૦-૦ રૂબ જમાડી
શા મગનનાત જકારદાસ ૭૫—૦-૦ ,
- ખજોળજી- , બાઈ રેવા પટેલ ધોગભાઈ
જેસંગભાઈની વિધવાએ
રૂબના વિદ્યાર્થી તથા ન્યા
શાળા તથા આનંદેડ મિસન
રૂબના છોડરા છોડીએને
જમાડી ૧૦૨-૮-૦ રૂબો જમાડી
- પાળજી—જોગસદ શા સાકરચંદ લલિતભાઈએ
રૂબ તથા કન્યાશાળાને ૧૦૦-૦-૦ ,

ગા ના આપનામ મોતીરામ દીવાનજી કૃત

(પાઠ્ય પુસ્તક તરીકે મળુ)

પ્રાથમિક ભૂગોળવિદ્યા

ચોથા વોરણ માટે

આ ભૂગોળમા દરે જિલ્લાના નકશાએ આપનામા આવેના
હે તેમા રેલવે સડકા વગેરે પણ બતાવી છે આઠ નમ્બર તથા
બીજા મુદર ચિત્રો આપવામા આવ્યા છે કિમત ૦-૪ ૬

(કન્યા) ભૂગોળવિદ્યા-સાગ પહેલો

પ્રાથમિક કન્યાશાળાના નવા ધોરણને અનુસરી આ પુસ્તક
લખવામા આવ્યું છે સુગત સુગર્ષ ધર્માદિ તથા હિંદુસ્તાનના નકશા
તેમજ બીજા ૨૬ ચિત્રો આપવામા આવ્યા છે કિમત ૦-૪-૦

જોય ગોળન્ટ મેરાઈ દરશનદાસ નારણદાસ એન્ડ મન્સ.

સુભેવર્ષ નાણાવટ મગત

હિન્દની શાળાઓ માટે મેકમિલન કંપનીની પ્રથમાળા
ડિગ્લોટનું વ્યાકરણ ગુજરાતી-અંગ્રેજી

ભાગ ૧ લો.

પદવિભાગ

કર્તા

જે. સી. નેસ્ફીલ્ડ એમ. એ.

વાયવ્ય પ્રાંતિ અને અયોધ્યાના કેળવણી ખાતાના માણ ડિરેક્ટર.

કિંમત રૂા ૦-૫-૦

ડિગ્લોટનું વ્યાકરણ ગુજરાતી-અંગ્રેજી

ભાગ ૨ જો.

પદવિભાગ

કર્તા

જે. સી. નેસ્ફીલ્ડ એમ. એ.

વાયવ્ય પ્રાંતિ અને અયોધ્યાના કેળવણી ખાતાના માણ ડિરેક્ટર.

કિંમત રૂા ૦-૮-૦

Diglott Grammars Gujarati English By J. C. Nesfield,

M. A. Book 1, As 5 Book 2, As 8

મેકમિલન એન્ડ કંપની લીમિટેડ પબ્લીશર્સ, મુંબઈ

શાળાભાસ્તરોને અંગત્યની સૂચના

તા. ૩૧ મી જુલાઈ ૧૯૨૪ ના મુબઈ સરકારના ઓર્ડરમાં
૧૭૫એસા સરકારી હકમ નં. ૩૧૪૧ ને અનુસરીને—

રા. રા. ગ. મા. દેશમુખકૃત

શાળોપયોગી આરોગ્ય—

શાસ્ત્ર.

આ પુસ્તક ધનકિશુર કાઈનલ પરીક્ષાખાટે નીમવામાં
આવ્યું છે. આથી આ વરસથી “આરોગ્ય” ના વિષયની પરીક્ષા
ઉપરના પુસ્તકમાંથી લેવાશે એ ખુલ્લું છે. આ પુસ્તક શાળાખાતાની
પૂર્ણ કસોડીમાં ઊતર્યું છે, અને મે. ડિરેક્ટર સાહેબે વખતે વખત જે જે
સૂચનાઓ કરેલી હતી તે સર્વનો સમાવેશ આ પુસ્તકમાં કરવામાં આવ્યો
છે. એથી આ વિષય ઉપર આ ઉત્તમ પુસ્તક છે એવી સર્વની
ખાતરી થઈ ચૂકેલી છે. આ બહેરખબરથી સર્વને એમ સૂચવીએ
છીએ કે જેણે જેણે પોતાની નિયામમાં હજી સુધી આ પુસ્તક
દાખલ ન કર્યું હોય તેણે તેણે જલ્દીથી આ પુસ્તક મંગાવી લેવું કે
જેથી વેળાસર અભ્યાસ પૂર્ણ થાય. (આ પુસ્તક બદલ ગિલ્દાના
ડામુદી સાહેબ તરફથી ખાસ સરકારી આવરો જ.) ગુજરાતી
આરોગ્યશાસ્ત્ર હાલ પહેલાની કિંમત ૦-૧૨-૦ અને હાલ ખીજની
કિંમત ર. ૦-૪-૦ રાખી છે.

આ પુસ્તક યોગ્ય કમિશનથી નીચેના દેકાણેથી અથવા સમગ્ર
જિલ્લાસર પાસેથી વેચાતું મળી શકશે.

મેનેજર, નવીન કિતાબખાતા,

પુણા સીટી.

લેખનકળા કોપીખુકો

સેઝ { ગુજરાતી અને બાળબોધ છ નંબરમાં } ૪૮
કાગળ { દરેક નંબરની કિંમત અઢી આના } પાના

ફેબ્રુઆરીના મે. ડિરેક્ટર સાહેબે મુખ્ય ઇલાકાની
ગુજરાતી નિશાળોમાં ચલાવવાને મંજૂર કરી છે.

૨૫૦ અને તે ઉપરાંત કોપી ખરીદનારને એકેડે ૨૫ ટકા ઇમિશન
આપવામાં આવશે. એકિંગ અને રેલ્વે ખર્ચ પણ આપવામાં આવશે, પણ
પોસ્ટ મારફતનું કે રેલ્વેથી આગળનું ખર્ચ આપવામાં આવશે નહિ.

કોપીઓ સાથે બીજાં પ્રસ્તુત મંગાવનારને એકેડે એક ટકા દફતાર
ખર્ચ મોકલી આપવા જોઈએ રાખી છે.

મળવાનું ઠેકાણું—

મુખ્ય-ડાહ્યાભાઈ જગજીવનદાસ એન્ડ સન્સ.

દાહ્યાદેવી માતાના મંદિર સામે નં. ૩૬૭.

અમદાવાદ-શ્રીખડાયતા છુકડીપો-રીચીરોડ.

ગોધરા-એમ વડીલ બ્રધર્સની કંપની ઓફ બજાર

૧. સરલ દેશીનામાની પદ્ધતિ-ટેન્ડર છુક, આ. ૩૩ મી
૦-૫-૦, ૨. સરલ ગુજરાતી બાલ વ્યાકરણ-ભાઈ. છુક, પલે ઠેકાણે
ટેન્ડર, આ. ૨૬મી, ૦-૫-૦, ૩ સરલ વ્યુત્પત્તિશાસ્ત્ર મંકારા (૫-૧-૭
મી ચોપડીના પાંદ્યાર શબ્દોના કોષમહિત) લા. પ્રા. છુક, મુદ્રેલી આ.
૩૭. ૦-૮-૦, ૪. નવું સરલ મુખ્યગણિત (બાળવર્ગથી થી ૫ સુધી
એકજ છુકમાં) પલે ઠેકાણે ટેન્ડર, આ ૧૫ મી, ૦-૩-૦, ૫ ગુજરાત
પ્રાંતની ભૂગોળવિદ્યા આ. ૧૫મી, ૦-૧-૬. મુખ્ય એજન્ટ અમદાવાદ,
ડે. પાનકાર નહિ એસ બી. શાહની કંપની ૪. ૪.

પ્રેમચંદ કરમચંદ શાહ, ગોંડાળના માણ ડે. એ. ૬

મુ. કપડવંજ.

જાહેરખબર જોઈએ છે

પા પૃથ્વી આ જગા માટે—

લગો

“ વ્યવસ્થાપક ” ગુજરાત સાળાપત્ર
અમદાવાદ

એ સિરનામે

સીઓ માટે ટ્રેનિંગ કૉલેજ.

વનિતા વિશ્રામ.

૫. સ. ૧૯૨૬ ના જાન્યુઆરી ૧૦ મીથી શરૂ, મુંબઈ.

મુંબઈમાં વનિતા વિશ્રામ ટ્રેનિંગ કૉલેજમાં વર્નાક્યુલર હાઇનસમાં પાસ થએલાં, તેમજ એંગ્લો વર્નાક્યુલર એંગ્લો ધો. ૩ બુ ડેમણે પાસ કર્યું હશે તેમને દાખલ કરવામાં આવશે તેમજ કોઈ પણ ગુજરાતી બાળનાર બાઈને દાખલ કરવામાં આવશે. અમદાવાદની મહાસક્ષી ટ્રેનિંગ કૉલેજનોજ અભ્યાસક્રમ અત્રે આલે છે. સરકારે આ સાળા માન્ય કરેલી છે. અને જે બાઈઓ અત્રે પરીક્ષામાં પાસ થાય છે તેને સરકારી ડેપુટી ખાતા તરફથી સર્ટિફિકેટ આપવામાં આવે છે.

આ સાળામાં ૧૦૦ દિવસની હાજરી જોઈએ છે. આ સાળામાં બાળનાર બાઈઓને માટે એવો વખત રાખવામાં આવ્યો છે કે જેથી તેઓ સવારના કૉલેજમાં બેસે અને બપોરના કોઈ નિશાળમાં નોકરી પણ કરી શકે. ગરીબ હિન્દુ વિધવા બાઈઓને અને કુંવારીઓને અત્રે મફત રહેવા, ખાવા, બાળવાની મોડવણ કરી આપવામાં આવશે. સારો અભ્યાસક્રમ કરનાર મહેનતુ બાઈઓને સ્કૉલરશીપ પણ આપવામાં આવશે.

દાખલ થવા ઇચ્છનારે તરત પોતાની અરજી તા. ૫ મી જાન્યુઆરી ૧૯૨૬ પહેલાં બ્રિટિશ પ્રિન્સિપલ જી. એલ. પંડ્યા, એમ. એ. ને મોકલી આપવી, અથવા તે બ્રિટિશ પ્રિન્સિપલને રૂબરૂ મળવું.

મ. જી. મજીદ.

બો. સેક્રેટરી. વનિતા વિશ્રામ, મુંબઈ

સ્કૂલોમાં ચાલતી તમામ ટેકસ્ટબુક્સ પર
આ વર્ષે

વધુ કમિશન આપવા માંડ્યું છે.

મોહ સચિત્ર કિન્ડરગાર્ટન- (તમામ બક્ષીસોના નમૂનાને સંપૂર્ણ સમજૂતી સાથે) પાકું પૂકું દિ રૂ. ૩-૦-૦ થી ૫૦ જુડ.

બુક્સેલર, રણછોડલાલ મોતીલાલ શાહ.

સીચીરોડ-અમદાવાદ.

મહેરખખર.

શિક્ષકો તેમજ સિધ્ધ વર્ગમા પ્રિય યજ્ઞ પડેના પ્રશિક્ષણે બાળોપ
મેળી સરળ

સહજાનના પુસ્તકો

સહજાન ધો	૧	૨	૩	૪	૫	૬	
૦-૨-૦	૧-૧	૦	૦-૩-૦	૦-૩-૦	૦-૪-૦	૦-૪-૦	૦-૫-૬
પ્રશ્નો-ભરતખડનો સગળ ધાવકાસ ધો	૫	૬					
			૦-૩-૦	૦-૪-૦	કમીસન	૩૩	ટકા
વાચનમાળાના પાઠ તથા કવિતાના અર્થ							મુજબ
કમીસન ટકા ૫૦ મુજબ ધો	૩	૪	૫	૬			
	૦-૪-૦	૦-૪-૦	૦-૬-૦	૦-૮-૦			
આ ઉપરાંત ધોરણવાર નોટો પથ્ય બોમોએ પ્રગટ કરી છે							કમીસન
ભરપૂર આપનામા આવશે							લખો-૦-
મણિપાલ મૂળજીભાઈ ઉપાધ્યાય મુન્સિફર મુન્સિફ પેટલાદ							

દરકત શિક્ષક કોપીખુકો

કોપીની પહેલ નાદનાર હુમો છીએ, બીજાઓએ પછી નકલ કીધી છે,
ગુજરાતી અને બાળમાધ આઠ નંબરમાં તૈયાર છે

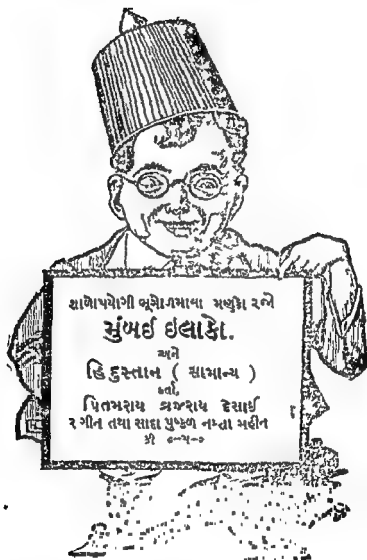
કેળવણીખાંતાના એ કિરેકટર સાહેબે મુખર્ષ કલાકા-
ની દરેક ગુજરાતી નિશાળમાં ચલાવવાને મંજૂર કરી છે

દરેક નંબરની કિંમત અઢી આના ગણી છે

૨૫૦ તથા તેથી વધુ કોપી ખરીદનારને મેંકડે (૧૫) ટકા કમીસન
ઉપરાંત પેકિંગ અને રેલ્વે ખર્ચ આપવામાં આવશે ૧૦૦૦ કોપી લેશે
તો ખરચ સાથે (૨૦) ટકા મળશે પણ પોસ્ટ માર્ડેતનું કે સ્ટેશનથી આગળ
નું ખર્ચ આપવામા આવશે નહિ દરકત શિક્ષક કોપી છુટાની સ્વીચ પેના
દરેક નંબરને બંધ બેસતી ૧ થી ૮ નંબરની, દરેક મોજમા એમજી જાતની
૬ ૬ કિમત ૩ બા નક્કી [હાલ માલ નથી]

મળવાનું ટેકાણું-આદરજી કાવસજી માસ્તર

કે ન. ૨૮-૩૦ ધોળીતલાલ-મુંબઈ

સાજોપયોગી બૂઝોગમાવા મણુકો રત્ને
મુંબઈ ઇલાકે.

અને

હિંદુસ્તાન (સામાન્ય)

બર્ત,

પિતમરાય ગ્રજશય દેસાઈ
 રંગીન તથા સાદા પુષ્કળ નમ્તા મહીન
 શ્રી ૯-૪-૭

બૂઝોગનો નમુનો બાલીતા બુકસેલરોને ત્યાથી જોવા મળશે
 અમારી દુકાને સ્કૂલોને લગતી તમામ જાતની બુકો ટોપીઓ, ટ્રાઈ
 બુકો, નકશા, રેશનરી વગેરે કાર્યાલય લાવથી મળશે એક વખત કામ
 પાડી, ખાત્રી કરવા મહેરબાની કરોલજી
 ધી ગુજરાત યોગીએન્ટલ બુકડીપો

રીચીરોડ—અમદાવાદ

શ્રી ઉપયોગી પુસ્તકોનું લીસ્ટ.

પ્રેમર ચરિત્ર ભાગ ૧-	
૨-૩-૪ ...	૧૬-૦
પ્રસ્વતિચંદ્ર ભાગ ૧-	
૨-૩-૪ ...	૧૨-૧૨
પ્રતીધર્મ પતિસેવા	
ભા. ૧-૨ ...	૫-૮
પતિવ્રતા સતીઓ	
(સચિત્ર)	૩-૮
કવિાન પોથી અથવા પાક-	
શાસ્ત્ર (વેલ્ટેરીઅન). ૩-૦	
તરવા તથા સીવવાની કળા ૨-૦	
ધ્યુ કળા ભાગ ૨ નં	
તથા ૩ નં	૫-૦
સિની રાણી ...	૩-૦
જરાતની જુની વાર્તા....	૩-૦
ધુરાજ ચૌહાણ અને	
દબરદાઈ ...	૩-૦
તી મંડળ ભા. ૧-૨ ...	૭-૦
રત્ન ગીતા ...	૧-૮
તી હિત શિક્ષક .	૪-૦
નિતા વિનોદ ...	૨-૮
સુભાવલી	૧-૧૨
રેખીયન નાઈટસ... ૧૦-૦	
રણુ ઘેલો	૨-૮
વલગંગા ભા ૧-૨....	૪-૦
ણી અને મોહન....	૨-૮
મોની વિવિધ વાતા	
(સચિત્ર)	૨-૦
વ્ય માધુર્ય ..	૨-૮
ચીકરણ , ...	૨-૦

નીલમ માણેક ભા ૧ થી ૮. ૧૨-૦	
મેઘદુત ...	૩-૦
હિન્દુસ્તાનની તીર્થ યાત્રા. ૭-૦	
ભટ્ટ હરી નાટક (સચિત્ર). ૨-૮	
કૈલાસ માનસ સરોવર.... ૨-૮	
મધુ રાણી	૩-૮
પ્રમાદધનની પ્રભુતા	
(સાચિત્ર)	૪-૮
નીલમ માણેકની સતતિ :	
ભાગ ૧ થી ૪	૪-૦
ચક્રવર્તી હમીર ...	૩-૮
વિશ્વ મોહિની ભાગ	
૧ થી ૮	૧૬-૦
ભારત લોકકથા ભાગ	
૧ થી ૧૦ ...	૧૮-૦
વીર અને વીરપૂજા....	૩-૦
વિવિધ સુખાભાસ	૩-૦
લીધમ ચરિત્ર ભાગ ૧-૨. ૬-૦	
વહેમી વનિતા....	૨-૮
મોહનત કે મુશીબત	
(સચિત્ર),	૫-૦
કલાપીનો કેકાગ્વ	૪-૦
શ્રીમતિ વિજયા ...	૩-૦
મણિકાન્ત કાવ્યમાલા ...	૩-૦
મોતી ગૌરી	૨-૮
સતી ત્રીવેણી....	૧-૮
દુઃખીનો દિવાસો ભાગ	
૧ થી ૮....	૬-૦
શુલીસ્તાનનું શુભ	૫-૦

એન. એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની,
બુકસેલર્સ, પબ્લીશર્સ, એન્ડ કમીશન એજન્ટ્સ,
કાલબાદેવી રોડ, મુંબઈ.

ગુજરાત શાળાપત્ર

અનાજ અને વનસ્પતિમાંથી સુવર્ણ, ચોરસ જેવી મજાશુભે સ્વાસ્થ્ય

ચીજો બનાવીને ઉત્તમ પ્રકારનો ખેરાક લેવાની પ્રમાણ

હોય તો તમારી બહેનોને, આંતર્યાને,

પુત્ર—વધુઓને અને તમારી ગૃહિણીને

અવશ્ય વંચાવો.

અમરકેળ, શાક, ભતભતનાં પકવાંતો બનાવવાની રીત

દર્શાવનાર પુસ્તક

દરેક કુટુંબમાં અવશ્ય રાખવા લાયક—નાની બાળાઓને

અવશ્ય અભ્યાસ કરવા લાયક

પકવાન પોથી

અથવા

પાકશાસ્ત્ર

લેખક તથા પ્રકાશક

મં. સ્વ. લલિતગૌરી સાગરાય, તથા

મં. સ્વ. વિમલાગૌરી મગનલાલ

નવીન મુખરેલી બીજી આવૃત્તિ

કિંમત રૂ. ૮-૦-૦ સોનેરી ગીલ્ટરુ પુકું રૂ. ૭-૦-૦

આ પુસ્તકની અંદર ૬૦૦ થી વધુ તરેલતરેલનાં ખાવાનાં પાવાનો

બનાવવાના ભુગ પ્રકારો દર્શાવવામાં આવ્યા છે.

એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની

હાલિબાદેવી રોડ, મુંબઈ

Gujarat School Paper

ગુજરાત શાળાપત્ર

એપ્રિલ, સને ૧૯૨૬

કેળવણીખાતાના હુકમથી

ત્રીજી અને પ્રકાશક (જાન્યુઆરી ૧૯૨૪ થી)

કૃષ્ણનાથ સુરજરામ વકીલ, M. Ed., I.E.S.

એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, ઉત્તર ભાગ, અમદાવાદ

(સર્વ હક સ્વાધીન રાખ્યા છે.)

સુવેપકાશ પ્રિં. પ્રેસમાં, મુજબ દલાઈ ત્રિફલેશાલે - જાણ્યું

પ્રાણ - પીરમણ - એડ - અમદાવાદ

ગુજરાત શાઠાપત્ર

પુસ્તક ૬૫] એપ્રિલ, સને ૧૯૨૬ [અંક ૬

આઠમી ગુજરાતી સાહિત્યપરિષદ

આ વર્ષે ઇસ્ટરના તહેવારમા મુળધર્મા આઠમી ગુજરાતી સાહિત્યપરિષદ ભરનામા આવી હતી તે પરિષદના પ્રમુખ ગુજરાતના જાણીતા વિદ્વાન શાસ્ત્રી રમણભાઈ મહીપતગમને નીમવામા આન્યા હતા આપણા ગુજરાતીમા કેટલાક વયોથી સાહિત્યપરિષદ દર બે વર્ષે ભગવામા આવે છે તે સંપ્રદાય ભગવાનો મુખ્ય હેતુ ગુજરાતી સાહિત્ય ને ઇતિહાસ, વિકાસનો પ્રગિયન, અને ગુજરાતી ભાષાના પુસ્તક તેની જોડણી, પ્રાચીન સાહિત્યની શોધખોળ વગેરેનો હોય છે પરિષદ દરેક બેઠકે મગીન કામ કરે છે એ મર્વને જાણીતી વાત છે ગુજરાતમા પ્રતિષ્ઠા પામેલા વિદ્વાનોના ભાષણો અને લેખોથી સાહિત્યપ્રેમી જનોને બોધ તેમજ જ્ઞાનપ્રાપ્તિનો લાભ મારો મળે છે પરિષદના પ્રમુખની, સુદણી યાગજીવર્ણક સ્વરમા આવે છે. ગુજરાતી ભાષા કે સાહિત્યની સાચી અને મગીન સેવા કરનારનેજ એ પદે નીમવામા આવે છે આ વખતે એરા એક વિદ્વાનને એ પદે નીમવામા આન્યા હતા

આ પરિષદને અંગે એક પ્રદર્શન દર વખતે ભગવાનો રિવાજ ને આ વર્ષે પણ તેવું એક પ્રદર્શન ભગવામા આન્યુ હતું જેમા જુના દગ

લિખિત ગ્રંથો, કારીગરીની નમુના, ચિત્રમય, છબીઓ છત્તાદિનો સમૂહ
મારો હતો આ પ્રદર્શન ખુલ્લું મકાની કિંયા વડોદરાના દિવાન સર
મનુભાઈ નંદા કર મહેતાએ કરી હતી તેમણે તે ખુલ્લું મૂકી વખતે કળા
અને તેના ઇતિહાસને લગતું એક પ્રણે ઉત્તમ તથા અસરકારક લાપણુ વાંચી
નહાયામ્ય હતું આમ સાહિત્યપરિષદનું મર્થ નિબંધવાચન, દરારો ૪૦
પરચુરણ ગમે થયા બા. ગણુ નિવમમા પુરૂ થયુ હતું અને અમે પરિપદના
પ્રમુખ ગ. મ. ગમણુભાઈ મહીપતરામના વિદ્વાલભાઈ લાપણુનો શિક્ષક
વર્ગને ઉપયોગી કેટલોક કામ તેમની જાણુ માટે આપીએ છીએ

એક ગુચવાડો. સાક્ષર' શબ્દથી યથો છે પરિપદે એ શબ્દનો
પ્રચાર નથી કોઈ પરિપદર થયાવા પહેલાં એ શબ્દ
- સાક્ષર અને ગુજરાતમા વપરાવા લાગ્યો છે પરંતુ પરિપદની
સાહિત્ય' ની રચાપના થયા પછી સામાન્ય વ્યવહારની લાપામાં
વ્યાખ્યાએ. એ શબ્દ વિશેષ મહત્ત્વ પામ્યો છે બહુ
લેખકોને એવી ઇચ્છા થઈ છે કે અમે 'સાક્ષર'
છીએ એવું ધોગણુ પરિપદ તરફથી થયું જોઈએ જેઓ વિદ્વાન
લેખકો નથી એવા બહુને આવી ઇચ્છા થવા લાગી છે, અને
સાક્ષર' કયા માણુસને કહેના એ માનમાં સાહિત્યપરિપદે કાંઈ પ્રયાસ
નથી થઈ સાહિત્યપરિપદે અમુક મનુષ્યોને સાક્ષર બનાવવા અમુકને નિરક્ષર
બનાવવા એવું જન્યુ નથી તે જતા જેમને એમ લાગે છે કે અમને સાક્ષર'
પડે નથી અપાતી એ માટે પરિપદ જવા દહાર છે તેઓ પરિપદ અમુક
પક્ષની છે-પરિપદમાં વાકા છે એવો પુર કરે છે સામાન્ય વાચકો અમુક
નેખકોને 'સાક્ષર' કહે છે ન કહે તે એ વાચકોની ખુશીની વાત છે જેમને
વાચકો તરફથી પોતાની એ પદ્ધતિના અગીયાર કરાવવો હોય તેઓ વાચ
કોની રચિ મપાદન કરે પણ એ મેં ૧૬મા સાહિત્યપરિપદને માથે શી
રીતે જવાનહારી આવે? પરિપદ તરફથી કોઈ લેખકોના લાભમાં કે વિરુદ્ધ
કોઈ વિવેચન કરવામાં આવતું નથી પરિપદમાં સામેલ થવાની સૌને છટ
આપનામાં આવે છે પરિપદમાં સામેલ થવાની કોઈને ના કહેવામાં આવતી
નથી પરિપદમાં સામેલ થનાર પુરુષોએ પરિપદ જહાર અમુક વિચાર
દર્શો વા હોય તે ઉપરથી પરિપદને જના દહાર દરારી સકાય નહિ
આમ જતા પરિપદ અમુક પક્ષનો જ સ્વીકાર કરે છે એમ શા ઉપરથી
કહી શકાય?

ભાષા અને સાહિત્યનો ઉત્કર્ષ એ સાહિત્ય પરિપક્વ બક્ષ્ય છે. ભાષા અને સાહિત્યનો ઉત્કર્ષ ભાષા અને સાહિત્યમાં પ્રવૃત્તિ-સાહિત્યમાં શિષ્ટતા કર્યાથી અને તે કાર્યમાં શિષ્ટતા મેળવવા કર્યાથી થાય છે. બીજાં ધોરણે આ વિષયમાં નિરર્થક છે. એ પરિસ્થિતિનો અનાદર કર્યાથી ઉપર કલાં તેમાં પરિણામ થાય છે. શિષ્ટતા ઉપર ખાસ આગ્રહ કરવાની આવશ્યકતા છે. શિષ્ટતાની સંપત્તિ માટે લેખમાં જે અંગે જરૂરના છે તેની ગણના કંઈક આમ થઈ શકે: (૧) બહુશ્રુત-પણના સંસ્કાર. ઉત્તમ લેખોના વાચન, અભ્યાસ તથા વિવેચનથી વિદ્વાનોના સંસ્કાર ફળવ્યા વિના લેખ લખવા જતાં લેખ ગ્રામ્યતા, અજ્ઞાન અને અપરિપક્વતાવાળા તથા દોષો લાગે છે. (૨) વાણી અને વિચારની શુદ્ધતા, સામર્થ્ય અને ઉદામતા. વિચારના તત્ત્વમાં અને તેના ઉચ્ચારણમાં નિર્મળતા ન હોય, સુસંસ્કારિતા ન હોય ત્યાં લુપ્તિ આવે છે. જેમાં ઉદામતા ન હોય, વાચનારના કે સાંભળનારના ચિત્તને ગ્રહણ કરવાની અને ઉચ્ચ માર્ગ દોરવાની તથા ઉચ્ચતાનું દર્શન કરવાની શક્તિ ન હોય તે મોળુ, નિર્વિર્ય થઈ પડે છે. (૩) અપૂર્વતા અને રૂપનામયતા. લેખકનો કોઈ ખાસ મ દેશો છે, તેના વક્તવ્યમાં અથવા ઉક્તિપ્રકારમાં કંઈ નવીનતા છે, તેના ચિત્તે કંઈ ઉજ્જવળ કંઈ છે, અર્થને પ્રકાશિત કરવા કંઈ રૂપનાનો આશ્રય કર્યો છે, એમ લાગે ત્યાં સુધી આકર્ષકતા નથી આવતી. (૪) વિષયનિષ્પણુ ગંભીરતાવાળું, વિવેકવાળું અને મમતાલપ્સવાળું હોવું જોઈએ. વિષયના નિષ્પણુમાં ઉજાડળાપણું, તોડાપણું, બાલિશના, પક્ષપાતીપણું, વિવેક-હીનતા, અથવા અવિચારી અત્યુક્તિ જણાય ત્યારે તેનું સામર્થ્ય ન્યૂન થાય છે, લેખક ઉપર માનવૃત્તિ થતી નથી, અને તેનું લખાણ આદર-ને પાત્ર થતું નથી. (૫) લેખનશૈલીમાં ઓળખ, પ્રસાદ તથા માધુર્ય હોવાં જોઈએ. મંદરૂત અવકારસામ્યમાં લેખનના આ ગુણો આવશ્યક કલા છે, ઓળખથી શૈલીમાં વીર્ય, ચિત્તનો વિસ્તાર કરનારી દીપ્તિ તથા સ્ફુર્તિ આવે છે, અને તે વિના મંદતા આવે છે. પ્રસાદથી અર્થની સ્પષ્ટતા થાય છે; લાપ્તામાં નીતર્યા પાણી જેવી સ્વચ્છતા અને વિશદત્વ આવે છે. તે ન હોય તો લેખન ડાહ્યાગર્ભ ગણેલું લાગે છે. એકને બદલે અનેક અર્થનો ભાસ થવાથી ગુંથવાડો થાય છે અને અર્થરહિતતાની શંકા નડે છે. માધુર્યથી ભાષામાં મિઠાસ આવે છે, નિષ્પણુ રમણીય લાગે છે, તેની રુચિકરતાથી મનોરંજકતા આવે છે, તથા નિષ્પણુ આકર્ષક થાય છે. આ રીતે આ ગુણો લેખનમાં આવશ્યક છે

છઠી સાહિત્ય પરીયર્માં સાહિત્યવિભાગમાં અંશપૂર્વક વ્યાખ્યાન કરતા માહિત્યની વ્યાખ્યા કરતાં મે રેડપર્ડ કુશના સાહિત્યની વ્યાખ્યા આ વચનો ઉતાર્યા હતા.—

‘ The History of English literature is the story of what great English men and women thought and felt and then wrote down in good prose and beautiful poetry in the English language ’

‘ મહાન ઇંગ્લેન્ડ પુરુષોએ અને સ્ત્રીઓએ કેવા વિચારો બાધેલા અને તેમને કેવી લાગણીઓ થયેલી, અને તે સર્વ ઇંગ્લેન્ડ બાપામાં સાગ્ર ગદ્યમાં અને સુંદર કવિતામાં ઉતારીને કેવી રીતે લખેલા એ જતાતથી ઇંગ્લેન્ડ સાહિત્યનો ઇતિહાસ બનેલો છે ’ આ વચનોને આધારે મે કહેલું કે “ શિષ્ટતાવાળા લેખોનો જંડાર તે સાહિત્ય ” છે. આ વ્યાખ્યા વિરુદ્ધ દીન દરબમાં આવેલી કે એ વ્યાખ્યા ધણી સાકડી અને સંકુચિત છે એ દીકાનો આશય એવો સમજાય છે કે સાહિત્યની વ્યાખ્યા એવી વિસ્તારી દેવી જોઈએ કે અશિષ્ટતાવાળા લેખની પણ માહિત્યમાં સહેલથી ગણના થાય પરંતુ, આ રીતે અશિષ્ટતાનો અગીકાર કરવાથી માહિત્યની ઉચ્ચતા નષ્ટ થાય તેમ છે.

આ સંબંધમાં મરાઠી બાપામાં ત્રણ શબ્દો વપરાય છે વાંક્ય મારસ્વત અને સાહિત્ય બાપામાં જે કંઈ લખાયું હોય અથવા બોલાયું હોય તે તે શબ્દોમાં જ્યાં પ્રકટ થયું હોય તે વાંક્ય વાંક્યના વિશાળ પ્રદેશમાં મારસ્વતનો સમાવેશ થાય જે વાંક્યમાં ઉદાર, લલિત, અલિન્ગત તથા નાગર ગદ્યપદ્ય પ્રબંધ હોય તે મારસ્વત ગણાય મારસ્વતમાં માહિત્યનો સમાવેશ થાય. જે પ્રબંધરચના વિચારસૌન્દર્યવાળી તથા બાપામોર્દવવાળી હોય તેની સાહિત્યમાં ગણના થાય રા રા વામુદેન ગોવિંદ આપ્તે નીચે પ્રમાણેની બે વ્યાખ્યાઓ આ સંબંધમાં ધ્યાનમાં લે છે —

“ Literature consists of all the books, and they are not so many, where moral truth and human passions are touched with a certain largeness, candour and attraction of form — Lord Morley

જે લેખમાં નીતિના સત્યતત્ત્વ અને મનુષ્યના મનોભાવનું

નિરૂપણ કંઈક વિદ્યાર્થી અને કલાપણથી આકર્ષક સ્વરૂપથી કર્યું હોય તે સર્વ પુસ્તકોથી સાહિત્ય બને છે, અને એવાં પુસ્તકો ધણાં નથી હોતાં.”
—લાડી મોર્લી.

“Literature is a vital record of what men have experienced of it, what they have thought and felt about those aspects of it which have the most immediate and enduring interest for all of us,” *Hudson*.

“માનવી જીવિતના નિકટ તથા નિત્ય સંબંધમાં આવેલી બાબતો વિષે માણસોએ જે કંઈ અનુભવ્યું છે, જે કંઈ વિચાર્યું છે, અને તેમને જે કંઈ લાગ્યું છે, તે સર્વની માર્મિક નોંધ તે સાહિત્ય” —હડસન.

એ-સાઇકલોપીડિયા બ્રિટાનિકાની ૧૧ મી આવૃત્તિમાં પ્રો. જેમ્સ કેલી સાહિત્યની આ પ્રમાણે વ્યાખ્યા કરે છે:—

“Literature may stand for the best expression of the best thought reduced to writing.”

“સાહિત્યનો અર્થ એવો થાય કે ઉત્તમ વિચારો ઉત્તમ ભાષામાં ઉતારેલા હોય તે લેખ.”

“સાહિત્યસંગીતકલાવિદીનઃ” મનુહરિ । “સાહિત્યશાષ્ટોત્તિધિમન્થ-
નોર્થઃ કર્ણામૃતં રક્ત મો કવીન્દ્રાઃ । વિરહજ । એ ઉક્તિઓ પરથી રા. રા. વામુદેવ ગોવિન્દ આપ્તે અનુમાન કરે છે કે પૂર્વે “સાહિત્ય” શબ્દનો અર્થ “કાવ્ય” મતો. પણ સાંપ્રત કાળમાં તે શબ્દની વ્યાપ્તિ વધી છે એમ તેઓ સ્વીકારે છે. સાહિત્ય માવઃ સાહિત્યમ્ એ વ્યુત્પત્તિ મૂલ્યથી તેઓ કહે છે કે અનેક વ્યક્તિના વિચારનું સંમેલન ભાષાદ્વારા જ્યાં પ્રકટ થયું હોય તે સાહિત્ય. હિતેન સદ્ સાહિત્યં તસ્ય માવઃ સાહિત્યમ્ એવી પણ વ્યુત્પત્તિ કેટલાક કરે છે; તેમને મતે હિતકારક ઉક્તિઓનો સંગ્રહ તે સાહિત્ય છે. આમાંની પહેલી વ્યુત્પત્તિ રા. રા. વામુદેવ ગોવિન્દ આપ્તે વધારે પસંદ કરે છે. પરંતુ સાહિત્યથી હાથ શું વિવક્ષિત થાય છે તે નક્કી કરવામાં વ્યુત્પત્તિ આપણને ઝાઝી મદદ કરી શકે તેમ નથી. હિપર જે વ્યુત્પત્તિઓ ઉતારી તે સંબંધમાં એટલું કહીશું કે “સાહિત્ય” શબ્દ વડે જે સમુદાય કહેવો ધારેલો છે તે લેખકોના વિચારો કે

ઉક્તિઓનો સમુદાય નહિ, પણ લેખમાં સુસુસંપત્તિ આણના કયામય મામગ્રીઓનો સમુદાય છે. અલખત, ઉત્તમ લેખમાં મામગ્રીઓનું બાહુલ્ય હોય તેથી સમુદાયનો બાવ ચિત્ત આગળ હમેશ વિદ્યમાન રહે છે. વળી, અમુક પક્તિના અમુક વિષયના લેખ સમષ્ટિ રૂપે વિચારમાં લેવાની ટેવને લીધે સાહિત્ય શબ્દમાં લેખોનો અને લેખકોનો સમુદાય વિવક્ષિત ગ્રહે છે. “સાહિત્ય” ની ઉપર ઉતારેલી સર્વ વ્યાખ્યાઓમાં એ વાત સ્પષ્ટ રીતે દેહેલી છે કે વિચાર દર્શાવવાની પદ્ધતિમાં બ્યા ઉદાત્તતા અને ઉત્તમતા રહેલી હોય ત્યાં “સાહિત્ય” શબ્દ ઉત્પન્ન થાય. આ રીતે ‘શિષ્ટતાવાળા લેખોનો જઠાર તે સાહિત્ય’ એ ઉપર કહેલી વ્યાખ્યા વિદ્વાનોને માન્ય છે, અને શિષ્ટતા વિના સાહિત્યપદ ઉત્પન્ન થાય નહિ એમ ક્ષવિત થાય છે.

આપણો મુખ્ય ઉદ્દેશ સાહિત્યના ઉત્કર્ષ માટે કરવાના પ્રયાસનો છે. “સાહિત્ય” શબ્દની વ્યાખ્યાનું એ માટે જ મહત્ત્વ છે બાપાનો ઉત્કર્ષ સાહિત્યના ઉત્કર્ષ માથે સંકળાયેલો છે. બન્નેનો વિચાર તથા બન્નેનો પ્રયાસ એકબીજાને અન્યબીજાને થાય છે. ઉત્તમ લેખ લખવામાં રોકાએલું મન પોતાના એ પ્રયાસની સાથેજ ઉત્તમ બાપા લખવાના પ્રયાસમાં રોકાય છે. જેમ ઉચ્ચ પ્રકારની બાપા લખવાની શક્તિ વિના ઉચ્ચ પ્રકારના લેખ લખી શકાતા નથી, બાપા ઉપરના કાણુ વિના લેખન ઉપર-વિચારપ્રકાશન ઉપર-કાણુ આવગે નથી, તેમ ઉચ્ચ પ્રકારના લેખ લખવાની સાથે ઉચ્ચ પ્રકારની બાપા આપોઆપ લખાય છે, લેખની શક્તિ અને બાપાની શક્તિ માથે સાથે પ્રવર્તે છે, કારણ કે વિચારની ઉત્કટતા અથવા લાગણીની તીવ્રતા બહુશ્રુતપણાના સંસ્કાર સાથે મળી ઉદ્ગારમાર્ગ બોલે છે ત્યારે એ સંસ્કાર વિચારપ્રકાશનના બીજા રત્ન કરે છે અને એ બીજામાં છપાઈ છપાઈને એ ઉદ્ગાર બહાર પડે છે અને એ બીજામાં સિદ્ધ વાણી અન્તર્ભૂત રહેલી હોય છે, તે એવે પ્રગટે પોતાનું બગ બહાર પાડે છે. સિદ્ધ લેખકોની જે વાણી ચિત્તને પ્રેરવામાં સદાયશ્રુત હોય છે તે વાણી પોતાનું સિદ્ધ સ્વરૂપ સ્ફુરણ પામી મૂર્ત રૂપ ગ્રહણ કરતા વિચારમાં ભેળે છે જેઓ બહુશ્રુતપણાના સંસ્કારથી રહિત હોય તેઓ વિચારની ઉત્કટતા અથવા લાગણીની તીવ્રતાને વચ થઈ લેખ લખવાના પ્રયાસ કરે ત્યારે વગર કેળવાયલા વિચારમાં રહેલી સંસ્કૃત વાણીની અશક્તિ તેમના પ્રયાસને નિષ્ફળ કરે છે, અથવા તેમના ઉદ્ગાર અગ્નિ તથા આશ્વતા ભરેલા, અપરિપક્વ તથા કોર રૂપે અર્થાત્ અસિદ્ધ સ્વરૂપે બહાર પડે છે.

આ માટે, સાહિત્યના દ્વારમાં બહુશ્રુતપણુના સંસ્કાર ઉભરાપર રહેલા છે. અસંસ્કૃત વિચારોનો ઢગલો 'વાણીમય ધાય તોપણુ તેવા વિચારોની અસંસ્કૃત વાણી સાહિત્યમાં સ્થાન પામતી નથી. લોર્ડ મેર્ક્સ પ્રથમ સાહિત્યમાં કેળવણી પછી રાજકીય વિષયમાં તેમની પ્રવૃત્તિ થઈ સારે તેમના સાહિત્યસંસ્કારોએ તેમના રાજકીય વિચારોના આલેખનને સાહિત્યોચિત રૂપ આપ્યું; માત્ર વિચારોના કે લખાણોના બાહ્યતરીએ રૂપ સિદ્ધ થયું નહોતું. મિ. લોર્ડ ક્લેવેન્ડના બાવણોનું બાહ્ય ઉતાં તેમાં સાહિત્યોચિતતા આવી નહિ, કારણ કે વિચારોના ઉદ્ગારનું બાહ્ય ઉતાં સાહિત્યના સંસ્કાર તેમાં હાથ નહોતા. ગુજરાતી સાહિત્યમાં એ સાવચેતી રાખવાની છે કે ધાર્મિક અથવા રાજકીય વિચારોના લખાણના ઢગલામાં બાહ્ય હોય છતાં તે બાહ્ય બને જ તે લખાણને સાહિત્યમાં ઉંચું સ્થાન અપાવવા સમર્થ નથી, તે વિચારો પ્રકટ કરનારા અનુયાયીઓના ઉત્સાહથી એવા લખાણમાં સાહિત્યોચિત ઉચ્ચતા પ્રાપ્ત થતી નથી. સાહિત્યમાં બહુશ્રુતપણુના સંસ્કારથી આરંભ થાય છે અને શિષ્ટતાથી ઉચ્ચ રૂપ બંધાય છે. એવી શિષ્ટતા વગરની વાણીને સાહિત્યમાં ઉંચું સ્થાન આપવાની માગણી સાહિત્યનો અપર્યાપ્ત કરે છે.

આ માટે એ આગ્રહ કરવાની જરૂર છે કે ગુજરાતી લેખકો બહુશ્રુત હોવા જોઈએ. કોઈ પણ મરાઠી સુપ્રસ્તક ઉધાડીને વાંચીશું તો લેખકની વિદ્વતા પ્રથમ આપણા ચિત્તનું આકર્ષણ કરે છે. વર્તમાન ગુજરાતી સાહિત્યમાં વિદ્વતા હાથ આદર્શ રૂપે ગણાતી નથી એ સોચનીય છે. વર્તમાન પત્રોમાં વપરાતી ટૂંકી અને લાંબા તે સાહિત્ય માટે આદર્શબૂત થઈ શકે નહિ. મરાઠી વર્તમાનપત્રોમાં વિદ્વતાના સંસ્કાર સ્થળે સ્થળે દૃષ્ટિગોચર થાય છે તે સ્થિતિ પણ ગુજરાતીમાં નથી.

સાહિત્યપરિષદમાં વિદ્વતાભર્યા લેખ રજૂ થતાં તેમાં સસિકતા અને વિદ્વતાનો શીખ જગૃત થવો જોઈએ, પણ વિવેચકોની વિવેચનપદ્ધતિ તે સર્વને રદ કરે છે. વર્તમાનપત્રોની પદ્ધતિએ ચતુ વિવેચન નિબંધોના વિષય તથા તેમાંની ચર્ચાની અવગણના કરે છે અને સાહિત્ય પરિષદની અવસ્થાનેજ પ્રધાનતા આપે છે. કોઈ નિબંધના લેખક વિષે આ વિવેચનમાં ચર્ચા કરવામાં આવે છે તો તેણે દસવિંશ વિચારોના સ્વરૂપ વિષે નહિ પણ તેની ઓલવાની રીત, તેના દીઠાર અને તેની નાતબંધ વિષે ચર્ચા કરવામાં આવે છે. આ રીતે વિદ્વતાનું વાનાવરણ દબું કરવામાં કંઈ

મહાવતા થતી નથી અને વિદ્વાનોના વિષય ગૌણતા પામે છે. સમસ્ત સાહિત્ય પરિપક્વતા શ્રોતાઓમાં વિદ્વાતામાં રસ લેનારા જુદા થોડા હોય છે અને બહારની વાતોમાં તથા 'અમારં'ની ગોઠવણમાં રસ લેનારા ઘણા હોય છે. તેથી સુમંડાર અને સિદ્ધતા એક ખુણામાં પડી જાય છે અને તમાશગીરોને પ્રિય થઈ પડે એવું ધાંધલ આગળ પડે છે. વિદ્વાનોની વિદ્વાતાનો નિષ્કર્ષ આ રીતે ફલવંત થતો નથી અને જાણ તથા સાહિત્યના ઉત્કર્ષ ઉપર ધ્યાન ઝાલુ ખેંચાતું નથી.

એ ખરૂં છે કે વિદ્વાનોના પ્રયાસ જુદા સમર્થિથી થઈ શકે નહિ. પણ દરેક વિદ્વાન પોતપોતાને ઇષ્ટ માર્ગે પ્રયાસ કરે તેથી સાહિત્યમાં પ્રગતિ થાય. બાદરણ, કોપ વગેરે કેટલાક વિષય એવા છે કે જેમાં સદ્વ્યાપાર થઈ શકે, પરંતુ નિર્મર્ગશક્તિથી રચવાના મૌલિક ગ્રંથો તો દરેક પ્રયત્ન જાતે રચે અને એવા ગ્રંથો ઘણા રચાય અને ઉત્તમ પક્તિના રચાય ત્યારે સાહિત્યમાં પ્રગતિ થાય. એવા ગ્રંથો રચાવા માટે કંઈ યોગના થઈ શકે નહિ વિદ્વાનોની સ્વયંભૂતિ ઉપર જ આધાર રહે. પરંતુ, વિદ્વાતાનું વાતાવરણ પરિષદ ઉત્પન્ન કરી શકે અને અમુક વિષયો તરફ લક્ષ ખેંચી શકે, તથા સાહિત્યનું વલણ કેવું બંધાય છે તે વિચારમાં લઈ સૂચનાઓ કરી શકે. એવી કેટલીક સૂચનાઓ આ પ્રમંડે અરથાને નહિ થાય.

2

પ્રાચીન મુશ્વમાં કાવ્યસાહિત્ય અગ્રેસર પદવી ધરાવતું. આનું કારણ એ છે કે મેતુષ્ય જાતમાં પ્રથમ લાગણી થાય કાવ્યસાહિત્ય છે, પછી વિચાર થાય છે હાલ પણ કાવ્યસાહિત્યની પદવી ધણી મોટી છે. તે તરફ પ્રથમ લક્ષ લઈ જઈશું. કાવ્યના સ્વરૂપ વિષે અનેક પ્રમાણે વિવેચન થયું છે અને તે વિષે વિવેચન આ મનુષ્યમાં પ્રવૃત્ત નથી માત્ર કાવ્ય-સાહિત્યના કેટલાક અંશ આ પ્રમંડે ધ્યાનમાં લેવા યોગ્ય છે.

પ્રથમ કવિતા સલામાં વાંચી મેળજાવવામાં આવતી તે સ્થિતિ હવે ગદી નથી, એટલું જ નહિ, પણ કવિતા મોટેથી વાંચવાનો અથવા વાંચી નભજાવવાનો અભ્યાસ જુદા ઓછો થઈ ગયો છે, અને દરેક વાચના પોતાની મેળે ઘાટા પાડ્યા વિના કાવ્ય વાંચી લે એ પદ્ધતિ સામાન્ય ગઈ છે આને ક્ષીધે કવિતામાં તાલનું મદસ્વ ધણું ઓછું થઈ ગયું છે, અને માત્રામેળ જોઈ ન્યા તાલનું મદસ્વ વિશેષ હોય તેમાં માત્રાને આધારે

કવિતા રચાય અને તાલની અવગણના થાય એમ જનવા લાગ્યું છે. જોઈએ અનુસાર આન્દોલનવાળી વાણીમાં રચના થાય તેથી કવિતાના ગુજનમાં તાલ અવશ્ય આવવાનો, અને આન્દોલન સુચવરિત હશે ત્યાં તાલનો નિયમ યથાર્થ રીતે સચવાવાનો. પરંતુ તાલ મંડળી જે સિધ્ધિતા ઉદ્ભવ પામી છે તે સમૂળગી કાઢી નાખી સકાય તેમ નથી. અક્ષરમેળવૃત્તની લઘુ શુરુ માપવાળી તથા ચતિના વિભાગવાળી રચનાની અશિધ્ધિતા જેવી ગુજનની સુકરતા માટે આવશ્યક છે તેવી તાલની વ્યવસ્થા આવશ્યક નથી; અને પદ્યરચના મોટેથી બોલવાની ન હોય ત્યાં તાલની અવ્યવસ્થા નહીં જાય તેમ હોય તેવે દેશણે તાલની ખામી પર ધ્યાન ઝાણું ખેંચાય એ સ્વાભાવિક છે, પણ જ્યાં માત્રામેળ છન્દમાં તાલની ગોઠવણ પર ચરણના અધારણનો આધાર હોય ત્યાં તાલનો અનાદર નહીં શકે તેમ નથી. વળી જ્યાં ચરણનો અમુક અક્ષર લઘુ કે શુરુ આવે એ નિયમ સાચવ્યાથી તાલ જળવાતી હોય તેવે દેશણે મોટેથી બોલ્યા વિના છન્દ રચનાર તાલ કરતાં લઘુ શુરુ અક્ષરના નિયમ પર વધારે ધ્યાન દે એવો મંતવ્ય છે. ઉદાહરણ, હરિગીત છન્દમાં દરેક ચરણમાં અઢવાસ માત્રા આવે, છેવટે શુરુ અક્ષર આવે, અને 'ત્રીશ ઉપર પછિ ત્રણ ચતુર પર એમ આઠે તાલ છે, ' તથા તાલમાં 'જગણુ' ન આવે એ કંઈક મંડુલ નિયમને બદલે 'ગાગાલગા, ગાગાલગા, ગાગાલગા, ગાગાલગા' એ માપનો નિયમ સચવાય અને દરેક 'ગાગાલગા'માં પાંચમી માત્રાએ લઘુ અક્ષર આવે એ નિયમ પળાય તો તાલનો નિયમ આપોઆપ સચવાય અને જેટલામી માત્રા પર તાલ હોય તે માત્રા અને તે પછીની માત્રા મળીને શુરુ અક્ષર થવો જોઈએ એ નિયમ આપોઆપ સચવાય, અને તાલ તુટતાં 'લાગે કવિતા લમડી' એ જોખમ ન રહે. પહેલાં જ્યારે પદ્યરચના મોટેથી બોલીને મંજલાવવાની પ્રથા હતી ત્યારે તાલના નિયમવાળી માત્રામેળ છન્દની રચનામાં પદ્ય વિશેષ જોડાતાં અને હવે જ્યારે પદ્ય રચના મનમાં વાંચી જવાની પ્રથા વિશેષ છે ત્યારે અક્ષરમેળવૃત્તની રચનાવાળાં પદ્ય વધારે જોડાય છે તેનું આ એક કારણ છે. અક્ષરમેળવૃત્તમાં લઘુ શુરુ અક્ષરની મર્યાદા સાચવ્યાથી પદ્ય જોડાય છે અને તાલ આપોઆપ આવી રહે છે એથી રચનારને સુકરતા લાગે છે.

આ મંતવ્યમાં એ લક્ષ્યમાં લેવાનું છે કે માત્રામેળરચના મૂળ અક્ષર-મેળરચનાપરથી ઉદ્ભવેલી હોવાથી અને એક શુરુ અક્ષરની બે માત્રા એ લઘુ

અક્ષરથી દર્શાવવાની શક્યતા અથવા એ લઘુમાત્રાને બદલે એક ગુરુ, અક્ષર-
મહત્વાની શક્યતા ઉપયોગમાં લેવાયાથી માત્રામેળ રચનાને અક્ષરમેળ કરવાની
ગોઠવણુ આ રીતે, ઉપયોગમાં આવી શકે છે માટે, તેમ થવા દર્ષ તાલને
આપોઆપ જળવાવા દર્ષ 'કવિતાને તાલ વિનાની લંગડી થતી', અટકાવવી
એ સલાહભરેલું છે. આ રીતે, દોહરાને ' ગાગા ગાગા ' ગાલગા, ગાગાગાગા
ગાલ ' એવું વિકલ્પે અક્ષરમેળરૂપ આપી શકાય કે જ્યાં એક ગુરુ અક્ષરને
બદલે તેજ ઠેકાણે એ લઘુ અક્ષર આવે અને અગીઆરમી માત્રાને ઠેકાણે
લઘુ અક્ષર આવે. એવો નિયમ રહે. એવી ગોઠવણુ ક્યાંથી તાલ, અક્ષરમેળ
રચનામાં સહેલાઈથી સચવાવાનો અને પઞ્ચરચનાને મુક્તતા પ્રાપ્ત થવાનો
સંભવ છે.

અસખત, માત્રામેળ કે અક્ષરમેળ બંને પ્રકારના બંધારણુ વિના પઞ્ચ-
રચના થાય એ છટ નથી; કવિતાના મૂળમાં રહેલા અંતઃક્ષોભ સાથે.
જે આન્દોલન જોડાયેલું છે તે રદ થઈ શકે તેમ નથી અને તે રદ કરવું
છટ નથી. તે માટે તેમજ સુન્દરતા માટે આન્દોલનવાળી વાણી આવશ્યક
છે અને આન્દોલન પિંગળમાં ફાલેલા છન્દો તથા વૃત્તોમાં અથવા નવા
ગોળેલાં છન્દોમાં કે વૃત્તોમાં શક્ય છે એ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ. એ
આન્દોલનો માટે રચનાપ્રકારના નિયમો રપટ હોવા જોઈએ. એવા
નિયમોનો અભાવ હોય ત્યાં સુખવસ્થાનો અનાદર કરવાની વૃત્તિ થાય છે
અને પરિણામે અંતઃક્ષોભના આન્દોલન વગરની વાણી કવિતામાં નબરે
એમ માન્યતા થાય છે અને એ રીતે વિરક્ત વાક્યો, દુર્બલ, પ્રાસ્તાવિક
વચનો, શિખામણીની ધાતો વગેરે કવિત્વહીન હકિતઓ કાવ્યપ્રદેશમાં દાખલ
થવાનો દાવો કરે છે.

આજથી ત્રીસ આંશીસ વર્ષપર ગુજરાતી કવિતા લખનાર 'ધણી
ખેરા શિક્ષકવર્ગના હતા; અને તે વેળાં એ સર્વમાન્ય ગણાતું:—

‘ પિંગળ પાઠ પઢ્યા વિના, કાવ્ય કરે કવિ હોય,
વળી વ્યાકરણુ વિના વેદ, વાણી વિમેળ ન હોય.’

આ-કારણથી સર્વ લેખકો પિંગળનો અભ્યાસ કરતા અને પિંગળનું
અનુસરણ કરતા. હવે પિંગળનું અગાન પ્રસર્યું છે અને તેની મર્યાદાના
નિયમોનો લંગ કરવામાં વિશેષતા છે એમ મનાવા લાગ્યું છે, માટે
મસર રચનાવડે કવિતાનાં આન્દોલન તથા સુન્દરતા સચવાય છે એ
ધ્યાનમાં રાખી નિયમનો આગ્રહ કરવો આવશ્યક છે. તેના અપકર્ષ થયો

છે, અને વિરસતા હોય ત્યાં તે છતાં પિંગળનો અનાદર કર્યાથી ખુબી આવી છે એમ મનાય છે. આને પરિણામે કાવ્યસાહિત્યમાં શિથિલતા બાપી છે. મથાળે જે છંદનું નામ લખ્યું હોય તે છંદનું માપ રચનાના ચરણોમાં મળે નહિ, અને અનેક છંદોના કકડા હગધડા વિના એકલા કરેલા જોવામાં આવે, માપમાં જ્યાં લઘુ અક્ષર જોઈએ ત્યાં ગુરુ જોવામાં આવે, ગુરુ અક્ષરને ઉતાવળે વાંચી લઘુ માનવાનો હોય અને ઉદ્દિષ્ટ કરેલા છંદને ખદ્દે તે છંદની ચાલ ગણવાની હોય, એ વગેરે અનિયમિતતા અનેક પ્રકારે જોવામાં આવે છે.

પિંગળના અનાદર સાથે બાકરણનો અનાદર પણ પ્રવર્તમાન થવા લાગ્યો છે તથા અલંકાર ઔચિત્યવાળા તથા રચિતર હોવા જોઈએ એ વાત ઉપર પણ દુર્લક્ષ થવા લાગ્યું છે. એક પ્રકારની શિથિલતાની જોડે અનેક પ્રકારની શિથિલતા નિભાવી લેવાની રીતે ચાલ છે.

ગુજરાતી કાવ્યસાહિત્યના મામર્યમાં આથી ક્ષતિ થાય છે. એ મામર્ય જ્યારે ધર્માર્થ રીતે જળવાશે ત્યારે કાવ્યસાહિત્ય આગળ વધવાનું શક્ય થશે.

હાલ પિંગળમાં જે અક્ષરમેળ અને માત્રામેળ હોય તથા વૃત્તો-કલા છે તેટલાજ શક્ય છે અને ઉચિત છે એમ ઠાઈ કહેતું નથી. કવિઓ વખતો વખત વિષય અને વૃત્તિના પ્રવાહની અનુકૂળતા માટે નવા છંદો અને વૃત્તો યોજે છે એ સુવિદિત છે. હરિગીતમાંથી વિષમ હરિગીત અને ખડ હરિગીત થયા છે. મેઘદૂતના ભાષાન્તર માટે મેઘ છંદ યોજાયો છે. ગુજરાતીમાં વીરરસ માટે યોગ્ય છંદ કે વૃત્ત નથી એમ ધણીને લાગ્યું છે. તે રસના કાવ્ય માટે રોળાવૃત્ત અથવા લાવણીનો ઉપયોગ ફોલ્કમન્દ થતો નથી એમ માલમ પડ્યું છે. કવિ નર્મદાશંકરે આ માટે વીરવૃત્ત યોજેલું, પણ તે પ્રચલિત થયું નથી. હાલના છંદ અને વૃત્તના ઇતિ-હાસ જડે તો તે પણ કવિઓની અનુકૂળતા માટે અથવા કવિઓની કલ્પનાનું પૂર ઝીલી લેવા માટે યોજાયેલા અને ખીળ જો-માંથી નીકળેલા માલમ પડશે પણ એ સર્વમાં અમુક નિયમ છે, આન્દોલનનાં મોજાને તે અમુક રીતે અનુસરે છે, અને તાલની ગતિને અમુક રીતે સાચવે છે. અર્થાત્ આન્દોલનની મુખ્યવસ્તુ વિનાના છંદ કે વૃત્ત હોઈ શકતાં નથી. આ સર્વમાં વક્તવ્ય એ છે કે આન્દોલનની સુ-વ્યવસ્થાનો અનાદર થવો ન જોઈએ. કવિઓને હજી સુધી છંદ તથા વૃત્ત

પડે આન્દોલનનો મુન્યવસ્થા માયમનાનું પ્રાપ્ત થયું છે, બીજું કાર્ષ સાધન એ સુખવસ્થા માટે જરૂર હોય તો તેનો સ્વીકાર કરવાને વાધો નથી, પરંતુ મનોભાવના જે આન્દોલનને લીધે તેની ઘસિત ગતિના ઉર્ડા મગમાં હંદ તથા અતર્ભૂત સ્પર્શ છે તે આન્દોલન છદ અથવા વૃત્ત પિનાના ગદ્યમાં નથી હોતી શકાય તેમ નથી એ સામાન્ય અનુભવ લક્ષમાંથી કાઢી નીકળે છે જે ઉર્ડા તથા વૃત્તના અભાવથી જે ન્યૂનના રહે છે તે છદના તથા વૃત્તના નિયમના ભગમાં પણ ગહેલી છે આન્દોલનની ગતિને તાલ જાણે કે બાધી ગાળી ઉચ્ચાચ્છની અમુક કાલ-મર્યાદામાં સાચવે છે, અને કા ૧ મોટેથી ખોલવાનું ન હોય ત્યારે પણ તાલની કાલમર્યાદા એની એ હોય છે. એ મર્યાદા આપોઆપ જળવાય તે માટે ઉપર વ્યવસ્થા થયેલી છે તેનો હેતુ એ નથી કે તાત્તે અનાદર થાય, પણ તાલ વિષેની કાર્ષપરીક્ષા ત્યાં મન્દ હોય ત્યાં પણ તાલનો નિયમ સચવાય એ હેતુ છે

નિયમો પાળ્યાથી કવિત્વ આવે છે એમ કહેવાનો હેતુ નથી, કવિત્વ તો રસાભાવિક શક્તિથી આવે છે, પરંતુ તેનો મૂર્તિમન્ત આધિર્ભાવ કદર્શિત ન થાય તે માટે નિયમો પાળવાની જરૂર છે અનુભવીઓના સાચા અનુભવને પરિણામે નિયમો ધડાય છે, તે માટે બલ કારણાત્મક નિયમોને મહત્ત્વ આપ્યું છે અલ કારણાત્મકો કહે છે તેમ રસવિષયમાં બારીક બામતોમાં સચેતસ ષય પ્રમાણમાં સહૃદય જનોની પરીક્ષા એજ પ્રમાણ છે

કાવ્યના બાહ્ય સ્વરૂપમાં હોય ન આવે એ માટે સહૃદય જનોએ સૂચવેલા ઉપાય આ રીતે લક્ષમાં રાખવા આવશ્યક છે. કાવ્યપ્રકાશમાં મગ્મટ કાવ્યના ઉદ્ભવ માટે આવશ્યક વસ્તુઓ ગણાવે છે કે -

શક્તિર્નિપુણતા લોકશાસ્ત્રકાવ્યાદ્યલક્ષણાત્ ।

કાવ્યજ્ઞશિક્ષ્યામ્વાસ દ્વિતિ હેતુસ્તદુદ્ભવે ॥

= કવિત્વવળીજરૂપ શક્તિ, સ્થાવર, જંગમ લોક, શાસ્ત્ર, કાવ્ય વગેરેના વિમર્શનથી આવતી નિપુણતા, કાવ્ય કરવાની અને સમજવાની શક્તિવાળાના ઉપદેશથી થએલો અભ્યાસ એ સર્વ કાવ્યના ઉદ્ભવમાં કારણરૂપ છે " (‘શાસ્ત્ર’માં નીચેના વિષયોના લક્ષણ દર્શાવનાર ગ્રન્થોનો સમાવેશ થાય એમ મગ્મટ કહે છે, છદ, આકરણ, નામ, હોય ક્યા, ધર્માર્થ-કામમોક્ષ, હાથી, ઘોડા ખડ્ગ મત્યાદિ) એ અર્થ કાવ્યના કારણરૂપ એટલા માટે છે કે કવિત્વશક્તિ હોય ત્યાં પણ એ શક્તિના સ્પૃહિતને પ્રદીપ

કરનારા તથા તેના તિરોધાનને અટકાવનાર અભ્યાસ અને નિપુણતા આવ-
સ્થક છે, અને જ્ઞાનના ભંડાર વિના તથા નિયમો પડે મિદ્ધ થતી મુગ્ધવસ્થા-
ની દૃષ્ટિર વિના કુશળ કૃતિ થતી નથી. આ ધોરણુ એકલા કાવ્યનેજ
નહિ, પણ મહત્ત્વ સાહિત્યને લાગુ પડે છે. માત્ર “કાવ્ય” પદનો વિસ્તાર
કરી તેને ઠેકાણે “ઉત્તમ લેખ” એ પદ જોમજવાનું છે, અને ‘કવિત્વ ખીજરૂપ
શક્તિ’ એ ઠેકાણે ‘લેખનશક્તિ’ એ પદ સમજવાનું છે.

કાવ્યમાહિલની શુદ્ધતા તથા તેના મામર્ય માટે જે ચર્ચા કરવામાં
આવી તે મામાન્ય સાહિત્યને પણ લાગુ પડશે. અભ્યાસ અગર બદુશ્રુતપણું
સર્વ લેખ માટે પ્રથમ આવશ્યક છે એ તો ઉપર કહ્યું છે. કવિતામાં કવિત્વ-
ખીજરૂપ શક્તિ આરંભમાં આવશ્યક છે તેમ ખીજ પ્રકારના સાહિત્યમાં
વિચારશક્તિ, વિચાર પ્રદર્શિત કરવાની શક્તિ, અને વિચાર પ્રદર્શનમાં
દક્ષતાની મહત્ત્વ લેવાની શક્તિ પ્રથમ આવશ્યક છે.

કાવ્યેતર સાહિત્યમાં પ્રથમ નવલકથાને મુકીશું. નવલકથા કવિતા
પેઠે કવિતાપ્રધાન છે. વાર્તાઓ પ્રથમ કાવ્યમાં
નવલકથાઓ કહેવાતી. એ મૂળભાષી નવલકથા નીકળી છે, અને
એ મૂળના પ્રસાદનાં કેટલાંક લક્ષણ નવલકથાના
અંગમાં હજી રહ્યાં છે. ગુજરાતી ભાષામાં વાર્તા રચનાર જુનાં કવિ મામળ-
ભટ્ટની ગ્યના કાવ્યમાં હતી. પ્રેમાનંદના આખ્યાનની સૌથી કોઈએ અહણુ
કરી હોય તો તે કવિ દસપતંગમે (વેનચરિત્રમાં) અહણુ કરી છે તથા
તેમાં મામર્ય દાખવ્યું છે એ માગે હાસ્યરમની તેમજ લીંગરમની ગ્યના
ચર્ચ શરૂ તેમ છે.

નવલકથાનું સાહિત્ય ગુજરાતી ભાષામાં હાલના યુગમાં નવુ થયેલું
છે. ગયા મેકાના ઉત્તરાર્ધથી એ સાહિત્યનો આરંભ થયો છે. પ્રેમાનંદનાં
“આખ્યાન” અને સામળભટ્ટની “વાર્તા”ની વસ્તુ અને ઝંઘી આ નવલકથા-
સાહિત્યમાં ઉતરી નથી. હાલની ગુજરાતી નવલકથા હજીજ સાહિત્યમાંથી
“ગેમેન્સ” અને “નોવેલ” ના નમુનાના મિશ્રણથી ઉત્પન્ન થઈ છે.
“રોમેન્સ” માંના અમાનુષ્ટાના કે અઘૌકિક ચમત્કરના અંશ ગુજરાતી
નવલકથામાં આવ્યા નથી, પણ ઐતિહાસિક કથાની રીત લઈ અદભુત
પ્રતાન્ત દર્શાવવાનો “રોમેન્સ” નો પ્રકાર ગુજરાતી નવલકથામાં નાખ્ય થયો
છે. વર્તમાન મગ્યના આમારિક લોકજીવનનું ચિત્ર અને આજની જાહેર
મવાનોની ચર્ચા એ “નોવેલ” ના અંશ પણ ગુજરાતી નવલકથામાં

લેવામાં આવ્યા છે. કેટલીક વિશિષ્ટ કૃતિઓ સિવાય નવલકથા-સાહિત્યમાં ઐતિહાસિક અંશ ઓછો થયો છે અને સાંસારિક અંશ વધ્યો છે. નવલકથાસાહિત્યનો વિશેષ વિકાસ શક્ય છે અને આવશ્યક છે; પંજી એ કાર્ય કરનારા લેખકોનું બાહ્ય ગુજરાતી ભાષામાં નથી. ઐતિહાસિક કથાની રીત માટે ઇતિહાસનો બહેનો અભ્યાસ આવશ્યક છે; અને, સાંસારિક લોકજીવનના ચિત્ર માટે કલ્પનાશીલતાની આવશ્યકતા છે, તથા સાંસારિક જીવનમાંથી નવલકથામાં દાખલ કરી કાપમ રાખવાના અંશી ચુંટી દાદવાની નિપુણતા તથા તે પર તત્વાન્વેષણની દૃષ્ટિ નાખવાની શક્તિ આવશ્યક છે. એ સર્વમાં અદ્ભુતતા તથા કુશલ વસ્તુસંકલના અને ભાવનામયતા આવશ્યક છે. સાંસારિક લોકજીવનના ચિત્રમાં વર્તમાન પ્રશ્નો સચવાના તથા તેનું પૃથકરણ કરવાનો પ્રયાસ આવવો જોઈએ અને એ પ્રશ્નો ઉકેલવાનો પ્રયાસ આવવો જોઈએ. અદ્ભુતતા માટે તો કહેવું જોઈએ કે ગુજરાતી પ્રજાના જીવનમાં અદ્ભુતતા ઝાઝી રહી નથી, અને હિન્દુસ્તાનના સામાન્ય જીવનમાં પણ તે રહી નથી. મેં એક પ્રસંગે કહ્યું હતું તે વચનો અહીં ઉતારી કહીશું કે “હિન્દુસ્તાનમાંથી જન્મેલા કપાઈ ગયાં છે, પ્રાંતો વચ્ચેનાં યુદ્ધ બંધ થઈ ગયાં છે, પગરસ્તાની લાંબી મુસાફરીઓ અને વણજારાની પોટો નાશ થઈ ગઈ છે, તેની અંદરના વાર્તાઓના પ્રસંગ રહ્યા નથી, તેમજ સાદસ ખાતર અગવધ સમુદ્ધોની સફર કરવાને પ્રજાને ટેવ બંધાઈ નથી, અને એ રીતે જીવન વ્યવહારમાં અદ્ભુતતાના અંશ આણી શકાય તેમ નથી.” એક ખીજું કારણ કહેવા જેવું એ છે કે પ્રજામાં સમૃદ્ધિ રહી નથી તેથી મોજશોખ, સુખોપખોમ, કે બહેજલાલીને લીધે અદ્ભુત પ્રસંગો ઉત્પન્ન થવાનો અવકાશ નથી. પણ પ્રજાનું જીવન ‘પ્રજાના ભાવનાઓથી’ ધમકારા ભરી રહ્યું છે. રેલ્વેથી, ટપાલથી, અને વર્તમાનપત્રોથી આખા હિન્દુસ્તાનમાં એકનગર પેઠે સંકલ્પોની આપણે યાવ છે, પ્રેમના; અને ચારિત્ર્યપ્રભાવના અનેક અવસરો ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યાં નવલકથાની અસાધારણ મોહકતા દર્શાવવા માટે જોઈએ તેટલા પ્રસંગ મળે તેમ છે અને સિદ્ધાંતો ચર્ચવા માટે જોઈએ તેટલી સામગ્રી મળે તેમ છે.” પરંતુ, નવલકથા લખવાના શોખવાળા લેખકોની શક્તિનો વધ માનિકોમાં અલ્પ પ્રમાણની અને કુંઠી વસ્તુની નવલકથા લખવામાં થઈ જાય છે. વિસ્તારી કથા લખવા જેટલો પ્રયાસ કરવાની તથા કલ્પનાપ્રભાવ દોડાવવાની શક્તિવાળો નવલકથાલેખક-

વર્ગ હજી મધ્યે નથી. “આપણા લેખકોની વૃત્તિ મિમાંસા તરફ જલ્દી વળી જાય છે, પરંતુ સંસારની અસારતાના અતિશય ચિન્તનમાંથી ઘડી-ભર છુટા થઈને પણ પડિતોએ આ કાર્ય હાથમાં લેવા જેવું છે; અને હાથમાં લેતાં સંસારની માયા બહુ સારી રીતે દર્શાવી શકાશે એમ તેમને માન્ય પડશે.” નાની નાની કથાઓ કરતા વિસ્તારી નવલકથા રચવામાં પરિશ્રમ વધારે કરવો પડે તથા અભ્યાસ વધારે કરવો પડે એ ખરું; પરંતુ, પરિશ્રમ તથા અભ્યાસ વિના ખીજ વિષય પેઠે સાહિત્યમાં પણ ‘મિદિ થઈ શકે તેમ નથી. પ્રજા જે જીવન જીવે છે તેનું દર્શન નવલકથા વડે જ પ્રજા સમક્ષ આગેદમ્ જીભુ થઈ શકે તેમ છે અને એ રીતે પ્રજાને પોતાની દૃષ્ટિ અંતર તરફ વાળતા શીખવાય તેમ છે. આવા પ્રયાસથી ખીજે અવાન્તર લાભ એ થાય તેમ છે કે હાલની નવલકથાના સાહિત્યમાં જે નીરમતા અને અયોગ્યતા છે તે શિષ્ટ નવલકથાલેખકવર્ગના ઉદ્ભવથી આપોઆપ હુમ થઈ જશે નવલકથાલેખન એ મનોરંજક વિષય છે, અને સુશિક્ષિત સ્ત્રીપુરુષોમાંથી ઘણા તે હાથમાં લઈ શકે તેમ છે. તે કાર્ય માટે પ્રજામાં રુચિ અને ઉત્સાહ ઉત્પન્ન કરવા તે તો આ પરિપદ સરખી પ્રવૃત્તિથી થઈ શકે તેમ છે. લેખકવર્ગમાંથી જે મોટા ભાગ માસિકો માટે કાળે લખવામાં તથા ટુંકી વાર્તાઓ લખવામાં પોતાની શક્તિનો ઉપયોગ કરે છે તે લોકજીવનનું ચિત્ર આપી તેમાંથી મર્મ દર્શાવવાનું આ કાર્ય માથે લે તો માહિત્યની તેમ જ પ્રજાની ઘણી સેવા થાય.

નાટકમાં કાળ અને નવનકથા બનેનો મમાવેશ થાય છે.

વિવિધ રૂસની નિષ્પત્તિના નાટકમાં પ્રસંગ આવી

નાટકો શકે છે તેમજ કથાની આવસ્થકતા તથા શક્યતા

નાટકમાં સ્થળે સ્થળે ઉપસ્થિત થાય છે. કવિતામાં

અને નવલકથામાં આવતા મનોરંજક વર્ણન મક્ષિત ગ્રંથમાં મારખે

નાટકમાં દાખલ થઈ શકે છે હૃદયગ્રાહી વસ્તુસંકલનાનો નાટકમાં અવકાશ

છે. મર્વત્ર કુચલ કથાવિધાન વિના લેખકને સિદ્ધિ મળતી નથી તે કારણ-

થી અથવા વિસ્તારી રચના શ્રમસાધ્ય હોવાના કારણથી હાલ નાટકરચના

તરફ ઘણા યોગ્ય લેખકોનું ઘસ જાય છે. પચાસ વર્ષ ઉપર ગુજરાતી

ભાષામાં નાટકો લખાવા માંડ્યાં, પણ હાલ તે પ્રવાહ અટકી ગયો છે.

રંગભૂમિ ઉપર નાટકો ભજવવાનો પ્રયોગ ઘણો વખો છે તે છતાં શિષ્ટ

નાટકોનું માહિત્ય બહુ જૂજ હોવાથી રંગભૂમિ માટે ખામ ઉપયોગી થાય

એવાં નાટકો, લખનારનો વર્ગ, ઉત્પન્ન થયો છે. આ વર્ગને હાથે, ઉત્તમ રચના થાય એ શક્ય નથી. રંગભૂમિ ઉપરની પડદા તથા રોશનીની ગોઠવણો, કંમરો, ધડાકા, તથા ખીજી શક્તિઓને અનુકૂળ થાય એવી રચના રચવા તરફ તેમની ઈર્ષ્યા હોય છે. ઉત્તમ લેખકોના નાટકોની રચના રંગભૂમિને અનુકૂળ કરવામાં આવે એમ થવાને બદલે ઉત્તમ-લેખકો રંગભૂમિના ઉપર કહેલી યુક્તિઓને અનુકૂળ રચનાઓ કરે એમ ઘણી વાર બને છે. મંગીતને રંગભૂમિ પર વિશેષ મહત્ત્વ આપવામાં આવે છે તથા સર્વ પાત્રો મર્વ પ્રાંગે મંગીતમાં જ ઉચ્ચારણુ કરે અને નાટક તે સંગીતવિધાનો એક (opera) હોય એવી માન્યતા થાય છે. આને પરિણામે નાટકની કાવ્યમયતા ગૌણ થઈ જાય છે અને રંગભૂમિ પર કવિતા તથા અભિનય કરતાં પડદા, દેખાવ, કંમરો, એ વગેરે યુક્તિઓ તથા સંગીત પ્રધાન પાલ્લે પામે છે. આ રીતે નાટક તે કવિતા છે એ વાતનું નિસ્મરણ થાય છે અને અભિનયદ્વારા કવિતા દર્શાવવાને બદલે આજ્ઞા તથા યુક્તિઓ દ્વારા એ કાર્ય થઈ શકે એમ માનવામાં આવે છે. નાટકકારની રમિકશ્ચાને આવે રથાને પોપણ મળવાનું શક્ય હોતું નથી. આનો એજ ઉપાય છે કે શિષ્ટ લેખકો તરફથી નાટક લખાય અને રંગભૂમિ ઉપર, તે ભજવવાની ગોઠવણુ શોખ ખાતર ભજવનાર (amateur) વર્ગ તરફથી પ્રયામ થાય. આમ થાય તો જ નાટકસાહિત્ય અને રંગભૂમિનો ઉત્કર્ષ થાય. ઉત્તમ પ્રકારનાં નાટકો રચાય અને પડદા, રોશની વગેરે મૃત્રિમ સામગ્રીના બાકુલ્ય વિના તે ભજવાય તથા જ્યાં મનોભાવનો મંગીતમય આલેખાવ થયોયોગ્ય હોય અથવા મંગીતનો ખામ પ્રગ્રમ હોય ત્યાં જ નાટકમાં મંગીતનો પ્રયોગ થાય. આરી અનુકૂળતા આંવી મજે તે નાટકસાહિત્ય તથા રંગભૂમિની ઉન્નતિ થાય અને મંગીતનું ઔરવ સચવાય. રંગભૂમિ અને નાટકસાહિત્યની ગતિ મમકાલીન હોય છે અને રંગભૂમિ રસિકતાને અનુકૂળ હોય તે વિના નાટકસાહિત્ય પરિપૂર્ણ સામર્થ્યથી ઉદ્ભૂત થતું નથી; નાટક માટે જે વિશેષ પ્રતિભા આવશ્યક છે તે જ્યતન કરી ઉપજાવી શકાતી નથી. પણ તેના આલેખારને જે મૃત્રિમ માત્રમીઓનો અંતરાય નડે છે તે દૂર કરવાની તે પ્રતિભા જ્યાં હોય ત્યાં તેનો વિજય થાય એ શક્ય છે. આ માટેની અભિ-લાષ્ટા યત્ન કરતાં એ આશા દર્શાવીશું કે અનેક દેશોના સમર્થ નાટકકારોની કૃતિઓનો ઉઠો અભ્યાસ ગુજરાતના વાચકવર્ગમાં ફેલાયે અને જન-સ્વભાવ પરીક્ષા તથા કષ્ટનાના ઉદ્ધવનરડે પાત્રલેખનની તથા વસ્તુસંકલનની

કળા વિકાસ પામશે. વ્યવહારના અને વાતચિતના સામાન્ય પ્રસંગો ઉંડા હૃદય-વેપલુ વિના લઘુભાર કથામાં દાખલ કરવાનો હાલના યુરોપના નાટકસાહિત્યનો ખુનિ ગુજરાતીમાં આજુવાનો કેટલોક પ્રયાસ થાય છે, પરંતુ, સર્વાનુભવરસિક કવિતાની ગહનતા ચચાર્થ દર્શાવનાર સાહિત્ય થાય તે પછી એવા લઘુભાર સાહિત્યનો અવકાશ આવે. હાલ તો પાત્રોના સ્વભાવના સૂક્ષ્મ પૃથક્કરણ તથા અન્વેષણ કરનારા નાટકોના સાહિત્યની આવશ્યકતા છે. અમુક જ્ઞાતના મનુષ્યસ્વભાવ વિધિવિધ પ્રસંગો આવતાં કેવાં પરિવર્તન પામે છે, જુદા જુદા પરિસ્થિતિમાં જુદા જુદા રસનો નિષ્પત્તિ વેળા જુદા જુદા મનુષ્ય કેવી વૃત્તિમાં આવે છે, કેવા વચન હિચારે છે અને કેવાં આચરણ આચરે છે, એ સૂક્ષ્મ પરીક્ષા કરવાની અને પ્રકટ કરવાની શક્તિ ખીલે ત્યાંસુધી નાટકસાહિત્ય સામર્થ્યહીન રહે છે, અને એવાં સામર્થ્યનો ઉદ્ધાસ યત્ન પહેલાં નાટકકારો એ શક્તિ અજમાવવાનો પ્રયાસ છોડી દઈ લઘુભાર રચનામાં પ્રવૃત્ત થાય તો નાટક-સાહિત્યનો હિંદય શક્ય નથી.

નિર્બંધનું સાહિત્ય રચવાનો આરંભ કવિ નર્મદાશંકરે કરેલો તે પછી નિર્બંધનું સાહિત્ય કંઈક આમળ વધ્યું છે, પરંતુ નિર્બંધો જેવી સુદૃઢ, સુઘટિત તથા મધુર રીંછીવાળું ગદ્ય સામર્થ્યવાન થાય તેમ છે તેવું ગદ્ય ગુજરાતી ભાષામાં હજી બધાયું નથી.

ગ્રૌંડ સુંદર ગદ્યલક્ષી માટે ઇતિહાસના બહોળા સાહિત્યની આવશ્યકતા છે. એમ જણાય છે કે ઇતિહાસ લખવાનો શોખ ગુજરાતી લેખકોમાં હજી જાગ્યો નથી. ઐતિહાસિક વૃત્તિ ઉત્પન્ન થાય એવું ઇતિહાસવાચન ગુજરાતી પ્રજામાં ફેલાવો પામ્યું નથી. ઇતિહાસના સાહિત્યમાં જીવનચરિત્રનો સમાવેશ થાય છે ગુજરાતી ભાષામાં થોડા ઇતિહાસ લખાયા છે અને ધણાં થોડાં જીવનચરિત્ર લખાયાં છે. ઇતિહાસ તરફની આ ખેદરૂપી આગ્રહનીય છે. ઇતિહાસ તથા જીવનચરિત્ર આરૂં કરવાની શોધખોળ તથા સામગ્રી મંત્રણ માટે બહુ જોઈ પ્રયાસ થાય છે. એ શોધખોળ માટે વિશાળ ક્ષેત્ર છે પરંતુ કોઈ પ્રકારના આલસ્યથી આપણે ઐતિહાસિકતામાં બધાંઈ ગંદીએ છીએ. જે પ્રજાત્વની ભાવના દેશમાં સ્પુરણમાન થઈ રહી છે, તે પશુ ઐતિહાસિક વૃત્તિને ઉત્તેજિત કરતી નથી. બીજાઓના લખેલા ઇતિહાસોના ભાષાન્તરવડે આપણે ચચાવી લઈએ અને તેમાંથી ઇતિહાસની

મામત્રી વીણી કાઢી મંત્રોષ માનીએ એ આપણી આકાંક્ષાનું અરૂપ પ્રમાણ દર્શાવે છે. માત્ર નિશાળોમાં શીખવવાના શાળાપયોગી અને બાળાપયોગી ઇતિહાસ રચાય તેનું કંઈ બહુ મહત્ત્વ નથી. આપણા દેશના અને આપણી પ્રજાના ઇતિહાસ તથા જીવનચરિત્ર આપણે, હાથે આપણી બાયામાં લખાવા જોઈએ. આપણા ઇતિહાસનાં સાધનો આપણે શ્રમ કરી સાધ્ય કરવા જોઈએ. આપણા પ્રજાજીવનની જુના કાળની હકીકત આપણે યથાર્થ રીતે ચીતરવી જોઈએ એટલુંજ નહિ, પણ ઇતિહાસ અને જીવનચરિત્રના ક્ષેત્રમાં આપણે આગળ પગલાં ભરી ખીજ દેશના ઇતિહાસ રચવા તરફ પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ. આપણા દેશના મહાન સ્ત્રીપુરુષોની જીવનકથામાં રહેલું પ્રજાત્વ આપણે પ્રદર્શિત કરીશું નહિ, તો એ કાર્ય બીજું કોણ કરશે ? હિંદુસ્તાની પ્રજામાં ઐતિહાસિક વૃત્તિ મંદ છે એમ કહેવામાં આવ્યું છે તેનો રદિયો ધણા પ્રાન્તોએ ઇતિહાસના મથો રચી આપ્યો છે, પણ ગુજરાતમાં એવા પ્રયત્ન થવાના ચિહ્ન જણાતાં નથી. ઇતિહાસ ગ્રંથનામાં માત્ર તવારીખ આપવાનું નથી હોતું, પણ રાજકીય ક્રાન્તિ, સમાજજીવનની ઘટના, તથા બાયાનો ક્રમ મૂળમાંથી દર્શાવવાના હોય છે, અને તેમાંથી ફલિત થતું તત્ત્વજ્ઞાન સચવવાનું હોય છે. મેદાસે કહે છે તેમ ઇતિહાસમાં કવિતા આવે છે તેમજ દ્વિસુદી આવે છે, વિશિષ્ટતાવાળા તથા દૂર પહોંચતા પરિણામવાળા બનાવોનાં વર્ણનમાં રસિકતા ઉદ્ભૂત કરવાનો પ્રયત્ન હોય છે અને બનાવોના અને તેમના કારણો તથા પરિણામના વર્ણનમાં તત્ત્વમિમાંસાનો પ્રયત્ન આવે છે. જન-સમાજમાં પ્રવર્તેલા રિવાજો, પ્રજાનું માહિત્ય, પ્રદેશમાં ફેલાયેલા ધર્મ, દેશની કારીગરી, ઉદ્યોગ, વેપાર, એ સર્વનું ચિત્ર દાઢવામાં કલ્પના-આધારની મહા-યતાથી ત્રિખરાયલાં દર્શિબિન્દુઓને એકત્રિત કરી શકાય છે. આ મર્વ કાર્ય ગંભીરતાથી કરવાનું માથે લેનારા ઇતિહાસ લેખકો ઉદ્ભૂત થાય સારે ઉચ્ચ પ્રકારનું ગદ્ય બાયામાં લખાય અને ઉત્તમ ગૈલીનો બહાર ભરાય.

અર્થશાસ્ત્ર, સમાજશાસ્ત્ર, ગણનીતિશાસ્ત્ર એ વગેરે વિષયોનું સાહિત્ય ગુજરાતી બાયામાં છે જ નહિ. એ જોટ ચાર પાંચ બાયાન્નરોથી પુગાય તેમ નથી. એ શાસ્ત્રના અભ્યાસમાં નિપુણ પડિનો તરફથી નવા મોલિક (original) મથો એ વિષયના રચાય સારે એ મંદંધી સાહિત્ય થવા માટે. એને એ વિષયના વિચાર તરફ લક્ષ જતાં નવા વિચાર પ્રદર્શિત કરવાની પ્રવૃત્તિ થવા માટે. જતેર જાનના પ્રમંથોમાં આ વિષયોની છુટક

ઉપલક્ષ્યા ચર્ચા કરવા આપણે તત્પર ગદીએ છીએ પરંતુ, આ વિષયો-
નો શાસ્ત્રીય અભ્યાસ કરવાનો શ્રમ લેવાની ઇચ્છા આપણામાં વિદ્યમાન
નથી એ વિષયોના નાના નિબંધ હજી લખાવા માડ્યા નથી તો વિસ્તારી
પરીક્ષાવાળા અથો-શ્રમસાધ્ય અથો-નખાવાની હાલ ત્રી રીતે આશા
ગાળી શકીએ ? આપણે આ વૃત્તિથી સર્વથા વિમુક્ત છીએ એટલું જુન
રી આ વિષયોના અભ્યાસપૂર્ણ શિષ્ટ અથો લખાશે એવી આશા રાખ-
નાર્માંજ હાલ તો મતોપ માની શકીએ

ઇતિહાસ જીવનચરિત્ર, અર્થશાસ્ત્ર, મમાજશાસ્ત્ર, અને ગજનીતિ
શાસ્ત્ર સરખા વિષયો પર ઔદ અથો લખાય માત્ર તવારીખના ઇતિહાસ
સબધી નહિ પણ લોજીવનનો ઇતિહાસ લાપાનો ઇતિહાસ, સાહિત્યનો
ઇતિહાસ, ધર્મનો ઇતિહાસ, એ વગેરે ઇતિહાસના અથો લખાય-તે વિના
ગુજરાતી લાપાનું ગદ્ય સમર્થ, વેગવાન અને વિવિધ વિષયોને પહોંચી
વળનાર થવાનું નથી આધ્યાત્મિક વિષયો મધી, નીતિમિમાસા મંબધી,
અને તત્ત્વચિંતન મંબધી મૌનિક અથોની પણ અપેક્ષા છે માત્ર એ વિષય
માં જોખમ એ ગ્રંથેનું છે કે એવા વિષયોમાં પ્રવેશ રતા આપણે આપણી
મામાન્ય નિમ્નવૃત્તિમાં પડી જઈએ અને અમાર માના છે, ' નમીમ
બગવાન છે એના નિર્જીવ વામ્બોની શુદ્ધ પુનરુક્તિમાં ખેચાઈ જઈએ
તો આ વિષયોમાં ઈ મિમાસા થાય નહિ અને નવું સાહિત્ય રચાય
નહિ આપણે દિમતથી એ લખની સામે ધક્કો સ્ટીએ અને જીવન જીવ-
વાનું છે તો તે સફળતાથી જીવી શકીએ અને જોડના ગર્ત આવે તેટલાની
પાઠ જઈ શકીએ એવી સમગ્ર દૃઢતા ધારણ કરી રાકીએ ત્યાં સુધી
આપણે ઉત્કર્ષિને માગ કમણુ નરી રાકીએ એમ નથી એ લક્ષમાં રાખીશું
તો નિગાશાવા મા ફરી જતા બચીશું

નાનના જે વિષયો છે તે મરમા પ્રગતિ કરનારા સાહિત્યની આવ-
શ્ય ના છે નિજાન ગણિત વ્યા ગણુ, એ વિષયના અથો માત્ર બાલો-
પોગી કે શાઓપોગી નહિ, તેમજ ભારાન્તરમય નહિ પણ મૌનિક વૃત્તના
અને વિસ્તારવાળા લખાવાની જરૂર છે એનું સાહિત્ય હજી થના માડ્યુ
નથી પરંતુ તે થવા માડશે ત્યારે આપણામાં જગૃતિ આવી છે એવી
ખાતી થશે પડિતો આ મંબધી વિચાર ગવા માડશે ત્યાર પછી તેમના
વિચારુ માહિત્ય વખાશે

ગુજરાતી લાપાનો વિસ્તારી માર ગ્યવાની પરમ આદરપાતા સર્વ

માન્ય છે છતાં એ કામ હજી અધૂરું છે નર્મદાકાંઠે એકલે દ્વારે એ વિષયમાં ભારે પ્રયામ કરેલો તે પછી એટલા આગ્રહથી બીજા કાંઠે એ કામ થયું વખત સુધી ઉપાડી લીધું નહિ એ બેદગી છે ગ ગ સદ્ગુણાઇ મોક્ષદામ પટેને એ ધારણે ગુજરાતી કાર બહાર પાડેલા છે અને ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીનો મદદ પ્રયામ હજી ચાલુ છે અધૂરી સામગ્રીના કાપથી હવે ચાલે તેમ નથી અને વિદ્વાનો તરફથી જનજનતાના કાપ ગ્યામે ત્યારે આ મોડુ વર્ષ આગળ વધશે ગુજરાતના જુદા જુદા સ્થળોના અને જુદા જુદા ધંધાના ખામ સંબંધનાજો ન્યુપ્રિંટ માથેનો તથા શબ્દોના ઉપયોગના ઉદાહરણ દર્શાવનારા માહિત્યમાના ઉત્તરો સાથેનો અર્થ કાપ ગ્યામ અને અસ્ત કાગળી, ગાળી, દિદી, મરાઠી, વગેરે ભાષાઓના સમાનાય શબ્દો તેમજ દર્શાવનારા આવે એ વર્ષ હવે થોડા સમયમાં સિદ્ધ થશે એમ કહીને તો આપણે અસાધ્યનિવૃત્ત ગણાઈવું નહિ

હિંદુસ્તાનના બીજા પ્રાંતોની ભાષા તથા તેના માહિત્ય વિશેનો પરિચય સુઝ જનો માટે આવશ્યક છે, અને એવો પરિચય મેળવ્યા વિના વ્યક્તિની કેળવણી અધૂરી રહેશે, એ બાવ ઉત્પન્ન થશે ત્યારે બીજા પ્રાંતોની ભાષાની તથા તેના માહિત્યની ગુજરાતી ભાષા ઉપર કેવી અસર થઈ શકે તેમ છે એ સાક્ષાત્કાર થશે ગુજરાતી ભાષામાં પુસ્તકો લખાવા માંડ્યા તે પહેલાં હિંદુસ્તાનના બીજા પ્રાંતોની પેઠે ગુજરાતમાં પણ વિદ્વાનો વ્રજ ભાષામાં પુસ્તકો લખતા એ પ્રથા હવે જતી રહી છે, પણ વ્રજ ભાષાથી ગુજરાતી ભાષા પર તથા ગુજરાતી સાહિત્ય પર પડેલા અંશકાર હજી કાપમ છે એ લક્ષમાં લેતા વ્રજ ભાષાનો અને તે પછી થએલી હિન્દી ભાષાનો પરિચય ગુજરાતી ભાષાનું બધારણ સમજવા માટે તથા ગુજરાતી સાહિત્યનો ઇતિહાસ સમજવા માટે ખેલે આવશ્યક છે તેના સાક્ષાત્કાર ત્યારે થશે આથી કૃષ્ણ એકે દરજ્જે મરાઠી ભાષા ગુજરાતી ભાષા સાથે મેપકંમાં આવી છે ગુજરાતમાં પેશ્વાનું રાજ્ય રહ્યું તે વરમિઆન ધણા મરાઠી શબ્દો સાધારણ વ્યવહારમાં અને ખાસ કરી રાજ્યતંત્રના વ્યવહારમાં પ્રચલિત થયા અને વડોદરામાં ગાયકવાડનું રાજ્ય સ્થપાયા પછી મરાઠી ભાષાનો ને મરાઠી સાહિત્યનો સંસર્ગ ગુજરાતના લોકોને વિશેષ થયો હિન્દી અને મરાઠીનો પરિચય હાવના જમાનામાં ગુજરાતમાં પ્રવર્તમાન નથી હવે બંગાળી સાહિત્યનો પરિચય ગુજરાતના વાચકોને વિશેષ થવા

લાગ્યો છે. એ લાપાઓનો પરિચય આ ગ્રંથિતિને લીધે ઉપયોગી છે તેમ જ સમસ્ત સારતત્વર્થમાં વસતા લોકોની ભાષા તથા તેમનું માહિત્ય દરેક પ્રાન્તના મુલગનોએ મારી રીતે મળ્યું નોંધ્યું તે વિના સારતત્વર્થના જીવનથી તેઓ ઘણા અણુવાકેદગાર ગેદે અને મમસ્ત દેશનું જીવન જીવી શકે નહિ. એ દારણથી પણ એ જરૂરનું છે કે હિંદુસ્તાન માં જોવાતી મુખ્ય ભાષાઓમાં તથા તેમાંના માહિત્યમાં, ગુજરાતના વિદ્વાનો નિપુણ હોવા જોઈએ.

મદ્યમાહિત્યમાં દયા કયા વિવિધ વિષયો ગુજરાતી ભાષામાં પ્રિયવદા નોંધ્યું તે વિષે ઉપર કેટલીક સૂચનાઓ કરી છે, પરંતુ મદ્યમાહિત્ય માટે એવી સૂચના કરી નથી. આનું દારણ સુગમ છે. પદ્યમાહિત્યમાં મુખ્ય ભાગ તે કવિતા છે. કવિતામાં લાગણી અને ભાવના આવિભાવના લેખ લખાય છે. એક વેળા પદ્યમાં ઇતિહાસ, જૂગોળ વગેરે ગ્યવાસ આવતા પણ તે સમય હવે ગયો છે. સ્મૃતિને મદદ કરવા માટે પણ એવાં વિષયો હવે પદ્યમાં ગ્યાતા નથી.

“ધરિન હિંદુસ્તાનને, સિવામ અર્ગસ્તાન,
જહા, ચીન જાપાનને, શિયા તુર્કસ્તાન.”

“હું મરાઠા રાજ સિવાજી ને રાજાજી,
વમતી રામરામ, પછીથી થયો શિનાજી”

“એ. ખી. ગી. ડી. ઇ. એફ. જી. એચ. આઇ. જી. જી.
કે. એલ. ને. એમ. પી. એન. ઓ. પી. ક્યુ. આયુ.
આર. એસ. ટી. યુ. વી. ને. ડબલ્યુ. વળની, એફ,
વાઈ. જે. મૂળાક્ષરો, ધર્મેશ આ. પેમ.”

એવી રચના હવે પદ્યમાં થતી નથી તેમજ જ્ઞાન, ઉપદેશ, અને તત્ત્વચિન્તનના પદ્ય બહુધા રચાતાં નથી કવિતાનો પ્રમાણ હેતુ તે આનંદ છે, અને પ્રત્યક્ષ રીતે શિક્ષક પેદે કે ભાષણકર્તા પેદે મોઢા આપવો તે કવિતાનું કામ નથી એ બહુધા મર્ત્તવ રીકાર થયો છે.

‘એ જાણુ વાત કે ક્યાં છાંની, ત્યાં હિલા નવ ગદિયે

નુમગ વિષુ વાત ન કરિયે, ઇન્જાવિષુ નવ વગિયે જીરે.’

એવાં ઉપદેશના પદો હવે બહુધા રચાતા નથી તત્ત્વચિન્તન અમૂર્ત-રૂપે દશ પદ્યમાં લખાય છે, પરંતુ કવિતામાં લાગણી અને ભાવનું પ્રાધાન્ય

ન્ય હોયું જોઈએ એ લાવના સર્વમાન્ય થાય છે એમ જણાય છે. સાગણી અને લાવ એ કવિની સ્વયંભૂ ઊર્મિનો વિષય છે તેથી કવિતામાં શું લખાવું જોઈએ તેનું વિવેચન થઈ શકે તેમ નથી. કેવા વિષયો કવિત્વને યોગ્ય નથી એટલેજ નિર્દેશ થઈ શકે એમ છે. આ સંજ્ઞામાં અહીં એટલુંજ કહીશું કે વીરરસ કવિતામાં દાખલ કરવા જે પ્રયાસ નર્મદાશંકરે કરેલા તે તેમના પછી ભીમરાવ ભોળાનાથ તથા હરિલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવ સિવાય બીજા દોષીએ કર્યા નથી. તેથી ગુજરાતી કાવ્યસાહિત્યમાં વીરરસની અપેક્ષા છે, અને તે રસ પણ અિલ્લવે જોઈએ એટલું કહેવું અપ્રામશિક નથી.

વીરરસ સાથે દેશભક્તિના પ્રયોગ પણ નર્મદાશંકરે અને ભીમરાવ ભોળાનાથે તથા હરિલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવે લખેલા તે પણ કવિવર્ગની દષ્ટિ આગળ રજૂ કરીશું કે એ વિષયની વિસ્મૃતિ ન થાય.

વિવેચન સાહિત્ય—સાહિત્યમાં જેનો સમાવેશ થઈ શકે એવા અનેક વિષયો ગણાવતાં સર્વ વિષયોના સાહિત્યને નિર્ધારિત કરનાર તથા યોગ્ય મર્યાદામાં રાખનાર વિવેચનસાહિત્યની ગણના કરવાનું બૂલી જવું ન જોઈએ. વિવેચનની કસોટીમાં મમરત સાહિત્ય જરૂર મૂકાવું જોઈએ. તે વિના પ્રયોગ યથાયોગ્ય મધ્ય થઈ શકતું નથી. કવિ કાલિદાસ કહે છે તેમ—

દમ્ભઃ સંલક્ષ્યતે હમ્ભૌ વિશુદ્ધિઃ ક્યામિકાપિવા

સુવર્ણને અમિમા નાખ્યા વિના જણાવું નથી કે તેમાં શુદ્ધતા કેટલી છે અને જેને લીધે થએલી કાળાશ કેટલી છે.

દૃષ્ટદર્શન એ વિવેચનનું કાર્ય નથી પરંતુ કૃતિમાંના ગુણ અને દોષ જુદા પાડવા, કૃતિમાં ક્યા ગુણ છે અને ક્યા દોષ છે તે જોણી કાઢી રજૂ કરવા, કૃતિની ખુખીઓ દર્શાવવી, અને કૃતિનું સમસ્ત સ્વરૂપ લક્ષમાં લઈ તેની તુલના કરવી એ વિવેચનનું કાર્ય છે. આવા વિવેચનસાહિત્યની ગુજરાતી ભાષામાં ખોટ છે. તેનું કારણ કે વાચકોના તેમજ લેખકોના લક્ષમાં વિવેચનનું મહત્વ ઉતર્યું નથી. મન્યોની યથાયોગ્ય તુલના થાય તે લેખકોને લાભપ્રદ છે, તેમજ વાચકોને લાભપ્રદ છે. એવી તુલના વિના સાહિત્યમાં સુરચતા આવતી નથી, પોતાની કૃતિની કિંમત લેખકોને મમનતી નથી, તેમજ લેખકોની કૃતિઓની કિંમત કી રીતે આકર્ષી તેનું માર્ગદર્શન વાચકોને મળતું નથી. આ કાર્ય કરવાનું માથે લેનાર વિવેચકની જવાબદારી ભારે છે. જે પ્રદ્યંસાનાં વચન અને જે દોષદર્શનનાં વચન લેવાથી એ કાર્ય

સિદ્ધ થતુ નથી. વિવેચક પોતે મહુચુત હોવો જોઈએ, અને પોતાના અધ્યામનો લાભ વાચકોને મળે એવી રીતે તેણે પ્રવૃત્તિ કરી જોઈએ વિવેચનસાહિત્યના સુપ્રખ્યાત વર્તમાન ઇતિહાસલેખક તથા સાહિત્ય પરીક્ષા યોગ્યના પ્રવીણ લેખક મિ જ્યોર્જ સેમન્ડ્સજરી વિવેચકની યોગ્યતા માટે આ પ્રમાણે માર્ગ દર્શાવે છે —

“ મૌથી પહેલો અને મહાન નિયમ એ છે કે વિવેચક વાચક જોઈએ, અને મની શકે ત્યા સુધી બધું વાંચતુ જોઈએ. વિવેચક જોઈએ મમયનું સાહિત્ય વાચનાનું મૂકી દે, ગમે તેટલા નાના પથ્થુ વારતવિક મહત્વના કોઈ લેખકની કૃતિઓ વાચવાનું મૂકી દે તો તે વિવેચક પોતાનું દૃષ્ટિમિત્ત સુસ્થતામાથી ખસેડી દે એ જોખમ રહે છે. બીજા સાહિત્યની ગણના કરવાનું વિવેચક ધ્યાનમાં ન રાખે તો તેની રિયલિટી એવા જ જોખમમાં આવેલી થાય વળી વિવેચક નિગ્નતર પુસ્તકો, લેખકો અને સાહિત્યોની સરખામણી કરવી જોઈએ કે એ મર્વમાં શી તફાવત છે તે તે જોઈ શકે પણ પ્રાથમ બીજાના અજ્ઞ નથી માટે તેની તરફ અરુચિ થાય એ હેતુથી એ કાર્ય તેણે કરવું ન જોઈએ, અને વળી કોઈ પુસ્તક જોયા સિવાય તેમાં શું આનંદ જોઈએ એનો ખ્યાલ તેણે જનતા સુધી મનમાં બાધવો ન જોઈએ, અર્થાત્ જો પદ પર તે જમી પાડે તે અને તેટલી મહાજથી તૈયાર કરવો જોઈએ અને રેખાઓની યથાસ્થિત મૂર્તિ તેમાં પ્રન્ટે એવી તૈયારી તેણે કરી જોઈએ પણ તે સાથે એ મહાજ પણ બારીક રીતે લેવી જોઈએ કે પદમાં સૂક્ષ્મતમ પણ રેખા હોવા કે હાથનો અવરોધ ના નડે અને પાટવાની જમીનું રૂપ અથ્થુ પ્રમાણમાં બદલાય નહિ ”
(‘ History of Criticism ’)

મધની પરીક્ષા મળ્યામાં ‘ નિયમો ’ અને ‘ સિદ્ધાન્તો ’ એવા બેદ કરવામાં આવે છે ‘ નિયમો ’ વસ્તુ જન્દ, લાપ્યા, અને શેલી જેવી મહત્વની બાનતો વિષે હોય અને ‘ સિદ્ધાન્તો ’ મુદ્દાની બાનતો વિષે હોય છે, એટલે સમસ્ત કૃતિથી વાંચનારના મન પર કેવી અમર થાય છે, તથા તેની કલ્પના કેવી રીતે ઉત્તેજિત થાય છે, એ પરીક્ષા સિદ્ધાન્તો વિષેની ‘ વિવેચનમાં ’ નિયમો ” જોણું છે અને ‘ સિદ્ધાન્તો ’ મુખ્ય છે તથા વિચારમાં લેવા યોગ્ય છે, એમ કેટલાકનું કહેવું છે નિયમોથી ગુણદોષનું દર્શન થાય છે, પણ જમાના બદલાતા તેનું મહત્વ બદલાય છે પરંતુ, ‘ સિદ્ધાન્તો ’ મનુષ્યના મનને લગતા હોવાથી સર્વ કાળમ

એના એ ગહે છે, એમ કદનામું માનવું છે નિયમોને હદ ઉપરાંત મહત્વ આપતા વિવેચન કૃત્રિમ થઈ જાય છે એ ખરૂં છે, પરંતુ ‘નિયમો’ પણ રમિકતાનાં કોઈ ધોરણો પર ગ્યાયેના હોય છે અને જમાને જમાને રચિયો બદલાય, પરંતુ ગસિ તાનું ધોરણ બદલાય નહિ એ વક્ષમાં લેતા નિયમો છે અનુભવના પાત્ર છે એમ કદી સમજે નહિ. અત્યંત નિયમોને અક્ષરશઃ વાળી ગહેવું ન જોઈએ પરંતુ નામો મ ગહેવું હાઈ જમાનમાં રાખવું જોઈએ ઉદાહરણ કાઈ શબ્દ કે વિચારની પુનરુત્થિ ન થવી જોઈએ એવો નિયમ છે, પરંતુ પ્રતેક પ્રમતે સખ્દ તથા વિચારની પુનરુત્થિનો સંભવ હોય છે અને તે પુનરુત્થિ વિના ન્યૂનતા જાણાય છે આવા પ્રસંગમાં નિર્ણાયક વાત એ છે કે ખીજા શબ્દ કે વિચારની ખામીને કીવે અથવા વિના પ્રગોજન પુનરુત્થિ થવી ન જોઈએ એટલે અશે એ નિયમ માન્ય રાખવા જોગ છે ગમિતાના ધોરણો શી રીતે ગોઠવવા એ અભ્યાસ કરવાની મનને ટેવ પડે અને તુલના કરવામાં મન કસાય એ નિયમોની મોટી મિમત છે વિવેચક નિયમોથી માહિતગાર હોવો જોઈએ પણ નિયમોના કયા ઉપયોગ કરવો અને કયા ન કરવો એ નિર્ધારણા મરનાની વિવેચકમાં શક્તિ હોવી જોઈએ અને નિયમોના અનુસરણથી કૃતિમાં સરસ આવડતુ નથી, એ મોટી વાત બૂધી જવી ન જોઈએ મત્ત તો લેખકના મનમાં ભાવનાવડે સિદ્ધ થાય છે પણ ભાવનાનો નકાર ઉત્તમ હોય ત્યાં નિયમોમાં મહેની રીતિથી વિગેધી માગ મદજુ થતો નથી તથા નિયમોમાં પરિહાર કરેના હોય દર રહે છે એ મનોન્યાયાર બૂધી જવો ન જોઈએ

વળી પ્રથમ જોવાની મુખ્ય વસ્તુ તે તેનું વસ્તુ છે એ વક્તા અપ્રદર્શિત કરવાની રીત તે એટલી પ્રધાન નથી પરંતુ વસ્તુ અપ્રદર્શિત કરવાની રીત એ લેખકની પ્રાપ્તિ પશ્ચિમ છે અને લેખકની કલા અરુચિ કરે તો તે વાંચનારના ઉપર અસર થઈ શકે નથી આ રીતનો ખહોળો અર્થ લેતા પોદાએ એ ધોરણ મદજુ મરેતું કે વસ્તુનું પ્રતિપાદન નીતિમય હોય તે સિવાય તેમાં ઉત્તમતા કોઈ રીતે નહિ તથા જ્યાં રીતિમાં ન્યૂનતા હોય ત્યાં વિચારમાં અને સ મદજુમાં ન્યૂનતા હોવી જોઈએ.

વિવેચનના સ્વરૂપ અને હેતુ વિશે આમ સ્પષ્ટ દિગ્દર્શન કર્યા પછી ગુજરાતી સાહિત્યમાં વિવેચનની ગ્રંથિતિ કદલી છે તે વિચારમાં હર્ષિત નવતરગમે વિવેચનમાહિત્ય ઉપન કરવા માંડ્યું ત્યાર પછી તે બધાય

પરંતુ હાલ વિવેચનસાહિત્ય બહુધા દેખા દેતું નથી. એક વેળા એવા સમય હતો કે માસિક અને ત્રિમાસિક પત્રો વિવેચનકાર્ય એ પોતાની ફરજ ગણતાં અને એ રીતે કેટલુંક સાદું વિવેચનકાર્ય થતું છે. પરંતુ એ માર્ગનું પણ આજે અનુસરણ હવે થતું નથી. આનું કારણ ખોગતાં કદાચ એ કદાચના યશો કે ગુજરાતના લેખકોને વિવેચનની બહુ કદર નથી. પરંતુ આવિચાર એક પ્રસંગે જ ખરો છે. પ્રશંસામય વિવેચનની ઘણી કદર થાય છે તે પુસ્તકો માટે અભિપ્રાય (અર્થાત્ પ્રશંસામય અભિપ્રાય) માટે ઘણી માગણીઓ થાય છે, એ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે. પ્રશંસામય વિવેચન માટે સાધારણ રીતે ઉત્સુકતા પ્રવર્તમાન છે પણ અપ્રશંસામય વિવેચન તરફ અણગમો સાધારણ છે, અને માત્ર લેખકો આ નિર્ગળતાને વશ છે એમ નથી પણ વાચકવર્ગમાં જો લેખક તરફ રુચિ ઉત્પન્ન થઈ હોય તેના હૃદયાર વખાણ વાચકોને પસંદ પડે છે અને તેના દોષ અથવા ન્યૂનતા દર્શાવનાર દીકરા તરફ વાચકવર્ગને બેદરકારી હોય છે. વાચકવર્ગની નિર્મયાર પ્રશંસાની અસર લેખકો પર પણ થાય છે અને માત્ર પોતાની પ્રશંસા હોય એવાં વિવેચનની તેઓ આશા રાખે છે, અને લેખકની કૃતિમાં રહેલા દોષ દર્શાવ્યા હોય, એવું વિવેચન લેખકનું અપમાન કરે છે એમ વાચકવર્ગ માને છે અને તેને લીધે લેખકવર્ગ પણ એવી માન્યતાની ભૂલમાં પડે છે. આનું એક પરિણામ એ થયું છે કે અમુક વર્ગ, ક્ષેત્ર, કે જાતિ લેખનક્ષણમાં પછાત હોય તો વિવેચકોએ તેમના લેખમાંના દોષ દર્શાવવા નહિ પણ ગુણ જ દર્શાવવા એ એવા લેખકોને ઉત્તેજન આપવાનો માર્ગ છે એમ કહેવામાં આવે છે. એવા લેખકોને સુરથ માર્ગ મુકવા સારું તેમની કૃતિની યથાર્થ પરીક્ષા કરવી જોઈએ, અને, એજ તેમને ઉત્તેજન આપવાનો ખરો માર્ગ છે એ મોટી વાત ઘણી વેળા ધ્યાનમાં આવતી નથી. લેખકની કૃતિમાંના દોષ દર્શાવવા તેનો અર્થ એ નથી કે લેખક દુષ્ટ છે અથવા મૂર્ખ છે એમ કહેવું, પણ જ્યાં ગુણ હોય ત્યાં તે પ્રકટ કરવા નહિ એ જ એ વિવેચનના કાર્યમાં અયોગ્ય છે તેમ દોષને દોષ રૂપે પ્રકટ કરવા નહિ, દોષ પર ધ્યાન ખેંચવું નહિ, એ પણ અયોગ્ય છે. અને લેખકોના દોષનું દર્શન સહન કરવાની વાચકવર્ગમાં તેમજ લેખકવર્ગમાં શક્તિ આવશે નહિ ત્યાં સુધી વિવેચન-સાહિત્ય સુદૃઢતાથી બંધાશે નહિ. જેમ દોષદર્શન હૃદયાર જવું જોઈએ તેમ ગુણદર્શન પણ હૃદયાર જવું જોઈએ નહિ. ગુણ હોય ત્યાં

તેના કથન ઉપરાત વિવેચક પોતાનું સમનોપપણુ જોઈ એમ અને લેખકની અત્યુક્તિ ભરેલી પ્રશંસા કરે એથી પણ મર્યાદાની અવધિનો ભંગ થાય છે અને વિવેચકની પરીક્ષાની કિંમત નષ્ટ થાય છે. હાલ આપણા સાહિત્યમાં લેખકોના ગુણદોષની પરીક્ષા આ રીતે સમતોલપણા વગરની થાય છે એથી યથાર્થ વિવેચનસાહિત્યની પ્રજ્ઞમાં કિંમત નથી. યથાર્થ વિવેચન વિના કૃતિ કમોડીમાં ઉતરી શકતી નથી, અને સુવર્ણને અગ્નિમાં નાખી દરવાની અન્યકારની પરીક્ષા જે ફાલિદાસે આવશ્યક ઠહી છે તેનો અમલ થતો નથી. ત્રૈમાસિક અને માસિક પત્રોની વિવેચન સંબંધે જે ખાસ ફરજો છે તે અદા કરવાને તેઓ સ્વુકશે નહિ, અને ગુણદોષનું કથન નિષ્પક્ષપાત રીતે તથા કુશળતાથી તેઓ કરશે અને અતિપ્રશંસાના અથવા તો દોષકદષ્ટિના ભ્રમમાં ન પડતાં તેઓ વિવેચકી તથા હાપણુથી અન્યપરીક્ષા કરશે અને એ રીતે વિવેચનસાહિત્ય બાધવામાં સહાયભૂત થશે એવી આશા રાખીશું.

ત્રૈમાસિક પત્રો અને ત્રૈમાસિક પત્રો વિશે કરેલા ઉલ્લેખથી એ પત્રોના વિકાસ વિશે સૂચન કરવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે. સદ્યત હાજી મહમદ અલ્લારખિયાએ ઉચ્ચ પ્રકારનું સચિત્ર માસિક કાઠી જે માર્ગ પુસ્તકો કર્યો તે માર્ગનું અનુસરણ હજી સુધી ચાલુ છે એ જ્ઞાનદળનક છે. માસિકોમાં અને ત્રૈમાસિકોમાં વાર્તા તથા વિવેચન ઉપરાંત સામાન્ય જ્ઞાનના લેખોનો સમાવેશ થવો જોઈએ અને એ રીતે તેમની ઉપયોગિતા અનેક પ્રકારની થવી જોઈએ એટલું કહીશું તો ખસ થશે.

ગુજરાતી ભાષા બોલનાર વિવિધ કોમો ગુજરાતી સાહિત્યની ઉત્પત્તિના કાર્યમાં સામેલ થવા ઇતેબર છે એ સંતોષજનક છે. જેન, પારસી, મુસલમાન, સર્વ કોમો સાહિત્યમેવામાં પોતાનું સાહિત્ય રણુ કરે છે, અને એ સર્વના અમિલનથી ગુજરાતના વિસ્તાર તથા મહત્વનું દર્શન થાય છે. આ બાબતમાં એક સાવચેતી ધ્યાનમાં લેવાની જરૂર છે અને તે એ છે કે જુદી જુદી કોમો વચ્ચેનો બેદ આગળ દરેક ન જોઈએ, પણ સર્વ એક ભાષા બોલનાર છે એ કારણથી ઉપજતું એક આગળ દરેક જોઈએ. આ માટે જ્યાં ધર્મનો બેદ છે ત્યાં જુદી જુદી કોમના ધર્મનું સાહિત્ય બાજુ પર ગમી જે સાહિત્યમાં બધી કોમોને રસ પડે તેમ હેતુ જોઈએ, તેને પ્રધાનપણુ આપવું જોઈએ. દરેક કોમના લેખકોએ પોતાની કોમના સાહિત્યમાં ગુજરાતી વાચકને સચિ ઉત્પન્ન કરનારા અંશો ક્યા ક્યા છે તે પર

ધ્યાન ખેંચવું જોઈએ. જે કામના લેખકોની સાહિત્યસેવા સામાન્ય ગુજરાતી વાચકવર્ગની દૃષ્ટિ આગળ રજુ કરવા જેવી હોય તે લેખકોની કૃતિઓ પર ધ્યાન ખેંચવું અને તેના ગુણદોષ આગળ પાડવા એ તે કામના લેખકોની ફરજ છે. એ કાર્યમાં ધર્મની વિશેષતા પર ભાર મૂકવો ન જોઈએ, પણ કૃતિની વિશેષતા આગળ કરવી જોઈએ. જો તથા મુસક્કમાન ગુજરાતી લેખકોએ પ્રવર્તમાન ગુજરાતી ભાષા કાવ્ય રાખી લેખનપ્રવૃત્તિ કરી છે. હાલની ગુજરાતી ભાષાના આરંભકાળથી જોઈ લેખકો ગુજરાતી સાહિત્યની સેવામાં હાજર થયા છે, અને ગુજરાતી તે ચોતાની ભાષા છે એમ માની કંઈ પ્રયત્ન થયા છે. તેમની એ સેવા ત્રણ ગુજરાત ખણી છે. એ સેવા તેઓ ચાલુ રાખશે એમ ગુજરાતી પ્રજા આશા રાખે છે.

મુસક્કમાન લેખકોએ પણ ગુજરાતી ભાષાનું મૂળ સ્વરૂપ સ્વીકારેલું છે અને ગુજરાતી ભાષા છે તેવી જ ઉપયોગમાં લેવા પ્રવૃત્તિ કરી છે. મિ. કરીમઅલી રહીમઅલી નાનજીઆણીનાં પુસ્તકો તથા “હુઝરતઅલી (અ. સ.) નાં બોધવચનો” એ નામનું પુસ્તક નવસારી નિવાસી ખીરભદા સંયદ સદ્દહીન હુઝમશા દરગાવાળા તરફથી થોડા વખતપર પ્રકટ થયું છે, તે મુસક્કમાન લેખકોની શુદ્ધ ગુજરાતી ભાષાના નમુનારૂપ છે.

પારસી કામે ગુજરાતના ઉદ્યોગની તથા સમૃદ્ધિની બારે સેવા કરી છે અને તેમની તરફથી સાહિત્યની બારે સેવા થઈ શકે તેમ છે, તો તેમને વિનિતિ કરવી ઉચિત છે કે પ્રવર્તમાન ગુજરાતી ભાષાનો લેખનપ્રવૃત્તિમાં સ્વીકાર કરી તેમનું સાહિત્ય સમસ્ત ગુજરાતી પ્રજાને ઉપયોગી થાય એવા ઉદ્યોગ તેમણે આદરવો જોઈએ. એ કાર્ય તેમનાથી થઈ શકે તેમ છે, અને મિ. મલગારી. મિ. તાલેયારખાં. મિ. ખબરદાર વિગેરે વિશિષ્ટ પારસી લેખકોએ ઉત્તમ ગુજરાતી જૈલીમાં લેખ લખ્યા છે. પારસી લેખકો ગુજરાતી સાહિત્યમાં ઉચ્ચ લખાણ કરવા સમર્થ છે. ગુજરાતી ભાષાનું મામલું તેઓ વધારી શકે તેમ છે, તો આ વિનિતિ અસ્થાને નથી.

આ અંગે કવિ નર્મદાશંકરનાં વચન લક્ષમાં લેવા યોગ્ય છે:—

“કાની કાની છે ગુજરાત!” ઇત્યાદિ.

* * * * *
અંતમાં યાચના, આપણું સર્વની ભાષા તથા સાહિત્યના ઉત્કર્ષ માટેની અભિલાષા-ઈશ્વરકૃપાથી પરિપૂર્ણ થાય એમ આશા દર્શાવી કહીશું કે વિન્દેમ દેવતાં વાચમમૃતામાત્મનઃ કલમ્ ॥

પ્ર. રા. ટ્રેનિંગ કૉલેજમાં દરરોજ પ્રાતઃકાળે શાળાના
કાર્યારંભે ગવાતી પ્રાર્થનામાળાના સંગીતનાં નોટશન

(૧)

રાગ ભૈરવી.

અખીલ જગત હીતકામે અધદરા (૨)

પ્રજુવ રમરૂપા ચાન નરેન્દ્રા (૨)

મતિહીન મી અતિ દીન શુ યદુપતિ (૨)

ત્રિ શ મતિ અતિ શીઘ્ર દુરકરા અખીવ૦

રાગ ભૈરવી તાલ ત્રિતાલ માત્રા ૧૬

ન ધ પ ધ મ ધ ગ મ ની ધ પ મ મ રી સ —
અ ખી લ જ ગ ત હી ત મ' — રી અ ધ દ રા —
રિ કે ન , મતિ — અ તિ શી — ધ , દુ ગ ર રા —

ની ની મ મ મ — મ — ગ — પ મ મ રી મ —
પ્ર જુ વ અરૂ — પા — શા — ન ન રે , દા —

મ ધ ધ ની ન — ન ન ની — ન ન ગ મ ધ પ
મ તિ હી ન મ — અ તિ ની — ન શુ ધ દુ પ તિ

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ (૨) ૧૨

રાગ ભૂષ

નમન ચગ્ધુ નીત તારે વિભુવરા (૨)

સયરાચર ઇશ સુખકુ દુખહર

વદન સર્વદા, સેવક શાન્તિદા

ધગ્ધીધરા પ્રભુ વિશ્વલગ

જગપતિ, શુભમતિ દયાનીવી, ગુણનીધી

કોટી વિશ્વધરા

નમન૦

રાગ ભૂષ તાલ ત્રિતાલ માત્રા ૧૬

ગ ની પગ રી ગ રી સ રી ગ પ ધ સ — — —

મ ન ચ ર ભુ નિ ત તા રે વિ ભુ વ રા — — —

નૃ ની — મ ધ ધ ની મ રો વ રી સ ની ધ ૧

ચ રા — ચ ર ઇ શ સુ ખ કુ ૨ દુ ૬ ૨

— ગ રી ધ — ની મ — — —

— દ ન સ — વ દા — — —

— વ ક શા — ન્તિ દા — — —

સ ની ધ પ ધ ગ પ રી — ગ સ — —

ર ભી ધ રા પ્ર ભુ વિ શ્વ — લ ગ — —

ગી મ ગ રી મ ગ ગ મ ધ પ ની ધ ની ધ મ

ગ પ તિ શુ ભ મ તિ દ યા ની ધી મુ ભુ ની ધી

— ધ — પ — ગ — રી સ — —

— રી — વિ — ચ — લ રા — —

બાપાલલ અમૃતદાસ દવે

આવતા અકટોબર માસમાં યુનામાં થનાર કેળવણી પ્રદર્શનની યોજના

આ ઇલાકાના મધ્ય ભાગ, મુંબઈ ભાગ, ઉત્તર ભાગ, અને દક્ષિણ ભાગની સઘળી (પ્રાથમિક, માધ્યમિક તેમજ ઔદ્યોગિક પ્રકારની) કન્યાશાળાઓમાં તેમજ સ્ત્રીઓ માટેની ટ્રેનિંગ કોલેજોમાં અભ્યાસ કરતી સર્વે બાળાઓ તેમજ સ્ત્રી-શિક્ષકાનાં શાળાના કામનાં સંધર્ષણ જાતના નમુનાઓનું એક કેળવણીપ્રદર્શન ચાલુ વર્ષ (સને ૧૯૨૬) ના અકટોબર માસમાં યુનામાં ભરવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું છે.

શાળાઓ તેમજ કોલેજોના વ્યવસ્થાપકો પોતાની સંસ્થામાં શીખવવામાં આવેલા કોઈ પણ વિષયના શિક્ષણ કામની ક્રમિક યોજના, અને તદ્દનુસાર વિષય પરત્વે કરાવેલા વિદ્યાર્થીઓના કામના નમુનાઓ તે પ્રદર્શનમાં મોકલી આપશે અને તે જો ઉત્તમ જણાશે તો તે શાળા કે કોલેજને તે માટે પ્રમાણપત્ર આપવામાં આવશે.

જો વિદ્યાર્થીઓ નીચે જણાવેલું કામ રજુ કરશે તેમને તે સંબંધી પારિતોષિક આપવામાં આવશે:—

૧ સોયકામ

કોથળા-૧૦ વર્ષની અંદરની વયના બાળકે કરેલી.

ઝમઝમ-૧૨ વર્ષની અંદરની વયના બાળકે કરેલું.

‘જોકેટ’ કે લાંબી બાંધેલો કમળો (વયની દૃઢતા બાદ નહિ રાખેલો)

હોવાથી સર્વ બાળકો આ કામ માટે સ્પર્ધા કરી શકશે.)

‘પિનાફોર’ કે કુંડી બાંધતી ચોળા-૧૦ વર્ષની અંદરની વયના બાળકે કરેલી.

‘ટયુનિક’ કે પહેરણ-૧૨ વર્ષની અંદરની વયના બાળકે કરેલું.

‘ક્રાઈ’- (જુદાં બાળકો આ કામ માટે સ્પર્ધા કરી શકશે.)

૨. ભરતકામ

દિંદની (દિશી) કળાનો કોઈ પણ નમુનો.

પુરોષીય (વિદેશી) કળાનો કોઈ પણ નમુનો.

૩. ગૂંથણકામ

બેબી (નાનાં બાળક) માટે કપડાનો એક સેટ-તેમાં ‘જોકેટ’ (કમળો)

ક્રાઈ (મોઝાઈક)ની જોડ અને ટોપી, એટલી ચીજો.

૪. કોર બનાવવાનું કામ

આવતા અકોટીયર માસમાં પુનામાં ચનાર કેળવણી પ્રદર્શનની યોજના ૧૨૭

૫. મણકા પરોવવાનું કામ

૬. ટોપલી ગુથવાનું કામ

રફિયા, ધાસ, રેસા કે નેતરની ટોપલી કે ઝંગ (કાયળા).

૭. રમકડાં બનાવવાં

કપડું, લાકડું કે કાર્ડબોર્ડ ઇત્યાદિ ગમે તે વસ્તુમાંથી બનાવેલું રમકડું.

૮. કોઈ મીણ જેવા નરમ પદાર્થનો બનાવેલો નમુનો.

૯. ખાસ શિક્ષક તરીકેની તાલીમ (ટ્રેનિંગ) લેવા આવેલા વિદ્યાર્થી માટેનું હસ્ત ઉદ્યોગનું કામ.

નીચેના કામની, નમુનાઓ સહિત રજુ કરવામાં આવેલી મર્યાદા, ક્રમિક યોજના.

(૧) કાગળનું કે કાર્ડબોર્ડનું કામ.

(૨) મીણ જેવા નરમ પદાર્થનું કામ.

(૩) મૃદાશિક્ષણ માટેનાં સાહિત્યનો સેટ (જથ્થો)

(૪) લાપાશિક્ષણ માટે સાહિત્યનો સેટ (જથ્થો)

(જે વયના બાળકો માટે ઉપરનાં સાહિત્યો તૈયાર કરવામાં આવેલાં હોય તે વય પણ નમુનાઓની માથે દર્શાવેલું.)

૧૦. ભૂગોળ.

(૧) કોઈ પણ દેશના નકશાઓનો સેટ.

(૨) રિસિક્સ એપ યા ભૂમિતી મપાટી દર્શાવનારે મારી અથવા લાગના આવાનો બનાવેલો નકશો.

(૩) કોઈ પણ દેશના લોકના જીવન-અવધાર દર્શાવનારે 'મોડેલ' ૫ ચિત્ર.

૧૧. ઇતિહાસ

હિન્દના કે ઇંગ્લેન્ડના કોઈ પણ યુગના ઇતિહાસ દર્શાવનાર નકશા, 'ચાર્ટ' અથવા 'મોડેલ' કે નમુના.

૧૨. સૃષ્ટિજ્ઞાન

વનસ્પતિ કે પ્રાણીના જીવનનું અને કુદરતના બનાવોનું વિદ્યાર્થીએ પોતે કરેલું અવલોકન જેમાં મેથુ હોય તેવી સૃષ્ટિજ્ઞાનના અભ્યાસની ઉત્તમ મોધિયો.

૧૩. લેખનકળા

નીચેની વિધિના લેખનના નમુના:—

(૧) બાળમોધ.

(૨) મોડી.

(૩) અગ્રિય

(૧૦ વર્ષની અંદરની વયના બાળકો માટે)

(૧૫ વર્ષની અંદરની વયના બાળકો માટે)

૧૪ ચિત્રકામ.

(૧) નકશી ચિત્રકામ

(૨) કુદરતી પદાર્થચિત્ર.

(૧૨ વર્ષની અંદરની વયના બાળકો માટે)

(૧૫ વર્ષની અંદરની વયના બાળકો માટે)

(૧૮ વર્ષની અંદરની વયના બાળકો માટે)

૧૫ વાળાકામ

(મુખવર્ક કે સમૂહ કરેલું કામ)

બાર વર્ષની વયની અંદરના બાળકો વહેંચી ૭૦ વાર કાપડ

(મુખવર્ક કે સમૂહ કરેલું કામ)

૨૬ વાર ખમીસનું ટપીલ

(મુખવર્ક કે સમૂહ કરેલું કામ)

૨૬ વાર ખમીસનું કાપડ (ટપીલ નહિ)

એક જ માથુસે વણેલી સાડી

બાળકામ મંબંધી જાહેરખબર

(૧) ગુજરાત સાગ્રાપન પુસ્તક ૬૩ અક ૫ (મને ૧૯૨૪ના માહે મે) માં પ્રકટ થયેલા 'સુપ્રિફાન અને બાળકામ માટેની સૂચનાઓ' એ શીર્ષકના લેખ તરફ તેમજ ૫ ૬૪ અક ૭, ૮, ૯ અને ૧૦ માં એટલે અને ૧૯૨૫ ના માહે જુલાઈ, ઓગસ્ટ, સપ્ટેમ્બર અને અક્ટોબરના ગ્રંથ ૫ ના ૫૪ ૨૦૯, ૨૫૪, ૨૫૯, ૩૦૧ અને ૩૦૩ મે પ્રકટ થયેલા લેખો તરફ સિદ્ધવર્ગનું ધ્યાન ખેંચવામા આવે છે

(૨) બાળકામ માટે જોઈતા બી "ગુજરાત સાગ્રાપનના મેનેજર, સુ અમદાવાદ" એ સિનામે પત્ર લખવાથી બી ટપાવખચ માટે અકબા આનાની ટીકીટ તેમ બીડી મોખવાથી મોકલી આપવામા આવશે

ગોધરાની ગુજરાતી ખેતીવાડી સ્કૂલ

ખેડુતના ઊંઝરાઓને માટે મને ૧૯૨૦ થી સ્થાપન કરેલી ગોધરા ખેતીવાડી સ્કૂલનું નવું વર્ષ દરવર્ષે તા. ૧ લી જૂનથી શરૂ થાય છે. તેના ધારા અને માહિતી નીચે પ્રમાણે છે:—

૧. આ નિશાળમાં દાખલ થવા ઇચ્છના ઉમેદવારોની પ્રાવેશિક પરીક્ષા નથી, પરંતુ ઝોજામાં ઝોણું ગુજરાતી ચોથું ધોરણ (ઝિંથી વધારે અભ્યાસ હોય તો સારું) તેણે પામ કરેલું હોવું જોઈએ, અને તે બદલ જે ગુજરાતી સ્કૂલમાં તેણે અભ્યાસ કર્યો હોય તે સ્કૂલનું લીવોંગ સર્ટિફિકેટ (નિશાળ ઊંડયા બદલનો રીતસરનો દાખલો) અરજ સાથે સામેલ કરેલું હોવું જોઈએ. આ સ્કૂલનો અધ્યાપકમંત્રી જે ચર્પનો છે,

૨. ઉમેદવારના વાલીનો ધર્મ ખેતીનોજ હોવો જોઈએ, અને તે જાનેજ ખેતી કરતા હોવા જોઈએ; કાગળ કે આ નિશાળમાં ખેતીને લગત તમામ કામ ઊંઝરાઓના હાથે કરવું પડે છે.

૩. આ શાળામાં ભણ્યા પછી જે ઉમેદવારનો ખેતી કરવાનોજ નિર્ણય હોય તેણેજ આવવું. જેનો નોકરીનોજ નિર્ણય હોય તેને માટે આ સ્કૂલ નથી.

૪. ઉમેદવાદની ઉંમર ૧૫ વી ૨૦ વર્ષની હોવી જોઈએ.

૫ આ નિશાળમાં દાખલ થવા ઇચ્છતા ઉમેદવારના નામ ઉપર જમીન નહિ હોય તો તેના બાપ, કાકા વગેરે કોઈ પણ નજીબા સગાના નામ ઉપર પણ હોવી જોઈએ અને તે જમીન કેટલી છે, મરકારમાં મહેસુલ કેટલું ભરે છે વગેરે બાનતનો દાખલો પોતે તમાટી તરફથી અરજ સાથેજ મોકલવો જોઈએ.

૬. દરેક વિદ્યાર્થીને ભણવાનું, ખાવાનું અને ગહેવાનું જોટલું ખર્ચ થાય તેટલી સ્ટોલરશિપ સરકાર તરફથી આપનામા આવે છે એટલે વિદ્યાર્થીને ખાવાપીવા વગેરેનો ખર્ચ બીનકુળ કરવો પડતો નથી, પરંતુ અભ્યાસક્રમ પૂરો થતાં પહેલાં (અધવચ) કોઈપણ વિદ્યાર્થી નિશાળ છોડે અથવા ગેરવર્તણૂક અવાવવા મદદ તેને કાઢી મુશ્વતમા આવ્યો હોય તો જોટલો વખત તે નિશાળમાં રહ્યો હોય તેટલા વખતને માટે દરમામના રૂ. ૧૦ પ્રમાણે તેની પાસેથી દડ તરીકે વસૂલ કરવામાં આવે છે.

પુસ્તક, લાયસેરી વગેરે પરચુગલ ખર્ચ વિદ્યાર્થીના પદરનો હોય છે. તે ખર્ચ (લગભગ વર્ષના રૂ. ૧૦) બદલ વિદ્યાર્થીના વાલીએ વખત થતી વેળા રૂ. ૧૦ અનામત તરીકે આપવા પડશે.

૭ આ નિશાળમાં બીજા નિશાળો પ્રમાણે વાગ તહેવારની રજાઓ મળશે. ૧૫વાય દિવાળી ઉપર એક મહીનો, અને ઉનાળામાં રોહ મહીનો રજા

પડશે અને તે જેલ રખા વેળા વિદ્યાર્થીને ઘેર જવા દેવામાં આવશે. એ નિયાજ કાઢવાનો સરકારનો હેતુ એ છે, કે જે વર્ષ શિક્ષણ લીધા પછી વિદ્યાર્થી પોતાના માતાપિતાને જેતીના કામમાં વધારે મદદગાર થાય, અને જેતી પણ વધારે ફાયદાકારક રીતે કરે દર વર્ષે પાઠ કરતા વધારે નવા છોકરા દાખલ કરવામાં આવશે નહીં.

આ સાળામાં નીચે પ્રમાણે વિષયો શીખવવામાં આવે છે —

(૧) કૃષિવિદ્યા, (૨) સૃષ્ટિજ્ઞાન, (આ વિષયમાં વનસ્પતિ અને જાતુ સંબંધી બ્યાવહારિક જ્ઞાન આપવામાં આવે છે). (૩) જેતીવાડીને લગતી ભૂગોળ. (૪) જેતીવાડીને લગતું અંકગણિત અને જમીનની માપણી (૫) આરોગ્યવિજ્ઞાન (૬) પેટા ધંધા (૭) ગ્રામ્ય અને શહેરી જીવન (જેકુતને ઉપયોગી કાપડા વગેરેનું ઉપયોગી શિક્ષણ જેમકે જમીન મહેસુલનો એકટ, તગાવી એકટ, ડબ્બા એકટ, લોકલમેઈડ એકટ) (૮) વાચન અને લખાણ (૯ જેતી અને બગીચાનું કામ (૧૦) ઓપલ એન્જિન કેવી રીતે ચલાવવું તેના દરરોજના ઉપયોગી ભાગદરરોજ સાફ કરી કેવી રીતે ખેસાડવા વગેરે. (૧૧) જેતીના ઉપયોગી ઓળખના ભાગ ભાગેતરે ત્યારે કેવી રીતે દુરસ્ત કરવામાં અને લગતું જ સુધારી લુહારી કામ ૧૨ વજીટકામ

૮. આ સૂક્ષ્મતા દાખન થવા ઈચ્છતા ઉમેદવારે ગોધરા (જિલ્લો પચ-

મકલાસ) જેતીવાડી સૂક્ષ્મતા હેડ માસ્તરને જેમ અને તેમ જઈ પોતાની અરજી મોકલવી તેમાં નામ, જાત, ધંધો, હિસર, તાલુકો, જિલ્લો પોસ્ટ ઓફીસ વગેરે સ્પષ્ટ જણાવી ગુજરાતીમાં અરજી કરવી, અરજી ઉમેદવારતા હાથનીજ હોવી જોઈએ, ઉમેદવારને દાખલ કરવાની, અભ્યાસક્રમ પૂરા થતાં સુધી રહેવા દેવાની, અને સૂલો છોડ્યા પછી તેને જેતીના કામે લગાડવાની ઈચ્છા છે એ બદલની કબુલત લખી તેની નીચે વાલીની સહી હોવી જોઈએ.

૬ જે ઉમેદવારને દાખલ કરવાનું નક્કી થશે તેને તે પ્રમાણે કામજોઈ મળેર આપવામાં આવશે, જે તારીખે હાજર થવા લખ્યું હોય તે તારીખે તેણે નિયાજમાં આવી હાજર થવું જોઈએ,

૧૦ નિયાજ છોડ્યા પછી જે વિદ્યાર્થીને જેતી કરવાની ઈચ્છા હશે તેને સાળાની નજીકમાં માત્ર નામનાજ મળેતે ઘણી સારી ધરતે ૧૦ થી ૧૫ એકર જમીનની લેવડ કરી આપવામાં આવશે.

૧૧ વધુ વિગત માટે નીચેના સરનામે પર બવહાર કરવો

V. V Patel

હેડમાસ્તર

ગુજરાતી જેતીવાડી સૂક્ષ્મ—ગોધરા

ગ રા આત્મારામ મોતીરામ દીવાનજી કૃત

(પાઠ્ય પુસ્તક તરીકે ચલુર)

પ્રાથમિક ભૂગોળવિદ્યા.

ચોથા ધોરણ માટે.

આ ભૂગોળમા દરેક જિલ્લાના નકશાઓ આપવામાં આવેલા છે તેમા રેલવે સડો વગેરે પણ બતાવી છે. આઠ નકશા તથા ખીજા મુદર ચિત્રો આપવામા આવ્યા છે. કિમત ૦-૪-૬

(કેન્યા) ભૂગોળવિદ્યા-ભાગ પહેલો.

પ્રાથમિક દ-વાશાળાના નવા ધોરણને અનુસરી આ પુસ્તક લખવામા આવ્યું છે ગુજરાત, મુખર્ષ ધનાકો તથા હિંદુસ્તાનના નકશા તેમજ ખીજા ૨૬ ચિત્રો આપવામા આવ્યા છે કિમત ૦-૪-૦

મોલ એન્ટ મેરાસી કંગસનદાસ નારણદાસ એન્ડ મન્મ
ભુકમેન્ડ, નાણાવટ, સુરત

સ્કૂલોમાં ચાલતી તમામ ટેક્સ્ટબુક્સોપર
આ વર્ષે

વધુ કમિશન આપવા માંડ્યું છે.

મોહુ સચિત્ર કિન્ડરગાર્ટન- (તમામ બક્ષીસોના નમુનાને સંપૂર્ણ સમજૂતી માથે) પાકું પૂકું કિ રૂ. ૩-૦-૦ વી પી બુક

બુકસેલર રણછોડલાલ મોતીલાલ શાહ.

ગીચીરોડ-અમદાવાદ.

શાળાપયોગી ભૂગોળગાથા મણકો રબ્બે

મુંબઈ ઇલાકે.

અને

હિ હુસ્તાન (સામાન્ય)

શ્રી,

પ્રિતમરાય વ્રજરાય દેસાઈ

રંગીન તથા સાદા પુસ્તકો નકશા મહીત

કો ૦-૫-૦

ભૂગોળના નમુના જાણીતા પુસ્તકોલેખને ત્યાથી જેવા મળશે
અમારી દુકાને રૂબોને લગતી તમામ જાતની છોકા કાપીઓ, ડોઈંગ
1, નકશા, સ્ટેશનરી વગેરે હાકામત બાવધી મળશે એક વખત કામ
1 ખાતરી કાઢ્યા મહેરબાની કરશેછ
ધી ગુજરાત ઓરીએન્ટલ પુકડીયા.

શ્રીચીરોડ—અમદાવાદ

શ્રી ઉપયોગી પુસ્તકોનું લીસ્ટ.

અમર ચરિત્ર ભાગ ૧-	૨-૩-૪ ... ૧૬-૦
સરસ્વાતચંદ્ર ભાગ ૧-	૨-૩-૪ ... ૧૨-૧૨
સનીધર્મ પતિસેવા	ભા. ૧-૨ ... ૫-૮
પતિવ્રતા સતાચો	(સચિત્ર) ... ૩-૮
પકવાન પોથી અથવા પાક	ચાસ (વેલ્ડેરીયન). ૩-૦
વેતરવા તથા સીવવાની કળા. ૨-૦	શુભલુ કળા ભાગ ૨ નો
તથા ૩ નો ... ૫-૦	અંસીની રાણી ... ૩-૦
ગુજરાતની ભુની વાતા... ૩-૦	પૃથ્વરાજ મોહાણુ અને
ચંદ્રગંધાધ ... ૩-૦	સતી મંડળ ભા. ૧-૨ ... ૭-૦
ત્રીરત્ન ગીતા ... ૧-૮	ત્રી હિત શિક્ષક ... ૪-૦
વાનતા વિનિહ ... ૨-૮	કુમુભાવત્રી ... ૧-૧૨
અરેળીયન નર્મિટસ... ૧૦-૦	કરણુ વેલો ... ૨-૮
નવલગંગા ભા ૧-૨... ૪-૦	મણી અને મોહન... ૨-૮
વર્માની વિવિધ વાર્તા	(સચિત્ર) ... ૨-૦
કાવ્ય માધુર્ય... ૨-૮	પંચીકરણ ... ૨-૦

નીલમ માણેક્ર ભા ૧ થી ૮. ૧૨-૦	ગેધકુત ... ૩-૮
હિન્દુસ્તાનની તીર્થ યાત્રા. ૭-૦	ભુવંદરી માટક (સચિત્ર). ૨-૮
કેલાસ માનસ સરોવર... ૨-૮	મધુ રાણી ... ૩-૮
પ્રગાઢધનની પ્રકૃતા	(સચિત્ર) ... ૪-૮
નીલમ માણેકની સંતતિ	ભાગ ૧ થી ૪ ... ૪
અકવતા હમીર ... ૩-૮	વિશ્વ મોહિની ભાગ
૧ થી ૮ ... ૧૬-૦	ભારતે લોકકથા ભાગ
૧ થી ૧૦ ... ૧૮-૦	વીર અને વીરચૂડા... ૩-૦
વિવિધ મુખાભાસ ... ૩-૦	લીંગાચરિત્ર ભાગ ૧-૨. ૬-૦
વહેમી વનિતા... ૨-૮	મોહનત કે મુશીળત
(સચિત્ર). ... ૫-૦	કલાપીનો કેશરવ ... ૪-૦
શ્રીમતિ વિજયા ... ૩-૦	મણીકાન્ત કાવ્યમાલા... ૩-૦
મોતી ગૌરી ... ૨-૮	સતી ત્રીવેણી... ૧-૮
દુઃખીનો દિલાસો ભાગ	૧ થી ૮... ૬-૦
ગુલીસ્તાનનું ગુલ ... ૫-૦	

એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની,
 બુકસેલર્સ, પબ્લીશર્સ, એન્ડ કમીશન એજન્ટ્સ,
 કાલંબાદેવી રોડ, અંબઈ.

કુપન

૧. આ માસિકમાં કપાતર અથવા તેજાના લેખ સાથે અમારે મળતાપણે હોવું જોઈએ એમ વચ્ચેએ માનવું નહિ.

૨. આ પત્ર સંબંધી લેખાણુ 'મિત્રજન, ગુજરાત સાળાપત્ર, અમદાવાદ' એ સિરનામે કરવું. કાપવા માટેનું લેખાણુ કમળની એક જ માલુએ ચોકએ અચરે લખવું. કાપવા ચોખ સામગ્રી તો તે કપારી; નહિ પત્રક કરેલા લેખ તેમજ ચર્ચાપત્રો પાછા મોકલવામાં આવશે નહિ.

૩. લેખકને હિતજન-વિષયો લખી ચોકસનારની પૈસા લેવાની ખુશી હશે તો પ્રથમથીજ ખબર આપવાથી દર કાપેલે પાને ચોખતા પ્રમાણે રૂ. ૧) મુધી આપવામાં આવશે. ચર્ચાપત્ર માટે કંઈ પણ આપવામાં આવશે નહિ.

૪. લેખાણુ-વરસ એકનો રૂ. ૧-૮-૦ (દપાલ ખર્ચ સાથે) અગાઉથી વિધાર્થીઓ માટે ૦-૧૨-૦; છુટક એકનો રૂ. ૦-૨-૬; (દપાલખર્ચ છુટક).

સાળાપત્રનું વરસ જન-પુઆરિથી હિતજન મુધી ગણવામાં આવે છે; માટે વરસની વચમાં જે માલકે ગ્રંથ થવા માંગતા હશે અથવા નવા થવા માંગતા હશે, તેમની પાસેથી જેટલા અંગે તેમને મળ્યા હશે તેટલાનીજ છુટક અંક લેએ કિંમત લેવામાં આવશે.

૫. મનિઅંકોર-કુપનપત્ર મામ ૩ ચહેરું ફેલાવું રૂપૃ લખવું. તેમજ લાં એકથી વધારે નિયાળો હોય તો નિયાળનો નંબર તથા સાળા-પત્ર આદિસ તરફથી અપાએલાં સરનામાંનાં લેખલ છપરનો નંબર પણ લખવો.

૧. જાહેરખબરના દર—

પ્રકાર	એકપાન	અડધુંપાન	પા પાન.
આખું વર્ષ	રૂ. ૧૦૦)	રૂ. ૧૦)	રૂ. ૪૦)
૬ માસ	રૂ. ૬૦)	રૂ. ૪૦)	રૂ. ૩૦)
ત્રણ માસ	રૂ. ૪૦)	રૂ. ૩૦)	રૂ. ૨૦)
એક માસ	રૂ. ૨૦)	રૂ. ૧૫)	રૂ. ૧૦)

ખાસ નોંધ:—નાણું અગાઉથીજ લેવામાં આવશે.

આ પત્ર સાથેકોઈ પણ હેડળીલ વહેંચવામાં આવશે નહિ.

૭. સાળાપત્રમાં આપેલી ખાનગી જાહેરખબરોમાં જણાવેલી ચોપડી-ઓ ખાતાએ મંજૂર કરેલીજ હોય એમ દુનિયા હોવું તથા; માટે દરેકને મંજૂર કરેલી ચોપડી ગણવી નહિ.

[પુસ્તક ૬૫]

[અંક ૫-૬]

Gujarat School Paper

ગુજરાત શાળાપત્ર

મે-જૂન, સને ૧૯૨૬.

કેળવણીખાતાના દુકમથી

તંત્રી અને પ્રકાશક (જાન્યુઆરિ ૧૯૨૪ થી)

કૃષ્ણલાલ સુરજરામ વકીલ, MEd., I.E.S.

એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, ઉત્તર ભાગ, અમદાવાદ.

(સર્વ હક સ્વાધીન રાખ્યા છે.)

પ્રી " સયમંટ ન્યુનિટી " પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં

પરીખ દેવીદાસ હનનવાલે બન્યું.

સલાખાસ સેટ-અમદાવાદ.

અનુક્રમણિકા

ક્રમ નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
૧	વધિતપણા	૧૨૬
૨	રક્ષેય કોઈએ	૧૩૮
૩	ગોમાસાની ઝડપમા આગકામ અને તેને લગતા સંતિનિરીક્ષણના કામની માસવાર વહેવણી,	૧૪૪
૪	ગણિતના પાઠની નોંધ	૧૪૬
૫	માહે રમઝાન છરીફ તથા હદના મુખ્યાગ તહેવારનો દુકાબહેવાન	૧૪૪
૬	વાહરી બોર્ડિંગશાળા	૧૬૭
૭	મુનઈ યુનિવર્સિટીની રફત લીવિંગ પરીક્ષા	૧૭૧
૮	સરકારી જાહેરખબરો	૧૭૩
	(૧) હુદ્દ રફુનો માટે પમદ કરવામા આવેલા પુસ્તકોની યાદી	૧૭૩
	(૨) નીતિ વાચનમાળા ભાગ, ૧-૨	૧૭૭
	(૩) બાળગીત મચ્હ ભાગ ૧ લો	૧
	(૪) પઠાત કેમો માટે સ્કોલરશિપોની સ્પર્ધાની પરીક્ષાઓ	૧
	(૫) ફાર્ડ અને મિડન સ્કુલોની સ્કોલરશિપો માટેની પરીક્ષાઓ	૧૭
	(૬) રાજકોટ હદર મેદન ટ્રેનિંગ કોલેજની પ્રાવેશિક પરીક્ષા	૧૮૦
	(૭) રાજકોટ ગાર્ડન હોમન ટ્રેનિંગ કોલેજની પ્રાવેશિક પરીક્ષા	૧૮૨
	(૮) નવરોજ પેસનજ વકીલ કોલેજિયેટ	૧૮૩
૯	હનામ પત્રકો	૧૮૪
૧૦	પરચુરણ જાહેરખબરો	૩૩
		૩૪

શિક્ષકો માટે.

અમારા કારખાનામા પદાર્થ પાઠના ઉપયોગી માધ્યમો જેવાં કે પાંદર પ્રપ, બ્રહ્મચરસ, આર્કીમીડીઝનાં સાધનો, દુસરા, સૂર્યમાળા ઝડપલેક ચક્રની કાયવૃદ્ધિ, પૃથ્વીના ગોળા, ખાડાટેકનીવાળાને રફુનો માટે મોઢા નકશા, ચામકે, ઊન, સુતર, ઝેગમ, હાથીદાંત, વગેરેની બનાવના બોર્ડ, સમહરથાનના વગેરે વધુ જાતના સાહિત્યો મોન્ટેમોરિ, ફિન્ડ ગાર્ટન, સ્કોલિટ, ટસરત કેવાયતનાં સાધનો ને ફરનીચર તથા અગ્રેજ શાળાઓ માટે સાધનસના તમામ પ્રકારનાં એપેરસ બનાવી વેચીએ છીએ નિરા મંગાવો સરનામુ—

કોંગ્રેસાર્થ હગનદાસ પટેલ

શિક્ષણ સાહિત્ય કાર્યાલય, હાલેમામ (અમદાવાદ)

ગુજરાત શાળાપત્ર

પુસ્તક ક્રમ] એ-જૂન, સને ૧૯૨૬. [અંક ૫-૬

સલિતકળા

ગઈ ગુજરાતી સાહિત્ય-પરિષદ વખતે ભરાએલું પ્રદર્શન ખુલ્લું મૂકતી વખતે વડોદરાના નામદાર દિવાન સર મનુશાઈ નંદશંકર મહેતાએ જે બોધદાયક ભાષણ કર્યું હતું તે ભાષણ શિક્ષકોને ઉપયોગી હોવાથી તેમાંના કેટલોક ભાગ અત્રે છાપીએ છીએ:—

કલા એટલે શું ? તેનો અર્થ કરતા તેના પ્રસિદ્ધ પૂઝરી રચિકને કહ્યું છે કે ઉત્તમ કલાનો હેતુ કુદરતની ખામીઓ સુધાર-કલાની વ્યાખ્યા. વાનો નથી તેમ તેની ખામી છુપાવવાનો પણ નથી. પરંતુ તેવી દેખાઈતી ખામીઓના પડા પાછળ ન્યાં ન્યાં સૌન્દર્ય છુપાએલું હોય, ન્યાં ન્યાં પવિત્ર ભાવના અધારામાં આવી ગઈ હોય તે તે સુંદર અને પુનિત કૃતિઓ ઉપરનું વિવરણ દૂર કરી તેને આકર્ષક સ્વરૂપમાં પ્રગટ કરવી એમાજ કલાનું રહસ્ય રહેલું છે. જેટલા પ્રમાણમાં ચિત્રકર સૃષ્ટિસૌન્દર્ય તરફ પોતાનો પ્યાર દર્શાવી શકે તેટલા પ્રમાણમાં તેની કલા વખણાવા પામે. માત્ર ચિત્રકરે કદી પણ પોતાના ચમત્કારથી સત્યનું અલિદાન આપવાનું નથી. રચિકની પરીક્ષાની આવી કસોટીમાં કદાચ જમણાનો દોષ આવી જવાને માર્ગ છે. જો કુદરતની ખામીઓ સુધારવાનું અગર તે છુપાવવાનું કલાકૌવિદનું કામ નથી તો

શું કલા માત્ર કુદરતની નકલ કરવામાં જ આવી રહી છે? જ્યાં માત્ર આબેદુખ અનુકરણ કરવામાં જ કલાની પરાકાષ્ઠા મનાતી હોય ત્યાં કલાની પ્રગતિ કેવી રીતે થાય? કલા કાંઈ નકલી બહુરૂપી સ્વરૂપની નથી. કલામાં રચનાત્મકશક્તિ તો તેના જીવ જેટલી આવશ્યક છે. ઉત્પાદકશક્તિ વિના કલા પોષાયજ નહિ. પોતાની રચેલી સૃષ્ટિમાં કુદરતમાં જે સૌન્દર્ય ન જોવામાં આવે તેવા સૌન્દર્યની ખૂબી પણ આણવી તેનેજ કલા આલેખવી જોઈએ.

આપે ઘણા પ્રસંગે અનુભવ્યું હશે કે આપની ભાવનામાં જે સૌન્દર્ય રહ્યું હોય તે આપ જગતના વ્યવહારમાં જોવા પામતા કુદરત કરતાં કલા નથી. જે ખૂબી પોતાના આદર્શપદમાં સમાએલી છે વધારે મુદર. તે કુદરતના ખડખડા માંચડામાં ઉતારી શકાતી નથી. જે ચમત્કાર કવિની દષ્ટિ આગળ ચમત્કાર માયા કરતો હોય તે સૃષ્ટિની જડપાષાણની મૂર્તિમાં સ્ફૂરી શકાતો નથી. વડસંવર્ધને “મારો વીઝીટક” નું કાવ્ય લખતી વેળા જેટલો વિષાદ થયો હશે? સ્વાતંત્ર્યપ્રિય ગ્રીસ દેશના કિનારા ઉપર પ્રથમ પગ મૂકતાં આવરને “શું આ થમોપિલિ!” કહી જે નિઃશ્વાસ મૂક્યો હતો તેની કલ્પના અને ખરી વસ્તુસ્થિતિ વચ્ચે આસમાન જમીન જેટલો તફાવત તેણે વ્યક્ત કર્યો હતો. મગનચુંબી ગિરિરાજ અને લીલી હરિયાળીના આચ્છાદનોથી ઘેરાએલી ગિરિગંદરો અને કન્દેરાના મોહન મંત્રાથી મુગ્ધ થએલો પ્રવાસી હિમાલયનો પાપણો ઉપર ચઢી નીચે તાપથી સસડતી ખીણમાં ઉતરતાં પ્રકૃતિનું ખરૂં બાન તેને થતાં કુદરત અને કલા વચ્ચે જેટલો ભેદ છે તે તેને સહજ સમજાય છે. છતાં ખામીવાળી કુદરતની માત્ર નકલ કરવામાં જ સત્યનું સંરક્ષણ કરવાનો કલાનો ધર્મ છે એમ આપને મળે ઉતરી શકે છે? આ કામગાનો અર્થ ઉકેલવાના કામે “સત્ય” એટલે શું તેનું નિરીક્ષણ કરવાની જરૂર છે.

ક્ષેટ્રોએ કહ્યું છે કે “જનસમાજમાં ખરેખર મળ્યા આવે એવા એક કુદરતી માણસ હો, અને ઉચ્ચ કેટીની કલાથી સત્યનો અર્થ. ચીતરાએલો એક માણસ તેના મુકાબલામાં મૂકો તો તમને માલમ પડશે કે કુદરતની કૃતિ તુચ્છ અને ઝોઝી ખુબસુરત છે. કારણ કુદરત કરતાં કલાને સત્ય વધારે વહાલું છે.” આ વચનમાં આપને વક્રોક્તિ અગર વિરોધનો; ભાસ જણાશે. પરંતુ

પ્લોટોના વચ્ચે સર્જન અને ખરા તત્ત્વજ્ઞાનવાળાજ હોય છે. પ્લોટોની શિક્ષા પ્રમાણે જે સત્યનું સંરક્ષણ કરવાની કલાની ફરજ છે તે આપણા માત્ર ચર્મચક્ષુને જે ખરૂં લાગે તે સત્ય નહિ. સત્ય સદા સાપેક્ષ છે. દિવ્યચક્ષુથી જેતા નિરાળાજ સૃષ્ટિ સત્ય લાગશે. માયાના ચરમા કાઢી નાખી જડ-સૃષ્ટિની યવનિકા પાછળ સંતાએલી દિવ્ય સૃષ્ટિની ઝાંખી કરો; ચર્મપટલથી આચ્છાદિત કાનની શ્રવણશક્તિ તીવ્ર કરી દિવ્ય મુંદરીઓના ગરખાના તાન સાંભળવાની શક્તિ ખીલવો. માત્ર શુદ્ધ સોણિત શરીરના ગુચ્છ પાસ-બંધ તોડી અમૃતનો સ્વાદ ચાખી તમારી પિપાસા શાંત કરવાનો આદર્શ કેળવો તો પછી ખરૂં સત્ય આગેદુણ તમારી કંઠપના આગળ ખડું થશે; અને તેને પ્રકટ કરવાની શક્તિ તેજ ખરી કલા. આ પ્રમાણે હરેક સાત્ત્વિક સૃષ્ટિની પાછળ આદર્શસૃષ્ટિની આવરવકતા છે જ. સત્ વિનાના ચિત્તમાં જેમ શૂન્ય નથી તેમ ચિત્ત વિનાના સત્ત્વ શણગાર નથી, મૌન્ય નથી. એ જેના સંબંધમાજ સમ્યક્જ્ઞાનનું સમાએલું છે; અને તે જ્ઞાનનું પ્રકટ કરાવવાની શક્તિ તેજ કલા. મનુષ્ય જીવનના સુખ માટે આવી ઉચ્ચ કલાની બહુ જરૂર છે. તેવી કલાની સહાયથીજ ચક્ષુદારા મનને પોપણ મળે છે; અને મનની હાથ પાછી ચક્ષુદારા સૃષ્ટિ ઉપર પડે છે. સોળ કલાના સૂર્યથી મન અને આખ જાને સંતેજ થાય છે. એક વિદ્વાને ગણિતના કેણકમા હિમેયું છે કે હજાર વાત કરનારા માણસો મળે ત્યારે સો વિચાર કરનારા સાપડે; અને સો વિચાર કરનારા મળે તો એક અવલોકન કરી શકે એવો સુલક્ષણ માણસ મળે. અવલોકન કરવાની શક્તિ બહુ અમૂલ્ય છે, અને અવલોકન શક્તિ ઉપર જ કલાની ઇમારત રચાએલી હોય છે.

કલાનો ઉદ્દેશ આખને કેળવવાનો છે. તેને છેતરવાનો નહિ; અને આખ કરતા પશુ મન સાથે તેનો વધારે નિકટનો મેળે છે.

કલાથી ખુલેલાં આવા અંતર્યક્ષુ વડેજ આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે જે ખરૂં સત્ય છે તે જ વિશુદ્ધ અને સાર છે. સત્ય તેજ સદૃશ્ય અને સત્ય, સદૃશ્ય અને જ્ઞાન એ સર્વ એકા અને તેજ જ્ઞાન. કાર એકજ સ્વરૂપ છે. વીકર પુસોએ કહ્યું છે કે “સત્ય, સદૃશ્ય અને જ્ઞાન એ માત્ર ઈશ્વરનાં ત્રણ અંગો છે. આપણને એ ત્રણમાં જે તત્ત્વ આકર્ષક લાગે છે તે તેની પાછળ રહેલું એવન, અગર દિવ્ય સ્વરૂપ છે તે; અને પરમાત્મા તરફની આપણી ભક્તિ માત્ર આ ત્રણ તેના અંગો તરફના આપણા પ્રેમભાવે

પ્રાદુર્ભાવ પામે છે " આ કારણને લીધેજ ક્વાકાર પોતાની સારામા સારી કૃતિથી પણ સંતોષ પામતો નથી. કાગણ તેના અંતર્યશુ જેમ જેમ ઉધડે છે તેમ તેમ તેના ખ્યેવ વધારે ને વધારે દૈવી બનતા જાય છે, અને સૌન્દર્ય તથા સલાની આ પરિસીમાએ જ્યાં સુધી પહોંચાતું નથી ત્યાં સુધી અ મંતોષજ રહી વધારે ને વધારે સુધારાની ટોચે પહોંચવાની તેની તીવ્ર આતુરતા કાયમજ રહે છે. આવો અસંતોષ એજ પ્રગતિનો ચાલક હેતુ થઈ પડે છે. મહાન મંતોષની દયા જેમ સુધારાના પ્રયત્નોની પરાકાષ્ઠાતું પરિણામ છે તેમ વધારે સુધારાની જિજ્ઞાસાતું પણ તેમાજ વિરામ છે. મનુષ્ય જીવન ને તેમજ ક્યાને કોઈ વાર પણ એક ઉન્નતિના ચિખર ઉપર આવવાનું શક્ય નથી. સદાકાળ તે પ્રગતિના પગથીયા ઉપરજ ચડતું ને ચડતું રહી શકે પરિણતિ નહિ પણ પરિપૂર્ણ થવાની પ્રવૃત્તિ એજ આપણી ઈશ્વરી બક્ષીસ છે. સિદ્ધિ નહિ પણ સાધનોની અખ ડિત ઝેણી એજ જન સમાજ જનો પણ વારમો છે.

આ પ્રમાણે જ્યારે સભ્ય, સદગુણ અને સૌન્દર્ય એ માત્ર એક જ વાજીવના ત્રણ તારો છે એમ આપણને દેખાય છે. કલા અને વિજ્ઞાન. ત્યારેજ કલા અને વિજ્ઞાનનો નિકટનો સંબંધ આપણે સમજી શકીએ છીએ. વિજ્ઞાનથી આપણે સભ્યનું સંશોધન કરી શકીએ છીએ, ત્યારે સૌન્દર્યનું દર્શન આપણને માત્ર કલા દ્વારાજ થઈ શકે. વિજ્ઞાન અને કલા એ બેને ધણીવાર બે સહચરી, બે બેનોની ઉપમા આપવામા આવે છે. વધારે વાસ્તવિક રીતે જોતાં તેમનો સંબંધ બાઈ બેનના જેવો છે. લલિત કલા લલનના જેવી છે. વિજ્ઞાનની પેઠે તેને તનતોડ કષ્ટ કરવાની જરૂર પડતી નથી. પરંતુ ગૃહિણી પેઠે પરિશ્રમમાનો પણ આનંદ વ્યક્ત કરાવી ગૃહજીવનમા જ્યાં જ્યાં નજર પડે ત્યાં ત્યાં સૌન્દર્યની પ્રતિભા આગળ ધરી મોહમત્રથી શાંતિ દેવાવે. એવો ક્યાનો સંદેશો છે. વિજ્ઞાનના વિહારમા મસ્તિક અને હસ્તનો ઉપ-યોગ કાયમા આવે છે પણ કળાની કેલીયા તો હસ્ત અને મસ્તિક ઉપરાંત હૃદયના પણ ધબકારા મળતા પડે છે.

ક્યાના વિકાસમા આ પ્રમાણે સહૃદયતા અને રસિકતાનો સંબંધ આવેલો હોવાથી ક્યાની ઉત્પત્તિ ધર્મની ભાવનામા-
 ક્યા અને ધર્મ થીજ થઈ શકે છે. કુદરતમા જે સૌન્દર્ય દેખાતું હોય તેથી પણ અધિક ચમત્કારવાળા સૌન્દર્યને જન્મ

આપણા કલાની ઘેલછા હોવાના કારણે આપણે આપણા આદર્શો ઉચ્ચ અને અધિક ઉચ્ચ કોટી ઉપર ચઢાવી રાખવા પડે છે. આવા ઉચ્ચ આદર્શો માત્ર દૈવી જીવનમાં ઉપલબ્ધ હોવાના કારણે આપણે દેવોની આરાધના લક્ષિતભાવથી કરવાની જરૂર પડે છે. મનુષ્યની મલિનતાથી દૂર રહેવું હોય તો દેવો તરફની લડિત જીવતી ન્યોત જેવી સતેજ રાખવી જોઈએ. પવિત્ર ગંગાજીની કેટલી મલિનતા, કેટલી અધોમત્તિ થઈ છે તે હુમડીના પાણીમાં પગ મૂક્યાથી સમગ્ર જાણ છે. પરંતુ તેની વિશુદ્ધતાનો અનુભવ લેવો હોય તો કલકત્તાથી હરદ્વાર સુધી ચઢી ત્યાંના પવિત્ર જોતની આનંદલદરી અનુભવી તેથી પણ ઉપર ભાગીરથીની સહજધારાના મૂળ તરફ ચઢતાં મઠનાં ગંગોત્રી સુધી જવું જોઈએ, અને ત્યાંના હિમાચલ શિખરો ઉપર ચઢી સ્વયંભૂ શંભુની જટા સુધીની વિશુદ્ધિની કલ્પના કરી આપણા આદર્શ-માંથી સર્વ તુચ્છ અને મલિન અંગો ધોઈ નાખવા જોઈએ. આવી દિવ્ય કલ્પના વિના આધુનિક કલાનો વિનિષ્ઠાત કેટલો સચો છે તે સમજી શકાશે નહિ.

ક્રીસ્ટ હેરાના પુરાણોમા એવી એક દંતકથા છે કે જ્યારે ત્યાંના પ્રસિદ્ધ સિદ્ધપ્રકાર પ્રેમાથીયુક્તે મિનરવા-દેવી શાર-કલાનું દિવ્ય અંગ. દા-ની પાષાણની પ્રતિમા બનાવી ત્યારે તેના અતિ-શય સૌન્દર્યથી દેવી સરસ્વતી પોતે ગુપ્તમાન થઈ કારીગરને સ્વપ્નામા સૂચવ્યું કે તેને જો એ પ્રતિમા હજુ વધારે સુંદર બનાવવા માટે સ્વર્ગમાંથી પણ કાંઈ દેવગી જોઈતી હશે તો દેવી પોતે તે લાવીને આપશે. શાણા પ્રેમાથીયુક્તે આરાધના કરી કે તેને પોતાને સ્વર્ગમાં દેવીએ દાખલ કરવો કે ત્યાંની દિવ્ય સામગ્રી પોતે તપાસી જરૂરનાં સાધનો પોતે પૃથ્વી ઉપર આણી શકે. મિનરવા તેને સ્વર્ગમાં પોતે ઉચ્છાદિ ગઈ અને ત્યાંથી પ્રેમાથીયુક્તે અગ્નિ પૃથ્વી ઉપર આણ્યો, અને તેની અમર ન્યોતિનું સ્પુરણ કરી પાષાણની સુંદર પુતળામાં જીવ મૂક્યો, કે જેમાંથી એક અતિ રૂપવતી યુવતી પ્રકટ થઈ શકી. આપણી કલાના આદર્શ દિવ્ય રાખ્યાથી આવી ઈશ્વરી બક્ષીસ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.

પિગમેલીયન નામના બીજા ક્રીક સિદ્ધપ્રકારે એક યુવતીની પ્રતિમા એવી સુંદર ધરી કે તે પોતે પોતાની કૃતિના મોહ-કલાનો અમર આત્મા. પાશમાં ફસી પડી મુગ્ધ બની જઈ પોતાનું કામ પણ ભૂલી ગયો. આહાર, વિહાર, નિદ્રા વગેરે ને

તિનાજલિ આપી પોતાની આદર્શ દેવીની આરાધના કરવામા તે એકો
નિમગ્ન બની મશગુલ રહ્યો કે થોડા કાળ પછી સૌન્દર્યની અધિકતા દેવી
વીનસે તેના ઉપર તુલ્યમાન થઈ તેની પાષાણની પૂતળીમા રતિતુ રૂપ
હતું જ તે સાથે જીવની પણ બક્ષીસ આપી પુતળ સજીવન થયું પિંગ
મેલીયન તેની સાથે પરણ્યો અને સુખી થયો આ પ્રમાણે જડ પ્રકૃતિ
પાછળ છુપાએલા ચેતનની અનન્ય ભક્તિથી આરાધના કરવાથી આપણા
ઉચ્ચ આશયો પ્રકટ કરી શકાય છે તેનું આ દષ્ટાંત છે

પૂનઃસુરત નરકીસસ નદીના પ્રવાહમા પડેના પોતાનાજ પ્રતિબિંબ
થી એટલો મોહિત થઈ ગયો કે પોતાનું જાન
કનામા પ્રેમનો અશ જૂની તે અશાશ્વત પ્રતિબિંબ તથા છુપાએના અનાદિ
અને અનન્ત તત્ત્વની આરાધના કરતા કરતા તે ઈશ્વરી
સત્તા સાથે તન્મય તદાકાર થઈ, નદીમાનું પ્રતિબિંબ ચૂટવા જતા હૂબી
સુઓ પરતુ તે જગાએ તે ઈશ્વરી સત્તાની હયાતી સૂચવનાર નરગીસનું
સુકોમલ અને સુવાસવાળું પુલ જોગી નીકળ્યું

આ સર્વ દષ્ટાન્તોનો બોધ એ છે કે આપણી કક્ષાના આશયો
અને આદર્શો ધાર્મિક અને દિવ્ય જ્યોતિર્વાળા
કક્ષાનો દૈવી આશય રાખવા જોઈએ અકબર બાદશાહે કહ્યું છે કે કબાને
મન્માર્ગે ચલાવવી હોય તો તેથી ઈશ્વરી સત્તા અને
ઈશ્વરી સદૃશ્યો સમજવામા ઘણી સદાચ મળે છે મનુષ્ય જીવનમા
માનસિક વિકાસ અને આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ સાધવી હોય તો કક્ષાનો
દૈવી સદેશો આપણે સારી રીતે સમજવો જોઈએ અકબર બાદશાહે
પોતાનો એક નવો ધર્મ ‘ ઈલાહી ’ ધર્મ પ્રચારમા લાવવા નવાજ આપ્યો
હતો આ નવીન ધર્મ કાંઈ જુદા જુદા ધર્મ સિદ્ધાન્તોમાથી માત્ર મુગ ધી
પુલો ચુટી તેના મિશ્રણના સ્વરૂપનો ન હતો પરતુ તેમા રચનાત્મક
અગ્ર પોષવાનો તે બાદશાહનો ઉચ્ચ આશય હતો, અને તેજ ઉદ્દેશથી
તેણે કબાને ધર્મની પરિચારિકા તરીકે કહેલી હતી

એ સિદ્ધાન્ત તો ખરો છે કે જેનું જ્ઞાનની ઉત્પત્તિ અચળામાથી
ઉદ્ભવે છે, તેમ કક્ષાનો પ્રાકૃતિક ધર્મની ભાવના-
જ્ઞાનનું મૂળ-અચળો માપીજ થાય છે જ્યાંસુધી સૃષ્ટિના કોઈ અનવા
પ્રમંગથી આધાર કે વિરમયની ભાવના થતી નથી
ત્યાંસુધી તેનું રહસ્ય સમજવાની ગિચામા થતી નથી જ્ઞાનની પ્રગતિ

કોઈ પણ અદ્વિત કાર્યનું કારણ શોધવામાજ ચાય છે. આપણા ભારત વર્ષની કલાઓ ધાર્મિક ભાવનાને કેટલી ત્રણી છે તે સદજ વિચારથી સમજશે લલિત કલાઓના મુખ્ય સ્વરૂપ પૈકી આ પ્રસંગ માટે માત્ર ત્રણ સ્વરૂપો ઉપર આપણું લક્ષ પરાનીશ્ય એક શિષ્ટકલા; તેના બે ભાગ હોય છે ઇમારતી શિષ્ટ અને બીજી પ્રતિમાનું શિષ્ટ. બીજી ચિત્રકળા. આ ત્રણે કલાઓની પ્રગતિનો ઇતિહાસ તપાસશે તો માલમ પડશે કે પ્રારબધીજ તેની સાથે ધર્મની ભાવના સચોટ જોડાયેલી છે. પ્રથમ તો દેવની કંપના સાધારણ મનુષ્યો માટે આકર્ષક કરવા માટે તેની મૂર્તિ-પ્રતિમા-અનાવવી જોઈએ. પરંતુ આ પ્રતિમા સ્થાપવા માટે તેથી પણ પૂર્વે મંદિર બાંધવું જોઈએ. મંદિર બાંધવા પછી તેમા દેવની મૂર્તિની સ્થાપના કર્યા બાદ તેની અહોનિશ ઘેર બેઠા પણ આરાધના થઈ શકે તે માટે તેના ચિત્ર આલેખવા જોઈએ આ વિચારશ્રેણીને અનુસરી કોઈ પણ દેશમા શિષ્ટની બન્ને કળાઓનો તથા ચિત્રકલાનો પ્રારભ થયો છે એવું સહજ જણાય છે.

યુરોપમા જોશે તો ત્યાંના શિષ્ટના જોઈ નમુના ત્યાંના મંદિરો અને દેવગૃહો ધાર્મિક પ્રગતિ માટેજ યુરોપના શિષ્ટના બાંધાએવા જણાશે હાલમા વેસ્ટમિન્સ્ટર એબી નમુના તથા સેન્ટપૉલ્સ કેથીડ્રલ, પારિસમા મેદેલીન તથા નોટ્રાદામના દેવળો, રોમમા સેન્ટપીટર્સ ચર્ચ તથા પાન્થીયન, વેનીસમા સેન્ટ માર્કો, ઇસ્ટલુલમા સેન્ટ સ્પીકન એ બધા મકાનોમા શિષ્ટશાસ્ત્રની પરાકાષ્ઠા નજરે પડે છે એ સર્વ ધર્મની ભાવનાનો પ્રતાપ છે હિંદુસ્તાનમા જો કે હિંદુ ધર્મની પરિચારિકા તરીકે શિષ્ટકળા બહુ બીજેથી નથી તોપણ દક્ષિણ હિંદુસ્તાનમા મદુરાના બધ્ય દેવાલયો, તાંજાવર અને ત્રિચિનાપલ્લીના હેરત પમાડે તેવા મંદિરો આ ધર્મની ભાવનાનાજ ચિહ્નો છે તેજ પ્રમાણે બૌદ્ધધર્મના પ્રચારની નિશાનીઓ તરીકે એલોરાની ગુફા અને બીજા સ્તૂપો હજી કાયમ છે ઇસ્લામી ધર્મના વિસ્તારના પરિણામે આપણા દેશમા બહુ મુસ્લિમસ્થળો તથા પકબાંઓ બાંધાયા છે જગવિખ્યાત તાજમહેલ તથા ફતેહપુર સિક્રીમા સેલીમ ચિસ્તી ઓલીયાની કબર પણ શિષ્ટના નમુના તરીકે મશહુર છે ધાર્મિક ભાવનાના જ પગલે પગલે મહાન પુરુષો તરફના આપણા હિંદુસ્તાનમા ઇમા- આદરભાવને પણ આ સીડીના બીજે પગથીએ સ્તી શિષ્ટ સ્થાન મળે છે, અને આ દેશના મહારાજાઓ,

બાદશાહો તથા બ્રિટિશ ચહેનચાહતના પ્રતિનિધિ વાઇસરોયોએ બધાવેલા લખ્ય મકાનો દેશની શિલ્પસમૃદ્ધિમા વધારે કરી રહ્યા છે. દિલ્હીના કુતુબમિનાર અને દિવાનેખામ તથા મોતીમરજીદ, આમાનો કિમ્બો, લખનૌમા ઇમામ બારાનું મકાન તથા દુસેનાનાદ, તેમજ દાલના જમાનામા બાધેના કનકતામા વિક્ટોરીયા મેમોરીયલ તથા મુબાઈમા જેટ વે ઓફ ઈંગ્લિશના મકાનો આજ વર્ષમા આવે છે આપણા દેશમા મદાન અસોફે બાધી ગબેના કીર્તિસ્તબોનો પણ આ દેશની શિલ્પ કલાની પ્રગતિના સૂચક ચિહ્નો તરીકે સ્વીકાર કરી શકાય એમ છે.

લલિત કલાઓની પ્રગતિની રૂપરેખા દોગવામા પુર અને પ્રાસાદના શિલ્પને જો કે મે પહેલું સ્થાન કઈ કલા પ્રથમ પ્રદુષ્ટ આપ્યું છે, પરંતુ તેથી કાળના ક્રમમા શિલ્પની ચંદા પામી ? આ શાખા પહેલી પ્રગતિમા આવી એમ મારો અર્થ નથી કાઠકમે પહેલું સ્થાન તો પ્રતિમાના શિલ્પને આપવું જોઈએ પ્રતિમા અમર મૂર્તિ એ મનુષ્યની સૌથી વધારે સ્થુળ અને ગૌણ ઇન્દ્રિયના પ્રદેશ સાથે સમ્પર્ક રાખે છે સ્પર્શોન્દ્રિય સર્વથી પહેલી ખીતે છે અને તે કેવળ સરળ અને અકિન્ન હોય છે ઇન્દ્રિયની કંપના કરવામા જ્યાં માત્ર આસ્થાથી મંતોર થતો નથી ત્યાં એક જડ પાષાણનો કડકો, માળાણુ તાવીજ સહેનાઈથી સમજી શકાય છે જાતી સરસુ તે ફાખી શકાય છે ચક્ષુજન્યતાન આવતા વાર લાગે છે પણ સ્પર્શજન્ય જ્ઞાન તો પ્રેમણા જેવું જ અશિક્ષિત પ્રાપ્ત થાય છે તેથી ચિત્ર કરતા પ્રતિમાદ્વારા ઇન્દ્રિયનું જ્ઞાન આપણને સહેલું નાગે છે ચિત્રશાસ્ત્રમા જેવી મારીકાઈ અને મંદેહ મંજ્રમને માટે અવકાશ છે તેવો અવકાશ શિલ્પશાસ્ત્રમા નથી, અને તેજ કારણથી ચિત્રશાસ્ત્ર કળા શિલ્પકલાને પ્રથમ પ્રદુષ્ટતા પ્રાપ્ત થએલી હોવી જોઈએ.

આપણા ભરતખંડમા તો શિલ્પ અને ચિત્રકલા બન્ને પ્રાગલભા ધર્મની ભાવનાથીજ પોષાવા લાગી જ્યારે જ્યારે અવતાર પૃથ્વી ઉપર ધર્મની સ્થાપિત થાય છે તે તે કુચમા ઇન્દ્રિય મનુષ્યનો અવતાર ધારણ કરી મનુષ્ય દેહ જન્મ લે છે, આ અવતાર કેટલી ગદન છે ? જ્યાં તેમા કેટલું સૌન્દર્ય રહ્યું છે ? અવતારના સજ્જથી જેવી રીતે દેવને પણ કામ ક્રોધ મોહ લોભરૂપી

મનુષ્યના પરિપુનો એવ સાગે છે તેની રીતે તેના જલ્દલામાં પામર મનુષ્ય-
માં પણ દૈવી સદ્ગુણોનો પ્રાદુર્ભાવ થતો નજરે પડે છે. આ પ્રમાણે
સારા નરસા ગુણોની દેવ અને દાનવો વચ્ચે આપ લે અને લદાણી થતા
આખરે સત્યનો જ વિજય થાય છે. એવા પ્રમગોથી જેની રીતે સત્ય
તરફ આપણી આસક્તિ વધે છે તેજ પ્રમાણે નીચે તરફ આપણી નમના
અને પદપાત પોષાય છે. અને તેના જ પ્રભાવથી સાન્દર્ભ તરફ આપણી
પ્રીતિ ઉભગાય છે. આ સર્વ ધાર્મિક ભાવનાનો પ્રભાવ છે. અને હિંદુતા-
નમાં શિષ્યકલા અને ચિત્રકલા તેજ કારણથી પ્રારંભમાં દેવોની જ સેવા
માટે નિર્મિત થએલી હોવી જોઈએ.

ધ્રમરતી શિષ્યમાં ચિત્રકલા કરતા પણ વધારે ચડીઆતી એક
પ્રકારની અપૂર્વ સૂક્ષ્મતા રહેલી છે. અખંડ,
નિર્માણશિષ્ય. અનાદિ અને અનંત શક્તિ તરફ મનુષ્યના
હૃદયમાં જે આદરભાવ છે તે માત્ર બાથમાં બીટી

ચકાવ તેની મૂર્તિ તરફની સ્પર્શ મરોહિત ભાવનામાં લપ પામી શકતો નથી.
તેમ માત્ર અમુતે આદર્શદ આપનારા ચિત્રપટમાં તે વિરામ પામી શકતો
નથી તે મદાન અમૂર્ત દિવ્ય અદ્ભુત તરફની આતુ આસક્તિની તુષિ
માટે તો તેવુંજ સૂક્ષ્મ અને અદ્ભુત સાન્દર્ભનું સ્પર્શ કરાવે એવી ગંભીર
કૃતિ જોઈએ. એક ભવ્ય અને રૌદ્ર ગસને તૂટી કરે એવા છતા અતિ
મુદ્ગ યોધાનું વર્ણન કરતા મેડમ દી સ્તાલે કથું છે કે તેના ગંભીર
સદવાસમાં આવના દિશ જેવા સિંધીમૂન મગીનનું તે જાન કરાવતું હતું.
જડમાં કીનવ્ય, પાપાણુમાં ચિત્ત એજાની તે પ્રતીતિ આપતું હતું અને તેના
ગવાક્ષથી ચક્ષુઓ પારદર્શક રંગની રશ્મિનો પ્રવાહ વર્ષોની રજા દતા. અનંત
અગોચર અનંદાગર શક્તિના ધામે પહોંચવાની પિપાસા હોય તો આવા
શિષ્યના સાન્દર્ભનાજ ધુંટડાથી તૂળ્યા મટાઢી ચકામે આપણા સંસ્કૃત
સાહિત્યમાં પણ પુર અને પ્રાસાદના શિષ્ય બાળત યથો રચાએલા જણાય
છે. હાલમાંજ વડોદરા રાજ્ય તરફથી 'ગાયકવાડ પ્રાચીન સાહિત્યમાળા'માં
સમરાડ્ગચ નામનો ગ્રંથ પ્રકટ થયો છે તેમાં આ શિષ્યની ભાવનાનું
સારી રીતે દિગ્દર્શન કરેલું છે.

*

*

*

*

*

બાળવયમાં જેવી રીતે દસ આદેશો આપ્યા છે, તે પ્રમાણે આપણે
દસ આદેશ પણ દસ કરમાનો પાળવાની જરૂર છે.

૧. કોઈ પણ હિન્દીવાનને પ્રાસાદ, દર્શ્ય કે અંગતો અર્ધાવવો હોય તે તેણે હિંદુ શિષ્યશાસ્ત્રના અભ્યાસવાળા સૂત્રધાર પાસે તેનો નકશો કરાવી તેના હસ્તકેજ તે અર્ધાવવો.
૨. કોઈ પણ હિન્દીવાને પોતાના ઘરનો શણગાર કરવો હોય તો ખુશી, કેચ, ફરનીચર વગેરે સર્વ ગૃહસ્થગારનાં ઉપરકરણ હિંદી કારીગીરીનાં પસંદ કરવાં.
૩. અષ્ટિસૌન્દર્ય અને કલાલાવણ્ય માટે આદરભાવ ઉભો થાય તે માટે શાળાઓનાં મકાનો તથા ખીખાં સર્વ જાહેર મકાનો આસપાસ સુગંધી ફૂલ સાથેના બાગખગીચા, જળાશયો, પુવારા વગેરે મનરંજન થાય તેમ રચાવવાં.
૪. લાવણ્યની પૂજા માટે જાપાન દેશ પ્રમાણે જાહેર તહેવારો પસંદ કરવા જેવા કે વસંત ઋતુમાં વસંતપંચમી; શરદ ઋતુમાં શરદ પૂર્ણિમા; હેમંતોત્સવ કે જે દિવસે કમળ અથવા કુમુદિનીના ફૂલોથી સર્વ ઉત્સવ વિહારીઓ સમજી થાય કે અશોકના પહેલાં અંકુર કટવાના પ્રસંગે લક્ષ્મણાઓ અલક્ષ્મક લગાડેલા પગે તેને લતા મોરી સૌન્દર્યની પૂજા રથાયે.
૫. ધાર્મિક ઉત્સવના દિવસોએ પણ પૂજા અર્ચાની વિધિમાં ફળફૂલોવાળાં વૃક્ષ રોપવાની વિધિ દાખલ કરાવવી.
૬. શાળાનાં મકાનો તેમ જ શહેરનાં ખીખાં જાહેર મકાનો ઉપર દેશના પુરાણોમાંથી બોધ અને નીતિસૂચક ચિત્રપટો દિવાલને ડૂંગાર માટે ચિતરાવવાં.
૭. ધનાઢ્ય ગૃહસ્થોએ પોતાના ગૃહસ્થગારમાં હિંદુસ્તાનની ચિત્રકલાના નમુનેદાર ચિત્રો એકત્ર કરી તેનું પ્રદર્શન કરાવવું.
૮. દેશના સંગ્રહસ્થાનોમાં હિંદુસ્તાનના સિલ્ખનાં પૂતળાંઓ તથા ચિત્રોનો સંગ્રહ કરાવવો.
૯. પરદેશની લલિત કલાઓના અભ્યાસ માટે હોતકર યુવાનોને શિષ્યવૃત્તિ આપી કલાતી કેળવણી માટે પરદેશ મોકલવા; અને
૧૦. દેશના કારીગરોએ પોતાના સાંકડાં મન પ્રયત્ન કરી સૌન્દર્યની ઉપાસના માટે પરદેશના લાવણ્યમય નમુનાઓને પોતાના કારખાનામાં રથાન આપવું.

રોકેચ ફોલોમ

ચિત્રકામનો વિષય કેટલાક વર્ષોથી સાળામા એક વિષય તરીકે દાખલ કરવામા આવેલો છે. એ વિષય દાખલ કરવામાં આવ્યો ત્યારે ધોરણ-વાર ચિત્રકામમાં શું શું ચીતરાવવું તેની માદી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી હતી. આ પ્રમાણે ચિત્રો ચીતરાવવાની પ્રજ્ઞાવિકા ધનુ વખત સુધી આવી, પણ અનુભવથી માલમ પડ્યું કે એ માદીને વળગી રહીને ડરાવેલા અમુકજ ચિત્રો દોરાવવાથી છોકરાંઓને એ વિષયનું વધારે મંત્રીન શિક્ષણ મળતું નથી. વળા એમ કરતાં બાળકને પોતાને જાને અવલોકન કરવાનો અને પોતાની પર્મદગી પ્રમાણે ચિત્રો દોરવાનો લાભ ઓછો મળે છે, તથા માદીમા મુકરર કરેલાજ ચિત્રો દોરાવવાથી આ કળાનું શિક્ષણક્ષેત્ર મંકુચિત બને છે, અને તેમા મુકરર કરેલા પ્રાણી, ફળ, કે પદાર્થ ન મળે ત્યારે મૂળ પદાર્થ પરથી ચિત્ર દોરાવવાને બદલે ચિત્ર પરથી નકલ કરાવવી પડે છે. તેથી ચિત્રકામના ખાસ હેતુ સંપૂર્ણ રીતે પાર પડતા નથી. આ બધી હકીકતો ધ્યાનમા લઈને આપણા ખાતા તરફથી પ્રાથમિક શાળાઓ માટે સન ૧૯૨૪માં ચિત્રકામનો નવો અભ્યાસક્રમ નક્કી કરવામાં આવ્યો. તેમા સ્મૃતિ ચિત્રકામ, કલ્પના ચિત્રકામ, પદાર્થ ચિત્રકામ વગેરે બાબતો દાખલ કરેલી છે.

નાના બાળકોને ચિત્ર દોરવા બહુ ગમે છે. નિશાળમા આવ્યા પછી એકડા કે મૂળાક્ષર ગીખવાને બદલે લાકડી, પેક, પેકું ફેરવવાનો સળાઓ, મરઘીનું બચ્ચું, વગેરે તફન માદા ને સહેલા આકારો દોરવાનું બાળકોને વધારે ગમે છે. આવા સાદા આકારો દોરવામા તેઓ કંઈકે એર આનંદ અનુભવે છે. તેમનું આ વખતનું ચિત્ર આપણને સુંદર લાગતું નથી, પણ બાળકો તેવા ચિત્રોને પોતાની અજગ કૃતિ માને છે. આમ બનવાનું કારણ એ છે કે નાના બાળકોમા સૂક્ષ્મબોદ પારખવાની શક્તિ બહુ ઓછી હોય છે તેથી તેઓ ફક્ત આકાર પરજ વિશેષ ધ્યાન આપે છે, અને મુખ્ય ભાગો જ ખતાવે છે. પ્રમાણનું જ્ઞાન આ વખતે તેઓને બરાબર હોતું નથી. બાળકોની આ સ્વાભાવિક શક્તિને યોગ્ય માર્ગે વાળી પોતાના કામમા સરજતા શી રીતે ચાપ તેનો વિચાર કરતા શીખવાની ટેવ પાડવામાં આવે તો આ કામમા બાળકો લવિષ્યમા વધારે નિપુણતા મેળવી શકે. આથી છોકરા ને કંઈ જુએ તેનું અવલોકન કરે, પછી તેનું સાફ ચિત્ર

એટલે સ્કેમ ટ્રેડિંગ દોરી લે, પછી તેમાં રમરણચક્રિને આધારે ગોચ ફેરફાર કરે, અને છેવટે સંપૂર્ણ ચિત્ર તૈયાર કરે. આ ક્રમ લક્ષમાં રાખી આ સાથે અમે કેટલાંક એવાં ચિત્રો ત્રણ કકડે દોરી બતાવ્યાં છે.

આ ચિત્રોમાં પ્રથમ સાદું ચિત્ર છે, જેમાં સામાન્ય આકાર અને પ્રમાણ ધ્યાનમાં લઈ સામાન્ય દેખાવ ચીતરી બતાવ્યો છે. સરખ બેઠ આ વખતે ધ્યાનમાં લીધા નથી. ખીજા ભાગમાં ચિત્રના મુખ્ય ભાગ દોરી બતાવવાનો પ્રયત્ન છે, અને ત્રીજા ભાગમાં પૂર્વ ચિત્ર આપ્યું છે.

પહેલા ચિત્રમાંજ આગ ક્રમે ક્રમે ફેરફાર કરીને સંપૂર્ણ ચિત્ર દોરવાનું છે. વખતના પ્રમાણમાં ઝડપથી કેમ દોરવું, અને પછી તેમાં કેવી રીતે થતો ફેરફાર કરવો તેની સમજ પડે એ હેતુથી આમાં ત્રણ કકડે ચિત્ર દોરી બતાવવામાં આવ્યા છે. આ ત્રણ પગથીઆમાંના કયા પગથીઆં મુધી ઊકરાંએને લઈ જ્યાં એ ઊકરાંએની સક્રિય પર આધાર રાખે છે.

આ પદ્ધતિથી થોડાં ચિત્રો દોરવાનો મહાવરો થતા પછી બાળકો ધણાજ આનંદથી સરસ ચિત્રો દોરી શકશે અને આવી જાતનો તેમને મળેલો અનુભવ સાદાં ચિત્રકારા પોતાની કલ્પના કે રચના વ્યક્ત કરવામાં વિશેષ મદદમાર થશે.

આ ચિત્રો બાળકોનેજ ઉપયોગી છે તેમ નથી. પણ શાળામાં શીખવાતા ધણા વિષયો જોડે તેમને સંબંધ છે. આપણે જાણીએ છીએ કે ચિત્રકામ એક વિષય છે; તે ઉપરાંત ખીજા વિષયો શીખવવામાં ચિત્રકામ ઉત્તમ સાધન પણ છે. તે સાધન ખીજા વિષયને સ્પષ્ટ સમજાવવામાં તથા ચિરસ્થાયી સંસ્કાર પાડવામાં વધારે ઉપયોગી છે. શાળામાં શીખવાતા વિષયો, જેવા કે વાર્તા, ઇતિહાસ, ભૂગોળ, આરોગ્યશાસ્ત્ર, સૃષ્ટિજ્ઞાન, ગણિત, વગેરેમાં આવાં સ્કેચ ટ્રેડિંગ ધણા મદદમાર થઈ પડે છે.

દાખલા તરીકે વાર્તા લખએ, આ વિષય વધારે રસિક કરવા માટે વર્ગ આગળ શિક્ષક વાર્તા કહેતા હોય તેજ વખતે કહેવાતા પ્રસંગને અનુસરતાં આવાં સાદામાં સાદાં ચિત્રો દોરતા જાય તો વાર્તા સાંભળવામાં વધારે રસ પડશે ને બાળકોના મન પર વાર્તામાં બનેલા બનાવોની અસરકારક છાપ પડશે તેથી રમરણચક્રિને સારી મદદ મળશે. આમ દોરેલાં સાદાં ચિત્રો શિક્ષકે શ્રમ લઈ આગળથી તૈયાર કરી રાખેલાં સુંદર ચિત્રો કરતાં પણ શિક્ષકની દૃષ્ટિએ વધારે ઉપયોગી છે. વાર્તા કહેતા

જતાં ને ચિત્ર દોરતા જતાં છોકરાતું ચિત્ર દોરવાનો પ્રમેય આવે ત્યારે તેતું સંપૂર્ણ ચિત્ર દોરવામાં વખત ગાળવાને જદ્દે માત્ર લીટીથીજ દોરી બતાવીએ તો તેથી પણ તેનો ખરો ચિતાર આવે અને વખત ઓછો લાગે. કાન વાતો સાંભળે છે તેજ વખતે આંખ દોરાતું ચિત્ર જુએ છે, તેથી વાત તે વખતેજ ચતી દોષ એવો ખ્યાલ છોકરાંના મનમાં આવે છે. એ માટે વાતો કહેતાં કહેતાં ચિત્ર દોરવાની જરૂર ઉપયોગિતા વધારે છે અને તે પાર પાડવા માટે આવાં સાદાં રહેત રૂઢિંગ વધારે મદદગાર છે એ સદજ સમજી સકશો.

ઇતિહાસમાં આર્કાઇનો ઘેરો શીખવતી વખતેજ શિક્ષક ઝડપથી દક્ષિણ દિગ્દનોજ રૂપરેખા નકશો દોરી તેમાં મદ્રાસ, આર્કાઇ, ત્રિચિનાપલી, વગેરે સ્થળો બતાવે ને સરકરતું જવું અને નાસી જવું એ ગ્રીણા ગ્રીણાં ટપકાંથી (.....) કે તીરની નિશાનીથી બતાવે, આરોઅસાઅ શીખવતા અન્ન-નળી, જરૂર, આંતરડાં વગેરેના સ્થાન બતાવવા માટે સાદા આકારતું રૂપરેખા ચિત્ર જરૂર પડે દોરે, તો શિક્ષક પોતાને શીખવવાના વિષયો સરળ બનાવી શકે.

પાઠ ચલાવતાં શિક્ષક જે સાદી રેખાકૃતિઓ દોરે છે તે વિષયની સરળતા લાવવા માટે છે. તેમાં ચિત્રકળાવિધાન બતાવવાનો શિક્ષકનો હેતુ નથી. પણ ચિત્રકામ વિષય તરીકે શીખવવામાં આવે ત્યારે આ વિષય-માં ક્રમે ક્રમે બાળકોને આગળ વધારવાનો હેતુ હોવો જોઈએ.

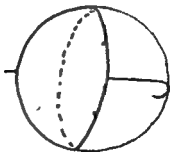
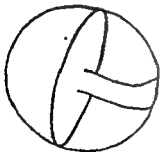
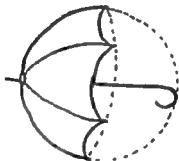
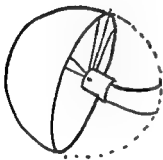
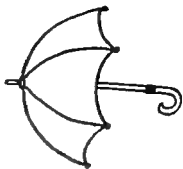
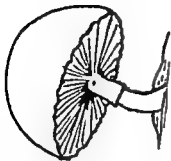
એમ. ઈ. મિશન
ટ્રેનિંગ કોલેજ ફાર વીમન.
ગાંધીરા.

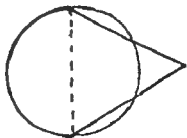
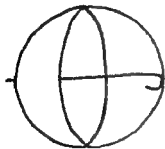
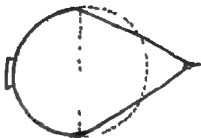
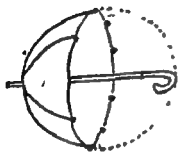
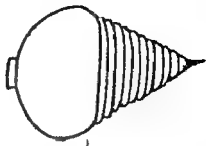
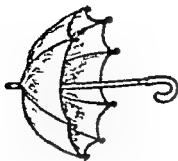
}

પ્રાપ્તલાલ લવાન ગાંધીલ,
ધનેશ્વર હરગોવિંદ જોશી,

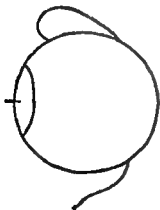
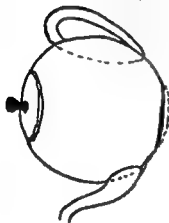
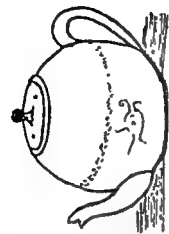

પીટલી

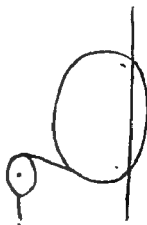
બરા

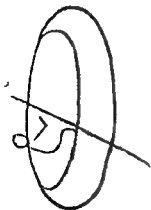
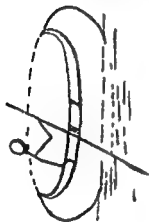
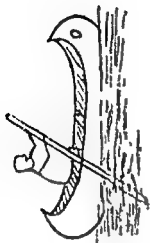

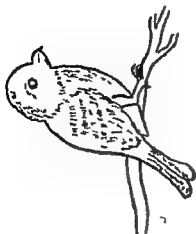
મીઠા

મીઠા

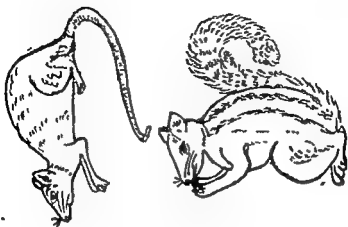

ચરધી

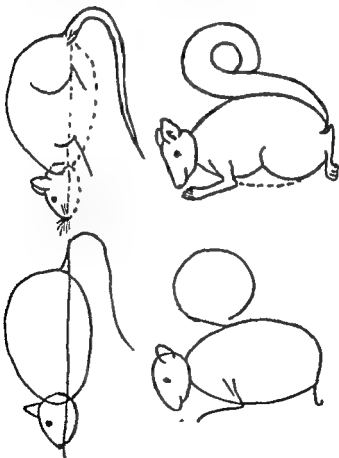

મરધી

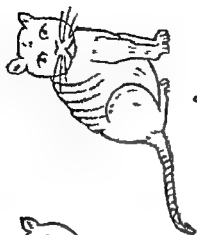

ઉંદર

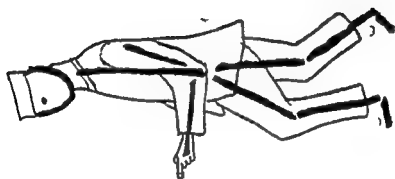
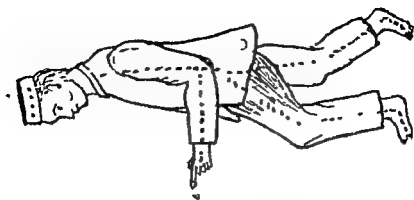

ખીસકાલી

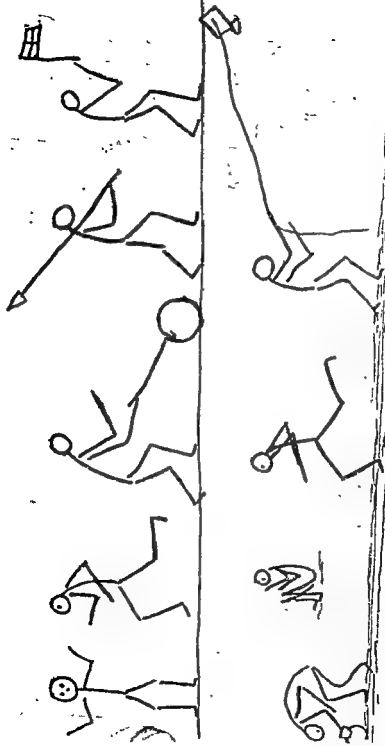

બી-પાટી

સમસી

... એમ, ઇ. મિચન ટ્રેનિંગ કોલેજ દ્વારા વીમન, }
 એધરા.

પ્રો. ભ. ગાહિલ
 ધ. હ. જશી.

ચોમાસાની નકતુમાં બાળકામ અને તેને લગતા સુદ્ધિનિરીક્ષણના કામની માસવાર વહેંચણી (કન્યાશાળા તથા ટ્રેનિંગ કોલેજ માટે)

૧૫૪

ગુજરાત શાળાપત્ર

ગોધરા મિશન ટ્રેનિંગ કોલેજમાં થતા ઇથિનિરીક્ષણને લગતા કામની યાદી સિદ્ધિકાની જાણ મોટે નીચે પ્રગટ કરવામાં આવી છે. પોતપોતાની શાળામાં એ વિષય સંબંધી કામની યોજના કરવામાં સિદ્ધિકાને તેથી મદદ મળી શકશે. અમારી જાણ પ્રમાણે એ વિષય પ્રાથમિક શાળાના ધોરણમાં દાખલ થયેને પાંચ વર્ષ થઈ ગયા છતાં એના પર ધક્કીખરી શાળાઓમાં, ખાસ કરીને કન્યાશાળામાં, મિલકુલ લક્ષ આપવામાં આવતું નથી. આથી છે કે આ યાદી પરથી પોતપોતાની શાળામાં એ વિષય સંબંધી કામની યોજના કરવાનો સિદ્ધિકા પ્રયત્ન કરશે અને ઉપર દર્શાવેલી ખામી દૂર કરશે.

ધોરણ	જુલૈઈ	ઓગસ્ટ	સપ્ટેમ્બર	ઓક્ટોબર	ડિસેમ્બર	તા.ત્રી.
કન્યાશાળા બાળવર્ગ.	કાઠીઆં કે કાચલીમાં મકાઈ વાવે.	બાજરી કે મગ વાવે.	જુવાર કે સુન્થઈ કે ચણાવાવે ઠીક વાવે.		આ વર્ષ પહેલા ધોરણના કચરા સાફ કરવાના કામમાં તથા નિશાળની આસપાસના રસ્તા પર ઉત્તેજક ધાસ કાઢવામાં મદદ આપે.	
ધો. પહેલું.	બીની રેતીમાં મકાઈ અને ચીલકાના બી વાવીને તેની થકી જુએ. ક્યારા સાફ	બાજરી કે મગ અને હાજરીગોટા વાવે.	તાંદળજો વાવે.	ચેથીની ભાજ અને ધાણા વાવે		

કરીને તેમાં અઘાઈ અને ચીઝડાંનાં બી વાગીને ઉછેરે. આખા વાવે.

ધો. બીન્ડું.

લુવાર, ગંગર, આંભો, પુવેર અને કાકડી વાવે, ઉછેરે અને તેની થિલિનું અવસોકન કરે.

ધો. ત્રીન્ડું.

વાદળાનું અવસોકન કરાવડું. ચોકરીઆ, અળવી, અપાડું, હળદર, વોલોળ તથા કઢોળાનાં બી વવરાવવા. મરચી, રીંગણી અને બાવડાનું ધર કરાવડું.

ધો. ચોથું.

રેકાતનાં છંદાં મેળવી, તેની જુદી જુદી અવસ્યાનું અવસોકન કરાવડું. મકાઈ અને વાલની બીન્ડી વડિયાનું અવસોકન કરાવડું તથા

પુવત્સીનાં બી છંદાવવાં લોંબુડી, મગફળી, દિવેલી, બાજરી અને મગ વાવે, અને અવસોકન કરે. ગંગરનું ધર રોપાવડું.

ગવારવાવે. મરચી, રીંગણી અને બાવડાનું ધર રોપે.

દિવેલીનાં પાંદડાં બાબને જીવી થકે તેવા રેશમના કીડા ઉછેરવા, ને છાપ્રચી પાતંગીઆં સુધીની સ્થિતિના અવસાસ કરાવડો, અથવા

પુવત્સી તથા ધહા અને ચણા લીંબુડીના તેવારવરાવવા. ચણેલા રોપાવડા રાવવા(રોપાવવા)

ગાજર, મુળા અને તાજળાં વ-મેથી અને ધાણા વાવે.

કેળનાં બચ્ચાંનું અવસોકન કરે અને તેને કચારામાં રોપે. કચારાની આ સપાસ મેદીની કે

જુદી જુદી જાતનાં પાસનું અવસોકન આ ઋતુમાં કરાવડું.

વાવેલા છોડ, વેસા વગેરેનાં મૂળ, પાંદડાં અને થાનું અવસોકન કરાવડું તથા તેઓના મુકાબસો કરાવડો અને ચિત્રકાષ સાથે મર્બથ લેડવો.

મળા થકે તેવા યજ્ઞ-ગ્રાહની તથા ફળોહિ ગ્રાહની કલત્રો કરાવવી અને બાગમાં રોપાવવી.

ધોરણ	બુધ્ધાઈ	ઓંગરસર	સપ્ટેંબર	ઓક્ટોબર	રિમાર્ક
ધો. પાઠ્યક્રમ	<p>તે વાલ્યા પછીથી ૨૦ દિવસ સુધીની થઈના વિદ્યા અવલોકનના વાચન સાથે દોરાન વાવ ખાતર તૈયાર કરાવેલું હોય, તે દયારામાં તૈયારી તેના લાભ સમજાવવા ગ્રંથાભની કનઓ તૈયાર કરાવવી</p> <p>માઠની અથવા મગજની અવનવધાર્ન સ પૂર્ણ અવલોકન બીડા, દૂધી, મકાઈ અને કપાસ વાવવા દમઠા અને મરચીનું ધર તૈયાર કરવું પ્રિનારીના રોપનું અવલોકન કરાવવું</p>	<p>આ માસમાં મેઠીની આસપાસ પુષ્કળ કીડા જોવામાં આવે છે તેને ઉછેરી પતંગીલ થતા સુધીની સ્થિતિનું અવલોકન કરાવવું પાણીની જમીન પર થતી અસર બતાવવી ગ્રંથાભની કલઓ દોના પાવવી અજવીની ઓઠા વાવવી લીલુડીની કલમ જમીનમાં વાળીને કે બાધીને તે લેવી</p> <p>દમઠા અને મરચીનું ધર તૈયાર થયું હોય તે રોપાવવું માખી તથા પાકને નુકસાન કરનારાં અવન અવલોકન કરાવવું વરિઆળા વાવવી.</p>	<p>એવી પ્રિનારીને લાપક બીજ છાંની વાડ કરાવવી</p> <p>છડાની રચના અને વાદાનું અવલોકન કરાવવું</p>	<p>પરાવવ બી રે હતું અવલોકન માપવું કરાવવું પ્રાબીજનું ધર તૈયાર કરવું તે રોપાવવું.</p>	ઉપક્રિતામાન

હંસરાજની ખીન્નેદ્વ ક્રિયા બતાવવી તથા હંસરાજના કુંડા તૈયાર કરવા. વેંજણનું ધરૂં તૈયાર કરાવી રોપાવવું. ભીંડી, કપાસ, મકાઈ અને મગફળી વાવવા.

શકરીબા, આદુ, હળ-દર, અળવી, વાલોળ, તુરી-આ, ઘુવેર, કપાસ, ભીંડ, ગવાર વવરાવવા. ફેરીના ગોટલા વવરાવવા તેની ખીન્નેદ્વ ક્રિયાનું અવલોકન કરાવવું તથા આભા વવરાવવા. મકાઈ અને વાલોળની ખીન્નેદ્વ ક્રિયાનું અવલોકન કરાવવું.

રીંગણી, કેળ, દાડમડી, લીંચુડી રોપાવવાં વાલ, કપાસ, ગલકી. જુવાર વવરાવવાં. દેડકાંની જુદી જુદી

લીલ તથા અંજલીયાનું અવલોકન કરાવવું. છનીયા, તનખનીયા, પેટુનીયાનું ધરૂં તૈયાર કરી વવરાવવા. છોડ-પર ચતા રોગનો અભ્યાસ ને તેના ઉપાયોના પ્રયોગ કરવા.

ગાજર વવરાવવાં. મરચી, ડાગર અને છનીઆનું ધરૂં તૈયાર કરાવી રોપાવવા. વાદળાનું અવલોકન અને તેનું વર્ગીકરણ. રેશમના કીડા છોરેલા અને તેનું અવલોકન કરાવવું.

સૂર્યમુખી, ઠાકડી વવરાવવાં. હંસરાજની ખીન્નેદ્વ ક્રિયા બતાવવી, અને હંસરાજનાં કુંડા તૈયાર કરાવવાં.

સેવાળનું અવલોકન કરાવવું. ચોકન કરાવવું. વરસાદનું માપ લે-વરાવવું.

કુંગળી, નોલકોલ, કોલીદલાવરનું ધરૂં તૈયાર કરાવવું અને આ માસ આખરે તે રોપાવવું.

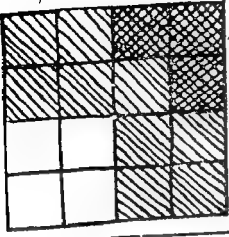
મૂળા અને તાંદ-જળને વવરાવવાં. અને ચણા વવ-તાંબ્યા પ્રમાણે વાવેલા છોડ કે વેકાનું ખી, મૂળ, ચડ, પાન, ટુલ, ફળ વગેરેનું જ્ઞાન આપવું.

કરૈણ, જીરું, ગુન-રાષ તથા ધઉ વાવેલી વનસ્પતિનું લાજની કલમો વવરાવવાં. ફુગળી, વર્ગકરણ કરાવવું. એ-કરાવવી ને રોપા-નોલકોલનું ધરૂં કદળ તથા દિદળ વન-વવી. વનસ્પતિને તૈયાર કરાવીને સ્પતિના મુકાબલો

ગણિતના પાઠની નોંધ.

વિષય:—અંકગણિત:—અપૂર્ણાંકના ભાગાકાર. { અપૂર્ણાંકના મહત્ત્વની સમજ, તથા અપૂ- } ધા. ૪ થું.
 હેતુ:—વિચાર ને અનુમાનશક્તિ કેળવી સા. અપૂર્ણાંકના ભાગાકાર કરવાની રીતનું જ્ઞાન આપવાનો. તા. ૧-૫-૧૯૨૬
 સાધન:—બોર્ડ પર આકૃતિઓ.

પાઠના વિભાગ ને સુખ્ય મુદ્દા.	સૌલી.	કાળા પાટીયાપર નોંધ.
અ. પૂર્વજ્ઞાનની પરીક્ષા. ૧. આરંભ.	સામાન્ય અપૂર્ણાંકનો એક દાખલો આપો. જે એટલે શું ? એને ફેરવી શકો. જે ને હ ધી ગણો. જે ને બમણા કરો. જે ના છેલ્લે બે વડે ગણો. જે ને ફેરવે એ બેમાં કઈ સંખ્યા મોટી ? જે ને ફેરવે કયો અપૂર્ણાંક મોટો ? જે ને ફેરવે એમાં કયો અપૂર્ણાંક મોટો ? જે ને ફેરવે ને સાદા રૂપમાં આલો. જે ને અતિ સંક્ષેપ રૂપમાં લાવો. જે ને એટલે શું ? કયો પથ સંખ્યા વડે ભાગવા એટલે શું ? જે ને પાંચવડે ભાગવા એટલે શું ? જે નો પાંચમો ભાગ શો ? જે નો પાંચમો ભાગ શો ? જે સંખ્યા વડે ભાગીએ તે સંખ્યાને શું કહેવામાં આવે છે ? જે ને રૂપ મા ભાગક કહેલો છે ? ભાગ્ય કહેલો છે ? ભાગાકાર શો આવ્યો ?	$\frac{1}{2} \times \frac{3}{4} = \frac{3}{8}$

૩૦૪ = ૧૬

આ ઉપરથી અંશ લાભ, છેદ લાજક ને ભાગા-
કાર અપૂર્ણક છે, તે ગ્રામતર્ક ગાન તાલુ કરાવવું.

અપૂર્ણકને અપૂર્ણક વડે ગુણવાની રીત તમે
શીખી ગયા છો. હવે આને અપૂર્ણકને અપૂર્ણક વડે,
ભાગવાની રીત સમજાએ.

કા. પા. ની નોંધમાં જથ્થાન્યા પ્રમાણિતો ચોરસ
દેરાવવો. તેના સોળ સરખા ભાગ કરાવવા. પછી
આખી આકૃતિને ફે ભાગ બતાવવા કહેવું. ફે ભા-
ગનો ચોથો ભાગ કયો? ફે નો ચોથો ભાગ કરો
એટલે શું? ૩૦૪. ફે માં નાના ચોરસ દેટલા છે?
૧૨ નો ચોથો ભાગ શો? ૩ નાના ચોરસ મળી
આખી આકૃતિને કયો અપૂર્ણક થાય? ૩૦૪ = ૬૬.

‘ફે ના અંશને ૨ વડે ગુણો. ફે ભાગ મોટો
ફે ફે? ફે ના અંશને ૨ વડે ભાગો? ફે ભાગ મોટો
ફે ફે?’ અંશને કાઠપણ સંખ્યા વડે ગુણીએ તો
કિંમત વધે છે, અને ભાગીએ તો કિંમત ઘટે છે,
એ બનાવવું. સાથે સાથે સમજાવવું કે અંશને નેટલા
મળ્યા કરીએ તેટલા ગણી અપૂર્ણકની કિંમત થાય
છે, અને નેટલાએ ભાગીએ તેટલામા ભાગની કિંમત
થાય છે. છેલ્લે કાઠ પણ સંખ્યા વડે ગુણવાથી કે

ચ. નવી બાબતનું મૂલ્યન.

૨. મુખ્ય વિષય.
અ. અપૂર્ણકને પૂર્ણક વડે
ભાગવાની રીતની મમજ.
(૧) પ્રત્યક્ષ અવલોકન.

(૨) રીતના મહત્ત્વની પ્રતીતી.

(૩) રીતલુ જાત.

ભાગવાથી ઉઘડે પરિણામ આવે છે, તે પ્રત્યક્ષ (ઉપર અંશને બે વડે ગુણ્યા ને ભાગ્યા તેમ છેદને પાંચ વડે ગુણ્યા ને ભાગ્યા) બતાવી સમજાવવું.

૩-૩. ત્રણ ભાગવા એટલે તેનો ત્રીજો ભાગ કરવો જે ની કિંમત ત્રીજા ભાગની કરવી છે, તે ઉપર સમજ્યા પ્રમાણે અંશને ત્રણે ભાગીએ તે કિંમત ત્રીજા ભાગની થઈ જાય. ૩ માં અંશ દેટલા છે ? ૩ ને ૩ વડે ભાગ્યા. $\frac{૩}{૩} = ૧$. આ પ્રમાણે જીજ દાખલા ભાગક અંશને પુરેપુરો ભાગી થકે તેવા કાઢ ગણાવવા પછી સમજાવવું કે હમેશા ભાગક કદ અંશને ભાગે તેવા હોય નહિ, જેમકે - $\frac{૩-૫}{૩}$ કે મા અંશ દેટલા ? ૨ ને ૫ વડે પુરેપુરી રીતે ભાગી શકાય ? ઉપર એ પણ જોયું છે કે છેદને મહાપિણ્ય થયા વડે ગુણીએ તે કિંમત તેટલામાં ભાગની થાય છે કે ના પાંચમો ભાગ કરવો છે તે છેદને પાંચ વડે ગુણ્યા. $\frac{૩-૫}{૩} = \frac{૫-૫}{૩} = \frac{૫}{૩}$ જે ઉપલાજ દાખલાઓ આ રીતે ગણાવી તેમના જવાબ આ રીતે પણ તેટલાજ આવે છે, તે પ્રત્યક્ષ બતાવવું. આ પ્રમાણે અપૂર્ણાકને પૂર્ણાક સંખ્યા વડે ભાગવા હોય તે છેદને તેટલા ગણ્યા કરવો. (અતિ સહેપરેષ બનવું હોય તેા કરવું.)

મ અપૂર્ણાકને અપૂર્ણાક વડે
ભાગવાની રીત

૨૫ રૂપીઆમાંથી પાંચ પાંચ રૂપીઆની ફટની
દમલી ચામ ૨ ગજ રી રીત આવે ૨ ૨૫ ને ૫ વડે
ચુ કરીએ તો ગણે આવે ૫ કે આથી રૂ ૫ જેવા
ફટલા ભાગ પડે ૨ કે ને રૂ ૫ વડે ચુ કરવું નહિએ ૨
રૂ-૫૬ મા ૫ ની તોધમાં જણાવ્યા પ્રમાણે બાર
ગોરસ ખાનાવાળી એક આકૃતિ દોરવી તેમાંથી
જણાવ્યા પ્રમાણેના કે ભાગ લેવા દરેક ખાનું આખી
આકૃતિના રૂ ૬ છે કે મા એવા ફટલા ખાના છે ૨
તો ૩ મા રૂ ૬ ફટલી વાર છે ૨ ૩-૬૬=૮

(૨) રીતના ઉપયોગી પ્રશ્નો

૨૪ ને ૨ વડે ભાગો ૨૪ ને ચાર વડે ભાગો ૨
૨૪-૮=૩ પહેલો ભાજક ફટનો છે ૨ બીજો ભાજક
તેનાથી ફટલા ગણો છે ૨ પહેલા ભાગાકાર કરતા
બીજો ભાગાકાર ફટલામાં ભાગતો આવે છે ૨ ત્રીજો
ભાજક ફટલા છે ૨ પહેલા ભાજક કરતા તે ફટલા
ગણો છે ૨ તેના ભાગાકાર પહેલા કરતા ફટનો આવે
છે ૨ આવા બીજા દાખલા લઈ સમગ્રવલુ કે ભાજ્યતે
કાયમ રાખી ભાજકને વધારીએ તો ભાગાકાર ઘટે
છે, ને જોડવા ગણો ભાજક ચામ તેટલામાં ભાજ
ભાગાકાર ચામ છે ૩૨-૧૬, ૩૨-૮ વગેરે દાખ-
લાથી એ પૂર્ણ સમગ્રવલુ કે ભાજક ને પ્રમાણમાં
ઘટે છે તે પ્રમાણમાં ભાગાકાર વધે છે

૩૨-૧૬=૨	૩૨-૧૬=૨
૨૪-૨=૧૨	૩૨-૮=૨૪
૨૪-૪=૬	૩૨-૪=૮
૨૪-૮=૩	૩૨-૨=૧૬

(૩) રીત.

૩૦:૨=૧ આ મુદ્દામાં જોયું- તેમ અપૂર્ણાંકને પૂર્ણાંક વડે ભાગવા હોય તો ભાજક વડે છેદને ગુણવા. માટે $૩૦:૨=૧૫$ થશે. હવે ભાજક ૨ ને બદલે ૩ હોય એટલે ૨ નો ત્રીજો ભાગ હોય તો ભાગાકાર શો આવે ? $૩૦:૩=૧૦$ પહેલો ભાજક દેટલો છે ? બીજો ભાજક તેનો દેટલાનો ભાગ છે ? તો હિપલા (ચ મુદ્દાના ૨ ના ભાગના) નિયમ પ્રમાણે પહેલા ભાગાકાર કરતાં બીજો ભાગાકાર ત્રણ ગણો આવશે જોઇએ. (ભાજક ને પ્રમાણમાં ઘટે તે પ્રમાણમાં ભાગાકાર વધે.) માટે ભાગાકાર $૩૦:૩=૧૦$ પછી સમજવું કે આ એવું થાય છે, કે ભાજકના અંશ વડે ભાજ્યના છેદને અને ભાજકના છેદ વડે ભાજ્યના અંશ વડે ગુણવાથી ભાગાકાર આવે છે. એટલે $૩૦:૩=૧૦$ ભાગાકાર. આ પરથી રીત કહેવી કે અપૂર્ણાંકને અપૂર્ણાંક વડે ભાગવા હોય તો ભાજકને હિપલાવવો એટલે અંશની રકમ છેદમાં ને છેદની રકમ અંશમાં મૂકવી. જે નવું અપૂર્ણાંક જાને તેના વડે ભાજ્યને ગુણવા. ગુણાકાર આવે તે ભાગાકાર છે.

ભાજક.

$$૩૦:૨=૧૫$$

$$૩૦:૩=૧૦$$

$$૩૦:૩=૧૦$$

૭૮૬.

માહે રમઝાન શરીફ તથા ઈદના મુખ્યારક તહેવારનો કુંક અહેવાલ.

રમઝાન મહીનો એ ઈસ્લામી વગસનો નવમો મહીનો છે. રૂઝ ઝં નો અર્થ ખાળી નાખવાનો થાય છે એટલે રમઝાન શરીફ ખાપોને ખાળી નાખે છે. તેથી એ નામ પડ્યું છે. આઠમા મહીના શાબાનની છેતી તારીખે ચંદ્રદર્શન થાય છે, ત્યારથી રમઝાન મહીનો શરૂ થાય છે. આ મહીનામા મુસલમાન લાઈઓ ઈસ્લામી ધર્મ-પ્રમાણે ઉપવાસ કરે છે. એટલે પો કાટે તે પહેલાથી શરૂ કરી સૂર્ય અસ્ત થાય ત્યાં સુધી રોમાઠારે ખાણુ નહિ, પાણી પીણું નહિ, સ્ત્રીસંગ કરવો નહિ કે બીઠી કે કુછો પીવો નહિ, એટલુંજ નહિ પણ મોટેથી અપરાધ ઉચ્ચારવા નહિ, કાંઈની નિંદા કરવી નહિ, કાને પણ ખગમ્ય શબ્દો સાંભળવા નહિ; સારાંસ કે ખન વાચ્યા અને કર્મ વડે અપોગ્ય વર્તનથી દૂર રહી સર્વ રીતે સંયમ કરવો તેનું નામ ઉપવાસ છે.

૫૬૨ વર્ષ ઉપરની ઉંમરના દરેક સ્ત્રીપુરુષ મુસલમાનને ઉપવાસ કરવાનો ફરજી કુરાન શરીફ મારફતે ખુદાએ પાકે ફરમાવ્યો છે. દિવસે મુસલમાનો ઉપવાસ કરે છે, અને રાત્રે નિત્યની છઠ્ઠાની નમાઝ ઉપરાત 'તરાવીહ' નામની બીજી વધારાની નમાઝ (પ્રાર્થના) અદા કરે છે. આ 'તરાવીહ'ની નમાઝમા ખાસ જાણુવા લાયક વાત એ છે કે જે માણસ નમાઝ પઠાવે છે તે 'હાફિઝ' હોય છે એટલે તેને આખું કુરાન શરીફ મોઢે યાદ હોય છે. તે દરદોજ એક એક સિપારો એટલે કુરાન શરીફનો ત્રીસમો ભાગ મોટેથી કહી સંભળાવે છે આ મહીનામા મરજુહોમા ધણી મોટી સંખ્યામા મુસલમાન લાઈઓ તરાવીહની નમાઝ માટે ભેગા મળે છે. મરજુહોમા હમેશ કરતા વધારે રોજની કરવામા આવે છે. માહે રમઝાન શરીફની ૨૬ મી, ૨૭ મી કે ૨૮ મી તારીખે આખું કુરાન શરીફ હાફિઝ પુરું કરી તરાવીહની નમાઝની સમાપ્તિ કરે છે, અને પછી પ્રસાદી વહેચવામા આવે છે. તે રાત્રે મરજુહોમા ધણી સારી રોજની કરવામા આવે છે. આ મહીનામા બીજી પણ મહત્વની રાતો છે જેમકે રમઝાનની ૨૧ મી, ૨૩ મી, ૨૫ મી, ૨૭ મી તથા ૨૯ મી રાતો ધણી અગત્યની અને પવિત્ર ગણાય છે.

માહે રમજાન શરીફ તથા ઇદના મુબારક તહેવારનો ટુંક અહેવાલ ૧૬૫

આ ખાસ રાતો પ્રાર્થના કબુલ થવાની રાતો ગણાય છે. ૨૭ મી રાતને લેલ-
તુલ કહર કહે છે. એ રાત અત્યંત પવિત્ર અને પુણ્યની ગણાય છે. એજ
રાતથી કુરાને શરીફ હઝરત મોહમ્મદ (સ)+ પેગમ્બર સાહેબ ઉપર ઉતરવા
માંડ્યું હતું. તેથી પણ રમજાન મહીનો ઘણો પવિત્ર ગણવામા આવે છે.

‘ઝકાત’ એ ઇસ્લામી ધર્મનું એક મુળતત્ત્વ છે અને તે એક પ્રકાર-
નું દાન છે જે સંકડે રાા રૂપિયા પ્રમાણે ગરીબોને આપવાનો ખુદાએ
પાકનો ફરજિયાત દુકમ છે. આ ઝકાત પણ આ રમજાન મહીનામા આપ-
વામા આવે છે તે ઉપરાંત બીજાં અનેક જાતનું દાન કરવામા આવે છે.
ગરીબોને પૈસા, લુગડા, અનાજ, ખાવાનું વગેરે આપવામા આવે છે.

ઉપવાસ કરવાથી અનેક પ્રકારના ફાયદા થાય છે. ગરીબ માણસના
ભૂખ તરસના સંકેટનું જાન ઉપવાસી માણસ જાણી શકે છે અને તેની ઉપર
દયા કરવાનું શીખે છે. ઉપવાસની હાલતમા વિષયવાસનાથી વિમુખ થવાને
અંગે તે નીતિમાન બને છે. વળી વૈદક રીતે પણ શરીરની અનેક વ્યાધિઓ
દૂર થઈ શારીરિક તથા આત્મિક બળ તેનામા ઉત્પન્ન થાય છે. તેમજ ઈશ્વર
અને ધર્મ પ્રત્યે માનની લાગણી પેદા થાય છે અને ધર્મનો બોધ તેના
પોતાના લાભાર્થે છે એમ સમજી જનસેવા તરફ તેનું લક્ષ્ય ફેરાય છે.

માહે રમજાન શરીફના રોઝા ફરજી છે. ઇસ્લામની શરૂઆતમા વર્ષ
દરમિયાન જુદા જુદા દિવસોએ રોઝા ફરજી હતા; પરંતુ ઇસ્લામ શરૂ થયા
પછી પંદર વર્ષની અંદર રમજાન મહીનાના રોઝા ફરજી થયા એટલે બીજા રોઝા
ફરજી તરીકે શબ્દ નહિ. આ મહીનાનું મહત્ત્વ તથા મોટાઈ પહેલાથી ચાલતી
આવે છે; કારણ કે આ મહીનાની પહેલી તારીખે હઝરત મુસાહીમ (અ)*
પર ખુદાના ફરમાનો સંલીકા તરીકે જિતયા. વળી માહે રમજાનની છઠ્ઠી
તારીખે હઝરત યુસા (અ)* પર તવરાત નામે ખુદાઈ કિતાબ ઉતરી અને
એજ મહીનાની સત્તરમી તારીખે હઝરત હસા (અ)* ને મન્જીલ (ગોસ-
પેલ) કિતાબ ઈશ્વર તરફથી મળ્યા. તેવીજ રીતે રમજાનની ૨૪ મી તારીખે
આણું કુરાન શરીફ પહેલા આકાશ ઉપર આવ્યું ને પછી રમજાન મહીના
ની ૨૭ મી રાતથી અમારા પયગ્મ્બર હઝરત મોહમ્મદ (સ)+ ઉપર ઉતરવા
માંડ્યું. જે મુસલમાન લાઈઓ આખા મહીનાના રોઝા રાખે છે, તેમના
બધાં પાપો માફ થઈ જાય છે અને તેમને બીજાં અનેક જાતનાં પુણ્ય પ્રાપ્ત
થાય છે એવી માન્યતા છે.

જે માણસ માંદા હોય અને તેને એવી બીક હોય કે રોજા કરવાથી મંદવાડ વધી જશે તો તેવો માણસ રમજાન મહીનામાં રોજા ન રાખે પરંતુ એવી રીતે રમજાનના જેટલા રોજા ન રાખે તેટલા રોજા બીજા કોઈ પણ મહીનામાં તન્ફુસ્ત થયેથી રાખે; વળી જે માણસ તથા દિવસથી વધુ દિવસને માટે મુસાફરીએ નીકળે તે પણ મુસાફરીમાં રમજાનના રોજા ન રાખતા મુસાફરી પુરી કરી બીજા મહીનામાં અમાવ્યા હોય તેટલા રોજા રાખે એવો ધરસામનો લુકમ છે.

આ મહીનામાં વળી કેટલાક મુસવમાનભાઈએ એતેકાફ (એકાન્ત)માં બેસે છે એટલે મસ્જિદમાં રમજાન મહીનાના છેદના દસ રાત્રિ દિવસ બેસી ખુદાની પ્રાર્થનામાં વખત ગાળે છે. આ દસ દિવસોમાં તેઓ બહાર નીકળતા નથી તેમ દુનિયાના કોઈ પણ કાર્ય સાથે સંબંધ રાખતા નથી. રમજાન મહીનાની છેલ્લી તારીખે એટલે રદમી કે ડબ્બીએ બીજાને અંદ દેખાય છે ત્યારે રમજાન મહીનો પુરો થઈ ઇદની રાત ચર થાય છે.

ઇદનો અર્થ “પ્રચાલી” થાય છે અને તે પ્રચાલી રમજાન માસમાં રોજા પૂર્ણ કર્યાની પ્રચાલી છે. આ રાત્રિથી મુસલ-ઇદનો અહેવાલ માન લાઇએ ઇદના મોટા તહેવારની તૈયારીઓ કરે છે નવા અને સારા લુગડા તો પહેલેથી તૈયાર કરેલા હોય છે પરંતુ જે કોઈ બાકી રહી ગયું હોય તે તે રાત્રે પુરૂ કરે છે. અને સવારમાં વહેલા ઉઠી નહાઈ ઘોઈ સારા લુગડા પહેરી મિશ્રામ ખાઈ મસ્જિદમાં કે ઇદ ગાહમાં નમાઝ પઢવા જાય છે ઇદની નમાઝને વખત સૂર્યોદય થયા પછીથી બપોર પહેલાં સુવાનો ગણાય છે દરેક શહેર કે ગામના કાઝી સાહેબની વાજ ગાજ સાથે સવારી નીકળી ઇદગાહમાં જાય છે અને ત્યાં કાઝી સાહેબ અગર તેમના નાયબ (પ્રતિનિધિ) નમાઝ પઢાવે છે. ઇદગાહમાં એકઠા થએલા સર્વ મુસલમાન ભાઈઓ તેમની પાછળ હલા થઈ નમાઝની ક્રિયા પૂરી કરે છે, નમાઝ થઈ રહ્યા પછી ‘પ્રત્નો’ એટલે ધાર્મિક બોધ થાય. આ પ્રત્નમાં રમજાન મહીનાની તથા ઇદના તહેવારની મદદતા વિષે તથા તેદરમિયાન મુસલમાન ભાઈઓએ કયા કયા કાર્યો કરવા તેને બોધ હોય છે. પ્રત્નો થઈ રહ્યા પછી જ્યાં મુસવમાન ભાઈઓ માટે ખુદાએ પાક આગળ દુઆ (આશીર્વાદ) માગવામાં આવે છે. ત્યારબાદ તેઓ એક બીજાને ભેટી તથા હાથ મેળવી ઇદની સુબારકખાદી આપે છે.

અમદાવાદ શહેરની બહાર કાકરીઆ તળાવની પશ્ચિમે થોડે દૂર ઇદ-ગાહ આવેલી છે, ત્યાં દબરોની સખ્યામાં મુસલમાન ભાઈઓ ચાલતા કે

ગાડીઓમાં કે મોટરોમાં બેસી નમાઝ માટે જાય છે. નમાઝ તથા ખુલ્લો ઘર્ષ રહ્યા પછી બધી ગાડીઓ આસ્તોડીઆ દરવાજામાં ઘર્ષ ઓલીફ્ટરોડ પસાર કરી ખમાશાની ચોક્કી આગળથી લુખારા ઘર્ષ ત્રણ દરવાજા આગળ આવે છે. અહીં ઈદના બજાર ભરાય છે. બજારમાંથી છોકરાઓને રમકડા, ખાવાનું વગેરે અપાવી તેઓ પોતપોતાને ઘેર જાય છે.

ઇદનો તહેવાર ઓછામાં ઓછ ત્રણ દિવસ ચાલે છે તે દરમિયાન સગવાહાલાને તથા મિત્રોને મળવા એકબીજાને ઘેર જાય છે, અને એક બીજાને મુબારકબાદી આપી ભેટની વ્યાપને કરે છે. આવી રીતે ખુશાલી તથા આનંદમાં આ ઇદના દિવસો ગાળવામાં આવે છે. આ રાત્રી ઇદનું બીજું નામ 'ઈદુલ ફિત્ર' પણ છે, કારણ કે તે દિવસે સારી સ્થિતિના મુસલમાન ભાઈઓએ સદકાએ ફિત્ર નામનું દાન આપવું એવો ઇસ્લામનો હુકમ છે. સદકાએ ફિત્ર એટલે જે મુસલમાન ભાઈ ઝકાત આપી શકે તેવી સ્થિતિનો છે તે પોતાને માટે તેમજ પોતાના ઘરના નાના મોટા દરેક માણસ દીક ઇદની નમાઝ પાઠવા જાય તે પહેલાં કે નમાઝ પઢી ગયા પછી ફિત્રાનું દાન આપે છે, એ દાન ગરીબોને આપવામાં આવે છે અને તેને (એ દાન)ને અંગે માણસ દીક ૨ જેઠા ઘઉં અથવા ચાર સેર જવ કે ખજુર અથવા કીસમીશ (સુકી દ્રાક્ષ) આપવામાં આવે છે.

એ. એ. હુકીમજી.

વાધરી બોર્ડિંગ શાળા

હિતરસંહા-જિ. ખેડા.

દરેક જિલ્લામાં એક પાછળ પડતી જગ્યા માટે એક અથવા બે બોર્ડિંગ શાળાઓ તેઓના ઉદ્ધાર માટે નામદાર સરકારે કાઢી છે, પરંતુ આ સ્કૂલ ગુનેગાર જાતને સુધારવાના હેતુથી વધારેમાં વધારે ૨૪ છોકરાની સવડવાળી ઉચ્ચશિક્ષામાં આવી છે. દક્ષિણ વિભાગમાં ગુનેગાર જાતને એકત્ર કરી અમુક એકજ જગ્યાએ વસાવવામાં આવી છે, એટલે તેમના ૫૦ દેખરેખનું અને સુધારવાનું કામ મરળ થયેલું છે. આ વિભાગમાં ગુનેગાર જાત વાધરીની છે તેમની વસ્તી અમદાવાદ અને ખેડા જિલ્લામાં છે. પણ ખેડા જિલ્લામાં વસતા વાધરી ચોરીફરવાળા પ્રખ્યાત છે. આ લોકો દેરીપૂજક, વહેમી, અને અતિ આળસુ છે. ચોરી એજ એમનો મુખ્ય ધંધો છે. તેથી તેમના ૫૨

બહુ દેખરેખ રાખવામાં આવે છે. ધણાખરા પુરોહિત અને સ્ત્રીઓની દરેજના હાજરી લેવાય છે. ગામ છોડી પરગામ જતાં તેઓને રજા લેવી પડે છે. સાથે પરગામ જવાનો રસ્તો પણ તેમને નક્કી કરી આપાય છે. તે પ્રમાણે જ તે જઈ શકે છે. તે સિવાય બીજા રસ્તે જતાં અથવા બીજા ગામ જતાં તે ગુનેગાર ગણાય છે. કિમિનસ ટ્રાઈબ્સ એક્ટ પ્રમાણે તેઓને પોતાના અંગુઠાના નિશાનવાળું બોર્ડ ગામ બહાર જતાં સાથે રાખવું પડે છે. તેઓનાં નામનાં છાપેલાં રજીસ્ટર રહે છે. એકંદરે બને તેટલી બારીક દેખરેખ રાખી સરકાર તેમનો ચોરીનો ધંધો અટકાવવા પ્રયત્ન કરે છે. આ ઉપરથી આ કોમના બાળકોમાં કેવા સંસ્કાર હશે તે કંઈપી લેવાતું છે; પરંતુ “લઘુ વૃક્ષ વાળું વળે જેમ વાળો” એ પ્રમાણે તેમના પર સારા સંસ્કારો પાડવા બહુ પ્રયત્નો કરતાં ઘણે બંધે તેમાં સુધારો થઈ શકે છે. પાછળ પડતી કોમનાં બાળકોને સુધારવા તેમના જન્મથી રીતરિવાજ દૂર કરવા સંબંધી જ્ઞાન આપવાનાં અને તેઓમાં રહેલું અજ્ઞાન દૂર કરવાના પ્રયત્નો કરવા પડે છે. પણ આ કોમનાં બાળકો માટે ઉપલા પ્રયત્નો ઉપરાંત મનુષ્યની ફરજ અને નીતિ સંબંધી સચોટ અને વારંવાર જ્ઞાન આપવા અનેક રીતે પ્રયત્નો કરવા પડે છે.

આથી સામાન્ય સાળા કરતાં પાછળ પડતી કોમની સાળામાં બને તેના કરતાં ગુનેગાર કોમની સાળાનું કામ ફતેહમંદ રીતે અસાધ્યું ધણું દુષ્કર છે. આ સાળા ધ. સ. ૧૯૧૮-માં સ્થાપન થઈ હતી. શરૂઆતનાં પાંચ વર્ષ સુધી વિદ્યાર્થીઓના વાલીઓને અનેક રીતે સમજાવી બાળકોને લાવવાં પડતાં. એક વખત એક છોકરાને લાવવા તેના મામે જઈ તેના આપને સમજાવતાં આખરે તેના આપે કશું (તેનીજ બાપમાં) “૩ માહતર, તું હું કામ નકામા ધકા ખાહ, તું હું બણાવવાનો હતો. અમારી વઘા તને ના આવડે. અમે તો એક રાતમાં આખા વરહનું ખાવાનું લાઈએ. મારે તારી નેહાને નહિ ચોક્કસ.”

આ સાળામાં શરૂઆતમાં બે વર્ષ સુધી સામાન્ય સાળાઓની પેઠે ફક્ત શિક્ષણના વિષયોજ ગીતવવામાં આવ્યા હતા. શિક્ષણ સામાન્ય શિક્ષણ પેઠે નહિ, પણ દરેક દરેક વિષયમાં પ્રાયોગિક પદ્ધતિથી આપવામાં આવ્યું હતું; કેમકે છોકરાઓને રસ પડે અને નવું નવું જુએ કે જાણે તેજ છોકરાઓ નાંચી ન જાય. વર્ગી કેઈપણ ગુના મારે તેમને શિખામણ વિના જન્ય ઉપાય કરી શકાય તેમ ન હતું.

ત્રીજા વર્ષથી જેતીનો વિષય દાખલ કરી જેતી માટે પપવાળા જમીન સાથે રાખી બારે માસ જુદા જુદા પાકની જેતી કરાવી તે ગેમથી નાન આપવા માડ્યું, જે હજી ચાલુ છે જેતીમાં ઘણાખગ પાકો, અને બધી જાતની ચાકભાજીનું જ્ઞાન પૂર્ણ થતા ફળજાડની કનમો કરવાનું કામ શીખવવા માડ્યું બોરની કનમ કરવાનું કામ સરળ હોવાથી તે પ્રથમ શરૂ કર્યું પછીથી ચીકુની કનમોનું કામ, અને હાલ આબાની કનમોનું કામ શીખવાય છે

ચોથા વર્ષથી હમ્મ ઉલોગો અને ડ્રોઈંગનું કામ શરૂ કર્યું, હસ્ત ઉલોગમાં માળી, દાગળ, અને ધાસના રમકડા, સાદહી, પખા, અને કાચના મણકાથી બનતું કામ શીખવવામાં આવ્યું વળી દોરડા વણવાનું અને હળમત તથા વાળ કાતરવાનું કામ પણ છોકરાઓ સાઈ કરી જાણે છે.

પાંચમા વર્ષમાં ઓઈન એઈન ચનાવવાનું કામ ફક્ત એક છોકરાને ખાતાની ખાસ મજૂરીથી શીખવ્યું બા કામ માટે ખીલકુલ ખર્ચ કરવાનું નથી, કેમકે જેતરના માનીકો પા છે. તેમણે એછન પર કામ કરવા દેવાની કબુલાત આપી છે

ચાલુ સાલથી સુધારી કામની શરૂઆત કરી છે સામાન્ય કારીગરીમાં સુધારી નામ આવર છે, અને તે માટે સારા કારીગરજ સાઈ શીખવી શકે

ઉપરના સનગા ઉલોગો શિક્ષકોજ શીખને છે દરેક વિદ્યાર્થી દીક સગકાર મહીને રૂ ૮) સ્કોલરશિપ આપે છે તેટલામાજ છોડરાઓની બોરાળી કપડા, ચોપડીઓ, દસ પથારી, તથા બોર્ડિંગના સાધનોનું ખર્ચ કાઢવું પડે છે બી ઉપરના ઉલોગો, તથા પ્રોગો માટે ખર્ચ કરવું પડે છે. ચાલુ સાલથી સરકારે રૂ ૩૦૦) કપડા માટે મજૂર કર્યા છે તેથી આવતા માસથી દરજીનું કામ શીખવવા મજૂરી માગી છે હાનમાં છોકરાઓ ચીથગના બટન કરવાનું, કાચ કરવાનું, ગોદડા તૈયાર કરવાનું, અને પોતાના ફટિલા કપડા તૈયાર કરવાનું કામ સારી રીતે કરી શકે છે શીવવાનો સંચો ખરીદી અકવાહીઆમાં એક વખત સારો દરજી રોકી કામ શીખવતા બાવિધ્યમાં આ કામના ઘણા માણસો સારે રસ્તે વળશે એવી આશા છે.

છોકરાઓ સહિજાન અને પદાર્થવિજ્ઞાન સબધી પ્રયોગો કરી આમેફુમ નમુના તૈયાર કરે છે તે પૈકી હાલ ત્રણ જાતની વિદ્યુત બેટરીઓ બનાવેલી છે જેના વડે હાઉસ માસ્તરનો હોલ અને છોકરાઓના હોલ વચ્ચે વિદ્યુત ઘટ્ટી સનત ચાલુ રહે છે નિયાળના ઓરડામાં વિજળાને દીવો ચાલુ રહે છે વીજળાનું ફિટિંગ છોકરાઓ કરી શકે છે

સામાજિક, ઐતિહાસિક, નૈતિક, અને ધાર્મિક શિક્ષણ માટે રાત્રિના સિપ્પ અને શિક્ષક વચ્ચે વાર્તાવાપચાલે છે. વધુમાં ચાલુ સાલથી એક અવાડિક પેપર અને બે મહાસિક્કા મંગાવી વિદ્યાર્થીઓને ખુદાવાળા પાત્રન તરફ દોરવા છે. પકતર જમીનમાં કાટા ઉગે છે તેમ અને નવરા મનમાં નકામાં વિચારો ઉદ્ભવે છે; માટે ધણે વખત મનને સદ્વિચારમાં રોકાએલું રાખવાથી સરકારી મન સુસરકારી બને છે. આ સિદ્ધાંત લક્ષમાં રાખી આ શાળાના વિદ્યાર્થીઓ કેળવણીમાં આવે છે.

સામાન્ય શિક્ષણનો વખત ૧૧ થી ૫ મુધીનો છે. બાકીના ટાઇમમાં બીજા વિષયો શીખવાય છે. તેથી આ સ્કૂલના શિક્ષકોને બહુ કામ કરવું પડે છે. બોર્ડિંગ અને બેની કામને લીધે શિક્ષકોને વેકેશનમાં પણ હાજર રહેવું પડે છે. એટલે સેવાભાવવાળાજ શિક્ષકો આવી સંસ્થામાં રહેઈ મેળવી શકે.

બોર્ડિંગ—દરેક વિદ્યાર્થીને દર વર્ષે બે ઘોડીઆ, બે ખમીસ, ૫૦૦૦, ચાદર, ટોપી, અને જોડા અપાય છે વળી ગ્રેટિંગ, ઓશીકું, શેતરંજી, બતુકા, થાળી, વાડકો, લોટા, પવાલુ, વગેરે જરૂરી સાધનો જરૂર પડતા અપાય છે. છોકરાઓને દરરોજ સવારે દાળ, લાન, રોટલા, અને સાંજે રોટલા સાથે શાક, કઠોળ, અથવા દૂધ અપાય છે મહીનામાં એક વખત છોકરાઓની બહુમતિથી પસંદ થએલા જમણની ઉભણી અપાય છે. બોર્ડિંગ વ્યવસ્થા અને છોકરાઓની તકુરસ્તી બાબત હલાકાના મહેરબાન મેટ્રીકલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબે ઉચે અભિપ્રાય આપે છે.

આ શાળામાં પુરો અભ્યાસ કર્યા પછી વિદ્યાર્થીઓ નીચે પ્રમાણેને ધધે વળ્યા છે. બાઈ શિક્ષક (પાચ ટ્રેન્ડ અને ત્રણ અન્ટ્રેન્ડ), ત્રણ પોનિસ, બે પોસ્ટમેન, એક મિન ક્લાર્ક, એક ફિટર, ત્રણ ફળજાડની કલમ કરનાર છે, બે અંગ્રેજ અભ્યાસ કરે છે, અને એક ટ્રેનિંગ કૉલેજના પહેલા વર્ષમાં અભ્યાસ કરે છે. એકદરે આ શાળામાં ૭૫ વિદ્યાર્થી આવી ગયા, તે પૈકી ૨૧ ઉપર પ્રમાણે ધધે વળ્યા છે. ૨૪ હાથ લાગે છે. અને બાકીના ૩૦ છોકરા અધુરા અભ્યાસે ઘેર જઈ બેટી કે ખાનગી નોકરી કરી ગુજરાન ચલાવે છે તપાસ કરતા ઉપરના ૭૫ પૈકી કોઈપણ છોકરાએ હજી સુધી ચોરી કે બીજો ગુનો કર્યો નથી એમ જણાય છે.

વ કા. પાસ થએલા એક છોકરો મુબઈ રેલ્વે પોલિસની ડિપાર્ટમેન્ટની પરીક્ષામાં ઉચે નંબર પાસ થવાથી તેને રેલ્વે ડિરેક્ટર પોલિસ તરીકે સારા પગારથી નીમ્યો છે.

આ સ્કૂલની છેલ્લી વાર્ષિક પરીક્ષાનું રિઝલ્ટ ૬૦ ટકા આપ્યું છે. છેલ્લી વ. ક્ષ. પરીક્ષામાં બે ઉમેદવાર બેઠેલા તેમાંનો એક લગભગ ૭૦૦ ઉમેદવારોમાં સાતમે અને બીજો સત્તાવીસમે નંબરે એમ પાસ થયા છે.

આ સ્કૂલ ઉપર ખાતાના અધિકારી 'સાહેબોની' સારી દેખરેખ છે, અને તેઓ સાહેબોની કીમતી સૂચના અને સલાહ પ્રમાણે વર્તવાથી હાલમાં આ શાળા સારી સ્થિતિએ પહોંચી છે.

માણેકલાલ ભોળાનાથ,

હે. મા. વાઘરી બોર્ડિંગ સ્કૂલ.

ઉત્તરમંડા. (ગિ. ખેડા).

મુખ્ય યુનિવર્સિટીની સ્કૂલ લીવિંગ પરીક્ષા.

૧૯૨૬

શુક્રવાર, ૨૩ મી એપ્રિલ.

(૨ થી ૫ મુધી).

ભૂગોળ

ટીપ્સ:—દરેક ભાગમાંથી ચાર પ્રશ્નો મળી કુલ ૮ જ પ્રશ્નોના ઉત્તર આપવા. દરેક પ્રશ્નના ગુણ સરખા છે. પ્રત્યેક ભાગના પ્રશ્નોના ઉત્તરો તે તે ભાગમાં જુદા લખીને બે જૂથ પાડવા.

ભાગ ૧.

૧. હિન્દુસામ્રાજ્યનો નકશો દોરો અને તેમાં ભૂમિરચનાના મુખ્ય વિભાગો દર્શાવો.
૨. (અ) 'હિન્દનો સ્ટેન્ડર્ડ ટાઇમ' અને 'ગ્રીનિચનો ટાઇમ' એ સમયની વચ્ચે કેટલું અંતર છે? તે અંતર હોવાના કારણો દર્શાવો.
(બ) આપણા દેશમાં ઉનાળો હોય છે ત્યારે દક્ષિણ ગોળાર્દમાં શિયાળો હોય છે તેનું શું કારણ તે સમજાવો.
૩. નીચેની હકીકતો કારણ સાથે સમજાવો:—
(૧) મુખ્યમિત્ર વરસાદ સરાસરી ૭૫ ઇંચ પડે છે, અને ખર જોતા કાચરોમાં સમૂળગોએ પડતો નથી.
(૨) મદ્રાસમાં વરસાદના મહીના મુખ્ય કરતા સંખ્યામાં વધારે છે, પણ વરસાદનું કુલ પ્રમાણ મુખ્ય કરતા ઓછું છે.

૪. ગંગા નદીનો પ્રવાહમાર્ગ દર્શાવો અને તેના કાદાપર આવેલા મુખ્ય નગરો મણાવો.
જે પ્રદેશમાં ચર્ધને એ નદી વહે છે તે પ્રદેશમાં વસનાર મનુષ્યોના જીવન અને વ્યવહાર-ઉદ્યોગપર કેવી રીતે તેની અસર થાય છે તે સમજાવો.
૫. નીચેનામાંથી ગમે તે ત્રણ વિશે તમે જે જાણના હો તે લખો —
રિફ પ્રદેશ, મોસલ, જીનીવા, એવરેસ્ટ પ્વારી, ઍમ-હ્યુમેન, લિવિંગ્સ્ટન.
૬. પૃથ્વીની આસપાસની મુસાફરીની યોજના ઘડો અને માર્ગમાં કયા કયા અગત્યના સ્થળો તમે જોગો તેનું વર્ણન કરો.

ભાગ ૨.

- ૭ 'પોર્ટ' અને બહર (harbour) એ જે વચ્ચે શો ભેદ છે ?
કુદરતી અને કૃત્રિમ બંદરો કેને કહેશે ? દરેકનાં જે દૃષ્ટાંતો લખો.
- ૮ નીચેના સ્થળોમાંથી ગમે તે બે સ્થળો વચ્ચે ભૂમિ યા સમુદ્ર માર્ગની મુસાફરી વર્ણવો —
મુમ્બઈ, અમદાવાદ, કરાચી, શિકારપુર, પુના, જળગાવ, ધારનાડ, કારવાડ
૯. નીચેના સહેરોમાંથી ગમે તે પાંચ સહેરોના સ્થળોની ચોક્કસ માહિતી લખો અને તે સ્થળ તેની જુદીમાં કેવી રીતે કાગ્જીશૂત થયું તે ચર્ચો —
મુમ્બઈ, સીંગપોર, સીડની, ન્યૂયૉર્ક, લંડન, પેરિસ, કેપટાઉન, ક્રાન્સટાન્ટિનોપલ
૧૦. કોઈ પણ પ્રદેશના ઉદ્યોગ અને વ્યાપાર સંબંધી પ્રગતિ કયા કયા મત્તેજોને લઈને થાય છે તે સંક્ષેપમાં ચર્ચો
૧૧. નીચેની બીજી કારણો લખી સમજાવો —
(૧) હિન્દમાં ચા-સાચાની — આયાત છે
(૨) હિન્દમાં મુનરતુ કાપડ તૈયાર થાય છે
(૩) અમેરિકાના યુનૅટ્ડ સ્ટેટ્સમાંથી પેટ્રોલિયમ પરદેશ મટે છે
(૪) જાપાનમાં કાચા મુતરની આયાત છે
(૫) ફ્રાન્સમાં દારૂ નીપજ છે
(૬) ઍસ્ટ્રેલિયામાં બિનની નિકાસ છે.
૧૨. નીચે જણાવેલી પ્રમુખોમાંથી ગમે તે ત્રણ પ્રમુખોના જીવન અને ઉદ્યોગો તેમના દેશની ભૌગોલિક પરિસ્થિતિને લીધે છે તે સમજાવો. —
(૧) સ્વીસ, (૨) ગ્રુપ્પા, (૩) બંગાળી, (૪) હબ્સલી કે નિચો, (૫) એરિક્સો.

અંગ્રજી ઇલાકામાં કેળવણી ખાતાના વહીવટ નીચે કામ કરતી ઉર્દૂ શાળામાં લાયઝેરીના ઉપયોગ માટે
યા ઇનામના પુસ્તક તરીકે મંજૂર કરવામાં આવેલાં પુસ્તકોની યાદી. નં. આર, સને ૧૮૨૫-૨૬.

અનુક્રમ નંબર	પુસ્તકનું નામ	અંચકારનું નામ	પ્રકારકનું નામ	કિંમત		કેવા પ્રકારની મંજૂરી આપવામાં આવી છે ?	શેરો
				રૂ.	આ.પા.		
૧	લગ્નચોડી	મહમદ અબ્દુલ રશીદ સાહિબ ખેરી	દારુલ મુશાઅત, લાહોર, (પંજાબ)	૦	૧૨	મનામ અને લાયઝેરી ઉર્દૂ કન્યાશાળા- ઓ માટે	
૨	પ્રથા વક્તો હયાત	મોલવી રાશીદુલ ખેરી	અબ્દુલ રશીદ એન્ડ અધર્મ	૧	૦	લાયઝેરી	
૩	આમરા	મુન્શી મહમદ ખલીફુર રહિમાન	દારુલ મુશાઅત, લાહોર, (પંજાબ)	૧	૮	મનામ અને લાયઝેરી	
૪	સચ્ચે મોતી	મહમદી ભોગમ	"	૦	૧૪	મનામ અને લાયઝેરી	
૫	સાદા બીયાત	મોલવી નિઆઝ મહમદ ખાન	મુસી પ્રિન્ટિંગ એન્ડ પબ્લિકશિંગ કંપની લિમિટેડ, બલ્કાંગીર શુક્ર કલામ, લાહોર	૩	૮	મનામ અને લાયઝેરી	
૬	નરે દિવાયત	મહમદ અરસમ	"	૦	૩	મનામ	
■	સારખાન	"	"	■	૪	મનામ	

૮	અમાનન	મહંમદ અસ્વામ	જાહેંગીર શુક કલમ, લાહોર	૧	૨	૩	૪	૫	૬
૯	ફૂલ ખાગ લાગ ૧ અને ૨	સમ્યદ મન્તેશાત્રજીવિ સાહેબ	દારુલ મશાયત, લાહોર, (પગલ)	૦	૦	૦	૦	૦	૦
૧૦	ફૂલ કદાલીયા નં. ૨૨	"	"	૦	૦	૦	૦	૦	૦
૧૧	" નં. ૨૧	સમ્યદ રિયા અહમદ ગાફર અકબરાબાદી	"	૦	૦	૦	૦	૦	૦
૧૨	" નં. ૧૨	તંત્રી કે સંપાદક અ- ખ્યારે-ફલ	"	૦	૦	૦	૦	૦	૦
૧૩	" નં. ૨૫	સમ્યદ મન્તેશાત્રજીવિ સાહેબ	"	૦	૦	૦	૦	૦	૦
૧૪	" નં. ૨૪	મલિક અબ્દુર રહીમ અમીર	"	૦	૦	૦	૦	૦	૦
૧૫	નિઆમતખાના	મહંમદી બેગમ	"	૧	૦	૦	૦	૦	૦
૧૬	ગરુદર મહમ્મદ	મોલાના રાસેદુલ ખેરી	"	૦	૦	૦	૦	૦	૦
૧૭	મલીહી બેગમ	એમ. બી. સાહેબા	"	૦	૦	૦	૦	૦	૦
૧૮	બદ નદીબ	પ્રેમિસર રામસરપ કેસલ	"	૧	૦	૦	૦	૦	૦
૧૯	અદબે સલાહાત	મહંમદી બેગમ	"	૦	૦	૦	૦	૦	૦
૨૦	સાદીન દુરાબ	મોલવી રાસેદુલ ખેરી	"	૦	૦	૦	૦	૦	૦

૨૧	સુન્દ મનાય } વશામ ગમ ચાદતદાર	સુન્ની અહમદ હુસેન ખાન બી. એ. મહમદી બેગમ	હારુન હથાગત લાહોર, (પંજાબ)	૦ ૧ ૨	૦	હનામ અને લાયજેરી
૨૨			"	૦ ૨	૬	હનામ અને લાયજેરી
૨૩	અગમ બીલ જગમ	મોનવી બમીન્દીન અહમદ	"	૦ ૩	૬	હનામ અને લાયજેરી
૨૪	પ્રતોઠાશબરતા	સેયદ રિઝા અહમદ સાહિબ	"	૦ ૮	૦	હનામ અને લાયજેરી
૨૫	ખનખાસી સ્ત્રી	મિરઝા મહમદ અહમદ રાજ સાહિબ	"	૦ ૬	૦	હનામ અને લાયજેરી
૨૬	અજબોલ મોતી	મહમદી બેગમ	રશાએ આમ પ્રેસ, લાહોર	૧ ૬	૦	હનામ અને લાયજેરી
૨૭	રુસ્મી દેહલી	એસ બેગમ સાહેબા	રુમી પ્રેસ, લાહોર	૦ ૪	૦	હનામ અને લાયજેરી
૨૮	ફૂલ જહદી	તહેવાર અલી ખાન	કુતુબખાના લાહોર	૦ ૮	૦	હનામ અને લાયજેરી
૨૯	ધિ આફમહુડ રુહુન્દસ દિલ્લી આવ્ હનિયા (હફ)	બિહ એ સ્મિથ (કર્તી) બાબાન્દરકર્તી એ હમીદ એમ. એ.	એફસદ યુનિવર્સિટી પ્રેસ મુમબ.	૧ ૦	૦	લાયજેરી.
૩૦	દાસે અખવાખ (હફ)	સુન્ની રહમ વલ્લાખાન લાહોર	(એનિસ્ટ્ર) - હસ્ત- લિખિત			હનામ અને લાયજેરી
૩૧	રફિ-હરુન	મહમદી બેગમ.	મરસ હથાગત લાહોર (પંજાબ)	૦ ૧ ૨	૦	હનામ અને લાયજેરી હુદુ કેન્યા- શાગાએા માટે
૩૨	સયદ બેડી	"	"	૧ ૦	૦	હનામ અને લાયજેરી

મંજુર કરવામાં આવેલાં પુસ્તકો સંબંધી જાહેરખબરો.

(૨)

ઉત્તર ભાગના મે. એન્જીનેયરનલ ઇન્સ્પેક્ટરના તા. ૨૭ મી એપ્રિલ, સને ૧૯૨૬ ના હુકમ નં ૧૧૫૮ ના આધારે આથી જાહેર કરવામાં આવે છે કે તા. ૧૬ મી એપ્રિલ ૧૯૨૬ ના રોજ મગેવી લાઈબ્રુનર સ્કૂલથુક કમિટિની મિટિંગમાં સદ્દુ કમિટિએ મિ. હાલાલાલ ત્રજલાલ પંડિત (ગ્લોસ મોન્ડે એગાડી જિલ્લે ખેડા) એમણે પ્રકટ કરેલા “નીતિવાચનમાંના પુસ્તક ૧જી” અને રજી ચોથી આવૃત્તિને” પ્રાથમિક શાળાઓમાં ધનામ અને લાયબ્રેરીના પુસ્તક તરીકે ચલાવવાની પસંદગી કર્યોને દરાવ કર્યો છે

(૩)

ઉત્તર ભાગના મે. એન્જીનેયરનલ ઇન્સ્પેક્ટર તા. ૨૭ મી એપ્રિલ સને ૧૯૨૬ ના હુકમ નં ૧૧૬૦ ના આધારે આથી જાહેર કરવામાં આવે છે કે તા. ૧૬ મી એપ્રિલ સને ૧૯૨૬ ના રોજ મગેવી લાઈબ્રુનર સ્કૂલથુક કમિટિની મિટિંગમાં સદ્દુ કમિટિએ મિ. હાલ્ડેન્ડે થી શાહ (હેડમાસ્ટર, તાલુકા સ્કૂલ, દબોડા, મહીકાદા) દ્વારા “આળગીતસંગ્રહ ભાગ ૧જો ત્રીજી આવૃત્તિને” પ્રાથમિક શાળાઓમાં ધનામ અને લાયબ્રેરીના પુસ્તક તરીકે ચલાવવાની પસંદગી કર્યોને દરાવ કર્યો છે

(૪)

પછાત દેશો માટે સ્કોલરશિપની સ્પર્ધાની પરીક્ષાઓ

નામદાર મુખર્દી મરકારનો નીચે મુજબનો ડેવણથી ખાતાનો તા. ૨૮ મી એપ્રિલ સને ૧૯૨૬ નો દરાવ નં ૨૪૬૬ (જાહેર મુખર્દી) મર્વની જાણ માટે જાહેર કરવામાં આ પો છે —

દરાવ:—તા. ૧૮ મી ઓગસ્ટ ૧૯૨૪ ના સરકારી દરાવ નં ૨૪૬૬ ની રૂએ પ્રાથમિક શાળાઓમાં જે સ્કોલરશિપો હાવમાં ૭ વર્ષ માટે આપવામાં આવે છે તેને નીચે મુજબ મે ભાગમાં વહેંચી નાખવી, (અ) મિડલસ્ટુડન્ટ અભ્યાસ માટેના ત્રણ વર્ષ પર્વન્ત મળી શકે એવી ‘મિડલ સ્ટુડન્ટ સ્કોલરશિપો’ અને (બ) હાઈસ્ટુડન્ટ અભ્યાસક્રમ માટેના ૪ વર્ષ પર્વન્ત મળી શકે તેવી ‘હાઈસ્ટુડન્ટ સ્કોલરશિપો’ આ દરાવની રૂએ સદ્દુ

નોંધાયેલો મારે રૂપોની પરીક્ષાઓ શરૂ કરવાની જરૂર જણાઈ છે. આ જનકી પરીક્ષા એન્ડો વનોધુધર ધોરણ પહેલાની શરૂઆતમાં લેવામાં આવશે, અને તેના પરિણામ અનુસાર ચિન્તકૃષ્ણના અભ્યાસના મધ્ય વર્ગો પર્યન્ત મળી શકે એવી રોકાવરશિષો આપવામાં આવશે, અને બીજી પરીક્ષા એન્ડો વનોધુધર ધોરણ ચોથાની શરૂઆતમાં લેવામાં આવશે, અને તેના પરિણામ અનુસાર દ્વિતીયકૃષ્ણના અભ્યાસના ચાર વર્ગો પર્યન્ત મળી શકે તેવી રોકાવરશિષો આપવામાં આવશે.

સદ્ પરીક્ષાઓ સને ૧૯૨૭-૨૮ થી લેવામાં આવશે, અર્થાત્ જે રોકાવરશિષો સને ૧૯૨૭-૨૮ માટે આપવામાં આવનાર છે તે માટે પરીક્ષાઓ સદ્ દ્વારા અનુસાર લેવામાં આવશે.

વળી, સરકાર એવો અભિપ્રાય પણ ધરાવે છે કે ઉપરના ધોરણમાં અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓ તેની નીચલા ધોરણ માટેની રોકાવરશિષ માટેની પ્રધાની (દરિદ્રાઈની) પરીક્ષામાં બેસતું નહિ, અને કોઈ પણ તરફની રોકાવરશિષો જે છોડાઓ અથવા જે છોડીઓને મેળવી હશે તેમને રૂઝ ધીવિગ સર્ટિફિકેટ પરીક્ષા તેમણે પાસ કર્યા પછી તે આજી રહી શકશે નહિ.

૨ એન્ડો વનોધુધર ધોરણ પહેલામાં મળતી સદ્ પરીક્ષાઓ માટે ઉમેદનારોની ઉંમરની હદ-છોડાઓની ૧૩ વર્ષની હતી તે વધારીને ૧૪ વર્ષની કરવામાં આવી છે અને છોડીઓની ઉંમરની હદ ૧૪ વર્ષની હતી તે વધારીને ૧૫ વર્ષની કરવામાં આવી છે તે સળધી ધનાથલ સગકારી દુકાનો આ પૂર્વે કરવામાં આવેલા છે.

(વાચો તા ૩ જુલૈ ૧૯૨૫ નો સરકારી દ્વારા નં ૨૪૮૬)

૩ સરદાર પંચામમાં રહેનાર હોય વારો ખાસેથી માથા દીઠ ૨ ૧) રીતો લેવાની રીત કરીથી શરૂ કરવા સળધીની દરખાસ્તને પણ આ દ્વારાથી નામદાર સરકારની માન્યતા આપવામાં આવી છે.

નામદાર મુખ્ય સરકાર માન્યતા દ્વારા સર્કલ ડિપાર્ટમેન્ટ.

(અંગ્રેજીમાં સહી) એ. એચ. રૂક્ષ

અડર સેક્રેટરી ટુ ગવર્નમેન્ટ

(૭ જાગના એલફ ધરવેકર સા ના તા ૨૬ થી મે સને ૧૯૨૬ ના પત્ર નં ૨૨૮૧ ના પેરિઆફ નં ૩ ની સચવાનુસાર)

(૫)

હાઇ અને મિડલ સ્કૂલોની સ્કોલરશિપો માટેની પરીક્ષાઓની તારીખોમાં થએલો ફેરફાર

મે. ડિરેક્ટર ઓફ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન સાહેબે નામદાર મુખર્ષી સરકારને લખેલા તા. ૧૫ મી એપ્રિલ સને ૧૯૨૬ ના પત્ર નં. 'એસ-૬૨-(એચ)-સી' માં કરેલી દરખાસ્તને નામદાર સરકારે અનુમોદન આપીને નીચે મુજબનો દરાવ જાહેર કર્યો છે:—

મુખર્ષી સરકાર,
કેળવણી ખાતું.

દરાવ નં. ૧૦૮૨

જાહેર મુખર્ષી-તા. ૬ ટી મે સને ૧૯૨૬.

“ હાઇસ્કૂલ અને મિડલ સ્કૂલની સ્કોલરશિપો માટેની સ્પર્ધાતી પરીક્ષા મુખર્ષી ઇલાકામાં માર્ચ માસમાં (પહેલા અઠવાડિયામાં) અને સિંધ પ્રાંતમાં ફેબ્રુઆરિ માસમાં લેવી એ દરખાસ્તની સાથે સરકાર મમત છે. એ ફેરફારનો અમલ સને ૧૯૨૭ થી કરવો. ”

મુખર્ષી સરકારના હુકમથી (દા-સહક ખાતા).

(સહી) A. H. Dracup.

અંડર સેક્રેટરી ટુ ગવર્નમેન્ટ.

(મે. ડ. લાગના એન્ડ. ઇન્સ્ટ્રુ. ઇન્સપેક્ટરના તા. ૨-૬-૧૯૨૬ ના પત્ર નં, ૨૪૮૨ ના પેરેગ્રાફ નં. ૩ ની મુજબનાનુસાર).

(૬)

હંટર મેઇલ ટ્રેનિંગ કૉલેજની પ્રાવેશિક પરીક્ષા.

૧. હંટર મેઇલ ટ્રેનિંગ કૉલેજની આલુ. સાલની પ્રાવેશિક પરીક્ષા તા. ૧૭ માટે સપ્ટેમ્બર સને ૧૯૨૬ના શુક્રવારે સવારના અગિયાર વાગે કૉલેજના મકાનમાં શરૂ થશે.

૨. સામાન્ય રીતે જે વર્ષમાં ઉમેદવાર પ્રાવેશિક પરીક્ષા આપવા આવે તે વર્ષની ૧ લી ડિસેમ્બરે તેની ઉંમર પૂરાં ૧૬ વર્ષથી ઓછી કે ૨૨ વર્ષથી વધુ નહિ હોવી જોઈએ. શિક્ષક તરીકે ખાતામાં દાખલ થએલા ઉમેદવારોની ઉંમરની હદ ૩૦ વર્ષ સુધી આગશે.

*૩. ૧૬ વર્ષથી ઓછી ઉંમરના તથા ૨૨ વર્ષથી વધારે ઉંમરના ઉમેદવારો વેસ્ટર્ન ઇન્ડિયા સ્ટેટ્સ એ. ના મહે. એજ્યુ. ઓફિસર સાહેબની મંજૂરીથી આ પરીક્ષા આપી શકશે.

*૪. દરેક ઉમેદવારે સાતમું ધોરણ અથવા વર્નાક્યુલર પ્રાથમિક પરીક્ષા પાસ કર્યાનું સર્ટિફિકેટ લાવવું જોઈશે. પરંતુ જેણે હજુ ધોરણ પાસ કરી હંટર મેઇલ ટ્રેનિંગ કૉલેજના પ્રાવેશિક વર્ગમાં દાખલ થઈ તે વર્ગમાં પરીક્ષા પહેલાં ઓછામાં ઓછી ઉશ્વા તથા માસની હાજરી આપી હશે, અને ખાતાએ સ્વીકારેલી કેઈ પણ સ્કૂલમાં અને ઉપલા પ્રાવેશિક વર્ગમાં મળીને એકંદર નવ માસનો સાતમા ધોરણનો અભ્યાસ કર્યો હશે તેને તે ધોરણ પસાર કર્યા વિના પણ આ પરીક્ષામાં દાખલ કરવામાં આવશે.

૫. મુખર્દી સરકારના કેળવણી ખાતા તરફથી સને ૧૯૧૩માં પ્રસિદ્ધ થએલા શુ. સાતમા ધોરણના અભ્યાસક્રમ મુજબ પરીક્ષા લેવાશે; ફક્ત ત્રીજા વિષયમાં માર્કની વહેંચણી નીચે મુજબ રહેશે:—

શુ. સાતમીના સામાન્ય જ્ઞાનના પાઠ વિષે લેખી પરીક્ષા માટે માર્ક:—૫૦
નિબંધ... .. ૨૫
અક્ષર તથા લેખન શુદ્ધિ માટે ૨૫

૬. ઉક નાના કદના, કાર્નની કે આંખની શક્તિમાં ખામીવાળા બોબકા કે અશુદ્ધ ઉચ્ચારવાળા, તથા દાકતરી તપાસમાં નાપાસ થએલાને કૉલેજ માટે પસંદ કરવામાં નહિ આવે.

હંટર મેઇલ ટ્રેનિંગ કૉલેજ, મુ. અ. પટેલ,
રાજકોટ, તા. ૩૦-૪-૧૯૨૬. પ્રિન્સિપલ.

નોંધ:—ઉપરની કલમ ૩ છ પ્રમાણે જે ઉમેદવારોને મંજૂરીના જરૂર હશે અગર કલમ ૪ થી પ્રમાણે લાયકાતનાં સર્ટિફિકેટની જરૂર હશે તેમને તેવી મંજૂરીના દાખલો કે સર્ટિ. રજૂ કર્યા વિનાય પરીક્ષામાં દાખલ કરવામાં નહિ આવે; માટે એવા વિદ્યાર્થીને અહિં મોકલતાં મહેતાજીએ સંભાળ રાખવી.

Հիմն ֆիլմ

Life

રાજકોટ હંટર મેદાનનું ગ્રામીણ પ્રાથમિક શાળા આપવા આવેલ ઉમેદવારને લાવવાનું મારફતે.

[illegible]

(૯)

બાર્ટન ફીમેલ ટ્રેનિંગ કૉલેજ, રાજકોટ.

પ્રાવેશિક પરીક્ષા.

મને ૧૯૨૬.

- ૧ પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકો અને સિલિમ્બોને પ્રજા આપવામાં આવે છે, કે આ કૉલેજમાં દાખલ થવાને જે બાધાઓ ઉમે ગણતી હોય, તેમની ઉમર, અભ્યાસ, વર્તન વગેરે હકીકતનું પત્રક મને ૧૮૬૩ની નોંતના શુદ્ધાન શાળાપત્રના ૨૬૪ માં પૃષ્ઠ ઉપર હાથેના નમુના પ્રમાણે બનાવી જેમ બને તેમ વિજાતર અમાર તરફ મોકલી આપવું તા ૧૦ મી ઑગસ્ટ-સને ૧૯૨૬ પછી આવેલી અગ્રણ્યો સ્વીકારવામાં આવશે નહિ મો અરજીના પત્રકો તે પહેલાં અમને મળે તેમ મોકલવા
- ૨ પ્રાવેશિક પરીક્ષા આપવાના મંત્રણમાં ઉમરની કોઈ ખાસ મર્યાદા ગણવામાં આવતી નથી, પરંતુ કૉલેજમાં દાખલ કરવાના સમયમાં ઉમરની મર્યાદા રાખવામાં આવે જેની ઉમર કૉલેજમાં દાખલ થતી વખતે ૫૬ વર્ષથી ઓછી ન હોય તેમજ ૨૫ વર્ષથી વધારે ન હોય તેવી બાધાઓને કૉલેજમાં દાખલ કરવામાં આવે છે
- ૩ પ્રાવેશિક પરીક્ષા સને ૧૯૦૦ના બન-પુઝારી માસના શાળાપત્રમાં પ્રગટ થયેલ કન્યાશાળાના પાઠ્યમા ધોરણના અભ્યાસક્રમની લેવામાં આવશે
- ૪ કૉલેજમાં દાખલ થવા ઉમે ગણતાર બાધાઓ રૂઢલ કમિટિના મેમ્બરોનું અથવા પોતાના ગામના કોઈને પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થોનું સર્વ-વર્તનના સમ્બંધમાં સર્ટિફિકેટ મેળવી અરજીના પત્ર સાથે સામેલ ગણવું જોઈએ
- ૫ સાલુ સાલની પ્રાવેશિક પરીક્ષા તા. ૧૩ મી સપ્ટેમ્બર સને ૧૯૨૬ ને સોમવારને દિવસે સવારના અગિયાર વાગે કૉલેજના મહાનમાં શરૂ થશે
- ૬ જે બાધાઓ કૉલેજમાં દાખલ કરવા યોગ્ય જણાશે તેમની શારીરિક તપાસ કાઠિયાવાડના એ જનાના મેડીકલ ઓફિસર સાહેબ પાસે કરાવવામાં આવશે

બાર્ટન ફીમેલ ટ્રેનિંગ કૉલેજ,

રાજકોટ.
તા ૧-૫-૨૬.

ત્રમલીલા મહેતા,

લેડી સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ

(૮)

નવરોલ પેત્તનલ વકીલ રોલરશિપ.

અમદાવાદ શહેરમાં અથવા અમદાવાદ શહેરના આસપાસનાં પરંમાં આવેલી સરકારે માન્ય કરેલી કોઈ પણ શાળામાં ભણતી ચાર દિન્દી બાળા-એને નવરોલ પેત્તનલ રોલરશિપ આપવાની છે. તે માટે હરિદાઈની પરીક્ષા મંગળવાર તા. ૨૪ મી ઝાગર, સને ૧૯૨૬ અને ત્યારપછીના દિવસોએ લેવામાં આવશે. પરીક્ષા ૧૨ થી ૫ સુધી મદાલસાની ટ્રેનિંગ કોલેજ દ્વારા પીમનના મકાનમાં લેવામાં આવશે.

૨. ઉત્તર વિભાગના મે. એલ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ સદરૂં પરીક્ષા લેશે. એ પરીક્ષામાં એસવા ઇન્ડા ધરાવનાર ઉમેદવારોએ એઓ સાહેબને તા. ૨૪ મી જુલાઈ ૧૯૨૬ પહેલાં તેમને પહોંચી નાખ એવી રીતે અરજ કરવી તે તાતીખ પછી કોઈપણ ઉમેદવારની અરજ લેવામાં આવશે નહિ.

૩. ઉમેદવારની ઉંમર કેટલી હોવી જોઈએ, કયા કયા વિષયોમાં પરીક્ષા લેવાશે અને રોલરશિપ કેટલી અને ક્યાં સુધી આવશે એ વગેરે હકીકત, નિયમો જોવાથી મમળશે.

ઉત્તર વિભાગના એલ્યુકેશનલ
ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબની ઓફિસ,
અમદાવાદ

(સહી) કે. એસ. વકીલ,
ઉત્તર વિભાગના એલ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર,
અમદાવાદ.

જોઈએ છે

જાહેરખબરો—જાવ માટે આ પત્રના પુઠા પરનું ૫૪ નં ૩
વાચવાની કૃપા કરવી

(૯)
ધનામપત્રકો

ભરૂચ જિલ્લો

—*—*—

અંકનેશ્વર-ભરૂચ રા વેણીચક્ર ગોવરધન
રામે લો કાસ્ટ રફલને ૧—૦—૦ પતાસા વહેંચ્યા

માતૃ—આમેદ રૂ.૧ કમિટિના મેમ્બર }
હીરાલાલ પ્રેમજીના બિ }
બહેન ભાગીરથીના લક્ષ } ૩૧—૦—૦ પિત્તળના પ્યાલા
પ્રસંગે ગામ હહેવાયુ તા } વહેંચ્યા
ભોરસના રૂ.૧ લીંગ }
નાવ ખુશાનગમ }

કરચીયા તા વડોદરાના રૂ.૨ } ૨૦—૦—૦ પિત્તળના પ્યાના
છોટાનાલ મોતીલાલે પો- } તથા મિદાઇ વહેંચી
તાના દિકરાના લક્ષ પ્રસંગે }

હહેવાયુ તા ભોરમદના રૂ.૨ } ૨૦—૦—૦ પિત્તળના પ્યાના
રૂ.૨ હીરાલાલ ખુશાન } તથા મિદાઇ વહેંચી
દાસે પોતાના આ પ્રસંગે }

નોંધ ૧—ભરૂચ શકરભાઇ મથુરભાઈ પા }
જેમંગભાઈ તળજભાઈ, }
અમયાભાઈ દાદાભાઈ, } ૪૫—૦—૦ રૂંલો જમાડી
તળજભાઈ બાપુભાઈ, }
આ આગ સદગૃહસ્થોએ }
રૂંલતયાકેન્દ્રાચાળાજમાડી }

ધનામપત્રક

મુરત જિલ્લો

ઉમરસાડી-પારડી રાં. દેસાઇ મગનલાલ ગા- ૬૫-૦-૦-૦ સીવણ કામ સાર
ડાલાતએ સચો આપ્યો

વાધજીખા-પારડી ગામના ગૃહસ્થએ ૮-૮-૦ મિદાઇ વહે ચી

પંચમહાલ અને રેવાકાંઠા

હુણવાડા-રેવાકાંઠા રા. ચીમનલાલ સેનકરામ ૪-૧૦-૦ જોદિય બ્રાહ્મણ
દેવેએ ની કન્યાએને
હુમડા વગેરે ધનામ
આપ્યા

સ જોરી-રેવાકાંઠા શ્રીમત શ્રી મહાગજ પુષ્પ ૫૦-૦-૦ સાકર વહે ચી તથા
સિદના કુમારશ્રી નરેન્દ્ર રત જમાડાં
સિદની જન્મ તિથિ હોવાથી

રાજપીપળા રેડેટ

પાણેથા રાજપીપળા ગામ આનંદી તાંત્રકે

સિનોઆ પટેલ મગનલાલ ૨૫-૦-૦ પિત્રાના પ્યાના
રથનાથભાઈએ રહે આ

” ” ગામ જુનાના અમી ૩૦-૦-૦ જરમના પાલા
કાલીભાઈ લતુભાઈએ વહે આ

” ” ગામ મકરપુરાના લામળ-
ભાઈ તળલીભાઈ, સોમા-
ભાઈ ગોરધનભાઈ, તથા
ગામ વગ્ધામાના અમીન

મયુરભાઈ શામળભાઈએ ૪૦-૦-૦ પિત્રાના પ્યાના
વહે આ

” ” ગામ જોરીના પટેલ શર
ભાઈ ભદ્રભાઈએ ૧૭-૦-૦

લાહેરખખરો.

શાળામાસ્તરોને અગત્યની સૂચના

તા. ૩૧ મી જુલાઈ ૧૯૨૪ ના મુખ્ય સરકારના ગેઝેટમાં
છપાગેલા સંકાગ્રી હવમ નં. ૩૧૪૧ ને અનુસરીને —

રા. રા. ગ. મા. દેશમુખકૃત

શાળોપયોગી આરોગ્ય-
શાસ્ત્ર.

આ પુસ્તક વર્નાકુલાર ફાઇનલ પરીક્ષા માટે નીમવામાં
આવ્યું છે. આથી આ વસંથી “આરોગ્ય”ના વિષયની પરીક્ષા
ઉપરના પુસ્તકમાથી લેવાશે એ ખુદ્દુ છે. આ પુસ્તક શાળાખાતાની
પૂર્ણ કસોડીમાં ઉતર્યું છે, અને એ ડિરેક્ટર સાહેબે વખતો વખત જે જે
સૂચનાઓ કરેલી હતી તે સર્વનો અમાવેશ આ પુસ્તકમાં કરવામાં આવ્યો
છે એથી આ વિષય ઉપર આ ઉત્તમ પુસ્તક એ એવી સર્વની
ખાત્રી થઈ ચૂકેલી છે આ લાહેરખખરો સર્વને એમ સૂચવીએ
છીએ કે જેણે જેણે પોતાની નિશાળમાં હજી સુધી આ પુસ્તક
દાખલ ન કર્યું હોય તેણે તેણે જલદીથી આ પુસ્તક મગાવી લેવું કે
જેથી વેળાસર અભ્યાસ પૂર્ણ થાય (આ પુસ્તક જદલ નિર્ધારના
ડેપુટી સાહેબ તરફથી ખાસ સરકારી આવશે જ) ગુજરાતી
આરોગ્યશાસ્ત્ર ભાગ પહેલાની કિંમત ૦-૧૩ ૦ અને ભાગ બીજાની
કિંમત રૂ. ૦-૪-૦ રાખી છે.

આ પુસ્તક ચોખ્ખા કચિણથી નીચેના ઠેકાણેથી અથવા સરળ
ખુકસેપર પાસેથી વેચાતું મળી શકશે

મેનેજર, નવીન કિતાબખાના,

પુણા સીટી.

વડાડેલી દિ મત ૩. ૦—૫—૦

પદ્યપાઠ

સંગ્રહ ૧

મગાલક—કેળવણી લેખક દેવરાય કુન.

અને ડાહ્યાભાઈ પીતાળરદાસ દેરાસરી, અમદાવાદ.

(મુળર્ષિ ધલાકાના કેળવણીખાતાએ પાઠ્ય પુસ્તક તરીકે મંજુર કરેલું)

બે બોલ.

આ સંગ્રહમાં પાંચ કવિની કવિતામાથી ઉતારા આપ્યા છે પ્રથમ
વિ દત્તપતરામનો સપનક્ષીમવાદ આડંબ્યાઓ મૂકી દેઈ સળગે ઉતારો
છે પત્રી સામજીબની અગદિષ્ટિમાથી લકાના ત્રાસતી હકીકત લીધી છે
તે પત્રી વલ્લભના કળિકાના ગરમામાથી અતિદાસિક લાગ તાગવી
કાઠીને બાંધે છે ત્યારમાદ પ્રેમાનદકૃત લાગનતસમમરકધમાથી દિરૂપ-
કશિયુ ૧૧ વધનું ઝકરણુ સમગ્રવ્યુ છે છેવટ બાનલુની ગમખાળલીનાના
પદ મૂક્યા છે એ ઉતારા તે તે કવિની કવિતાનું ઇક ઓળખાણુ કરા
વશે અને રસવૃત્તિ જીવશે સંગ્રહ હાઈસ્કૂલના ચોથા ધોરણના વિદ્યાર્થી
માટે કરેલો છે

અભ્યાસ સળ અને સચોટ થાય તે અર્થ સાધના સમજૂતી પુરતા
ખુલાસાથી આપી છે વિવેચનમા કવિની દૃષ્ટિએ કવિનાનો ભાવ અતરમા
ઉતાગના ચીવટ રાખી છે કવચિત્ સાદિત્મના પદાર્થનો પરિચય પણ
કરાવે છે તે સાથે પ્રત્યેક ઉતારાની સમજૂતીને અતે કવિ વિગે મુકાની
માહિતી પણ આપી છે

ભારાના સાદિત્મની વાગ્ય ઉઠરતી રમ છે એમની માનખીના એ
લકારનો એ હિન્સો એમના ઉપભોગ માટે છે તેનો એ લાભ લેા અને
લામજી મેળવે

Selections from Gujarati Poetry, Part I By Rao Bahadur K H DHURVA BA and Mr D P DEHASARI As 5

Sanctioned as a Text Book by the Bombay Educational Department

મૅકમિલન એન્ડ કંપની લિમિટેડ,
પ્રસિદ્ધ કર્તા, મુંબઈ.

બ્રાહ્મણ પુત્રો ! વાંચો.

શ્રી આનંદાશ્રમ-ખીરખામા સનાતન ધર્મના ઉપદેશકો તૈયાર કરવા
વિદ્યાલય રચવાય છે આશરે મેળ રસથી રીસ વડે સુધીના શિક્ષિત
બ્રાહ્મણપુત્રોને પાત્ર કે વધારે વર્ગો સખીને ધર્મશ્રદ્ધાનો, ને તેમની ઇન્ડ
દગે તો ન્યોતિ, વૈદ્ય ને પુરોહિતના કામનો અભ્યાસ પણ ઠગવવામા
આવશે નિવાસ, બોજન, પુસ્તક તથા જગ્યાદિની સર્વ સગવડ આનંદાશ્રમ
તરફથી મળશે. શાળાના બ્રાહ્મણશિક્ષકો પોતાની મગવડે ઉપરનું શિક્ષણ
મેળવના આવશે તેમને માટે પણ નિવાસ તથા જાજન આદિની સગવડ
થશે એક પણ લખી વિમાપા મગાવી જાણીતા યાઓ તથા ખીજને
જાણીના કરો ને સનાતન ધર્મનો ઉદ્ધાર કરાવી તક સાધો

મંત્રી-શિક્ષણ નિલાય, આનંદાશ્રમ, ખીરખા (કાઠીઆવાડ)

રા. ના. આત્માશ્રમ ગોત્રીશ્રમ દીવાનજી કૃત

(પાંચ પુસ્તક તરીકે મળુર)

પ્રાથમિક ભૂગોળવિદ્યા.

ચાથા ધોરણ માટે.

આ ભૂગોળમા દરેક જિલ્લાના નકશાઓ આપવામા આવેના
છે તેમા રેલ્વે સડો વગેરે પણ જતાવી છે આઠ નકશા તથા
ખીજ મુંદર ચિત્રો આપવામા આવ્યા છે કિમત ૦-૪-૬.

(કન્યા) ભૂગોળવિદ્યા-ભાગ પહેલો

પ્રાથમિક કન્યાશાળાના નવા ધોરણને અનુસરી આ પુસ્તક
લખવામા આ પુ છે ગુજરાત, મુળઈ ઇલાકો તથા હિંદુસ્તાનના નકશા
તેમજ ખીજ ૨૬ ચિત્રો આપવામા આ મા છે. કિમત ૦-૪-૦

સોલ એજન્ટ મેશર્સ કરસનદાસ નારણદાસ એન્ડ સન્સ

શુકસેનસ, નાણાનંદ, મુરત

શ્રી ગુજરાતના શિક્ષકો અને કુટુંબોને અવશ્ય પાસે રાખવા લાયક
નવી. બાળકેળવણી.

ચિત્રો, વાર્તા, ખાલગીતો વગેરે બાળકેળવણીની સાર્વત્રીયા નરપુર

કિમત રૂ ૩-૮-૦ પોસ્ટેજ જુદુ

કર્તો-સૌ. મનેહલતાબાઈ પગાર એ એમ. બી. એસ સી કોલમળીયા.
કિન્ડરગાર્ટન સ્પેશીઆલીસ્ટ પ્રિન્સિપાલ ફિનેન્સ ટ્રેનિંગ કોલેજ-વડોદરા
પ્રત્યેક નાગરિકને મનનીય-દિવાનસાહેબ સર મહાશય નક્ષ કર મહેતાની
અમૂલ્ય પ્રતાવનાવાળું પુસ્તક.

લખો-શ. રા. કે. આર. સંત બાળીઆપોળ, વડોદરા.

લેખનકળા કોપિખુકો

એક કાગળ { ગુજરાતી અને બાળબોધ છ નંબરમાં } ૪૮ દરેક નંબરની કિંમત અડી આના પાનાં

કેળવણી ખાતાના મે. ડિરેક્ટર સાહેબે મુબઈ ઇલાકાની ગુજરાતી નિશાળોમાં અલાવવાને મંજૂર કરી છે.

રૂ.૫૦ અને તે ઉપરાંત કોપિ ખરીદનારને સેકડે રૂ.૫૦ ટકા કમિશન આપનામા આવશે. પેકિંગ અને રેલ્વે ખર્ચ પણ આપનામા આવશે. પણ પોસ્ટ મારફતનું કે સ્ટેશનથી આગળનું ખર્ચ આપનામા આવશે નહિ.

કોપીઓ સાથે ખીજા પુસ્તકો મંગાવનારને સેકડે એક ટકા હકસાઈ લઈ મોકલી આપવા ગોઠવણ રાખી છે. મળવાનું ઠેકાણું—

મુબઈ-હાલિસાઈ જગજીવન એન્ડ સન્સ.

કાલકાદેવી માતાના મંદિર સામે નં. ૩૬૭.

અમદાવાદ-શ્રી ખડાયતા બુકડીપો—રીચીમેડ,

ગાંધરા, એમ વકીલ બ્રધર્સની કંપની શ્રાફ્ટ બજાર.

દરકત શિક્ષક કોપિખુકો

કોપિની પહેલ કાઢનાર અમોહીએ. બીજાઓએ પછી નકલ લીધી છે, ગુજરાતી અને બાળબોધ આઠ નંબરમાં તૈયાર છે.

કેળવણીખાતાના મે. ડિરેક્ટર સાહેબે મુબઈ ઇલાકાની દરેક ગુજરાતી નિશાળમાં અલાવવાને મંજૂર કરી છે.

દરેક નંબરની કિંમત અડી આના રાખી છે.

રૂ.૫૦ તથા તેથી વધુ કોપિ ખરીદનારને સેકડ (૧૫) ટકા કમિશન ઉપરાંત પેકિંગ અને રેલ્વે ખર્ચ આપનામા આવશે ૧૦૦૦ કોપી લેશે તો ખરચ સાથે (૨૦) ટકા મળશે. પણ પોસ્ટ મારફતનું કે સ્ટેશનથી આગળનું ખર્ચ આપનામા આવશે નહિ દરકત શિક્ષક કોપી બુકોની રગિસ્ટ્રેશન દરેક નંબરને બંધ બેસતી ૧ થી ૮ નંબરની, દરેક બેઝમમાં એકજ વ્યતની દા. કે કિંમત રૂ. ૦૧૧ નહીં [દાલ માલ નથી]

મળવાનું ઠેકાણું—આદરજી કાવસજી માસ્તર

કે. નં. ૨૮-૩૦ ધોળીતલાવ-મુબઈ.

૧. સરલ દેશીનામાની પદ્ધતિ-ટેકસ્ટ બુક, આ. ૩૩ ગી. ૦-૫-૦; ૨. સરલ શુભગતી ખાલ વ્યાકરણ-લાખ. બુક, ધણે ઠેકણે ટેકસ્ટ, આ. ૨૬મી, ૦-૫-૦; ૩ સરલ વ્યુત્પત્તિ જ્ઞાન પ્રકાશ(૫-૬-૭ ની ચોપડીના પાઠવાર સખદોના કાષ્ઠસહિત,) લા. પ્રા. બુક, સુધરેલી આ. ૩ ૭ ૦-૮-૦, ૪. નવું મરલ મુખગણિત (ખાળવર્ગથી થો. ૫ સુધી એન્જલ બુકમાં) ધણે ઠેકણે ટેકસ્ટ, આ. ૧૫ ગી, ૦-૩-૦; ૫ શુભગત પ્રાંતની ભૂગોળવિદ્યા આ. ૧૫મી. ૦-૧-૬ મુખ્ય એન્જલ અમદાવાદ, ટે. પાનકાર નાંદે એસ. બી. શાહની કંપની ઇ. ઇ.

પ્રેમચંદ કરમચંદ શાહ, ગોંડળના માણ ડે. એ. ઇ
મુ. કપડેવંજ.

જાહેરખબર.

શિક્ષકો તેમજ શિષ્ય વર્ગમા પ્રિય ચર્ષ પડેલા પ્રજોરૂપે ખાળોપયોગી સરળ સૃષ્ટિજ્ઞાનનાં પુસ્તકો.

સૃષ્ટિજ્ઞાન. થો.	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭
કિંમત	૦-૨-૦	૦-૧-૦	૦-૩-૦	૦-૩-૦	૦-૪-૦	૦-૪-૦	૦-૫-૬

પ્રજ્ઞા:-સરતખડો સરળ ઇતિહાસ થો. ૫ ૦-૩-૦ ૦-૪-૦ કમીસન ૩૩ ટકા મુજબ.

વાચનમાળાના પાઠ તથા કવિતાનાં અર્થ કમીસન ટકા ૫૦ મુજબ—

થો. ૩	૪	૫	૬	આ ઉપરાંત ધોરબુવાર નોટો પણ અમેએ
૦-૪-૦	૦-૪-૦	૦-૬-૦	૦-૮-૦	મગદ કરી છે કમીસને બરપુર આપવામા આવશે.

લજો -મણિલાલ મૂળજીલાલ ઉપાધ્યાય બુકસેલર મું. પેટવાદ.

સ્કૂલોમાં ચાલતી તમામ ટેક્સ્ટબુકોપર આ વર્ષે.

વધુ કમિશન આપવા માંડ્યું છે.

મોટું સચિત્ર ફિન્ડરગ્રાઉન્ડ-(તમામ બક્ષીસોના નમૂનાને સંપૂર્ણ સમજુતી સાથે) પાકું પૂકું કિ. રૂ. ૨-૦-૦ થી પી. બુક.

બુકસેલર રણુછોડલાલ મોતીલાલ શાહ.

રીચીરાડ-અમદાવાદ.

સામાયોગી જુગો પ્રમાણ: મળકો રત્ને.

મુંબઈ ઈલાકો

જાને

હિંદુસ્તાન (સામાન્ય)

કેતી

મિતમરાય મજરાય દેસાઈ

ગીન તથા સાધા પુષ્કળ નકસા સહિત

ક્રી ૦-૫-૦

જુગોગનો નમૂનો જાણીતા જુકસેલગેને ત્યાંથી જોવા મળશે.

અમારી દુકાને સ્કેલોને લગતી તમામ જાતની જુકો, કાપીઓ, ડ્રોઈંગ જુકો, નકસા સ્ટેશનરી વગેરે કાશ્ચન બાવથા મળશે એક વખત કામ પાડી ખાત્રી કરવા મહિરખાની કરશોજી.

ધી ગુજરાત ઓરીએન્ટલ જુકરીયા.

રીઝીશન—અમદાવાદ.

શ્રી ઉપયોગી પુસ્તકોનું લીસ્ટ.

અમરચરિત્ર ભાગ ૧-	
૨-૩-૪	૧૬-૦
સરસ્વતીચંદ્ર ભાગ ૧-૨-	
૩-૪	૧૨-૧૨
સતીધર્મ પતિસેવા ભા ૧-૨	૫-૮
પતિવ્રતા સતીઓ	
(સચિત્ર)	૩-૮
પદ્માભ પોથી અથવા પાકથાસ્ત્ર	
(વેળટેરીઅન)	૩-૦
વેતરવા તથા સીવવાની કળા	૨-૦
શુ થણ કળા ભાગ ૨ ને	
તથા ૩ ને	૫-૦
ઝાંસીની રાણી	૩-૦
ગુજરાતની જુની પાતા	૩-૦
પ્રયુક્ત યોદ્ધાશુ અને	
આદ્યરદાઇ	૩-૦
સતીમ કળ ભા ૧-૨...	૭-૦
સ્ત્રીશન ગીતા	૧-૮
સ્ત્રી હિત શિક્ષક	૪-૦
વનિતા વિનો	૨-૮
કુસુમાવલી	૧-૧૨
અરેબીયન નાઈટ્સ	૧૦-૦
મરજુ ઘેરો	૨-૮
નવનગ મા ભા ૧-૨	૪-૦
મણી અને મોહન	૨-૮
વર્મોની વિવિધ પાતા	
(સચિત્ર)	૨-૦
કાન્થ માધુર્ય	૨-૮
પત્રીકરણ	૨-૦

નીલમ માણેક ભા ૧ થી ૮. ૧૦-૦	
મેધંત	૩-૦
હિન્દુસ્તાનની તીર્થ યાત્રા	૭-૦
ભાર્ગવરી નાટક (સચિત્ર).	૨-૮
કેદાસ માન સરોવર	૨-૮
મધુ રાણી	૩-૮
અમાદ્યનની પ્રભુતા	
(સચિત્ર)	૪-૮
નીલમ માણેકની સતતિ	
ભાગ ૧ થી ૮	૪-૮
ચકવર્તી હમીર	૩-૮
વિશ્વ મોહિની ભાગ	
૧ થી ૮	૧૧-૦
ભાગવ લોકકથા ભાગ	
૧ થી ૧૦	૧૮-૦
વીર અને વીરપૂજા	૩-૮
વિવિધ સુખાભાસ	૩-૦
ભરિશ્મ ચરિત્ર ભાગ ૧-૨	૬-૦
વહેમી વનિતા	૨-૮
મોહનત કે મુશીમન	
(સચિત્ર)	૫-૦
હસાપીનો દેહર	૪-૦
શ્રીમતિ વિજયા	૩-૦
મણીકાન્ત કાવ્યમાતા	૩-૦
મોતીગૌરી	૨-૮
સતી ત્રિવેણી	૧-૮
કુખીનો દિવાસો ભાગ	
૧ થી ૮	૬-૦
શુદીક્ષાનવુ ગ્રન	૫-૦

એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની,

બ્રહ્મચર્મ પંક્ષીચર્મ, એન્ડ કમીસન એજન્ટ્સ,
કાલપાદિની રોડ, મુબમ્બઈ.

સૂચના

૧. આ માસિકમાં જાણતા અન્ય લેખકોના લેખ સાથે અમારે જતાપણું હોયું એક એ એમ વાચકોએ માનવું નહિ.

૨. આ પત્ર સંબંધી લખાણ મિત્રજી, ગુજરાત શાળાપત્ર, ૧મદાવાદ એ સિરનામે કરવું. જાપવા માટેનું લખાણ કમળની એક જ જાણએ ચોકસો-અક્ષરે લખવું. જાપવા ચોખ્ખા લાગશે તો તે જાપશે; નહિ સંદેહરૂપ લેખ તેમજ ચર્ચાપત્ર પાછા મોકલવામાં આવશે નહિ.

૩. લેખકને ઉત્તેજન-વિષયો લખી મોકલનારની પૈસા લેવાની ખુશી શે તો પ્રથમથીજ ખપર આપ્યાથી દર જાપેસે પાને ચોખ્ખતા પ્રમાણે રૂ. ૧) ૫થી આપવામાં આવશે. ચર્ચાપત્ર માટે કંઈ પણ આપવામાં આવશે નહિ.

૪. લવાજમ—વરસ એકનો રૂ. ૧-૮-૦ (ટપાલ ખર્ચ સાથે) અગાઉથી. વેચાર્થીઓ માટે ૦-૧૨-૦; છુટક અંકના રૂ. ૦-૨-૬; (ટપાલ ખર્ચ જુદું).

શાળાપત્રનું વરસ જન્યુઆરિથી ડિસેમ્બર સુધી ગણવામાં આવે છે; માટે વરસની વચમાં જે માહક ખંધ થવા માંગતા હશે અથવા નવા થવા માંગતા હશે, તેમની પાસેથી જોટલા અંકો તેમને મળ્યા હશે તેટલાનીજ છુટક અંક સેમે કિંમત લેવામાં આવશે.

૫. મનિઆર્ડર-કુપન પર ગામ કે શહેરનું ઠેકાણું સ્પષ્ટ લખવું. ખજા ત્યાં એકથી વધારે નિશાનો હોય તો નિશાનનો નંબર તથા શાળાના ઓફિસ તરફથી અપાએલાં સરનામાનાં લેખક ઉપરનો નંબર પણ લખવો.

જાહેરખબરના દર—

મુદત	એકપાન	અડધુપાન	પા પાન.
માસું વર્ષ	રૂ. ૧૦૦)	રૂ. ૬૦)	રૂ. ૪૦)
૬ માસ	રૂ. ૬૦)	રૂ. ૪૦)	રૂ. ૩૦)
૧૫ માસ	રૂ. ૪૦)	રૂ. ૩૦)	રૂ. ૨૦)
એક માસ	રૂ. ૨૦)	રૂ. ૧૫)	રૂ. ૧૦)

ખાસ નોંધ:—નાણાં અગાઉથીજ લેવામાં આવશે.

આ પત્ર સાથે કોઈ પણ હેડીંગીલ વહેંચવામાં આવશે નહિ.

૭. શાળાપત્રમાં આપેલી ખાનગી જાહેરખબરોમાં જણાવેલી ચોખ્ખીઓ ખાનાએ મંજૂર કરેલીજ હોય એમ હમેશ હોયું નથી; માટે દરકને મંજૂર કરેલી ચોખ્ખી ગણવી નહિ.

તંત્રી.

અપાઠ વદમાં અવશ્ય નીકળી આનણુ સુધી ૧૨૫૫ રૂકા કમી લેવાશે.
પરત હવે પછી તૈયાર થવાની ખબર અપાયેથી જ મગાવજો.

તુલસીકૃત રામાયણ

ઉત્તમ ગુજરાતી ભાષામાં સર્વ કોઈ વાંચી શકે તે માટે દોહા-ચોપાઈનાં

પણ અક્ષર ગુજરાતી અને ગોમ, વગીઆઈ પેપર પર છપાવણા અને

મોટે ભાગે નવા એવા કુલ ૪૦ સુદર-બોધપ્રદ ચિત્રો, સુદર

છપાઈ, સ્વદેશી કાનળ, સ્વદેશી છાદી સ્વદેશી કપડુ સુનારે

૧૩૦૦ પૃષ્ઠ, ૬૧૧x૧૦૦નું કદ તથા પાકા પૂઠા સાથેમાત્ર

રૂ. ૬) રેશમી પુસ્તક ૬૧ પણુ આવણુ સુધી બોલાકમી

દરેક ચિત્રમાના દરેક માણસ-ઝાણી-ઝાડ-પાન સર્વો નૂના ચિત્ર

માનીને કોઈ ધારે, તો ચિત્રમંજ્યા બસેને સારે ૫૦૦૦ પણુ લખી શકે ' ' .

આ ખાતાની આ રામાયણ નીકળી જાયુના બીજી પણ મે પણ તુલસી

રામાયણોએ સરતી બનના તરફી લીધા છે, માટે તે પણ આની સાથે જરૂ

સરખાવી જોજો, અને છપાઈ, સફાઈ, મધાઈ, અક્ષર ભાષાતર, ચિત્રો,

કાચળ વગેરે જેમા વધુ વીક જણાય તેજ હેશે કેટલાક વેચનાર

તો એવા કે ઉત્તરતી વસ્તુમા કમીયન વધુ હોય તો તો,

તેજ બદલ વખાણે, માટે તેથી બુના પડવ નહિ

શાંતિપર્વ-મહાભારતનું

ઉત્તમ નવું ભાષાતર, ૫૪ ૮૦૦ થી ૮૦૦, કાર્ધચ ૬૧૧x૧૦ સ્વદેશી

કાનળ, સુદર છપાઈ, બોધપ્રદ ચિત્રો તથા પાકા પૂઠા સાથે

અપાઠમાં નીકળી બનવા સુધી રૂ. ૫) માત્ર આપશે

મહાભારતનાં ગ્રાહકોને:-

કુલ સાત ગ્રંથો પૈકી આદિ અને સભાપર્વ નવા ઉપલુ શાંતિપર્વ એ બંને

વચ બધાઈ તંપાર ચલાજ ખબર અપાશે અને ત્યારેજ તે મગાવવા

બાકી સૂચના —અપાઠ આખરેજ ઉપલુ કોઈ પણ પુસ્તક માટે લખા,

તેની સાથે કયા પત્રમાં જરૂરખબર વાચીને લખું છે તે પણ લખવું

સરવું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય { અમદાવાદ અને મુંબઈ

પુસ્તક ૧૫]

[અંક ૭

Gujarat School Paper

☀ ગુજરાત શાળાપત્ર ☀

જુલાઈ, સને ૧૯૨૬.

દેખવણીખાતાના દુકમથી

તાંત્રી અને પ્રકાશક (લાન્ધુઆરિ ૧૯૨૪ થી)

દુષ્ણલાલ સુરજરામ વકીલ, M.Ed., I.E.S.

એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, ઉત્તર ભાગ, અમદાવાદ.

(સર્વ હક સ્વાધીન રાખ્યા છે.)

શ્રી "પ્રાયમંડ ન્યુબિયી" પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં

પરીખ દેવીદાસ ઇમનવાલે છાપ્યું.

સંવાચિત નં-૩૬-અમદાવાદ.

ગુજરાત શાળાપત્ર

પુસ્તક ૬૫] જુલાઈ, સને ૧૯૨૬. [અંક ૭

ટ્રેન્ડ શિક્ષકો.

હેત્યા (૧૯૨૫-૨૬ ના) વાર્ષિક રિપોર્ટ પ્રમાણે ગુજરાતમાં ટ્રેન્ડ શિક્ષકોના આકાશ નીચે પ્રમાણે છે —

	શિક્ષકોની કલ સંખ્યા	ટ્રેન્ડ શિક્ષકોની સંખ્યા	ટ્રેન્ડ શિક્ષકોનું પ્રમાણ
મગકારી નિશાળોમાં	૩૫	૩૨	૯૧ ૪ ટકા
બાકીના શાળાઓમાં	૪૦૦૫	૨૮૨૫	૭૦ ૦ „
યુનિવર્સિટીમાં	૧૮૩૮	૧૦૭૯	૫૯ ૮ „
આન્ટ લેલી	૭૫૫	૨૦૬	૨૯ ૬ „
નર્સિંગ આન્ટ લેલી	૯૭	૧૨	૧૨ ૪ „
કુલ	૬૭૩૦	૪૧૭૮	૬૨ ૧ „

આ આકાશ પાઠી જણાશે કે ગુજરાતમાં ટ્રેન્ડ શિક્ષકોનું પ્રમાણ યુનું છે.

જિલ્લાઓમાં ટ્રેન્ડ શિક્ષકોની વહેંચણી નીચે પ્રમાણે છે —

જિલ્લો	શિક્ષકોની કુલ સંખ્યા	ટ્રેન્ડ શિક્ષકોની સંખ્યા	ટ્રેન્ડ શિક્ષકોનું પ્રમાણ
અમદાવાદ	૧૮૬૭	૧૧૪૪	૬૧.૩ ટકા
ખેડા	૧૭૦૬	૧૧૪૧	૬૬.૯ "
પાંચમહાલ	૫૦૯	૩૮૧	૭૪.૯ "
ભરૂચ	૮૭૫	૫૬૭	૬૪.૪ "
સુરત	૧૭૭૩	૯૧૫	૫૧.૬ "
કુલ	૬૭૩૦	૪૧૭૮	૬૨.૧ "

લોકલ બોર્ડ અને મ્યુનિસિપલ સાળામાં નોકરી કરતી શિક્ષિકાઓમાં ટ્રેન્ડ નીચે પ્રમાણે છે —

	ટ્રેન્ડ	અન ટ્રેન્ડ અને અનકેવાનિશ્ચય	કુલ	કુલ શિક્ષિકાઓમાં ટ્રેન્ડનું પ્રમાણ
લોકલ બોર્ડ	૨૮૮	૬૭	૩૫૫	૮૦
મ્યુનિસિપલ	૨૪૯	૧૨૨	૩૭૧	૬૭.૧
કુલ	૫૩૭	૧૮૯	૭૨૬	૭૪

આ આકાશ પરથી જણાયે છે કે સ્ત્રી શિક્ષકોનું પ્રમાણ પુરુષ શિક્ષકો કરતાં ઓછું નથી પણ ઘણું વધારે છે,

મુસલમાન શિક્ષકોમાં ટ્રેન્ડ સિદ્ધાંતનું પ્રમાણ નીચે પ્રમાણે છે:—

વિદ્યે	મુસલમાન શિક્ષકો								કુલ મુસલમાન શિક્ષકોમાં ટ્રેન્ડ શિક્ષકોનું પ્રમાણ.
	હિંદુ શાળામાં				મુજરાતી શાળામાં				
	ટ્રેન્ડ	અન ટ્રેન્ડ		કુલ	ટ્રેન્ડ	અન ટ્રેન્ડ		કુલ	
		કૅવેલિ કામડ	અન કૅવેલિ કામડ			કૅવેલિ કામડ	અન કૅવેલિ કામડ		
અમદાવાદ	૯૩	૬૮	૨૩	૧૮૪	૪૪	૬૬	૩	૬૩	૫૫.૫
બેંગા	૫૪	૨૬	૨૩	૧૧૦	૨૯	૯	૧	૩૯	૫૪.૬
પંચમહાલ	૩૦	૧૧	૪	૪૫	૨	૬	—	૮	૬૦.૪
ભરૂચ	૧૧૧	૬૧	૨૨	૧૯૪	૧૮	૧૩	૩	૩૪	૫૭.૫
સુરત	૫૨	૫૯	૬૩	૧૭૪	૮	૯	૨	૧૯	૭૧.૧
કુલ	૩૪૦	૨૩૫	૧૩૫	૭૧૦	૧૦૧	૫૩	૯	૧૬૩	૫૦.૫

આ આકાશ પરથી જણાશે કે મુસલમાન શિક્ષકોમાં પણ ટ્રેન્ડ સિદ્ધાંતનું પ્રમાણ એક દરે જોખું નથી.

પુરુષોત્તી પ્રાથમિક ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓનો અભ્યાસક્રમ.

મુખર્ષિ છલાકાની ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓનો અભ્યાસક્રમ પહેલા ત્રણ વર્ષનો હતો તેને બદલે હવે બે વર્ષનો કરવામાં આવ્યો છે તે નીચે પ્રમાણે છે.—

પ્રથમ વર્ષ.

વિષય:—

૧. શિક્ષણશાસ્ત્રના સિદ્ધાન્ત અને અધ્યાપનકળા

(અ) શિક્ષણશાસ્ત્રના મૂળતત્ત્વો કે સામાન્ય સિદ્ધાન્તો અને પ્રાથમિક શાળામાં, અર્થાત્ ચોથા ધોરણ સુધીનું શિક્ષણ આપતી શાળાઓમાં અપાતા શિક્ષણ અને વ્યવસ્થાના કાર્યપરત્વે તેમનો વિગતવાર ઉપયોગ પ્રાથમિક શિક્ષકો માટે કરેલો ધારાસચ્છ અને સચારી દફતરી નમુના અને પત્રકો

(ક) અધ્યાપન કે શીખવવાનું કામ

દરેક વિદ્યાર્થીએ ઓછામાં ઓછા ૧૫ પાઠો દેખડેખ નીચે આપેલા હોવા જોઈશે, અને તેણે મરચાના શિક્ષકવર્ગ તરફથી અપા-ઓક્ષા ઓછામાં ઓછા ૩૦ નમુનાના પાઠોમાં દાખલ રહેવું જોઈશે નીચેની બાબતો પર ખાસ લક્ષ આપવામાં આવશે —

(અ) બાળવર્ગમાંના નાના બાળકોનું વર્ગશિક્ષણ

(ક) બાળવર્ગના શિક્ષણમાં ઉપયોગી નીવડે એવા સાદા ઉપકરણ કે સામગ્રીની યોજના કરી, તેમને બનાવવાનું કાર્ય

શિક્ષણની તેમજ જ્ઞાનની એમ બન્ને દૃષ્ટિગિન્દુથી નીચેના વિષયોનો અભ્યાસ, અર્થાત્ પ્રાથમિક શાળાના પહેલા ચાર ધોરણો પર્યન્ત સુ સુ ગીખવવું અને તે કેવી રીતે શીખવવું તે મંમંની શિક્ષણ —

૨. ભાષા —

(અ) કેળવણીખાતા તરફથી પ્રગટ થએલી વાચનમાળાના પુસ્તક ૧ થી ૭ સુધીમાંના સામાન્ય વિષયોના અર્થાત્ ભાગ ૧ લાના ગદ્યાત્મક અને પદ્યાત્મકપાઠો—તેમાં એવેના વિષયોનું જ્ઞાન, અને સમજો અને શબ્દ-સમજોના અર્થ અને રૂપરીકરણ

કવિતાની ૨૦૦ લીંગાઓનો મુખપાઠ

(વ) ટ્રેનિંગ મહેલા શિષ્ટ ગ્રન્થકર્તાના ગદ્યગ્રન્થના ૫૦ પૃ.

(ઝ) વ્યાકરણના મૂળતત્ત્વો.

(ઢ) નિમિષ (હસ્તાક્ષર ધ્યાનમાં લેવાશે)

મગરી ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓમાં નિમિષ મોટી વિધિમાં લખવા

વિશેષ સૂચના —ભાષાના વાસ્તવ્ય પદોને વર્ગમાં અપાતા વ્યાખ્યાનોમાં વ્યાકરણ, વ્યુત્પત્તિ અને ઇદશાન્ત્ર, ભાષાનો મરુત કે રાગસી ભાષા સાથેનો સંબંધ, એ જાતી દબીડન પર યોગ્ય લક્ષ આપવું, પરંતુ પાઠ્ય પુસ્તકમાં અચેત્ના વિષયના સ્પષ્ટીકરણ અથે જરૂર પુગતીજ માહિતી આપતી, તેથી અધિક વિગતમાં ઉત્તરનાની આનરવકતા નથી

૩. ગણિત.

ભાષાની છેવટની (વર્નાક્યુલર ફાઇનલ) પરીક્ષા માટે નક્કી કરેલો ગણિતનો ભાગ, સિદ્ધાંત સાથે

' ડુરેલ અને પામર ' (Durrell and Palmer's Algebra)ના બીજગણિતના ૧ થી ૫૮ પૃષ્ઠ પર્થન સૂચવેના બીજગિત્તોનો ઉપયોગ

૪. ઇતિહાસ.

પ્રાન્તનો ઇતિહાસ.

ભાષાની છેવટની (વર્નાક્યુલર ફાઇનલ) પરીક્ષા માટે નક્કી કરેલો દિન્દુસ્તાનનો ઇતિહાસ

ટીપ્—કેળવણીખાતા તરફથી પ્રગટ થએલી વાચનમાળાના પુસ્તકોના માથી ઇતિહાસના વિષયને લખવા પાઠોનો અભ્યાસ

૫ ભૂગોળ

(ઝ) એશિયા અને યરૌપની સામાન્ય ભૂગોળ

(ચ) દિન્દુસ્તાનની ભૂગોળનું વિશેષ જ્ઞાન, અને તેનો નમ્સો દેરવો

(ઘ) પ્રાકૃતિક ભૂગોળ પૃથ્વી અને તેની ગતિઓ દિન્દુસ્તાનને લગતી પ્રાકૃતિક ભૂગોળના મૂળતત્ત્વોનું જ્ઞાન

ટીપ્—કેળવણીખાતા તરફથી પ્રગટ થએલી વાચનમાળાના પુસ્તકોના માથી ભૂગોળના વિષયને લખવા પાઠોનો અભ્યાસ

• ગિપ ગ્રન્થ રાના ગદ્યગ્રન્થના પૃષ્ઠોનો જ સંખ્યાન નક્કી કરવામાં આવે છે તે આગામાં બોધે છે અગ્ર સમજક નક્કી વેળા ગ્રન્થના વિષયની વર્ણાની મહેનાઈ પ્રમાણે તેમાં વધારે કરવાની ટેનિંગ સંસ્થાના નિયમને હુજ છે

૬. વિજ્ઞાન કે વિદ્યાનાં મૂળતત્ત્વો; આરોગ્યશાસ્ત્ર અને તાત્કાલિક ઉપાય.

૧ કેળવણીખાતા તરફથી પ્રગટ થએલી વાચનમાળાના પુસ્તક ૫ માં ૬ થી અને ૭ માં-તેમાં ચર્ચેના નીચે જણાવેલા વિજ્ઞાન વિષયોના પાઠોનો અભ્યાસ —

(અ) (૧) પદાર્થ અને તેના રૂપ અને સામિદ્ધિક ધર્મ કે નક્ષણ

હવા, વાયુ, અને વરણ
વાતાવરણનું દમાણ
પાણી જે ચનાનો ૫૫
વાયુમારમાપક યંત્ર
ગરમી અને ઠંડી
પારે અને ગરમીમાપક યંત્ર (થર્મોમીટર)
ઉષ્ણતા વહન, ઉષ્ણતા નયન અને ઉષ્ણતાનું કિરણરૂપે ફેલાવું.
ગ્રહ ગરમી
હવામાં આઈના કે ભેજ
ગરમી અને તેનું સ્વરૂપ
વાયુનું પ્રસરણ
પ્રનાહી પદાર્થોનું દમાણ અને દુવારો.
આર્કિમીડીઝનો સિદ્ધાંત
કેશાકર્ષણ
ન્યૂટનનો ગુરુત્વાકર્ષણનો નિયમ
ગુરુત્વમધ્યબિન્દુ

(૨) મૂળતત્ત્વો અને સમુદાય પદાર્થો.

હવાના તત્ત્વો
હવાના તત્ત્વોના ગુણ.
પાણીની ઘટના

(૩) દ્રવ્યના.

પદાર્થના પદાર્થ.
તેજાન, અણુવી (Base) અને દાર.
કાર્બન અને કાર્બન ડાયોક્સાઈડ.
સ્વરૂપ અને આયોજન.

કેલસો અને કેલસાનો વાયુ.

હૌસફ્રમ્સ અને દિવાસળી.

(૪) મનુષ્યમતિનો પાસેનો સર્વો અને માનવમતિની ઉન્નતિ.

(વ) આરોગ્યશાસ્ત્ર અને તાત્કાલિક ઉપાય.

(૧) શરીરની સામાન્ય રચના, અસ્થિ, સાંધા, રનાયુ હૃદય અને ગિરિભિસરણ કે લોહીનું ફરવું.

શરીર માટેની 'લિફ્ટ' નામની રક્તમાહિનીઓનો સમૂહ; શ્વાસોર્વાસની ક્રિયા કરનારાં અવયવોનો સમૂહ; પાચન ક્રિયાની નળીઓનો સમૂહ; મલોત્સર્ગ ક્રિયાના અવયવોનો સમૂહ; મજ્જાતંતુ કે જ્ઞાનતંતુનો સમૂહ, ત્વચા, કાન, આંખ અને હાંત.

(૨) આરોગ્ય અને વ્યાયામ કે અંગકસરત.

આરોગ્યનાં લક્ષણ.

આરોગ્યના મૌલિક નિયમો.

કામ, વિશ્રાન્તિ, નિદ્રા, અને વ્યાયામ કે અંગકસરત.

દેહમાં, લોહીનું ફરવું, રનાયુ, અને જ્ઞાનતંતુપર વ્યાયામ કે અંગકસરતની અસર.

વ્યાયામ કે અંગકસરતના દાવોનું પ્રમાણ.

(૩) ખોરાક.

આહારના સામાન્ય સિદ્ધાંતો.

વિવિધ પ્રકારનો ખોરાક અને તેમનું ન્યૂનાધિક મહત્ત્વ, શાકાહાર, માંસાહાર, દૂધ, દૂધ મારફત ફેલાતા રોગ.

દૂધ ઉદ્યોગનાં પરિણામ અને લાભાલાભ.

દૂધમાં ભેજ અને તેને પારખવાના સાધન.

ખોરાક રાધવાના ઉદ્દેશ.

રાધેલા (ઉકાળીને, તળીને, ખાશીને, સેજીને વગેરે પ્રકારે રાધેલા) અન્નની પાચનક્રિયા પર અસર.

પુરુષ, સ્ત્રી અને છોકરું-એમણે રોજ લેવાના ખોરાકનું પ્રમાણ.

ન્યૂનાધિક ખોરાક લીધાની આરોગ્ય ઉપર થતી અસર.

ખોરાક લેવાનો સમય અને નિયમિતપણું.

ધરમાં ટાકેલા ખોરાકનું માખ, કચરો વગેરેથી સંરક્ષણ. અયોગ્ય કે અપ્રમ્ય ખોરાકથી નીપજનાં રોગ.

મિશ્ર ખોરાક.

(૪) પીવાની ચીજો (પાણી)

પાણીના મૂળ (વગસાદ, ઝરા, સંગેનર, વાવ, ડુવા અને તળાવો) ભારે અને હલકું પાણી પાણીનો ઉપયોગ પાણીમાં અશુદ્ધિજનક પદાર્થોનું મિશ્રણ અશુદ્ધ પાણીની અસર, પીવાનું પાણી અને તેનું વિશુદ્ધિકરણ રોજ પીવા માટે જરૂરના પાણીનું પ્રમાણ પાણી માગ્ન કૈવાતા રોગ સ્થિર પાણીની માધી અમર પાણીને એકકું ભરી રાખવાની રીત, ટાઢી કે છાગીમાં ભરી રાખેલા પાણીને દુષિત ન થવા દેવાની રીત પાણી ની અઠતથી થતી અસર શાળામાં ભણતા વિદ્યાર્થીઓ માટે પીવાના પાણીની ખાસ સમસ્યા

ખીંટ પીવાની ચીજો

આ, કૌશી, કોકો, આલ્કોહોલ કે દારૂ, તેમના મુખ્યધર્મ અને માધી અસર.

(૫) સ્વ-આરોગ્ય,

સ્વચ્છતા ત્વચા અને નળ (આનંદ) ના કાર્યપરસ્ત્રે આપણુ જોઈએ હલ મોટું અને દાઢ સાચુનો હેતુ અને ઉપયોગ વસ્ત્રાદિ ધોવા અને નહાણુ રહેવાનું સ્વચ્છ, ધણે, મનની વૃત્તિ, અગત્ય દેવો, ખીંટી પીંટી, પાન ચાનણુ

(૬) (અ) સોહીનું વહેણ

શિરા અને ધોળી નાડીઓ

અનિયંત્રિત (Ligatures) અને ધમણીઓપરના માદીનાળા દામ (Tourniquets) થા કાપ દવાણુ

(બ) ભાગેણુ દાડકું સારો કે સમુક્ત અગ્નિભગ

ઉતરેણુ દાડકું જેસાડયા પત્રી દર્દીએ રાખવાના પાગીયા

(ક) મર્પ થા, ચીરો કરી દવા મૂકવી, અને પરમેમેનેટનો ઉપયોગ, ધાને બાળી નાખવો

(ઢ) વિર બાધા, ચામડીને બામે તેવા અને ન બામે તેવા સોભક અને અક્ષોભક વિર વામક ઓધ

(ઈ) પાણીમાં દુધી જણુ કૃત્રિમ ચામેરવાન

(ફ) દાડકું દાડકું પાટા કરવા

૭. ચિત્રકામ.

(જે કિરેકટર ઓડ પબ્લિક હેલ્થકશન સાહેમે ખામ નીમેળી કમિટીએ તૈયાર કરેલો અનુવાસકામ)

(અ) -પ્રાથમિક સાદું રૂપરેખા ચિત્ર દોરવું.

કાળા પાટીયા પર કે લીલ પર, પ્રસંગની કલ્પના દર્શાવતું અને વર્ગ-શિક્ષણ માટે સામાન્ય રૂપરેખા ચિત્ર દોરવું.

(ચ) પ્રાથમિક શાળાના ચોથા ધોરણ પર્યંતના ચિત્રકામનો અભ્યાસક્રમ-મા આવતા વિષયોનો મહાવરો. (પદાર્થનું ચિત્રકામ, કુદરતી અથવા નૈમર્ગિક વસ્તુનું ચિત્રકામ, રંગનું ચિત્રકામ, સ્મૃતિચિત્ર ઇત્યાદિ.)

૮. સૃષ્ટિનિરીક્ષણ અને શાળાનું આગક્રમ.

અભ્યાસક્રમનું સ્પષ્ટીકરણ થઈ શકે તેટલે અંશે જરૂરનું અને પ્રાથમિક શાળાના અભ્યાસક્રમમાં સૂચવ્યા પ્રમાણે શાળાનો આગ નિભાવવાની શિક્ષકોને મંગીન તાલીમ આપવા પુરતું જ, આ વિષયનું શિક્ષણ, અને વર્ગ પ્રત્યક્ષ કરેલું કામ હોવું જોઈશે.

૧. વનસ્પતિનો અભ્યાસ

(અ) વનસ્પતિના ભાગો, અને તેમનો ઉપયોગ. મૃણાલાં-નેમના વિવિધ આકાર અને કાર્ય. પાન-સાદા અને સયુક્ત. સાદા પાનના આકાર અને નમોની રચના, અને પાનનાં કાર્ય. થડ-નેમના વિવિધ આકાર અને કાર્યો.

(બ) પુષ્પ. ભાગો અને કાર્ય. ફળીકરણ અને ફલની વૃદ્ધિ.

(ક) બીજ-રચના અને બીજોદ્ભવ.

૨. પ્રાણીનો અભ્યાસ (પ્રાથમિક શાળાના ચોથા ધોરણ સુધીના વર્ગોના અભ્યાસક્રમ શીખવવા માટે જરૂરનો.)

૩. આકાશ, સૂર્ય, ચન્દ્ર, તારા, વર્ષા, ખડકો, જનીનના પ્રકાર ઇત્યાદિ.

(પ્રાથમિક શાળાના ચોથા ધોરણ સુધીનો અર્થાત્ ચોથા ધોરણ સદિનનો અભ્યાસક્રમ શીખવવા માટે જરૂર જેટલો અભ્યાસ).

મૂલ્યના:—ટ્રેનિંગ સંસ્થાનો વિદ્યાર્થી-શિક્ષક પોતાના શિષ્યોને જે જ્ઞાન આપે તેથી તેમના લવિષ્યના શ્રવનકાળમાં આવશે માર્ગે તે ન ચઢી જાય એ માટે વિદ્યાર્થી-શિક્ષકને નિશ્ચિત અને યથાર્થ જ્ઞાન આપવું આવશ્યક છે, તથાપિ આ અભ્યાસક્રમ એ વિષયના શિક્ષણના માત્ર પાયારૂપ જ છે એમ નમજરૂ. ટ્રેનિંગ કક્ષેત્રમાં સૃષ્ટિનિરીક્ષણના શિક્ષકનું મુખ્ય કામ તો, પ્રાથમિક શાળાનો અભ્યાસક્રમ શીખવવામાં, અને તે

વિષયના શિક્ષણનો અને બીજા વિષયોના શિક્ષણનો પરસ્પરનો સંબંધ જોવામાં જે પદ્ધતિઓનો ઉપયોગ કરવાનો તે પદ્ધતિઓનું શિક્ષણ આપવું એ છે. પ્રત્યક્ષ કામ કરી દેખાડતા પ્રુક્તિ પાઠો સહિત આ અભ્યાસ-ક્રમનો ખાસ અભ્યાસ આવશ્યક રહેશે, અને એ આખો અભ્યાસ જે વર્ષમાં પૂર્ણ કરવો જોઈશે.

વિશેષ મૂલ્યના:—આ વિષયની વિદ્યાર્થીની પ્રત્યક્ષ કામ સંબંધી મોટાની પરીક્ષા લેવામાં આવશે, અને પરીક્ષાનું પરિણામ નક્કી કરવી વખતે વિદ્યાર્થીએ વર્ષ દરમિયાન કરેલા કામનું પત્રક પણ ધ્યાનમાં લેવામાં આવશે.

૯. શારીરિક કેળવણી:—

સાદા ફિઝિકા પ્રકાર ફાઇવું, ફૂટવું, અને દેશી અને બીજી રમતો, અને શાળાની ફિલ (૧) હુકમ આપવો, (૨) બરોબરીયા વિદ્યાર્થીઓને કવાપત શીખવવી અને (૩) પ્રાથમિક શાળાના નીચલાં ધોરણનાં બાળકોને કવાપત અને રમતો યા બાળબેટા શીખવવાં.)

વિશેષ મૂલ્યના:—અંગકસરત વિદ્યાર્થીઓને ઐતિહાસિક અને વધારાનો વિષય ગણાશે; કુસ્તી અને મલખમળના રાવોની તાલીમને ઉત્તેજન આપવામાં આવશે; પણ ‘પેરેલેલ બાસ’ અને ‘હોરિઝોન્ટલ બાસ’ એ વિષય પડતા મુકવા બધવા તેમને ઐતિહાસિક વિષય તરીકે ગણવા.

૧૦. હસ્ત-ઉદ્યોગ,

(ક) માટીકામ.

(વ) શાળાના બીજા વિષયોના પાઠોના સંગ્રહમાં આવતા, અને વિદ્યાર્થીઓના હસ્તોજના કુશળતા પ્રસંગેની દર્શાવે એવા અને રવાનિક ઉદ્યોગ-સંબંધી ખાસ આપે તેવા નમુના અને બીજી કેટલાં પણ ચીજો બનાવવી. આ બનાવવામાં વિદ્યાર્થીના પોતાના વળનમાં સદેવાઈથી મળી શકે તેવા પદ્ધતિને ઉપયોગમાં લેવા.

(ક) શિક્ષણમાં ઉપયોગમાં લઈ શકાય તેવા ઉપકરણ (સાદિત્વ) તૈયાર કરવાં.

૧૧. સંગીત.

સમસ્ત વર્ગને સંગીતનું શિક્ષણ.

બીજું વર્ગ

વિષય:—

૧. શિક્ષણ શાસ્ત્રના સિદ્ધાન્ત અને અભ્યાપનકળા.

(અ) શિક્ષણના તત્ત્વોનું અધિક વિસ્તૃત જ્ઞાન અને પૂર્ણ પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષણ અને વ્યવસ્થાના કામમાં તેમનો સવિસ્તર ઉપયોગ.

(બ) અભ્યાપન કે શીખવવાનું કામ

વિશેષ મૂલ્યના:—ઓછામાં ઓછા ૨૫ પાઠો દેખરેખ નીચે આપના જોઈશે, જેમાંના ૧૦ પાઠ મધુકા વર્ગોને શીખવવા સમર્થના જોઈશે

નીચેની ખામતપર ખાસ ભાર મૂકવામાં આવશે —

(અ) બાળવર્ગનું વર્ગશિક્ષણ.

(બ) બાળવર્ગના શિક્ષણમાં ઉપયોગી નીચે તેના ઉપકરણો કે સાહિત્યોની યોજના કરી તે ગનાવી દેવા

જ્ઞાન કે માહિતી સારી અને શિક્ષણ પણ સારું એ બન્ને દૃષ્ટિબિન્દુથી નીચે જણાવેલા વિષયોનો અભ્યાસ અને તે સાથે તે વિષયો પ્રાથમિક શાળાના સર્વ ધોરણોમાં મેમ શીખવવા એ સબધી નાવીમ પણ લેવી જોઈશે

૨. ભાષા —

(અ) કોઈ શિષ્ટ વેખના મહાત્મક પુસ્તકો ૧૦૦ પૃષ્ઠ અને પદ્યાત્મક પુસ્તકમાંથી ૫૦૦ લીંગોની સમજુતી અને ૨૦૦ લીંગોનો મુખપાઠ.

(બ) વ્યાકરણ, વ્યુત્પત્તિ, અને પિંચગના મૂળતત્ત્વોનું પૂર્ણ જ્ઞાન

(ક) નિમધ (હસ્તાક્ષર-ગ્રન્થતા, મોડ વગેરે ખ્યાનમાં લેવામાં આવશે) મરાઠી ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓમાં નિમન્વ મોડી લિપિમાં લખવો.

વિશેષ મૂલ્યના:—ભાષાના વાક્યનું મૂલ્યે વર્ગમાં અપાતાં વ્યાખ્યાનોમાં, વ્યાકરણ, વ્યુત્પત્તિ, હસ્તાક્ષર, અને ભાષાનો મંદકૃત,

• શિષ્ટ ગ્રન્થપત્રના મુદ્રગ્રન્થના પાનાંની સખ્યા જણાવેલી છે તે ઓછામાં ઓછા છે એમ સમજવું પ્રસ્તુત ગ્રન્થનો વિષય સહેતો હોય તો તત્કાલે નેમા વધારો કરવાની ટ્રેનિંગ સંસ્થાના (અધ્યક્ષ) મુખ્ય અધિ હીને છૂટું છે

કે ફારસી સાથેનો મંગળ બોડનાપર યોગ્ય જણા આપવું, પરંતુ તે પાઠ્ય પુસ્તકમાં અર્થેના વિષયનું સ્પષ્ટીકરણ અર્થે જરૂરી માહિતી આપે તેટલા પ્રમાણમાંજ, તેથી અધિક પ્રમાણમાં નહિ.

૩ ગણિત:—

- (અ) પ્રથમ વર્ષ માટે નબી કરેલા ગણિત ભાગનું પુનઃગવર્તન
- (બ) ભાષાની છેવટની (વર્નાક્યુલર ફાઈનલ) પરીક્ષા માટે નબી કચેરી ભવિતિ.
- (ક) દેશીનામું.

૪. ઇતિહાસ:—

બ્રિટિશ સામ્રાજ્યના વિકાસની અપરેવા.

હિન્દુસ્તાનને લગતું રાજ્યબંધારણ અને રાજ્ય વ્યવસ્થા અને નાગરિક કે દેશજનના હક અને ફરગે સંબંધી પ્રાથમિક જ્ઞાન.

ટીપ્પ:—ખાતા તરફથી પ્રગટ થએલી વાચનમાળાના પુસ્તકોમાંથી વિષયને લગતા પાંચેનો અભ્યાસ

૫ ભૂગોળ:—

- (અ) જગતની પ્રાકૃતિક ભૂગોળનો સામાન્ય ખ્યાલ ખડો અને મહાસાગરો હિન્દુસ્તાનની વિશેષ માહિતી, અને તે દેશનો બ્રિટિશ સામ્રાજ્ય સાથે વ્યાપારી અને રાજકીય સંબંધ. બ્રિટિશ દ્વીપો સંબંધી સામાન્ય ભૌગોલિક જ્ઞાન.

(બ) પ્રાકૃતિક ભૂગોળ

વિશેષ અધ્યાના:—કેનગ્રુપી ખાતા તરફથી પ્રગટ થએલી વાચનમાળાના પુસ્તકોમાંથી આ વિષયના પાંચેનો અભ્યાસ

૬ વિજ્ઞાન કે વિદ્યા, આરોગ્યશાસ્ત્ર, અને તાત્કાલિક ઉપાય.

કેનગ્રુપીખાતા તરફથી પ્રગટ થએલી વાચનમાળાના પુસ્તક ૫ માં, ૧૬૧ અને ૭મામાં થયેલા વિષય સંબંધી નીચેના વિષયો:—

- (અ) (૧) પ્રકારા અને તેનું પ્રસરણ પ્રકાશનું પરાવર્તન અને વક્રીભવન. પ્રકાશના ગુણધર્મ ધ્વનિ કે અવાજ અને તેની ગતિ. પ્રતિધ્વનિ કે પડથો ફોનોગ્રાફ કે સ્વરસવાહક યંત્ર

વિદ્યુત અને આકાશ વીજળી.
સોલ્યુબીલિટી અને હોડાયન્સ.
તાર.

(૨) કાર્ય અને કાર્યશક્તિ.

ઉચ્ચાલન.
ગરગદી, ચાક અને રેંટ.
બળ અને બળોનું સમતોલપણ.
દાળ.
ફાચર અને રફ.
ચન્દ્રો અને ચન્દ્રોથી થતા લાભ.

(૩) સૂર્ય અને ચન્દ્ર.

આન્તર મંદ.
બાહ્ય મંદ.
નિહારિકા અને નિહારિકાવાદ.

(૪) પૃથ્વીનો ઇતિહાસ.

(૫) આરોગ્યશાસ્ત્ર.

(૧) કપડા (વસ્ત્ર).—સંપૂર્ણ પ્રકારના વસ્ત્રો માટે વપરાતી સૂતર, ક્ષેત્રલ, શણ, અને ડાઘ આદિ ચીજોના ગુણ.

આરોગ્યની દૃષ્ટિએ તેમના પ્રત્યેકની ઉપયોગિતા. બીનજરૂરી વસ્ત્ર પહેરવાથી થતી માડી અસર. રમતો અને વ્યાયામના ખેલો (દાવો) કરતી વખતે પહેરવાના વસ્ત્રો. કપડાની સ્વચ્છતા. યોગ્ય પરત્વે સામાન્ય સૂચના.

(૨) રહેવાનું ઘર. ઘર માટે જગા (દેખાન, ડ્રાઈ) શરદી કે હંદી લાગવાના કારણો અને ઉપાય. ઘરની પસંદગી. ઓરડાઓનું માપ. સુવાના ઓરડા. ઘરની સ્વચ્છતા. માખો અને મચ્છરથી રક્ષણ. સાબાની સ્વચ્છતા.

આરોગ્ય માટેની સગવડ.

(૩) હવા અને પ્રકાશ, હવાની ઘટના; મનુષ્ય પોતાના શરીરમાં જે હવા શ્વાસ વડે લે છે તેનું પ્રમાણ, ધનપ્રુટ જગા.

હવા બગડવાના કારણો.

(શ્વામોન્મુક્તિ, જ્યવન કે દહન, કેહવાટ, ધૂળ અને જંતુ)

મકાનને પુરતી હવાવાળું રાખવાના સામાન્ય નિયમો.

અશુદ્ધ હવા શ્વાસમા લેવાથી થતી માડી અસર.

(હવાની આવગમ માટેના સામાન્ય નિયમો), ગ્રીષ્મ વસ્તીમાં રહેવાના પરિણામ ધરમા હવાની આવગમ.

શાળાઓમાં હવા ઉભસ.

ધરમા અને શાળાના વર્ગોના ઓગડામાં પુરતા પ્રકાશની ગોઠવણ.

(૪) કચરો અને મોરીના ગદા પાણીનો નિકાલ. એંદવાડ, નકામી ચીજો, અને અશુદ્ધ કે ગંદકી જનક પદાર્થોને દૂર કરવાની રીત. ધરમા વાળી કાઢેલું વામીકું. તેને એકઠું કરી બહાર ફેંકી દેવાની ગોઠવણ.

(૫) સામાન્ય રીતે દેશાત્મા એપી રામોનો ઉદ્દલવ થતો અટકાવવાના ઇલાજો. જેના કે કોલરા (કોમળીયુ), ટાઇપ, વગેરે. રામના જંતુઓ. ધગની માખી, મચ્છર અને ચામડો.

(૬) રાગ સામે ટકાવ કરવાનું સારીરતુ સામર્થ્ય.

રાગમાથી મુક્ત રહેવાની શક્તિ. સામાન્ય એપી અને ઉદના રાગ, તેના કારણો, અને તેને અટકાવવાના ઇલાજો. એપી રાગથી પીડિત મનુષ્યને ખીજાઓથી અલગ રાખવાની ગોઠવણ. ધર વગેરે રાગની અસરથી દૂર કરવાના વ્યાવહારિક પગ કે ઇલાજો.

ચામડી પર ગ્રેટી છતાન

જળ

છતાનનાજો કપડાં.

માદણ

દાદર અને ખીજા ચામડીના રાગ.

(૭) શાળાનું આરોગ્ય — શાળાની જગા, હવા ઉભસ. પીવાના પાણીની ગોઠવણ, પિશાબખાના અને જાતર વગેરેની ગોઠવણ. સર-સામાન, સ્વચ્છતા, વર્મોનો ઓરડો, આરોગ્ય માટે નમુનારૂપ (પદાર્થ-પાઠની ગરજ સારનાર) નિયામના ખંડ. વિદ્યાર્થીઓની ખેલવાની રીત. સારીગિક વ્યાયામ કે ઓમકમરન. શાળામાં થતું કામ અને ધેર કરવાનું કામ, માનસિક શાંતિ હાલિ.

૭. ચિત્રકામ.

(મે. ડિરેક્ટર ઑફ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન સાહેબે ખાસ આ માટે નીચેલી કમિટીએ નક્કી કરી તૈયાર કરેલો અભ્યાસક્રમ).

પ્રથમ વર્ષનો અભ્યાસક્રમ આગળ ચાલુ રાખવો, અને પ્રાથમિકશાળાનાં ઘોરણો માટેના ચિત્રકામના અભ્યાસક્રમમાં દાખલ કરેલા સઘળા વિષયોનો અભ્યાસ (મહાવરો).

૮. સૃષ્ટિનિરીક્ષણ અને શાળાતું બાગકામ.

આ વિષયના અભ્યાસક્રમને સ્પષ્ટ કરે અને પ્રાથમિકશાળાના અભ્યાસક્રમમાં દર્શાવ્યા મુજબ શાળાનો બાગ બનાવવાના અને તેને નિભાવવાના કામની શિક્ષકને સારી તાલીમ મળે, એવું વિષય શિક્ષણ અને વિદ્યાર્થી-શિક્ષકનું પ્રાયોગિક કામ.

૧ વનસ્પતિનો અભ્યાસ.

- (અ) એકદલ અને દ્વિદલ વનસ્પતિના મૂળ, થડ, પાન, અને પુષ્પમા ભેદ.
- (બ) ખીતો કેલાવો.
- (ક) અપુષ્પ વનસ્પતિનું અવલોકન.
- (ઢ) વનસ્પતિના વર્ગીકરણના સિદ્ધાન્તો.
- (દ) નીચે લખેલી વનસ્પતિના કેટલાક વર્ગોનો અભ્યાસ—

કેરોળ, કપાસ, રાઇ, સૂર્યમુખી, કાકડી, વેગલ, નાગંગી, તાડ, કેળ, દાડમ, જૂંધ.

૨ પ્રાથમિકશાળાનો અભ્યાસક્રમ ગીખતવા માટે જરૂર જેટલા પ્રાણીનો અભ્યાસ.

૩ પ્રથમ વર્ષના અભ્યાસક્રમ ઉપરાંત, આકાલી પદાર્થોનો અભ્યાસ. ધૂમસ, હીમ, ઝાકળ, દર, વસ્ત્રાદિનું માપ, અને ગરમીનું માપ. પ્રાથમિક શાળાના ઘોરણોનો સૃષ્ટિનિરીક્ષણનો અભ્યાસક્રમ ગીખતવાની જરૂર જેટલી માત્રા.

સૂચના.—ટ્રેનિંગ સંસ્થાનો વિદ્યાર્થી-શિક્ષક પોતાના વિદ્યાર્થીઓને જે જ્ઞાન આપે તેથી તેઓ તેમના જીવનના ઉત્તરાર્ધમાં અવશે માગે ન દોરાઇ જાય તે માટે તેમને નિશ્ચિત અને ચર્ચાર્થ જ્ઞાન આપવાની જરૂર છે, તથાપિ આ વિષયનું શિક્ષણ કેવળ પાઠાર્પ છે એમ સમજવું. ટ્રેનિંગ કોલેજમાં સૃષ્ટિનિરીક્ષણનું શિક્ષણ આપનાર શિક્ષકનું મુખ્ય કામ તો પ્રાથમિક-

શાળાના અભ્યાસક્રમ શીખવવામાં, અને તે વિષયનો ખોળ વિષયોના શિક્ષણ સાથે મેળેષ લેવામાં કઈ પદ્ધતિઓનો ઉપયોગ કરવાનો છે તે શીખવવાનું છે. પ્રત્યક્ષ કામ કરી દેખાડનારા પુષ્કળ પ્રાયોગિક પાઠો સહિત આ અભ્યાસક્રમનો ખાસ અભ્યાસ આવરવક છે; અને એ આખા અભ્યાસક્રમનો અભ્યાસ બે વર્ષમાં પુરો કરવો જોઈશે.

વિશેષ મૂલ્યના:—આ વિષય પરત્વે વિદ્યાર્થીઓના પ્રસન્ન કરી દેખાડેલા પ્રાયોગિક કામની મોંઘાની પરીક્ષા લેવામાં આવશે, અને તે પરીક્ષાનું પરિણામ નક્કી કરતી વખતે વિદ્યાર્થીએ આખા વર્ષપર્યન્ત કરેલા કામનું પત્રક પણ પરીક્ષક ધ્યાનમાં લેશે.

૬. શારીરિક કેળવણી.

શાળાની કવાયતનો પ્રથમ વર્ષ કરના વધારે મદદ મળતો અભ્યાસક્રમ.

(૧) હુકમ આપવા, (૨) જરોજરીઆ વિદ્યાર્થીઓના વર્તનને શીખવવું, અને (૩) નાનાં છોકરાને દ્રિય, (કવાયત) અને જાળબેચ (રમન) તે નળુ ખાજતોની કેળવણીની તાલીમ.

વિશેષ મૂલ્યના:—વિદ્યાર્થી પોતાની ઇચ્છાનુસાર અંગકસરનનો વિષય ખોળ વધારાના વિષય તરીકે લઈ શકશે. કુસ્તી કરવી, અને મલખમતના ઉપયોગને ઉત્તેજન આપવું. પણ ‘પેરેવલ બાસ’ અને ‘દારિજોદલ બાસ’ મુદ્દા દેવા અથવા તે વિષયોને ઔચિત્ક વિષયો તરીકે ગણવા.

૧૦ હસ્ત-ઉદ્યોગ.

પ્રથમ વર્ષના અભ્યાસક્રમને આગળ ચાલુ રાખવો. અને મળુકા, ટોપલી ચુલવી, સાન્ડી ચુલવી વગેરે હસ્તકળાના નમુના જનાવરાના કામ પર ખાસ લક્ષ આપવું.

૧૧ સંગીત.

આખા વર્ષને જરાજર સાથે ગાતા શીખવવું.

સર્ટિફિકેટ પરીક્ષાની રૂપરેખા

પરીક્ષાનો વિષય	લેખી પરીક્ષા		મોંઢાની પરીક્ષા		રીમાર્ક
	પહેલું વર્ષ	બીજું વર્ષ	પહેલું વર્ષ	બીજું વર્ષ	
આવશ્યક વિષય					
૧ (અ) શિક્ષણ:—					
સિદ્ધાન્ત અને અધ્યાપન	૧૦૦	૧૦૦			
(બ) પરીક્ષક મંમત્વ			૧૦૦	૧૦૦	
શીખવવું					
(ક) વર્ષ દરમિયાન			૧૦૦	૧૦૦	
અધ્યાપનનું કામ					
૨ ભાષા					
(અ) નિર્બંધ	૫૦	૭૫			
(બ) શ્રવણ ક્ષેપન	૨૫				
(ક) મોંઢાની પરીક્ષા			૨૫	૨૫	
(ઢ) સામાન્ય પ્રશ્ન-પત્ર.	૧૦૦*	૧૦૦*			
૩ ગણિત					
(અ) એકગણિત	૧૦૦+	૫૦			
(બ) ભૂમિતિ		૨૫			
(ક) દેશીનામુ		૨૫			
૪ ઇતિહાસ.	૭૫	૭૫			
૫ ભૂગોળ	૭૫	૭૫			
૬ વિદ્યા					
(અ) પ્રાયોગિક શાસ્ત્ર	૫૦	૫૦			
(બ) આરોગ્ય શાસ્ત્ર					
અને તાર્કિક ઉપાય	૫૦	૫૦			
૭ ચિત્રકામ			૧૦૦	૧૦૦	
૮ ગૃહ નિરીક્ષણ અને			૧૦૦	૧૦૦	
શાળાનું બાગકામ.					
૯ શારીરિક કેળવણી			૫૦	૫૦	
૧૦ હસ્ત ઉલોચ			૧૦૦	૧૦૦	
કુલ	૬૨૫	૬૨૫	૫૭૫	૫૭૫	

* ૩૦ માર્ક બાંધવાનું ગણવા

+ ૨૦ માર્ક મોંઢાની ગણિતના શખરા.

દીપ —

વિષય ૧ લો — અધ્યાપનની પરીક્ષા વખતે, આખા વર્ગ દરમિયાન શિક્ષકની દેખરેખ નીચે જે પાઠ વિદ્યાર્થીએ આપ્યા હોય તેની ટાલણી-નોંધ અને પાઠ પર શિક્ષકે કરેલી ટીકા પરીક્ષકની આગળ હાજર રાખવી પડશે.

પ્રત્યેક વિદ્યાર્થીએ પરીક્ષક સમક્ષ એક કે વધારે પાઠ આપવો નોંધશે. પાઠના વિષય અને જે ધોરણમાં તે આપવાનો હશે તે ધોરણનું નામ પાઠ આપનાના દિવસથી એક કે ત્રે દિવસ અગાઉ વિદ્યાર્થીને કહેવામાં આવશે. પ્રસ્તુત પાઠ તૈયાર કરવામાં વિદ્યાર્થીએ કાંઈની સહાયતા લીધી નથી એની મતનમનું સર્ટિફિકેટ મથવાના મુખ્ય અધિકારી ખાસેથી મેળવી તેણે રજુ કરવું પડશે.

શારીરિક કેળવણી સંબંધી મુશ્કેલીઓ

હુકમ આપવા વિષે,

હુકમ આપવાનું કામ બહુજ હુકે થોડા સમયમાં અને મુદ્દાતરજ થવું જોઈએ અને જનતા સુધી દેશીભાષામાં થાય તો વધારે હલવા યોગ્ય.

હિન્દુસ્તાનની રમતો જે છોકરાને તે શીખવવાની હોય તેમની ઉંમરને સૌથી વધારે અનુગૂણ પડે તેની રાખવી.

આપામ ૧૧ સ્વાભાવિક દાવો જેવા કે રોડનું, દહનું, ઝાડપર ચઢવું, પાથર ફેંકવો વગેરે ઉત્તેજન આપવું એ સૌથી સાદી વ્યાયામની કસરતો-દાવો-છે અને તે સ્વાભાવિક હોવાથી તેમાંથી વધારે લાભ નીવડે છે.

મનખળ અને ટોરિઝોન્ટલ બાર્સ ઐથિયક પ્રકારની કસરતના સારા સાધન છે, ખાસ કરીને બીજી સાધન જેની પર કસરતના ત્રણ બિંદુઓ કરોડરજીલુદડ લાગે-સીધો-ચાપ છે અને ચરીરનું કદ લાંબુ-સીધુ-કરે છે અને તેમ કરીને કેટલીક ખામીઓ દૂર કરે છે.

આ પ્રોગ્રામ જેઓ અમલમાં મુકવા માગે છે તેમના માર્ગદર્શન ખાતર નીચે લખી જણાવેલા થોડાક સામાન્ય સિદ્ધાંતો છે તે તેમના મનપર સાવવામાં આવે તો વધારે સારું —

- ૧ કસરત આસ્વાદનક અને શિખની શક્તિ જેટલી હોવી જોઈએ
- ૨ કસરતના દાવોનો ઉદ્દેશ અમુક એ સ્થાનની ઉપર અસર કરવાના કરતા સામાન્ય-સાર્વત્રિક-અસર ઉત્પાદક હોવો જોઈએ

૩. વ્યાયામનો જાર તે જાડ પરિશ્રાન્ત કરી નાખે તેવો સપ્ન નહોતો જોઈએ; પણ લોડી વહેવાની ક્રિયા અને શ્વસનક્રિયા તરિન થાય તેટલા પુરતીજ તે કરવી કે કરાવવી. જાડુ નિઃસત્વ કામ કરવા તરફ વલણ જાડુ થતું જણાય છે.
૪. કસાત દિવસના દંડીના ભાગમાં બની શકે ત્યાં સુધી કરવી કરાવવી. અર્થાત્ ગરમીમાં તે કામ ન કરવું.
૫. કસાતના પાડો જાડુજ હુંકા કે જાડુજ લાંગા ન રાખવા. ખાસ કરીને કોઈ જાનલી વર્ગની ડ્રિવ કરાવતી વખતે આ સૂચના સત્તમ રાખવી. વર્ગનો પિરિયડ ઓછામાં ઓછો ૩૦ મિનિટનો અને વધારે-માં વધારે ૧ કલાકનો રાખવો પણ ૪૫ મિનિટનો પિરિયડ સુખનો અર્ધ માર્ગ છે.
૬. શાળાના શિક્ષણના સમયનો જે થી જે જેટલો સમય રમત અને હાવ-ખેલ માટે અસાધ્યો રાખવો. અને દરેક પાકને અંતે હાવ, ખેલ કે રમત માટે થોડો થોડો સમય રાખવો.

સરકારી જાહેરખબરો

(૧)

પુનામાં આગામી કેળવણી પ્રદર્શન

(એક મુધારો વધારો.)

શાળના અક્ટોબર માસમાં પુનામાં થનાર કેળવણી પ્રદર્શન એવંથી જોજના આ પત્રના ગત્યક્રમા (માહે એપ્રિલ, સને ૧૯૨૬ ના અંકમાં) પૃષ્ઠ ૧૨૬-૨૭-૨૮ માં પ્રકટ કરવામાં આવી છે તેમાં (પ. ૧૨૭ મે) મુદ્દો ૧૩ મા-લેખનકલા સંબંધીત છે, તેમાં ત્રણ લિપિના નમુના માગ્યા છે તે ઉપરાંત ઉર્દુ, ગુજરાતી, અને કાનારિગિ કે કાનડી એમ ત્રીણ ત્રણ લિપિઓ, પણ ઉમેરો કરી તે મુદ્દો વાચવો.

(ઉપરનો સુધારો વધારો એ. ડિરેક્ટર ઓફ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન સાહેબના તા. ૨૩ મી જૂન, સને ૧૯૨૬ ના હુકમ નં. એસ-૬૩-એ-એસ-ના આધારે પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે.)

ભાષ્યરખખર

(૨)

તા. ૩૧ મી માહે માર્ચ સને ૧૯૨૬ ના દિવસે પુરા થતા ત્રિમાસ કરમિયાન એ, ડિરેક્ટર ઓફ પબ્લિક ઇન્ફર્મેશન અને ઉત્તર ભાગના એ. એન્ડ્રુકેશનલ ઇન્ડેપેન્ડન્ટ-એમ્પ્લોયમેન્ટ યાદ્ય પુસ્તક તરીકે યા ઇનામ કે લાયબ્રેરી માટે મંજૂર કરેલાં પુસ્તકોની યાદી.

પુસ્તકનું નામ	અન્ય કૌતોનું નામ	પ્રકાર કૌતોનું નામ અને ટીપ્પણ	નકલ રકમ કિંમત ર. આ. પા.	પાઠ્ય-પાઠ્ય પુસ્તક તરીકે ઇનામ-ઇનામના પુસ્તક તરીકે લાયબ્રેરી-નાયબ્રેરીના માટે	મંજૂરના પ્રકાર પાઠ્ય-પાઠ્ય પુસ્તક તરીકે ઇનામ-ઇનામના પુસ્તક તરીકે લાયબ્રેરી-નાયબ્રેરીના માટે	શરો ક રિમાર્ક્સ
મગ્ન અને ભાનુ ભાગ પહેલાં	મિ. એમ. એન. મિ. એમ. એન. દેસાઈ	મિ. એમ. એન. મિ. એમ. એન. દેસાઈ સુખાઈ પોરબંધોદિમન ૪	૨-૦-૦ પાકું પૂર્ણ ૧-૮-૦ કાગળનું પૂર્ણ	૨-૦-૦ પાકું ૧-૮-૦ કાગળનું પૂર્ણ	મનામ અને સાચવેલી.	પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શાળાઓ માટે
એનન ભાગ બીજો	એન	એન	૧-૦-૦ પાકું ૧-૮-૦ કાગળનું પૂર્ણ	૧-૦-૦ પાકું ૧-૮-૦ કાગળનું પૂર્ણ	એન	એન
પ્રાથમિક ભૂગોળ : વિદ્યા	મિ. એ. એમ. દિવાનજી	મિ. એ. એમ. દિવાનજી પર્સનલિટી સિસ્ટમ ડુ ધી. એ. ઇ. અમદાવાદ.	૦-૪-૬	૦-૪-૬	પાઠ્ય	પ્રાથમિક શાળાઓ માટે

પ્રાચીનિકે અને માર્ચનિકે શાળાઓ માટે.

ધનામ અને સાવધેરી.

૦—૬—૦

મિ. એમ. સી. કોઠારી, કાપડી પોળ—વડોદરા.

૪ વડોદરાનો વૈભવ	મિ. જે. ડી. મોદી
૫ ધાર ઘોણી	મિ. બી. એન. મહેતા
૬ સાચક	મિ. આઇ. ડી. દેસાઈ
૭ પાવનક્રિયા અને દૂધ	મિ. એલ. એમ. દુવે
૮ ચન્દ્ર	મિ. એસ. આર. ધરેખાન
૯ ગર્ભની કથા	મિ. જી. એન. મહેતા
૧૦ નાડી તન્ત્ર	મિ. એલ. એમ. દુવે
૧૧ બાધ ગ્રંથઓ	મિ. સી. બી. પુગણી
૧૨ મહાબળેશ્વર	મિ. એસ. એમ. મહેતા
૧૩ હિન્દુસ્તાનનું વહાણ	મિ. એમ. એમ. પરિખ
૧૪ વડે	

પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શાળાઓ માટે.

ધનામ

અને

લાયથેરી.

— — —

મિ. એમ. સી. કાપરી, કાપરી પોળ—વડોદરા.

૧૪	જાતિ અને જ્ઞાતિ લાગ પહેરો	મિ. બી. મી. જોશી
૧૫	એકબીજા સાથે બીજો	એકબીજા
૧૬	વિવિધ એવરેસ્ટેન્સ રહત	મિ. એચ. એચ. ગણુત્રા
૧૭	દરિયા કાંઠા	મિ. બી. એન. મહેતા
૧૮	બરફ અને પાણી	મિ. એલ. એસ. દુવે
૧૯	અર્થશાસ્ત્રની ઓળખાણ	મિ. બી. બી. મહેતા
૨૦	દાપલાની કથા	મિ. એલ. એમ. દુવે
૨૧	જાદુની કથા	મિ. જી. એન. મહેતા
૨૨	ગુફા એવરેસ્ટેન્સ રહત	મિ. એચ. એચ. ગણુત્રા
૨૩	માણસ અને જૂઠું	મિ. આઈ. ડી. દેમાઈ

પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શાળાઓ માટે

ક્રમાંક અને લાવમેળી.

૦—૧—૦

મિ. એમ. ગી. કોળારી, માપડી પોળ—વડોદરા

૨૪ ગિરનારનું ગૌરવ	મિ. જી. પી. જોશીપુરા
૨૫ રતન રંગ	મિ. બી. એન. મહેતા
૨૬ શરીરનો સચો	મિ. કે. એન. જોશી
૨૭ મહારાણા પ્રતાપ	મિ. આર. વી. દેસાઈ
૨૮ કોમની કથા	મિ. જી. એન. મહેતા
૨૯ પાટણ મિહાપૂરનો પ્રવાસ	મિ. આર. સી. મોદી
૩૦ પાવાગઢ	મિ. આર. વી. દેસાઈ
૩૧ ઔરંગઝેબ	મિ. એમ. એન. પોટા
૩૨ રણછતમિહ	મિ. બી. બી. મહેતા
૩૩ સુખી શરીર	ડૉ. કે. બી. દીવેડીયા
૩૪ શ્રીહર્ષ	મિ. બી. બી. મહેતા
૩૫ સમપૂરો	મિ. બી. એન. મહેતા

પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શાળાઓ માટે

ક્રમાંક

અને

પાપમેરી

૦-૧-૦

મિ એમ સી કામરી, કાપડો પોળ-વડોદરા.

૨૬ સર્વ દિશા	મિ એન એસ દુલ
૨૭ વાનારજી	એન
૨૮ પ્રજાજી	મિ બી એન મહેતા
૨૯ બાળ તરોત્યન	મિ ડી સી ભેલીપુરા
૩૦ તોલીની લીના	મિ જી એન મહેતા
૩૧ મિલકતની સ્વારી	મિ એસ એસ મહેતા
૩૨ સુરત	મિ બી એન મહેતા
૩૩ એશિયાની એન-ગ્રામજી ભાગ પટેલ	મિ કે એન ભેલી
૩૪ એનૅન ભાગ બીલો	એન
૩૫ ભુવનરતી વ્યા	મિ એન એસ દુલ
૩૬ શાઈ વિલિયમ બેન્ડ્રુક	મિ એસ એસ ગણેશ
૩૭ નાના કેન્ડરીસ	મિ આર સુ દેસાઈ

૬૪ શાળાપંચોચી ઇંગ્લેન્ડનો નો પ્રતિહાસ	મિ. એમ. પી. આચાર્ય	મિ. પી. એમ. અમદાવાદીયી	૦-૧૨-૦	પાઠ્ય	પ્રાથમિક શાળાઓ માટે
૬૫ સદુપદેશ	મિ. આર. ઝી. દિવાન	મિ. બાલુભાઈ કે ગણાવટ સુરત	૦-૧૦-૦	કન્યા અને લાયઝેરી	પ્રાથમિક શાળાઓ માટે
૬૬ સુરત જિલ્લાની જૂગોળ	મિ. આર. એમ. દિવાનજી	મિ. આર. એમ. દિવાનજી પર્વતી મિલિંગ દાકુર	૦-૩-૦	લાયઝેરી	પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષ- કોના ઉપયોગ માટે
૬૭ પદ્મનાભ કલ્હાનકે પ્રબંધ	મિ. ડી. પી. દેરામરી	મિ. જી. ડી. દો- સરી, ખાડીયા- અમદાવાદ.	૧-૦-૦	લાયઝેરી	પ્રાથમિક અને પ્રાથમિક શાળાઓ માટે તેમજ ટ્રેનિંગ કોલેજો માટે
૬૮ જૂગોળવિદ્યા ભાગ પહેરો (કન્યાશા- ળાઓ માટે	મિ. એ. એમ. દિવાનજી	મિ. એ. એમ. વિવાનજી પર્મલ આસિંગટ દુધ એન્ડ પુલ્કરેષ્ટકેન્ડ	૦-૪-૦	પાઠ્ય	કન્યાઓ માટેની પ્રાથમિક શાળાનાં ત્રીયા મોડર્ન કન્યાઓ માટે
૬૯ શુભવ્રતાત્તો પ્રબંધ	મિ. એમ. જી. દેસાઈ	મિ. એમ. જી. દેસાઈ વડામ પાલકપુર મઈ	૧-૮-૦	લાયઝેરી	એનીવાડીની શાળાઓ અને એલીવાડીના એલિટ ક્લેસ માટે

(સદી) K. S. Vakil.

એન્ડ્રુક્ષનવ ઇન્સ્ટ્રુક્ટર ઉત્તર ભાગ—અમદાવાદ.
(ઉ. ભા. ના એ એન્ડ્રુ. ઇ. સાન ના લઘ. ૩૧ થી એ, અને ૧૯૨૬ ના હુકમ નં. ૨૨૬૭ ના આધારે.)

૫૬. એન સ્વામીની	એન	એન	૧-૦-૦	કનક અને સાયબેરી	એન
૫૭. એન ભાગ એથા	એન	એન	૧-૪-૦	એન	એન
૫૮. એન ભાગ પ્રાચી	એન	એન	૧-૪-૦	એન	એન
૫૯. નવાર મિત્ર	મિત્ર એન	મિત્ર એન	૩-૦-૦	એન	એન
૬૦. પુત્રી સૌભાગ્ય રત્ન	મિ એ રત્ન	મિ એ રત્ન	૦-૧૨-૦	સાયબેરી	એન
૬૧. રત્નચંદ્રક	મિ સી પી મહેતા	મિ એન એસ મહેતા ન્યૂબાઈયા રોડ અમદાવાદ	૧-૪-૦	કનક અને સાયબેરી	એન
૬૨. શિક્ષક તરીકેના મારો અનુભવ (બુલોળ) મુખ્ય સલાહકાર	મિ એન એન પી વી દુસાર	મિ એન એન પી વી દુસાર	૦-૬-૦	સાયબેરી	એન
૬૩. રત્નચંદ્રક	મિ એન એન પી વી દુસાર	મિ એન એન પી વી દુસાર	૦-૫-૦	પા મ	એન

કે થાઓ મારેની પ્રાથમિક
અને માધ્યમિક શાળાઓ
માટે તેમજ સ્ત્રીઓ મારેની
ટ્રેનિંગ ફોરેસ્ટ મારે
પ્રાથમિક કન્યાશાળાઓ મારે

કન્યાઓ મારેની પ્રાથમિક
અને માધ્યમિક શાળાઓ
માટે અને સ્ત્રીઓ મારેની
ટ્રેનિંગ ફોરેસ્ટ મારે
પ્રાથમિક શાળાઓ મારે

૬૪ શાળાપંચોની છાત્રા- તા પ્રતિષ્ઠા	મિ. એમ. પી. આચાર્ય	મિ. પી. એમ. અમરવાળાની	૦-૧૨-૦૦	પાઠ્ય	પ્રાથમિક શાળાઓ માટે
૬૫ સુરેષ્ટ	મિ. આર. સી. દિવાન	મિ. આર. આર. સરત	૦-૧૦-૦૦	કન્યા અને લાયબેરી	પ્રાથમિક શાળાઓ માટે
૬૬ સુરત જિલ્લાની બુચોળ	મિ. આર. એમ. દિવાન	મિ. આર. એમ. દિવાન	૦-૩-૦૦	લાયબેરી	પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષ- કાના ઉપયોગ માટે
૬૭ પદ્માભ કલારે પ્રમથ	મિ. ડી. પી. દેસાઈ	મિ. ડી. પી. દેસાઈ	૧-૦-૦૦	લાયબેરી	પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શાળાઓ માટે તેમજ પ્રેનિંગ કોલેજો માટે
૬૮ બુચોળવિદ્યા ભાગ પહેલો (કન્યાશા- ળાઓ માટે)	મિ. એ. એમ. દિવાન	મિ. એ. એમ. દિવાન	૦-૪-૦૦	પાઠ્ય	કન્યાઓ માટેની પ્રાથમિક શાળાના ચોથા ધોરણનો કન્યાઓ માટે
૬૯ બુચોળવિદ્યા કન્યાભાગ	મિ. એમ. ડી. દેસાઈ	મિ. એમ. ડી. દેસાઈ	૧-૮-૦૦	લાયબેરી	જેતીવાડીની શાળાઓ અને જેતીવાડીના એનિડગ વર્ગો માટે

(સહી) K. S. Vakil.

એન્ડ્રુસનલ પ્રિન્ટર્સ ઉત્તર ભાગ-અમદાવાદ.
(ઉ. ભા. ના એ. એન્ડ્રુ. ઇ. સા. ના તા. ૩૧ મી એ, સને ૧૯૨૬ ના હુકમ નં. ૨૨૯૩ ના આધારે.)

સરકારી બહિરખર્ચો (૩)

મુખ્ય ઇલાકાની ઉર્દુ સ્કૂલમાં અપાતા શિક્ષણના ઉપયોગ માટે લાયકગીનાં તેમજ હનામના પુસ્તક તરીકે મંજૂર કરવામાં આવેલાં પુસ્તકોની યાદી.

રોન નંબર	અર્થ નામ	અન્યકર્તૃ નામ	અપખર્ચના નામ	કિંમત	શોને માટે	સોરો
૧	પાનિ-દારી	મહ મદી બેગમ સાહેબા	દાન્ય પ્રસાથત, વારીન	૧-૮-૦૦	મંજૂરી આપનામા અમીર	સોરો
૨	રુખાખતો અને દલાલીયા	મ પાદક અખતાર ફેસ	" "	૦-૩-૦૦	પ્ર. અને લા.	પ્ર. અને લા.
૩	કતજીર રત્ન આમિયા	મો. ની સમ્યક્મતાજબલી	" "	૦-૮-૦૦	પ્ર. અને લા.	પ્ર. અને લા.
૪	કતરાતે અરક	મોલાના રામીદુલ ખેરી	એજન	૧-૮-૦૦	પ્ર. અને લા.	પ્ર. અને લા.
૫	દિલપર્મદ દલાલીયા	મહ મદી બેગમ સાહેબા	" "	૦-૧૦-૦૦	પ્ર. અને લા.	પ્ર. અને લા.
૬	કુલુશી	મહ મદ હનાયત રાખન	" "	૦-૭-૦૦	પ્ર. અને લા.	પ્ર. અને લા.
૭	કર્મતમ શુદ્ધ	મુનવી અમીર એહમદ	" "	—	પ્ર. અને લા.	પ્ર. અને લા.
૮	દિકાપતે-મ લુગ	અવની, બી એ.	અનનાડીંગ ગ્રેમ	—	પ્ર. અને લા.	પ્ર. અને લા.
૯	બા-૧૬ બાગ	સમ્યક્ ગ્રામ મુન્તાહાલીમ તાજ પેસ	લાટેર-અખતો	૦-૧૨-૦૦	પ્ર. અને લા.	પ્ર. અને લા.
૧૦	રુદિલુમાયે હન્દા	એજન	આઝમ સ્લીમ ગ્રેસ	૧-૦-૦૦	પ્ર. અને લા.	પ્ર. અને લા.
૧૧	રુદિલુમાયે હન્દા	વિશ્વનાથ તેવારી	નૈદરામદ (દશિય)	૦-૪-૦૦	પ્ર. અને લા.	પ્ર. અને લા.
૧૨	રુદિલુમાયે હન્દા	સમ્યક્ તવાજલ હુસેન નાસર અખતર હખ્ખ ગ્રેમ	મુસ્લી ગ્રેસ-કાનપુર	૦-૪-૦૦	પ્ર. અને લા.	પ્ર. અને લા.
			દુદગામાદ			

માધ્યમિક
શાળાઓ
અટલનામ
નદીકે
ઉર્દુ ગ્રંથા-
લો મોટે
લાયઝેરી-
ના મુસ્લિમ
તરીકે

૧૨) તાલીમલ મુસ્લિમીન	મોસ્લી આફરજી સાર્જી	અભ્યાસ પ્રેમ મુર્ગાઈ	૦-૨-૦	૪. અને લા.
૧૩) હિન્દી ગ્રામણના પત્રીઓ (૧) ઉચાર		ધિ ઝોડમફુ મુનિવ- (મિટી પ્રેમ, મુર્ગાઈ)	૦-૧૦-૦	૪. અને લા.
૧૪) રલવલ્લો મકમલ	મહમદ નઝીર એલમદ	અને મિલીયા-અલીમદ	—	૪. અને લા.
૧૫) સરગા નવી (ટેબલ ઓફ ડેવલપમેન્ટ) એમ એ	શોખ અબ્દુલસમીદ એમ એ	મેસર્મ મેકમીવન	૦-૩-૦	૪. અને લા.
(અતરી) નિમડમ મિલિટ	અને મોસ્લી મકમદ ઉદીન	એ-૩ ક.	૦-૬-૬	૪. અને લા.
૧૬) કમલાપીસીલીના (એન.એન.)	એન.એન.	એન.એન.	૦-૨-૬	૪. અને લા.
૧૭) તરીકે-અરબ	મોસ્લી અબ્દુલ મુરુજાન	આનનાનીર પ્રેમ લખના	૫-૦-૦	૪. અને લા.
૧૮) ફિતરે નિસવાની	મોવાના અબ્દુલ સવામ	મુકી પ્રિન્ટિંગ અને પ્રાલીયોગ કપની	—	લા.
૧૯) રલવલ્લો અબ્દુલ	આવા નવનવાન મુખે,	પિટી અરાવદીન એલેક્ઝિંદ્ર પ્રિન્ટિંગ વર્કમ, દિલ્લી	૨-૦-૦	લા.
૨૦) બહીદ જગાની હિસાબ	મુન્ગી ખુલખમ	મુદદિ આમ પ્રેમ લાહોર	૧-૦-૦	લા.
લાગ ત્રીન્ને				

મુર્ગાઈ, ૨૨ કોપ્રિય, ૧૯૨૬.

ને. એ. કોલેજમલી.

અનિમ એબ્દુલમનન મુસ્લિમ (મુર્ગાઈ લામ)

ટેગીન્ટ-ઉર્દુ સ્વેચ પ્રક્રમ કમિટી, મુર્ગાઈ.

(૪)

સને ૧૯૨૫ માં ઉ. સા. માં લેવાયેલી કન્યાઓ માટેની વનોંકયુક્ત
કાંઈનલ પરીક્ષામાં પાસ થયેલ ઉમેદવારોનાં નામની યાદી.

ક્રમ	નામ.	માર્ક	ક્રમ	નામ.	માર્ક.
અમદાવાદ જિલ્લો.					
૧	કમળા દરગોવિંદ શાહ	૪૫૪	૩૮	નર્મદા ત્રિભોવન વ્યાસ	૩૩૩
૨	દેવસીબાઈ જોગળ કંચારીયા	૪૨૯	૩૯	ચંદન મગનલાલ ગુર્જર	૩૩૨
૩	જીવી રણજોડ ગુર્જર	૪૦૯	૪૦	પુષ્પાવતી અંબાલાલ દુર્રે	૩૩૦
૪	સરસ્વતી મનસુખરામ ત્રિપાઠી	૩૯૭	૪૧	મરીયમ રણજોડ ખિસ્તી	૩૨૬
૫	મણી પ્રાણલાલ પટેલ	૩૯૫	૪૨	અંબા પીતાંબરદાસ ગાંધી	૩૨૫
૬	બેફતીસા અમીરયા ખિસ્તી	૩૯૫	૪૩	ગોમતી રણજોડ પરમાર	૩૨૪
૭	કૃષ્ણી મુળજી ખિસ્તી	૩૯૨	૪૪	જેનાબ અબદુલ કરીમ શેખ	૩૨૧
૮	સુશીલા શીવલાલ સોલંકી	૩૮૫	૪૫	મંગળાગૌરી કેશવલાલ ભટ્ટ	૩૨૧
૯	દેવીબાઈ ચાકુળ દારખાનાવાળા	૩૮૪	૪૬	પ્રભાલક્ષ્મી દેવકીનંદનલાલ પટેલ	૩૨૦
૧૦	સાંતાગૌરી હમીરલાલ દાહર	૩૭૯	૪૭	ઈમાન શુભેમાન દાશુ પટેલ	૩૧૯
૧૧	ચંદ્રકાન્તા સોલંકીચંદ ભટ્ટ	૩૭૦	૪૮	મલાલક્ષ્મી ગોતીલાલ પટેલ	૩૧૮
૧૨	સીતા નાનાલાલ પંચાલ	૩૬૮	૪૯	સુમતિ લક્ષ્મણભાઈ રાઠોડ	૩૧૭
૧૩	સરસ્વતી ભાઈશંકર દવે	૩૬૮	૫૦	રેવા ભુલાભાઈ વાળંદ	૩૧૭
૧૪	પુરી રણજોડલાલ ઓઝા	૩૬૨	૫૧	વનલક્ષ્મી હમનલાલ રાવળ	૩૧૭
૧૫	મણીગૌરી અંબાલાલ વ્યાસ	૩૬૦	૫૨	પ્રેમકુંવર કન્યાભુજી સોની	૩૧૭
૧૬	કમળા પ્રભાશંકર ત્રિવેદી	૩૫૩	૫૩	મણીબેન ઉગરેશ્વર નાનડી	૩૧૬
૧૭	કાશી મંચુરલાઈ પટેલ	૩૫૩	૫૪	શાંતા ગરખદાસ પ્રમપતી	૩૦૬
ગાંધીધામ પાસેના ગ્રામોના ગ્રામીણો.					
૫૭	અંબા લાલચંદ અકકવાળા	૩૦૭	૫૮	અંબાજી દીશલાલ ખિસ્તી	૩૦૬
૫૮	વિદ્યાગૌરી દીશલાલ ખિસ્તી	૩૦૬	૫૯	અતિલક્ષ્મી હમનલાલ પટેલ	૩૦૫
૫૯	અતિલક્ષ્મી હમનલાલ પટેલ	૩૦૫	૬૦	સાના પુરસોત્તમ નાનારાઈ	૩૦૪
૬૦	સાના પુરસોત્તમ નાનારાઈ	૩૦૪	૬૧	જીઆ ઓતંગલાઈ પાટીદાર	૩૦૧
૬૧	જીઆ ઓતંગલાઈ પાટીદાર	૩૦૧	૬૨	જાલાલક્ષ્મી ધેણીદાસ ગુર્જર	૩૦૧
૬૨	જાલાલક્ષ્મી ધેણીદાસ ગુર્જર	૩૦૧	૬૩	મંગળા સુનીલાલ પટેલ	૩૦૧
૬૩	મંગળા સુનીલાલ પટેલ	૩૦૧	૬૪	પદ્મનર્મદાબેન મોવનપુરીજીભાઈ	૩૦૦
૬૪	પદ્મનર્મદાબેન મોવનપુરીજીભાઈ	૩૦૦	૬૫	કનકમતી નેલાલાલ ત્રિપાઠી	૨૯૮
૬૫	કનકમતી નેલાલાલ ત્રિપાઠી	૨૯૮	૬૬	કાશી ઓઝાભાઈ રાવળ	૨૯૪
૬૬	કાશી ઓઝાભાઈ રાવળ	૨૯૪	૬૭	કમળા પુંજીરામ જોશી	૨૯૩
૬૭	કમળા પુંજીરામ જોશી	૨૯૩	૬૮	નારાયણગૌરી લાલશંકર નાનડી	૨૯૧
૬૮	નારાયણગૌરી લાલશંકર નાનડી	૨૯૧	૬૯	દિવાળી ધેલાભાઈ પરમાર	૨૯૧
૬૯	દિવાળી ધેલાભાઈ પરમાર	૨૯૧	૭૦	શાંતા દયાશંકર ત્રિપાઠી	૨૯૦
૭૦	શાંતા દયાશંકર ત્રિપાઠી	૨૯૦	૭૧	અંબા દુર્લભભાઈ મહેતા	૨૯૦
૭૧	અંબા દુર્લભભાઈ મહેતા	૨૯૦			

૬૫ કમળામેન રેવાશ કર નવાડી	૨૮૮	૭ મવિતા સોમેશ્વર ત્રિવેદી	૪૩૭
૬૬ અતિ નક્ષી માણેકલાલ ત્રિવેદી	૨૮૫	૮ રૂચ રેવાજી પ્રિત્તી	૪૩૦
૬૬ રેવા જોહલાલ ઠાકર	૨૮૫	૯ કમોજીન મોજીસ પ્રિત્તી	૪૨૪
૬૬ સીતાવતી આપાયાલ વટવાવાળા	૨૮૫	૧૦ મરુણા રામજી પ્રિત્તી	૪૨૨
૬૬ અલી રેહમત મુન્શી	૨૮૫	૧૧ એલીસમેન માધનલાન પ્રિત્તી	૪૧૯
૭૦ તાગઆઈ ગણેશ પ્રિત્તી	૨૮૪	૧૨ પ્રેસ રૂપા પ્રિત્તી	૪૧૨
૭૧ ચક્રાન્તા અમાલાલ પડ્યા	૨૮૩	૧૨ ગહેન જાના પ્રિત્તી	૪૧૨
૭૧ પરસન જોહલાલ દવે	૨૮૩	૧૮ સારદા રામજી પ્રિત્તી	૪૦૮
૭૧ જીવી નાનુ ગવગ	૨૮૩	૧૫ મુશીલા જોસફ પ્રિત્તી	૪૦૩
૭૪ મજીના છોટલાઈ જોહાણુ	૨૮૨	૧૬ કીરપા નાયાજી પ્રિત્તી	૪૦૨
૭૫ પ્રેમગૌરી મગજી ભડ	૨૮૦	૧૭ શાતી નાના પ્રિત્તી	૪૦૧
૭૫ જસવિદ્યા લ હુલાઈ નાસ	૨૮૦	૧૮ એસ્થર બનાજી પ્રિત્તી	૩૯૬
૭૭ કમળા છોટલાલ વ્યાસ	૨૭૮	૧૮ નેહજા લા પ્રિત્તી	૩૯૪
૭૮ નર્મલા ભાઈશ કર પુરોહિત	૨૭૬	૨૦ કમીના એલીસા પ્રિત્તી	૩૮૯
૭૮ શાતા મોહનલાન જોગ	૨૭૫	૨૧ મોનાબાઈ કેનીડલાઈ પ્રિત્તી	૩૭૮
૮૦ અજીજીતીસા ફોલેકમદમદમુન્શી	૨૭૪	૨૨ માર્ગરેટ નુરખાન પ્રિત્તી	૩૭૫
૮૧ સવિતા ભુલજી પટેલ	૨૭૦	૨૨ મુજીમેન દાજીમાઈ પટેલ	૩૭૪
૮૨ શાતા અખાનાન પટેલ	૨૬૯	૨૪ મગજાગૌરી સોમેશ્વર ભડ	૩૭૨
૮૩ વિનયામેન કુસનદાસ પટેલ	૨૬૫	૨૫ શાતી પુખ પ્રિત્તી	૩૬૮
૮૪ મજીમેન મુળજી મગજલ	૨૬૪	૨૬ કાન્મીસ મોતીલા પ્રિત્તી	૩૬૭
૮૪ કાનામેન મોહનનાન પટેલ	૨૬૪	૨૭ સરસ્વતી રેવાશ કર વ્યામ	૩૬૬
૮૬ જીવકોર વિશ્વનાથ ત્રવાડી	૨૬૩	૨૮ માર્ગરેટ પુખ પ્રિત્તી	૩૬૪
૮૭ કમળા નક્ષી રજીછોડાલજાની	૨૫૭	૨૮ મવિતાગૌરી શરતાલ ત્રવાડી	૩૦૩
૮૮ કાલી મુળજીગમ વ્યાસ	૨૫૧	૩૦ મરીઅમ વહાનજી પ્રિત્તી	૩૫૬
૮૯ મણીમેા સાકળચંદ શાહ	૨૪૬	૩૦ નર્મલા નરજોરિદ પુરોહિત	૩૫૬
૧૦ શાતા લવાનીશ કર શુકલ	૨૪૩	૩૦ સવિતામેન નરહરભાઈ પટેલ	૩૫૬
૯૧ અપા મેતમચંદ શાહ	૨૪૧	૩૩ એવીનાર ગોમ્થી પ્રિત્તી	૩૫૫
૨ વનલક્ષ્મી પુરગોસામ પુરોહિત	૨૮	૩૪ જસોદા આરજીવાન ત્રિવેદી	૩૫૧
૯૩ કુમુદકાન્તા ચંદુલાન શાહ	૨૩૪	૩૫ સારદા સેમુલ પ્રિત્તી	૩૪૭
૯૪ લન્દુમતી લાનુપ્રસા ભટ્ટ	૨૧૩	૩૬ રેવાબેન મોગીવાન મહેતા	૩૪૬
		૩૬ મેરી વીનીયમ પ્રિત્તી	૩૪૬
		૩૮ આનદી વીરા પ્રિત્તી	૩૪૨
		૩૮ એલીઝાબેથ ઝવેર પ્રિત્તી	૩૪૦
		૪૦ વલુમેન મોરારજી મહેતા	૩૩૬
		૪૧ ના દીયા પ્રિત્તી	૩૩૪
		૪૨ મગુ સોમેશ્વર મહેતા	૩૩૧
		૪૩ ગહેવ પુખ પ્રિત્તી	૩૨૮
		૪૪ કાલી નરાતમદાસ પડ્યા	૩૨૫
		૪૫ માણેકમેન જયનલાલ ભટ્ટ	૩૧૮

ખેડા જિલ્લો.

૧ કલન નુરખાન પ્રિત્તી	૪૮૬
૨ દરદાસ કેનીયન પ્રિત્તી	૪૭૨
૩ અક્ષોનીયા વીવીયમ પ્રિત્તી	૪૭૦
૪ સેના ભુલજી પ્રિત્તી	૪૪૭
૫ પરસીસ બેયર પ્રિત્તી	૪૪૨
૫ એદના જગલાલ પ્રિત્તી	૪૪૨

૪૫૨૫ સુસુદ્ધ ચિસ્તી	૩૧૯	૫૧	ડાહીબેન મથુરભાઈ પટેલ	૨૯૮
૪૫૫ વિપ્રાબેન મોરારજી મહેતા	૩૧૯	૫૨	માણેજી લ'જીભાઈ ગોર	૨૯૭
૪૮૮ મરયા વદાવજી ચિસ્તી	૩૧૯	૫૩	લીલીઆ મથુર ચિસ્તી	૨૯૪
૪૯૯ જીરકાર મોતીભાઈ હુદાર	૩૧૫	૫૪	ચંદનબેન મણીનાથ ત્રિવેદી	૨૯૩
૫૦૦ શુનાળ મથુર ચિસ્તી	૩૧૦	૫૫	નુરબાઈ સુલેમાન વોહરા	૨૪૮

ઈનામપત્રક

એક જિલ્લો

સાણોલી—

મહેમદાવાદ

રફલ કમિટિના મેમ્બર

પટેલ નાગભાઈ અંબા-

ગમદાસ

૨૦-૦-૦૦ રફલ જમાદી

લસુદરા-નડિઆદ પટેલ રામાભાઈ વેણી-

દાસ

૫૦-૦-૦૦

,, ,,

સુયાજી લ'જીભાઈ ગીરધ-

દાસે છોદરાની તથા છોક-

રીઓની રફલ જમાદી

૫૦-૦-૦૦

પટેલ રામાભાઈ વેણીદાસ

૫-૦-૦-૦

ફંડખાતે આપ્યા

ગુના-નડિઆદ

પા. કાળીદાસ મથુરભાઈ

પા. મોગાભાઈ નામરભાઈ

પા. ધહેલાભાઈ નામરભાઈ

૩૫-૪-૦૦

રફલ જમાદી.

તોળણા-કપડવણજ

શા ગણીયાલ ગીરધર્દાસ

૧૦-૦-૦૦

મિદાઈ વહેચી

,, મોગીલાલ હીગચદ

૭-૦-૦-૦

,, ,,

પટેલ મોડળભાઈ મોતીભાઈ

૫-૦-૦-૦

,, ,,

1

બાસ પ્રાણુગકર આસારામ

૫-૦-૦-૦

પુસ્તકો વહેચ્યા

શાદ કાલાભાઈ દરીભાઈ

૩-૦-૦-૦

મિદાઈ વહેચી

ધસણાવ-બેરસદ

પાં મોતીભાઈ ગજાદામ

૧૦-૦-૦-૦

છેદીઓને પ્યાવા

પીપળાવ

વહેચ્યા

જરોદિઆ-કપડવણજ

ગામ નવા ગામના પટેલ

મોતીભાઈ બહેચગભાઈ

૧૫-૦-૦-૦

ખાડના લાકુનું

જમણુ આપ્યું

પડયા છગનવાન મરન-

ડભાઈએ

૨-૦-૦-૦

પતામા વહેચ્યા

રાધપુરા-નડિઆદ

ચકવાસીના પટેલ ગોર

ધનભાઈ વપલભાઈએ

૨૮-૦-૦-૦

રફલ જમાદી.

સંયુક્તોદી-મહેમદાવાદ

રૂલ કમિટીના મેમ્બર } ૨૧-૦-૦-૦ { રૂલ જમાડી
સાહેબ તથા ગામ લોકોએ } તથા મિદાઈ વહેંચી

સંધ્યા-માતર પા. શંકરલાલ કાળીદાસે ૨૫-૦-૦-૦ રૂલ જમાડી.

પંચલુજ-નડિઆદ મેનેજર ધી હાસરા ૨૦૦-૦-૦-૦ પ્રદર્શનને લગતાં

છનીંગ એન્ડ પ્રેસીંગ કંપની સાહિત્યો લાવવા

સિમિટી સાર આપ્યા અને

પતાસાં વહેંચ્યાં.

દહેમી-મેડા

પટેલ મુળજીભાઈ પ્રજુદાસે } ૪૮-૬-૦-૦ લાકડું પાકું
પોતાની સ્ત્રીની ઉત્તરક્રિયા } જમણુ આપ્યું.
વખતે

દાદા-કપડવણુજ લુલા આદર ધારાળાએ ૩૫-૦-૦-૦ રૂલ જમાડી.

દાડી-કપડવણુજ ગામના આગેવાનોએ ૧૫-૦-૦-૦ " "

નેર-નડિઆદ વાઇ મદાકાર પટેલ ભાઈજી.

ભાઈ લક્ષ્મીભાઈની વિધવા ૧૦૦-૦-૦-૦ " "

ગતીઆ- પા. લગવાનદાસ તળશી- } ૧૧-૦-૦-૦ પિતળના પ્યાલા
મહેમદાવાદ દાસ તોરણીઆ તા. નડિ- } તથા પતાસાં
આદના એમણે પોતાની } વહેંચ્યાં.
દીકરીના લગ્ન પ્રસંગે

પડોલી-જોરસદ જોર જીભાઈ ઉત્તમરામ અને

તેમની કંપની તરફથી

છોકરા તથા છોકરીઓને ૪૫-૦-૦-૦ મિદાઈ જમાડી

દાડી-કપડવણુજ મિ. મોતીજી ભાલજી વગેરે ૧૮-૦-૦-૦ રૂલ જમાડી

મિ. માણેકલાલ દામોદર ૨-૦-૦-૦ પતાસાં વહેંચ્યાં

કંઈરી-નડિઆદ પટેલ શંકરભાઈ મથુર- } ૧૧૫-૦-૦-૦ રૂલ જમાડી.
ભાઈએ અનેની રૂલ, ક-યા }
શાળા તથા મદેસાના છોક- }
રાઓને

જેસરવા-જોરસદ પટેલ નરસીભાઈ ગજડદાસ ૨૦-૦-૦-૦-૦ રૂલ જમાડી

પટેલ ગોકળભાઈ નાનાભાઈ ૨૫-૦-૦-૦ " "

મહોદેવ-નડિઆદ પટેલ કાલાઈ ગોકળભાઈએ

અનેની મુખ્ય રૂલ તથા ૬૦-૦-૦-૦

ક-યાંશાળાને

ધંસજીવ-ગોરસદ પા ડાબાભાષ પુણથીદાસ ૧૫-૦-૦ છોડીઓને પ્યાના
નાર વહેચ્યા

પા ડાબાભાષ પુલાભાઈ ૧૨-૦-૦ " "
બોચાસજી

પા પ્રજુદાસ મનોરભાઈ ૨૨-૦-૦ પ્યાના રકાળી
નાર વહેચ્યા

પા પુલાભાઈ દેવજીભાઈ ૪૫-૦-૦ રૂલ જમાડી.
નાર

પડ્યા બહેચલાલ લલ્લુ ૧૧-૦-૦ " "
ભાઈ નાર

મલીઆ-મહેમદાવાદ પા લલ્લુભાઈ હાથીભાઈ ૧૧-૦-૦ " "
દેદરડા-ગોરસદ બાગેચા કલ્યાણ જસાભાઈ ૨૮-૦-૦ " "

વાળદ નાનાગતગરમડરાતે ૨૭-૦-૦ " "

ગોક્વા-મહેમદાવાદ શાહ વાડીનાલ ગોરધન- ૩૭-૦-૦ મિશાઈ વહેચી
દાસે પોતાની દોકરીની તથા પેન-પેન્સીન,
વર્ગમાં પ્રસંગે રસેટ વગેરે વહેચ્યા

ચકતાશી નડિઆદ પા. ગોરધનભાઈ વધવ- ૧૪૫-૦-૦ રૂલ જમાડી
ભાઈએ

ચામજી-ખેડા અત્રેની ક-પાશાળામાં મે
રોડ મદુભાઈ હરગોવિન્દાસ ૮૦-૦-૦ સીધવાને સચો
કાઠાવાળાએ લાવી આપ્યો

ખાનપુના-આણંદ બ, વિખલચક મિરિમશકરે ૧-૦-૦ પતાના વહેચ્યા

સરસરગી-મેડા બ. જોડાનાલ મથુરભાઈએ ૮૦-૦-૦ જમાડી,
૨, ૧ તથા ૩-પાશાળાને

શિક્ષકો માટે.

અમારા કારખાનામાં પદાર્થ પાઠના ઉપયોગી સાધનો જેવા કે વૉટરપંપ, બ્રહ્માપ્રેસ, આર્કિમીડીઝનાં સાધનો, કુવારા, સૂર્યમાળા ઋતુભેદ, ચંદ્રની ક્ષયવૃદ્ધિ, પૃથ્વીના ગોળા, આડાટેન્ડરી વાળાને રફસો માટે મોળા નકશા, ચામક, ઊન, ચુતર, રેશમ, હાથીદાંત, વગેરેની ખનાવટના બોર્ડ, સમહસ્થાનના વગેરે ઘણી જાતનાં સાહિત્યો, મોન્ટેસોરિ, ટ્રિન્ડર-ગાર્ડન. મેડાઉ, કસરત નાચતના સાધનો ને ફરનીયર તથા અગ્રેજી શાળાઓ માટે સાચવસના તમામ પ્રકારનાં એપેરટસ ખનાવી વેચીએ છીએ વિસ્ત મગાવો સરનામું — કાશિયા ૭ હગનદાસ પટેલ શિક્ષક સાહિત્ય કાર્યાલય, દહેગામ (અમદાવાદ).

જાહેરખબરો.

આહ્વાન પુત્રો ! વાંચો.

શ્રી આનંદાશ્રમ-મીલખામાં સનાતન ધર્મના ઉપદેશકો તૈયાર કરવાનું વિધાનય સ્થપાય છે. આશરે સોળ વરસથી ત્રીમ વર્ષ સુધીના શિક્ષિત આહ્વાનપુત્રોને પાંચ રૂ વધારે વર્ગો રાખીને ધર્મગ્રંથોનો, ને તેમની ઇચ્છા હશે તો ન્યોતિપ્, વેદક ને પુરોહિતના કામનો અભ્યાસ પણ કરાવવામાં આવશે નિરાસ, ભોજન, પુસ્તકો તથા વસ્ત્રાન્તિ સર્વ સગવડ આનંદાશ્રમ તરફથી મળશે, શાળાના આહ્વાનશિક્ષકો પોતાની સગવડ ઉપરનું શિક્ષણ મેળવવા આવશે તેમને માટે પણ નિવાસ તથા ભોજન આદિની સગવડ થશે એક પાંચ લખી વિસ્તારન મળાવી જણીતા થાઓ તથા ખીજને જણીતા કરો ને સનાતન ધર્મનો ઉદ્ધાર કરવાની તક સાધો

મંત્રી-શિક્ષણ વિભાગ, આનંદાશ્રમ, બીલખા (કાઠીઆવાડ)

રા. રા. આત્માનામ મોતીરામ દીનાનંદ કૃત

(પાઠ્ય પુસ્તક તરીકે મજબૂત)

પ્રાથમિક ભૂગોળવિદ્યા.

ચોથા ધોરણ માટે.

આ ભૂગોળના દરેક જિલ્લાના નકશાઓ આપવામાં આવેલા છે તેમાં રેલ્વે સડકો વગેરે પણ બતાવી છે આઠ નકશા તથા ખીજાં સુધર ચિત્રો આપવામાં આવ્યા છે કિંમત ૦-૪-૬.

(કન્યા) ભૂગોળવિદ્યા-ભાગ પહેલો.

પ્રાથમિક કન્યાશાળાના નવા ધોરણો અનુસરી આ પુસ્તક લખવામાં આવ્યું છે ગુજરાત, મુમુક્ષુભવાદો તથા હિંદુસ્તાનના નકશા તેમજ ખીજા ૨૬ ચિત્રો આપવામાં આવ્યા છે કિંમત ૦-૪-૦.

સોલ એન્ટ મેશર્સ કરસનદાસ નારણદાસ એન્ડ સન્સ,

શુકસેલર્સ, નાણાવટ, મુરત,

જોઈએ છે.

ખાનગી જાહેરખબરો.

લાલ માટે વાંચો પૃષ્ઠ પરની જાહેરખબર.

શુભર્ષ ઇલાકાના સરકારી કેળવણી ખાતાએ હાઇસ્કૂલો માટે
ટેન્ડર બુક તરીકે મંજૂર કરેલો

ઇંગ્લેન્ડનો અર્વાચીન ઇતિહાસ.

(૧૪૮૫-૧૯૦૫)

કર્તા,

પદ્મરામ હરિ બેં

અને

બાપા-તરકર્તા,

નંદકુમાર હરિરામ મહેતા

૧૮૨૬

કિંમત રૂ. ૨-૮-૦

આ પુસ્તક શુભર્ષ ઇલાકાના સરકારી કેળવણી ખાતાએ સરકારી
હાઇસ્કૂલોમાં ધોરણ ૬ અને ૭ માટે ટેન્ડરબુક તરીકે દાખલ કર્યું છે. આ
પુસ્તક સ્કૂલ લીવિંગ અને મેટ્રિક્યુલેશન પરીક્ષાના અભ્યાસક્રમને અનુસરીને
લખવામાં આવ્યું છે, જેથી એ પરીક્ષા માટે અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓને
તેમના અભ્યાસમાં મદદ મળી શકે. શિક્ષકોને પણ એજ કારણથી પુસ્તક
ઉપયોગી થઈ પડે તેવું છે, એમાં પ્રુબળ નકશા, ચિત્રો વગેરે દાખલ કર્યા
છે. વળી, એમાં ઇંગ્લેન્ડની 'રાજ્યઘટના' વિશે અને 'બ્રિટિશ સામ્રાજ્યની
રાજ્યવસ્થા' વિશે પ્રશ્નો દાખલ કર્યા છે, તે પણ શિક્ષકોને તેમજ
વિદ્યાર્થીઓને ખરેખર ઉપયોગી થઈ પડે તેના છે.

પ્રસિદ્ધ કર્તા—મૅન્ચેસ્ટર એન્ડ કંપની લિમિટેડ.

દાર્જીલિંગ રોડ,—શુભર્ષ.

લેખનકળા કોપિખુકો

એક { ગુજરાતી અને બાળભોગ ૭ નવરમાં } ૪૮
કાગળ { દરેક નવરની કિંમત અઢી આના } પાના

કેળવણી ખાતાના એ. ડિરેક્ટર સાહેબે મુખર્ષ ઇલાકાની
ગુજરાતી નિશાળોમાં ચલાવવાને મંજૂર કરી છે.

૨૫૦ અને તે ઉપરાંત કોપિ ખરીદનારને એકે ૨૫ ટકા કમિશન
આપવામા આવશે પેકિંગ અને રેલ્વે ખર્ચ પણ આપવામા આવશે, પણ
પોસ્ટ મારફતનું કે સ્ટેશનથી આગળનું ખર્ચ આપવામા આવશે નહિ.

કોપીઓ સાથે બીજા પુસ્તકો મંગાવનારો એકે એક ટકા હકમાર્ષ
લઈ મોકલી આપના મોકલણ રાખી છે મંગાવનું ઠેકાણું—

મુખર્ષ-ડાહ્યાલાલ જગજીવન એન્ડ સન્સ

જાલકાંદેવી ખાતાના મહિં સામે નં. ૩૬૭.

અમદાવાદ-શ્રી ખડાયતા જુકડીયા-રીટીરોડ.

મોધરા, એમ વકીલ બ્રધર્સની કંપની આદ્ર બજાર.

હસ્કત શિક્ષક કોપિખુકો

કોપિની પહેલ કાકનાર અમો છીએ, બીજાઓએ પછી નહિ કીધી છે.

ગુજરાતી અને બાળભોગ આઠ નવરમા નેવાર છે

કેળવણી ખાતાના એ. ડિરેક્ટર સાહેબે મુખર્ષ ઇલાકાની
દરેક ગુજરાતી નિશાળમાં ચલાવવાને મંજૂર કરી છે.

દરેક નવરની કિંમત અઢી આના રાખી છે

૨૫૦ તથા તેથી વધુ કોપિ ખરીદનારને એકે (૧૫) ટકા કમિશન
ઉપરાંત પેકિંગ અને રેલ્વે ખર્ચ આપવામા આવશે ૧૦૦૦ કોપી લેશે તો
ખર્ચ સાથે (૨૦) ટકા મળશે પણ પોસ્ટ મારફતનું કે સ્ટેશનની આગળનું
ખર્ચ આપવામા આવશે નહિ હસ્કત શિક્ષક કોપી જુકોની સ્ટીલ પેનો
દરેક નવરને બધ બેસતી ૧ થી ૮ નવરની, દરેક બોક્સમા એકજ જાતની
દા ૬ કિમત ૩ આ નહી [હાલ માલ નથી]

મંગાવનું ઠેકાણું - આદરજી કાવસજી મારતર

કે. નં. ૨૮-૩૦ ધોખીતલાવ-મુખર્ષ.

૧ ગરલ દેશીનામાની પદ્ધતિ-ટેક્ટ બુક, આ ૩૩ મી ૦-૫-૦, ૨. સરલ શુદ્ધિથી બાવ વ્યાકરણ-લાઇ. બુક, બજે ઠેકાણે ટેક્ટ, આ ૨૬મી, ૦-૫-૦, ૩ સરલ વ્યુત્પત્તિ જ્ઞાન પ્રકાશ (૫-૬-૭ ની ચોપડીના પાકવાર સમ્બોના કોપસહિત,) લા પ્રા બુક, સુધરેલી આ ૩ ૭. ૦-૮-૦, નવું સન્ન સુખગણિત (બાળવર્ગથી ધો ૫ સુધી એકજ બુકમાં) બજે ઠેકાણે ટેક્ટ, આ ૧૫ મી, ૦-૩-૦; ૫ શુજાત પ્રાંતની ભૂગોળવિદ્યા આ ૧૫મી ૦ ૧-૬. મુખ્ય એજન્ટ અમદાવાદ.

હે પાનટોર નામે એસ. બી શાહની કવતી ઇ ઈ પ્રેમચંદ કરમચંદ ગાહ, ગોંડગના માજી ૩, એ. ૦. સુ. ૨૫૬૫૪.

જાહેરખબર.

શિક્ષકો તેમજ શિષ્ય વર્ગમાં ત્રિય વય પડેલા પ્રત્યેકે બાળોપયોગી સગળ

અધિજ્ઞાનનાં પુસ્તકો

સજ્ઞિજ્ઞાન ધો	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭
કિમત	૦-૨-૦	૦-૧-૦	૦-૩-૦	૦-૧-૦	૦-૪-૦	૦-૪-૦	૦-૫-૬
પ્રશ્નો-ભગતળાડનો સગળ છતિહાસ ધો	૫	૬					
	૦-૩-૦	૦-૪-૦	કમીશન ૩૩ ટકા મુજબ				

વાચનમાળાના પાઠ તથા કવિતાના અર્થ કમીશન ટકા ૫૦ મુજબ—

ધો	૩	૪	૫	૬	આ ઉપરાંત ધોરણનારનોટો પણ અમોએ
	૦-૪-૦	૦-૪-૦	૦-૬-૦	૦ ૮-૦	પ્રગટ કરી છે કમીશન ભગપુર આપ-વામાં આનશે

લખો—મહિલાવ મૂળજીભાઈ ઉપાધ્યાય બુકમેસર મું. પેનાદ

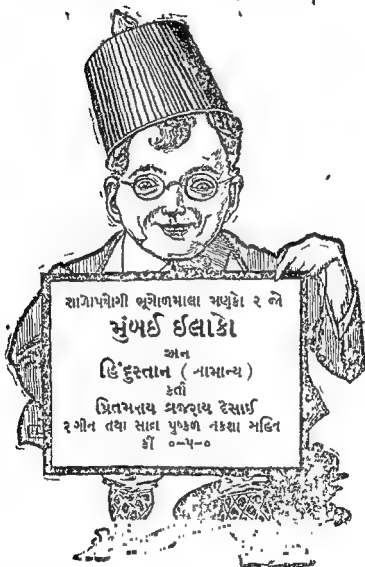
રક્ષોભા ચાલતી તમામ ટેક્ટબુકોપર આ વર્ષે

વધુ કમીશન આપવા માંડ્યું છે.

મોહુ સચિત્ર ઇન્ડસ્ટ્રીઝન—(તમામ બક્ષીઓના નમૂનાને સંપૂર્ણ સમજુતી સાથે) પાકુ પૂકું કિ ૩ ૩-૦-૦ વી. પી બુક.

બુકમેસર રણછોડલાલ મોતીલાલ શાહ.

રીચીરોડ—અમદાવાદ.

સાગોપયોગી ભૂગોળમાલા મધુકો ૨ ને

મુંબઈ ઈલાકો

અન

હિંદુસ્તાન (નામાન્ય)

કર્તા

પ્રિતમરાય વ્રજરાય દેસાઈ

૨ ગીન તથા સાત પુસ્કળ નકશા મહિન

કો ૦-૫-૦

ભૂગોળના નમૂના જાણીતા બુકસેલરોને ત્યાંથી લેવા મળશે.
અમારી દુકાને સૂચોને લગતી તમામ જાતની બુકો, ફોટોઓ, ડ્રોઇંગ
બુકો, નકશા સ્ટેશનરી વગેરે કીફાયત ભાવથી મળશે એક વખત કામ
પાત્રી ખાત્રી કરવા મહેરખાની કરગોછ

ધી ગુજરાત ઓરિએન્ટલ બુક્શીપો.

વીચીરોઃ—અમદાવાદ.

સ્ત્રી ઉપયોગી ગ્રંથકોનું લીસ્ટ.

અમરચરિત્ર લાગ ૧-	૨-૩-૪ ... ૧૬-૦
મરચરિત્ર લાગ ૧-૨-	૩-૪ ... ૧૨-૧૨
સતીપદ પતિસેવા ભા. ૧-૨	૫-૮
પતિપ્રતા સતીઓ (સચિત્ર) ...	૩-૮
પદ્યાન પોથી અથવા પાઠશાસ્ત્ર (વિજેશીઅન) ...	૩-૦
વેતરવા તથા સીવવાની કળા. ૨-૦	
ગુણધુ કળા ભાગ ૨. ૦	
તથા ૩ ૦	૫-૦
ગ્રંથોની રાણી ...	૩-૦
ગુજરાતની છુતી વાતો... ૨-૦	
પુરાણ ચૈદાધુ અને ચાંદાધુ ...	૩-૦
સતીમંડળ ભા. ૧-૨ ..	૭-૦
ચીરંત ગીતા ...	૧-૮
સ્ત્રી દિલ શિક્ષક ...	૪-૦
વનિતા વિનોદ ...	૨-૮
કુસુમાવલી ...	૧-૧૨
અરેબીયન નાઇટસ ...	૧૦-૦
કરણચેત્ર ...	૨-૮
નવલગંગા ભા ૧-૨ ...	૪-૦
મણી અને મોદન ...	૨-૮
વર્મોની વિવિધ વાતો (સચિત્ર) ...	૨-૦
દાન્ય માધુર્ય ...	૨-૮
પંચીકરણ ...	૨-૦

નીલમ માણેક લા ૧ થી ૮ ૧૨-	
મેઘદૂત ...	૩-૦
દિન્દુરવાનની તીર્થ યાત્રા. ૭-	
ભવલક્ષી નાટક (સચિત્ર). ૨-	
કૈલાસ માન સરોવર ...	૨-૮
મધુ રાણી ...	૩-૮
પ્રમાદધનની પ્રભુતા (સચિત્ર) ...	૪-૮
નીલમ માણેકની મૈત્રિ ભાગ ૧ થી ૮ ...	૪-૮
ચક્રવર્તી દમીર ...	૩-૮
વિશ્વ મોહિની લાગ ૧ થી ૮ ...	૧૬-૦
ભારત યોદ્ધા લાગ ૧ થી ૧૦ ...	૧૮-૦
વીર અને વીરપૂજ ...	૩-૮
વિવિધ મુખાભાસ ...	૩-૦
લીલમ ચરિત્ર ભાગ ૧-૨, ૬-	
વહેમી વનિતા ...	૨-૮
મોદન કે મુશીબત (સચિત્ર) ...	૫-૦
કલાપીનો કેકેરાવ ...	૪-૦
ગીમતિ વિજયા ...	૩-૦
મણીકાન્તા કાવ્યભાસા ...	૩-૦
મોતીમોરી ...	૨-૮
સતી ત્રિવેણી ...	૧-૮
દુઃખીના દિલાસો ભાગ ૧ થી ૮ ...	૬-૦
ગુજરાતનું ગુણ ...	૫-૦

એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની,

પુસ્તકમંડલ, પબ્લીશર્સ, એન્ડ કમીશન એજન્ટ્સ,
કાલ્યાણેવી રોડ, મુંબઈ.

સૂચના

૧. આ માસિકમાં જાપાતા અન્ય લેખકોના લેખ સાથે અમારે અજાતાપણ હોતુ જોઈએ એમ વાચકોએ માનવુ નહિ.

૨. આ પત્ર સબંધી લખાણ 'મિનેજર, ગુજરાત શાળાપત્ર, અમદાવાદ' એ મિત્રોએ કરવુ જાપવા માટેનુ લખાણ કામળની એક જ આબુએ ચોકએ અશરે લખવુ જાપવા યોગ્ય લાગશે. તો તે જપાશે, નહિ પસંદ કરેના લેખ તેમજ ચર્ચાપત્રો પાછા ચોકલવામાં આવશે નહિ.

૩. લેખકને ઉત્તેજન-વિષયો લખી મોઝાનારની પૈસા લેવાની ખુશી હશે તો પ્રથમથીજ ખમર આપ્યાથી દર જાપેને પાને યોગ્યતા પ્રમાણે રૂ ૧) સુધી આપવામાં આવશે ચર્ચાપત્ર માટે કંઈ પણ આપવામાં આવશે નહિ.

૪. લવાજમ—વરસ એકનો રૂ ૧-૮-૦ (ટપાન ખર્ચ સાથે) અગાઉથી વિદ્યાર્થીઓ માટે ૦-૧૨-૦, છુટક અંના રૂ ૦-૨-૬ (ટપાન ખર્ચ. છુટક)

શાળાપત્રનું વરસ જન-પુઆરથી ડિસેમ્બર સુધી ગણવામાં આવે છે, માટે વરસની વચમાં જે આદ્ય બધા થતા માત્રતા હશે અથવા નવા થવા માગતા હશે, તેમની પાસેથી જેટલા અંકો તેમને મળ્યા હશે તેવાનીજ છુટક અંક લેખે કિંમત લેવામાં આવશે.

૫. મનિઆઈર-કુપનપર ગામ કે શહેરનું ઠેકાણું રૂપિયા લખવુ તેમજ ત્યાં એકથી વધારે નિવાસો હોય તો નિવાસનો નંબર તથા શાળા પત્ર ઓફિસ તરફથી અપાએના મરનામાના લેખન ઉપરનો નંબર પણ લખવો.

૬ જાહેરખબરના દર—

મુદત	એકપાન	અડધુપાન	પા પાન
આખુ વર્ષ	રૂ ૧૦૦)	રૂ ૬૦)	રૂ ૪૦)
૩ માસ	રૂ ૬૦)	રૂ ૪૦)	રૂ ૩૦)
ત્રણ માસ	રૂ ૪૦)	રૂ ૩૦)	રૂ ૨૦)
એક માસ	રૂ ૨૦)	રૂ ૧૫)	રૂ ૧૦)

ખાસ નોંધ —નાણા અગાઉથીજ લેવામાં આવશે.

આ પત્ર સાથે કોઈ પણ હેન્ડબીલ વહેચવામાં આવશે નહિ.

૭. શાળાપત્રમાં જાપેલી ખાનગી જાહેરખબરોમાં જણાવેલી ચોપ ડીઓ ખાનાએ મળુ કરેલીજ હોય એમ હમેશ હોતું નથી માટે દરેકને મળુર કરેલી ચોપરી ગણવી નહિ.

તુલસીકૃત રામાયણ

તમ યુગ્મરાત્રી ભાષાંતર, સર્વ કાઈ વાંચી શકે તે માટે, દેવનાં-ગોપાનાં
 યજ્ઞ અક્ષર યુગ્મરાત્રી અને મોટા, વળી આદિ પેષર પર છપાયેલાં અને
 મોટે ભાગે નેવાં એવાં કુલ ૪૦ સુંદર-ભાષાપ્રકર ચિત્રો, સુંદર
 છપાઈ, સ્વદેશી કાગળ, સ્વદેશી શાદી, સ્વદેશી કપડું, શુભારે
 ૧૩૦૦-પૃષ્ઠ, ૬૧૧x૧૦નું કદ તથા ખાંડ પૂર્ણ સાથે માત્ર
 રૂ. ૬) રેસમી પૂઠું ૬૧; પશુદરોરા સુધી ૦૧૧ કમી.
 દરેક ચિત્રમાંનાં દરેક માણસ-પ્રાણી-ગાડ-પાન સર્વને જુદાં ચિત્ર
 કાઢીને કાઈ ધારે, તો ચિત્રસંખ્યા બસેને સારું ૫૦૦૦-પશુ લખી શકે !!
 આતાત્રી આ રામાયણ નીકળી જાયુંનાં ખીજ પશુ એ ત્રણ તુલસી
 રામાયણોએ સરસી બનવા તરફી લીધી છે; માટે તે પશુ આત્રી સાથે જરૂર
 સરખાવી ભેળે; અને છપાઈ, સંકાઈ, બંધાઈ, અક્ષર, ભાષાંતર, ચિત્રો,
 કાગળ વગેરે જેમાં વધુ ઠીક જણાય તેજ લેશો. કેટલાક વેચનાર
 તો એવા કે ઉત્તરત્રી વસ્તુમાં કમીચન વધુ હોય તો તો,
 તેનેજ બહુજ વખાણે, માટે તેથી બૂઝા પડવું નહિ.

શાંતિપર્વ-મહાભારતનું

કેતમ નહુ ભાષાંતર, ૪૪ ૮૦૦ થી ૯૦૦, કદ ઈચ ૬૧૧x૧૦. સ્વદેશી
 કાગળ, સુંદર છપાઈ, ભાષાપ્રકર ચિત્રો તથા ખાંડ પૂર્ણ સાથે
 ગ્રામ્યમાં નીકળા બનતાં સુધી રૂ. ૫) મોજ અપારો.

મહાભારતનાં ગ્રાહકોને:-

સાત મંથો પૈકી આદિ અને સત્તાપર્વ, તથા ઉપલ્લ શાંતિપર્વ એ બન્ને
 મૂલ્ય બંધાઈ તૈયાર થતાંજ ખજર અપારો અને તૈયારજ તે મંથાવવા.
 ારુ સૂચના:- ગ્રામ્ય આખરેજ ઉપલાં કાઈ પશુ પુસ્તક માટે લખવું;
 તેની સાથે કયાં પત્રમાં ભરેજખજર વાંચીને લખ્યું છે તે પશુ લખવું.
 રિતું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય { અમદાવાદ
 અને સુબઈ

Gujarat School Paper

ગુજરાત શાળાપત્ર

ઓગસ્ટ, સને ૧૯૨૬.

દેશવલ્લીખાતાના દુકમથી

તંત્રી અને પ્રકાશક (ભાનુચારિ ૧૯૨૪ થી)

કૃષ્ણલાલ સુરજરામ વધીસ, M.Ed., I.E.S.

એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, ઉત્તર ભાગ, અમદાવાદ.

(સર્વ દક્ષ સ્વામીન સખ્યા છે.)

ધી "સાવમંદ ન્યુનિટી" પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં

પરીખ દેવીલાલ મગનલાલે છાપ્યું.

સલાખોલ રોડ-અમદાવાદ.

અનુક્રમણિકા

ક્રમ નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
૧	ગુજરાતની કલવણી મંત્રી સ્થિતિ ...	૨૧૭
૨	આપણા ખાજકોને આપણે શુ શી મરીશ ?	૨૨૨
૩	ઉર્દૂ શિક્ષણ	૨૨૯
૪	ખાજપોપણ	૨૩૩
૫	સરકારી જાહેરખબરો	
	(૧) મુજુર થએલા પુસ્તકોની યાદી (ઉર્દૂ રૂનો માટે)	૨૩
	(૨) સને ૧૯૨૫ મા ઉત્તર જાગમા લેવાયેલી કન્થાઓ માટેની વર્ગીકરણ શાષ્ટ્ર પરિક્ષામાં પાસ થએલ ઉમેદનારોનાં નામની યાદી (પચમદાલ જિલ્લો, ભરૂચ જિલ્લો, સુરત જિલ્લો કચ્છી સે ટર વગેરે)	૨૪૭
૬	ખાનગી જાહેરખબરો	૫૧

જાહેરખબર.

નાવસાહેબ માધવનાલ હરીનાથ અમારું હાથમાંથી મનામ

કોઇ નહી કહેલા વિષય ઉપર સૌથી સરસ પાઠ આપવા માટે
પચમદાલ જિલ્લો પચમદાલ એજન્સિ, રેવાગઢ મહીકાંડા અને પાવજુપુર
એજન્સિના કોઈ અધિકારીને સમારક મનામ તરીકે રૂ. ૩૦)ના મનામનાં
પુસ્તકો અથવા સાહિત્યો આપવાની ગુજરાત નાંકુતર સોસાયટીએ ગોઠવણ
કરી છે

પરીક્ષા તા ૪ થી ઓગસ્ટના ૧૯૨૬ ને સોમવારે દિવસે અમાલમ્મી
ટ્રેનિંગ કોલેજ અમદાવાદની પ્રેક્ટિસીંગ નિયામક કોલેજના લેડી
સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ અને પ્રેમચંદ રામચંદ ટ્રેનિંગ કોલેજના હેડમાસ્ટર લેશે

પાઠનો વિષય અને તે ને વર્ગમાં આપવાનો હશે તે એક ઠલાક
અમાઉ કહેવામાં આવશે મધ્યમી અરજીઓ તા ૨૦ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૬
સુધીમાં પોતાના જિલ્લાના ઉપરી અધિકારી સાહેબ તરફ મોકલવી

પાંચ વરસ ઉપરની અને પદ્દ વરસ અધરની નોકરીવાળા અધિકારીઓ
જો મનામ માટે લાયક ગણાશે

મહાવદમી ટ્રેનિંગ કોલેજ ફાર વિમન }
અમદાવાદ તા ૫-૮-૨૬ }

M J Wadia.

એ લેડી સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ

ગુજરાત શાળાપત્ર

પુસ્તક ૬૫]

ઓગસ્ટ, સને ૧૯૨૬. [અંક ૮

ગુજરાતની કેળવણી સંબંધી સ્થિતિ

ગુજરાતમાં એટલે અમદાવાદ, ખેડ, પંચગદાસ, ભરૂચ, અને સુરત એ પાંચ અંગ્રેજી જિલ્લાઓમાં ગયા સરકારી વર્ષની આખરે એટલે સને ૧૯૨૬ ના માર્ચ મહીનાની ૩૧ મી તારીખે જાહેર શાળાઓ એક દરે ૨૪૧૭ હતી, અને તેમાં ભણનારાઓની સંખ્યા ૩૫ ૨૧૭૧૩૯ હતી

. જાહેર શાળાઓમાં ૨ આર્ટ્સ કોલેજો, ૮૦ માધ્યમિક શાળાઓ, ૨૨૭૨ પ્રાથમિક શાળાઓ, અને ૬૩૦૦ શાળાઓ હતી એ શાળાઓમાં વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા અનુક્રમે ૬૮૭, ૧૫૪૦૧, ૧૬૦૯૫૭, અને ૨૮૩૪ હતી

પ્રાતના, ક્ષેત્રફળ, શહેરો તથા મતોની સંખ્યા, અને વસ્તી સાથે ઉપના આકાશ સમજાવતા માવમ પડે છે કે દર ૪૨ ચોરસ માઈલે, દર ૧૪ શહેર કે ગામમાં, અને દર ૧૨૨૪ માણસની વસ્તીએ સરાસરી ૮૩ છોકરાની સંખ્યાવાળા ૧ શાળા આવેલી છે વસ્તીના પ્રમાણમાં ભણનારાની સંખ્યા સેક્ટે ૭૧ છે, એટલે કે ફરજિયાત કેળવણી દાખલ થતા હાલ જે ભણનારાઓની સંખ્યા છે તે આપણે ખેવડી કરવી પડશે

ઉપર જણાવેલી શાળાઓમાં ૨૦૬૩ છોકરાની અને ૩૫૪ કન્યાઓની છે. છોકરાની શાળામાં ૧૭૬૦૦૬ વિદ્યાર્થી છે, ત્યારે કન્યાશાળાઓમાં ૩૪૧૩૩ છે એટલે મરદની વસ્તીમાંથી દર સેક્ટે ૧૦૫ છોકરા ભણે છે

ત્યારે સ્ત્રીની વસ્તીમાથી દર સેકે ૩૩ કન્યાઓ ભરે છે, અથવા બીજી રીતે કહીએ તો દર ૩ છોકરે ૧ કન્યા ભરે છે. આ પરથી આપણે આપણી કન્યાકેળવણી કેટલા ઓછા પ્રમાણમા આપીએ છીએ અને તેને પુરતા પ્રમાણમા અપાતી કરવાને આપણે હજી કેટલું બધું કરવાનું બાકી છે તે જણાઈ આવે છે.

કુલ ૨૧૦૧૩૯ વિદ્યાર્થીઓમાથી ૨૨૪૫૬ બાલકા અને ૧૪૬૪૭૭ અબાલકા, ૩૧૦૮૫ મુસવમાન, ૩૧૪૯ પારસી, ૬૯૧૫ હિંદી ખ્રિસ્તી, અને ૫૭ બીજા છે.

ગયા વર્ષમા કેળવણી પાછળ કુલ ખર્ચ રૂ. ૫૧૫૩૦૩૧ થયું હતું તેમાથી ૩૯ ટકા મુનિસિપલિટી કેળવણી પાછળ, ૧૬ ટકા માધ્યમિક કેળવણી પાછળ, ૬૪૨ ટકા પ્રાથમિક કેળવણી પાછળ, ૨ ટકા શિક્ષકોના ખાસ શિક્ષણ પાછળ, ૧૫ ટકા ઔદ્યોગિક કેળવણી પાછળ, ૨૨ વેપારી કેળવણી પાછળ, અને ૩ ખેતીવાડીને લગતી કેળવણી પાછળ થયું હતું ઉપલા ખર્ચમાથી ૬૩૫ ટકા સરકારે, ૬૩ ટકા મ્યુનિસિપાલિટીઓએ, અને ૩૫ ટકા જિલ્લા લોકલબોર્ડોએ કર્યું હતું, ત્યારે ૧૧૯ ટકા સ્ત્રીની ઉપજમાથી અને ૧૧૮ ટકા ખાનગી કંડે, ઉધરાણાઓ વગેરેમાથી થયું હતું.

એકદરે જોતા માયાદીક રૂ. ૧-૧૧-૧૦ નું અને તેમાથી સરકાર તરફથી રૂ. ૧-૧-૮ નું જાહેર કેળવણી પાછળ ખર્ચ થયું હતું એમાથી છોકરાઓની કેળવણી પાછળ ૮૪૧ ટકા અને કન્યાઓની કેળવણી પાછળ ૧૫૯ ટકા થયું હતું. એટલે કન્યાઓ કરતા છોકરાઓની કેળવણી પાછળ પાંચ ગણા કાળા પણ વધારે ખર્ચ થાય છે.

૨૨૭૨ પ્રાથમિક શાળાઓમાથી ૧૬૧૧ લોકલબોર્ડની, ૨૮૮ મ્યુનિસિપાલિટીની, ૩૩૨ સરકારી મદદ લેતી, અને ૩૪ મદદ નહિ લેતી શાળા છે તેમા બહુતા છોકરાઓની સંખ્યા અનુક્રમે ૮૧૫, ૧૧૮૦૮૫, ૫૦૮૭૦, ૧૯૧૨૦, અને ૨૦૬૭ છે. સરકારી, લોકલબોર્ડની, મ્યુનિસિપાલિટીની, મદદ લેતી, અને મદદ નહિ લેતી દરેક શાળામા સરાસરી સંખ્યા અનુક્રમે ૧૧૬, ૭૦, ૧૭૦, ૫૫, અને ૫૭ છે.

૨૨૭૨ પ્રાથમિક શાળાઓમાથી ૧૯૨૮ છોકરાની અને ૩૩૪ કન્યાઓની છે. પ્રાથમિક શાળામા બહુતા છોકરાઓમા ૧૪૩૭૯૫ છોકરા અને ૪૭૧૬૨ કન્યાઓ છે. એ છોકરામાથી માત્ર ૧૧૨ ટકા ઉપલા ધોરણ ૫, ૬, તથા ૭ માં ભરે છે, ત્યારે બાકીના ૮૮૮ ટકા નીચલા ધોરણોમાં ભરે છે. એમાંથી ૨૯૬ ટકા તો જાગવર્ષમા ને ૧૮૪ ટકા પહેલા

ધોરણમાં છે એટલે લગભગ અર્ધા છેક નીચેના વર્ગોમાં છે. બાકીનામાંથી ૧૬.૨ ટકા બીજા ધોરણમાં, ૧૩.૬ ટકા ત્રીજા ધોરણમાં, ૧૧.૧ ટકા ચોથા ધોરણમાં, ૫.૪ ટકા પાંચમા ધોરણમાં, ૩.૫ ટકા છઠ્ઠા ધોરણમાં, અને ૨.૨ ટકા સાતમા ધોરણમાં છે. એટલે સેંકડે ૧૧ છોકરાંજ ચોથા ધોરણ સુધી પહોંચે છે અને ૨ છોકરાંજ ઠેક સાતમા ધોરણ સુધી પહોંચે છે. નિશાળમાંથી આટલા બધા મોટા પ્રમાણમાં છોકરાઓ વચ્ચે વચ્ચેથી હાડી જતા હોવાથીજ આપણા દેશમાં અચાનનો ભાગ વિશેષ છે. જ્યાં સુધી આખા દેશમાં ફરજિઆત કેળવણી થાય નહિ ત્યાંસુધી આ સ્થિતિ સુધરે તેમ જણાવું નથી.

પ્રાથમિક કેળવણી પાછળ કુલ ખર્ચ રૂ. ૩૩૦૮૬૧૬ થાય છે. તેમાંથી ૮૦.૬ ટકા છોકરાઓની કેળવણી પાછળ થાય છે અને ૧૯.૧ ટકા છોકરીઓની કેળવણી પાછળ થાય છે. એમાંથી સરકાર ૭૪.૫ ટકા, લોકલબોર્ડ ૪.૧ ટકા, અને મ્યુનિસિપાલિટી ૧૩.૧ ટકા ખર્ચ કરે છે. એમાંથી જિલ્લા લોકલબોર્ડોના પ્રાથમિક કેળવણીના ખર્ચનો ૯૧.૧ ટકા જેટલો મોટો ભાગ સરકારી ગ્રાંટમાંથી થાય છે.

લોકલ બોર્ડ શાળામાં ભણનારા ૧૧૮૦૮૫ છોકરામાંના ૫૫.૮ ટકા બીલકુલ માંથીમાં ભણે છે, ૩૬.૩ ટકા લોકલ ફંડ ભરનારના છોકરા હોવાથી અર્ધો આનો કે આનોજ શી ભરે છે, અને ફક્ત ૬.૯ ટકા છોકરા પૂરી શી ભરે છે.

પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોની કુલ મંજૂઆ ૬૭૩૦ છે, જેમાંથી ૪૧૭૮ એટલે ૬૨.૧ ટકા ટ્રેન્ડ છે તે બાકીના અ-ટ્રેન્ડ છે. બી શિક્ષકો ૫૩૭ છે, જેમાંથી ૭૪ ટકા ટ્રેન્ડ છે. મુસલમાન શિક્ષકો ૮૭૩ છે, જેમાંથી ૫૦.૫ ટકા ટ્રેન્ડ છે.

લોકલ બોર્ડ શાળામાંથી ૩૧.૮ ટકાને પોતાના મકાન છે. ૮.૬ ટકા અર્ધા લોકલબોર્ડનાં અને અર્ધા ભાડુતી મકાનમાં બેસે છે, ૩૨ ટકા ભાડુતી મકાનમાં બેસે છે, અને ૨૭.૬ ટકા કર્મશાળા, મંદિર, ચોરા વગેરેમાં બેસે છે.

મુરત જિલ્લાની લોકલ બોર્ડ શાળાઓને મકાન બાંધી આપવાની એક યોજના સર પરસોત્તમદાસ દાકોરદાસની મદદથી ઘડવામાં આવી છે. એ યોજના અત્યુ કરવાને એ સખી ગૃહસ્થે તથા વરસમાં રૂ. ૧૫૦૦૦ આપ્યા હતા, તેમાંથી જે જે ગામોએ નિશાળના મકાનને લાયક મફત જમીન તથા મકાન બાંધવાના ખર્ચનો ઓછામાં ઓછો ત્રીજો ભાગ આપવાની

ત્યારે સ્ત્રીની વસ્તીમાંથી દર સેક્ટે ૩૩ કન્યાઓ ભણે છે, અથવા બીજી રીતે કહીએ તો દર ૩ છોકરે ૧ કન્યા ભણે છે આ પરથી આપણે આપણી કન્યાકેળવણી કેટલા ઓછા પ્રમાણમાં આપીએ છીએ અને તેને પુરતા પ્રમાણમાં અપાતી કરવાને આપણે હજી કેટલું બધું કરવાનું બાકી છે તે જણાઈ આવે છે

કુલ ૨૧૦૧૩૯ વિદ્યાર્થીઓમાંથી ૨૨૪૫૬ આંધ્ર અને ૧૪૬૪૭૭ અસાધિય, ૩૧૦૮૫ મુસલમાન, ૩૧૪૯ પારસી, ૬૯૧૫ હિંદી ખ્રિસ્તી, અને ૫૭ બીજા છે

ગયા વર્ષમાં કેળવણી પાછળ કુલ ખર્ચ ૩ ૫૧૫૩૦૩૧ થયું હતું તેમાંથી ૩૯ ટકા મુનિસિપલિટી કેળવણી પાછળ, ૧૬ ટકા માધ્યમિક કેળવણી પાછળ, ૬૪૨ ટકા પ્રાથમિક કેળવણી પાછળ, ૨ ટકા શિક્ષકોના ખાસ શિક્ષણ પાછળ, ૧૫ ટકા ઔદ્યોગિક કેળવણી પાછળ, ૨ વૈપારી કેળવણી પાછળ, અને ૩ ખેતીવાડીને લગતી કેળવણી પાછળ થયું હતું ઉપના ખર્ચમાંથી ૧૩૫ ટકા સરકારે, ૯૩ ટકા મ્યુનિસિપાલિટીઓએ, અને ૩૫ ટકા જિલ્લા લોકલમોર્ડોએ કર્યું હતું, ત્યારે ૧૧૮ ટકા શ્રીની ઉપજમાંથી અને ૧૧૮ ટકા ખાનગી કંડો, ઉધરાણાઓ વગેરેમાંથી થયું હતું

એન્ડરે જેતા માયાદિઃ ૩ ૧-૧૧-૧૦ નું અને તેમાંથી સરકાર તરફથી ૩ ૧-૧-૮ નું જાહેર કેળવણી પાછળ ખર્ચ થયું હતું એમાંથી છોકરાઓની કેળવણી પાછળ ૮૪૧ ટકા અને કન્યાઓની કેળવણી પાછળ ૧૫૮ ટકા થયું હતું એટલે કન્યાઓ કરતા છોકરાઓની કેળવણી પાછળ પાંચ ગણા કરતા વધુ વધારે ખર્ચ થાય છે

૨૨૭૨ પ્રાથમિક શાળાઓમાંથી ૭ સરકારી, ૧૬૧૧ લોકલમોર્ડોની ૨૮૮ મ્યુનિસિપાલિટીની ૩૩૨ સરકારી મદદ લેતી, અને ૩૪ મદદ નહિ લેતી શાળા છે તેમાં બહુતા છોકરાઓની સંખ્યા અનુક્રમે ૮૧૫, ૧૧૮૦૮૫, ૫૦૮૭૦, ૧૯૧૨૦, અને ૨૦૬૭ છે સરકારી, લોકલમોર્ડોની, મ્યુનિસિપાલિટીની, મદદ લેતી, અને મદદ નહિ લેતી દરેક શાળામાં સરાસરી સંખ્યા અનુક્રમે ૧૧૬, ૭૦, ૧૭૦, ૫૫, અને ૫૭ છે

૨૨૭૨ પ્રાથમિક શાળાઓમાંથી ૧૯૨૮ છોકરાની છે અને ૩૩૪ કન્યાઓની છે પ્રાથમિક શાળામાં બહુતા છોકરાઓમાં ૧૪૭૭૫ છોકરા અને ૪૭૧૬૨ કન્યાઓ છે એ છોકરામાંથી માત્ર ૧૧૨ ટકા ઉપલા ધોરણ ૫, ૬, તથા ૭ માં જાય છે, ત્યારે બાકીના ૮૮૮ ટકા નીચલાં ધોરણોમાં જાય છે એમાંથી ૨૮૬ ટકા તો બાળવર્ષમાં ને ૧૮૪ ટકા પહેલા

ધોળુમા છે એટલે લગભગ અડધા છેક નીચેના વર્ગોમા છે. બાકીનામાંથી ૧૬૨ ટકા ખીન્ન ધોળુમા, ૧૩૬ ટકા નીન્ન ધોળુમા, ૧૧૨ ટકા ચોથા ધોળુમા, ૫૪ ટકા પાંચમા ધોળુમા, ૩૫ ટકા છઠ્ઠા ધોળુમા, અને ૨૦ ટકા સાતમા ધોળુમા છે એટલે મેકડે ૧૧ હોમગવ ચોથા ધોળુ સુધી પહોંચે છે અને ૨ હોમગવ ઠેક સાતમા ધોળુ સુધી પહોંચે છે નિશાળમાંથી આટલા બધા મેળા પ્રમાણુમા હોમગવો વચ્ચે વચ્ચેથી ઠી જતા હોવાથીજ આપણા દેશમા અગાનનો ભાગ વિશેષ છે જના સુધી આખા દેશમા ફગ્નિઆન કેળવણી થાત નહિ ત્યાસુધી આ રિયતિ સુધરે તેમ જણાવ નથી

પ્રાથમિક કેળવણી પાઠગ કુલ ખર્ચ રૂ ૩૩૦૮૬૧૬ થાય છે તેમાંથી ૮૦૬ ટકા હોકરાઓની કેળવણી પાઠગ થાય છે અને ૧૯૧ ટકા હોલીઓની કેળવણી પાઠગ થાય છે એમાંથી સરકાર ૭૪૫ ટકા, લોકનમોર્ડ ૪૧ ટકા, અને મુનિસિપાલિટિ ૧૩૧ ટકા ખર્ચ કરે છે એમાંથી જિલ્લા લોકનમોર્ડોના પ્રાથમિક કેળવણીના ખર્ચનો ૯૧૧ ટકા જેટલો મેટા ભાગ મગકાગી આટમાંથી થાય છે

લોકલ બોર્ડ શાળામા બહુનારા ૧૧૮૦૮૫ હોમગમાના ૫૫૮ ટકા ખીલકુલ માંથીમા લાભે છે, ૩૬૩ ટકા લોકનમોર્ડ લાભતા હોમગ હોવાથી અર્ધો આનો કે આનોજ રી ભરે છે, અને ફક્ત ૬૯ ટકા હોમગ પૂરી રી ભરે છે

પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોની કુલ મંખ્યા ૬૭૩૦ છે, જેમાંથી ૪૧૭૮ એટલે ૬૨૧ ટકા ટ્રેન્ડ છે ને બાકીના અ-ટ્રેન્ડ છે સી શિક્ષકો ૫૩૭ છે, જેમાંથી ૭૪ ટકા ટ્રેન્ડ છે મુમલમાન શિક્ષકો ૮૭૩ છે, જેમાંથી ૫૦૫ ટકા ટ્રેન્ડ છે

લોકલ બોર્ડ શાળામાંથી ૩૧૮ ટકાને મોતાના મકાન છે. ૮૬ ટકા અર્ધા લોકલ બોર્ડના અને અર્ધા ભાકુની મકાનમા બેસે છે, ૩૨ ટકા ભાકુતી મકાનમા બેમે છે, અને ૨૭૬ ટકા ધર્મશાળા, મંદિર, ચોરા વગેરેમા બેમે છે

સુરત જિલ્લાની લોકલ બોર્ડ શાળાઓને મકાન બાધી આપવાની એક યોજના સર પશોતમદાસ લોકરેલસની મંદથી ધડવામા આની છે એ યોજના ત્યાં કરવાને એ સખી મુદરવે તથા વગમમા રૂ. ૧૫૦૦૦ આપના હતા, તેમાંથી જે જે ગામેએ નિશાળના મકાનને લાયક મકત જમીન તથા મકાન બાધવાના ખર્ચનો ઓળખા ઓછો ત્રીજો ભાગ

કમુદાત આવી હતી તેને સર પરશોતમદાસ ફંડમાથી મકાનના ખર્ચની બાંધીની રકમ આવી મકાન બાંધી આપવાનું સર કરવામા આવ્યું હતું. એ યોજના પ્રમાણે અત્યાર સુધીમાં પાંચ સારાં દવાખાનાઓવાળાં અને પુરતી મોકળાશવાળાં નિશાળ લાવકનાં છોઈટનાં પાકાં મકાનો બંધાઈ ચૂક્યાં છે, છઠ્ઠું બંધાય છે, અને બીજાં એ ચોમાસા પછી સર થશે. એ પ્રમાણે દસ પંદર વરસમાં સુરત જિલ્લાની બધી લોકલ બોર્ડ શાળાઓને સર પરશોતમદાસની ઉદાર મદદથી મકાન પૂરાં પાડી શકશે એવી આશા રહે છે. એજ પ્રમાણે બીજા જિલ્લાઓમાં પણ સખી ગૃહસ્થો બહાર પડે તો બધા જિલ્લાની લોકલ બોર્ડ શાળાઓને મકાનો પૂરાં પડી શકે. આ યોજનાની સફળતાને માટે ગામ લોકોની પૂરેપૂરી સહાનુભૂતિ સૌથી વધારે જરૂરની છે. ગામલોકોના ઉમંગભર્યા સદકાર વિના આ યોજના ચાલી શકે નહિ. ગામલોકોએ મકાન લાવક સારી જમીન આપવાની છે, મકાનના ખર્ચને ઓછામા ઓછો ખાતે દિસે આપવાનો છે, મકાન બાંધવાને માટે જોઈતો માલ સવડ પડતો ખરીદી એકઠો કરવાનો છે, અને મકાન બંધાય ત્યારે તેના પર પુરતી દેખરેખ રાખવાની છે અને મજૂર, માણ વગેરેની મદદ આપવાની છે.

ગામડાની લોકલ બોર્ડ શાળાનાં ઉપલા ધોરણના છોકરાઓને જેતી-વાડીને લગતું શિક્ષણ આપવાની યોજના ને જે વરસપર પાંચ નિશાળમા દાખલ કરવામા આવી હતી તે અત્યારે દસ નિશાળમા ચાલુ થઈ ગઈ છે અને ફતેહમંદ નીવડી છે. એ પ્રમાણે એ યોજના વધુ શાળાઓમાં દાખલ થશે ત્યારે ગામડાના છોકરાઓને પોતાના ધંધાને લગતું શિક્ષણ મળતું થશે અને તેથી તેમને તેમજ જેતીને લાભ થશે.

૧૨ પ્રાથમિક શાળાઓમા ઉપલા ધોરણમાં અંગ્રેજી શિક્ષણ દાખલ થયું છે અને તે સારી રીતે અપાય છે. આ અખતરો ફતેહમંદ નીવડયે છે અને એ પ્રમાણે બીજાં મોટા ગામોની શાળાઓમા પણ અંગ્રેજી શિક્ષણ દાખલ કરવાની માગણી થવા માહી છે. સુરત જિલ્લા લોકલ બોર્ડ ઠરાવ કર્યો છે કે જે ગામના લોકો અંગ્રેજી વગેરે બોલવા માટે રૂ. ૫૦૦૦ નું ફંડ એકઠું કરી બોર્ડને સોપશે તેને અંગ્રેજી શિક્ષણનો લાભ આપવાને માટે તજનીજ કરવામાં આવશે.

૧ વનોઝુલ્લ દાખલ પરીક્ષામા પાસ થએલા છોકરાઓને અંગ્રેજી ધોરણ ૧, ૨, તથા ૩ નું અંગ્રેજી એક વરસમાં શીખવવાને માટે એક ખાસ વર્ગ

સુરતની સરકારી મિડલ સ્કૂલમાં બે વરસથી બોલવામાં આવ્યો છે તે ઘણો ફોદમંદ નીવડ્યો છે. તેમાં ગયે વર્ષે ૨૬ વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા—૧૨ બાલક, ૧ સોની, ૩ કણ્ઠી, ૨ કોળી, ૧ ગોસાઈ અને ૨ કુટીઆ. આ બધા ગયા એપ્રિલ માસમાં ત્રીજા ધોરણની વાર્ષિક પરીક્ષામાં અંગ્રેજીમાં પાસ થઈ અંગ્રેજી ચોથા ધોરણમાં ગયા છે. એમાંના ૧૮ સુરતની સરકારી હાઈ સ્કૂલમાં દાખલ થયા છે અને બાકીના બીજા હાઈ સ્કૂલોમાં ગયા છે. એવો બીજો એક વર્ગ પારડી હાઈ સ્કૂલમાં ગયા જૂન માસથી બોલવામાં આવ્યો છે.

ગામડાંઓમાં પાછળ પડતી જાતના લોકોને માટે રાત્રિશાળાઓ કાઢવાનો જે અખબરો બે વરસ પર કરવામાં આવ્યો હતો તે ફોદમંદ નીવડેલો જણાય છે. સુરત જિલ્લામાં પારડી તાલુકામાં પંચવઘની એક રાત્રિશાળાને બહારે હવે એવી એકત્રીસ રાત્રિશાળાઓ એજ જિલ્લામાં ઉભી થઈ છે. તેમાંની ૧૧ પારડી તાલુકામાં, ૬ વલસાડ તાલુકામાં, ૧ ચીખલી તાલુકામાં ૧ બારડોલી તાલુકામાં, ૧ બોલપાડ તાલુકામાં ને ૧ માડવી તાલુકામાં છે. એમાં બધાનારા વિદ્યાર્થીઓની મંજૂઆત ૯૬૩ છે. એ શાળાઓમાંની ૪ શાળાઓને ગયે વર્ષે સરકાર તરફથી માટ મળી હતી. એ શાળા રાત્રે અંધારૂ થયા પછી ભરાવા માટે છે અને આયરે જા કે ૮ થી તે ૯ના કે ૧૦ સુધી ચાલે છે. એમાં દહાડે ખેતી કે મજૂરીના કામના રોકાણને લીધે નહિ બધાના છોકરાઓ ઉપરાંત મોટી ઉંમરનાં અબણુ રહી અમેયા બી-પુરો પણ આવે છે અને વાયના, લખના તથા વ્યવહારમાં ઉપયોગમાં આવે એવા સાદા હિસાબ ગણના શીખે છે. એમાં વર્ગવાર કે ધોરણવાર શિક્ષણ અપાતું નથી પણ વિદ્યાર્થીઓને પોતપોતાના અભ્યાસ પ્રમાણે પૃથક્ પૃથક્ શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. પંચવઘની રાત્રિશાળા જે જૂન ૧૯૨૪માં ઉઠાડવામાં આવી હતી તેમાં જે ૬૫ વિદ્યાર્થીઓ હાલમાં છે તેમાંના ૧૫ હાલ ત્રીજા ચોપડીમાં છે અને ૧૮ બીજા ચોપડીમાં છે. આ રાત્રિશાળાઓને માટે એક ખાસ સહો ને ટુંકો અભ્યાસક્રમ ઘડી કાઢવામાં આવ્યો ■ ને તે પ્રમાણે તેઓ કામ કરે છે.

વળી જે ગામોમાં નાણાની તંગીને લીધે લોકલ બોર્ડ તરફથી નવી નિશાળો ખોલી શકાતી નથી ત્યાં ગામલોકો ક્રાંતિક વર્તકપુર પાસ થએલા માણસને રાખી નિશાળ ઉઠાડે છે તો તેને તે ઉઠાડવામાં મદદ કરવામાં આવે છે ને તે બરબર ચાલે છે તો તેને વરસ આખરે સરકારી મદદ પણ આપવામાં આવે છે. એવી જત્યારે પાંચ શાળાઓ પારડી

તાબુકામાં ચાલે છે અને સતોપકારક કામ કરે છે આ યોજનાથી જે ગામોને ગરજ હોય છે તેજ નિશાળો ઉઘાડે છે ને ચલાવે છે, અને એ શાળાઓ ચાલે છે ત્યાં સુધીજ તેને સગકાટ આટ ચાલે છે. તે બધ થાય છે એટલે આટ બધ થાય છે ને શિક્ષક પોતાને બેર બધ છે. તેથી ગામ લોકોને તેમજ શિક્ષકને તે સારી રીતે ચનાવવાની કાળજી રહે છે, અને બધ થાય છે તો શિક્ષકના પગાર કે પેન્શનનો બોલો સરકારને કે લોકલ બોર્ડને માથે ગ્રહેતો નથી.

ફરજિયાત કેળવણી સુગત મ્યુનિસિપાલિટીમાંજ દાખલ થયેલી છે અમદાવાદ તથા ભરૂચ મ્યુનિસિપાલિટીઓએ એ મળેલી યોજના ધડી છે, પણ તે પર હજી વિચાર ચાલે છે.

સને ૧૯૨૩ ના પ્રાથમિક કેળવણીના કાયદા પ્રમાણે અમદાવાદ, સુરત, ભરૂચ, વિઘ્નગામ, વવસાડ, રાદેર અને નડિઆદ મ્યુનિસિપાલિટીઓમાં નવા સ્કૂલ બોર્ડો નીમાર્થ ગયા છે અને કામ શરૂ થઈ ગયું છે, અને દાહો તથા ગોધરા મ્યુનિસિપાલિટીમાં થોડા વખતમાં ચર્ચ જશે જિલ્લાઓમાં ફક્ત પચ્ચમહાલે કેળવણીના કાળના પોતાને હમ્મક લીધો છે અને ખેડાએ લેવાનો હરાવ કરી મૂક્યો છે ચૂની કાલુ છે, પણ અમદાવાદ, ભરૂચ અને સુરત જિલ્લાઓમાં હજી એ બાબત વિચાર કરે છે.

આપણું બાળકોને આપણે શું શીખવીશું ?

આ અતિ અગત્યનો પ્રશ્ન છે આપણી શાળાનું મથક નક્કી કરીએ, બાળકોને લલવા માટે બોવાનીએ, અથવા આપણા નર્મોની બવરથા કરીએ, તે પહેલાં ઉપરના પ્રશ્નનો નિકાન થવો જોઈએ.

આ પ્રશ્નની આટલી અગત્ય છતાં, કેટલાક શિક્ષકો તો એ સંમતી ખાસ લઈ આપતા નથી અને તેના મેમ્બરમાં વિચાર પણ કરતા નથી.

આપણા પ્રશ્નનો જે જવાબ ધણીવાર આપણને મળે છે તે ઉપરથી આ બાબતની ખેદરકારીનો પુરાવો મળે છે. લગભગ દરેક વખતે એક જવાબ આવે મળે છે કે “આપણે બાળકોને વાચના લખના શીખવવું જોઈએ” ફાઈ દહેશે કે “ધર્મની કેળવણી પણ આપવી જોઈએ” થોડા માણસો એમ પણ કહેનારાં નીકળે છે કે “આ કરના કેળવણીનું ક્ષેત્ર વિદ્યાળ હોવું જોઈએ અને બે ત્રણ ખીમ વિષયોનો પણ અભ્યાસક્રમમાં સમાવેશ થવો જોઈએ”

હવે આમા ખરૂં કોનું ? મોં કોઈનું કહેવું બૂઝાઈરું છે ? અમુક વિષયો શીખવવાનું જોઈએ એમ આપણે શા માટે માની લીધું છે ? તે વિષયો શીખવવાનો શો દેતુ છે ? તે વિષયની ખાસ અગત્ય શી છે ? એ વિષયો શીખ્યાથી આપણા વિદ્યાર્થીઓ પોતાના ગામના વિશેષ ઉત્તમ નાગરિક બનશે ? એ શિક્ષણ વિના તેમની જે રિયલિટી રહે તે કરતા કોઈ વિશેષ સારાં સ્ત્રી પુરુષો, આ કેળવણીથી તેઓ બનશે ખરાં ? એ શિક્ષણ આપણા વિદ્યાર્થીઓની સર્વ સ્વાભાવિક શક્તિઓનો સંપૂર્ણ વિકાસ કરી, તેમને જનસમાજના ઉપયોગી અંગ બનાવી, પોતાના ગામમા આર્થિકસહ સમાન ગણાવવામા સાધનબૂત થશે ?

આ બધા પ્રશ્નોનો જવાબ શિક્ષકોએ દેવોનો છે. એકાદ વખત શાંતિથી બેસીને, તમને મોંપાએલા બાળકોમાથી સૌથી ઉત્તમ વ્યક્તિગત અને સામાજિક લક્ષણો, કુશળતા, મનોવૃત્તિઓ અને ટેવોથી વિદ્યાર્થીઓને જીવન અને જીવનની દરમિયાન માટે તૈયારી કરવામાં મદદ મળે છે, તે ખીલવવાની આશા આપતા જે બાળકો તમને ખાતરીપૂર્વક જણાય, તેમના નામની એક યાદી કરી જુઓ. ગામડાની નિશાળના ધણીખરા શિક્ષકોએ કરેલી આ પ્રકારની યાદી લાખી નહિ થાય, કારણ કે બાળકોને જીવન જીવવા માટે તેઓને કેળવણી આપવાની છે એવો ખ્યાલ તેમને કદી આવેલોજ હોતો નથી.

કેળવણી એટલે વાચના લખના શીખવું, અગર ચોક્કસ મહિન ગણવું એટલેજ અર્થ તેઓ કરે છે, અને તેમનું લક્ષ્ય પોતાના વર્ગના બાળકો પ્રત્યે નહિ, પરંતુ જે વિષયો તેમને શીખવવાના નિયત કરેલા છે તે તેમને બગબર આવડે છે કે નહિ, તે જોવા તરફજ રહેલું હોય છે. આ દષ્ટિકોણ જો સાચી હોય તો, નવા કર્મની ચરુઆતમા, પરીક્ષા પછી નવા વર્ગો ગોઠવના પહેલા, અગર નિશાળની લાખી સ્ત્રીઓ દરમિયાન, દરેક શિક્ષકે ગંભીરતાથી, પૂર્ણ શાંતિથી એટલે વિચાર કરવાની જરૂર નથી કે પોતાના શિક્ષણનો અંતિમ હેતુ શો હોવો જોઈએ અને પોતાનું ખરૂં કર્તવ્ય શુ છે ?

આપણા બાળકોને ત્યારે શુ શીખવીશું ?

અભ્યાસક્રમ માટેના અમુક વિષયોના નામ માત્ર ગણાવી જવા એ આ પ્રશ્નો અધુરો અને કેવળ અસંતોષકારક ઉત્તર છે એ તો આપણે જોયું. આના કરતા વધારે જાંડી, ગંભીર અને તાત્વિક વસ્તુનો આપણે વિચાર કરવો જોઈએ, અને કેળવણીનો ખરો હેતુ શોધવાનો પ્રયત્ન કરવો.

તાલુકામાં ચાલે છે અને સંતોષકારક કામ કરે છે. આ યોજનાથી જે ગામોને ગરજ હોય છે તેજ નિયાજો ઉઘાડે છે ને ચલાવે છે, અને એ શાળાઓ ચાલે છે ત્યાં સુધીજ તેને મરફાર આંટ આવે છે. તે બંધ થાય છે એટલે આંટ બંધ થાય છે ને શિક્ષક પોતાને ઘેર જાય છે. તેથી ગામ લોકોને તેમજ શિક્ષકને તે સારી રીતે ચલાવવાની કાળજી રહે છે, અને બંધ થાય છે તો શિક્ષકના પગાર કે પેન્શનનો ભોગો સરકારને કે શેક્ષ બોર્ડને માથે રહેતો નથી.

દરજિઆત કેળવણી સુરત મ્યુનિસિપાલિટિમાંજ દાખલ થએલી છે. અમદાવાદ તથા ભરૂચ મ્યુનિસિપાલિટિઓએ એ સંબંધી યોજના ધડી છે, પણ તે પર હજી વિચાર ચાલે છે.

સને ૧૯૨૩ ના પ્રાથમિક કેળવણીના કાયદા પ્રમાણે અમદાવાદ, સુરત, ભરૂચ, વિરમગામ, વલસાડ, રાંદેર અને નડિયાદ મ્યુનિસિપાલિટિઓમાં નવાં સ્કૂલ બોર્ડો નીમાઈ ગયા છે અને કામ ચાર ચર્ચ ગયું છે, અને દાહો તથા ગોધરા મ્યુનિસિપાલિટિમાં થોડા વખતમાં ચર્ચ જશે. જિલ્લાઓમાં ફક્ત પંચમહાલે કેળવણીનો કારજાર પોતાને હસ્તક લીરો છે અને ખેડાએ લેવાનો દરખા કરી મૂલમોડ ચૂરી કાઢ્યું છે, પણ અમદાવાદ, ભરૂચ અને સુરત જિલ્લાઓડો હજી એ બાબત વિચાર કરે છે.

આપણાં બાળકોને આપણે શું શીખવીશું ?

આ અતિ અગત્યનો પ્રશ્ન છે. આપણી શાળાનું મથક નક્કી કરીએ, બાળકોને લખવા માટે બોલાવીએ, અથવા આપણા વર્ગોની વ્યવસ્થા કરીએ, તે પહેલા ઉપરના પ્રશ્નનો નિકાલ થવો જોઈએ.

આ પ્રશ્નની આટલી અગત્ય છતા, કેટલાક શિક્ષકો તો એ સંમંધી ખાસ લક્ષ આપતા નથી અને તેના મંમંધમાં વિચાર પણ કરતા નથી.

આપણા પ્રશ્નનો જે જવાબ ધણીવાર આપણને મળે છે તે ઉપરથી આ જાતની બેદરકારીનો પુરાવો મળે છે. લગભગ દરેક વખતે એક જવાબ એવો મળે છે કે “આપણે બાળકોને વાચતા લખતા શીખવવું જોઈએ.” ઠાઈ કહેશે કે “ધર્મની કેળવણી પણ આપવી જોઈએ.” થોડા માણસો એમ પણ કહેનારાં નીકળે છે કે “આ કરતા કેળવણીનું ક્ષેત્ર વિશાળ હોવું જોઈએ અને જે ત્રણ બીજા વિષયોનો પણ અભ્યાસક્રમમાં સમાવેશ થવો જોઈએ.”

હવે આમા ખરે કેનું ? સૌ કેઈનું કેહેવું ભૂવમરેલું છે ? અમુક વિષયો શીખવવા જ નોઈએ એમ આપણે શા માટે માની લીધું ? તે વિષયો શીખવવાનો શો હેતુ છે ? તે વિષયની ખાસ અગત્ય શી છે ? એ વિષયો શીખ્યાથી આપણા વિદ્યાર્થીઓ પોતાના ગામના વિશેષ ઉત્તર નાગરિક બનશે ? એ શિક્ષણ વિના તેમની જે સ્થિતિ રહે તે કરતાં કેઈ વિશેષ સારા સ્ત્રી પુરુષો, આ કેળવણીથી તેઓ બનશે ખરા ? એ શિક્ષણ આપણા વિદ્યાર્થીઓની સર્વ સ્વાભાવિક શક્તિઓનો સંપૂર્ણ વિકાસ કરી, તેમને જનસમાજના ઉપયોગી અંગ બનાવી, પોતાના ગામમા આર્થીવાદ સમાન ગણાવવામા સાધનભૂત થશે ?

આ બધા પ્રશ્નોનો જવાબ શિક્ષકોએ દેવાનો છે. એકાદ વખત શાંતિથી બેસીને, તમને મોપાએલા બાળકોમાથી સૌથી ઉત્તમ વ્યક્તિગત અને સામાજિક લક્ષણો, કુશળતા, મનોવૃત્તિઓ અને ટેવોથી વિદ્યાર્થીઓને જીવન અને જીવનની ફરજો માટે તૈયારી કરવામા મદદ મળે છે, તે ખીચવવાની આશા આપતા જે બાળકો તમને ખાતરીપૂર્વક જણાય, તેમના નામની એક યાદી કરી જુઓ. ગામડાની નિશાળના ઘણાખરા શિક્ષકોએ કરેલી આ પ્રકારની યાદી લાખી નહિ થાય, કારણ કે બાળકોને જીવન જીવવા માટે તેઓને કેળવણી આપવાની છે એવો ખ્યાલ તેમને કદી આવેયોજ હોતો નથી.

તાનુકામાં ચાલે છે અને સતોષકારક કામ કરે છે આ યોજનાથી જે ગામોને ગરજ હોય છે તેજ નિયામો હિવાડે છે ને ચલાવે છે, અને એ રાજાઓ ચાલે છે ત્યાં સુધીજ તેને સગર આટ આપે છે તે બધ ચાલ છે એટલે આટ મંધ થાય છે ને શિક્ષક પોતાને ઘેર જાય છે તેથી ગામ લોકોને તેમજ શિક્ષકને તે સારી રીતે ચલાવવાની કાળજી રહે છે, અને બધ ચાલ છે તો શિક્ષકના પગાર કે પેન્શનનો ભોળો સરકારને કે લોકલ બોર્ડને માથે પડેતો નથી

ફરજિઆન કેળવણી સુરત મ્યુનિસિપાલિટીમાંજ દાખલ થએલી છે અમદાવાદ તથા ભરૂચ મ્યુનિસિપાલિટીઓએ એ સળ ની યોજના ધરી છે, પણ તે પર હજી વિચાર ચાલે છે.

સને ૧૮૨૩ ના પ્રાથમિક કેળવણીના કાયદા પ્રમાણે અમદાવાદ, સુરત, ભરૂચ, વિરમગામ, વનસાડ, રાદેર અને નડિઆદ મ્યુનિસિપાલિટીઓમાં નવા સ્કૂલ બોડો નીમાઈ ગયા છે અને કામ રાત થઈ ગયું છે, અને દાહોદ તથા ગોધરા મ્યુનિસિપાલિટીમાં થોડા વખતમાં થઈ જશે જિલ્લા ઓમાં ફક્ત ૫ ચમકાતે કેળવણીનો કાગળાર પોતાને હસ્તક લીધે છે અને પોડાએ લેનાનો કાગલ કરી રદ્દનમોડે ચૂગી કાઢ્યું છે, પણ અમદાવાદ, ભરૂચ અને સુરત જિલ્લામોડે હજી એ બાબત વિચાર કરે છે

આપણું બાળકોને આપણે શું શીખવીશું ?

આ અતિ અગત્યનો પ્રશ્ન છે આપણી રાજાનું મથક નક્કી કરીએ બાળકોને લખવા માટે બોનાનીએ, અથવા આપણા વગોની બવરથા રીએ, તે પછેના ઉપરના પ્રશ્નનો નિકાલ થવો જોઈએ

આ પ્રશ્નની આગલી અગત્ય છતાં કેટલાક શિક્ષકો તો એ સંમધી ખાસ લક્ષ આપતા નથી અને તેના મંમધમાં વિચાર પણ કરતા નથી

આપણા પ્રશ્નનો જે જવાબ ઘણીવાર આપણને મળે છે તે ઉપરથી આ બાતની બેદરકારીનો પુરાવો મળે છે લગભગ દરેક વખતે એક જવાબ એવો મળે છે કે “આપણે બાળકોને વાચતા લખતા શીખવણુ જોઈએ” કાઈ કહેશે કે “ધર્મની કેળવણી પણ આપરી જોઈએ” થોડા માણસો એમ પણ કહેનારા નીકળે છે કે “આ કરના કેળવણીનું ક્ષેત્ર વિશાળ હોય જોઈએ અને જે પણ બીજા વિષયોનો પણ અભ્યાસક્રમમાં સમાવેશ થવો જોઈએ”

દરે આમા ખરે કેવું ? મૌ કાર્મનું કહેલું બૂનબરેલું છે ? અમુક વિષયો શીખવવા જ જોઈએ એમ આપણે શા માટે માની લીધું છે ? તે વિષયો શીખવવાનો શા હેતુ છે ? તે વિષયની ખાસ અગત્ય શી છે ? એ વિષયો શીખ્યાથી આપણા વિદ્યાર્થીઓ પોતાના માનના વિશેષ ઉન્નત નાગરિક બનશે ? એ શિક્ષણ વિના તેમની જે સ્થિતિ રહે તે કરતા કાંઈ વિશેષ મારા સ્ત્રી પુરુષો, આ કેળવણીથી તેઓ બનશે ખરા ? એ શિક્ષણ આપણા વિદ્યાર્થીઓની સર્વ સ્વાભાવિક ઇન્તિઓને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ કરી, તેમને જનસમાજના ઉપયોગી અંગ બનાવી, પોતાના માનના આશીર્વાદ સમાન ગણાવનારા સાધનબળ થશે ?

પડે છે કારણ કે એ આમનો યોગ્ય વિચાર હ વાંચીને વિદ્યાર્થીઓને તે શિક્ષણથી લવિષ્યમા લાભ થઈ શકશે.

(ઢ) પોતાના મામડામા વિદ્યાર્થીઓ ઉપયોગી જીવન માટે અને વ્યવહારમા ફતેહ મેળવે તે ઉપરાંત મામડાના આરોગ્યમા તથા મામાનિક, નૈતિક અને ધાર્મિકજીવનમા જે જે આમીઓ હોય તે દૂર કરી તેને વધારે ઉન્નત તથા વિશુદ્ધ કરવાની ફરજ પણ કેળવણીઓને માથે છે અને તે કારણથી એની તૈયારી પણ શાળામા જ ચલાવી જરૂર છે.

(ઈ) ઉપર જણાવેલા ગુણો શાળામા કેટલે અંશે કેળવી શકાય અને કેટલે અંશે શાળા બહારના જીવનમા ખીવવી શકાય તેનો વિચાર શિક્ષકે કરવાનો છે.

(ફ) શાળામા આવતા અગાઉ, ધરના ઉછેરમાથી કયા કયા કિંમતી ગુણો આળસ મેળવી શકાય છે, અને કયા કયા ગુણોને યોગ્ય માર્ગે વાળી માત્ર ઉચ્ચ પૂરવાની છે તેની ગણતરી પણ શિક્ષકે કરવી જોઈએ એ ખાસ જરૂરનું છે કારણ કે વિદ્યાર્થીઓએ મહત્વ કરેલા સંસ્કાર અને ગુણોના પાયા ઉપરજ નવી આવડત અને નવા સંસ્કાર દાખલ કરવાનું કાર્ય ચલાવું છે અત્યાર સુધી આપણે વિદ્યાર્થીઓના પોતાના મૃદજીવન અને તેણે શાળામા આવતા અગાઉ મેળવેલા સંસ્કારની ઘણી ઓછી ગણતરી કરી છે, અને નિશાળમાં શીખવવાના વિષયોને ઘણું વધારે મહત્ત્વ આપ્યું છે શાળામા શીખવવાના વિષયો વિદ્યાર્થીના નિત્યજીવનને લગતા અને તેની સાથે નિકટ સંબંધ ધરાવતા ન હોય અથવા તે શીખવવાની પ્રકૃતિ એવી ન હોય કે જેથી વિદ્યાર્થીઓના હ મેશના સામાન્ય અનુભવને તે અનુકૂળ પડે-તેના સામાન્ય અનુભવને મળતીજ તે તેને લાગે, તે શિક્ષણનો વ્યવહારિક ઉપયોગ તેને માટે કાઈ પણ રહેતો નથી જે આપણી કેળવણી સગીન અને વાસ્તવિક કરવી હોય, તે મામલા જીવનના નિત્યક્રમ સાથે નિકટના સંબંધમા તેને રાખવાની ખાસ જરૂર છે.

(ગ) શિક્ષક તરીકે આપણે મામડાની જીવનરીતિનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ એવુંજ નહિ પણ, તે જીવન કેવું હોય જોઈએ તેના પણ આપણે વિચાર કરવો જોઈએ હોયનું મામડાનું જીવન છે તેનાજ અભ્યાસ માત્ર નહિ પણ, તે સાફ-ઉચ્ચ પ્રકારનું લવિષ્યમા કેવી રીતે થઈ શકે તેના પણ વિચાર શિક્ષકે કરવો જોઈએ કયા ગુણો મામડાના સામાન્ય જીવનની ઉન્નતિને માટે જરૂરના છે તેની જાણ નોંધ કરી, તેમાના જે જે ગુણો નિશાળમાં કેળવવાનું શક્ય હોય તે કેળવવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ આ રીતે કરવાથી જ મામડાની પ્રગતિ અને ઉન્નતિ થઈ શકે.

તમને એમ નથી લાગતું કે ગામડાના સામાન્ય નિત્યજીવનને અનુકૂળ જેટલે અંશે શાળાનું વાતાવરણ અને શિક્ષણ રખાય, અને ગામડાના જીવન માટે બાળકોને લાયક બનાવાય, તેમજ તેને ઉત્તર કરવાના કાર્ય માટે વિશેષ યોગ્ય ગુણો તેનામાં ખીલવી શકાય એવી શિક્ષણપદ્ધતિ યોજવામાં આવે, તેટલે અંશે બિવિધનું ગામડાનું જીવન વધારે ઉત્તર અને ઉપયોગી બનાવી શકાય અને આપણી શાળાના છોકરાને વધારે ઉપયોગી અને ઉચ્ચ ચારિત્ર્યવાળા બનાવી શકાય ? અમુક વિષયો, જેમાંના કેટલાક બાળકોના નિત્યજીવન સાથે બીનકુલ સંબંધ ધરાવતા હોતા નથી, તેનું શિક્ષણ આપવા કરતા આ બાળકની યોજનાનો વિચાર વધારે અગત્યનો તમને નથી લાગતો ?

વખતે એમ હશે કે, આ મતને તમે મળતા તો થતા હશે પણ એ પરિણામ કેમ લાવવું, અગર તેને માટે શા ઉપાય લેવા તે બાબત તમને કાંઈ સૂઝ પડતી નહિ હોય. થોડા વખત પછી આ બાબત, તેમજ પહેલા ધોરણમાં આ યોજના અનુસાર કેવી રીતે શિક્ષણ ગોઠવવું તે બાબત સ્પષ્ટ કરવામાં આવશે વળી બાળકની લાગણીઓ, સ્વાભાવિક પ્રેરણાશક્તિ, વૃત્તિઓ તેમજ અભ્યાસ કરવાની યોજનામાં આ બધાની ગણના નેની રીતે કરવી તેની પણ ચર્ચા કરવામાં આવશે અત્યારે તો આપણે એટલો વિચાર કર્યો કે છોકરાને પોતાના ગામમાં ઉપયોગી, ઉંચા પ્રકારનું જીવન ગાળવા માટે કેળવણી આપવાની, તથા દરેક બાળકમાં જે ઉત્તમ અંશે હોય તેને કેળવી પોતાના ગામના જનસમાજમાં સહાયકર્તા અને આશીર્વાદરૂપ બનાવવા માટે તૈયારી કરવાની ફરજ શિક્ષકોની છે આની યોગ્ય યોજના થઈ શકે તે માટે શિક્ષકે ગામડાના સામાન્ય જીવનનો, અને તેને બિવિધમાં ઉત્તર અને સુખી તથા ઉપયોગી બનાવવા માટેના ઉપાયોનો, તથા બાળકોને તેને માટે લાયક બનાવવાનો ગંભીરપણે વિચાર કરવો જોઈએ

આપણે જોયું કે બાળકનું જગત નાનું છે અને તેના બધા વિચાર પોતાના ઘર અને કુટુંબના બનાવોને લગતાજ હોય છે તેની બહારની બાબતોમાં તેને ઝાઝો રસ પડતો નથી પોતાને ઘરમાં અગર કુટુંબમાં જે અનુભવો થયા હોય છે તેને અનુસરીનેજ તે વિચાર કરી શકે છે વળી પોતાના જીવનમાં બનતા દરેક બનાવોનો તે છુટક છુટક ખ્યાલ આપી શકે છે, પરંતુ નિશાળમાં જે રીતની આખી અખડ યોજના રાખવામાં આવે છે તેરી રીતે, તેને જીવનના દરેક બનાવની વાછળ રહેલા સામાન્ય નિયમ, મિદાત કે સત્યની, તેમજ તેના પરસ્પર સંબંધની સમજણ હોતી

નથી. આપણે જોયું કે જે જ્ઞાન અગર માહિતી બાળકના અનુભવની બહાર હોય, અથવા તેને પરાઈ લાગે તો, તેનામાં પરાણે દાખલ કરી શકાતી નથી. 'એ સદ્યુ' જ્ઞાન તેને પોતાની વૃત્તિઓ અને ઇન્દ્રિયોના વ્યાપારદ્વારા જ મળવું, જોઈએ. ;

બાળકની વૃત્તિઓ અને ઇન્દ્રિયોના વ્યાપારનો મુખ્ય આધાર તેની સ્વાભાવિક ઊર્મિઓ ઉપર રહેલો છે. આ સ્વાભાવિક ઊર્મિઓનો શિક્ષક વારેવારે ખાસ ઉપયોગ કરવો જોઈએ. આ ઊર્મિઓ પૈકી, પોતાની જાણુબાણુના પદાર્થો વિશે જિજ્ઞાસા, કોઈ પણ કાર્ય કરવાની તીવ્ર હિતકંદા, રમતગમતની ઇચ્છા, તીવ્ર કલ્પનાશક્તિ, રમતમાં તેમજ કામમાં પોતાના સોબતીઓ સાથે બળવાની ઇચ્છા-જે સામાજિક જીવનનો મૂળ પાયો છે-આ બધી ઊર્મિઓ મુખ્ય છે.

બાળકોનો અભ્યાસ કુળદાયી બનાવવો હોય તો આ સ્વાભાવિક ઊર્મિઓની બાબત જરૂર લક્ષમાં રાખવી જોઈએ એ અભ્યાસદ્વારા બાળકની સર્વ રીતે સંપૂર્ણ ખીલવણી કરવાની તેને તક મળવી જોઈએ, એટલું જ નહિ પણ તે સ્વાર્થો ન બનતાં સામાજિક હિતને અર્થે જીવન ગાળતા શીખે એવો તે અભ્યાસક્રમ હોવો જોઈએ.

વળી એ અભ્યાસક્રમનું મુખ્ય લક્ષ્ય ગ્રામ્યજીવન, ગ્રામ્યમૃદુ અને ગ્રામ્યઉદ્યોગો એ હોવું જોઈએ. એ તો સામાન્ય અનુકૂળતાની વાત છે કે જે બાળકોનો આપણા નિત્યજીવન માથે અગત્ય મનંથ હોય તે વિશેજ આપણે ખરેખરે રસ લઈ શકીએ છીએ દાખલા તરીકે રેલ્વેનું ટાઇમ-ટેબલ બહુ ઉપયોગી છે, પરંતુ આપણે બપોરે કોઈ લાચી મુસાફરીની યોજના કરતા હોઈએ ત્યારેજ એ ટાઇમટેબલનો રમપૂર્વક ઉપયોગ કરીએ છીએ. આ રીતે આપણને જે બાળકોનો રસ પડે છે તેનોજ આપણને વધારે પ્રધારે અભ્યાસ કરવાનું મન થાય છે. આ કારણથી અભ્યાસક્રમની એવી યોજના થવી જોઈએ કે તેમાં ગામડાના સામાન્ય કાર્યો, ઉદ્યોગો અને નિત્યજીવનની બાબતો એવી રીતે ગોઠવાય કે જેથી બાળકોને તે વિશે રસપૂર્વક, વિશેષ જ્ઞાન અને માહિતી મેળવવાની સ્વાભાવિક વૃત્તિ થાય *

(અપૂર્ણ)

મહુલાલ ગોપીલાલ .

* પત્રબંધમાં ગ્રામગાથી નીં જતા " Village Teachers' Journal " નામના એક અંગ્રેજી માસિકમાના મિ. ચેકીના અંગ્રેજ લેખક મુ. જ. લે. અને માસિકપત્રના તબીબી અનુમતિપૂર્વક - કરેલ લાપાન્ત.

ઉર્દુ શિક્ષણ

ભાષાનું શિક્ષણ બીજા ધણા વિષયો કરતાં તદ્દન જુદું અને નિરાશુ હોય છે. ઇતિહાસ, ભૂગોળ, નકશા, ચિત્રો, આકૃતિઓ અને કુદરતી તેમ જાસ સ્થળો વિદ્યાર્થીઓની સમક્ષ રજુ કરી એવી રીતે શીખવી શકાય કે જેને તેઓ આખી જિંદગી સુધી ભૂલના નથી. વિદ્યાન-શાસ્ત્રનું શિક્ષણ પણ એવી રીતે આખી શકાય કે કુદરતના ચમત્કાર આપોઆપ સ્પષ્ટ થતા જાય અને શિક્ષક પ્રયોગો વડે તે સાબીત કરી શકે. હથિઆરોના ઉપયોગની માહિતી મેળવી અને પરંતુની કવાયતની પ્રેક્ટિસ કરી કોઈ પણ પુરુષ લડાઈના મેદાનમાં ઉભો રહી લડવૈયો બની શકે છે. જુદા જુદા ખેતરની કારીગરીના નમુનાનું નિરીક્ષણ કરી માણસ તેવાજ નમુના બનાવી કારીગર થઈ શકે છે; સારાશ કે પ્રકૃતિ અને કુદરતી વલણનો જન્મ ઉપયોગ થઈ શકે છે ત્યાં માર્ગ સુગમ અને સહેલો છે, પરંતુ જ્યારે કોઈ કામમાં શુદ્ધિબળ અને માનસશક્તિનાજ ઉપયોગની આવશ્યકતા હોય છે, ત્યારે કાર્યની સફળતા મુશ્કેલ થઈ પડે છે, ભાષા શીખવતી વેળા શુદ્ધિબળ અને માનસશક્તિને જ કામમાં લેવા પડે છે. કવિ સહેલાઈથી થઈ શકાય છે એટલુંજ નહિ પણ તે જન્મથી પેદા થાય છે, પરંતુ સાક્ષર થયું સહેલું હોતું નથી. સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં ધારીરિક અવયવો કામમાં આવતા નથી. માનસશક્તિ અને શુદ્ધિબળથી કામ લેવું પડે છે. માનસશક્તિને ‘માર્શલ લો’ અને શિક્ષકની બીતિ હોતી નથી, માટે તે નિઃશર શક્તિ ઉપર કાણ મેળવવા માટે તેજ શક્તિને કેળવવી પડે છે, અર્થાત્ ભાષાના પ્રેમ અને અચાક પ્રવાસની આવા સમયે જરૂર પડે છે; એટલે કે શિક્ષકને (૧) જન્મ સુધી ભાષા અને સાહિત્ય તરફ ખરી લાગણી, પ્રેમ અને ઉત્સાહ ન હોય, (૨) ભાષા ક્યાં ક્યાં તત્ત્વોની બનેલી છે તે તત્ત્વોનું તેને જ્ઞાન ન હોય, (૩) શિક્ષક પોતે દીલસોજ, મહેનતુ, અને શુદ્ધિશાળી ન હોય તો પોતાની મતોભાવનાનું વિદ્યાર્થી પાસે અનુકરણ કરાવી શકતો નથી તેમ ભાષા અને સાહિત્યનો શોખીન તેને બનાવી શકતો નથી.

બીજી ભાષાઓની માફક ઉર્દુ ભાષા પણ ત્રણ તત્ત્વો જેમકે ક્રિયા-પદ, અવ્યય, અને નામથી બનેલી છે અને તેના મૂળતત્ત્વ ક્રિયાપદ અને અવ્યય છે નામ બીજી અગણિત ભાષામાથા ઉર્દુમાં દાખલ થતા ગયા,

બહલાતાં ગયાં, અને નીકળતાં જાય છે. જેમ જેમ પ્રસામાન્ય રીતે ઉન્નતિ થતી જશે, અને કેમો આગળ વધતી જશે, તેમ તેમ દરેક ભાષામાં બીજાં ભાષાનાં નામોનો વધારો થઈ સમાવેશ થતો જશે. અંગ્રેજીમાં લેટિન અને ગ્રીક ભાષાઓના ઘણા શબ્દો દાખલ થઈ ચૂક્યા છે. અરબી ભાષા પણ એ દોષથી મુક્ત નથી, તેમ ગુજરાતીમાં સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત શબ્દોનો સમાવેશ. થઈ ચૂક્યો છે, એમ હોવા છતાં અંગ્રેજી, અરબી અને ગુજરાતી ભાષાઓ અંગ્રેજી અરબી અને ગુજરાતી જ રહેશે અને કહેવાશે. ઉર્દુ ભાષામાં, જે કે બેશુમાર ફારસી અરબી શબ્દો અને ઘણાખરા અવ્યયો તેમ અર્ધ ઉપરાંત નામ હિંદીમાંથી દાખલ થયાં છે, છતાં તે પણ ઉર્દુ જ રહેશે. પણ એ નિઃસંશય છે કે ભરતખંડના જુદા જુદા પ્રાંતોમાં જુદી જુદી ભાષાઓ પ્રચલિત હોવાથી, તેમાં જ હિંદુ અને મુસ્લિમની ધાર્મિક અને સામાજિક જરૂરિયાતો પૂર્ણ થતાં ઉર્દુ ભાષામાં જે પ્રાંતિક મિશ્રણ થયું છે, અને ઘણે તેના અટકાવ કરી સફાય તેમ નથી; મતલબ કે પ્રચલિત ઉર્દુમાં બીજા ભાષાઓ ઉપરાંત અરબી, અને મુખ્યત્વે ફારસીના અંશ મોટા પ્રમાણમાં દાખલ થઈ ચૂક્યો હોવાથી એમ કહેવામાં આવે કે ઉર્દુ ભાષા અને સાહિત્ય અતિશય મુશ્કેલ થતાં જાય છે. ખરૂં પૂછો તો હિંદુસ્તાનનો કોઈ પણ પ્રાંતિક ભાષા આ દોષ વિનાની નથી, તેથી ઉલટું એમ સમજવું જોઈએ કે એક પ્રાંતિક ભાષામાં બીજા પ્રાંતિક અથવા અર્વાચીન ભાષાના અંશનો પ્રવેશ નેતી મદદચરમિને આભારી છે. અને તેથીજ અમુક પ્રાંતિક ભાષામાં સુધારો વધારો થતો જાય છે. હુંકમાં અસલની સરળ શુદ્ધ અને સહેલી ઉર્દુની પ્રગતિ થતાં હવે તેને પહેલાંની સ્થિતિમાં રાખી સફાય તેમ નથી. હિંદુસ્તાનની અસલ ભાષા હિંદી પણ અધરી થતી જાય છે, અને જે તેના ઉપર તે મુશ્કેલ હોવાનો આક્ષેપ મુકવામાં આવે તો તે તફા મોટા છે. ફારસી કે સમપના અને સામાજિક ઉન્નતિની સાથે સાથે દેશમાં બોલાતી ભાષાની પ્રગતિ થવી જોઈએ; પણ એટલું તો નિર્વિવાદ છે કે માત્ર જમાનામાં ઉર્દુમાં કિમ કિમ પ્રકારની શૈલીમાં પુસ્તકો અને ગ્રંથો લખાય છે અને તેમાં અનેક પ્રકારની લેખનપદ્ધતિ જોવામાં આવે છે, અને તેથી પોતાની ઇચ્છાનુસાર ચિહ્ન એક અમુક શૈલીને અનુયાયી થઈ શકે છે. જેને અરબી ફારસી મિશ્રિત મુશ્કેલ શૈલીને મોદ દોષ તો તે “માજાના અશુભ દશામ આઝાદ”ની કસાવણી કલમે લખેલાં પુસ્તકો અને લેખો વાંચી પોતાની ઇચ્છા પૂરી કરે. જેને ગંજીર ધાર્મિક અને વિદ્યાત્રયો લેખોનો શોખ

હોય તો તે “ દારૂલ મુમનિશીન ” (આઝમગઢ યુ. પી.) થી પ્રગટ થતા પુસ્તકોનો અભ્યાસ કરે, જેને દુઃખજનક શાબ્દિક ચિત્રાનું દિગ્દર્શન કરવું હોય તો તે “ મૌલાના રાશિદુલ જૈરી ” ના ગ્રંથો વાંચે. જેને મર્મપ્રદારનો પ્રેમ હોય તે “ ડૉક્ટર નઝીર એહમદનું ” અનુકરણ કરે, અને આનંદ મેળવે. જેને શુદ્ધ, સરળ, અને સહેલું ઉર્દુ વાંચવું હોય તે “ મૌલાના અબ્દુલ હક સેક્રેટરી, અલ્ગમને તરફી-એ-ઉર્દુ, ઔરંગઝાદ ” (દક્ષિણ)ના લેખોમાંની શૈલીનું અનુકરણ કરે. જેને આકર્ષક, રસીલી, અને મનમોહક ઉર્દુનો ઉત્સાહ હોય તો તે “ મૌલાના ન્યાઝ ફતેહપુરી, ” નો અનુયાયી થાય જેને મહાન બંગાળી કવિ ટાગોરના લેખોથી મળતા જ્ઞાન રમતી પ્રાપ્તિની આશા હોય તો તે “ શખાએ ઉર્દુ ” ના પાનાં ફેરવે. જેને હાસ્થરમ ઉપર વિશેષ પ્રસન્નતા હોય તો તે “ ખાઝા હસન નિઝામીના ” લેખો વાંચી આનંદ પામે. જેને તત્ત્વજ્ઞાન, અને તર્કશાસ્ત્રના પુસ્તકો વાંચી પોતાના મનને કેળવવું હોય તે “ મોલવી અબ્દુલ મજીદ અને મોલવી અબ્દુલ ખારી ” (પ્રોફેસર, ઓરીએન્ટલ કૅલેજી ઉસ્માનિયા (વિદ્યાપીઠ) યુનિવર્સિટીના ગ્રંથો વાંચી પોતાની માનસશક્તિ અને વિષયાનુસાર સૈધી કેળવી લે, અર્થાત્ ઉર્દુના વિશાળ સાહિત્યમાં મનપસંદ વિષય અને શૈલીની કમી નથી. માત્ર ઉર્દુ સાહિત્યના ઉમંગી શોખીનો દિદુસ્તાનના આ પ્રાતમાં ઝોઝા છે.

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે એક ઉત્તમ ઉર્દુ શિક્ષકમાં મજકૂર ગુણ સિવાય નીચેના વિશેષ ગુણ હોવા જોઈએ.

(૧) શિક્ષક ફારસી ભાષાનો સારો અભ્યાસી અને અરબી તેમજ ગ્રંથ ભાષાથી વાકેફ હોવો જોઈએ.

(૨) ઉર્દુના પ્રખ્યાત લેખકોના પુસ્તકો અને લેખો અને તેમની લેખન-શૈલીનો માહિતગાર હોવો જોઈએ.

(૩) હાલની પ્રચલિત ઉર્દુ તેની દૃષ્ટિથી દૂર ન હોવી જોઈએ.

(૪) તેણે ઉર્દુના અભ્યાસી (અજ્ઞાનદાન) અને જેની માતૃભાષા ઉર્દુ હોય (એદલેઅજ્ઞાન) તેના સમાગમમાં આવવું જોઈએ.

(૫) ઉર્દુનો હિતચિન્તક અને તેનો શ્રેષ્ઠ શિક્ષક થવા પ્રયાસ કરવો જોઈએ.

ઉર્દુના ગમે તે તરવો હોય તોપણ આ આવડતથી ભાગ્યેજ ઇન્કાર કરી શકાયે, કે પ્રચલિત ઉર્દુ ભાષામાંથી ફારસી, અરબી, શબ્દો અને ફકરાઓ કાઢી નાખવામાં આવે તો રંગજેરગી પુલપાન અને પુરાબોદાર પુષ્પોનો નાશ થઈ જવા સરખું થાય. વળી ફારસી વગરનું ઉર્દુ આત્મા

વગરના હાડપીંજર (શરીર) જેવું છે આનો અર્થ એ છે કે શિક્ષક દ્વારથી ભાષાની ખુબીઓથી ખીયકુલ અજાણ્યો હોય તો તે ઉર્દુ ભાષાનું રહસ્ય સમજી અથવા સમજાવી શકતો નથી, અને જો શિક્ષક દ્વારથી ભાષાનો અભ્યાસી હોય અને ઉર્દુનો સહેજસાજ જ્ઞાનવાળો હોય તો તે પણ ઉર્દુનો એક સારો શિક્ષક થઈ શકતો નથી સારાશ કે ઉર્દુના ઉત્તમ શિક્ષક થવા માટે દ્વારથીના વિદ્યાર્થી થવા ઉપરાંત ઉર્દુના ઉંડા અભ્યાસી થવું, અરબી ક્રિયાપદો (મમાદિર) અને વ્યુત્પન્ન શબ્દો (મુશતકાત) જાણવા અને ઘણા ભાષાની નિર્મળતાથી (જેનો અર્થ ઉર્દુમાં છે) વાકેફ હોવું જરૂરનું છે.

ઉત્તમ ઉર્દુ શિક્ષકના શુભ નં-૨ ઉપર વધારે પ્રકાશ નાખવાની જરૂર નથી. માત્ર એટલું કહેવું ખસ થશે કે ઉર્દુની લક્ષ્મી અને ઓટથી (મદની પડતીથી) બનતા મુખી શિક્ષકે માહિતગાર રહેવું જોઈએ.

દિનપ્રતિદિન દેશની પ્રાતિક ભાષાઓનું અદર અં-૨ મિશ્રણ થતું જાય છે. હિંદુ અને મુસ્લિમની સામાજિક સ્થિતિ અને વિચારોમાં એક પ્રકારની અથડામણ નિરંતર થવા કરે છે આ વસ્તુસ્થિતિથી ઉર્દુ વેગળા રહી શકતી નથી, માટે સમયાનુસાર જે અસર ઉર્દુ ઉપર પડે તેના ઉપર તેમજ આજ કાલના ઉર્દુની દરેક બાજુ ઉપર શિક્ષકે નજર રાખવી જોઈએ, અને સ્થાનિક સંજોગો વચ્ચે કેવા પ્રકારના ઉર્દુની જરૂર છે તે લક્ષ બદાલ ન જવું જોઈએ, આનો અર્થ એવો થતો નથી કે શિક્ષકે પવનચક્ષાની માફક જે તરફ પવનનો વેગ હોય તે તરફ ઢળી જવું પણ સમયસૂચકતા વાપરી લાભદાયક માર્ગ ગોધી લેવો જોઈએ.

વહેવાર ઉપયોગી ઉર્દુ બોલનાર અને ઉર્દુરસિક જનોના સમાગમનો શિક્ષકે લાભ લેવો આવશ્યક છે નહીં ઉર્દુમાં વાંચ્યાપૂર્વક વધવાનો અને હમેશ વપરાતા શ્લોકોનો મોટો સંગ્રહનો મંતવ જૂની જવા જેવો નથી.

ઉર્દુના આજકાલના શિક્ષકમાં પ્રવાસ ન હોવાની ખામી ખેંદજનક છે શુ ઉત્તર ભાગના ઉર્દુ શિક્ષકો આ દોષથી મુક્ત થવા પ્રવાસ કરશે અને ઉર્દુના શિક્ષણ તરફ અધિક લક્ષ આપશે?

એન. એ. અલિમ.

બાળપોષણ

નાનાં બચ્ચાંનો કુદરતી ખોરાક માનું ધાવણ છે

બચ્ચાંના શરીરના પોષણ માટે જરૂરનાં બધા તત્ત્વો માના ધાવણમાં છે. માના ધાવણને બદલે બરાબર ચાલી શકે એવો કોઈ ખોરાક હજી સુધી મળી શક્યો નથી. સુભાગ્યે આપણા દેશમાં સાધારણ રીતે માજ પોતાનાં બચ્ચાને ધવરાવે છે. પણ સુધરેલા કહેવાતા દેશોમાં માનાઓ પોતાના સારા બાળકને ધવરાવતી નથી. પરિણામે ધાવણને બદલે આમે એવો ખોરાક શોધવાના અનેક પ્રયત્નો યુરોપમાં થયા છે. બકરી, ગાય, વગેરે બીજાં પશુઓનાં દૂધ અને માના દૂધની રચનાને અનુસરી બાળકના શરીરને માફક આવે એવા અનેક નવા ખોરાકો યુરોપના વિદ્વાનો, વેપારીઓએ બનાવ્યા છે. પણ પૂરેપૂરો સતોષકારક ખોરાક હજી સુધી મળી શક્યો નથી. ત્યાના વિદ્વાનો બાળકોના રોગોના બહોળા અનુભવ પછી એવા મત ઉપર આવ્યા છે કે બાળકને સૌથી માફક આવે એવો ખોરાક માનું દૂધજ છે. માટે બની શકે ત્યા સુધી એજ આપવું આ દેશમાં તો હજી માનું ધાવણ ધાવીનેજ બાળકો મોટા થાય છે એટલે ખાસ કાઈ કહેવાનું નથી, બાળકનું હિત ક્ષચ્છનાર માએ તો જાતેજ પોતાનાં બાળકને ધવરાવવું જોઈએ. આ દેશમાં આ વિષય ઉપર આથી વધારે લખવાની જરૂર નથી.

માએજ પોતાના બાળકને ધવરાવવું જોઈએ, એ વાત ખરી છે. પણ કેટલાક પ્રસંગો એવા હોય કે બપોરે માનું ધાવણ મળી ન શકે. જેમકે બાળક જન્મતાજ કે જન્મ્યા પછી થોડા દિવસની અંદર મા મરી જાય, તો બાળક માનું ધાવણ ન પામી શકે. બીજું માને ક્ષય જેનું દરદ થાય. આવે વખતે માને ધાવણ આવતું હોય પણ મા તેમજ બાળકની સલામતી ખાતર બાળકને ધાવવા ન દેવું જોઈએ. ત્રીજું કોઈ પણ કારણથી માને ધાવણ આવતું જ ન હોય. ઉપર કહેલા પ્રસંગોએ બાળકના પોષણ માટે જૂદી તજવીજ કરવી જોઈએ.

બની શકે તો ધાવ રાખવી, એ મૌઘી સારો રસ્તો છે, જે કે સારી તાજ ધાવ મળતી થઈ શકેલ છે.

ધાવની પસંદગી

ધાવની પસંદગી કરતા પહેલાં એની કેટલીક પરીક્ષા કરવી જરૂરની છે. ધાવતું શરીર સારું નિરાશ હોવું જોઈએ. એના શરીરમાં ક્ષય, કે ઉધરસ જેવું કોઈ ચેપી કે પરપરાગત દરદ ન હોય એની ખાસ પરીક્ષા કરાવવી. એના બાળકનું શરીર તદ્દુરસ્ત હોવું જોઈએ, અને એની ઉંમર ૨૦ થી ૩૦ વર્ષની અંદર હોય તો સારું, નાની છોકરી કે ઘરડી ત્રી ધાવ તરીકે ન રાખવી. એના પોતાના બાળકની ઉંમર જે બાળક માટે રાખવી હોય તેથી ત્રણ મહીને મોગી જોઈએ. ધાવને ખોરાક સાદો પણ પુષ્ટિકારક આપવો, બહુ ગરમાગરમ મસાલાવાળો કે ભારે અશુભુ કરે એવો ખોરાક ન આપવો. તેમ એના પાસે થોડાં વસત પણ કરાવવી.

ધવરાવવાનો ક્રમ આ નિયમ

મા જાતે ધવરાવતી હોય કે ધાવ ધવરાવતી હોય તોપણ બાળકને ધવરાવવાના સામાન્ય નિયમો તો એકજ છે, માટે ઉપર ધાવનો વિષય લખ્યા પછી આ વિષય હાથમાં લીધો છે. બાળકના જન્મ પછી થોડા કલાક પછી માએ બાળકને હાતીએ વળગાડવું, કારણ કે શરૂઆતના ધાવણુમાં એક 'કાવોસ્ટ્રમ' નામનો પદાર્થ હોય છે જે બાળકની તદ્દુરસ્તીને ધણો ફાયદો કરે છે. વળા એથી સાફ દસ્ત આવી જાય છે. પહેલે બીજે દિવસે ધાવણુ થોડું આવે છે, પણ ધવરાવતું તો જરૂર, પછી શરૂઆતમાં ધાવણુ ન આવે કે થોડું આવે તોપણ થોડા દિવસ સુધી ચિંતા ન કરવી. કારણ કે બાળક ને પહેલાં બે ત્રણ દિવસ બહુ પોષણની જરૂર પડતી નથી. એમ છતાં જરૂર લાગે તો નીરોમ બકરીનું કે માથનું દૂધ, અર્ધીઅર્ધ પાણી બેળવી તેમાં બહુજ થોડી સાકર નાખી ઉકાળાને પાવું. ધણુ કરી ત્રીજે ચોથે દિવસે તો ધાવણુ આવજે.

બાળકને ધાવણુ ઉપર ક્યાં સુધી રાખવું?

મા તદ્દુરસ્ત અને મજબુત હોય, ધાવણુ પૂરેપૂર્ણ આવતું હોય અને બાળક શરીરમાં બરાબર વધે જવું હોય તો ૯-૧૦ મહીના સુધી બાળકને ધાવણુ ઉપર રાખવું. બાળકનું શરીર બરાબર વધે છે કે નહિ, એ વારવાર વજન કરી જોવાથી જણાય છે.

એક બે મહીના વધારે ધવરાવવું હોય તો ખાસ દરકત નથી, પણ પછી લાખા વખત સુધી બાળકને ધાવણુ ઉપર રાખવાથી માનના શરીરને

ધસારો લાગે છે. જ્યારે મા ધાવણ નજ પૂરું કરી શકે ત્યારે ધાવણ અને દૂધ બેઉ વારાફરતી આપવાનું શરૂ કરવું, પણ એકદમ ધાવણ બંધ ન કરવું.

ધાવણ કેવી રીતે છોડાવવું

ધાવણ છોડાવવાની જરૂર પડે ત્યારે ધીમે ધીમે છોડાવવું. શરૂઆતમાં રોજ એક વખત દૂધની શીશી પાવી અને બાકીનો વખત ધરાવવું. પછી બે વખત દૂધ આપવું. પછી ત્રણ વખત, એ રીતે સાવ છોડાવી દેવું. એકદમ ધાવણ છોડાવવા કરતાં આ રીત ઠીક છે. કારણ કે એકદમ ધાવણ છોડાવવાથી માની છાતીમાં ધાવણ ભરાઈને એ સૂજી જાય છે તથા બાળકને નવો ખોરાક ન પચવાથી એ માદું પડે છે. બની શકે તો ઉનાળામાં કે બાળકને દાંત આવતા હોય ત્યારે ધાવણ ન છોડાવવું.

કેટલીક વાર ધાવણ ખાસ વહેંચું છોડાવી દેવું પડે છે. જેમકે માને સખત તાવ આવે, ક્ષય થાય, માસાર્ક (Cancer) થાય, મૂત્રપિંડને કોઈ રોગ થાય, અથવા એ અતિશય નબળા થઈ જાય, તો ધાવણ વહેંચું છોડાવી દેવું પડે છે.

ધરાવવામાં મુખ્ય સાવચેતી એકજ રાખવાની છે. દૂધ બરાબર આવતું હોય અને બાળકને માફક આવતું હોય તો એને પહેલા દાંત આવે ત્યાંસુધી તો ધાવણ સિવાય બીજું કોઈ ન આપવું જોઈએ. ધાવણ બરાબર ન આવતું હોય તો એરંડાના પાનને બાંધીને એનો સહન થાય એવો સ્તન ઉપર શેક કરવો તથા માને ખોરાકમાં દૂધ, ચોખ્ખા, તથા પ્રવાહી પુષ્ટિકારક અને સહેલાઈથી પચે એવો ખોરાક આપવો. મસાલા, કાર્યા ખાદ્ય દ્રવ્યો, અને માફક પદાર્થો ન આપવા. ખુશી હવા તથા ચોખ્ખ કસરત પણ ધાવણ વધારવામાં મદદ કરે છે, બાળકને ધરાવવાની માને બદલે ધાવ હોય તો એણે નદાઈને સ્વચ્છ સફેદ વસ્ત્ર પહેરીને બાળકને ખોળામાં લેવું. ધાવ જે ધરમાં ન રહેતી હોય, તો તે એ બદારથી આવે સારે જરૂર એને નદીવાળા પછી તથા બીજા ધોળેલા કપડાં પહેરાવ્યા પછીજ બાળકને આડવા દેવી.

ધરાવવામાં નિયમિતતા

બાળકને ધરાવવા માટે મા હોય કે ધાવ રાખી હોય પણ એને નિયમિતતા શીખવવાની બહુજી જરૂર છે. સાધારણ રીતે આપણી સ્ત્રીઓ બાળક રોવા માટે એટલે તરત ધરાવવા માટે છે. એઓ એમ જાણે છે કે બાળક જ્યારે રૂએ સારે લૂખથીજ રૂએ છે, પણ ખરી વાત એમ નથી. બાળક બૂખ સિવાય બીજા કશુંયે કારણથી રૂએ છે.

માટે એ જ્યારે રૂએ ત્યારે બૂખથીજ રૂએ છે, એમ માનીને ધવરાવવા માડવું એ બહુજ ખોટું છે. ધારો કે એના પેટમાં અછાલું થયું હોય અને અછાલુંથી પેટ ચઢ્યું હોય અને પેટમાં દુખાવો થતો હોય તેથી બાળક રોવા માટે અને એની મા બૂખયું સમજી ધવરાવવા માટે તો પરિણામે ભરેલા પેટમાં વધારે દૂધ જતા બાળક વધારે હેરાન થાય અને વધારે રૂવે. આ બાબતમા આટલું સંબાલુથી સખવાતું કારણ એટલુંજ છે કે આપણા લોકોમા આ વિષયમાં ઘણું અજ્ઞાન છે, અને એથી ધણુ તુકસાન થાય છે. એવી અનિયમિત ટેવથી માતા સરીરને પણ તુકસાન થાય છે; માટે અમુક નિયમિત અંતરે બાળકને જન્મથીજ ધરાવવાની ટેવ પાડવી, એ બહુ જરૂરનું છે. (નીચેના કઠાથી કેવડા બાળકને દિવસે અને રાત્રે કેટલી કેટલી વારે ધવરાવવું એ બરાબર સમજાશે.)

બાળકની ઉંમર	સવારના ૭ થી રાતના ૧૧ વચ્ચે કેટલી વારે કેટલી વખત	રાતમા કેટલી વખત ધવરાવવું	૨૪ કલાકમા કુલ કેટલી વખત ધવરાવવું
પહેલો દિવસ	૭ ૭ કલાકે ત્રણ વખત	૧ વખત	૪ વખત
બીજો દિવસ	આર આર કલાકે	૧ વખત	૬ વખત
ત્રણ દિવસથી ૧ માસ સુધી	બપોળે કલાકે	૨ વખત	૧૦ વખત
૧ થી ૩ માસ સુધી	અઢી અઢી કલાકે	૧ વખત	૮ વખત
૩ થી ૫ માસ સુધી	ત્રણ ત્રણ કલાકે	૧ વખત	૭ વખત
૫ થી ૧૨ માસ સુધી	ત્રણ ત્રણ આર આર કલાકે	૦	૬ વખત

ધાવણ અને દૂધ

ધાવણને જન્મે જ્યારે કાઈ પણ ખોરાક આપનાની જરૂર પડે ત્યારે બાળકને સંપૂર્ણ માફક આવે એવો-ધાવણને મગગેજ-ખોરાક દૂધ છે. એટલા માટે અઢી દૂધ કેવી રીતે આપવું એ બાળક ગૃહ દ્યો પહેલા દૂધની રચના અને ધાવણની તથા દૂધની રચનાની સરખામણી ટુંકામાં ઉપર ઉપરથી નોંધ લેવું.

ખોરાકની રચના

સાધારણ રીતે આપણા ખોરાકમાં નીચેનાં તત્ત્વો હોય છે. પ્રોટીડ (પૌષ્ટિક તત્ત્વ): આ તત્ત્વ શરીરના બંધારણમાં એટલું બધું જરૂરનું છે કે એના વગર ચાલી જ ન શકે. શરીરના દરેક પિંડના બંધારણને એ તત્ત્વની જરૂર પડે છે. એ તત્ત્વની મોટા મોટા માણસના ખોરાકના કરતા બાળકના ખોરાકમાં વધારે જરૂર પડે છે. કારણ કે મોટા માણસને વધારે વધવાનું હોતું નથી, પણ બાળક તો ક્ષણે ક્ષણે વધતું જાય છે; બાળકને ખોરાકમાં 'પ્રોટીડ' ઓછું મળે તો એ દુબળું થાય છે, અને વધારે પ્રોટીડ ખોરાકમાં હોય તો અછર્ણુ કબજિયાત અને પેટમાં શ્વળ ઉત્પન્ન થાય છે.

ચરબી

ખોરાકમાં ચરબી તત્ત્વ પણ હોય છે. શરીરનાં બંધારણમાં ચરબીની જરૂર છે. તેમજ શરીરની ચરબી જળવાઈ રહેવા માટે પણ ચરબી ઉપયોગી છે. ખોરાકમાં ચરબી ઓછી મળે તો બાળક દુબળું થાય છે તથા હાડકા નીકળે છે અને વધારે મળે તો ચરબીવાળા ઉલટી ઝાડા થાય છે.

સાકર

ખોરાકમાં અમુક પ્રમાણમાં સાકર હોય છે અને હોવી જોઈએ. સાકરથી શરીરમાં ગરમી ઉત્પન્ન થાય છે 'પ્રોટીડ' ઓછું જોઈએ છે. સાકર ખોરાકમાં વધી જાય તો અછર્ણુ અગ્નિપિત્ત, તથા પેટમાં વાયુ સાથે શ્વળ થાય છે, પેટ ચડે છે, અને બાળકના શરીરમાં ખાટી ગંધ આવે છે.

ક્ષારો

ખનિજ ક્ષારો હાડકાના બધા રોગ માટે ક્ષારોની ખોરાકમાં ખાત જરૂર છે. 'પોટેસીયમ કાર્બોનેટ' (જવખાર) 'પોટેસીયમ ક્યોરાઇડ' કેલ્શી-સોડિયમફાસ્ફેટ અને મીઠું એટલા ક્ષારો મુખ્ય છે. 'ફેરફરસ' અને લોહ પણ યોગ્ય પ્રમાણમાં હોય છે.

પાણી

શરીરમાં પાણી તો ઘણું જોઈએ છીએ.

આટલા પદાર્થો શરીરને જરૂરના છે અને ખોરાકમાં હોવા જોઈએ. માટે બાળકને આપવાના ખોરાકમાં આ પદાર્થો છે કે નહિ એટલું જોવું

જરૂરું છે. દરેક ધાવણુના તરવોની રચના જોઈએ તો જણાવે કે એમાં એટલા પ્રમાણમાં આ સર્વ પદાર્થો છે કે જેથી ધાવણુ ઝેરકુંજ બીજા કોઈ ખોરાક સિવાય બાળક માટે સંપૂર્ણ ખોરાકનું કામ કરે છે.

ધાવણુની રચના

ધાવણુમાં સામાન્ય રીતે પ્રોટીક વગેરે ઉપર કચેલાં તરવો કેટલા પ્રમાણમાં હોય છે અને નજીક પોષણ વગરની ઓના ધાવણુમાં અતિ પોષણવાળા ઓના બારે ધાવણુમાં તથા માંદી ઓના ખરાબ ધાવણુમાં એ પદાર્થો કેટલા પ્રમાણમાં હોય છે એ નીચેના કોષમાં સ્પષ્ટ દર્શાવ્યું છે:—

બાળકની ઉંમર	૨૪ કલાકમાં કેટલું ધાવે છે
આઠમા વાસાથી એક માસ સુધીમાં	૨૫ થી ૩૮ તોલા
બીજા મહીનામાં	૫૦ થી ૭૫ તોલા
ત્રીજાથી દ્વિતી મહીના સુધીમાં	૭૦ થી ૯૦ તોલા
દ્વિતીથી ૯ મા મહીના સુધીમાં	૭૫ થી ૧૦૦ તોલા

ધાવણુનું પ્રમાણ

બાળક એક વખતે તથા આખા દિવસમાં કુલ કેટલું ધાવણુ ધાવે છે એનું પણ એ વિષયના અભ્યાસીઓએ પ્રમાણ કાઢેલું છે. ધરારાખ્યા પહેલાં અને પછી તરત બાળકનું વજન કરી જોવાથી બાળકના પેટમાં કેટલું ધાવણુ ગયું એ માલમ પડી આવે છે, અને ૨૪ કલાકમાં જેટલી વાર ધાવે એટલી વાર વજન કરી જોવાથી કુલ ધાવણુ કેટલું ધવાયું એ સમજાય છે. બાળક દરેક વખતે સરખું ધાવતું નથી. વળી બધા બાળકોની ભૂખ તેમજ બધી માતાઓની ધાવણુ પૂરું પાડવાની શક્તિ સરખી હોતી નથી; નીચેના કોષ ઉપરથી આ વિષય વધારે સ્પષ્ટ થશે:—

તત્ત્વો	સાર સાધારણ ધાવણ, તંદુર- સ્ત સ્ત્રીનું (ટકા)	શુભ્રા ઉત્તરતું ધાવણ, પોષણ વગરની સ્ત્રીનું (ટકા)	ભારે ધાવણ, બહુ પોષણવાળી કસ- ત વગરની સ્ત્રીનું (ટકા)	ખરાબ ધાવણ, માદી કે સગર્ભા સ્ત્રીનું (ટકા)
ગ્રેટીડ	૧૫૦	૨૫૦	૩૫૦	૪૫૦
ચરબી (Fats)	૪૦૦	૧૧૦	૫૧૦	૦૮૦
સાકર (Lactose)	૭૦૦	૪૦૦	૭૫૦	૫૦૦
ક્ષાર	૦.૧૫	૦.૦૬	૦.૨૦	૦.૦૯
પાણી	૮૭૩૫	૯૨૩૧	૮૩૭૦	૮૯૧૧

ધાવણને બદલે દૂધ

ને કોઈ પણ કારણથી બાળક ૬-૧૦ મહીનાનું થાય તે પહેલાં એને ધાવણને બદલે બીજો ખોરાક આપવાની જરૂર પડે તો સૌથી વધારે અનુકૂળ દૂધજ છે, અને સૌથી વધારે એજ વપરાય છે પણ દૂધ આપવાની અનેક પદ્ધતિ છે, તેમજ બકરીનું, ગાયનું, બેંસનું દૂધ વપરાય છે મારે એ જનાવરોના દૂધની રચનાનો કોઠો નીચે આપ્યો છે. જે ઉપરથી માનવી દૂધની સાથે યશુઓના દૂધની સરખામણી થઈ શકશે. તથા ખોરાકમાં જરૂરના ગ્રેટીડ વગેરે જે તત્ત્વો ઉપર ગણાવ્યા છે તે કેટલા પ્રમાણમાં ગાય વગેરેના દૂધમાં છે, અને જોયા કેટલો ફેરફાર કરવાથી બાળકને અનુકૂળ આવે, એ પણ સમજાશે ગાય, બકરી અને બેસમાં, બેંસનું દૂધ ભારે છે જેથી બનતા સુધી એ ન આપવું એ રીત છે. પણ મુખર્ષ જેવા શહેરમાં મોટે ભાગે બેસનું દૂધ બજારમાં મળે છે આ ઉપરાંત અનુકૂળતા હોય તો ગધેડીનું દૂધ પણ વાપરી શકાય.

માદા	‘ગ્રોટીડ’ (ટકા)	ચરખી (ટકા)	માકર (ટકા)	ફાર (ટકા)	પાણી (ટકા)
શીનું દૂધ	૧-૯૯૫	૪-૧૩૧	૬-૯૩૬	૦-૨૦૧	૮૬-૮૩૩
ગધેડીનું દૂધ	૧-૭૯	૧-૦૨	૫-૫	૪૨	૯૧-૧૭
બકરીનું દૂધ	૩-૬૨	૪-૦૨	૪-૦	૫૬	૮૭-૫૪
બેંસનું દૂધ	૪ ૫૯	૭-૪૬	૪ ૨૧	૮૧	૮૨-૯૩
ગાયનું દૂધ	૩-૫૦	૩-૫૦	૪-૨૧	૮૧	૮૭ ૯૮

આ કોઈનો ખારીક અભ્યાસ કરવાથી બાળકને કયા જનાંવરનું દૂધ આપવું એ વાત બરાબર સમજશે. ગધેડીનું દૂધ જોકે શાસ્ત્રમા મધુર અને બળદાયક મળ્યું છે. પણ ખરી રીતે એમાં ગ્રોટીડ અને ચરખી બેઉ શીના દૂધ કરતાં બહુ ઓછાં હોવાથી બાળકના શરીરને પોષણ આપે એવું નથી મારે નકામું છે. જો કે લગભગ માના દૂધ જેવુંજ મીઠું છે એટલે મધુર કહ્યું છે એ તો બરાબર છે.

બકરીનું દૂધ અને શીનું દૂધ સરખાવવાથી એ બેની વચ્ચેનું મળનાપણું રપટ દેખાશે. બકરીના દૂધમા ગ્રોટીડ અને ચરખી બેઉ લગભગ શીના દૂધ જેટલા હોવાથી અને પાણી પણ શીના દૂધ જેટલુંજ લગભગ હોવાથી બાળકને ખાસ અતુલ છે. અને આપણા સેકિમાં બને ત્યાં સુધી જે નાના બાળકને ધાવણુ ન મળે તેમ હોય તેને બકરીનું દૂધ આપવાનું સાધારણ ધોરણ છે, તે ધણું સાફ છે. બકરીના દૂધમાં કાઈકે સાકર ઓછી છે, માટે સહેજ સાકર નાખવાથી એ માના દૂધને મળતું યર્ષ રહે છે. બકરીના દૂધને શાસ્ત્રમાં ખાસ ‘લધુ’ મળ્યું છે, એ બચ્ચાને માફક આવવાના આ ગુણથીજ દરો, બકરીના દૂધથી બીજે નંબરે ગાયનું દૂધ છે. (ગાયના દૂધમાં ‘ગ્રોટીડ’ ધાવણુ કરતા વધારે છે અર્થાત્ બારે છે. સાકર તો આમા પણ ધાવણુ કરતા ઓછી છે. બાકી ઝાઝો ફેર નથી. કારણ કે સરવાળે પાણી લગભગ માના દૂધ જેટલું છે. માટે ‘ચોટું’ પાણી તથા સહેજ સાકર ઉમેરીને આપવાથી ગાયનું દૂધ બાળકને માફક આવે એવું છે. બેંસનું દૂધ તો બારે નરીકે પ્રખ્યાત છે, અને ઉપરના પૃથક્કરણમાં

પણ એ ભારે સ્પષ્ટ દેખાય છે કારણ કે એમાં ચગ્રી એટલી બધી છે કે બાળકને તો પચેજ નહિ.) દૂધની રચનાના અને એના ગુણના આટલા વિચારથી બકરીનું દૂધ કે ગાયનું દૂધ બાળક માટે ખાસ અનુકૂળ શા કારણથી છે એ ચોક્કસ સમજશે.

દૂધ પાવાના નિયમો

બાળકને દૂધ પાવા માટે વેચાતું દૂધ બર્લ આવડુ એના કરતા ઘેર દોઝ રાખવું એ ઉત્તમ છે. દોર ખરીદતા કેટલીક સંજાળ રાખવી જોઈએ. એને ક્ષય જેવું ચેપી દરદ ન હોવું જોઈએ. પણ જો એમ નજ બની શકે તો જેને ત્યાં ઘણા સારા દોરો હોય તેને ત્યાંથી મામડા દૂધમાથી લાવવું. તાજી વીધાએલી બકરી કે ગાયનું દૂધ બાળકને માફક આવે એવું હોવું નથી, તેમજ વસુકવા આવેલી-એટલે ઘણા વખત પહેલા વીધાએલી-ગાયનું દૂધ પણ નકામું છે, કારણ કે એ પાનળું હોય છે. વળી ઘરડા જનાવરનું દૂધ પણ એજ કાગણથી ઉપયોગી નથી.

ઘેર દોર રાખવું તો એને બહુ અનાજ ન ખવડાવવું, કારણ કે એથી દૂધ ઘણું ભારે થઈ જવાતો બય છે. ઘેર ગાય રાખી હોય તો એને ખાધવાનું સ્વચ્છ તથા હવાવાળું રાખવું. એના જાણુ તથા મૂત્રને ત્યાજ સડના ન દેવા ગાયને હમેશા ચઢવા મોકલવી. ગાયને દોહવાનું વાસણ અસત સ્વચ્છ હોવું જોઈએ અને ઉકળતા પાણીથી ધોઈને પૂઠી વાપરવું. ગોવાળના કાચ હમેશા ઊંના પાણીથી ધાવરાવવા. ગાયના આંઠને તથા એના આયળને પણ ઊંના પાણીથી વોઈ નાખવા એ ઉત્તમ છે. દૂધના વામણને અંદર બીજકુવ કમરો ન પડે એ માટે ઢાંકી રાખવું. બની શકે તો તરતજ બરફમાં એ વાસણ રાખી દેવું. બરફમાં રાખવાથી દૂધ બગડતું નથી. બરફમાં ન રહી શકે તો સારી જગ્યાએ જ્યાં બહુ ગરમી ન હોય ત્યાં રાખવું.

ગાયનું દૂધ કેવી રીતે આપવું?

ગાયનું દૂધ માનુષ દૂધ કરતા વધારે ધોળું હોય છે, કારણ કે એમાં 'કેસીયમ' કારો વધારે છે. 'પ્રોટીડ' ગાયના દૂધમાં લગભગ માનુષી દૂધ કરતા બમણા હોય છે. વળી ગાયના દૂધના પ્રોટીડની રચનામાં પણ ફેર હોવાથી, પચવામાં મુશ્કેલ છે, માટે ગાયનું દૂધ વધારે લાભે વખતે આપવું જોઈએ ચરખી લગભગ મરખી ■ પણ એ પચવામાં મુશ્કેલ છે. માફક જોતી છે એટલા માટે માનુ દૂધ મળ્યું છે. આ ઉપરાંત ગાયના દૂધમાં

શું ફેરફાર કરવાની જરૂર છે એ સમજાશે. ગાયના દૂધમાં પાણી અને સાકર અમુક પ્રમાણમાં ઉમેરવાથી એ બાળકને માફક આવે એવું થઈ જાય છે. ગાયનું દૂધ શરૂ કરતી વખતે ખાસ કરીને જો જન્મથી દૂધ શરૂ કરવું હોય તો પાણી વધારે ઉમેરવું. અને પછી જેમ માફક આવે તેમ તેમ પાણી ઓછું કરતા જવું. દૂધ એક ભાગ, પાણી ત્રણ ભાગ, સાકર ટૂંક ભાગ (૧૫ તોલા દૂધ ૪૦-૪૫ તોલા પાણી અને ૧૦ તોલા સાકર) એ પ્રમાણે મેળવીને શરૂઆતમાં એક બે અઠવાડીયા સુધી આપવું. આ મેળવણીને લગભગ ૨૦ મિનિટ સુધી ઉઠાવવી. દૂધ બળે કે ઉભરાઈ ન જાય એવું ધ્યાન રાખવું.

પછી ઠંડા પાણીના વાસણમાં આ મેળવણી રાખીને દૂધને તરત ઠારી દેવું અને ઠારેલું દૂધ એક બંધ વાસણમાં ભરી રાખવું. ૧૨ કલાકથી વધારે વખત ચાલે એટલું દૂધ એક સાથે તૈયાર ન કરવું. આ દૂધમાંથી બ્યારે બાળકને પાવું હોય ત્યારે એ વાસણને થોડો વખત ગરમ પાણીમાં રાખીને દૂધને ઉંનુ થવા દેવું. તદ્દન ઠાડું દૂધ આપવા કરતા આવી રીતે ગરમ પાણીમાં વાસણ રાખીને ઉંનું કરેલું દૂધ વધારે માફક આવે છે.

દૂધ કેટલું કેટલું આપવું?

બાળક જન્મ્યા પછી બે ત્રણ દિવસ તો કાંઈ આપવાની જરૂર નથી. પછી શરૂઆતમાં દર બે કલાકે બે રૂપિઆભાર દૂધ એક અઠવાડીયા સુધી આપવું. પછી ત્રણથી ચાર ભાર આપવું અને બાળકને કેમ માફક આવે છે તથા એ કેટલું (વજનમાં) વધે છે એ ધ્યાન રાખવું. જો માફક આવે તો ધીમે ધીમે પ્રમાણ વધારતા જવું.

યુરોપ અને અમેરિકામાં બાળકને આપવાનું દૂધ તૈયાર કરવાની ઘણી રીતો વિદ્વાન ડોક્ટરોએ શોધી છે. અમેરિકામાં તો એવાં ખાતાંઓ છે કે જે ડોક્ટરના કહેવા પ્રમાણે ટ્રોટીક વગેરે તત્ત્વોનાં પ્રમાણવાળું દૂધનું મિશ્રણ તૈયાર કરી આપે છે. ઘેર તૈયાર કરી લેવા માટે યોગ્ય સૂચનાવાળા અનેક ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ થયા છે. અનેક સ્ટુડી સ્ટુડી રીતો પ્રચલિત છે. પણ આ દેશમાં સરલનાથી ચાલી શકે એવી રીત ઉપર કહી તે મને તો લાગે છે. નબળાં બાળકને પોષણ માટે મેલીન્સ પુડ જેવી બનાવટ પણ આપી શકાય પણ એ વસ્તુઓ લાંબો વખત વાપરવાથી ‘સ્કર્વી’ નામનું દર્દ થવાનું ભય રહે છે. બાળકને દૂધ ન પચવાથી ઝાડા થતા હોય તો હાથ થોડા દિવસ આપી જોવી એ ઘણી ઉત્તમ ચીજ છે.

બાળકને દૂધ ન પચવાથી ખાટી ઉલટી થતી હોય તો દૂધમાં ૨૫ રુપિઆ-
ભારમાં એક ઘઉં ભાર સોડા બાઈકાર્બો નાખીને એ દૂધ આપવું. મુસાફરી-
માં અથવા દૂધ તાણું મળે નહિ એવે સ્થળે કન્ડેન્સ્ડ મીલ્કના ડબ્બા
આવે છે તે સાથે રાખવા ઠીક પડે છે. એજ રીતે સૂકવેલું દૂધ (Dried
milk) પણ મળે છે. દૂધને કઈ રીતે રાખી મુકવાથી એ એવુંને એવું રહે
એ બાબતમાં બહુ શોધખોળ થઈ છે. હાલમાં યુરોપના ડોક્ટરોનો એવો
મત થયો છે કે દૂધને દોહીને તરતજ બરફમાં રાખી મુકવાથી એ ૨૪
કલાક સુધી સાફ ગુણવાળું રહે છે. પણ બરફ જેવું ઠંડક વિના રાખવાથી
એક બે કલાકમાં તે દૂધ જીવન તરત રહિત થઈ જાય છે તેમજ એમાં
જંતુનાશક પદાર્થો વગેરે નાખવાથી પણ એ ગુણુ ઓછો થઈ જાય છે.
જતાં દૂધને બરફમાં સાચવવાનું સાથી બની ન શકે અને દરેક વખતે
તાણું મળે નહિ માટે ઉપર કહ્યું છે તેમ દૂધ ઉકાળવું એ ઉત્તમ
છે. જો કે ઉકાળવાથી કેટલોક ગુણુ ઓછો થઈ જાય છે એ વાત ખરી,
પણ ઉકાળવાથી કેટલાક જંતુજન્ય રોગો ચવાતી બીક ઓછી થઈ જાય છે.

શીશીઓ

બાળકને દૂધ પાવા અનેક જાતની શીશીઓ બજારમાં મળે છે. પણ
સાદામાં સાદી પસંદ કરવી એ બાળકના મોઢામાં સહેલાઈથી જઈ શકે
તથા રહી શકે એવા મોઢાવાળાં હોવી જોઈએ. બીજું એ જાલીથી સાફ
થઈ શકે એવી હોવી જોઈએ.

અધૂરે જન્મેલાં બાળકો

આવા કાચા બાળકને ઉછેરવા એ ખરેખર મુશ્કેલ કામ છે. આવાં
બાળકને ઉછેરવા માટે ત્રણ બાબત ધ્યાનમાં રાખવાની છે. (૧) યોગ્ય
પોષણ આપવું (૨) શરીરની ગરમી બરાબર જાળવી રાખવી, (૩) ઠંડીથી
રક્ષણ કરવું; યોગ્ય પોષણમાં ધાવણુજ ઉત્તમ છે, ગરમી જાળવી રાખવા
માટે ગરમ કપડાં (ફલાલીન, શાલ વગેરે)માં વીટી રાખવું, જરૂર લાગે તો
એના શરીરના આસપાસ ગરમ પાણી ભરીલી બાટલીઓ રાખવી. અધૂરે
જન્મેલાં બાળકને બહુજ સાંત રાખવાં, એને બંદું ફેરવાવું નહિ. એને
એકદમ બહુ પ્રકારમાં ન લાઈ જવાં કે એની પાસે બહુ અવાજ ન
કરવો, ટુંકામાં એને કોઈ પણ જાતનો ત્રાસ ન પડવા દેવો.

૧. બાળકનો ખોરાક અને તેની પાચનશક્તિ

બાળકને દાન આવે ત્યારથી કુદરતી રીતે એ બીજા ખોરાકને લાપક થાય છે. પહેલે વર્ષે તો ધાવણ કે દૂધજ (પહેલા પાણી સાથે અને પછી એકલું) બાળકને માફક આવે છે અને એ પૂરું થઈ રહે છે. એ સમયે બીજા ખોરાક દાળ, ચોખા, ખીચડી, કે રોટલી, રોટલા ખવગવવાથી બાળકની તબિયત જરૂર બગડે છે. આ નવ મહીના પછી દૂધ સાથે થોડા નરમ ચોખા બહુ જરૂર લાગે તો આપી શકાય. પણ સાધારણ રીતે એકલું ધાવણ પૂરું ન પડે તો ગાયનું દૂધ જોઈએ તેટલું આપવું પણ ચોખા ન આપવા એ વધારે અવામતીવાળું છે. પણ ૧૧-૧૨ મહીના પછી બાળક બીજા ખોરાક વગર રહી રોકતું નથી બીજાને ખાતા જોઈને એને ખાવાનું મન થઈ જાય છે. આવે વખતે દિવસભા એક વખત દૂધ સાથે નરમ ચોખાથી શરૂઆત કરવી, અને બાકીનો વખત એકલું દૂધ આપવું. પછી ધીમે ધીમે દાળ, ચોખા, ખીચડી, વગેરે ખોરાક ઉપર ચલાવવું. સવા દોઢ વર્ષનું બચ્ચું તો રોટલી રોટલો પણ ખાતા શીખી જાય છે. પણ આ બાબતમાં સંભાળ એટલીજ રાખવાની છે બાળકને કાંઈ કાંચો ખોરાક ન આપવો, તેમજ ટાઢો ખોરાક પણ ન આપવો. જે આપવું તે તાજુજ આપવું પણ વર્ષનું બાળક થાય ત્યાં સુધી અને આખી બાલ્યાવસ્થામાં દૂધ તો પુષ્કળ આપવું જોઈએ. ત્રણ ચાર વર્ષના બાળકો સહેજે ત્રણ ચાર રોટ દૂધ પી જાય છે. જે આટલું દૂધ એને મળ્યા કરે અને તે ઉપરાંત યથા-રૂચિ ખોરાક લેતો જરૂર બાળકો તદુરસ્ત અને બળવાન થાય. આ ઉપરાંત પાકા ફળો ખાવામાં વાધો નથી, પણ કાચા ફળો કે અંજીર, બદામ વગેરે સુકો મેવો બાળકને ન આપવો. નારંગીનો અથવા મોસબીનો રસ આપવો ફાયદાકારક છે. આપણામાં હમણા આ પ્રચારબહુ ચાલ્યો છે. પણ એ બાળક ન લે તો તેમાં વધારે ફાયદો છે. વળી મરચા અને તીખા મસાલાઓ-વાળા તથા તળેલી નીંજો બાળકને ન આપવી એ સાફ છે. વળી બાળકને પાણી પીવા આપવામાં ખાસ ઉનાળામાં પાણી આપવામાં કાંઈ વાધો નથી, ઉપદુ ફાયદાકારક છે. નાના બાળકની મોટામાં મોટી ફરિયાદ ઝાડા વિશે છે, કાંતો ઝાડો આવતો નથી અથવા તો વધારે ઝાડા થાય છે, તો બાળકના પેટના પુલાસા ઉપર ખાસ ધ્યાન આપવાની જરૂર છે. બાળકને કબજિયત થવાનું કારણ એના આંતરડાની કુદરતી નબળાઈ હોય છે અથવા ખોરાકમાં સ્નેહ (ચરબી) તો લાગ્યો હોવાથી કબજિયત રહે છે અથવા ખોરાકનું પ્રમાણ ઓછું પડવાથી પણ ઝાડો નથી આવતો.

નાના બાળકને કબજિયત થાય કે તરત એને જીવંત આપવો એ મોગી જૂન છે અને ત્યાં સુધી બેરાકના ફરફારથી, ખુની હવાથી અને કસરતથી બાળકની કબજિયત કે એના ઝાડા દૂર થશે જેમ જેમ બાળક મોટું થતું જાય છે તેમ તેમ એનો બેરાક મોટા માણસને મળતો થઈ જાય છે એટલે ખાસ ચિંતા કરવા જેવું ગ્રહેતું નથી.

ઉપસંહાર

હિંદુસ્તાનમાં, યુરોપ અગર અમેરિકા દેશનાં કરતાં બાળકોનું મરણ પ્રમાણ ઘણું મોટું આવે છે આપણા દેશમાં લગભગ ૧૦૦૦ બાળકોના જન્મની મધ્યાદી ૪૦૦ મરણ પ્રમાણ આવે છે ૧૮૨૨ ની સાલના મુખ્યત્વે રેકર્ડમાં બતાવ્યા પ્રમાણે ૧૦૦૦ બાળકે હિંદુઓમાં ૩૫૦, મુસલમાનોમાં ૩૭૦, હિંદુ ક્રિશ્ચિયનોમાં ૪૦૦ અને પારસી તથા યુરોપીયનોમાં ૧૪૦ થી ૧૪૫ મરણ પ્રમાણ આવ્યું હતું આજ માલમાં જ્યારે લડનમાં ફક્ત ૭૬ મરણ પ્રમાણ આવ્યું તો હિંદુસ્તાન અને યુરોપના બાળ મરણનો આટલો મોટો તફાવત શું સૂચવે છે? આપણે યાદ રાખવાનું છે કે આ બાળ મરણની સંખ્યામાં અડધાથી પણ વધારે હિસ્સો બાળપોષણની ખામીને આભારી છે.

માના ધાવણની જગા, ધાન, ગાય કે બકરીનું દૂધ અગર મગરમાં મળતા દૂધના બેરાકો જેવા કે મેલીનમટ્ટડ, એસીએલન બરીડડ, કેન્ડરડ મિલક અને એવી બીજી ઘણી બનાવટો લઈ શકે છે પણ મારે નીનગીરી સાથે જાણવાનું કે ૧ ઉપર માના દૂધની શ્રેષ્ઠતા બતાવી મેં છું ફરી વાર કહું કે માના દૂધની ગરજ કોઈ પણ વસ્તુ લઈ શકે નહિ માના દૂધની જે જે વસ્તુઓ જગા લે એમાં અનિયમિતતા, સ્વેદની ખામી, પારકાના રોગ, પ્રાણીજન્ય ક્ષય કે જેને આતરડનો ક્ષય કહેવામાં આવે છે માફક ન આવતું અને ઉનની અને ઝાડા થતા, વાછટેમિન નામનો પદાર્થ જે ત્રણ પ્રકારનો છે અને ચરીરના વધારા માટે અતિ ઉપયોગનો છે અને જે પુરતો ન મળ્યાથી અવાકુમાથી લોહી પડતું (સ્કર્વી) અને હાકડાન નરમ બધારણ થતું (Rickets) એવા રોગોના રોગ થવાનું બાળકના નશીબમાં સરખાવણું હોય છે કારણ કે બનાવની બેરાકોમાં અને પશુઓના દૂધ ઉપયોગવાના સખમે વાછટેમિન પદાર્થોનો મોટો ભાગ નાશ થાય છે, અતિ ખરચાણ અને શ્રીમતોને પોષાય, કાચની શીશી અને રબરની ટોળીને વારં વારીએ સાફ કરવી અને સાફ કરવામાં જે ખામી આવે તો બાળકને

જાતુજન્ય રોગોના ભોગ કરવાનું સાદસ વહેરવું પડે છે. આટલી બધી જોખમદારી બચ્ચાને માતાના દૂધ વગર મદન કરવાની હોય છે. આ ઉપરથી માતાના દૂધની ઉત્તમતા અને આવર્યકતાની કેટલી બધી જરૂર છે એનો ખ્યાલ વાચક તને સોપુ છું. હાલની આપણી શાસ્ત્રીય સ્થિતિ અને બાળકોનું મરણ પ્રમાણ પરદેશી બનાવટી ખોરાકોના વધતો જતો ઉપયોગ એ આપણી એટલે હાલના માતાપિતાની અને એને અગે લવિબ્ધના માતાપિતાની શારીરિક સ્થિતિનો ખ્યાલ આપે છે. આમ થનારું કારણ જે આપણે તપાસીએ તો માલમ પડશે કે આપણા સમાજની જડ ધાલી બેઠેલી રૂઢિઓ અને અજ્ઞાનને આભારી છે. મિથ્યા નકલી અનુકરણ કરવાની લોકોની વધતી જતી ટેવ અને શારીરિક ધરમથુ કસરત કરવામાં નાનમ સમજનારી માતાઓને આભારી છે, ને બચ્ચાઓને ખોરાક કેવી રીતે આપવો, માતા બેનોને દૂધની ન છુટકેજ ગેરહાજરીમાં કેમ વર્તવું એ બતાવ્યું છે. મારા ભાઈઓ અને બહેનોને અને હાલના માતાપિતાઓને એટલીજ નમ્ર વિનંતિ છે કે તેઓ મિથ્યા અનુકરણ ન કરે, પોતાની ફરજ સમજે અને દુનિયાની માયાવી ઇચ્છાઓનો ભોગ ન થતા પોતાના આત્માને ઉચ્ચ બનાવે, અને એ પવિત્ર આત્માના આદેશ પ્રમાણે વર્તે હાલના બાળકો એ લવિબ્ધની પ્રજા છે અને તેમની તન્દુરસ્તીનો આધાર તેમના જન્મ પછીના પહેલા વર્ષોની માવજત ઉપર રહેયો છે. આ લેખ લખવાનો ઉદ્દેશ હાલમાં જે લાયકર અજ્ઞાન બાળકોના ઉછેર સંબંધી હસ્તી ધરાવે છે તે નાણુદ કરવાનો છે. હું આશા રાખું છું કે વાચકો માત્ર વાચશે એટલુંજ ખડ પછ તે જ્ઞાનનો ઉપયોગ કરશે અને બાળકોના દૂધ પીનાની ઇચ્છાના વર્ષોમાં મુખ્ય ભાગ જે માતાની તન્દુરસ્તી ભોગવે છે તેને સાચવવાની કાળજી રાખશે મારો છેલ્લો શબ્દ એજ છે કે માતાને સશક્ત અને જ્ઞાનવાળા બનાવો. અસ્તુ *

તા. ૧૩-૩-૧૯૨૬. }
અમદાવાદ. }

ડૉ. નટવરલાલ અંબાલાલ પાઠક,
એમ. બી. બી. એસ.
(આઇ. રમેસલિસ્ટ.)

સરકારી જાહેરખબરો

(૧)

સને ૧૯૨૫ માં. ઉ. ભા. માં લેવાએલી કન્યાઓ માટેની વર્નાક્યુલર
જ્ઞાનલ પરીક્ષામાં પાસ થયેલ ઉમેદવારોનાં નામની યાદી

નંબર	નામ	માર્ક	નંબર	નામ	માર્ક
પંચમહાલ જિલ્લો.					
૧	સારા કીરા પ્રિસ્તી	૪૩૭	૨૩	સુમિત્રા ઉકા પ્રિસ્તી	૩૩૫
૨	રૂક્મણી નરસિંહ પ્રિસ્તી	૪૩૨	૨૪	રૂચ ખાણા પ્રિસ્તી	૩૩૫
૩	શેરાદ મોરાર પ્રિસ્તી	૪૨૭	૨૫	સાના મોતીલાલ પ્રિસ્તી	૩૩૪
૪	મેરીઅમ પાઉલ પ્રિમ્ની	૪૨૬	૨૬	શાંતિ શના પ્રિસ્તી	૩૩૩
૫	દેબી ઉકા પ્રિસ્તી	૪૨૩	૨૭	હેન્ડરીયા શીલીપ પ્રિસ્તી	૩૩૧
૬	મંજુલા પાયા પ્રિસ્તી	૪૨૦	૨૮	બલ્લાનદીના મુસા પ્રિસ્તી	૩૩૦
૭	રાજાબેલા રામસિંગ પ્રિસ્તી	૪૦૧	૨૯	દામા જોન પ્રિસ્તી	૩૨૬
૮	સુમિત્રા લક્ષ્મણ પ્રિસ્તી	૩૯૯	૩૦	મણી લક્ષ્મણ તવાડી	૩૨૨
૯	આનંદી ઉત્તમદાસ પ્રિસ્તી	૩૯૧	૩૧	વિન્યા મંગલાલ પ્રિસ્તી	૩૨૦
૧૦	દેવ ગણુ પ્રિસ્તી	૩૮૮	૩૨	જયંતી સુનિલાલ ત્રિવેદી	૩૦૮
૧૧	શાંતી વેણીરામ જોષી	૩૮૮	૩૩	કેસરી-સ મનલાલ પ્રિસ્તી	૩૦૬
૧૨	દિવાળી અંજુન પ્રિસ્તી	૩૮૨	૩૪	મેરીઅમ જાલાધ પ્રિસ્તી	૩૦૪
૧૨	સુમિત્રા શના પ્રિસ્તી	૩૮૦	૩૪	સારા હીંગલાલ પ્રિસ્તી	૩૦૪
૧૪	બુદીઆ વદાલજી પ્રિસ્તી	૩૮૧	૩૪	સુચાચના ભુજેશ્વર મહેતા	૩૦૪
૧૫	રૂચ ખેચર પ્રિસ્તી	૩૭૪	૩૭	રૂક્મી મેલદાન પ્રિમ્ની	૨૯૬
૧૬	દેલીન ઇસુદામ પ્રિમ્ની	૩૭૩	૪૮	સોના દેવજી પ્રિસ્તી	૨૮૮
૧૭	ગંગા જવાન જોશિલ	૩૭૧	૪૮	સેસ મુસા પ્રિસ્તી	૨૮૮
૧૮	તાગ સવા પ્રિસ્તી	૩૬૭	૫૦	કમળા દીપાગર પંડ્યા	૨૭૮
૧૯	નાઉમી રાધવજી પ્રિસ્તી	૩૬૬	૫૧	નર્મદા સંતોકનાથજી નાથ	૨૬૧
૧૯	સેસ વદાલજી પ્રિસ્તી	૩૬૬	લગ્ન જિલ્લો.		
૨૧	શાંતી રૂબીકા પ્રિસ્તી	૩૬૫	૧	જસુ ખાણજી પ્રિસ્તી	૪૦૭
૨૧	મગજાગારી રાંકરલાલ દાણી	૩૬૫	૨	રૂક્મણી ગીરધરલાલ પ્રિમ્ની	૩૮૨
૨૩	એમીલીઆ શીલીપ પ્રિસ્તી	૩૬૦	૩	ગંગા લક્ષ્મણ પાડીઆ.	૩૭૪
૨૪	તારા સોમચંદ પ્રિસ્તી	૩૫૭	૪	કમળા મનલાલ પ્રિસ્તી	૩૬૮
૨૫	શાંતી ઠાળોતમ પ્રિસ્તી	૩૫૬	૫	મેરીઅમ સુનીલાલ પ્રિસ્તી	૩૫૬
૨૬	દેબી આશા પ્રિમ્ની	૩૫૩	૬	નર્મદાગૌરી કુલચંદ બાસ	૩૫૦
૨૭	ખાણી મુગજી પ્રિમ્ની	૩૪૭	૭	કેસરી જીજ્ઞાભાઈ પ્રિમ્ની	૩૩૬
૨૮	રેવા હરીચંદ પ્રિસ્તી	૩૪૬	૮	જનુ મીંગલાલ પ્રિસ્તી	૩૩૫
૨૯	શાંતિ દુધા પ્રિસ્તી	૩૪૧	૯	કમળી તળસીદાસ પ્રિમ્ની.	૩૩૫
૩૦	સત્યવતી મુસા પ્રિસ્તી	૩૩૮	૧૦	ગંગાબેન મયુગલાલ વાવરાળા	૩૨૯
૩૦	રૂક્મ મોતીલાલ પ્રિસ્તી	૩૩૮			
૩૨	મંજુલા માધવ પ્રિસ્તી	૩૩૬			

પુસ્તકનું નામ	કર્તાનું નામ	છાપખાનાનું નામ	કિંમત	શાંતે માટે મંજૂરી આપવામાં આવી ? પનામ=અનામના પુસ્તક નથી રૂ. આ. પા. લાયજેરી=લાયજેરીના પુસ્તકનથી રિમાર્ક
પ્રશિષ્ણ દસન્દ	મોસવી સેવદ મુસ્તાફ અલી	દાદલ પ્રદાઅત, પંજાબ, લાહોર	૦-૧૨-૦	પનામ
ફકરમ એ વીરાન	સેવદ રાહત મુસેન બી. એલ. એલ.	કપૂર આર્ટ પ્રેસ, લાહોર	૧-૦-૦-૦	એલન
જકેરાશીયા	ખીલદ્રીઝ બેગમ	દાદલ પ્રદાઅત, પંજાબ, લાહોર	૧-૧૨-૦	એલન

તા. ૧૬ મી જુલાઈ ૧૯૨૬ } સને ૧૯૨૬-૨૭ નો
મુખર્દી, પત્ર નંબર ૩૫૭૮

સહી (અંગ્રેજીમાં) x x x
બી. ડી. ના એલ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર
અને
મુખર્દી-ઉદું સ્દલ છુક કમિટિના
પ્રેસિડેન્ટ વતી

નોંધવો છે

અત્રીથી પાંચ વર્ષના બાળકો માટે એક અનુભવી ટ્રાયુએટ સ્નાતક અથવા સીનીયર સિસિટા કે શિક્ષક. મૅન્ડ્રીસેરી
શિક્ષણ પદતિથી માહીતગાર અને ગુજરાતીનું સારું જ્ઞાન ધરાવનારને પસંદ કરવામાં આવશે.
પ્રમાણપત્ર સહિત રજૂ કરવા અથવા લખા:-

શ્રી. ચન્દલાદેવી અંબાલાલ સારાભાઈ-ટીટોર, અમદાવાદ.

શિક્ષકો માટે.

અમારા કરખાનામાં પદાર્થ પાઠના ઉપયોગી સાધનો જેવાં કે વોલ્ટરપેપર, બ્રહ્માત્રેસ, આર્કીમીડીઝનાં સાધનો, કુવારા, સૂર્યમાળા ઋતુભેદ, ચંદ્રની ક્ષયવૃદ્ધિ, પૃથ્વીના ગોળા, આકાશકેરીવાળાને સ્ફૂલો માટે ચોટા નકશા, આગડું, ઉન, ચુતર, રેશમ, હાથીદાંત, વગેરેની બનાવટનાં ખોદ, સંમહસ્થાનનાં વગેરે ધણી જાતનાં સાહિત્યો, મોન્ટેસોરિ, કિન્ડર-ગાર્ટન, સ્કેલિટ, કસરત કવાયત્તનાં સાધનો ને ફરનીયર તથા અંગ્રેજી શાળાઓ માટે સાધન-સામગ્રીનાં પ્રકારનાં એપેરટસ બનાવી વેચીએ બીએ. લિસ્ટ મંગાવો. સરનામું:— કારિલાલ જીવનદાસ પટેલ શિક્ષણ સાહિત્ય કાર્યલય, દહેગામ (અમદાવાદ).

૨૧. શ. આત્મારામ ત્રાતીરામ દીવાનજી કૃત
(પાઠ્ય પુસ્તક તરીકે મંજુર)

પ્રાથમિક ભૂગોળવિદ્યા.

ચોથા ધોરણ માટે.

આ ભૂગોળમાં દરેક જિલ્લાના નકશાઓ આપવામાં આવેલા છે તેમાં રહેલે સંકેતો વગેરે પણ બતાવી છે. આઠ નકશા તથા ખીર્ત સુદર ચિત્રો આપવામાં આવ્યાં છે. કિંમત ૦-૪-૬.

(કન્યા) ભૂગોળવિદ્યા-ભાગ પહેલો.

પ્રાથમિક કન્યાશાળાના નવા ધોરણને અનુસરી આ પુસ્તક લખવામાં આવ્યું છે. ગુજરાત, મુખ્ય ધ્વાકો તથા દિશુસ્થાનના નકશા તેમજ ખીર્ત ૨૧ ચિત્રો આપવામાં આવ્યાં છે. કિંમત ૦-૪-૦.

સોલ એજન્ટ મેજાસે કરસનદાસ નારણદાસ એન્ડ સન્સ,
લુકસેલ્સ, નાણાવટ, સુરત.

નોંધ એ છે.

ખાનગી જાહેરખબરો.

જાલ માટે વાંચો છેલ્લા પૃષ્ઠા પરની જાહેરખબર.

કિંમત રૂા ૦-૮-૦

ગુજરાતના ઇતિહાસમાંથી

સહેલી વાર્તાઓ

(સચિત્ર)

કર્તા—પ્રાણલાલ કીરપારાગ દેસાઈ

પ્રસ્તાવના

પ્રખ્યાત પુસ્તકપ્રેમાયક મેકમિલન અને કંપની તરફથી યજ્ઞેલી સૂચનાપત્રથી આ પુસ્તક સખવામાં આવ્યું છે. આ પુસ્તકની યોજના કન્યાશાળાઓના નવા અભ્યાસક્રમ હક્ષમાં ગમી કરવામાં આવી છે. કન્યાશાળાઓના નવા અભ્યાસક્રમમાં ગુજરાતનો ઇતિહાસ યોગ્ય, પાચમા અને છઠ્ઠા—એમ ત્રણે ધોરણમાં ગમવામાં આવ્યો છે. ધણે ભાગે ગુજરાતી કન્યાશાળાઓમાં રાં ૧૦ ૧૦ રમણભાષકૃત ‘ગુજરાતનો ઇતિહાસ’ ચતાવવામાં આવે છે. તથા ધોરણોને માટે એ પુસ્તક અને ધણું દુક લાગવાથી આ પુસ્તક એ કદક વધારે વિસ્તારથી લખ્યું છે. વાર્તાઓ બાળકોને આનંદ પડે એવી રસિક બનાવવા બનતો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે.

આ પુસ્તક સખવામાં ‘રાસમાળા’ તથા ગોવિંદભાષકૃત ‘ગુજરાતનો ઇતિહાસ’ એ બે પુસ્તકોની મદદ મે લીધી છે. તેથી એ પુસ્તકોના કર્તાઓ તથા પ્રસિદ્ધ કરનાર ગુજરાત વર્તીકયુગર સોસાધગીનો હું આભારી છુ.

પેનસિયથી ઉતાવળમાં ખરાગ અક્ષરે લખાએના મકરણોની પોતાના મુદર અક્ષરોથી ડાપખાનામાં મોકલવા લાયક નકલ કરી આપવાને માટે અમદાવાદ મ્યુનિસિપાલિટિની બદની શાળાના સિદ્ધક મ ગાનાધ ગીધરલાસેનો પથુ હું આભારી છુ.

Easy Stories from the History of Gujarat By Pranalal K. Desai, As. 8

પ્રસિદ્ધ કર્તા—મેકમિલન અને કંપની લિમિટેડ,
લોન્ડન રોડ, મુબઈ.

લેખનકળા કોપિખુકો

લેખક { ગુજરાતી અને ગાળખોય નબરમા } ૪૮
કાગળ { દરેક નબરની કિંમત બઢી આના } પાના

કેળવણી ખાતાના મે. ડિરેક્ટર સાહેબે મુખર્ષ ધ્યાનની ગુજરાતી નિશાળોમાં ચલાવવાને મંજુર કરી છે.

૨૫૦ અને તે ઉપરાંત કોપિ ખરીદનારને સેક્ટે ૨૫ ટકા કમિશન આપવામા આવશે પેકિંગ અને રેલ્વે ખર્ચ પણ આપવામા આવશે, ૫૫ પોસ્ટ મારફતનું કે રેલ્વેનથી આગળનું ખર્ચ આપવામા આવશે નહિ

કોપીઓ સાથે બીજા પુસ્તકો મંગાવનારને સેક્ટે એમ ટકા તકસાર્થ લઈ મોકલી આપવા ગોઠવણ રાખી છે મળવાનું ઠેકાણું—

મુખર્ષ-ડાહ્યાલાલ જગજીવન એન્ડ સન્સ
ડાહ્યાલાલ આતાના મહિંગ સામે નં. ૩૬૭,
અમદાવાદ-શ્રી ખડાચતા બુઢીપો-રીચીરોડ,

ગોધરા, એમ વકીલ બ્રધર્સની ઢપની ઓફ બમ્બર

દરકત શિક્ષક કોપિખુકો

કોપિનીપહેલ કાઢનાર અમો હીએ, બીજાઓએ પઢી ન લ કીધી છે. ગુજરાતી અને ગાળખોય આઠ નબરમા તૈયાર છે

કેળવણીખાતાના મે. ડિરેક્ટર સાહેબે મુખર્ષ ધ્યાનની દરેક ગુજરાતી નિશાળમાં ચલાવવાને મંજુર કરી છે.

દરેક નબરની કિંમત બઢી આના રાખી છે

૨૫૦ તથા તેથી વધુ કોપિ ખરીદનારને સેક્ટે (૧૫) ટકા કમિશન ઉપરાંત પેકિંગ અને રેલ્વે ખર્ચ આપવામા આવશે ૧૦૦૦ કોપી સેશે તે ખર્ચ સાથે (૨૦) ટકા મળશે પણ પોસ્ટ મારફતનું કે રેલ્વેનથી આગળનું ખર્ચ આપવામા આવશે નહિ દરમન શિક્ષક કોપી બુકોની સ્ટીલ પેને દરેક નબરને બધ બેસતી ૧ થી ૮ નબરની, દરેક બોક્સમા એકજ ભાતની દા ૬ કિમત ૩ ગાળ નહી [લાવ માવ નથી]

મળવાનું ઠેકાણું - આદરજી કાવસજી માસ્તર

ઠે. નં. ૨૮-૩૦ ધોખીતલાવ-મુખર્ષ.

૧ સરસ દેશીનામાની પદ્ધતિ-ટેકરટ છુક, આ ૩૩ મી ૦-૫-૦, ૨. સરસ ગુજરાતી બાસ વ્યાકરણ-લાઇ છુક, ધણે ટેકાણે ટેકરટ, આ ૨૮મી, ૦-૫-૦, ૩ સરસ વ્યુત્પત્તિ જ્ઞાન પ્રકાશ (૫-૬-૭ ની ચોપડીના પાઠવાર સમ્બોના કોષસહિત) લા પ્રા છુક, સુરેલી આ ૩ ૭ ૦-૮-૦, નંદુ સરસ સુખગણિત (જાળવર્ગયો ધો. ૫ સુધી એકજ છુકમા) ધણે ટેકાણે ટેકરટ, આ ૧૫ મી, ૦ ૩-૦; ૫ ગુજરાત પ્રાંતની ભૂગોળવિદ્યા આ ૧૫મી ૦-૧-૬ સુખ્ય જોજન્ટ અમદાવાદ.
 ટે પાનકોર નામે એમ. બી સાહની ક ની ધ ઈ
 પ્રમથ દ દરમથ દ ગાહ, ગોઠળના માછ કે, એ, ઇ, યુ, કપડવંજ.

બહેરખખર.

શિક્ષકો તેમજ શિષ્ય વર્ગમા પ્રિય યદ્ય પડેલા પ્રશ્નોરૂપે જાળોપયોગી સરળ સુદિજ્ઞાનનાં પુસ્તકો

સુદિજ્ઞાન ધો.	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭
કિંમત	૦-૨-૦	૦-૧-૦	૦-૩-૦	૦-૧-૦	૦-૪-૦	૦-૪-૦	૦-૫-૧
પ્રશ્નો-ભગતખડનો સગળ ઇતિહાસ ધો.	૫	૬					
	૦-૩-૦	૦-૪-૦	કમીશન ૩૩ ટકા સુખ્ય.				

વાચનમાગાના પાઠ તથા કવિતાના અર્થ કમીશન ટકા ૫૦ સુખ્ય—
 ધો. ૩ ૪ ૫ ૬ આ ઉપરાંત ધોરણવાર નેગિ પશુ અમેએ
 ૦-૪-૦ ૦-૪-૦ ૦-૬-૦ ૦ ૮-૦ પ્રમદ કરી છે કમીશન ભરપૂર આ ૧-
 વામા આવશે

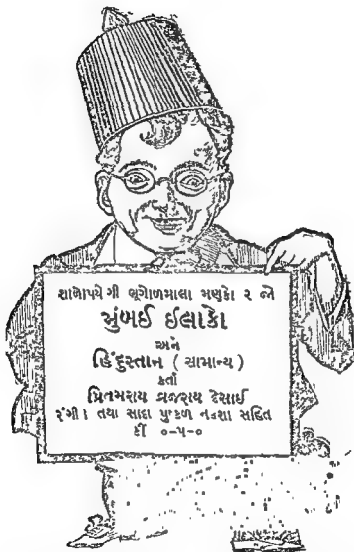
લખો-મણિલાલ મૂળજીભાઈ ઉપાધ્યાય છુકસેલર મું પેટનાદ

સ્કૂલોમાં ચાલતી તમામ ટેકરટછુકોપર આ વર્ષે
 વધુ કમીશન આપવા માંડ્યું છે.

મોહ સચિત્ર ડિન્ડરગાર્ડન-(તમામ બક્ષીસોના નમૂનાને સંપૂર્ણ સમજુતી સાથે) પાક પૂઠુ કિ ર ૩-૦-૦ વી પી જુદુ

છુકસેલર રણછોડલાલ મોતીલાલ શાહ.

ચીચીરોડ-અમદાવાદ.

શાભાપયે ગી જૂગોળમાલા મણકો ૨ બે
મુંબઈ ઈલાકો
 અને
હિંદુસ્તાન (સામાન્ય)
 કર્તા
મિતમરાય પ્રજ્ઞરાય દેસાઈ
 રંગી ૧ તથા સાદા પુસ્તક નવશા સહિત
 દી ૦-૫-૦

જૂગોળના નમૂના જાણીતા બુકસેલરોને ત્યાંથી જોવા મળશે.
 અમારી દુકાને સ્ટોકોને લગતી તમામ જાતની બુકો, કોપીઓ, પ્રેમી
 બુકો, નકશા રોશનરી વગેરે હોદ્દાવત ભાવથી મળશે. એક વખત કામ
 પાડી ખાતરી કરવા મહેરખાતરી કરશોજી.
 ધી ગુજરાત ઓરીએન્ડલ બુકરીપો.
 રીગીરો—અમદાવાદ.

સ્ત્રી ઉપયોગી પુસ્તકોનું લીસ્ટ.

અમરચરિત્ર ભાગ ૧-	
૨-૩-૪ ...	૧૬-૦
સરસ્વતીચંદ્ર ભાગ ૧-૨-	
૩-૪ ...	૧૨-૧૨
સતીધર્મ પતિસેવા ભા. ૧-૨	
	૫-૮
પતિવ્રતા સતીઓ	
(સચિત્ર) ...	૩-૮
પદ્માન્ત પોથી અથવા પાકેશાસ્ત્ર	
(વિશ્વદેવીઅન) ...	૩-૦
વેતરવા તથા સ્ત્રીવાની કળા	૨-૦
શુદ્ધશુ કળા ભાગ ૨ નો	
તથા ૩ નો	૫-૦
ગ્રાસીની રાણી ..	૩-૦
ગુજરાતની જુની વાર્તા..	૩-૦
પૃથુરાજ ચીઠાણુ અને	
આદ્યરક્ષા ..	૩-૦
સ્ત્રીમંડળ ભા ૧-૨ .	૭-૦
સ્ત્રીદત્ત ગીતા ...	૧-૮
સ્ત્રી હિત ઇતિક ...	૪-૦
અનિત્ય વિનોદ .	૨-૮
કુસુમાનલી ...	૧-૧૨
અરેબીયન નાઇટસ ..	૧૦-૦
કરજુથેતો ...	૨-૮
નરનગ ગા ભા ૧-૨ ..	૪-૦
મણી અને મોડન ..	૨-૮
વર્મોની વિવિધ વાર્તા	
(સચિત્ર) ..	૨-૦
કા-૫ માધુર્ય ...	૨-૮
૫ સીકરજી ...	૨-૦

નીલમ મણેક ભા ૧ થી ૮	૧૨-૦
મેઘદૂત ...	૩-૦
હિન્દુસ્તાનની તીર્થ યાત્રા.	૭-૦
ભાર્તદેવી નાટક (સચિત્ર).	૨-૮
કૈલાસ માન સરોવર ...	૨-૮
મધુ રાણી . .	૩-૮
પ્રમાદધનની પ્રજ્વતા	
(સચિત્ર) ...	૪-૮
નીલમ માણેકની સંતતિ	
ભાગ ૧ થી ૮ ...	૪-૮
અકર્ત્તી દમીર ...	૩-૮
વિશ્વ મોહિની ભાગ	
૧ થી ૮ .	૧૬-૦
ભારત લોકકથા ભાગ	
૧ થી ૧૦ ..	૧૮-૦
વીગ અને વીરપૂજા ...	૩-૮
વિવિધ સુખાભાસ .	૩-૦
લીખ ચારન ભાગ ૧-૨.	૬-૦
વહેમી વનિતા ...	૨-૮
મોહનત કે મુશીન	
(સચિત્ર) ...	૫-૦
કક્ષાપીનો કેકારાન ...	૪-૦
શ્રીમતિ વિજયા ...	૩-૦
મણીકાન્તા કાવ્યમાધા ...	૩-૦
મોતીગૌરી ...	૨-૮
સતી ત્રિવેણી ...	૧-૮
કુ ખીનો દિવાસો ભાગ	
૧ થી ૮ ...	૬-૦
મુશીસ્તાનનું શલ ...	૫-૦

એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની,

જુહાપુર, પશ્ચિમ, એન્ડ કમીશન એજન્ટ્સ,
કાલગાદેવી રોડ, મુંબઈ.

સૂચના

૧. આ માસિકમા છપાતા અન્ય લેખકના લેખ સાથે અમારે મળતાપણું હોતું જોઈએ એમ વાચકોએ માનવું નહિ.

૨. આ પત્ર સંબંધી લખાણ મિતેજરે, ગુજરાત શાળાપત્ર, અમદાવાદ એ સિરનામે કરવું. છાપવા માટેનું લખાણ કાગળની એકજ આણુએ ચોકસું અક્ષરે લખવું. છાપવા ચોગ્ય લાગશે તો તે છપાશે; નહિ પસંદ કરેલા લેખ તેમજ ચર્ચાપત્રો પાછા મોકલવામાં આવશે નહિ.

૩. લેખકને ઉત્તેજન-વિષયો લખી મોકલનારની પૈસા લેવાની ખુશી હશે તો પ્રથમથીજ ખજાર આપ્યાથી દર છાપેશે પાને ચોગ્યતા પ્રમાણે રૂ. ૧) સુધી આપવામાં આવશે. ચર્ચાપત્ર માટે કંઈ પણ આપવામાં આવશે નહિ.

૪. લલાલમ—વરસ એકનો રૂ. ૧-૮-૦ (ટપાલ ખર્ચ સાથે) અગાઉથી વિદ્યાર્થીઓ માટે ૦-૧૨-૦; છુટક અંકના રૂ. ૦-૨-૬; (ટપાલ ખર્ચ જુદું).

શાળાપત્રનું વરસ જાન્યુઆરથી ડિસેમ્બર સુધી ચલુવામાં આવે છે; માટે વરસની વચમાં જે આદક ખંધ થતા માંગતા હશે અથવા નવા થવા માંગતા હશે, તેમની પાસેથી જેટલા અંકો તેમને મળ્યા હશે તેટલાનીજ છુટક અંક લેજે કિંમત લેવામાં આવશે.

૫. મનિઆર્કર-કુષનપર ગામ કે શહેરનું ઠેકાણું સ્પષ્ટ લખવું. તેમજ ત્યાં એકથી વધારે નિશાળો હોય તો નિશાળનો નંબર તથા શાળા-પત્ર ઓફિસ તરફથી અપાએલાં સરનામાનાં લેખક ઉપરનો નંબર પણ લખવો.

૬. જાહેરખબરના દર—

મુદત	એકપાન	અડધુપાન	પા પાન.
આખું વર્ષ	રૂ. ૧૦૦)	રૂ. ૬૦)	રૂ. ૪૦)
૭ માસ	રૂ. ૬૦)	રૂ. ૪૦)	રૂ. ૩૦)
ત્રણ માસ	રૂ. ૪૦)	રૂ. ૩૦)	રૂ. ૨૦)
એક માસ	રૂ. ૨૦)	રૂ. ૧૫)	રૂ. ૧૦)

ખાસ નોંધ:—નાણાં અગાઉથીજ લેવામાં આવશે.

આ પત્ર સાથે કોઈ પણ હેડીંગીલ વહેંચવામાં આવશે નહિ.

૭. શાળાપત્રમાં આપેલી ખાનગી જાહેરખબરોમાં જણાવેલી ચોખ્ખી ડીઓ ખાતાએ મંજૂર કરેલીજ હોય એમ હમેશ હોતું નથી; માટે દરેકને મંજૂર કરેલી ચોખ્ખી જાણવી નહિ.

શ્રાવણ માસમાં અવગ્ર્ય નીકળી જશે સુધી રૂ. ૧૨૫૦ ૮૩૫ કેમી લેવાશે.
પરંતુ હવે પછી તૈયાર થયાની ખબર અપાશેથી જ મંગાવજો.

તુલસીકૃત રામાયણ

ઉત્તમ મુદ્રાની બાંધાતર, સર્વ કોઈ વાંચી શકે તે માટે દોહા-ચોપાઇના
પદ્ય અક્ષરે ગુજરાતી અને ગોટા, વગીઆદે પેપર પર છપાવ્યા અને
મોટે ભાગે નવા એવો ૩૫ ૪૦ સુદર-બોધપ્રદ ચિત્રો, સુદર
છપાઈ, સ્વદેશી કાગળ, સ્વદેશી સાહી, સ્વદેશી કપડું, શુભારે
૧૩૦૦ પૃષ્ઠ, ૬૫૫x૧૦૦નું કદ તથા પાકા પૂર્ણ સાથેમાત્ર
રા ૬) રેશમી પૃષ્ઠ ૬૫, પશુચરિત્ર સુધી ૭૫૫ કેમી

દરેક ચિત્રમાના દરેક માણસ-પ્રાણી-ગાડ-પાન સર્વને જુદા ચિત્ર
માનીને કોઈધારે, તે ચિત્રમંખ્યા જમીને સડે ૫૦૦૦ પદ્ય લખી શકે !

આ ખાતાની આ રામાયણ નીકળી બહુતા બીજા પદ્ય બે નથુ તુલસીકૃત
રામાયણોએ સરસી બનવા તબ્દી લીધી છે, માટે તે પદ્ય આની સાથે જરૂર
સરખાવી જોજો, અને છપાઈ, સફાઈ, બધાઈ, અક્ષર, બાંધાતર, ચિત્રો,
કાગળ વગેરે જેમા વધુ ઠીક જણાય તેજ લેશો દેવતાક વેચનાર
તો એવા કે ઉતરતી વસ્તુમા કમીશન વધુ હોય તો તો,
તેનેજ બહુજ વખાણો, માટે તેથી જુદા પડુ નહિ

શાંતિપર્વ-મહાભારતનું

ઉત્તમ નવું બાંધાતર, પૃષ્ઠ ૮૦૦ થી ૮૦૦, કદ ઇંચ ૬૫x૧૦. સ્વદેશી
કાગળ, સુદર છપાઈ, બોધપ્રદ ચિત્રો તથા પાકા પૂર્ણ સાથે
શ્રાવણમા નીકળી બનતા સુધી રા ૫) માત્ર અપાશે.

મહાભારતનાં ગ્રાહકોને:-

કુવં સાત ગ્રંથો પૈની બાદિ અને સમાપ્ત, તથા ઉપલ્લ સાતિપર્વ એ બંને
ગ્રંથ બંધોઈ તૈયાર થતાજ ખબર અપાશે અને ત્યારેજ તે મંગાવવા
ખાસ સૂચના — શ્રાવણ આખરેજ ઉપના કોઈ પદ્ય પુસ્તક માટે લખવું,
તેની સાથે ક્યા પ્રવાસ જરૂરખજા વાંચીને લખ્યું છે તે પદ્ય લખવું.

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય { અમદાવાદ
અને મુંબઈ

પ્રસ્તક ૬૫]

[અંક ૯

Gujarat School Paper

ગુજરાત શાળાપત્ર

સપ્ટેમ્બર, સને ૧૯૨૬.

કેળવણીખાતાના હુકમથી

તાંત્રી અને પ્રકાશક (બા-યુઆરિ ૧૯૨૪ થી)

કૃષ્ણલાલ સુરજરામ વઘીલ, MEd, IES

એલ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, ઉત્તર ભાગ, અમદાવાદ.

(સર્વ હક સ્વાધીન રાખ્યા છે)

ધી " હાયમટ ન્યુબિલી " પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં

પરીખ દેવીદાસ છાનવાણે છાપ્યું

સલાપોમ નેડ-અમદાવાદ

ગુજરાત શાળાપત્ર

પુસ્તક ૬૫] સપ્ટેમ્બર, સને ૧૯૭૬. [અંક ૯

શાળાવ્યવસ્થા

મુખ્યની સેકન્ડરી ટ્રેનિંગ કોલેજના રિન્સિપલ મિ. દ્વિનએ "શાળાવ્યવસ્થા" (School Discipline) મંમધી તૈયાર કરેલી નોંધ, જેને નામના મુખ્ય સરકારે કેળવણી ખાતાના તા. ૨૦ મી એપ્રિલ ૧૯૨૬ના સરકારી ઠરાવ નં. ૩૪૯૮ના અનુસંધાન (પરિશિષ્ટ) તરીકે બંધાવી આપી પ્રગટ કરી છે, તે પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકવર્ગને પણ ઉપયોગી નીવડશે એમ ધારી તેનો અક્ષર અનુવાદ નીચે આપીયું -

શાળાવ્યવસ્થા

૩. બંધિએ પોતાની 'ક્રતામરમ મેનેજમેન્ટ' યાને 'વર્ગ-વ્યવસ્થા' નામના પુસ્તકમાં કહ્યું છે કે 'સૌથી મારી વ્યવસ્થાવાળી શાળા-ઓમાં વ્યવસ્થાનો અભાવજ તેમનું એક વિશિષ્ટ લક્ષણ છે એમ કહેવામાં દેખીતો વિરોધ છે " પરંતુ "વ્યવસ્થા"નો સત્ત્વ અર્થ આપણે જે બરાબર સ્પષ્ટ રીતે સમજીશું તો એવો દેખીતો વિરોધ પણ દૂર થશે શાળામાં વિદ્યાર્થીની 'સ્વ-વ્યવસ્થા કે 'આત્મગંધર્મ' અને શિક્ષકે વિદ્યાર્થી માટે યોજાવી 'વ્યવસ્થા' કે 'દોર' મા 'કાણુ-એ બેઠા વ-એના અર્થમાં જે બેઠા રહ્યા છે તે નીમરી જઈશું ત્યારેજ શાળાઓની વ્યવસ્થા સબધી ચચા ઘણીવાર સદિગ્ધ અર્થવાણી કે ગુચવાડવાણી નીવડે છે 'વ્યવસ્થા'માં 'કાણુ કે દામ'નું ચચન છે પણ તે આ-તર મા બાહ્ય પ્રકારનો-એમ બેમાથી

એક દોઈ શકે અને તે બેમાંથી કયા પ્રકારનો દાખ મમજવાનો છે તે ધોરણુજ અમુક શાળાની યા વ્યક્તિની બાબતમાં ખરી મહત્ત્વની બાબત છે. જે શાળામાં બહારના દાખ યા અધિકારીના હુકમો પ્રત્યે આત્મીયતા થવાથી નહિ પણ આન્તર ગર્ભિથીજ યા ચારિત્ર્યના ઉચ્ચ આદર્શ માટેની નિષ્ઠાથી વ્યવસ્થા જળવાયથી હોય છે તે શાળા ઉત્તમ વ્યવસ્થાવાળી શાળા કહેવાય છે. જગત ઉમ સ્વરૂપના નિયમોની ભૂમિકા દોઈ ઉચ્ચ તૈયારીની અપેક્ષા રાખે છે એવી દલીલ આગળ ધરી દાખ-બહારના કાણુ-પર જુના સમય-માં શાળાઓમાં ધણા ભાગે ખાસ ભાર મુકવામાં આવતો. હાલમાં એ મંબંધી વિચારોમાં ભારે અને ઉલટી જતનો ફેરફાર થવા લાગ્યો છે. હાલના શિક્ષકના શબ્દકોશમાં 'દાખ' અને 'વ્યવસ્થા' એ બે શબ્દોને બદલે 'સ્વતંત્રતા' અને 'ફ્રીટ' ને સ્થાન મળ્યું છે. અર્વાચીન શિક્ષણશાસ્ત્રીઓમાંના ધણાખરા એવોજ મત ધરાવે છે કે દાખવાળા વાતાવરણમાં મુકાએલા બાળકના વ્યક્તિત્વનો વિકાસ સંભવતોજ નથી. સ્વતંત્રતાથી ખરે વિકસ્ય અર્થ સૂચક શબ્દ 'નિયંત્રણ' છે; અને એ નિયંત્રણ પણ બાળકના વ્યક્તિત્વના વિકાસ અર્થે 'સ્વતંત્રતા' કે 'ફ્રીટ'ના જોડેલોજ ખપતો છે. એક તરફ બાળકને સ્વતંત્રતા કે ફ્રીટ કેટલા પ્રમાણમાં મળી શકે અને બીજી તરફથી તેના પર નિયંત્રણ કેટલે અંશે મૂકવું જરૂરનું છે એ બે બાબતમાંથી શું સાઈ તે નક્કી કરવામાં જે શિક્ષકને મુશ્કેલી ઉભી થાય તેણે ઉભયમાંથી વચ્ચે માર્ગ સ્વીકારવો. તેણે યાદ રાખવું જોઈએ કે જ્યાં સુધી બાળકને બહારની દુનિયા ખગ જગત જોડે પરિચય થતો નથી, ત્યાં સુધી તેના સંપૂર્ણ વિકાસ થઈ શકવો કઠિન છે. જગતને તેની પરનું નિયંત્રણુજ તેને ઉત્તેજન આપવા સમર્થ છે. શિક્ષકે બાળક પર નિયંત્રણ એવી રીતે મૂકવું કે જેથી તેના હક તે વિસરી ન જાય. બાળકો પોતાની જાતને નિયમમાં રાખતાં શીખે તે કામ શિક્ષક તેમ કરતા શીખવે તેના કરતા વધારે કઠણ છે તો પણ પહેલું કામ જે વધારે કઠિન છે અને જેમાં ધૈર્ય, યુક્તિ અને સારા સ્વભાવની વધારે જરૂર પડે છે તે કામ શિક્ષકે કરવું જોઈએ. તેણે તો બાળકને પોતપોતાની જાતને કાણુમાં રાખતા ચોક્કસ રીતે શિખવવું જોઈએ.

સારી વ્યવસ્થાવાળી શાળાનું વિશિષ્ટ કે આવશ્યક લક્ષણુ તેની 'સારી ખ્યાતિ'-'ચારિત્ર્ય'-'સદ્વર્તન'—એજ છે. સદ્વર્તનની વ્યાખ્યા આપવી કઠિન છે. પણ તે જ્યાં હોય છે ત્યાં તેની આપણને પ્રતીતિ પણ આપોઆપ છે. અમુક વ્યક્તિ કે સંસ્થાને તે એક એવો સૂક્ષ્મ ગુણ છે કે

જેના આધારે સુધારણા અને ઉદ્ધાર (culture) રૂપે થાય છે. ચારિત્ર્ય વાળા માણસનું મન નજીવી, કે નીચ જામનાથી મુક્ત હોય છે, તે દંભ, અસત્ય, અન્યાય, અને અપ્રમાણિકપણને ધિક્કારે છે. શાળાનું સર્વનન તેના અમુક વિભાગના ખાસ ગુણથી અંકાય નથી પણ તેના શિક્ષકો ને વિદ્યાર્થીઓ-અધ્યાનો-તેના બંધારણમાં દિસે છે; તે સર્વે વ્યક્તિઓજ તેને રમે છે.

માનસશાસ્ત્રના કેટલાક સિદ્ધાંતો

ઉત્તમ વ્યવસ્થાવાળી શાળાનું વર્ણન કરતાં પહેલાં, શાળાની વ્યવસ્થા સાથે સંબંધ ધરાવના થોડાક માનસશાસ્ત્રના મિદ્ધાંતો વિશે આપણે પ્રથમ વિચાર કરીએ.

(૧) બાળક સ્વતંત્રતાવાળી વ્યક્તિ છે—અને બાળકના સ્વતંત્રતા માન આપવું ઘટે છે. બાળકને પણ તેના દરેક તેમજ જવાબદારીઓ છે.

(૨) બાળક ઉર્મિ કે પ્રેરણાવાળું પ્રાણી છે—સધળા પ્રેરણાઓ અમુક વખતે પોતપોતાની રીતે ઉપયોગી થઈ પડે છે. કેટલીકનો વિકાસ કરવો પડે છે ત્યારે બીજી કેટલીકને દામી દેવાની જરૂર છે. દાખલા તરીકે, તેની સમૂહમાં રહેવાની પ્રેરણા, જિજ્ઞાસા કે રમવાની પ્રેરણાઓને કેળવણીના ક્ષેત્રમાં પ્રબળ વિકાસ કરવો જોઈએ બાળકના ઉત્પાદને દાખી દેશે નહિ.

(૩) બાળક આવેશને વશ વ્યક્તિ છે—બાળકનો આવેશ કે જુરસો ધણી વખતે તેની કાર્મ પ્રેરણાને આધારિત હોય છે. તેની જુરસાની શક્તિને કાર્મ ઇષ્ટ માર્ગે સામાન્ય રીતે ઉપયોગ કરી લેવો જોઈએ. શિક્ષકનું એક કાર્ય તો બાળકની પ્રેરણાઓને ઉચ્ચ સ્તરની બનાવવાનું છે, અર્થાત્ તે પ્રેરણાઓની શક્તિને કાર્મ બીજી દિશામાં વાળવી. જે બાળકો સૌથી વધારે અપજ હોય છે તે ધણીવાર ધણા મદદમાર નીવડે છે.

(૪) બાળક કંઈપણનું પ્રાણી છે—શિક્ષકે ‘અસત્ય’ અને ‘કંઈપણ’ વચ્ચેના ભેદ જણાવે. જોઈએ તેણે અસત્યની સામે ચોક્કસ વિરોધ જનાવે. જોઈએ, પણ કંઈપણને ઓળખી લઈને તેને ઉત્તેજન આપવું.

(૫) બાળક સૂચનાનું પ્રાણી છે—શિક્ષકની અસર પ્રત્યક્ષ કરતા પરોક્ષ રૂપની વધારે હોય છે. “વાણી કરતા કાર્યો વધારે વખણાય છે.” “કાર્ય” કરતા પણ વધુ કે જે વધારે અસરકારક અને છે. સૌન્દર્ય, સૌજન્ય, સત્ય અને પ્રેમને અનુભવે ઉચ્ચ સ્તરની જનાવે તેજ સારી સૂચનાઓ

કહેવાય છે શિક્ષક જે શબ્દો બોલે છે, જે કાર્ય કરે છે તેમા ગુપ્ત રહેવી સૂચનાનો બરાબર અભ્યાસ કરવો ઘટે છે દાખલા તરીકે તેણે નિરાશ થએના બાળકોને એકાદ પ્રસંગે એમ સૂચન કરવું કે ‘કામ (કર્મ) ખરેખર કઠિન નથી અમુક કોયડો કઠિન છે પણ વર્ગના ગગ્ગ ઉપરાતનો નથી’ એમ બીજા પ્રસંગે સૂચની પ્રધાસને ઉત્તેજન આપવું તેણે તો પરિસ્થિતિનો વિચાર કરી તે મુજબ વર્તવું ખોટું કામ કરવું સ્વાભાવિક છે એવું કદાપિ સૂચવવું નહિ બાળક હમેશા ‘સ્વાભાવિક માર્ગજ’ અદ્યુ કરે છે

હવે આપણે સારી વ્યવસ્થા વાળી શાળાનું વર્ણન કરીશું

(૧) મકાન અને સામાન વગેરે.

શાળાના મકાનની વ્યવસ્થા ઉપર સારી અસર થાય છે એ કહેવું જરૂરનું નથી તેમજ સારી વ્યવસ્થા માટે શાળાના મકાન આરોગ્ય જાળવનારા જોઈએ એમ કહેવાની પણ જરૂર રહેતી નથી શાળામા વર્ગોમા બહુ છોકરાની ગીદગી લીધે તેમજ પુરતી હવાની આવજાની કે ઉગસની ખામીને પરિણામે બાળકોના આરોગ્યને હરકત પહોંચે છે એટલુંજ નહિ પણ અન્યવસ્થા અને આલમ્બમા તે કારણબૂન નીવડે છે કુદરત પોતાના હકે છોડી દેતી નથી અને એ હકે કોઈ કારણથી છીનવી લેવાય ત્યારે તે તેની સામે થયા વિના રહેતી નથી વળા એક બીજી વધારે અગત્યની તો પણ બાળ્યેજ ધ્યાનમા લેવાતી હોય તેવી બાળત એસવાની ને લખવા ની પાટનીઓનું કદ, અને ઘાટ, વર્ગના ઓરડામા તેની ગોચર, કાચુ-પાગીડ, મેજ અને બારીઓ કમા હોવા જોઈએ તેને લગતી છે વર્ગમા છોકરાને સમુદાયમા બેસાડવા અને પાટલીઓની સખ્યા મુજબ તેમને સરખા બાગે બેસાડવા જોઈએ કાળાપાટીયા માટે બને તેટલી પહોળા જગા રોકવી અને વર્ગમા દરેક બાળક તે પરતું લખાણ જોઈ શકે તેવી જગાએ મૂકવા બારીઓ ગોળી રાખવી અને તેમાથી સૂર્યનો પ્રકાશ સીધા ન આવે તેવી તેમજ વર્ગને ‘કામી બાલુના ઉપના બાગમાથી’ આવે એવા રથજો હોવી જોઈએ સારા ચિત્રા, અને પુષ્પો જે વર્ગના ઓરડાને સૌન્દર્યમય બનાવી દે છે તેની મરત્ય કેટલી છે તે વિશે કંઈક કહેવાની જરૂર છે વર્ગના ઓરડાના દેખાવ માટે બાળકે ગર્વ-ખરો ગર્વ-ધરાવના શીખે, અને તેના સૌન્દર્યમાં વધારો કરવા માટે પુષ્પો લેઈ આવવા માટે તેમને ઉત્તેજન મળે-ઉત્સાહ આવે-તેણે શિક્ષણ તેમને આપવું શાળા તેના એક બાગ હોવો જોઈએ, જે તેની સુદરતા વધારનાર હોય એટલુંજ નહિ પણ સંદિશાનના પાકો શીખવા માટે છે

દોડતા જાય તેવો જોઈએ. બાળને તાજે ને બગબર સ્થિતિમાં સાચવી રાખવાનું કામ બાળકો પોતેજ સંભાળી લે તેવી યોજના કરવી.

(૨) શાળાનો વહીવટ.

શાળાની વ્યવસ્થા ખરાબ હોવાનું એક મુખ્ય કારણ તેનો ખરાબ વહીવટ છે. શાળાનાં બાળકો સ્વભાવે જુની ગરડમા રહી કામ કરવાની વૃત્તિવાળા હોય છે. તેમને દૈનિક કાર્યક્રમ પમંદ હોય છે, દરરોજના કાર્ય-ક્રમમાથી વારંવાર ચતો ફેરફાર તેમને અરુચિકર લાગે છે; હિન્દુસ્તાનમાં તાવ અને એના જેવી બીજી સાધારણ માદગીને લીધે શિક્ષકોની હાજરી નિયમિત ન રહેવાનો વારંવાર સંભવ રહે છે. મુખ્ય શિક્ષકે (હેડમાસ્ટર) શિક્ષકના સમયપત્રકથી ખરાબ વાકેફ રહેવું જોઈએ. અમુક સમયમા ક્યા ક્યા શિક્ષકો વર્ગના કામમા રોકાયા છે અને કોણ છુટા છે તેની યાદી હેડમાસ્ટર પોતાની પાસે રાખવી જોઈએ. જેથી જે કાર્મ શિક્ષક ગેર-હાજર હોય તો તેને બદલે બીજાને તેના કામની સુપરત જલદીથી કરી શકાય. શાળા ખરાબ નિયમિત રીતે ચાલે છે કે કેમ તેની ખાતરી કરવા માટે તેણે દરરોજ-દિવસમા ગમે ત્યારે-એકવાર આખી શાળામા ફરી તપાસી ખાતરી કરવી જોઈએ. તે સિવાય, તેમણે દરેક વર્ગમા કામ કેટલે અંશે સાફ ચાલે છે તે બાબતથી વાકેફ થવા માટે વર્ગોમા પ્રમ ગોપાત જવું જોઈએ.

શાળાની વ્યવસ્થા બગડવાનું એક સાધારણ કારણ તો શિક્ષકો પોતે જ અનિયમિતપણાની ખોટી ટેવનો દાખવો રજુ કરે છે તે છે. ઘંટ વાગ્યા પછી ફેટલીક મિનિટો વીત્યાબાદ આજસુ હોય તેમ ડોલ્લા ખાતા ખાતા જો શિક્ષકો પોતાના વર્ગમા જતા હશે તો તેમના વર્ગમા પેદા પછી વર્ગ વ્યવસ્થિત બની જાય-તેમજ તેમના શિક્ષણમાથી ધણું પ્રોત્સાહન મેળવે-એવી આશા રાખવી ફાકટ છે એમ સ્પષ્ટ સમજવું. તે બે પિરિયડોની વચ્ચે બે નાના ઘંટ વગાડવા, બીજો ઘંટ વાગતાની સાથે પાંડ શરૂ થઈ જવા જોઈએ. વખતસર પોતાના વર્ગમા દાખલ થઈ રીતસર કામ શરૂ કરનાર શિક્ષકની સ્પષ્ટતા કંઈક અંશે વિદ્યાર્થીમા પણ આવશે. વર્ગમા મોડા આવનાર વિદ્યાર્થીને ટાડમા સિવાય તેની જગ્યાપર બેસવા દેવા નહિ. જે કાર્મ મોડો આવશે તેણે સુપડીથી અમુક સ્થળે બેસા થઈ રહેવું, અને તેને મોડા ચરાનું કારણ પૂછવામાં આવે અને તે ઉપરથી તેની જગ્યાપર બેસવા જવાની રજા મળે તે પછીજ તેણે પોતાની બેઠકે જવું. જે વિદ્યાર્થીને દરરોજ મોડા ચરાની ટેવ પડી ગયેલી હોય તેના વિશે હેડમાસ્ટરને તપાસ થા જરૂરી અમલ માટે ઉપાયો કરવા હોય તે માટે રિપોર્ટ કરવો.

વિદ્યાર્થીઓના દાખલ થવાનું રજિસ્ટર (પત્રક), દાખરીપત્રકો અને પરીક્ષાનાં પરિણામપત્રકો. સ્વચ્છ અને બુદ્ધ વગરનાં રાખવાં તેમજ દરેક શિક્ષકે પોતે દરરોજ સું સું કામ કર્યું તેની ટુંકી નોંધ પણ લખી રાખવી.

રમતો, સ્વચ્છન્ટી મળ્યો, વિદ્યાદમડ્યો, પુસ્તકાલયો, સંમંદસ્થાનો, પ્રયોગશાળાઓ વગેરે પર દેખરેખ રાખવાની સૂચના સામાન્ય રીતે કેટલાક શિક્ષકોને કરવાની જરૂર રહેશે; પણ તે દરેક કામમાં વિદ્યાર્થીઓની પણ સહાયતા લેવી; અને તે કામની આખી કે થોડી જવાબદારીનો ભોગ્યે પણ તેમને વિદ્યાર્થીઓને શિર નાખવો. આ મંડળો જરાખર કામ કરે છે કે નહિ તેની તપાસ કરતા રહેવાની ફરજ હેડમાસ્તરની છે.

(૩) હેડમાસ્તર:—શાળાની વ્યવસ્થા અને આર્થિક ઉપર હેડમાસ્તરની છાપ કેટલે બધે અંશે અસરકારક નીવડે છે તેનું યથાર્થ વર્ણન કરવું મુશ્કેલ છે. હેડમાસ્તરને શિર ધણી મોટી જવાબદારી રહેલી છે, કારણ કે શાળાનું તન્ત્ર જરાખર શાન્તિથી ચાલી રહ્યું છે કે નહિ તે જોવાનું તેનું કામ છે, એટલુંજ નહિ પણ મમત્ત શાળાએ સ્વીકારવા જેવો એક આશય પણ તેમણે રાખવો જોઈએ. આદર્શ વિનાનો હેડમાસ્તર એટલે કાર્યસિદ્ધિ કે યોગ્યતા વિનાની શાળા. તેટલા માટે શાળાનો અધિકારી આર્થિકવાન અને બુદ્ધિમાન મનુષ્ય હોવો જોઈએ. શિક્ષકવર્ગ તેમજ શિષ્યો સમક્ષ પ્રમાણિકતાવાળા અને ન્યાયી પુરુષ તરીકે માન પડે એવો તે હોવો જોઈએ. સર્વથી વિશેષ તો એ કે તે ખરેખરા અર્થમાં મોટા મનનો, ઉદાર દિલનો હોવો જોઈએ. તરછોડવું કે અપમાન, કરવું સહેજમા ખોટું લગાડવું કે ઇર્ષ્યા કરવી તે બધા દુર્ગુણોથી તેણે મુક્ત રહેવું જોઈએ. તેણે પક્ષાપક્ષી અને વાધા-વચકાથી મુક્ત રહેવું જોઈએ, અને બીજા પ્રત્યે તેમની નાન જાન, ધર્મની માન્યતા કે પૂર્વની વર્તણૂકથી અલગ રહી વર્તવું જોઈએ.

હેડમાસ્તરે પોતાની સત્તા ડહાપણથી વાપરવી; પોતે અમુક હોદ્દા ઉપર છે એમ ન માનતા ન્યાય, જ્ઞાન અને અનુભવને આધારે તેણે અમલ કરવો. શાળાના કાર્યક્રમ પર, અભ્યાસની યોજનામાં શિક્ષણ આપવાની રીતમાં, અને હસ્તાક્ષર, જોડણી, વાણી, વખતસર કામ શરૂ કરવું તે અને નિયમિતપણે વગેરે જેવી નાની સરખી જાગતોમાં પણ ટુકામાં આખી શાળામાં-હેડમાસ્તરની અસર જણાયા વિના રહેતી નથી. તેણે નિશાળમાં સારી બાબતોનેજ સ્થાન આપવું તેમ છતાં શાળાને સર્વોપરિ લાયકતાવાળી બનાવવાની લાલસા અને તે માટે પરીક્ષાના સારા પરિણામની લાલસા વધી પડવાની બીજી એટલી બધી રહે છે કે વિસ્તૃત સ્વરૂપની

વિકસતા અને નૈતિક અને આધ્યાત્મિક ઉપયોગિતાની જરૂરિયાતને તે લાવસા બુલાવી દે છે. અમુક સમયના કામમા ખીજ તદ્દવીન થાય તો હેઠમાસ્તરે પોતે વધારે ઉચ્ચ આદર્શજ માદ રાખવો. પોતાની શાળામાથી કેટલા ‘પાસ’ થયા તેના સવાલો તેણે વરસ આખરે વિચારવાના નથી; પણ શાળાની નીતિનું ધોરણ કેટલું વધુ, નૈતિક ઉન્નતિ કેટલી થઈ જાહેર જુરસો કેટલો વધતો ગયો એ પ્રશ્નો વિચારવાના છે

હેઠમાસ્તર શાળાના ઉચ્ચ ચારિત્ર્યના ધોરણરૂપ છે.

(૪) શિક્ષકવર્ગ.

આદર્શ સૈન્ય તો એજ કહેવાય કે જેમાનો પ્રત્યેક સૈનિક મન્યના નાયકને અભાવે તેની જગાપનું કામ કરી શકે એવી લાયકાત ધરાવતો હોય, તેજ સૂત્ર આદર્શ શાળાને લાગુ પાડી શકાય તેનીજ રીતે હેઠમાસ્તર-મા પણ ધણાખગ ગુણો આવશ્યક છે. તેમાના ધણા વર્ગશિક્ષકમા હોવા જોઈએ વર્ગશિક્ષક દિવસના ધણાખરા કલાકો દરમિયાન મોટા ભાગે પોતાના વિદ્યાર્થી જોડે નિકટ સંબંધમા આવે છે, અને એ સમયમા વર્ગને તેના કામની ખારીક તપાસનો પ્રસંગ મળે છે. આવી ધણીજ દુકા મુદતમા વિદ્યાર્થીઓ તેના ચારિત્ર્ય વિષે અભિપ્રાય બાધી લેતા થશે અને તેની નિષ્ઠા, ન્યાયપરાયણતા, ઉત્સાહ, અને શક્તિ પરત્વે પોતાનો મત તેઓ બાધી લે છે અને સાધારણ રીતે તેમનો મત બહુ જોટો નીવડતો નથી

શિક્ષકના વ્યક્તિત્વ વિષે પૂર્વે ઘણું કહેવામા આવ્યું છે, અને વારંવાર -ઘણુખર-એવી કથની પડી ગઈ છે કે વ્યક્તિત્વનો પ્રભાવ ઈશ્વરદત્ત હોવાથી તેનો વિકાસ કે સુધારોનધારો કવે અશક્ય હોય છે. એ વાત સાચી છે કે ખીજને કાણુમા રાખવાની ખાસ લાયકાત થોડાકજ શિક્ષકમા હોય છે, પણ મનુષ્યમા જે ગુણ વડે તેનું વ્યક્તિત્વ પ્રતીત થયું હોય, તે ગુણની ખીલવણી કરીને કોઈ પણ જાતની ખીજ શક્તિનો વિકાસ જેની રીતે સાધી શકાય છે, તેવી રીતે તેના વ્યક્તિત્વનો વિકાસ પણ સાધી શકાય છે. ઝીક લોકોએ વ્યક્તિત્વની જે સજ્જમા બાખ્યા આપી છે -“બજ અને છટા”-પ્રથમ સજ્જ સ્વત્વના સક્રિય ગુણનું અને ખીજે સજ્જ તેનો અક્રિય ગુણનું લાન કરાવતો.

ઉપરના વિભાગમાના પ્રથમ ભાગમા ઉત્સાહ, શક્તિ, નિશ્ચય, અને દિમતનો સમાવેશ થાય છે અને ખીજ ભાગમા નિષ્ઠા, ધૈર્ય, દિવસોછ-પણું (સહદયતા), શક્તિ અને સારો સ્વભાવ એ ગુણો ગણવાના છે. આ

બધા ગુણો પ્રત્યેક સારા અને નિપુણ શિક્ષકમાં હોવા જોઈએ. જ્યારે ઉત્સાહ અને નિષ્ઠા, મનુષ્યની પોતાની બદાર જણાઈ આવે છે ત્યારે આપણને તેનું સ્વત્વ નજરે પડે છે. જે શિક્ષકો પોતાના કામમાં રસ લેવો માંડી વાળે છે અથવા તે માટે જોને તૈયારી કરવી પડે તેનામાં સામાન્ય રીતે ઝોજસ્ની ચૂનતા હોય છે. આ સંબંધમાં નીચેની સૂચનાઓ શિક્ષકોને ઉપયોગી થશે:—

(૧) સાચા, નિષ્ઠાપુરક, સરલ, સ્વાભાવિક અને પ્રમાણિક થાઓ. દંભ કે ઢોંગ છુપા રહેતા નથી.

(૨) તમારા કાર્યપરંપરા ઉત્સાહી થાઓ; તેમજ તમારા શિષ્યો તરફના વર્તન વખતે પણ પોતાની જાતને જૂઠી જાઓ.

(૩) માયાળુ, દિક્ષસોજવાળા અને શિષ્યો તરફ સતત મૈત્રી કરનાર થાઓ.

(૪) આનંદીવૃત્તિ દર્શાવવા ચત્ર કરો. બહુ લાગણીવાળા થાઓ નહિ. હસતા થીઓ.

(૫) ન્યાયી, અને યુક્તિથી કે સમજણપૂર્વક વર્તનારા થાઓ.

(૬) હઠીલાપણાનો ભાસ પણ ન ચાલ તેવી રીતે નિયમવૃત્તિ પાળો.

આ ઉપર જણાવેલી સૂચનાઓમાં સારી વ્યવસ્થા આપવા સદાપશ્ચાત્ ચાલ એવા થોડાંક નીચે જણાવેલા ગૂંથા પણ ઉમેરી ચકાવ.

(૧) પાઠની તૈયારી કર્યા વિના વર્ગમાં કદાપિ જવું નહિ.

(૨) અમુક કાલમની અંદિને વળગી રહેવું પણ વર્ગમાં પદ્ધતિમાં વારંવાર ફેરફાર કરના રહેવું.

(૩) ધીમા અવાજે બોલવું. ગોટે અવાજે—ઝંચા સ્વરે—જૂઓ પાડી—બોલવાથી વર્ગના વિદ્યાર્થીઓના મનમાં કંટાળો ઉપજશે; અને શિક્ષક પણ થાકી જશે.

(૪) વર્ગના દરેક વિદ્યાર્થી નિશાળમાં હોય ત્યારે તેમજ તેની બદાર પણ તેની સાથે ગાઠ સંબંધમાં આવવું.

(૫) તમે ખરેખરા થાકી ન જાઓ ત્યાં સુધી ટેબલ પર થા ખુરશીપર બેસવું નહિ. પ્લેટફોર્મ—બાજુ—ઉપર જરૂર મિલાય બિમા રહેવું નહિ. વર્ગના વિદ્યાર્થીઓની સમાન બૃમિકા પર બિમા રહેવું.

(૬) બેકગ્રાઉન્ડ માં કોષાવેશમાં શિક્ષા કરવી નહિ.

(૫) શાળા એક કુટુંબ છે.

વ્યવસ્થાનો સૌથી વધારે જે કહિન કાયડો શિક્ષકે હોવાનો છે તે અમુક એક વ્યક્તિના ખોટા વર્તન સંબંધી ઘણી વાર હોતો નથી, પણ આખા વર્ગે ખોટું વર્તન બતાવ્યું હોય તે સંબંધી હોય છે. શિક્ષકને થોડી વારમા ખાતરી થાય છે કે વર્ગમા એક પ્રકારની 'વર્ગચિ-ભાવના' પ્રવર્તી રહેતી હોય છે જે કેટલીક વાર વિચિત્ર સ્વરૂપે દેખાઈ આવે છે. કેટલીક વાર આખા વર્ગમા સૌથી આગળ પડતો ભાગ લેનાર એકાદ વિદ્યાર્થી હોય છે તે આખા વર્ગને પોતાની ઇચ્છાનુસાર દોરી શકે છે, પણ સામાન્ય રીતે એક સામાન્ય આવેગ જે સમગ્રવચો કદિયું છે તેથી તેઓ દોરવાઈ જાય છે, વિદ્યાર્થીનું ટોણું સ્વરૂપ બને છે અને ટોળામા જે વૃત્તિઓ જણાઈ આવે છે તે બધી તેઓ ધારણ કરે છે. અમી બાળકમા ખામ નિયમ એ પાળવો કે તમારે 'મિળજ ખોવો' નહિ. જે શિક્ષક હિતાવળા પગલા ભરે છે તે બહુધા જરૂર ખોટા ભરે છે. જો તે શાંતિથી કામ લેશે તો તોફાનનું મૂળ શોધવામા સહાયતારૂપ નીવડે તેવું કંઈક પણ તેને ધણુખરૂ હાથ લાગશે. વળી, એમ પણ હંમેશા ધારી નજ લેવું કે આ જીવ-મૃત્યુ-ભાવના હરહ મેંશ અવ્યવસ્થાજ બિખી કરે છે. ઉલટું એ ભાવના વિના સારી વ્યવસ્થા પણ સંભવતી નથી. વર્ગને તેના હકની ઝટ સમજ પડી જાય છે પણ તેની જવાબદારીઓ -ફરજો-પણ સમજે એવે માટે તેને દોરવો જોઈએ.

સુકિતવાળો અને સહાનુભૂતિ ધરાવતો શિક્ષક આખા વર્ગને પોતાનો કરી શકે છે વર્ગમાથી જે નાની સૂચનાઓ ઉદ્ભવે તેને કરી રીતે રીકારી લેતી તે અનુભવથી શિખાય છે, પણ જો તે મિત્રભાવવાળો હશે તો વર્ગના વિદ્યાર્થીના મનનું વલણ જાણવાનો કંઈક ઉપાય તેને સૂઝી આવશે આ વખતે પણ તેણે દયા કૃતા તેમના હક લક્ષમા રાખવા, અને વધાગમા સારા સ્વભાવના હક પણ યાદ રાખવા જોઈએ. કોઈ પણ મનુષ્યજાતિના વર્ગ માટે કાયદા તો જોઈએ, પણ શાળાના વર્ગોમા કાયદા જેમ બને તેમ થોડાકજ રાખવા જોઈએ. સદૃશ્ય માટે સદૃશ્યનું માન-ધન્યતા-એ એકજ કાયદો છે, અને શાળા માટે પણ એજ કાયદો છે, એટલે શાળાનું માન-મરતમો. જો શાળા માટે કાયદા કાનુનીની જરૂર હોય તો તેમને પ્રથમ પ્રિફિક્ટ આગળ અને તેમની મારફત મોટા-ઉપલા વર્ગના-વિદ્યાર્થીઓ આગળ મંજૂરી માટે ગળું કરવા એ રીતે જે વિદ્યાર્થીવર્ગ કાયદાને માન અપાવવું જોઈએ એવું

સમજવા માટે સૌથી વધારે સારી સ્થિતિમાં છે તેમની જ દ્વે શાળાના નિયમો-કાયદા કાનુનો-ની નૈતિક શિક્ષા અપાવી શકાય. અગત્યની બાબત એ છે કે તે નિયમો સ્વેચ્છાનુસાર કરવામાં આવ્યા નથી, પણ અપૂર્વ કે આગીવાળા મમાજનું જરૂરી હિત જાળવના પુરતાજ છે એમ જણાવી દેવું જોઈએ. શાળાનો વડીલ અને તન્ન ચલાવવાની જવાબદારી વિદ્યાર્થી ઉપરજ નાખી દેવાના ઘણા રસ્તા છે, જેના કે 'મિક્સડ સિસ્ટમ', 'સ્ટુડન્ટસ કાઉન્સિલ' અને એવી બીજી સંસ્થાઓ વા મંડો; સારી જાતની શાળાઓમાં-જ્યાં વ્યવસ્થા-આત્મસંવય-નો પુરતો વિકાસ થઈ રહ્યો છે, ત્યાં પુષ્કળ સ્વતંત્રતા-ઇટ-આપવામાં આવેલી નજરે પડે છે; અને તેવી શાળાઓમાં શાળાની પ્રતિષ્ઠા સામેની જે કસુરો માટે શિક્ષાનો નિર્ણય કરવામાં આવે છે તે શાળાની પૂર્વોક્ત મસદો તરફથી કરવામાં આવે છે. આથી સ્વતંત્રતાનો દુરુપયોગ થશે એવી બીતિ ગંદે છે, ખાસ કરીને હિન્દુસ્તાન જેના દેશમાં જ્યાં જ્ઞાતિ કે કોમી ભેદ તકરારોનાં નિર્ણયને અસર કરે છે ત્યાં તેવો ભય રહે છે, આવા દેશોમાં આવી હકીકતમાં હેડમાસ્તરે સવળી બાબતો ખ્યાનમાં લઈને 'સ્ટુડન્ટ કોર્ટ' કે 'સ્ટુડન્ટ કાઉન્સિલ'ના નિર્ણયને ગદ કરવાનો હક ખોતાના હાથમાં રાખી લેવો જોઈએ. આમ કરવાના કારણો સમજાવવામાં આવશે. હેડમાસ્તરે કાઉન્સિલના નિર્ણયને આમજથી અમુક સ્વરૂપમાં ઉતારવાનું સમજાવવાની લાઘ્યમાંથી તેમજ ખાસ કરીને કાઉન્સિલના સભ્યોને જાણસત્ કામ કરનાર તરીકે ઉપયોગમાં લેવાની સઘળી લાલચમાંથી મુક્ત રહેવું. તેમ જ્યાં, અમુક બાબતમાં કઈ શિક્ષા વધારે યોગ્ય અને ન્યાયી ગણાશે તે સંબંધી સૂચનાઓ તે તેમની કનેથી મેળવી શકશે. આ રીતે જે પ્રકારની શિક્ષાથી વિદ્યાર્થીને સ્વમાનભંગનું કુ બ થાય અથવા કાયમનો દ્વેષ થાય તેવી શિક્ષાનો ઉપયોગ તે નહિ કરે.

“ વ્યવસ્થાની સહાયક બાબતો. ”

વર્ગમાં વ્યવસ્થા માટે મદદરૂપ થઈ રહે તેવી સુવિધાઓની શોધમાંજ શિક્ષકો હમેશા રહે છે, પણ એટલું તો કહી શકાય કે જે સુવિધા કેળવણીના કામમાં આવતી નથી તે કંઈજ કામની નથી. વ્યવસ્થાની સૌથી સારી સહાયક બાબતો તો એજ છે કે જેનો ઉપયોગ કર્યાથી શિક્ષણનું કાર્ય વધારે સુદ્ધિપૂર્વક ચાલતું થાય અને શાળાનો યોગ્ય 'આત્મભાવ' રચાય, આ કારણથી ઇનામો અને શાળાશીના પ્રમાણપત્રકો, પુસ્તકો વગેરે બક્ષીસ આપવાની પદ્ધતિને ઉત્તેજન ન મળવું જોઈએ. વિદ્યાર્થી

હેતુ અને લક્ષ્ય કેવાં છે તે પર બધી બાબતોનો આધાર રહેશે છે. ઇનામો જીજ્ઞાસુ કિંમતનાં રાખવા અને તેની મોટી કે સારી કિંમતને લીધે તે લાભ તો તેની સામાં ધરવાં નહિ. આપણી શાળામાં શિક્ષણનાં કે રમત માટેનાં, તેમા સૌથી સારું કામ કરી દેખાડવાની કોશીશ કરાવવા માટે લાભ આપવા માટે, કિંમતી ઇનામો આપવાની અયોગ્ય રીતે બધારે તદ્દન ત્યજી દેવામા આવશે ત્યારે આપણી શાળાએને મોટો લાભ થશે એમ મનાશે. માત્ર માટે ખાસ ચંદ્રકો, પત્તા, વાવટા, ધન્યો, વગેરે અયોગ્ય ન ગણાય, ખાસ કરીને એવાં દરજ્જાવાળા કોશીશનાં, નહિ કે અનિશ્ચય રૂપધોનાં, ઇનામ તરીકે તે આપવામાં આવ્યાં હોય. સામાન્ય રીતે રિવાજ મુજબ કરવામાં આવેલા સારા કામ બદલ ઇનામ આપવું જોઈએ નહિ; કારણ કે તેની તો દરેક વિદ્યાર્થી કને આશા રાખવામા આવેજ છે. પણ ચોક્કસ કંઈ પણ વધારાનું જે કરવામાં આવે તે માટે ઇનામની જરૂર છે, કારણ કે તે આપણી આશા કરતા કંઈક વધારે આગળ જાય છે જે ઇનામ આપ્યા વગરને મળી શકે, તેનો લાભ આપો વર્ગ પામે; જે આપ્યા વર્ગમા પ્રત્યેક વ્યક્તિએ કરેલા સારા કામને લીધે મળેલું છે તે ઇનામ મૌધી ઉત્તમ જાતનું ગણાશે. જેમ કે શાળાની બહાર કરેલા આનન્દપર્વટન કે શાળાની અંદર કરેલા મેગાસ્ટો-એ પ્રસંગોમાં સમસ્ત વર્ગે કરેલા મારા કામનો સમાવેશ કરી શકાય આગળ નહિ ગણાવે તે એવી વ્યવસ્થાની કેટલી સલામતતા નીચે મુજબ દુકાણમા લખી શકાશે—

૨. શાળાનાં અને વર્ગનાં આનન્દપર્વટન:—કુદરતના અભ્યાસ માટે અથવા સહેલ કે મનની વિશ્રાન્તિ અર્થે આવા પર્વટનોમા શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓએ છૂટથી ભેગા થવું. આવા પર્વટનની કિંમત ભાગ્યેજ સમજાય છે.

૩. શાળાની રમતો અને કસરતના દાવો.—દરેક શિક્ષકે શાળાની રમતમા રસ લેવો જોઈએ; અને બની શકે તે વખતે ને તે બંધિતમા ભાગ પણ લેવો. વર્ગના ઝોરડામા જેટલું તે નીતિનું શિક્ષણ આપે છે તેટલુંજ તે રમતના સ્થળપર પણ આપી શકે છે.

૪. શાળાનાં કામ —જેવા કે ભાષણોના દિવસો, સારા પ્રતિષ્ઠિત નાગરિકજનોએ આપવાના ભાષણો વગેરે પ્રસંગોએ શાળા માત્રપૂર્વક પોતાનો સંયમ જાળવી રહે એવું તેને શિક્ષણ મળવું જોઈએ

૫. શાળાનાં મંડળો:—મુદ્રિતાનું મંડળ, ઇતિહાસનું મંડળ, પર્વટનમંડળ, નાટ્ય કે અભિનયમંડળ, વાદ્યવાદના મંડળો, કળાના મંડળો,

સાહિત્યના મંડળો. આમાંના જે જે મંડળોની માગણી થતી જાય તે તે મંડળોને તેમની માગણી અનુસાર ચર કરી દેવા તેમના કામ પર દેખરેખ રાખવા માટે એક કે એ શિક્ષકોની નીમણુક કરવી શિક્ષકે મંડળ પર દોર ચનાવવો નહિ પણ દૂર ગંઢી પ્રસંગાવશાત્ જરૂર પડે સહાય આપવા તત્પર રહેવું.

૫. નીતિનું શિક્ષણ — હેડમાસ્તરનું ભાષણ આખી શાળાને દર અઠવાડિયે એક વાર આતુ આપણુ આપવાનું રાખવું શાળાની બધી કળાઓ શીખવાના કામ કરતા નીતિની શિખામણુ સેવાની કળા વધારે કઠિન છે બાળકનો નીતિનિયમનો — 'કાડ' — સમઢ — તૈયાર કરવો, અને ખીજાએ કરેલી નીતિની શિખામણો મનમાં રાખી તેનો અભ્યાસ કરી, મનથી તેની હા ભણી એટલે નીતિના નિયમોના સમઢમાં કરેલી સૂચનાઓનો અમલ થયો એમ ન સમજવું પણ જેના પ્રત્યે તે માન ધરાવવા શીખ્યો છે તેમનામાં જ અગાધપણે તેના ધોરણોનો સ્વીકાર કરી લીધેલો છે તે વડે નીતિ નિયમોનો અમલ થયો ગણાય. નીતિનું શિક્ષણ પ્રત્યક્ષ શિક્ષણથી મળતું નથી પણ સૂચનથી વધારે સારી રીતે મળી શકે છે માટે બધા નીતિના પાઠો માટે સૂત્ર એ હોવું જોઈએ જે “નીતિનો બોધ ન આપો” શિક્ષકનો જીવન પ્રત્યે કેવો ભાવ છે તેનું સમસ્ત અવલોકન કરીને તેમજ તે નીતિપાઠ અંતર્ગત જે વાર્તાઓ કહેતો હોય તેની — તે વાર્તા કહેવાની — રીતિથી — ઢન — શૈલીથી, બાળક સમજી શકશે કે હિ મત, ન્યાય, પ્રમાણિકતા, સત્ય, નિયમિતતા, સમતોનપણું, માત્રા, અને સખાવવ, ધન કરતા વધારે કિંમતી વસ્તુ હોઈ તેમનો પસંદગી કરી સ્વીકાર કરવો ઇષ્ટ છે ભાવ, શ્રાવત ને સદ્ગુણ છે એમ સખોચ્યારથી તેની હાપ બાળકના મનપર તે પાડી શકે તે કરતા વધારે મજબૂત રીતે તે દુર્યોજોનાં ખીજ તે દુર્યોજોનો નામોચ્યાર સામળી તેને હસી કાઢવાથી તેની મજબૂત કરી ઊડાડી દીધાથી બાળકના મનમાં વધારે સર્જીત ચોગી જાય એવું તે કરશે.

ચારિત્ર્યવાન શિક્ષક ક્યન કે વાણી કરતા માત્ર સ્વસૂચન વડે પોતાના સ્વત્વને વધારે સારી રીતે પ્રકટ કરી શકે છે.

૬. સમાજસેવા — ખીજાને સેવાના નાના કૃત્યો કરવાનું બાળકોને પણ શીખવી સમય શાળામાં કરાવેના હસ્ત ઉદ્યોગના નમુનાઓ માનાપ માટે, મિત્રો માટે વા માદા બાળક માટે કરવામાં આવ્યા છે એમ કલ્યાણ કે એવો ઉદ્દેશ પ્રદર્શિત કર્યાથી તે જાતના કામમાં નવો રસ ક્રાપ્ત કરશે. જે

શાળામાં, સુચારક્રમ, ધાતુક્રમ, ધત્યાદિ વધારે આગળ પડતું દસ્તાવેજીય-
નુ કામ થવું હોય ત્યાં ઇસ્પતાવો કે ખીજી ધર્મોદા સંસ્થાઓમાં ઉપ-
યોગમાં લેવાય એવી ધણી ઉપયોગી ચીજો જનાવી શકાય.

૭. શાળાનાં માનનાં બોર્ડઃ—આ પાટીયા કે જે સાધારણ રીતે
લાકડાના બનાવેલા હોય છે જેની ઉપર પ્રસિદ્ધ કે યશસ્વી વિદ્યાર્થીઓ
કે સમતમા નામના મેળવી હોય તેના યુવક વિદ્યાર્થીઓના નામ
હોય છે. તેઓ તેમની કીર્તિનું ખીજું અનુકરણ કરતા શીખે, તે માટે
તેમજ શાળાની ખ્યાતિ-અને સમસ્ત જીવન વિદ્યાર્થીઓની નજર
આગળ ખડું રાખવા માટે ઉપયોગી ગણાય. શાળાની ખ્યાતિ-મેળવણી-
જળવણી-તે વિદ્યાર્થીઓના પોતાનાજ દાયમા હોય છે એવું તેમને
તેના પાટીયા પરથી હરદ મેચ તાજી સમજી શકા કરે છે.

શિક્ષા

આપણે આગળ તપાસી ગયા છીએ કે, સારી વ્યવસ્થાના આધાર
શાળાના વહિવટ ઉપર અને શિક્ષકની અતુરાર્થ અને તેના ચારિત્ર્ય
ઉપર મોટા ભાગે છે. સારી વ્યવસ્થાવાળી શાળાઓમાં વ્યવસ્થાના
નિયમો ન પાળનાના ભારે ગુના ભાગ્યે જોવામાં આવે છે, એ ઉપથી
હકીકતની સાખીતી આપવા ખસ થશે તેટલા માટે કોઈ પણ વિદ્યાર્થીને
જોમા તેની પોતાની કસુર પુરેપુરી ન હોય તેને માટે તેને શિક્ષા કરતા
પહેલાં આપણે કાળજી ભર્યો વિચાર કરવો જરૂરનો છે આ ઉપરથી એમ
સમજવાનું નથી કે, ગુનાને માફ કરવો કે, તેને કમક જ રીતે દરજીબ કરવો
કે, નજીવો ગણી કાઢવો, પણ કહેવાની મતલબ એ છે કે, આપણે તેનું મૂળ
રોધી કાઢવું. શાળાના વર્તન માટે જોમા જવાબદાર છે તેમણે પણ શાળામાંની
અવ્યવસ્થા અને અચોક્ષ્ય વર્તન માટે થોડો દંપકો સ્વીકારવા તૈયાર રહેવું જોઈએ.
એમ છતાં ઉત્તમ રીતે જોમા વહિવટ ચાલે છે તેવી શાળાઓમાં પણ નીતિના
ગંભીર ગુનાઓ પણ થાય છે. અને તેવા ગુના કરનારની સાથે આપણે
ફતેમદીયી કેવી રીતે વર્તવું તેમને યોગ્ય શિક્ષા કેવી રીતે કરવી તે આપણે
જાણવું અત્યવશ છે. તે અસરકારક શિક્ષાનો અર્થ એવો નથી કે, ગુસ્સાના
ખમનાર સમાજની માગણીઓને આપણે તેથી સંતોષીએ છીએ, પણ આપણે
કહેવાનો આશય એવો છે કે આપણે તેથી યુનેશરને સુધારીશું અને એ
ગુનાને ફરી થતો અટકાવીશું શિક્ષા વૈર રૂપે ન થવી જોઈએ પણ સુધારક
સ્વરૂપની જોઈએ, અર્થાત્ તે ગુનાનો ખાસો વાજવા માટે ન હોવી જોઈએ પણ

સુધારક અને નિરોધક હોવી જોઈએ. નીતિની ખામી સૂચવતી હોય તેવી કસ્ટરો કર્મ છે, અને શાળાના નિયમોનો માત્ર જંગ કનારી કસ્ટરો કર્મ છે, તે બે વચ્ચેનો ભેદ જાણવો, એ પણ આગવક છે છુટું બોલવું અને છેતરપટી કરવી એવી કસ્ટરોના કારણની નીતિના વર્તનમાં જોડા રહેલા હોય છે, અને માત્ર શિક્ષા તે સ્વભાવમાં અસંગતકારક દેરફાર કાગે કે કેમ એ શક પડતું છે. શિક્ષકે ખાતરી કરવી જોઈએ કે આવું માનસિક બંધારણ ભયને લઈને કે કોઈ ખીજા આવેશને લઈને ઉત્પન્ન થયું નથી આ આવેશ કે ભીતિ ફર કરવાની તેના હાથની વાત હોય છે એવી ભીતિ કે કોઈ ખીજો આવેશ તેનામાં આવ્યા હોય તેને લઈને નીતિનું આવું મનોરાજ્ય થયું નથી, એ વિશે તેણે પ્રથમ ખાતરી કરી હોવી જોઈએ. ભય અને અસહ્ય ધણીવાર એકઠા માયમ પડે છે. શિક્ષક ધીમેથી કે નરમાશથી અને દિવસોજથી શુનો કરનાર વિદ્યાર્થી પ્રત્યે વાત કરને તો પણ ધણીવાર અદ્ભુત પરિણામ આવશે પાછળથી શિક્ષા કરવાની જરૂર પડશે તો પણ આ અદ્ભુત પરિણામ આશી ધણી વાર શાળાના નિયમોનો જંગ કર્યા બદલ શિક્ષા કરવાનો નિર્ણય 'પ્રિફેક્સ મીટિંગ' કે, 'રુડ-ન્ટસ કાઉન્સિલ'ને મોપસ આવી ખામતમાં નરમાસ એમ કોઈક ધારે પણ સામાન્ય રીતે આવી કાઉન્સિલોને નિર્ણય જોઈએ તે કરતા વધુ સખત રૂપનો પણ નીવડે છે હેડમાસ્ટર કે વર્ગશિક્ષકને સાર પડી ન્યાય-દષ્ટિએ ચૂકવવાની તક મળશે

દરેક જાતની શિક્ષા સામે કોઈક વાધા આણી શકાય છે. કેટલીક શિક્ષાઓ શરીરને ઇજા કરતી હોવાના કાળે તુલ્ય થયુવામાં આવે છે. ખીજી કેટલીક શિક્ષાઓ બાળકના સ્વમાનનો જંગ કરતી હોવાના સમયે અને તેના આત્માના સત્વનો નાશ કરતી હોવાના સમયે તેવી મનાય છે અને ખીજી કેટલીક શિક્ષાઓ વિદ્યાર્થી અને તેના શિક્ષક વચ્ચે (Barrier) અતઃ ઉભું કરે છે એવા કારણે તેની અવગણના કરનામાં આવે છે આ કારણથી આ વિષયને લગતા નિયમો વડી સકાય નહિ એ સ્પષ્ટ છે જો કોઈ પણ સિદ્ધાન્ત નક્કી કાગય તો એકે નિયમો જે અને તેટલા ઓછા હોવા જોઈએ અને તેમને સ્પષ્ટ સ્વરૂપમાં રજુ કરવા. વિદ્યાર્થી કને આપણે શેની આશા રાખીએ છીએ તે વિશે તેમને સંકેતમાં રાખવા નહિ અને જાણી જોઈને કોઈ નિયમનો જંગ કરે તો તેને તે બદલ શિક્ષા કર્યા વિના કદાપિ રહેવું નહિ શિક્ષક નબળાઈ કે બેદરકારી બતાવે તો મુશ્કેલી જરૂર ઉભી થવાનીજ

હિંદુસ્તાનની શાળાઓમાં માયાળુ દેખાવ જે ખરે જોતાં નબળાઈ છે, તેવી વ્યવસ્થા નબળાઈના કરતાં અવ્યવસ્થાનું બીજું કોઈ પણ જમરું મૂળ છે નહિ અર્થાત્ અવ્યવસ્થાનું મોટામાં મોટું મૂળ હિંદની શાળાઓમાં નબળાઈ કે જોતો માયાળુપણનો ડોળ કરવામાં આવે છે તે છે. આવું માયાળુપણું નબળા માણસનો આગ્રમ છે. શિક્ષા કરી એ શિક્ષકે સારામાં સારું માયાળુપણું દેખાડ્યા બરાબર છે. શાળામાં કરવામાં આવતી શિક્ષાના થોડાક પ્રકાર વિશે આપણે સૂચના કરીશું; તે પ્રકાર નીચે પ્રમાણે છે. (૧) ઇપકો. (૨) લજ્જા (૩) લજ્જાનું કામ (છાપોડીકાન) વર્ગમાં રોકાણ. (૪) માર્ક આજી કરવા કે નંબર ઉતારવા (૫) શારીરિક શિક્ષા (૬) શાળામાંથી કાઢી મૂકવું.

(૧). ઇપકો—શિક્ષક પ્રત્યે જે વિદ્યાર્થીને સહલાવ હોય તેને ઇપકો દેવાથી કેટલીકવાર બહુ અસરકારક ઇલાજ રૂપ થઈ પડે છે, કસ્ટરને વખોડો, કસ્ટર કરનારને નહિ, એવો નિયમ રાખવો. કસ્ટર કરનારનું અપમાન કરવું નહિ, અને તેનાં પહેલાના કૃત્યો વિશે ઘણું કહેવું નહિ. ઇપકો બને તેટલા થોડા શબ્દોમાં કહેવો, અને ખલા મરદી છુટકાર ન બનાવવો. તમે તેનાથી નિરાશ થયા છો એમ વિદ્યાર્થીને ખ્યાલ આવવા દો; પણ તે ખરો પસ્તાવો કરે છે, એવાં ચિદ્ર દેખાડે કે તરતજ તેને પાછો તેની જગાએ બેસાડવો.

(૨) લજ્જા કે શરમ—લજ્જા એટલે કરેલી કસ્ટર માટે ખરા દિલનો પશ્ચાતાપ અથવા બીજાની રૂબરૂ પોતે ઉતરી પડ્યો છે, કે પોતાનું માન કમી થયું છે, એવી લાગણી ખરેખરા નીતિના સુધારાનું પહેલું પગથીયું છે. અને તેટલા માટે સઘળા વખતે પશ્ચાતાપનો માર્ગ પકડવો. હલકાપણની શરમ જુદી જુદી અસર કરે છે. તેથી માણસને કેશિય કરવાનું મન થાય છે, બીજી ખાસ જે વિદ્યાર્થીની સાથે તેની સરખામણી કરવામાં આવી હોય તે વિદ્યાર્થીઓનો તેના ઉપર જોઈએ તે કરતાં એટલે ધાર્યો કરતાં વધારે તિરસ્કાર લેને શરૂ. (અમર તેના તરફ દેખાડવામાં આવશે) વર્ગના કોઈ અમુક વિદ્યાર્થી કરતાં આખા વર્ગની સાથે જુલના કરવી વધારે ઘટ છે. જે વિદ્યાર્થીઓના બહુ વળાણ કરવામાં આવે છે તેઓ દબેલાં બેજામમા રહે છે. કસ્ટર કરનારને એટલું સ્પષ્ટ કરવું જોઈએ કે, તેના વર્તનથી આખા વર્ગના સારા નામને કલંક પહોંચે છે. મોડા આવનારને આ રીતની ઘણું બધું સજા કરવી.

(૩) વર્ગમાં રોજણ અને 'ઈમ્પોઝીશન' કે લેખનનું કામ—
 શિક્ષાના પ્રકાર તરીકે રોકાણ અને ઇમ્પોઝીશન સામે ધણી ગભીર
 દલીલો રજુ કરવામાં આવે છે પ્રથમ તો તેની સમજથી એમ સૂચન થાય
 છે કે શાળા એક કેદખાનું છે, જેમાંથી વિદ્યાર્થીએ બને તેવી ઝડપથી
 છુટવું જ નોંધીએ શાળાના પાંચે શિક્ષાના સાધન રૂપે બદનાર્જિતતા
 હાવાથી તેમનું મદત્ત ધરે છે ખાસ કરીને કવિતાની લીગેઓ લખવા
 કહેવું અથવા ગણિતનો દાખલો ગણી કાઢનાનો સાંપીને તે વર્ગમાં
 રોકી રાખવાની સમજ નવારે કરવામાં આવે ત્યારે આ દલીલ ખાસ
 કરીને વાધા રૂપે માની શકાય સૌ, ખસો, લીગેઓ લખવાના
 ઇમ્પોઝીશન તરીકેની અર્થ રહીત વેઠનો ખચાવ કરી શકાય એમ
 નથી શાળામાં રહેનારે આજસુ શાળાનું કામ શાળાના સમય પડી પુરું
 કરી કેવું નોંધીએ એ ધારતું અનગત યાજ્ઞી છે આ બાબતમાં જે કંઈ
 મામ વિદ્યાર્થી કરે તે માટે તેને આનાદી કે લાલ મળવો નોંધીએ, અને
 જે કંઈ માર્ક તેને અપાય તેમાંથી કેસુર માટે થોડાક ટકા બાદ કરવા

નોંધીએ તે કરતા વધારે ધોધાન કરતા વિદ્યાર્થીઓ માટે સંપૂર્ણ નુપકી
 થી તેમને વર્ગમાં રોકી રાખના એ સુધારક ઇનાજ નીવડશે, તેમ જના
 અર્થિ એટલું કહીશું કે ધેધાટ કરતો વર્ગ ધણીવાર ઉઘોગી હોય છે
 સંપૂર્ણ નુપકીથી આજો દિવસ વર્ગના છોકરા કામ કરે એવા દિવસો
 હવે સંભાળ્યે ગયા છે.

શિક્ષા તરીકે રોકી રાખવાની બીજી દલીલો એવી રજુ કરવામાં આવે
 છે કે, તેવી સમજથી વિદ્યાર્થીને શાળાની બહારનું તદુરસ્તીવાળું જીવન
 ભોગવવાની તક તેની કનેથી છીનવી લેવામાં આવે છે, અને શિક્ષકને ધણેજ
 કટાણો આપે એના પ્રમાણની વેગમાં રોકાણ પડે છે તેમજ માટે રોકાણનો
 સમય દરરોજ અડધા કલાકથી વધારે ન રાખવો.

(૪) નંબર ઉતારવા—

નંબર ઉતારવા એ શિક્ષાનો એક અસરકારક પ્રકાર છે તેમાં સદ્-
 વર્તનના માર્ક લઈલેવા, વર્ગમાં નંબર ઉતારવો, વર્ગ કે શાળામાં રમતો રમાતી
 હોય, વાદવિવાદ થતા હોય, લાવણ્યો થતા હોય કે અડોળાની સલાઓ
 ભરાએલી હોય તેમાં વર્ગ કે શાળા તરફથી પ્રતિનિધિ યવાને હ
 છીનવી લેવો કેપ્ટન, પ્રિંક્ટ સેક્રેટરી, માનિટર, ક્લર્કાદિ જાતના
 અધિમાર ઉપરથી ઉતારી પાડવો એ બધા પ્રકારનો સમાવેશ આમાં

કુવામાં આવે છે આ બાબતમાં એટલું કહેવું જોઈએ કે ખોટા વર્તનને માટે, એટલે ખોટા વર્તનની કસુરના બદલામાં સાધારણ પરીક્ષામાં અપાતા માર્ક્સમાં કદાપિ ઘટાડો કરવો નહિ. વર્તનના માર્ક્સમાં કે શિષ્યના વર્તન સંબંધી શિક્ષકના અભિપ્રાયમાં વિદ્યાર્થીના ખોટા વર્તનથી ફેરફાર થવો જોઈએ એવા નિયમ કુવો જોઈએ કે, વિદ્યાર્થીના ખરાબ વર્તનના પત્રકોની અંદર તેના પોતાના પછીના ગ્રાસથી સુધારો થવો જોઈએ તેજ પ્રમાણે જે વિદ્યાર્થીએ માનવું પડે સુમાબધ હોય તે પદ પોતાની મેળે તે પાછું મેળવે એવી તક તેને આપવી જોઈએ મળીર મુના કયા બદલ શિક્ષા તરીકે વિદ્યાર્થીને આનંદપર્યટન, ખાણના કે મનરંજન કરવાના સ્થળોએ જવાની મુલાકાતનો મળતો હક ખોવાવવો.

(૫) શારીરિક શિક્ષા

શારીરિક શિક્ષા સબધી શિક્ષણશાસ્ત્રીઓમાં ઘણું મોટું મતભેદ જોવામાં આવે છે, કેટલાક તેને જુના કાળની સગા માનીને તે સોંપી છેડના હક્કાજ તરીકે સૂચવે છે ત્યારે બીજા કેટલાક ખાસ કરીને નાના બાળકોની બાબતમાં અથવા જે છોકરાનું મૂલ્યશિક્ષણ નીતિની બાબતમાં ખામી જોઈએ છે, તેવા છોકરા પ્રત્યે એવી સગા ચોગ્ધ હક્કાજરૂપ થઈ પડે છે એમ માને છે. પરીક્ષામાં છેતરવા બદલ અથવા પુરા અવિનયના અપરાધ જેવા મળીર નીતિભંગના બદલ શારીરિક શિક્ષા કરવી જોઈએ (તે સિવાય નહિ) હેડમાસ્ટરે આ શિક્ષા જાતે કરવી અથવા તે જે માણસને તે કામ સોંપે તેજ માણસે વર્ગશિક્ષકની રજામાં એવા પ્રકારની શિક્ષા કરવી જોઈએ જે મુનાને માટે વિદ્યાર્થી પુરેપુરો જવાબદાર ન મળી સકાય તે બદલ એટલે કે વર્ગના કામ સાથે પહોંચી વળવાની તેની નાલાયકી અમર નિશાળમાં મોડું આવવું એવી બાબતો માટે આ શિક્ષાનો ઉપયોગ કરવો નહિ શારીરિક શિક્ષા કદાપિ કોઈના આવેશમાં કરવી નહિ પણ શાન્ત અને ન્યાય પુરસ્કર ને કરવી કે જોઈ શિક્ષકમાં અંગત દ્વેષ કે વૈરભાવ છે એવો વિદ્યાર્થીના મનમાં જરા પણ રાક ન રહે. વિદ્યાર્થીને તેથી કાઈ પણ તરેહની શારીરિક ધમ્મ ન થાય તેની સલાહ લેવી જોઈએ. શારીરિક શિક્ષાનો કાયમ તે શિક્ષા કરવાના પ્રસંગને દૂર રાખે છે ઘણી સારી વ્યવસ્થા વાળી શાળાઓમાંની વધુ ખરીબ શારીરિક શિક્ષાની ભાગેજ જરૂર પડે છે હેડ માસ્ટર કે જેને તેવી શિક્ષા કરવાની જરૂર પડે છે તેણે તે તેવી શિક્ષા કરવાની ડેવ પડી જવાની

લાલચમા ન ખેચાઈ જવાની કાળજી રાખવી જોઈએ. ગોપીના ઉપયોગનો ખ્યાલ થઈ રહે, (પણ) તેના દુરુપયોગનો કદાપિ નહિન,

(૬) શાળામાંથી બહિષ્કાર—(કાદી ચૂકવાની સજા) —

શાળાના અધિકારીઓના વ્યવસ્થાના સાધનોનો જ્યારે પુરેપુરો ઉપયોગ કર્યો છતાં પરિણામ સાફ ન નીવડે ત્યારેજ અને જ્યારે એવું નિશ્ચિત થાય કે એનો કરનારની હાજરી શાળાની નીતિને ગંભીર હાનિ કરે તેવી છે, ત્યારેજ આવી શિક્ષાનો ઉપયોગ કરવો. આવી જાનના દાખલા હમેશાં એવું સૂચવે છે કે માનસિક કે નૈતિક ખામીના આ પરિણામ છે. અને અસાધ્ય ગુણ સ્વભાવવાળા છોકરાના માનસિક અંધારણ સબંધી જ્ઞાન ધરાવતા માણસેજ ઘણી વાર તે બાબત હાથપર લેવી જોઈએ કમનસીબે આપણું જ્ઞાન ધરાવતા શિક્ષકોની સખ્યા જુજ હોય છે.

ખાસ દાખલા—

અ. શિક્ષક અને વિદ્યાર્થી વચ્ચે તેમા પણ ખાસ કરીને નાની ઉંમરનો અને ખીનઅનુભવી શિક્ષક અને વિદ્યાર્થીની વચ્ચે તકરાર હોવી થાય તેની હકીકતમા હેડમાસ્તરે કેવી રીતે વર્તવું તે ઘણું કઠણ કામ નીવડે છે તેની લાગણી વર્ગ તરફ હોય અને ઘણી વાર વર્ગે પણ ખરી પણ, ખતે ત્યાં સુધી શિક્ષકનો પક્ષ લેવાની તેની ફરજ છે. સારો માર્ગ એ છે કે તેણે ખુબ પક્ષની હકીકત જુદી જુદી સાબળથી જો તેને એમ ખાતરી થાય કે શિક્ષકનું કહેવું ખરું છે તો તેણે કસ્ટ કરનારને સખત શિક્ષા કરવી, અને જો શિક્ષક રહેજ ડહાપણ કે વિવેકની ખામી વાગે હતો એમ જણાય તો વ્યવસ્થાના ખાસ નિયમોના બગ કર્યો હોય તેમ વર્ગને ઠપકો દેવો અને શિક્ષકને સલાહ કે જરૂર જોઈતો ઠપકો ખાનગીમાં આપવો. વર્ગના દેખતા શિક્ષકને હિતારી પાડવો નહિ તે બાબતમા તેણે ઘણીજ કાળજી રાખવી જોઈએ. શિક્ષકની પ્રતિષ્ઠા જાળવવી, નાની વયના શિક્ષકને વેઠવી પડતી મુશ્કેલીઓ સમજી હેડમાસ્તરે વખતો વખત અગાઉથી કંપી લેવી અને તેવી મુશ્કેલીઓ દૂર કરવાને મદદ આપવી.

(બ) પરીક્ષામા છેતર્યાના અને માર્કની ચોપડીઓમા, સર્ટિફિકેટ વગેરેમા ફેરફાર કર્યો બદલ થી શિક્ષા કરવી તે નક્કી કરવું મુશ્કેલ છે ખાસ કરીને જ્યારે વિદ્યાર્થીના માળખે વિદ્યાર્થી જોડે મળી ગયા હોય છે ત્યારે આ કામ વધારે અઘડું હોય છે આવી બાબતમા વિદ્યાર્થીના માર્ક આજી કરવા અને ફરીથી જૂવડાવે તે એવું સ્વરૂપ સમજાવે એવી

યાદી સાથે નિશાળના બોર્ડ હિપર કસ્ટર કરનારનું નામ નોટિસમાં લખી થોડા દિવસ તેને જાહેરમાં મૂકી રાખવું. માળાપનો જેમા હાય હોય છે તેવા પ્રકારના શુનાઓમાં આવા પ્રકારની સજા અસરકારક નીવડી છે. દંડથી ધણુંખડું બહુ અસરકારક પરિણામ નીપજતું નથી.

(ક) સામાનનું જાણી જોઈને નુકસાન કર્યા બદલ, બધા ખરાબ વર્તન માટે રેપેન્સરે સૂચવેલી સ્વાભાવિક સજા કરવી. નુકસાન કરનાર પાસે નુકસાની લેવી.

(ઢ) શિક્ષક પ્રત્યે અપમાન કે તોછડાઈના દાખવાઓ શિક્ષક તરફ જો વર્ગને માનની લાગણી હશે તો આગ્રેજ બનતા જોવામાં આવે છે.

કેળવણીની ખામીને લીધે તોછડાઈ થતી હોય તો કાળજી અને મુક્તિથી સુધારવાની જરૂર છે. જ્યારે છોકરાઓ ચોક્કસ સ્વરૂપની તોછડાઈ બતાવે ત્યારે શિક્ષકે પરિસ્થિતિ કે સંજોગો પ્રમાણે વર્તવું જોઈએ.

આવી બાબતમાં સુધારણા કરવાનો એક અસરકારક પદ્ધતિ એ છે કે વર્ગના સહાધ્યાયીઓથી શુનો કરનારને છુટો પાડવો અને વર્ગમાં ચાલતા વાચવાના પાઠોમાં બેસવાનો તેનો હક લઈ લેવો.

પોતાની મોટાઈ દેખાડવાની સ્વાભાવિક વૃત્તિ આની તોછડાઈનું ધણું કરીને કારણ હોય છે, અને વિખુટા પાડવાથી તે સુધારી શકાય છે. ધણાજ મોટા શુનાની બાબતમાં શારીરિક શિક્ષા અસરકારક નીવડે.

(દ) આળસુપણ અને નિશ્ચયના ધણા કારણ હોય છે. જ્યારે વર્ગમાંથી ધણાખરા છોકરાઓ આળસ તરફ વશણુ દેખાડે ત્યારે હોય ધણું કરીને શિક્ષકનો પોતાનો હોય છે. તેનું શિક્ષણ જોઈએ તેટલું રસિક હોવું નથી. કેટલીક વખતે ૨૧૨૭ હવાની ખામી તેવું કારણ હોય છે.

આનો પદ્ધતિ સહેલો છે. કોઈ એક છોકરામાં આળસ જણાય તો તેની માંદગી, અનારોગ્ય, ઘરની દુ.ખી સ્થિતિ, છુપો નૈતિક દુર્ગુણ, ખીજ વિચારમાં તેના મનનું ગરકાવ થવું અથવા અશ્લી જોઈને દેખાડેલું દુર્લક્ષ એ સવળા તેનાં કારણ હોય છે. (બધા કે તેમાંનાં કોઈ) ? યુપરી-થી, શાતીથી, શોધ કરીને શિક્ષકે તે માટેના કારણ જોઈ કાઢવાનો પ્રયાસ કરવો જોઈએ ધણા શિક્ષકો આવા શુનાની એકદમ શિક્ષા કરે છે અને એમ નથી વિચારતા કે આવી બાબતોમાં ખાસ દાખલાઓનો અભ્યાસ કરવાથીજ તેઓ બાળકનું મન સમજી શકે છે કેટલીક વખતે છોકરાના

કામનેા રિપોર્ટ તેના માગપને લખી મોકલીને વિદ્યાર્થીને તે કામમા ઉત્સાહ આપી શકે છે

આપણે પૂર્વે વિચારી ગયા કે સારી વ્યવસ્થાના ધણા અંગો છે, તેમાનું પ્રત્યેક જો કે કેટલીકવાર મિનકરકત કામક છતા અગત્યનું નીવડે છે એ સર્વ કારણો પાયારૂપ હોવાથી તેમા કારણ સૌથી વધારે અગત્યના અંગો શાળાનો પદ્ધતિ અને હેઝ માસ્તરની લાયકાત-શક્તિ-એ જ છે તેમજતા નાળાની વ્યવસ્થાનો જોજો અંતે વર્ગ શિક્ષકને શિર રહેશે જો શિક્ષક પોતાના કામ પરત્વે ચિત્ત લગાડશે અને કુતેહમદ થવાનો નિશ્ચય કરશે તો તેની આરભની મુશ્કેલીઓ દૂર થઈ જશે તેણે યાદ રાખવું કે જગતના સૌથી વધારે લાયકાત ધરાવતા શિક્ષકને આરભનો કાળ મુશ્કેલીઓમાજ ગાળવો પડેલો જે કઈ જરૂરનું છે તે હિંમત, સમતોલપણું અને સારા-આનંદી-સ્વભાવ એ છે જેમ જાળક સૂચના મલક્ય કરનાર પ્રાણી છે તેમજ શિક્ષક પણ સૂચનાત્મક પ્રાણી છે ધણા શિક્ષકો વિજયી નહિ નીવડાય એવા ડરથી વર્ગમા દાખલ થતાની પૂર્વેજ હારી ગય છે હું વિજયી થવાની ઇચ્છા ધરાવુ છુ એમ ધણીવાર, કહીને પણ હારે તો “હું વિજયી થઈ શકીશ, એમ તેને કહેવા દો અને શ્રદ્ધાથી તે સૂત્ર માનવા દો જે શિક્ષક માનની અપેક્ષા રાખવો હોય તેણે પ્રથમ પોતાની પ્રત્યે માન દર્શાવવું

પ્રાર્થના.

(રાગ નટકેદાર)

પ્રભુ પ્રમળ જગત જનક છે

વદન કરીએ વાગવાર

નિરાધારના આધાર છે સુખકાર નિગમસાગર

મુખ હજાર, પામે ન પાર, મુણુ અપાર, ગણુતા વાર

અવની અદર, મોહનુ મદિર, શામ છે મુદર આપ ઉદાર

ઉત્તમને જય અરપનાર

પ્રબુ

રાગ નટકેદાર તાલ દ્વિચરો માત્રા ૬.

પ	મ/પ	સ	ની	ધ	મ/	પ	ગ	મ	રી	સ	—	—
પ્ર	ભુ	પ્ર	ખ	ળ	જ	મ	ત	જ	ન	ક	છો	—
				7	.					7		

ગ	મ	રી	ધ	મ/	પ	મ	મ	રી	સ	રી	સ	
વ	ફ	ન	ક	રી	એ	વા	—	૭	વા	—	૨	
			7						7			

ગ	—	ગ	પ	—	ધ	સ	—	સ	સ	—	સ	
નિ	—	રા	ધા	—	૨	ના	—	આ	ધા	—	૨	
			7						7			

ધ	ધ	ની	સ	રી	રી	ની	મ	ધ	પ	મ/	પ	
છો	સુ	ખ	કા	—	૨	નિ	મ	મ	સા	—	૭	
			7						7			

પ	સ	ની	સ	—	સ	પ	ધ	પ	ધ	—	ધ	
મુ	ખ	દ	જા	—	૨	પા	એ	ન	પા	—	૨	
			7						7			

ગ — ગ — ગ ગ ગ રીગ મ/ પ રીગ રી સ નીસ રી ગ રી
 ઝે — પા — વ ન ત મ — — પ ને — ટ્રિ ય ત મ પ્ર ભુ
 7

ગ — ગ મ/પ પ પ પધ — ધ ધની ધ મ/ પ
 રા — ન દીપ ક હ હવે — પ્ર કટા — વી —
 7

ગ — ગ ગગ — ગ રીગ ધ મ/ પગ રી સ નીસ રી ગ રી
 પૂ — હું પ્રગ — જો — પા — — પ ને — ટ્રિ ય ત મ પ્ર ભુ
 7

નમીએ—

ટીપ:— પછીની બધી કહીએ “તાનદીપક હવે પ્રકટાપી,
 પૂર્ણ પ્રગજો પાપને” પ્રમાણે ગાવી.

નોટેશનની સમજુતી

શુદ્ધ સ્વર	}	કોમલ સ્વર	}	તીવ્ર સ્વર	}	અરજસપ્તક	}	તારસપ્તક
નિશાનીનધી		✓		/		/		/

એકમાત્રા =	}	બે માત્રા =	}	ત્રણમાત્રા =	}	ચારમાત્રા =	}	છા માત્રા =
ગમે તે એકસો સ્વર હોય તેની એક માત્રા		સ્વરનીસાથે એક આદી લીટી		સ્વર જોડે બે આદી લીટી		સ્વર જોડે આદી ત્રણ લીટી		સ્વર ઉપર ચૈદા- કારનું ચિહ્ન અ- થવા જોડાબદારનું

તાલ	}	ખાલી તાલ	}	સમ
—		7		—

ખાખાલાલ અમૃતલાલ દવે.
 (સંગીત શિક્ષક પ્ર. રા. ટ્રે. કૉલેજ ફોર મેન—અમદાવાદ).

સરકારી જાહેરખબરો

(૧)

શાળાવ્યવસ્થા

શાળામાં થતી શિક્ષા

મુખર્ષી સરકારનું કેળવણી ખાતું

સરકારી દરાવ. નં. ૩૪૯૯

જાનિરે મુખર્ષી, તા. ૨૦ મી એપ્રિલ, ૧૯૨૬

દરાવ:—“સરકારી શાળાઓ માટેના વ્યવસ્થાના સામાન્ય નિયમોના નિયમ ૪ માંથી ” ૬૩ કરશે અથવા બીજી તરફની ” એટલા શબ્દો કાઢી નાખવાની દરખાસ્ત મંજૂર કરવામાં આવી છે. અને આ લગત યાદી નામદાર મુખર્ષી સરકારના એજેન્ટમાં પ્રકટ કરાય.”

૨. મિ હંમિલની શાળાવ્યવસ્થા વિષેની નોંધ પ્રકટ કરવા સંબંધી ડિરેક્ટરની સૂચનાને પણ બહાવી આપવામાં આવે છે.
૩. એ સંબંધી જરૂરનો સુધારો ડિરેક્ટર ઓફ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શનની સંમતિપૂર્વક અંગ્રેજીમાં અને ગુજરાતીમાં પ્રકટ કરવાની યરવડા પ્રિન્સ પ્રેસના એનેજની વિનંતિ કરી. સિધિમાં સુધારો જાપવા સંબંધી તજનીજ ડિરેક્ટર સિંધના ઠમિઅર મારફત કરી લેશે. સુધારાની કાપલીની અંગ્રેજીમાં જાપેલી હસ નકલો રીતસર સરકારને મોકલી આપવી.”

નામદાર મુખર્ષી સરકારના હકમથી

(ટ્રાન્સક્રિપ્ટ ખાતા)

(અંગ્રેજીમાં સહી) એ. એચ. ડૂકપ

અંડર સેક્રેટરી ટુ ગવર્નમેન્ટ

નિયમ ૪. “કોઈ પણ વિદ્યાર્થીને શાળામાં દાખલ કરવો યા તેને નલાવવો એ વિષે નિર્ણય કરવાનું શાળાના હેડ માસ્તરના અખત્યારમાં રહેશે. શાળાના નિયમોનો ભંગ કરવા બદલ વિદ્યાર્થીને હેડ માસ્તર પોતાની ઇચ્છાનુસાર દંડ કરશે અથવા કોઈ પણ અન્ય પ્રકારની શિક્ષા કરી શકશે.”
આ નિયમમાંથી “દંડ કરશે અથવા કોઈ પણ અન્ય પ્રકારની” એટલા શબ્દો કાઢી નાખી તે નિયમ વાચવો.

(સરકારી યાદી. કેળવણી ખાતુ. નં. ૩૪૯૯. તા. ૨૦-૪-૧૯૨૬.)
(મે. ઉત્તર ભાગના એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબના તા. ૫-૭-૨૬ના નં. ૩૭૬૪ ના આધારે)

(૨)

ઉત્તર ભાગોમાં કોમોની વહેંચણી:—પછાત વર્ગો

મુખર્ધ સરકારનું કેળવણી ખાતું

સરકારી ઠરાવ નં. ૨૫૬૧
જ નિરે મુખર્ધ, ૭ મી જૂન ૧૯૨૬.

તા. ૨૫ મી જૂન ૧૯૨૫ નો સરકારી ઠરાવ ફરી વાચવો.

ઠરાવ:—નામદાર મરકારે વિશેષ વિચારપૂર્વક એવું ફરમાન કર્યું છે કે એકા જિલ્લાના અને અમદાવાદ જિલ્લાના ઉત્તર અને દક્ષિણ હસકોઈ તાલુકાઓમાં વસતા અને બીજી રીતે પોટીદારના નામથી ઓળખાતા લોકોના કણ્ઠની સિવાય ઉત્તર ભાગના બીજા બધા ‘કણ્ઠીઓ’ને અબાદી પછાત કોમને કેળવણીની ખાખતોમાં કોઈ પણ પ્રકારનો લાભ મળે યા આપી શકાય તે માટે તા. ૩૦ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૪ ના સરકારી ઠરાવ નં ૨૫૬૧ ના ૧લા પેરાગ્રાફમાં જણાવેલા વર્ગ (૨) માં ગણી લેવા.

નામદાર મુખર્ધ સરકારના દુકમથી
(ટ્રાન્સક્રીપ્ટ ખાતા)

(અંગ્રેજીમાં સહી) એ. એચ. હુકમ
અંડર સેક્રેટરિ હ. ગવર્નમેન્ટ

તા. ૭ મી જૂન ૧૯૨૬ નો કેળવણી ખાતાનો સરકારી હાવ નં. ૨૫૬૧ ના અનુસંધાનની યાદી:—

સરકારી યાદી

કેળવણી ખાતુ

જન્મિતે મુળર્થ, તા. ૭ મી જૂન ૧૯૨૬.

નં. ૨૫૬૧:~૧૯૨૩ નો-“બાંબે ધી ક્ષેત્ર” (“મુળર્થનો કાપદો જથો”) એ નામથી ઓળખાતા ૧૯૨૩ નો મુળર્થનો પ્રાથમિક કેળવણીનો એકટ (કાપદો) એના ૨૭ મા પ્રકરણની પેટા કલમ નં ૭ મા આપવામાં આવેલી સત્તાની રૂએ નામદાર મુળર્થ સરકારે તા. ૧૦ મી ઓક્ટોબર ૧૯૨૪ ની કેળવણી ખાતા (તરફથી પ્રકટ કરેલી) સરકારી યાદીમાં નીચે પ્રમાણે સુધારો કર્યો છે તે સર્વના જાણવા માટે અત્રે નીચે મુજબ જાહેર કરવામાં આવ્યો છે.

પૂર્વોક્ત યાદીના પરિશિષ્ટ ‘અ’ મા “પછાત”ના મથાળા નીચે:—

(૧) “ખેડા જિલ્લાના તેમજ અમદાવાદ જિલ્લાના ઉત્તર અને દક્ષિણ દસકોઈ તાલુકાઓના ‘લેઉવા કણ્ઠીઓ’ જેઓ ‘પાટીદાર’ નામથી ઓળખાય છે તેમના સિવાયના કણ્ઠી, ” આટલા શબ્દો ‘કનડા’ ની પાછળ ઉમેરવા.

અને (૨) “કુનળી અને કણ્ઠીને બદલે “કુનળી” એમ વાચવું.

નામદાર મુળર્થ સરકાર (દાનસંકટ ખાતા)ના દફતરથી

(અંગ્રેજીમાં સહી) સી. કૃષ્ણ એ. દત્ત

ના. સરકારના સેક્રેટરિ

(ઉત્તર ભાગના એ. એન.યુ.કે.નલ ઇન્સ્ટિટ્યુટ સા. ના ના. ૬ ફી જુલાઈ ૧૯૨૬ ના પત્ર નં ૩૮૭૯ મા કરેલી સચવાનુસાર.)

(૩)

તા. ૩૦-૬-૧૯૨૬ ના દિવસે પુરા થતા ત્રિમાસ દર્શિયાન એ. ડી. પી. આર્થ અને ઇ. આઇ. એન. ડી. એમણે પાઠ્ય પુસ્તક યા ઇનામ તરીકે અથવા લાયજરી માટે મંજૂર કરેલાં પુસ્તકોની યાદી.

પુસ્તકનું નામ	વર્તીનું નામ	પ્રકટ કર્તાનું નામ અને ઠેકાણું	નકલ દીઠ કિંમત રૂ. આ. પા.	મંજૂરી આપવામા આવી ? પાઠ્ય=પાઠ્ય પુસ્તક ઇનામ=ઇનામનું પુસ્તક લાયજરી=લાયજરી માટેનું પુસ્તક	શેરો
૧. ગ્રંથ વિહાર (૧લા આવૃત્તિ)	મિ. કે. એચ. શેકરમિ	મિ. કે. એચ. શેકરમિ ખાડીઆ હોસાઇની ચોળ, અમદાવાદ	૧-૦-૦	લાયજરી	પ્રાથમિક શાળા- ઓ અને ટ્રેનિંગ કોલેજો માટે એજન્ટ-એજન્ટ
૨. સીતા (પ્રવીણ)	મિ. બી. પી. વ્યાસ	મિ. બી. પી. વ્યાસ તંત્રી, "બાજક"	૧-૦-૦	ઇનામ અને લાયજરી	
૩. ત્રિમાસિક પત્ર બાળક	એજન્ટ	ગોધરા એજન્ટ	૨-૦-૦ (વાર્ષિકવ્યાજમ)	લાયજરી	પ્રાથમિક શાળા- ઓ માટે માધ્યમિક શાળાઓ માટે એજન્ટ
૪. પ્રોધક (૧લી આવૃત્તિ)	મિ. સી. ડી. ગોદા	મિ. સી. ડી. ગોદા આલાહ રોડ, સુરત	૦-૩-૦	ઇનામ અને લાયજરી	
૫. શ્રગ્વંતો પ્રાથમિક ઇતિહાસ ભાગ પહેલો (૧લી આવૃત્તિ)	મિ. સી. સી. મહેતા	મિ. સી. સી. મહેતા પીપરીવાળા હાઇ- સ્કૂલ રોડ	૦-૮-૦	પાઠ્ય પુસ્તક તરીકે	

૬ ક્રેડીટ નવનકયાઓ (૧ લી આગતિ)	શ્રીસીએ સુમતીલાલુ-વૈકુંઠ લાલ એપેલો રફીદ મુબર્ક	૨-૦-૦	પનામ અને લાયજેરી	કન્યાઓની પ્રાયમિક અને માધ્યમિક શાળાઓ માટે અને શ્રીઓની ટ્રેનિંગ કોલેજો માટે એજન-એજન
૭ એપીના પદમંથ્રક (૨ જી આગતિ)	શ્રીસીએ મંગળાગૌરીશ્રીસીએ મંગળાગૌરી સી. સેતલવાડ રજી ગોઠળદાસ આલ-મુંબઈ	૩-૦-૦	લાયજેરી	એજન-એજન
૮ મુંદરી વિકાસ (૧ લી. બી. બદ આગતિ)	મિ. પી. બે. બદ મિ. પી. બે. બદ ચિટનીસ દુધ ક્લેક્ટર અમદાવાદ એજન	૦-૮-૦	પનામ અને લાયજેરી	કન્યાઓની પ્રાય- મિક અને માધ્યમિક શાળાઓ માટે જોડકરાઓની પ્રાયમિક અને માધ્યમિક શાળા- ઓ માટે પ્રાયમિક અને માધ્યમિક શાળા- ઓ અને ટ્રેનિંગ કોલેજો માટે એજન-એજન
૯ વિદ્યાર્થી વિભાસ (૧ લી આગતિ)	એજન	૦-૧૨-૦	એજન-એજન	
૧૦ પાટણની પ્રજ્ઞતા (૧૯૧૬ની આગતિ)	મિ. કે. જી. મુનશી રાજરાતી પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ મુંબઈ	૨-૮-૦	એજન-એજન	
૧૧ મુજરાતનો નાય (૧૯૨૪ની આગતિ)	એજન સાહિત્યપ્રકાશક પત્રી વિમિટ-મુંબઈ	૪-૦-૦	એજન-એજન	

૧૨ શાળાધિકાર (૧૯૨૫ની આવૃત્તિ)	ઝોન	ઝોન	૪-૮-૦૦	ઝોન-ઝોન	ઝોન-ઝોન
૧૩ અમર ચરિત્ર ભાગ પહેલો	મિ. બી. વી. રાવળ	મિ. બી. વી. રાવળ	૩-૮-૦૦	લાયઝેરી	ઝોન-ઝોન
૧૪ ઝોન " બીજો	ઝોન	અમદાવાદ	૩-૮-૦૦	ઝોન	ઝોન-ઝોન
૧૫ ઝોન " ત્રીજો	ઝોન	ઝોન	૩-૮-૦૦	ઝોન	ઝોન-ઝોન
૧૬ ઝોન " ચોથો	ઝોન	ઝોન	૩-૮-૦૦	ઝોન	ઝોન-ઝોન
૧૭ બાલકલવન (પુસ્તક ચોથું)	મેથર્સ ચાર. ઝોન. શાહ અને સી. કે. શાહ	બાલકલવન કોર્પોરેશન મુંબઈ	૩-૦-૦-૦	ઝોન	પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શાળાઓ માટે

(મે. ઉત્તર ભાગના ઝોનયુક્તનલ ઇન્સ્પેક્ટર સા. ના તા. ૯ મી જુલાઈ ૧૯૨૬ ના ફક્ત નં. ૪૦૫૨ ના આધારે)

(૪)

મંજુર કરવામાં આવેલાં પુસ્તકો અંગ્રાંધી જાહેરખબર

અનુક્રમ નંબર	પુસ્તકનું નામ	કર્તાનું નામ	મંજુરી સંબંધી વિગત	રિમાર્ક
૧	શુભરાતના ઇતિહાસની સહેલી વાતો (બીજી આવૃત્તિ.)	મિ. વલ્લભશાહ લલિતુ- ભાઈ પટેલ.	પ્રાથમિક શાળાઓ માટે પાઠ્ય પુસ્તક તરીકે મંજુર કરવામાં આવ્યું.	મે. ડિરેક્ટર ઓફ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શનના તા. ૧૯-૭-૧૯૨૬ ના પત્ર નં. એસ-૮૬ (બી)-૬૨-ટી. ની રૂએ ૪૮૮૦ માં કરેલી સૂચનાનુસાર)

(મે. ઉ. તા. ના ઝોનયુક્તનલ ઇન્સ્પેક્ટર સા ના તા. ૨૮ મી જુલાઈ ૧૯૨૬ ના પત્ર નં. ૪૮૮૦ માં કરેલી સૂચનાનુસાર)

(૫)

કિમતમા ઘમડો કરવાની મંજૂરી.

વર્નાક્યુલર રફ-૧ બુક કમિટિએ પોતાની તા ૧૪ મી જુલાઈ ૧૯૨૬ ના રોજ મેળેવી મીટિંગમા પ્રેસિડર એ કે ત્રિવેદી (બરોડા કોલેજ-બરોડા) કૃત ' ત્રિવેદી નાચનમાળા-પ્રાવેશિકા ' નામના

૩ આ પા

૩ આ પા

પુસ્તકનું મૂલ્ય ૦—૧—૪ હતું તે વટાડીને તેને બદલે ૦—૧—૦ કરવાની પગવાનગી આપ્યા સબંધી ઠરાવ પસાર કર્યો છે

ઉપરની હકીકત અન્યકર્તાની તેમજ અન્યની માહિતી માટે અત્રે જાહેર કરવામા આવી છે

(મે ઉત્તર ભાગના એજ્યુકેશનન ઇન્સ્પેક્ટર સા ના તા ૩ જી ઓગસ્ટ ૧૯૨૬ ના પત્ર નં ૫૨૨૮ મા કરેલી સૂચનાપ્રસાર)

(૬)

ટ્રેનિંગ કોલેજની વાર્ષિક પરીક્ષા, સને ૧૯૨૬

અમદાવાદની પ્રેમચંદ રામચંદ ટ્રેનિંગ કોલેજની તેમજ ઉર્દુ ટ્રેનિંગ સ્કૂલની વાર્ષિક પરીક્ષા તા ૮ મી નવેમ્બર ૧૯૨૬ ને મંગળવારે આે તે પછીના દિવસોએ તેજ સ્થળે લેવામા આવશે લિખિત પરીક્ષાનો ટાઈમ સોમવારથી શુક્રવાર સુધી ૧૧-૩૦ થી ૫-૩૦ સુધી અને શુક્રવારે ૮ થી ૧૧ સુધી અને ૨-૩૦ થી ૫-૩૦ સુધી અને શનિવારે ૮ થી ૧૧ સુધીનો રાખવામા આવ્યો છે

ગ્રોનાની પગીયાનો ટાઈમ સોમવારથી શુક્રવાર સુધી ૧૧-૩૦ થી ૪-૩૦ સુધી અને શનિવારે ૮ થી ૧૧ સુધીનો રહેશે

(૭)

કન્યાઓ માટેની (ગુજરાતી) વર્નાક્યુલર ત્રીજી વર્ષ પરીક્ષા.

ઉત્તર ભાગ અને મુખ્ય ભાગ

કન્યાઓ માટેની વર્નાક્યુલર ત્રીજી વર્ષ પરીક્ષા સને ૧૯૨૬ ના નવેમ્બર માસની ૨૮ મી તારીખ ને સોમવારે ઉત્તર ભાગમા તેમજ મુખ્ય ભાગમા નીચેના સ્થળોએ લેવામા આવશે—

સેન્ટર ડે પરીક્ષાના સ્થળાનું નામ. વ. કા. પરીક્ષા. ગિલ્ડનાનું નામ.
ઉત્તરભાગ. (ગુજરાતી તેમજ ઉર્દુ ભાષામાં)

અમદાવાદ.	અમદાવાદ.
ધ ધુકા.	એજન.
નડિઆદ.	ખેડા.
આણંદ.	એજન.
ખોરસદ.	એજન.
ખેડા.	એજન.
ગોધરા.	પંચમહાલ.
ભરૂચ.	ભરૂચ
સુરત.	સુરત.
પારડી.	એજન.

મુખર્ધ ભાગ (માત્ર ગુજરાતી ભાષામાં)

વનિતાવિશ્રામ ટ્રેનિંગ કૉલેજ દ્વારા વીમેન. મુખર્ધ.

ટીપ્સ:—યાણા તેમજ મુખર્ધની આસપાસના પરાના (સબર્બન) ગિલ્ડનાની કન્યાઓએ પરીક્ષા માટે મુખર્ધ સેન્ટરમાં બેસવું

૨. સને ૧૯૨૪ ના જુલાઈની તા. ૧૭ થી નો કેળવણી ખાતાની સરકારી નોટિફિકેશન નં. ૨૬૩૬ જે તા. ૭ થી ઓગસ્ટ, સને ૧૯૨૪ ના મુખર્ધ ગવર્નમેન્ટ ગેઝેટ ભાગ ૧ ના ૧૭૪૩-૧૭૪૬ પાના ઉપર છપાએલો છે તે પ્રમાણે પરીક્ષા લેવામાં આવશે.

૩. દરેક સ્થળે કમિટી પરીક્ષા લેશે. આ સ્થળોની પરીક્ષક કમિટીના પ્રેસિડેન્ટ તરીકે ડેપુટી ઇન્સ્પેક્ટર રહેશે.

૪ ઉમેદવારો જે સ્થળે પરીક્ષામાં બેસવું હોય તે સ્થળની પરીક્ષક કમિટીના પ્રેસિડેન્ટને જાણેલા ફાર્મમાં અરજી મોકલવી. અરજી પ્રેસિડેન્ટને મોકલમાં મોઢી તા. ૩૦ થી ઓક્ટોબર અને ૧૯૨૬ સુધીમાં અથવા તે પહેલાં મળી જવી જોઈએ. એ તારીખ પછી અરજી સ્વીકારાશે નહિ.

૫. પરીક્ષામાં બેસવાની શી લેવામાં આવશે નહિ.

૬. પરીક્ષાનો અવધાસક્રમ, તા. ૩ થી ઓગસ્ટ, સને ૧૯૨૪ ના મુખર્ધ, ગવર્નમેન્ટ ગેઝેટ ભાગ ૧ ના ૧૭૪૩-૧૭૪૬ ઉપર છપાએલો છે.

૭. ઉત્તર ભાગમાં ઉર્દુમાં વ. કા. પરીક્ષા ઉર્દુ ઉમેદવારો માટે ગુજરાતી ઉમેદવારોની સાથે તેજ વખતે તે તે સ્થળોએ લેવામાં આવશે.

(ઉ. ભા. ના. એ. ઇ. ના. દુકમ નં. ૬૫૯૩ તા. ૬-૯-૨૬ ના આધારે) અને (મુખર્ધ ભા. ના. એ. ઇ. ના. દુકમ નં. ૪ એસ. ૫૪૬૯ તા. ૭-૯-૨૬ ના આધારે).

(૮)

કન્યાઓ માટેની વર્નાક્યુલર ફાઇનલ પરીક્ષા.

ઉત્તર ભાગ

૪ સ ૧૮૨૭ ની સાતમા યનારી (કન્યાઓ માટેની) વર્નાક્યુલર
ફાઇનલ પરીક્ષા માટે નીચેના પુસ્તકો મળુર કરવામા આ ના છે

ગુજરાતી ઉમેદવાર માટે.

અ ગદ્ય કન્યા વાચનમાળા (ગર્લ્સ રીડર) પુસ્તક ૩ જા ના સવળા પાઠો
ક ૫૪ કન્યા વાચનમાળા પુસ્તક ૩ જા માથી ૬, ૮, ૧૨, ૨૨, ૨૬,
અને ૩૦ પાઠો

ઉર્દુ ઉમેદવાર માટે

અ ગદ્ય મોલવી સયદ અદમદ અસરફ અસરરી કૃત "સરમાય યે ઉર્દુ"
માથી નીચેના પૃષ્ઠો સિવાયના સવળા પૃષ્ઠના પાઠો
દેવાનગરી નિઃશી પૃષ્ઠ ૧ થી ૧૦
મવાનેહ ઉમરી કે સવાહર પૃષ્ઠ ૭૭ થી ૮૨
મીરીનીઝેશન મા તેહઝીલ પૃષ્ઠ ૮૩ થી ૧૦૨
ઉમીદગી ખુલી પૃષ્ઠ ૧૧૦ થી ૧૨૧
બપા-એ-દવામ કે દરબાર—પૃષ્ઠ ૧૨૧ થી ૧૪૧
રકાત પૃષ્ઠ ૧૪૨ થી ૧૪૮

ક ૫૫ હમ્દ પૃષ્ઠ ૧૪૮
દૌનન ઔર વકન કા મુનાઝીરા પૃષ્ઠ ૧૫૫ થી ૧૫૭
મનાજે-મુનાહા પૃષ્ઠ ૧૫૭ થી ૧૫૮
મુસદ્દીસ પૃષ્ઠ ૧૭૩ થી ૧૭૬
મનઝે ઇકિસાર પૃષ્ઠ ૧૭૬
ખાક-એ-હિદ પૃષ્ઠ ૧૮૬ થી ૧૮૮

ઉ બા ના એ ૪ ની ઑફિસ } કે. એસ વકીલ,
અમદાવાદ, તા ૨૫-૮-૨૬ } એ ૪ ઉત્તર ભાગ
ઉ ભા ના એલ્યુ ૪ મા હ ન ૬૮૬૭ તા ૧૭ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૨૬

સુરત કલાપ્રદર્શન.

ગુજરાતની કલા સ્થગતુ લઈ તેને પાપવાનો ધર્મ ગુજરાતી શિક્ષકોનો નથી એમનો કદી શકાય તેમ નથી. ઈના, અત્યારની મામાન્ય મનોહરિત પત્તી એટલુ સ્થગ સ્થગ શકાય, સ્પષ્ટ છે, કે કલાને કેળવણીના સાધન તરીકેનો ઉપયોગ નહિ જેવોજ થયો છે.

ગુજરાતની કલાસામગ્રી ખુટે તેવી નથી એ મામગ્રી એકરી કરી, તેના ગુણ અવગુણ તપાસવા, અને તેના અભ્યાસ પર ગુજરાતની કલા-પ્રગતિ રચવા, સુરતમા આવતા આંકટોળગની તા ૧૬મીએ ભરાનવાના કલાપ્રદર્શનના કાર્યવાહકોનો શુભ ઉદ્દેશ સ્થમત્ય તેવો છે.

એ સખધીની જરૂરી વિગત સુરત, કલાપ્રદર્શનનીઓશીસ “પીપલ્સ બેન્ક” કલુપીક, સુરતમા મળશે

આશા છે કે કલાગ્રીક ગુજરાતી શિક્ષકો પ્રદર્શનના કાર્યવાહકોના ઉત્તમ ઉમગને અને શુભ ઉદ્દેશને ખતી શકે તેવી ને તેટલી સહાય કરશે.

ગુજરાતે કલા-સામગ્રી એકરી કરવાને પ્રયત્ન શરૂ કર્યો છે. એ પ્રયત્ન વિજખી નીવડે અને ગુજરાતની કલા-સામગ્રીનું કાર્ષક-ગ્રાહકે અપૂર્ણ પલુ-પાહુ દર્શન થાય તો ગુજરાતની કલાના ઉદયના મંગલ સૂચન ઘઈ ગુકમા એતી પ્રદા રોજ આશા છે ગુજરાતને આવી રીતે પોતાની સામગ્રી એકરી કરના દરેક ગુજરાતી શિક્ષક પ્રેરાય

સાહિત્યનો શખગાર તેયાર થાય છે તુરત આહુકના લીસ્ટમાં નામ નોંધાવો.

મહાત્માઓની પ્રસાદી.

સાદી શિખામણુ.

એ નામનું એક સુદર પુસ્તક થોડા રોજમા જહાર પડશે હિમત અગાઉથી રૂ ૨-૦-૦ પાછળથી રૂ. ૩-૦-૦ પોસ્ટેજ જુદુ

મગનલાલ શંકરભાઈ પટેલ, પાટણ—ઉત્તરગુજરાત

કાઠીઆવાડ અને ગુજરાતની વનોદ્યુલર કાર્મનલની પરીક્ષા-
ખચીત પાસ થવા માટે.

૧. દા. ની પરીક્ષાના સવાલ સાથે નીચેનાં પુસ્તકો પરીદોઃ—

૧. દા. ની પરીક્ષાનો ભોગીઓ (ભૂગોળના નકશાઓ સાથે
હિંદનો ઇતિહાસ (જે. વે. કૃત.); સંગ્રેહિત નવી ભૂમિતિનો શિલ્પ
(આકૃતિઓ સાથે); હિંદનું રાજ્યબંધારણ.

આ સિવાય નડિઆદ શહેરના વર્ણન સાથે તાલુકાની ભૂગોળ, જે
નિરક્ષાના વર્ણન, ગુજરાત પ્રાંતની ભૂગોળ (નકશા સાથે) મુખ્યશિલ્પ
ભા. ૨ (ઉમેદજાર્દ નારણજાર્દ કૃત) મંગાવો તેમજ,

ચારિત્રવાન બાળકો બનાવવા માટે (વિશેષ વાચનમાં અગર એકરૂ
રીડિંગ માટે) નીતિવાચનમાળા પુસ્તક ૧-૨-૩-૪ અને બાળરામાયણ
બાળભાગવત (અપાઘ છે) તે મંગાવો.

નિશાળો માટે ! બાળગીચા બનાવવાને સુંદર દેખાવનાં પુસ્તકોડો,
વેલો અને લાકજાથ માટે સુધરેલી કળ મુજબનાં બીજાં મંગાવો; દરેક
બીજાંના પરીક્ષાની જ. ૧ એકની કિ. રૂ. ૦-૪-૦ રાખી છે. અમારું
સૂચિપત્ર તથા ફેલેન્ડર બોડ મંગાવવા માટે આપનું સરનામું લખો; મફત
મોકલવામાં આવશે.

એન લી.

શા. છાયાલાલ રજીસ્ટ્રારશાસ.

સરસ્વતી જીકેડીપો-નમિયાદ.

શુદ્ધિપત્રક.

(પુસ્તક ૬૫ મું. અંક ૭ મો માટે. જુલાઈ સને ૧૯૨૬)

૫૪ ૨૧૧ સરકારી બા. ખ. નં. (૨) પુસ્તકોનો અનુક્રમ નં. ૬૬

અશુદ્ધ.

શુદ્ધ.

'ગુજરાતનો પુલ-બાગને' બદલે 'ગુજરાતનો ફળ બાગ' વાંચવું.

શિક્ષકો માટે.

અમારા ગાંધીનામા પદાર્થ પાઠના ઉપયોગી સાધનો જેવા કે વોટરપંપ, બ્રહ્મચરિત્ર, આર્કીમીડીઝનાં સાધનો, કુવારા, સૂર્યમાળા ઋતુસેધ, ચંદ્રની ક્ષયવૃદ્ધિ, પૃથ્વીના ગોળા, ખગોળકેરીવાળાને રહેલો માટે મોટા નકશા, ચામડું, ઊંચ, સુતર, રેશમ, હાથીદાંત, વગેરેની બનાવટના ખોડ, સંગ્રહસ્થાનનાં વગેરે ધણી જાતના સાહિત્યો, મોન્ટેસોરિ, ક્રિન્ડર-ગાર્ન, મેકાઉટ, કસરત કવાયતનાં સાધનો ને ફરનીયર તથા અંગ્રેજી શાળાઓ માટે સાયન્સનાં તમામ પ્રકારનાં એપેરટસ બનાવી વેચીએ છીએ. લિસ્ટ મંગાવો મરનામું — કાશિલાલ છગનદાસ પટેલ શિક્ષણ સાહિત્ય કાર્યાલય, ઢહિંગામ (અમદાવાદ).

૨૧. ૨૧. આત્માશમ મોતીશમ દીવાનજી કૃત
(પાંચ પુસ્તક તરીકે મળુર)

પ્રાથમિક ભૂગોળવિદ્યા.

ચોથા ધોરણ માટે.

આ ભૂગોળમા દરેક જિલ્લાના નકશાઓ આપવામા આવેલા છે તેમા રહેલે સરકો વગેરે ધણી જાતનાં બતાવી છે આઠ નકશા તથા ખીજાં સુદર ચિત્રો આપવામા આવ્યા છે કિમત ૦-૪-૬.

(કન્યા) ભૂગોળવિદ્યા-ભાગ પહેલો

પ્રાથમિક કન્યાશાળાના નવા ધોરણને અનુસરી આ પુસ્તક લખવામાં આવ્યું છે. ગુજરાત, મુગધંધલાકો તથા હિંદુસ્તાનના નકશા તેમજ ખીજાં ૨૬ ચિત્રો આપવામા આવ્યા છે કિમત ૦-૪-૦.

(કન્યા) ભૂગોળવિદ્યા-ભાગ બીજો

સોલ એજન્ટ મેશર્સ ફરસનદાસ નારણદાસ એન્ડ સન્સ.
શુક્લેશ્વર, નાણાવટ, મુરત.

નોંધ્યે છે.

ખાનગી જાહેરખબરો.

લાવ માટે વાંચો છેલા પૃષ્ઠ પરની જાહેરખબર

પદપાઠ

સંપ્રદ ૧.

સંપ્રદ ૧—કેશવલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવ.

અને ડાહ્યાલાલ પીતાંબરદાસ દેરાસરી, અમદાવાદ.

(મુંબઈ ઇલાકાના કેશવજીખાતાએ પાઠ્ય પુસ્તક તરીકે મંજૂર કરેલું.)

બે બોલ.

આ સંપ્રદમાં પાંચ કવિની કવિતામાંથી ઉતારા આપ્યા છે. પ્રથમ કવિ દલપતરામનો સંપલક્ષ્મીસંવાદ આડકથાઓ મૂકી દેઈ સળંગ ઉતારો છે. પછી સામળભટ્ટની અંગદવિદિમાંથી લંકાના ત્રાસની દંકીકત લીધી છે. તે પછી વલ્લભભટ્ટના કળિકાળના ગરબામાંથી ઐતિહાસિક ભાગ તારવી કાઢીને જાખ્યો છે. ચારબાદ પ્રેમાનંદકૃત ભાગવત સમ્પ્રસંગમાંથી હિરણ્ય-કશિપુના વધનું પ્રકરણ સમજાવ્યું છે. હેવંટ બાલણની રામખાળલીલાનાં પદ મૂક્યાં છે. એ ઉતારા તે તે કવિની કવિતાનું કંઈક જોગપાજુ કરાવશે અને રસજનિ કેળવશે. સંપ્રદ કાષ્ટરૂલના ચોથા ધોરણના વિદ્યાર્થી માટે કરેલો છે.

અભ્યાસ સરળ અને સચોટ થાય તે અર્થે સાધવા સમજૂતી પુરતા ખુલાસાથી આપી છે. વિવેચનમાં કવિની દૃષ્ટિએ કવિતાનો ભાવ અંતરમાં ઉતારવાં ચીવટ રાખી છે. કવચિત્ સાહિત્યના પદ્યધર્મો પરિચય પણ કરાખ્યો છે. તે સાથે પ્રત્યેક ઉતારાની સમજૂતીને અંતે કવિ વિશે મુદ્દાની માહિતી પણ આપી છે.

આપાના સાહિત્યની વારસ હજરતી પ્રજાં છે. એમની માલકીના એ બંદારનો એ હિરસો એમના ઉપબોગ માટે છે. તેનો એ લાભ લેો અને લાયકી મેળવો.

Selections from Gujarati Poetry, Part I. By Rao Bahadur K.H. DHURVA, B.A. and Mr. D.P. DERASARI A.S.5.

Sanctioned as a Text book by the Bombay Educational Department.

પ્રસિદ્ધ શ્રી.—મૈત્રેયીલાલ એન્ડ કંપની લિમિટેડ.

દાર્નખીરાડ,—મુંબઈ.

લેખનકળા કોપિખુકો

સ્લેઝ { ગુજરાતી અને બાળબોધ છ નખરમાં } ૪૮
કોગળ { દરેક નખરની કિમત અઢી આના } પાના

કેળવણી ખાતાના એ. ડિરેક્ટર સાહેબે મુખ્ય ઇલાકાની ગુજરાતી નિશાળોમાં ચલાવવાને મંજૂર કરી છે.

૨૫૦ અને તે ઉપરાંત કોપિ ખરીદનારને એકડે ૨૫ ટકા કમિશન આપવામા આવશે એકિમ અને રેલ્વે ખર્ચ પણ આપવામા આવશે, પણ પોસ્ટ મારફતનું કે સ્ટેશનથી આગળનું ખર્ચ આપવામા આવશે નહિ

કોપીઓ સાથે બીજા પુસ્તકો મગાવનારને એકડે એક ટકા હકસાધ લઈ મોકલી આપવા ગોઠવણુ રાખી છે મળવાનું ઠેકાણું—

મુખ્ય—ડાહ્યાલાલ જગજીવન એન્ડ સન્સ.

કાલકાંદેવી ખાતાના મહિર સામે નં. ૩૬૭.

અમદાવાદ—શ્રી ખડકતા બુકડીયો—રીચીરોડ.

ગાંધી, એમ વકીલ બધસેની કંપની ઓફ બન્સ.

દરકત શિક્ષક કોપિખુકો

કોપિની પહેલ કાઢનાર અમે છીએ. બીજાઓએ પછી નક્કી દીધી છે.

ગુજરાતી અને બાળબોધ આઠ નખરમા નૈવાર છે

કેળવણીખાતાના એ. ડિરેક્ટર સાહેબે મુખ્ય ઇલાકાની દરેક ગુજરાતી નિશાળમાં ચલાવવાને મંજૂર કરી છે.

દરેક નખરની કિમત અઢી આના રાખી છે

૨૫૦ તથા તેથી વધુ કોપિ ખરીદનારને એકડે (૧૫) ટકા કમિશન ઉપરાંત એકિમ અને રેલ્વે ખર્ચ આપવામા આવશે ૧૦૦૦ કોપી લેશે તો ખર્ચ સાથે (૨૦) ટકા મળશે પણ પોસ્ટ મારફતનું કે સ્ટેશનથી આગળનું ખર્ચ આપવામા આવશે નહિ દરકત શિક્ષક કોપી બુકોની સ્ટીલ પેને દરેક નખરને બધ બેસતી ૧ થી ૮ નખરની, દરેક બોક્સમાં એકજ બાતની દા ૬ કિમત ૩ ગાના નક્કી [હાલ માલ નથી]

મળવાનું ઠેકાણું -આદરજી કાવસજી માસ્તર

૧. સરલ દેશીનામાની પદ્ધતિ-ટેકસ્ટ બુક, આ ૩૩ મી ૦-૫-૦; ૨. ગરલ ગુજરાતી બાલ વ્યાકરણ-લાઇ. બુક, ઘણે ઠેકણે ટેકસ્ટ, આ. ૨૯મી, ૦-૫-૦, ૩ સરલ વ્યુત્પત્તિ જ્ઞાન પ્રકાશ (૫-૬-૭ ની ચોપડીના પાયા પર ગળેના કાપસહિત,) લા પ્રા બુક, સુધરેલી આ ૩ ૭. ૦-૮-૦, નવું સરલ મુખગણિત (બાળવર્ગથી ધો. ૫ સુધી એકજ બુકમા) ઘણે ઠેકણે ટેકસ્ટ, આ. ૧૫ મી, ૦-૩-૦; ૫ ગુજરાત પ્રાંતની ભૂગોળવિદ્યા આ. ૧૫મી ૦-૨-૬ મુખ્ય એજન્ટ અમદાવાદ.

ટે પાનકોઝ નાકે એસ. બી. શાહની કંપની ઇ. ઈ. પ્રમથદ કરમથદ શાહ, ગોંડળાના માણ રે. એ. ઈ. સુ. કપડપંજ.

જાહેરખબર.

શિક્ષકો તેમજ શિષ્ય વર્ગમા પ્રિય સર્વપડેલા પ્રમોદપે બાળોપયોગી સરળ

મૃદ્ધિજ્ઞાનનાં પુસ્તકો

સૃષ્ટિતાન. ધો.	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭
કિંમત	૦-૨-૦	૦-૧-૦	૦-૨-૦	૦-૨-૦	૦-૪-૦	૦-૪-૦	૦-૫-૬
પ્રશ્નો - ભરતખડનો સરળ ઇતિહાસ ધો.	૫	૬					
	૦-૩-૦	૦-૪-૦	કમીશન ૩૩ ટકા મુજબ				

વાચનમાળાના પાઠ તથા કવિતાના અર્થ કમીશન ૮૬% ૫૦ મુજબ—

ધો.	૩	૪	૫	૬			
	૦-૪-૦	૦-૪-૦	૦-૬-૦	૦-૮-૦	પ્રમદ કરી છે કમીશન ભરપુર આપવામા આવશે		

લખો - મણિલાલ મૂળજીલાલ વિધાવ્યાય બુકસેલર મું. પેટલાદ

સ્કૂલોમાં ચાલતી તમામ ટેક્સ્ટબુકોપર આ વર્ષ વધુ કમિશન આપવા માંડ્યું છે.

મોટું સચિત્ર કિન્ડરગાર્ટન- (તમામ બક્ષીસોના નમૂનાને સંપૂર્ણ સમજૂતી સાથે) પાકું પૃકું દિ ૩ ૩-૦-૦ ધો. પી જુદું

બુકસેલર રણછોડલાલ મોતીલાલ શાહ.

રીચીરોડ-અમદાવાદ.

ભૂગણનો નમૂનો જાણીતા બુકસેલરોને ત્યાંથી લેવા મળશે.
અમારી દુકાને સુલોને લગતી તમામ જાતની બુકો, કોપીઓ, ટ્રેઇંગ
બુકો, નકશા સ્ટેશનરી વગેરે કીફાયત ભાવથી મળશે. એક વખત કામ
પાળી ખાત્રી કરવા મહેરખાની કરશેજી.

ધી બુજરાત ઓરીએન્ટલ બુકડીપો.

રીઝીરો—અમદાવાદ

તુલસીકૃત રામાયણ

ઉત્તમ યુગરાત્રી બાપાંતર, સર્વ કાઈ વાંચી શકે તે માટે દોઢાં-ત્રોણાક્રિત
પણ અદાર યુગરાત્રી અને મોટા, વળી વ્યારેખર પર છપાયલાં અને
મોટે ભાગે નવાં એવાં કુલ ૪૦-સુંદર-મોઢપ્રદ ચિત્રો, સુંદર
છપાઈ, સ્વદેશી કાગળ, સ્વદેશી શાહી, સ્વદેશી કપડું, શુભાર
૧૩૦૦ પૃષ્ઠ, ૬૧૧x૧૦૦નું કદ તથા પાંખાં પૃષ્ઠાં સાથેમાત્ર
૨૧.૬) રેશમી પૃષ્ઠ ૬૧; પણ કારતક સુધી ૦૧૧ કમી.
દરેક ચિત્રમનીં દરેક મોથુસ-પ્રાણી-ઝાડ-પાન સર્વને જૂઠાં ચિત્ર
માનીને કાઈ ધારે; તેા ચિત્રસંખ્યા જસોને સાટે ૫૦૦૦ પણ સખી શકે
આ ખાતાની આ રામાયણ નીકળી જણનાં બીજા પણ એ તથા તુલસીકૃત
રામાયણોએ સસ્તી બનવા તરંદી લીધી છે; માટે તે પણ આની સાથે જરૂર
સરખાવી જોજો; અને છપાઈ, સંદર્ષ, બંધાઈ, અદાર, બાપાંતર, ચિત્રો,
કાગળ વગેરે જેમાં તથુ ઠીક જણાય તેજ લેશો. કેટલાક વેચનાર
તેા એવા કે ઉતરતી વસ્તુમાં કમીચન તથુ હોય તેા તેા,
તેનેજ બહુજ વંખાણે, માટે તેથી જુલા પડવું નહિ.

શાંતિપર્વ-મહાભારતનું

ઉત્તમ નવું બાપાંતર, ૫૪ ૮૦૦ થી ૯૦૦, કદ લગ્ન ૬૧૧x૧૦. સ્વદેશી
કાગળ, સુંદર છપાઈ, મોઢપ્રદ ચિત્રો તથા પાંખાં પૃષ્ઠાં સાથે
કારતકમાં નીકળી બનતાં સુધી ૨૧. ૫) મળે અપારો.

મહાભારતનાં ગ્રાહકોને:-

કુલ સાત પ્રથો પૈકી આદિ અને સત્તાપરં, તથા ઉપર શાંતિપર્વ એ બને
શ્રેય જંધાઈ તૈયાર ચર્ચાજ બજાર અપારો અને ત્યારેજ તે મંગાવવા
આસિ સૂચના:-આસો આખરેજ ઉપમા મોઈ પણ પુસ્તક માટે સખતું
તેની સાથે કયા પત્રમાં જાહેરખબર વાંચીને સખતું છે તે પણ સખતું.

[પુસ્તક ૬૫]

[અંક ૧૦]

Gujarat School Paper

ગુજરાત શાળાપત્ર

ઓક્ટોબર, સને ૧૯૨૬.

દેવવણીખાતાના હુકમથી

તંત્રી અને પ્રકાશક (જન્યુઆરિ ૧૯૨૪ થી)

કૃષ્ણલાલ સુરજરામ વઘીલ, M.Ed., I.E.S.

ઝોનલુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, ઉત્તર ભાગ, અમદાવાદ.

(સર્વ હક સ્વાધીન રાખ્યા છે.)

ધી " હાયર્લેડ જીનિલી " પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં

પરીજ દેવીદાસ છાનવાણે છાપ્યું.

સંલગ્ન. રોડ-અમદાવાદ.

સ્ત્રી ઉપયોગી પુસ્તકોનું લીસ્ટ.

અમરચન્દ્ર ભાગ ૧-	
૨-૩-૪ ...	૧૬-૦૦
સરસ્વતીચંદ્ર ભાગ ૧-૨-	
૩-૪ ...	૧૨-૧૨
મતીધર્મ પતિસેના ભા ૧-૨	
	૫-૮
પતિવ્રતા મતીઓ	
(સચિત્ર) ...	૩-૮
પંડાન્ન પોથી અથવા પાકશાસ્ત્ર	
(વેજીટેરીયન) ...	૩-૦૦
વેતરવાતથા સીવવાની કળા. ૨-૦૦	
ગ્રુથજ્ઞ કળા ભાગ ૨ જો	
તથા ૩ જો	૫-૦૦
ઝાસીની રાણી ...	૩-૦૦
ગુજરાતની જુની વાતો. ૨-૦૦	
પૃથુરાજ ચૌહાણ અને	
આદ્યરહાસ ..	૩-૦૦
સતીમંડળ ભા ૧-૨ ..	૭-૦૦
સ્ત્રીરત્ન ગીતા ...	૧-૮
સ્ત્રી હિત શિક્ષક ..	૪-૦૦
વનિતા વિનોદ .	૨-૮
કુસુમાવરી ...	૧-૧૨
અરેબીયન નાઇટસ ...	૧૦-૦૦
કેન્થુવેનો . . .	૨-૮
નવયગ મા ભા ૧-૨ .	૪-૦૦
મણી અને મોહન .	૨-૮
વર્માની વિવિધ વાર્તા	
(સચિત્ર) .	૦-૦૦
કાવ્ય માધુર્ય ..	૨-૮
પચીકરણ . . .	૨-૦૦

નીલમ માળેક ભા ૧ થી ૮૨૨-૦	
મેઘદૂત ...	૩-૦૦
દિન્દુસ્તાનની તીર્થ યાત્રા. ૭-૦૦	
ભનુદેવી નાટક (સચિત્ર). ૨-૮	
કેન્થાસ માન સરોવર ...	૨-૮
મધુ મણી . . .	૩-૮
પ્રમાદધનની પ્રભુતા	
(સચિત્ર) ...	૪-૮
નીલમ માળેકની મંત્રિ	
ભાગ ૧ થી ૮ ...	૪-૮
અક્ષરનાં દમીર ,	૩-૮
વિશ્વ મોહિની ભાગ	
૧ થી ૮	૧૬-૦૦
ભારત લોકકથા ભાગ	
૧ થી ૧૦ .	૧૮-૦૦
વીર અને વીરપૂજા ..	૩-૮
વિવિધ સુખાભાસ ..	૩-૦૦
લીલમ ચરિત્ર ભાગ ૧-૨	૬-૦૦
વહેમી વનિતા ..	૨-૮
મોહન કે મુશીબત	
(સચિત્ર) .	૫-૦૦
કનાપીનો કેકારાવ .	૪-૦૦
શ્રીમતિ વિજયા ...	૩-૦૦
મણીમંત્ર કાવ્યભાષા ...	૩-૦૦
મોતીગૌરી ..	૨-૮
સતી ત્રિવેણી . . .	૧-૮
કુખીના દિવાસો ભાગ	
૧ થી ૮ ...	૬-૦૦
ગુપ્તિસ્તાનનું ગુપ્ત ...	૫-૦૦

એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ 'કંપની,

ગુરુસેવર્સ, પંચીસર્સ, એન્ડ કમીશન એજન્ટ્સ,
કાલ્યાણેવી રોડ, મુંબઈ.

સૂચના

૧. આ મારિકમા હપાના અ-પ સંખ્યોના સેખ સાથે અમારે મળતાપણું હોવું જોઈએ એમ વાચકોએ ધ્યાનવું નહિ.

૨. આ પત્ર સંખ્યાથી લખાણ 'મનેજર, મુલકાત શાળાપત્ર અમદાવાદ' એ સિદ્ધાન્તે કરવું. હાપવા માટેનું લખાણ કાચગતી એક જ માસુએ ચોખ્ખે અક્ષરે લખવું. હાપવા ચોખ્ખા અક્ષરો તો તે હપાશે; નહિ પસંદ કરેલા સેખ તેમજ અર્થોપદો પાછા આકલવામાં આવશે નહિ.

૩. લેખકને હુત્તેજન-વિષયો લખી મોકલનારની પેસા લેવાની ખુશ દશે તો પ્રથમથીજ ખતર આપ્યાથી દર હાપેએ પાને ચોખ્ખા પ્રમાણે રૂ. ૧ સુધી આપવામાં આવશે. અર્થોપત્ર માટે કંઈ પણ આપવામાં આવશે નહિ.

૪. લવાજમ—વરસ એકતો રૂ. ૧-૮-૦ (દપાલ ખર્ચ સાથે) અમાઉથી વિદ્યાર્થીઓ માટે ૦-૧૨-૦; છુટક અંકના રૂ. ૦-૨-૬; (દપાલ ખર્ચ જુદો)

શાળાપત્રનું વરસ ત્રિ-મુઆરિયી ડિસેમ્બર સુધી મહુવામાં આવે છે; માર્ગ વરસની વચમાં જે આદક બંધ થરા માંમના દશે અથવા નવા મવ માંગતા દશે, તેમની પાસેથી જેટલા અંકો તેમને મળ્યા દશે તેટલાનીજ છુટક અંક સેખે હિમત લેવામાં આવશે.

૫. મનિઓર્ડર-કુપનપર ગ્રામ કે સહેરનું દેકાલું રૂપિય લખવું તેમજ ત્યાં એકથી વધારે નિયાઓ હોય તો નિયાગતો નંબર તથા શાળા પત્ર ઓફિસ તરફથી અપાએલાં સરનામાનાં લેખક હાપરનો નંબર પણ લખવો.

ફ. બાહેરખખરના દર—

સુલત	એકપાન	અડધુપાન	પા પાન.
આખું વર્ષ	રૂ. ૧૦૦)	રૂ. ૬૦)	રૂ. ૪૦)
૭ માસ	રૂ. ૬૦)	રૂ. ૪૦)	રૂ. ૩૦)
ત્રણ માસ	રૂ. ૪૦)	રૂ. ૩૦)	રૂ. ૨૦)
એક માસ	રૂ. ૨૦)	રૂ. ૧૫)	રૂ. ૧૦)

ખાસ નોંધ:—તાબુમાં અગાઉથીજ લેવામાં આવશે.

આ પત્ર સાથે કોઈ પણ હેંડખીલ વહેંચવામાં આવશે નહિ.

૭. શાળાપત્રમાં આપેલી ખાનગી બહેરખખરમાં જથ્થાલેલી ચોપ-દીઓ ખાતાએ મંજુર કરેલીજ હોય એમ તમેશ હોવું નથી; માટે દરકને

ગાળીમાં અવશ્ય નીકળી કારતક સુધી રસા. દહાં કમી લેવાં
રેઉ હવે પછી તૈયાર થયાની અંગર અપાયેલી અંગાવળે

તુલસીકૃત રામાયણ

કેતમ ગુજરાતી બાપાંતર, સર્વ કાઈ વાંચી શકે તે માટે દોરા-ગોપાઈ
પણ અક્ષર ગુજરાતી અને મોટા, વળી આંદ્રપેષર પર છપાયલાં અને
મોટે બાંજે નવાં એવાં કુલ ૪૦ મુંદર-મોપ્રમદ ચિત્રો, મુંદર
છપાઈ, સ્વદેશી કાગળ, સ્વદેશી ચાલી, સ્વદેશી કપડું, સુમારે
૧૩૦૦ પૃષ્ઠ, ૧૧૧×૧૦૦નું કદ તથા પાકાં પૂકાં સાથેમાન
રૂ. ૬) રેશમી પૂકું ૧૧; પણ કારતક સુધી બાં કમી.

દરેક ચિત્રમાંનાં દરેક મોણસ-માણી-ઝાડ-પાન સર્વને જુદા ચિત્ર
માનીને કાઈ ધારે, તે ચિત્રસંખ્યા બસોને સારે ૫૦૦૦ પણ લખી શકે !,
ખાતાની આ રામાયણ નીકળી બહુનાં બીજા પણ જે ત્રણ-તુલસીકૃ
માપણોએ મરતી બંનવા તરફી લીધી છે; માટે તે પણ આની સાથે જરૂર
સરખાવી જોજો; અને છપાઈ, સફાઈ, બંધાઈ, અક્ષર, બાપાંતર, ચિત્રો,
કાગળ વગેરે જેમાં વધુ ઠીક જણાય તેજ લેજો. કેટલાક વેચનાર
તો એવા કે ઉતરતી વસ્તુમાં કમીસન વધુ હોય તે તો,
તેનેજ બહુજ વખાણે, માટે તેથી જુદા પડવું નહિ.

શાંતિપર્વ-મહાભારતનું

તમ નવું બાપાંતર, ૫૪, ૮૦૦ થી ૯૦૦, કદ છૂટ ૧૧૧×૧૦. સ્વદેશી
કાગળ, મુંદર છપાઈ, મોપ્રમદ ચિત્રો તથા પાકાં પૂકાં સાથે
કારતકમાં નીકળી બનતાં સુધી રૂ. ૫) મોજ અપાશે.

મહાભારતનાં ગ્રાહકોને:-

સાત ગ્રંથો જેથી આદિ અને સંભાષર્વ, તથા ઉપધું શાંતિપર્વ એ બંને
કેય બંધાઈ તૈયાર થયાંજ અંગર અપાશે અને ત્યારેજ તે અંગાવવા.
સ સચના:-આસો આખરેજ ઉપધા કાઈ પણ પુસ્તક મોટે લખવું;
ની સાથે કયા પત્રમાં જાહેરખબર વાંચીને લખવું છે તે પણ લખવું.

સ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય { અમદાવાદ અને મુંબઈ

પુસ્તક ૬૫]

[અંક ૧૦]

Gujarat School Paper

ગુજરાત શાળાપત્ર

ઓક્ટોબર, સને ૧૯૨૬.

કેળવણીખાતાના દુકમચી

તાંત્રી અને પ્રકાશક (બાન્યુઆરિ ૧૯૨૪ થી)

કૃષ્ણલાલ સુરજરામ વકીલ, M.Ed., I.E.S.

એન્જીનેયરિંગ ઇન્સ્ટિટ્યુટ, ઉત્તર ભાગ, અમદાવાદ.

(સર્વ હક સ્વાધીન રાખ્યા છે.)

ધી "રાવમંડ ન્યુઝિલી" પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં

પરીખ દેવીદાસ છગનલાલે અપ્રિંટ.

સલાખાસ. રોડ-અમદાવાદ.

ગુજરાત શાળાપત્ર

પુસ્તક ૬૫] ઑક્ટોબર. મને ૧૯૦૬. [અંક ૧૦

ભૂગોળનું શિક્ષણ

(૧)

આપણે ત્યાં ભૂગોળનો વિષય બરોજ રીતે શીખવવામાં આવતો નથી, એવી દુરિઆદ ધણા વખતથી સાબળનામાં આવી છે. એ વિષય સાચારણ રીતે શિક્ષકોને લૂખો અને કટાણાણરેલો લાગે છે, તેથી વિદ્યાર્થીને ધણ-ખર, પર્વત, નદી, અખાત, અને ગામની નામાવની ગોખાવનામાં આવે છે અને છોકરાઓ તે નકશામાં બનાવે તો તેમને તે વિષય આવડે છે એમ ધારવામાં આવે છે જો આપણે આ વિષયની પદ્ધતિ મળવી બગાડ પ્રમાણ કરીએ, તો આપણને માનમ પડે કે આવી રીતનું શિક્ષણ ધણું પાણી ભરેલું છે, અને તેને લીધેજ વિદ્યાર્થીને તે વિષય ઉપર કમગો આવે છે પાશ્ચાત્ય દેશોમાં ધણા વર્ષથી આ વિષયની પદ્ધતિમાં રસદાર થયો છે, અહાલમાં તે સબધી ઘણો વિચાર અને જુદા જુદા પ્રયોગો કરવામાં આવે છે તેથી આપણા શિક્ષકવર્ગના લાભાર એ કેટલીક બાબતો સમજી વિવેચન કરીશું.

બધા વિષયની માફક ભૂગોળના વિષયમાં પણ ઘણો રસદાર હાલમાં થયો છે. તેથી પ્રથમ આપણે ભૂગોળ એ શું છે અને તેનો પ્રદેશ કેવો છે તેનો વિચાર કરીશું, કારણકે તે ઉપરથી તે વિષયનું ઇનિષિદુ સ્પષ્ટ રીતે નક્કી થઈ શકશે માધારણ રીતે એમ સમજવામાં આવે છે કે 'ભૂગોળ

એટલે પૃથ્વી સખધી જ્ઞાન, પણ જો આપણે ભૂગોળનું આ લગણુ સ્વીકારી એ તો તેમા તેની સાથે સખધ ધરાવતી અનેક વિદ્યાનો મમાવેશ થાય છે. ભૂગોળને, ખગોળ, પ્રાણી, વનસ્પતિ, ભૂસ્તર, ઇતિહાસ, અને સમાજ વગેરે શાસ્ત્ર સાથે સખધ છે આ જુદી જુદી વિદ્યાનો 'ભૂગોળ'ની સાથે કેવા પ્રમાણનો સખધ હોવો જોઈએ તે જો સ્પષ્ટ થાય તો તેનો પ્રદેશ આપણાથી સારી રીતે સમજી શકાય.

ભૂગોળ એટલે પૃથ્વીનું જ્ઞાન એ ખરૂં પણ તે જ્ઞાન કેવી જાતનું હોવું જોઈએ એ પ્રશ્નનો નિર્ણય, પૃથ્વી ઉપર મનુષ્ય વસે છે અને તે તેની આસપાસના સજીવોમા, તેને અનુકૂળ ફેરફાર કરે છે એ દષ્ટિબિંદુ ધ્યાનમા રાખવાથી, સહેલાઈથી થઈ શકે છે આ પૃથ્વી ઉપર મનુષ્ય એ મુખ્ય પ્રાણી છે, અને તેની જરૂરીઆતો તથા સુખને માટે આપણી જુદી જુદી પ્રવૃત્તિ થાય છે એ વિચાર હાન!! ભૂગોળશાસ્ત્રમા પ્રધાન છે, અને તે હેતુ લક્ષમા રાખી ભૂગોળનાં પુસ્તકો તથા તે શીખવવાની પદ્ધતિનું નિરૂપણ કરવામા આવે છે. જો આ પ્રમાણે ભૂગોળના વિષયમા માતૃષ તત્ત્વ દાખલ કરીએ તો તેની શિક્ષણપદ્ધતિમા એક મોટો ફેરફાર દ્વિત થાય.

પ્રથમ તો ઘણી નકામી જાળતો જેવી કે શહેર તથા દેશની વસ્તી, તેનું ક્ષેત્રફળ, પર્વતની ઉંચાઈ, નદીના વહેણની લગાઈ, જુશિર અને અખાત ના નામ તથા ગામની ગોખણપટ્ટી જેવી વિદ્યાર્થિનિ નિરૂપણગી જાળતને તિલાંજલિ મળે છે.

આજથી પચીસ વર્ષ ઉપર જે વિદ્યાર્થિનિ ઇંગ્લેન્ડની ભૂગોળ શીખવાની હતી, તેને તેના બધા વિભાગ તથા તેના શહેર મોટે કરવા પડતા અને તે નકશામા ખરોખર રીતે જતાવવામા આવે તો તેનું જ્ઞાન સાદું ગણાતું આવી રીતે વિદ્યાધાને ઘણી નકામી જાળતો શીખવી પડતી હતી, તેનું મુખ્ય કારણ એ છે કે તે શીખવાનો શો હેતુ છે તે ખરોખર સમજવામા આવતો નહિ, પણ હાલમા પૃથ્વી એ મનુષ્યનું રહેઠાણ છે એ વિચાર દષ્ટિથી તેમાની ઘણી હકીકત મૂકી દેવામા આવે છે જે જાળત મનુષ્યના મુખ્ય કે તેની જરૂરીઆતો ઉપર અસર કરતી હોય નહિ, તે જાણવાથી તેને શો લાલ છે એ પ્રશ્ન સહજ ઉદ્ભવે છે જુની પદ્ધતિ મુજબ વિદ્યાર્થિનિ ઘણી નિરૂપણગી અને તેથી નિર્ગમ જાળતો ગોખીગોખીને યાદ રાખવી પડતી તેનાથી તેની વિચારશક્તિ તેમજ વહેવાર જુદીને કાર્ધ લાલ થતો હતો એમ જણાતું નથી ખરી રીતે તો જે જાળત મનુષ્યના આત્મવિકાસ તથા તેના જીવન કલહમા ઉપયોગી થઈ પડે તેજ અભ્યાસક્રમમા દાખલ

કરવી જોઈએ અભ્યાસ સખધી આવુ દૃષ્ટિબિંદુ ધ્યાનમાં રાખવાથી વિદ્યાર્થીને તેના વિષયમાં રસ પડે છે, કાગલુકે તે સ્વાભાવિક રીતે જ્ઞાન મેળવે છે

ભૂગોળના વિષયનો આ પ્રમાણે વિચાર કરવાથી તેની શિક્ષણપદ્ધતિમાં એક મહાન ફેરફાર થાય છે પ્રથમ તો હાલમાં બાળકને તે વિષયના આરભ માં આપણે તેના ગામની સીમા, તેની ભૂમિરચના વગેરે ક્રમથી શીખવીએ છીએ, પણ તે પહેલાં આપણે તેનામાં તે વિષયની જિજ્ઞાસા ઉત્પન્ન કરવી જોઈએ, અને તેને માટે બાળકને તેની પગિસ્થિતિનું જે જુરતી જ્ઞાન હોય છે, તેની મદદથી અન્ય સ્થળનું વર્ણન કરવું જોઈએ. આવી રીતે આગલ કરવાથી તેને ભૂગોળના વિષયમાં રસ પડે

બાળકના જ્ઞાનનો આરભ પ્રથમ વસ્તુની આખી કે અસ્પષ્ટ છાપથી થાય છે પછી જ્યારે તેની વિશેષ હકીકતનું જ્ઞાન તેને મળે છે, ત્યારે તેને તે પદાર્થનું સ્પષ્ટ અને સારું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે આ નિયમને અનુસરી પ્રથમ આપણે બાળકને તે જે પૃથ્વી ઉપર રહે છે, તેનો ચોડાક ખ્યાન આપવો જોઈએ અને તે ઉપરથી બાળક તેના ગામનું શુ સ્થાન છે તે જાણી શકશે પૃથ્વી સાથે સરખાવતા વિદ્યાર્થીના ગામનું સ્થાન શુ છે તે શીખવવાને માટે ક્રમ તો આગળ જતાથી તેને જરોમર સમજાવ પડતી નથી તેવું જ્ઞાન શુધ્ધ હોવાથી તેને તેમાં રસ પડવો નથી આ કારણને લીધે હાલમાં બીજા દેશના લોક, તેમની રહેણીકહેણી, તેમનો ધર્મ, ખોરાક, ગમતગમત વગેરે બાળકની હકીકત વાર્તાગપ બાળકને કહેવામાં આવે છે આની વાર્તામાં માનુષ ૧૨૨ હોવાથી સ્વાભાવિક રીતે તેની જિજ્ઞાસા ઉદ્ભવ થાય છે અને તેથી તેમાં તેને રસ પડે છે વાર્તાની શૈલી તેમજ હકીકતનું નિરૂપણ બાળકને રસ પડે તેવું હોય છે જે વિશેષમાં ચિત્રનો ઉપયોગ કરવામાં આવે તો તેની છાપ આગ્રહણ અને સ્પષ્ટ પડે છે આ પ્રમાણે ઘણાં કડા અને સમસીવોળ્ય મુલક, ઉષ્ણકટિલક અને ધાસના મેદાન તેમજ મોન્સુન પ્રદેશ, અને રણ જેવા જુદા જુદા પ્રદેશના લોકનું ઉપર જણાવ્યા મુજબ વર્ણન કરવામાં આવે, તો બાળકની વિચારસૃષ્ટિ વિસ્તૃત થાય છે અને તેમનો ધર્મ, રહેણીકહેણી વગેરેની હકીકતમાં તેમને રસ પડે છે આવી રીતે પૃથ્વીના મુખ્ય પ્રદેશની આખી વાર્તાદારા બાળકને કરાવ્યા પછી જે તેના ગામની ભૂગોળ શીખવવામાં આવે તો તેની જિજ્ઞાસા અને વિવેક શુદ્ધિને લીધે તેને તેમાં વધારે રસ પડવાનો સંભવ છે

“શિક્ષક કેવો હોવો જોઈએ?” (એ વિષે એક પ્રાચીન વિચાર.)

૪ સ. ના ૮ મા અને ૧૪ મા સૈકાની વચ્ચેના ગાળાના સમયમા મદ્રાસ ઇનાકામા મદુરા નામે શહેર છે તેની પાસે સનકપુર નામે નાના ગામકામા એક જૈન વિદ્વાન રહેતા હતા, તે પ્રખ્યાત અન્યકાર અને વૈયા-કગમી હતા તેમણે “ શિક્ષક કેવો હોવો જોઈએ ? ” તે વિષે પોતાના વિચારો જણાવ્યા છે તેનું સંક્ષેપમા નિરૂપણ ગદ્યાકૃષ્ણ નામના એક ગ્રન્થમે મળ્યું છે તેનું મગીમા આપાન્તર પશ્ચિમ ખાનદેશની એક શાળાના શિક્ષકે ગયા ઝાગરુ માસના ‘મરાઠી શિક્ષક’મા લખી પ્રગટ કર્યું છે તે વિચારો શિક્ષકવર્તને મનનીય હોનાથી, અમે અત્રે આપીએ છીએ —

૧ ‘શિક્ષક’ની સચા પ્રાપ્ત કરવાની ઉમેદ ધરાવનાર મનુષ્યે નીચે જણાવેના ગુણો અંગીકાર કરેલા હોવા જોઈએ —

(અ) દયાળુપણું અને મમતા

(બ) ધૈર્ય ઉપર શક્તિ

(ક) મબમતા

(દ) વિક્રાંતાભર્યું, આરસા જેવું ચાક્રચકિત, સ્વચ્છ અને પ્રકાશવાળું મન.

(ઈ) અધ્યાપન અને અન્યરચના માટે યોગ્યતા

(ફ) ઉત્તમ વ્યવહારિક જ્ઞાન

(ગ) પરિપુષ્ટ વિજ્ઞાન (કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ અને મત્સર

તે છ મનુષ્યના વિકારો-દુશ્મનો છે)

૨. શિક્ષકનો સ્વભાવ

(અ) પૃથ્વી, (બ) પર્વત, (ક) જાળવુ અને (દ) પુષ્પ એની મરાખરી કે એવો હોવો જોઈએ

(અ) શિક્ષક પૃથ્વી મરખો જોઈએ એટલે શું ? તેમનું જ્ઞાન પૃથ્વી જેટલું અગાધ, અને અખૂટ તેમજ વિશાળ હોવું જોઈએ પૃથ્વી જે પ્રમાણે વજન સહન કરી શકે છે તે પ્રમાણે શિક્ષકે પ્રતિપક્ષીના હલનાએ સહન કરવાના છે અને જે પ્રમાણે પૃથ્વીને કાંઈ ખોદે છે તે તે સહન કરે છે તે પ્રમાણે વિદ્યાર્થી શિક્ષકને ત્રાસદાયક અને ઉન્નતસુલટ (આડા અવળા) પ્રશ્ન પૂછે તો તેથી તે ગુસ્સે થતા નથી પણ તે શાત મને સાલજે છે

(ચ) પર્વત જેવો જોઈએ એટલે શું ? પર્વતનો વિસ્તાર જે પ્રમાણે વધારે (ધનુષ્ણ વાળો) છે તે પ્રમાણે તેનો જ્ઞાનનો વિસ્તાર પણ વધારે હોવો જોઈએ. પર્વતના પેટામાં-અંદરના ભાગમાં-જે પ્રમાણે અનેક મૂલ્યવાન ધાતુઓ અને રત્નો હોય છે, તે પ્રમાણે શિક્ષકના મનમાં-મગજમાં-વિચારણા હોવા જોઈએ. જેમ પર્વત પ્રતિસ્પર્ધી પવન અથવા વાયુના અને વરસાદના હલ્લાની સામે ટકર ઝીંકે છે તેમ શિક્ષક પણ નિશ્ચલ રહે છે. વિપદ સામે ધૈર્ય ધારણ કરે છે. અને પર્વતનાં ઊંચાં, શિખરો જે પ્રમાણે ઊંચા આકાશ સુધી પહોંચીને ધણે દૂરથી પણ તે દેખાય છે તેમ શિક્ષકની જ્ઞાનની અને ઉત્તમ ગુણવત્તી કીર્તિ દૂર સુધી પહોંચી જાય છે. અને જેવી રીતે પર્વત ભર ઉનાળામાં-તાપના સમયે-ઝરઝર વહેતા અને પછીથી નદીરૂપ બનતા પ્રવાહથી-તુષાતુર મનુષ્યાદિકની તૃપ્તિ રૂપી સંકટ ટાળે છે, તેમ શિક્ષક જ્ઞાનરૂપી નદીનું પાણી સતત વહેવરાવી તેના ઉદક-અમૃતપાન વડે આબાલવૃદ્ધ માણસ સર્વને સંતુષ્ટ કરે છે.

(ક) શિક્ષક ત્રાજવા જેવો હોવો જોઈએ એટલે શું ? અર્થાત્ પદાર્થનું વજન કેટલું છે તે ચંકા જેમ ત્રાજવું ટાળે છે, તે પ્રમાણે જિજ્ઞાસુ મનુષ્યની ચંકા શિક્ષક ટાળે છે, અને જેમ ત્રાજવાનો કટિઃ મધ્યમાં રહી સમતોલપણું સૂચવે છે તેમ વિદ્યા સંબંધી કોઈપણ વાદ પરત્વે મધ્યસ્થ રહી નિષ્પક્ષપાત દૃષ્ટિથી તે વાદનો તે નિર્ણય કરે છે.

(ઢ) શિક્ષકની પુષ્પની સાથે તુલના કરી છે એટલે શિક્ષક પુષ્પની પેઠે આનન્દદાયક અને ત્રિતાકર્ષક હોવો જોઈએ. જેમ નવી વેણનું ખીસેલું પુષ્પ સુદૂર હોય છે તેમ શિક્ષકનો સ્વભાવ પણ પ્રકુલિત હોય છે. જેમ દરેક સારા પ્રસંગે પુષ્પ અવરણ જોઈએ તેમ ગુરુ પણ સર્વ પ્રસંગે અવરણ હાજર હોય છે.

૩. શિક્ષક થવાની લાચકાત ન હોય તેવો મનુષ્ય કેવી ખામીવાળો હોય છે તે નીચે વર્ણવી છે.—

(અ) તે બીજાને ખેતાના મનની વાત સ્પષ્ટ રીતે સમજાવી શકતો નથી.

(બ) તે દલકા મનનો છે.

(ક) તે બીજાને શીખવે ॥ તે વખતે એમ માને છે કે મારું જ્ઞાન બીજાને શીખી જશે અને તેથી મારા જેટલો કે મારાથી અધિક જ્ઞાની થઈ જશે એવી તેનામાં માન્યતા-દોષ-મત્સર શુદ્ધિ થશે.

(ઢ) તેનો સ્વભાવ બીજાને ફસાવે-ખાડામાં નાખે તેવો છે.

(ઈ) તેનો સ્વભાવ બહુ તીખો-ચીઠીઓ-છે.

(ફ) તે પોતાને વિદ્યાર્થી શકા પૂછે ત્યારે તેની પર ગુસ્સે ઘર્ષ જવામાં પોતાની યોગ્યતા વધી છે એમ માને છે.

(ગ) તે (૧) સ્ફટિક મણિથી ભરેલા વાસણુ જેવો,

(૨) ખડખડા લાકડાવાળા તાડના વૃક્ષ જેવો,

(૩) કપાસથી ભરેલા વાસણુ જેવો,

અને (૪) નાળીએરના વાકા ઝાડ જેવો

(સમજાવી)

(૧) એકાદ વાસણુમાં જેમ સ્ફટિક મણિ નાખીએ છીએ તે ફરીથી બદાર કાઢી વખતે તે ક્રમે બદાર તેને કાઢી શકાતા નથી, તેમ એકજ મનુષ્યે મેળવેલું જ્ઞાન તે ગમે તેમ ક્રમે બીજાને આપી શકતો નથી, અને ધણી વિષયો તેના મનમાં ખોસે છે. એવા મનુષ્યની સ્ફટિક મણિના જેવી તુલના કરી છે. એટલે શિક્ષણના ધધાને તે લાભક નથી.

(૨) જેમ એક ખડખડી સપાટીવાળું તાડનું ઝાડ તેના પર ચડનારને અનેક રીતે વિઘ્નકર્તા છે, તેની ખડખડી પૃષ્ઠ ભૂમિક્ષા અનિયમિત અને વાકી છે તેમ તેના તરફથી મળતા જ્ઞાનનો માર્ગ અતિ વિષમ છે. આવો પુરૂષ શિક્ષક થવા માટે નાલાયક છે.

(૩) એકાદ માણસ કનેથી વામણમાં ૩ ભરાવી લેઈએ. થોડા દિવસ તેને ગ્રહેવા દેઈ પછી કાઢવા જઈએ તો એકદમ તે નીકળતુ નથી, તેમ તેનામાં રહેલું જ્ઞાન બહુ દિવસથી ભરેલું કાઢેલા ધન જેવું છે તે વિદ્યાર્થીને કષ્ટસાધ્ય છે ને બદાર કાઢવા વિદ્યાર્થીને શિક્ષકને સારા માર્કે અપાવી શકતા નથી.

(૪) નાળીએરનું ઝાડ મોટું ઊંચું છે ને તેને પાણી પાપાથી જેમ તે ગમે તેને બીજાને ફળ આપે છે તેમ એકાદ માણસ યોગ્ય ગુરુ કને વિદ્યા શીખી તે અયોગ્ય મનુષ્યને શીખવે છે તેવો મનુષ્ય શિક્ષક થવાને નાલાયક છે.

ચિત્રવિદ્યા

“ શિક્ષકોના દોરથી શાળાઓને મુક્ત કરો. શાળાઓનું સ્વરૂપ બદલાવું જોઈએ—તેમને બાગરૂપ બનાવો. પ્રભુના આગમાં પુષ્પો ખીલે છે તેની માફક શાળારૂપ બાગમાં બાગરૂપ પુષ્પો ખીલી શકે. શિક્ષકે દેવદૂતની માફક અદૃશ્ય રૂપે રહીને જરૂર પડે ત્યારે પોતાના વિદ્યાર્થીને ઉત્તેજિત કરવાને તત્પર રહેવું જોઈએ, પણ તેણે દગાણું કરવું જોઈએ નહિ.”

“ ચિત્રવિદ્યાના સંબંધમાં બાળકને અમુક રીતેજ દોરવાને ફરજ પાડવી એ પાપ છે.”

“ બાળકોને તેમના પોતાના નિયમો હોય છે તે પ્રમાણે તેમણે વર્તવુંજ જોઈએ. વચ્ચે ડખલ દરવાને મોટાઓને શો હક્ક છે? બાળકોએ પોતાની સમજ અથવા લાગણી પ્રમાણે ચીતરવું જોઈએ.”

“ જ્યારે બાળક પહેલી વાર મારી પાસે આવે છે ત્યારે શું કરવું તે હું તેને કહેતો નથી. તેને વસ્તુઓના ભંડારગૃહમાં લેઈ જઈ હું અને તેને મારી સમજી વસ્તુઓના ભંડાર જોવા ફરવા દઉં છું. રંગ, પીછીઓ, ચાક, કેન્વાસ વગેરે તે જુએ છે, કોતરકામનું અને વહેરવાનું લાકડું જુએ છે, માટીના નમુના બનાવવાની માટી અને કાપવાના કામના રંગીન કાગળ જુએ છે, આ સમજી વસ્તુઓને અને ખીલ્લો છોકરાઓને તેને ઉપયોગ કરતા જુએ છે. જે ઉપરથી શું કરવું તેની તેને સમજ પડે છે. અને તે કામ કરવા લાગે છે.”

“ હું ઢાંકણું ઉઘાડી દઉં છું—ઉઘાડી લેઉં છું—અને ખીલ ચિત્રકલા શિક્ષકા ઢાંકણું દબાડે છે—એજ ફક્ત તફાવત છે.”

આ ઉપરથી સમજશે કે ચિત્રને ઉપયોગી વસ્તુ ભંડાર હોવો જોઈએ. આના માટે વિના મૂલ્યે મળી શકે એવી વસ્તુઓના સારા સંગ્રહ કરવો; જેમકે જુદી જુદી જાતનાં મુકા ફળો, પીછાંઓ, પક્ષીના માળાઓ, શંખાકા કાડા, છીપોલા વગેરે; ઘરગથ્થુ જુની નિરુપયોગી વસ્તુઓ, ખાલી ડબ્બા, પેનનાં, દીવાસળીના ખાલી બોખાં, સીંગારના, દવાઓના, સાબુનાં કાડા-બોડાનાં ખાલી બોખા વગેરે, દુકાનોમાંથી દરરોજ ફેંકી દેવાતી વસ્તુઓ. કુદરતી પાન, ફલ, ફળ એકજ જાતનાં બધાં જોઈએ એમ નથી. પાન દોરવામાં બધા બાળકો એકજ દોરે એમ નહિ, પણ બેયાર જાતનાં પાન મુકવાં, સૌ સૌની મરજી પ્રમાણે ચીતરે. તેવી રીતે ફળ ફલ વગેરેમાં સમજવું.

વસ્તુસંબંધ કરવામા બાળકો ધણી મદદ કરી શકે છે. પણ તેમા પ્રેરણાની જરૂર છે. એકેક વસ્તુ બાળકો સહેલાઈથી લાવી શકે, અને એવી રીતે બાળકોનું સંબંધસ્થાન બનાવી શકાય. પૈસા ખર્ચનાથી મળી શકે એવી વસ્તુ હોય તો તે બ્યારે જોઈએ તે અગાઉથી બાળકોમાના જે લાવી શકે તેને કહેવાથી વસ્તુ મેળવી શકાય અને તે ચીતરાગ્રહ પછી પાછી મોકલાવાય. આવી રીતે કિંમતી વસ્તુઓ ચીતરાવી શકાય.

અમુકજ જાતની નોટ કે કાગળ જોઈએ એવું નથી. રફી છાપાના કાગળોપર દેથી શાહીથી અને હાથે બનાવેલી પીછી વડે પિંડચિત્રો “માસ પ્રોધગ” સરગતાથી દોરાવી શકાય. રૂપરેખા ચિત્રને રંગ પુરીએ અને જેવો દેખાય થાય તેના ચિત્રો રૂપરેખામા ચીતવાં વગર પીછીવડે શાહી અગર કાંઈપણ રંગથી બનાવાય તેને પિંડચિત્રો કહે છે.

રંગ કરવામા અમુકજ રંગો જોઈએ અને તે વગર કામ ન થાય એવું નથી. જે રંગો સહેલાઈથી મળી શકે તેથી ચલાવી લેવું પરદેથી કિંમતી રંગો હોય તોજ કામ થાય નહિતો નહિ એમ કરી અટકી બેસવાનું નથી. જન્મોત્તરીઓ, પ્રશ્નોત્તરીઓ વગેરે બનાવવામા દેથી રંગો હાથે બનાવીને વાપરતા રંગો રોધી કાઢવા અને તે વાપરવા. બધી જાતના રંગો ન મળી શકે તો જે થોડા મળી શકે તે વડે ચમ્પાની લેવું જેમકે સફેદ માટે ખડી, કાળા રંગ માટે શાહી, લાલ માટે રંગી, પીળા માટે પીળા માટી અથવા મુલતાની માટી વગેરે.

ચિત્રવિધાનો પ્રાથમિક ઉદ્દેશ અવલોકનશક્તિ, આકાર અને પ્રમાણની સમજશક્તિ કેળવવાનો છે. સ્વચ્છતા તથા બારીક ચોકસાઈ ધીમે ધીમે આગળપર આવતી જાય છે. પ્રથમ વસ્તુ પગથી અવલોકન કરીને પોતાની સ્તુરધ્વા પ્રમાણે દોરેલા ચિત્રો, શિક્ષકના ચિત્રપરથી માનક રીતે દોરેલા સ્વચ્છ અને ચોકસ ચિત્રો કરતા હજાર દરજ્જે ઉત્તમ છે.

પ્રે. રા. ટ્રે. કૌલેજ.
અમદાવાદ.

}

પુ બાલાર્થ ઇન્ચાર્જમ હુલાર,
પ્રોધગ માર્ગ.

“ આપણાં બાળકોને શું શીખવીશું ? ”

(અનુર્ગંધાન ગતાક ૫૪ ૨૨૮)

દુકામા અભ્યાસક્રમ એવી રીતે યોજાવેા જોઈએ કે મામડાનું જીવન, મામડાનો સમાજ, અને તેના હિલોગેનો અભ્યાસ એજ તેનું મુખ્ય લક્ષ્ય રહે બાળક શાળામા પ્રવેશ કરે ત્યારે પ્રથમ તો તેને કેટલેક અશે પોતાના ઘરની બામતો અને કાર્યોનો રસ ચાલુ રહેશે એતર, ટોર, તેમનો ઉછેર અને જતન, બાગકામ, નાના નાના મૃદઉદ્યોગો-વગેરે બામતોમા તેને ખાસ રસ રહેશે ખગતુ શાળામા દાખલ થતા અગાઉ અને દાખલ થયા પછી આ રમમા અગત્યનો તદ્દાવત હોય છે, અગાઉ તેને આ બધી બામતોનો છુટક છુટક ખ્યાલ હોય છે, હવે તેને તે બધી બામતો મંમંધ-પૂર્વક જોડાએથી અને કોઈ ખામ અતિમહેતુ અર્થે યોજેની જણાશે. પરંતુ કોઈ પ્રશ્ન કરશે કે વાચન, લેખન, ગણિત વગેરે વિષયોનું શું ? તેનો ઉત્તર એ કે આ વિષયોને આપણી પદ્ધતિમા યોગ્ય મહત્ત્વ આપનામા આવે છે, પણ તે પ્રત્યેકનો સબધ ધરની બામતોના અવસાસ માથે જોડવામા આવે છે અને ધરના નિત્યજીવનના વિષયોના અભ્યાસને અગેજ આ વિષયો શીખવવામા આવે છે આ બધા વિષયો, બાળકને જેમ જેમ તેની જરૂર જણાતી જાય છે તેમ તેમ, અને તેમા રસ પડતો જાય છે તેમ તેમ, દાખલ કરવામા આવે છે આ વિષયો (વાચન, લેખન વગેરે જે વિદ્યાર્થીઓના સામાન્ય નિલ્લ અનુભવની બહાગના છે તે) નું શિક્ષણ આપતા અગાઉ શિક્ષક તેમા વિદ્યાર્થીઓનો રસ ઉત્પન્ન કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે અને તે એવી રીતે રજુ કરે છે કે વિદ્યાર્થીના સામાન્ય અનુભવને તે સબધપૂર્વક જોડાએના હોઈ તેને આકર્ષક લાગે છે દાખલા તરીકે વિદ્યાર્થીના અનુભવમા આવેલા એતર, વનસ્પતિ અને પશુપખીઓની વાર્તાઓ, શિક્ષક વિદ્યાર્થીને કહે છે તે એવી રીતે રજુ કરે છે કે, તેમને સ્વાભાવિક રીતે એમ સમજાય કે અમુક ચિહ્નો વડે તે બીજને લખી સમજાવી શકાય છે અને તે બીજ પાસેથી જાણી શકાય છે આ રીતે વાચતા અને લખતા શીખવાની તેમની પોતાની તરફથીજ માગણી થાય છે નિત્ય ખવડારની ચીજો લાવવામા તેના માપ તોલ વગેરેનું બહુ સામાન્ય જ્ઞાન કરાવી આકડા અને ગણિતની શરૂઆત વિદ્યાર્થીઓને પોતાની મેળેજ કરવાનો અવકાશ મળે છે. એજ રીતે આરોગ્યવિદ્યા, ધર્મ, નીતિશિક્ષણ, હસ્તકામ, સૃષ્ટિજ્ઞાન વગેરે વિષયો, મૃદકાર્થ અને ધરને લગતી બામતોની માહીતી તથા

જ્ઞાન મેળવતાં આપોઆપ નીકળી આવે છે અને તેના અભ્યાસ મુખ્ય વિષય સાથે તેમજ એક ખીજ સાથે સંકળાઈ જાય છે. તેને જે આરોગ્યના નિયમોનું જ્ઞાન કરાવવામાં આવે છે તે ધર તથા ધરમાં વસનારાંનાં આરોગ્ય અને સુખાકારીના નિત્ય પાળવાના નિયમો બને છે. ધરના ઉપયોગની ચીજો બનાવવા માટે હસ્તકાર્યનું શિક્ષણ ઉપયોગમાં આવે છે. ધરશાસ્ત્રમાર માટેના ઉપયોગી પુસ્તકાન, તેમજ ધરમા પાળેલાં પ્રાણીઓની બરદાસ માટે સૃષ્ટિજ્ઞાનનો ઉપયોગ થાય છે. આ પ્રમાણે પ્રત્યેક વિષયનો વ્યવહારમા ઉપયોગ રાખવાનું દૃષ્ટિગિન્દુ સચવાય છે. આ યોજનાથી વિવિધ વિષયોનું એકીકરણ બહુ સારી રીતે થાય છે, વિદ્યાર્થીઓ માત્ર 'ધર' વિશે શીખતા હોય એમ લાગે છે; છતાં, તેમના નિત્યજીવન માટેની તૈયારી માટે ઉપયોગી સર્વ જાણતોનો અભ્યાસ સાથે સાથેજ, જાળજીનાંજ, ચતો જાય છે. હાલની પદ્ધતિ મુજબ, અનેક વિષયો એક ખીજની સાથે સંબંધ જોડ્યા વિના શીખવાતા હોવાથી, વિદ્યાર્થીને તે નીરસ અને કંટાળાભરેલા તેમજ અચવજીભરેલા લાગે છે. આ નવી પદ્ધતિથી છોકરાં પોતાના અભ્યાસના વિષયો નિત્ય વ્યવહારના ઉપયોગમાં શરૂઆતથી મૂકી શકે છે.

કયા વિષયો શીખવવા અને તેમનો પરસ્પર સંબંધ ટેવી રીતે જોડવો તેના વિચાર કયાં પછી એ વિષયો શીખવવાની પદ્ધતિ વિશે વિચાર કરવાની જરૂર છે. સંસારવ્યવહારમાં અનેક પ્રકારનો વ્યવસાય ચલાવતા મનુષ્યો આપણે જોઈએ છીએ, ત્યારે જણાય છે કે પ્રથમ તો તેઓને જામુક કામ કરવાની વૃત્તિ થાય છે અને તેથી તે કામ કરવાનો મનથી દરાવ કરે છે. ત્યારપછી તે પાર પાડવાના સાધનોની યોજના કરે છે. તે પછી તે યોજના અનુસાર કાર્ય કરવા માટે છે. કામ પૂર્ક થયે છે-તે તે બરાબર થયું છે કે નહિ તે તપાસી જુએ છે. કામ બરાબર ન થયું હોય તો ક્યાં ખૂલ છે તે જાણત તપાસ કરે છે. બારીકાથી જોઈશું તો જણાશે કે મનુષ્યો પ્રત્યેક કાર્યમાં (૧) મનથી દરાવ (૨) સાધનની યોજના (૩) યોજનાનો અમલ અને (૪) થએલા કાર્યની પરીક્ષા તથા તુલના એ ચાર ક્રમ અનુસરે છે. વ્યવહારમાં સર્વત્ર આ પદ્ધતિ જોવામાં આવે છે તો શાળામાં પણ એજ મુજબ અભ્યાસક્રમ જોડવો જરૂરનો છે. આ પદ્ધતિથી પોતાની કાર્ય કરવાની શક્તિ માટે વિશ્વાસ ઉત્પન્ન થાય છે, જાતે કાર્ય શરૂ કરવાની વૃત્તિ ખીસે છે, કાર્ય કરીને તે શીખવાનો નિયમ અમલમાં મૂકાય છે, વિદ્યાર્થી પોતાની મેજે વિચાર કરવાની ટેવ પડે છે અને કાર્યની

સફળતાનો નિર્ણય કરવાની શક્તિ ખીણે છે. કદાચ એવો વાધો લાવવામાં આવે કે પ્રત્યેક વિષયમાં આ પદ્ધતિ ચાલી શકે નહિ અને એ પદ્ધતિ અનુસાર કામ કરવાથી વખતનો ઘણો વ્યય થવાથી સરકારી અવ્યાસક્રમ પૂરો થઈ શકે નહિ. આ વાધાનો ઉત્તર એજ કે જે વિષયમાં આ પદ્ધતિ બંધ ખેસતી ન જણાય તે ઘણે ભાગે અવ્યાવહારિક અને કેટલેક અંશે નિરુપયોગી વિષય હશે વખતના વ્યયની બાબતમાં એ ઉત્તર આપી શકાય કે આ પદ્ધતિમાં જે વિશેષ વખતનો વ્યય થાય છે તેનો બદલો વિદ્યાર્થીને જે ઉત્તમ અને કાયમના સંસ્કાર પડે છે તેનાથી વળી રહે છે.

છેવટમાં જનસમાજના કલ્યાણ માટે તથા ધર્મના સિદ્ધાન્તોના પાલન માટે જરૂરના ચારિત્ર્યના અંશો જે અવ્યાસક્રમની યોજનાથી ખીણવી શકાય તેજ ખરી રીતે ઉત્તમ અવ્યાસક્રમ ગણાય. ઉપર જણાવેલી પદ્ધતિથી નીચે બતાવ્યા મુજબ ઉત્તમ ચારિત્ર્યના અંશો ખીણે છે.

(અ) પરસ્પર સહકાર કરવાની વૃત્તિ. યોજનાનું ઘણું કામ વિદ્યાર્થી-ઓને સાથે મળીને કરવાનું હોવાથી, સહકારવૃત્તિ, ખીણતી સગવડ અગવડ ધ્યાનમાં રાખવાની ટેવ, પોતાના હલકા સ્વાર્થ અને નાના નાના મતભેદ ભૂલી જવાની ટેવ, બને તેટલો પ્રયત્ન કરી કાર્યને સફળ કરવાની વૃત્તિ, વધુ મતને માન આપી ચાલવાની ટેવ, પોતાની સાથે કામ કરનારમાં પોતે કોઈ રીતે હલકો ન પડે તે સાચવવાની ટેવ એવા એવા ગુણો ખીણે છે.

(બ) પોતાની કાર્ય કરવાની શક્તિ માટે વિશ્વાસ ઉત્પન્ન થાય છે. ખીણ ઉપર આધાર ન રાખતા, પોતાનાજ બળ ઉપર વિશ્વાસ રાખી વ્યવહારનું સર્વ કાર્ય માથે લેવું એ ટેવ અતિ અગત્યની છે. શિક્ષક અગર માઆપ બાળકને ઘણું કામ કરી આપતા હોવાથી આ ટેવ આપણા બાળકોમાં બહુ ઓછી જોવામાં આવે છે. આ યોજના મુજબ, પ્રત્યેક બાળક પોતપોતાના કામમાં એટલું રોકાએલું રહે છે કે ખીણનું કામ કરી આપવાની તેને પુરસદ ભાગ્યેજ હોય છે. વળી પોતાના જોગ્યાઓમાં પોતે કામ કરવાની ઓછી આવડતવાળો કે અશક્ત છે એવું પણ બાળકને જણાવવું ગમતું નથી. આ કારણથી “પોતાનાજ પગ ઉપર ઉભા રહેતા” શીખવાની તેને ટેવ પડે છે.

(ક) કાર્યની યોજના પોતે જાતે વિચારી લેવાની તેને ટેવ પડે છે. વળી તે યોજના સફળ કરવા માટેની ઉત્તમ પદ્ધતિનો પણ પોતે જાતે વિચાર કરતાં શીખે છે.

(હ) પોતાની જાતની અને સામાજિક જવાબદારીની સમજણ એ ચારિત્ર્યનો બહુ અગત્યનો અંશ છે છોકરાને જ્યાં સુધી કાર્ષ પણ કાર્ય પુરેપુરું સોંપવામાં ન આવે ત્યાં સુધી આ ગુણ ખીલી શકતો નથી આપણે ખતાવેલી યોજનામાં છોકરાને પોતાને માથેજ બધી જવાબદારી હોવાથી એ ગુણ ખીનવવાની બહુ સારી તક મળે છે નાનામાં નાના કામ માટે પોતે જાતે અને આખો વર્ગ અગર ટુકડી જવાબદાર છે એવું તેમને સતત જાન રહે છે અને ચારિત્ર્યનો આ ઉત્તમ અંશ ખીલવવાનું એ રીતે બની શકે છે

(ઈ) સત્યપ્રિયતા, નિયમસર અને વખતસર કામ કરવાની ટેવ, પ્રમાણિકતા, સ્વચ્છતા, ન્યાયદષ્ટિ બાધગ્રસ્ત કરવાની ટેવ, વિનય-આ ગુણો શાળામાં ખાસ ખીનવાજ જોઈએ પ્રત્યક્ષ ધાર્મિક શિક્ષણ શાળામાં અપાતું હોય તો આ ગુણો વિશે ઉપદેશ આપી શકાય છે પરંતુ એવા ઉપદેશ કરતા વર્ગના સામાન્ય અભ્યાસક્રમની યોજનાથી આ ગુણોના ખીજ રોપવાનો પ્રયત્ન વધારે લાભકારક થતો અને ઊંડી જડ ધાલનાનો સહય છે એ કાર્ય આ યોજનાથી સર્વોચ્ચ થઈ શકે છે

(ફ) શારીરિક મહેનત અગર મજુરી માટે માનવૃત્તિ તેમજ સતત મડયા રહેવાનો ગુણ આ યોજનાથી બહુ સારી રીતે ખીસે છે પુષ્કળ હસ્તકાર્ય કરવાનું હોવાથી અને નાનામાં નાના કાર્યોના છેવટની સિદ્ધિ સાથે ઘાડો સખધ હોવાથી તેને માટે કાળજી રાખવાની હોવાથી, આ બન્ને ગુણો બહુ સારી રીતે આ યોજનાદ્વારા ખીલી શકે છે

(ગ) આ મર્વ ઉપરાંત વર્ગમાં પગરાર મંદ કરવાની અને એવાની વૃત્તિ ખીનવવાનો આ યોજનામાં ઘણો અવકાશ છે શાળા માટે તેમજ પોતાના સોબતીઓની મદદ માટે ઉપકરણ વૃત્તિમાંથી મદદની અને સંવાની વૃત્તિ ઉત્પન્ન થાય છે

આ સર્વ ઉપરથી એ સિદ્ધ થાય છે કે જે અભ્યાસક્રમથી, વિદ્યાર્થી ઓના નિત્યજીવનને ઉપયોગી માહિતી મળવા ઉપરાંત તે માહિતી જીવનવ્યવહારના નિત્યના ધોરણ અનુસાર આપવામાં આવે, એટલું જ નહિ પરંતુ વિદ્યાર્થી ભવિષ્યમાં ઉપયોગી અને નિસ્વાર્થ જીવન ગાળી પોતાની જાતને અને સમાજને આવશ્યક સર્વ ગુણો ખીતવી શકે, તે અભ્યાસક્રમ સર્વથી વધારે ઉત્તમ ગણાય આ સર્વ ગુણો ખીનવવાના ઉત્તમ અંશે આ યોજનામાં સમાવેલા છે એમ જણાય છે

આ બધી બાબત ધ્યાનમાં રાખીને પ્રાયશ્ચિત્ત શાળાના પહેલા ધોરણ માટેની 'યોજના'ના અભ્યાસક્રમ વિશે વિસ્તારથી વિચાર કરીએ

આ યોજનામાં “ગામડાનું ઘર” અભ્યાસનો મુખ્ય વિષય બને છે, અને એ અભ્યાસમાંથી મોદાનો નિર્મંધ, આરોગ્યશાસ્ત્ર, ધાર્મિક શિક્ષણ, વાચન, લેખન, સંખ્યાશિક્ષણ, હસ્તકાર્ય, સૃષ્ટિજ્ઞાન, નાટ્ય, સંગીત, રમત-ગમત વગેરે વિષયોનું શિક્ષણ આપવાનો અવકાશ મળે છે.

(અ) શરૂઆત:—શિક્ષકે પ્રથમ પોતાના વિદ્યાર્થીઓ વિશેની માહિતી મેળવવી અને વિદ્યાર્થીઓને એક બીજાના પરિચયમાં લાવવા. પોતપોતાના ઘર વિશે નિખાલસપણે અને વિના સંકોચે વિદ્યાર્થીઓ વાતચીત કરે એમ કરવું. નિશાળથી છુટી આપણે ક્યા જઈએ છીએ ? શા માટે ? ધરના માથુસો, માતાપિતા, ભાઈ ભાડુ વગેરે—આ વાતચીત અને મવાસ જવાબમાં મોદાના નિર્મંધનો સમાવેશ થાય છે.

ધરમાં કેટલાં માથુસ છે ? છોકરા કેટલા ? વર્ગમાં કેટલા છોકરા છે ? આ પ્રકારની વાતચીતમાં સંખ્યાનો પ્રથમ ખ્યાલ આપી શકાય છે.

મા ધરમાં શું શું કામ કરે છે ? પિતાને માટે, બીજાને ભાઈભાડુ માટે, ધર માટે તે શા શા કામ કરે છે ? ધરમાં નાનું બાળક છે ? એ બાળક માટે શું શું કરે છે ? તમે બધા બાળક ઉપર પ્રેમ ગળો છો ? કેમ જાણ્યું ? કુટુંબના દરેક જણ માટે પિતા શું શું કરે છે ? તમે બધા છોકરા કુટુંબના કામમાં શી શી મદદ કરી ચકો ? મહેનતની વહેંચણી, પ્રત્યેકે પોતપોતાનું કાર્ય જાતે કરવું, બાળકોનું માખાપ પ્રત્યેનું વર્તન, કુટુંબસ્નેહ, આચારકિતપણું, માનની લાગણી, પરસ્પર મદદની લાગણી—આ બધું મામાબાબક વૃત્તિ ખીલવવાનું શિક્ષણ છે.

આ વાતચીત દરમિયાન શિક્ષક બાળકને એકાદ કુટુંબની કોઈક વાર્તા ધર્મપુસ્તકમાંથી કહે છે. આ ગીતે ધાર્મિક શિક્ષણનો અવકાશ મળે છે.

ધરના દોરડાખર, કુતરા, બિલાડા, પાળેલા પોપટ કે કણ્ઠતરના ખોરાક, સલાળ ઉપયોગ વગેરે, તેમજ પાળેલા પ્રાણીઓનું નિરીક્ષણ, તેમની જાતે સલાળ લેનાની ટેવ વગેરે પ્રત્યક્ષ કરાવી સૃષ્ટિજ્ઞાનના મૂળતરંગોનું શિક્ષણ અપાય.

આ વાતચીત દરમિયાન એકાદ પખી કે પશુની વાર્તા, બાળકને તેમની પોતાની જિજ્ઞાસા જાગૃત કરી, સલાજાવવી એ નાની વાર્તા ઉપરથી *વાર્તા દ્વારા વાચન પદ્ધતિથી તેમને વાચનની શરૂઆત કરી શકાય.

આ વાર્તા સજીવી શકાય. એ રીતે ક્રિયાત્મક શિક્ષણ આપી છોકરાને તે વિષયમાં વધારે રસ લેતા કરી શકાય.

ધરના દોરણખરની આકૃતિ દર્શાવવા કાગળના પુતળા કાપવાનું અને માગીના આકાર બનાવવાનું કામ કરાવી શકાય ધનના વાસણકુસણ-ધડો, તપેની વગેરેના માગીના આકાર બનાવી શકાય. વળી ખેતરમાં ઉપ-યોગની વસ્તુઓ, જેવી કે હળ વગેરેના પણ માગીના આકાર બનાવી શકાય. આ બધી આકૃતિઓ કાગળની, કાગળના માત્રાની, માગીની અગર કાર્ડબોર્ડની બનાવી તેને રંગી શકાય, અગર તે જાલના ચિત્રો ચોપાનીઆ કે નૂસપેપરમાથી છોકરા કાપી શકે આ આકૃતિના ચિત્રો કાળા પાગીઆ ઉપર પણ દોરાની શકાય બાળકને આ રીતે હસ્તક્રિયાઓના વિષય શીખવી શકાય અને માત્ર હકીકત કહેવાથી જે નિરસતા થવાનો સંભવ છે તે ટાળી શકાય

આને લગતી, પ્રાણીઓના સ બધની, કેઈ પ્રકારની રમત રમાડી શકાય પ્રાણીના નામ ધારવાની કે છોકરાને અનુક્રમ પ્રાણીના નામ બાપી તેમને પકડવાની-વગેરે અનેક પ્રકારની રમતો યોજી શકાય

આ વિષય સાથે ગ્રંથધ ધરાવતું, ધાર્મિક અગર રમતગમનનું, કેઈ ગીત પણ છોકરાને શીખવી શકાય

“પ્રોજેક્ટ” (યોજના) — ગર્ભના છાન્ન પાસે ગામડાના ધરનો નમુનો બનાવવા વિષે.

‘‘તેનું અને પ્રથમ રચના’’—છોકરા સાથે સામાન્ય વાતચીત દ્વારા તેમના વિચારને એવી દિશામાં વાળવા કે તેઓ પોતેજ ગામડાનું ધર બનાવવાની માગણી કરે એ બાબત સૌથી વધારે અગત્યની છે છોકરા પોતે જેની માગણી કરે તે યોજના-પ્રોજેક્ટ-બનાવવામાં તેમને, શિક્ષક રજુ કરેલી યોજના કરતા, વધારે રસ પડશે શિક્ષકે યોજનાનું કાર્ય બાળકો પાસે કરાવતું હોય તો તેને અનુકૂળ વાતાવરણ ઉત્પન્ન કરવાની ખાસ જરૂર છે દાખલા તરીકે વર્ગમાં અગર નિયામના વાડામાં થોડી છોટા લાવીને નાખી હોય, અગર નિયામમાં નાના સાદા ગામડાના ધરનું ચિત્ર હોય તો તે ગ્રંથધી બાળકો પ્રશ્નો પૂછવાનાજ આ પ્રશ્નોત્તરદ્વારા એવું નાનું ધર બાંધવાની તેમની પોતાની પાસે માગણી કરાવવાનું બની શકશે, અને છોકરા બહુ આતુરતાથી તે કામ ઉપાડી લેશે બાળકોએ બનાવેલા કાગળના પુતળા અગર દોરના માગીના આકાર વિશે વાતચીત કરતા, એ બધાને રાખવાના સ્થાનનો સવાન ઉત્પન્ન કરી શકાશે અને એ રીતે ધર બાંધવાની જરૂર બાળકોને પોતાને જણાશે

ધર બાંધવાની જરૂરિયાત વિશે વાતચીત દ્વારા છોકરાંની ખાતરી થવા પછી તે ધર શાનું બાધવું એ પ્રશ્ન ઉભો થશે. કાચી અને પાકી ઇંટો, લાકડું, કામડા, માટી આ બધા વિશે ચર્ચા કરવી. આ દરેક પ્રકારના ધરના કાયદા ગેરકાયદા વિશે નિખાલસપણે છોકરા શિક્ષક સાથે વાતચીત કરશે. અમુક જાતના ધરના ઘણા પૈસા પડે, અમુકના થોડા પડે એવો પણ જાણે ખ્યાલ તેમને આપવો. બે ચાર જુદી જુદી જાતના ધર પ્રલક્ષ બતાવી તેમને તે વિશે વધારે સારો ખ્યાલ આપવો. છોકરાને ઇંટ પાડવાની જગા બતાવી ઇંટ પાડવાનું કામ અથથી ઇતિ સુધી બરાબર બતાવવું. કઠીઆનું કામ, તેનાં એબર, ઇંટોની ભટ્ટી બતાવી ગારો કરવાનું, તેના બીબા વડે ઇંટો પાડવાનું કામ વગેરે બતાવવું. કામડાના ધરની રચના, તે ગોઠવવાનું, બાધવાનું વગેરે કામ પણ પ્રત્યક્ષ અવલોકન કરાવી બતાવવું. આ બધું જોયા પછી, કેવા પ્રકારનું ધર બાધવું છે તે વિશે છોકરા જાતે નિર્ણય કરશે. ઇંટ માટી વગેરે સારાં ટકાઉ જોઈએ, તે ઝાળખવાની રીત, ફુકાનદારો અને વેપારીઓ સારો માલ સાચાઈ અને પ્રમાણિકતાથી આપે તેની આવશ્યકતાના સૂચનદ્વારા સામાજિક ગુણોની ખીલનણીની કાઈકે શરૂઆત કરશે.

ધરનું કદ અને રચના (પ્લેન) — ધરમા માત્ર એકજ ખંડ ચાલશે કે વધારે જોઈશે તે બાબત ચર્ચા થશે. ઓટલાની જરૂર છે કે નહિ તે વિશે પ્રશ્નોત્તર થશે. છોકરાને પોતાને કેટલાક ખંડનું અને કેની જાતનું ધર જોઈએ તે બાબત ચર્ચા કરી નક્કી કરવા દેવું. શિક્ષકે એ ચર્ચાને એવી દિશામાં વાળવી કે જેથી ધરમા રહેનારની બધી સામાન્ય જરૂરીયાતોને તેમા સમાવેશ અને સમવડનો છોકરાને બરાબર ખ્યાલ આવે. ધરના માણસો અને દોરડાખરની ઉચાઈના ખ્યાલ ઉપરથી ધરની ઉંચાઈના તેમજ તેમાં જોઈતા દવા અજવાળાનો ખ્યાલ આપી શકાશે છોકરા જે ધર બાધવાના છે તે તો નમુનાનું નાનું ધર છે, પણ તેમા પાચ છ વર્ષનું છોકરું ખુલાસે ઉભું રહી શકે અને તેમાં બારી અગર જળા પણ મૂકી શકાય એટલે કે ૪×૩×૨ ફૂટ એ માપનું તો તે બનવું જોઈએ. આ બધી બાબતની વાતચીત દ્વારા મુખ્યનિબંધનો વિષય શીખવાશે.

હસ્તકાર્ય:—છાપા અગર ચોપાનીઆમાથી વિલામીઓ પાસે ધરના નમુનાના ચિત્રો કપાવી તે કાર્ડબોર્ડ ઉપર ચોટાવવા. પોતાના ધરનું અગર તેમને જે ધરની આકૃતિ યાદ હોય તેનું ચિત્ર તેમની પોતાની પાસે—જેવું આવડે તેવું—દોરાવવું. રંગ મળી શકે એમ હોય તો આ ધરનાં ચિત્રોમાં રંગ પુરાવવા.

એક ઇટ વર્ષ તેની લગાઈ, પહોળાઈ તથા ઊંચાઈ છોકરા પામે મપાવવી તે કેટલી છે તે સખ્યા છોકરા જાણતા નથી પણ દોરીથી તેનું માપ કરી શકશે લાકડાના બીજા જતાવી એમના પાસે માગીના મારાની તે બીજા વડે કાચી ઇટ પકાવની કાગળ ઉપર અગર નિશાળના વાકાની જમીન ઉપર ધૂળમાં ધરના બોલ તળીઆનો નકશો (પ્લેન) છોકરા પાસે કરાવવો. ઓરજની તેમજ ઓટનાની હાલ જતાવવા રેતીનો આકા કરવો. અગર કામજની કાપથી મકરી જુદા જુદા દેશના ધરના નમુનાના ચિત્રો-વાળા પોસ્ટકાર્ડ અગર ચિત્રો એકઠા કરવાનું કામ શિક્ષકે તેમજ છોકરા-એ જ્યારે જ્યારે અને ત્યારે કરતા રહેવું (પ્રાણીઓના રહેઠાણ અગર પક્ષીના માળાના ચિત્રો પણ, સરખામણી ખાતર, એકમ કરાવવા)

આરોગ્ય શાસ્ત્ર.—હસ્તકાર્ય કર્યા પછી છોકરા હાથ ધોવા વગર ચોતાના વર્ગમાં આવે તો શિક્ષકે તેમને પૂછવું કે આવા ખગડેલા હાથે ઝોપડીઓ કે કાગળને અડખી શકાતો ? આ પ્રશ્ન ઉપરથી હાથ ક્યારે ધોવાની જરૂર છે તે જામત ચર્ચા થશે કામ કર્યા પછી, ખાધા પહેલાં, પાણી પીતા પહેલાં, શોચ પછી, સવારમાં ઉઠીને, કેઈ માદા માણસની સારવાર કરીને-વગેરે પ્રસંગે હાથ ધોવાની અગત્યનું જાહેર સચેટ બાન છોકરાને પ્રત્યેક દિવસ કરી શકાશે સ્વચ્છતા સંબંધી વાર્તા કહીને અગર તેવી વાર્તા લખવીને આ જામતનું બાન વધારે હલ કરી શકાશે હાથ કેવી રીતે ધોવા તે પણ છોકરાને પ્રત્યક્ષ કરાં જાતલવું પ્રત્યેક જાગરને આ પ્રમાણે સ્વચ્છ હાથ રાખવાની ટેવ આરોગ્યની દૃષ્ટિએ પડે એ જામતની શિક્ષકે ખૂબ કાળજી રાખવી છોકરાના હાથ પ્રત્યેક સવારે તપાસવા અને વારે વારે, કામને અંતે, તે ધોઈ ૨૫૨૭ રાખે તેની તપાસ રાખતા રહેવું

મૃદ્ધિજ્ઞાન—નિશાળમાં પાળેલા મરધા અગર બતક તથા તેના અન્ય મર્ગથી વિશેષ અભ્યાસ જમ્યાને મરધી કેવી રીતે ખવડાવે છે, કેવી રીતે તેનું જતન કરે છે, તે કેવી રીતે મુવે છે એ જામતનું નિરીક્ષણ તેને ક્યો ખોરાક સૌથી વધારે અગત્ય છે તેના અભ્યાસ મરધીના મોઢાનું તથા તે પછી રીતે જાણ છે તેનું નિરીક્ષણ

વાચન—જે વાર્તા (પ્રાણી અગર પંખી વિગેની) છોકરાને કહેવામાં આવી હોય તેના વાકોનું (વાર્તા દ્વારા વાચન પદ્ધતિ મુજબ) વાચન ચાલુ રાખવું આખા વાક્ય તેમજ આખા શબ્દો સાથે વાચના આવડે તેમજ શુદ્ધ ઉચ્ચાર કરે તે તદ્દ ખ્યાન રાખવું છોખાને કાગળની કાપ-

લીમા વાક્યો અગર શબ્દો લખીને પોતાની જગ્યાએ બેસી તે ગોઠવવાનું કામ કરાવવું. જુદા જુદા છોકરાને જુદા જુદા શબ્દો આપી તેના આખા વાક્ય ભેગા મળી બનાવવાનું કાર્ય કરાવવું બને, તો નાની નાની વાર્તાઓની ચિત્રોવાળા ચોપડીઓ વર્ગમા ગળી મૂકવી, આમ કરવાને હેતુ એ છે કે છોકરાને તે વાચવાની અગર તેમાની વાર્તાઓ સાલજવાની ઇતેજરી થાય. છોકરા એ વાર્તાઓ સાલજવાની માગણી કરે તો શિક્ષકે તે પુરી પાડવી.

લેખન —કાણીથી તેમજ ખતેથી આખા હાથની હલનચલન ક્રિયા થાય એ બાબત પ્રથમથીજ લક્ષ રાખવું—માત્ર આગળની કે કાડાની હાલવાની ક્રિયા થાય તે બસ નથી. છોકરા ઘર બનાવે તેમાનો એકાદ શબ્દ શિક્ષકે પસંદ કરવો અને તે લખના શીખવાની ઇતેજરી બાળકોમાજ ઉત્પન્ન કરવી, પાટીઆ ઉપર મોટા અક્ષરે લખેલા શબ્દ ઉપર છોકરા બરાબર આગળી ફેરવે, તેના ઉપર ક્યુકા અગર મથુકા ગાંઠવે; એ શબ્દની આકૃતિ મુજબ છોકરા હવામા આકૃતિ દોરે—પ્રથમ ઉઘાડી આપે અને પછી આખો મીચીને, વતરણા વડે ધૂળમા તે આકૃતિ દોરે (આ કાર્ય રમત રમતા હોય એવી રીતે ચલાવવુ). જે-તે છોકરાને તે આખો શબ્દ પાટીઆ ઉપર બરાબર ધ્યાનપૂર્વક તપાસવા કહેવુ. પછી તે જૂસી નાખવો, અને પોતાની પાંદડાસ્તીથી રેતીમા અગર આટીઆ ઉપર તેમની પાસે તે લખાવવો. આખો હાથ ખલાથી હલાવીને અને મોટા અક્ષર લખે એ ખાસ ધ્યાનમા રાખવુ (આપણી શાળાઓમા પ્રત્યેક છૂટા અક્ષરો લખના શીખવવાનો ક્રમ લગભગ આ મુજબજ હોય છે, આ પદ્ધતિમા વાચન તેમજ લેખનમા આખો શબ્દ સાથે શીખવવાનો છે.)

સંખ્યા શિક્ષણ —ગણતરીનો વધુ અભ્યાસ તૈયાર કરેની ઇટોની સંખ્યા, પાણીના ઘડાની સંખ્યા, કાગળ ઉપર દોરેલા ઘરોની સંખ્યા, નિશાળના વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા, કન્યાઓની સંખ્યા—વગેરે ગણાવવુ. છોકરાને વીસ સુધી ગણતા આવડતુ જોઈએ. સાથે સાથે જુદી જુદી સંખ્યાની સરખામણી કરાવવી. જેમકે છોકરા અને છોકરીઓની સંખ્યા. હવે આ સંખ્યા નોંધાય—લખાય—શી રીતે તે પ્રથમ છોકરાં પાસેજ ચર્ચા કરી ઉત્પન્ન કરવો છોકરાને પોતાને એનો ખુલાસો કરવા માટે વિચાર કરવા દેવો. કદાચ કોઈ છોકરા, સંખ્યા જોટલા વીટા કરવાનું કહે તો તે રીત પશુ માન્ય કરવી. આગળ જતા નેમને બતાવી શકાશે કે આઈ અગર નવ લીટા કરતા ઘણો વખત ગ્રમ છે તેને બદલે તે સંખ્યાનુ સાકેતિક

ચિહ્ન કરવાનું વધારે સરળ છે. સંખ્યાના ચિહ્ન હંમેશાં વસ્તુઓ સાથે જોડવાં અને એ રીતે પ્રત્યેક સંખ્યાનું ચિહ્ન તેટલી વસ્તુઓ બતાવનારં સાક્રેતિક ચિહ્ન છે એ જ્ઞાન સતત રહેવું જોઈએ. સંખ્યા લખનાં શીખવતે સીધી લીટીથી લખાતી સંખ્યા પ્રથમ શીખવવી. જેમકે પાંચ; ત્યારપછી અર્ધગોળ તથા સીધી લીટીવાળા જેમકે આઠ, નવ, ચાર, એક; અને છેવટે ત્રણ તથા છ જેવી સંખ્યા શીખવવી. શબ્દ શીખવતે જેમ પદ્ધતિ યોજવાની બતાવી છે તેજ સંખ્યા શીખતે પણ વાપરવી. પ્રત્યેક સંખ્યાની કિંમત અને એકબીજા સાથેનો સંબંધ શીખવતા જવું. “કેટલું” અને “કેટલા” અર્થાત્ માપ તોલ, અને સંખ્યા ઉપર ગણિતની રચના છે, માટે હોકરાને ધર બનાવતે, અગર છટ વગેરેનું માપ પ્રત્યક્ષ દ્રુટપટ્ટીથી માપ કરાવી તેના ઇંચ વગેરે ગણ્યાવવા. માપ કરતી વખતે તેમજ સંખ્યા ગણતે અનેક પ્રકારના ગણિતના પ્રશ્નો જેવા કે પ્રમાણના વગેરે ઉત્પન્ન થશે. આ સર્વ પ્રશ્નોનો શિક્ષકે લાભ લેતા જવું.

સંગીત:—માતા વિશે, ધર અને તેના સુખ સગવડ વિશે નાના ગીત શીખવવા.

રમતગમત:—ગ્રાણીઓના નામ પાડવાની અગર એવા પ્રકારની ગમે તે સાડી રમત રમાડવી.

ગદુલાલ જોખીલાલ ધ્રુ

● “વિલેજ ટીચર્સ જર્નલ” મા આ યોજનાપદ્ધતિની લેખમાળા આવેલી છે. અંગ્રેજી નજીનાર શિક્ષક તે આખી પાંચી ગઈ રાકે તો ધણો લાભ થશે. સને ૧૯૨૧ ના મે, જાન્યુઆરી, સપ્ટેમ્બર તથા નવેમ્બરના અંકોમાં એ પ્રસિદ્ધ થયેલી છે. સાળાપત્રના વાચકોને માટે એ યોજનાની રૂપરેખાનો અને ચોરા નિર્દેશ માત્ર કરવામા આવ્યો. ■ પંજાબમાં મોગાની સાળા તરફથી પ્રસિદ્ધ થતા એ માસિકમાંથી ભાષાન્તર કરવાની ચરવાનગી આપવા માટે તેના તંત્રીને હું બાબારી છું. પ્રોફેસર પદ્ધતિ મુજબ કેટલીક ખિસ્તિ સાળાઓમાં કામ ચાલે છે. એ યોજના આપણા દેશમાં નજીવી અને પ્રચલિત કરવાનું માન મિ. ટબ્લુ. જી. મંડો એમ. એ. સી. ઇ. ને પડે છે.

ગ. જો. ધ્રુ.

ગોધરા મિશન ટ્રેનિંગ કૉલેજની પ્રેક્ટિસિંગ સ્કૂલમાં બાળપોથી શીખવવાની દાખલ કરેલી નવી રીત.

ધનાકાની પ્રાથમિક શાળાઓમાં બાળપોથી શીખવવાનું કામ એવી રીતે ચાલે છે કે બાળકોને તેમાં કંઈ રસ પડતો નથી, શિક્ષકોને પદ્ધતિ-એ હાલ કામ કરે છે તેના પગથીયા નીચે પ્રમાણે છે —

૧ હુ પગથીઈ — નગાગનો ન, તડધુચનો ત, મગરનો મ, વગેરે બોલીને અક્ષરો બોળખાવવા પ્રયત્ન ચાલે છે કંકાનું સાદુ પતુ કે સચિત્ર મૂળાક્ષર કે પછીથી બાળપોથીમાં આપેના ચિત્રોની મદદથી આ કામ કરવામાં આવે છે

૨ જુ પગથીઈ — વ ચાલેલા મૂળાક્ષરોને રેખા ઉપર ઘુટાવી તે તેમને લખતા શીખવે છે

૩ જુ પગથીઈ — પછીથી ક ને કાનો કા, કને હરવઈ કિ, વગેરે બોલી બારાખડી બોલાવવામાં અને લખાવવામાં આવે છે આ પ્રમાણે બધા વ્યંજનની બારાખડી શીખવવામાં આવે છે

૪ યુ પગથીઈ — બાળપોથી વાચવાનું શરૂ કરવામાં આવે ■ આમ કરવાથી પહેલા છ સાત માસ સુધી બાળકને જે કામમાં તેને કંઈ રસ નથી પડતો તે કામ ન છુટકે કરવું પડે છે તે ૧૨ સ્વર, ૩૬ વ્યંજન અને ૪૪૨ બારાખડીના અક્ષરો ગોખી ધુનીને કટાણી જાય છે, અને તેથી નિશાળ તેને અગ્રિય ચર્ચ પડે છે આ રીતથી ધણા છોકરા તો છેકજ પાછળ રહી જાય છે ને બે વગસે પણ બાળપોથી પૂરી કરી શકતા નથી

જો શિક્ષક કાંઈ કેળવવાના હોય, તો તે બાળપોથીમાં આપેલા કામ પ્રમાણે કામ લે છે પણ તેમાં એ પ્રથમ અક્ષરો, પછીથી તે અક્ષરોના સાદા શબ્દો, ને વાક્યો, પછીથી એક પછી એક બારાખડીના ભાગો ને તેની મદદથી થતા શબ્દો ને વાક્યો શીખવે છે તેઓ પણ ઉવરે બધી બારાખડી ઘુટાવે છે

આ બંને રીતનો એકાકે અક્ષર હોવાથી બાળકોને ફક્ત અક્ષરગ્ઠન ચાય છે, ને ન્યારે તેઓ વાચે છે ત્યારે ધીરે ધીરે મનમાં કે મોટેથી આ એકાકોનું એકીકરણ કરતા કરતા વાચે છે ઘણી વખતે તે ક ને કાનો કા ર ને માથે રે ને લ ને કાનોમીકું વા, કા આ આ રે એ એ લા એમ વાચે છે આખા શબ્દની છાપ તેમના મગજ પર એકદમ ચોકખી પડતી નથી અને તેથી કરીને તેમનું વાચન સરન હોવાને બદલે, અચકાતું અચકાતું હોય છે

આમ ન થાય તેને સાઈં ધણા પ્રયત્નો થાય છે, ને બાળકોના કામમાં રસ લેનારા માણસો નવા નવા અખતગમ્ઓ કરે છે. તે પૈકી એક અખતરો મિશનની નિશાળોના મેનેજરોએ કરેલો છે. તેની નિશાળો પૈકીની મુખ્ય નિશાળોમાં દાવમાં એક નહીં પદ્ધતિ દાખલ કરવામાં આવી છે.

ગુજરાતમાં ગોધરા મિશન ફિઝેન ટ્રેનિંગ કોલેજની પ્રે. સ્કૂલમાં તે રીત પ્રમાણે કામ લેવાય છે અને ત્યાં જર્મનોનું આવેલા શિક્ષકો પૈકી એક શિક્ષિકા અમદાવાદમાં ભદની નિશાળમાં તે પ્રમાણે કામ લે છે.

ગોધરામાં નીચે પ્રમાણે કામ થાય છે

(૧) નવા આવેલા બાળકો અને શિક્ષક વચ્ચે પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય અને બાળકોના મનમાંથી ભય જેવી ચીજ નીકળી જાય તેને સાઈં શિક્ષક તેમની સાથે વાતો કરે છે અને તેમને આનંદ પડે તેવી એક નાની વાર્તા કહે છે. આ વાર્તા તેમને કહ્યા બાદ તે સંગ્રહી તેમની સાથે વાત કરવામાં આવે છે. શિક્ષક પ્રશ્ન પૂછે છે અને બાળકો જવાબ આપે છે આમ કરવાથી બાળકને કામમાં ગુચ્છાઈ જવાની ટેવ પડે છે અને વળી આલેખી વાર્તા બાળકના મનમાં રમી રહે છે. વાર્તા કહેતી વખતે શિક્ષકના હાવભાવ અને સ્વરનું ઉંચા નીચા ચપુ વગેરે એવા હોય છે કે સામા માણસને એમજ લાગે કે તે પોતે તે વાતમાં ધણોજ રસ લે છે આવી રીતે વાર્તા કહેવાથી બાળકોનું મન તે વાત તરફ ખાસ આકર્ષાય છે ને તેમને પશુ તેમાં રસ પેદા થાય છે.

(૨) બાળકોને વાર્તા સાંભળવાનું મન થાય અને વાર્તામાં તેઓ રસ લેતા થાય એટલે એ વાર્તા વાંચી શકાય તો કેવું સારું એવી ઇચ્છા તેમના મનમાં પેદા કરવામાં આવે છે, આથી વાંચવાને આતુર થએલા બાળકો બેધ્યાન રહેતા નથી.

(૩) જે વાર્તા તેમને આલેખી ગઈ છે તે વાર્તા પર સવાલ પૂછી પહેલું વાક્ય કદાવવામાં આવે છે. આ વાક્ય થોડીક વાર શિક્ષક બોલે છે ને છોકરા તેમની સાથે સાથે તે વાક્ય બોલે છે પછીથી તે વાક્ય પાટીઆ ઉપર ચોંટખા અક્ષરે લખવામાં આવે છે. બાળકના મગજ પર દરેક શબ્દની છાપ જુદી જુદી અને ચોંટખી પાડવી છે, તેથી શબ્દો છૂટા છૂટા લખવામાં આવે છે, અને અક્ષર જરાક ભાર દઈને લખવામાં આવે કે કે તે બરાબર તરીકે આવે પછીથી તે વાક્ય શિક્ષક વાંચે છે અને તેમની આંખે બાળકો પણ વાંચે છે.

(૪) પછીથી શિક્ષક જે બાળકનું નામ દે તે બાળક તે વાક્ય વાંચી જાય છે, અને બીજા બાળકો તે પર ધ્યાન આપે છે.

બાળકોમાં રસ ઉત્પન્ન કરવા સારૂ સફેદ કે રંગીન ચાક વતી તે વાક્યમાં આવેલા ભાવ દેખાડનારૂં સારૂં ચિત્ર પાટીઆ ઉપર દોરવામાં આવે છે. નવાં બાળકોને એથી વાંચવામાં વધારે રસ પડે છે.

(૫) પછીથી શબ્દ શબ્દ છૂટા પાટી દરેક શબ્દ આગળ સહેજ અટકીને તે વાક્ય શિક્ષક વાંચે છે, અને બાળકો પણ સાથે સાથે તેમ વાંચે છે.

(૬) ઉપર મુજબ ચાર પાંચ વાર વાક્ય વંચાવ્યા બાદ શિક્ષક શબ્દ ઉપર પોઇન્ટર મૂકે છે, અને પછી બાળકો તે શબ્દ વાંચે છે.

(૭) પછીથી એક પછી એક બાળક પાસે તે વાક્ય તેજ પ્રમાણે વંચાવવામાં આવે છે.

(૮) પછીથી વાક્યના એક શબ્દ નીચે લીટી દોરીને કયો શબ્દ છે તે બાળકો ઓળખી કાઢે છે કે કેમ તે જોવામાં આવે છે.

(૯) ત્યારબાદ વાક્યમાં આવેલા શબ્દોની નીચે તેજ શબ્દો એક પછી એક લખી બાળકોને તે શું છે તે ઓળખવા કહે છે, જેથી તેમના મગજ પર કેટલી છાપ પડી છે તેની પરીક્ષા થાય છે. આ રીતોથી આખા શબ્દોની છાપ બાળકોના મગજ પર બરાબર પાડવામાં આવે છે.

(૧૦) પછીથી તે છાપ બરાબર પડી છે કે કેમ તેની તપાસ કરવા સારૂ તેજ વાક્યની નીચે ઉપર જે શબ્દ દેખ તેથી જુદો શબ્દ મૂકી તે બાળકો પાસે વંચાવવામાં આવે છે. જેમ જેમ શબ્દો મૂકાય તેમ તેમ બાળકો વાંચે છે. પછીથી એક પછી એક બાળકોને એકેક શબ્દ આમ વંચાવવામાં આવે છે, પણ જો કોઈ બૂલ કરે તો ઉપલા વાક્ય તરફ તેમનું ધ્યાન દોરી એવું કંઈ તેમાંથી બોળી કાઢવાનું છે એમ કહેવામાં આવે છે અને જો તે બાળક બોળી કાઢે એટલે તે વાક્ય વાંચી તે શબ્દનો ત્યાં શો ઉચ્ચાર કયો છે તે પર તેનું લક્ષ દોરવામાં આવે છે.

કોઈ વખત બીજા બાળકને પૂછી તે શબ્દનો ઉચ્ચાર શો છે તે કરાવી બૂલ કરેલા બાળકની પાસે તે શબ્દ ફરીથી બોલાવવામાં પણ આવે છે. પણ જો પહેલી રીત યથલુ કરવામાં આવે તો તે વધારે સારી છે.

(૮) (૯) ને (૧૦) કેવી રીતે કરવામાં આવે છે તેનો દાખલો નીચે આપુ છું. જે વાક્યો કોલેજમાં ચાલ્યાં હત્યાં તે પૈકી પહેલું વાક્ય લઉં છું:—

(૮) એક ડાસીને સાત છોકરાં હતાં.

(૯) એક ડાસીને સાત છોકરાં દતાં.

(૧૦) ડાસીને દતાં છોકરાં એક સાત

(૧૧) આ રીતે પાટીઆ ઉપર એના એ શબ્દો ત્રણ ચાર વાર લખાય એટલે એક પછી એક બાળકને અમુક શબ્દો જોળી કાઢવા કહેવામાં આવે છે, અને તે પાટીઆ પાસે આવી જેમ નકશામાં આવેલા ગામો વગેરેનાં નામ બતાવે છે તેમ પૂછેલા શબ્દો બતાવે છે.

(૧૨) ઉપર શીખી ગએલા વાક્યના શબ્દોને ઉભી કીટીમાં એક નીચે એક એમ લખવામાં આવે છે અને બધાં બાળકો તે શબ્દો જેમ જેમ લખાતા જાય તેમ તેમ વાંચે છે. પ્રથમ તો વાક્યમાં જે અનુક્રમે શબ્દો હોય તેજ અનુક્રમે ઉભી દારમાં શબ્દો લખાયા છે. પછી બીજી દારમાં તે અનુક્રમ બદલાય છે. ત્રીજી દારમાં વળી બીજે જ અનુક્રમ આવે છે. આમ શિક્ષક જે ત્રણ કે ચાર ઉભી દારો કરે છે. તેવી દારોનો એક નમુનો નીચે આપ્યો છે:.....

એક	ડાસીને	સાત	છોકરાં
ડાસીને	સાત	છોકરાં	દતાં
સાત	છોકરાં	દત્તા	એક
છોકરાં	દતાં	એક	ડાસીને
દતાં	એક	ડાસીને	સાત

(૧૩) આ બધી શબ્દ ટ્રિલ કરાવી તે શબ્દની છાપ બાળકોના મગજ પર પૂરી પાકવામાં આવે છે, અને ત્યારબાદ મોટાં કાઠોં ઉપર તે વાક્યોના શબ્દો લખેલા હોય છે તે કાઠોં એક પછી એક બાળકો આગળ ધરી તે શું છે તે જોળખત તોમને કહેવામાં આવે છે. તે કાઠ પાટીઆની ઉપર લખેલા શબ્દની નીચે ગોઠવવામાં આવે છે. જે એક જોલણુ વાળા લાકડાની ચીપ હોય તો આ શબ્દો તેમાં ઉભા ગોઠવવા કીક પડશે, તેના અભાવે પાટીઆની નીચે તે શબ્દો ગોઠવી શકાય.

(૧૪) પછી શિક્ષક પોતાને કહે તે શબ્દ બોલી એક પછી એક બાળકને બોલાવી તે શબ્દ વાળું પત્તું ગોઠવેલા પત્તામાંથી લઈ પોતાને આપવા કહે છે. તે પત્તું તે પાછું તેની અસલ જગ્યાએ મૂકી દે છે.

(૧૫) પછીથી તે વાક્ય પર સવાલો પૂછી જે શબ્દ જવાબમાં આવે તે શબ્દ વાળું પત્તું જોળખી કાઢવા અમુક બાળકને કહેવામાં આવે છે. કેટલીક વખત એકાદ શબ્દ પાટીઆ ઉપર લખી બાળકોને

મનમા વાચી જવાનું કહે છે, ને જેના તરફ શિક્ષક આગળા કરે તે બાળક તેનો ઉચ્ચાર કરે છે

(૧૬) પછીથી ગમે તે શબ્દવાળુ પત્રુ શિક્ષક લઈ બાળકો તરફ થોડીકજ વાર ધરી તેને લઈ લઈ કયો શબ્દ હતો તે બોલના વર્ગને કહે છે તેમ કર્યા પછીથી તે ગમે તે બાળકને તે ઓળખવા કહે છે ઘણી થોડી-વાગ્જ પત્રુ બોલને ઓળખવાથી જે શબ્દ ઉપર બાળકોની નજર થોડીકજ વાર પડે તે શબ્દ ઓળખવાની તેમને ટેવ પડે છે, એટલે તેમનું મગજ તીવ્ર બને છે અને જે જુએ તેની છાપ તેમનું મગજ તરત ગ્રહણ કરી શકે છે.

(૧૭) તે વાક્યના શબ્દો નાના એટલે ઇચ્છ્ય જેટલા કાઠના કકડા ઉપર લખીને કાપલીઓ તૈયાર કરી હોય છે. તેવી કાપલીઓ દરેક બાળકને આપવામા આવે છે વર્ગમા જેટલા બાળક હોય તે બધાને તે વાક્યના શબ્દની કાપલીઓ મળે છે આ કાપલીઓ સ્ટેટ પર ગોઠવી દરેક બાળક પોતાની મેળે શીખવેલુ વાક્ય બનાવે છે અને શિક્ષકને તે બનાવી ગય છે જો તેમા કંઈ ભૂલ હોય તો શરૂઆતમા કયા ભૂલ છે તે બતાવવી પોતાની મેળે તે ભૂલ સુધારી લાવવાનું કહેવામા આવે છે, પણ પાછળથી તો “ જુઓ સહેજ ભૂલ છે તે ખોળા કાઢશો ” એમ કહી બાળકને પોતાની બાંતે ભૂલ ખોળા કાઢી તે સુધારવા કહેવામા આવે છે દરેક બાળકને આપેની કાપલીઓની છૂગી છૂગી પઢીકાઓ કરેલી હોય છે તેથી તે વહેચવી ઠીક પડે છે જ્યારે કામ પતે ભારે બાળકો પોતાની કાપલીઓ પાછી પઢીકામા એકઠી કરી આપી ગય છે આથી વળી વ્યવસ્થિત રીતે કામ કરવાની તેમને ટેવ પડે છે

(૧૮) આટલુ કામ થયા બાદ શીખવેલા વાક્યના કોઈક શબ્દો ચૂકી દઈ કે તે શબ્દોને આડા અવળી ગોઠવી નવા વાક્ય બનાવી તે વચાવવામા આવે છે હાખલા તરીકે. એક ડોસીને સાત છોકરા હતા તે વાક્યમાથી નીચેના વાક્યો બનાવી વચાવવામા આવે છે

એક	ડોસીને	છોકરા	હતા
ડોસીને	સાત	છોકરા	હતા
સાત	છોકરા	ડોસીને	હતા

જે બાળકો ઘણા વાક્યો શીખ્યા હોયતો પાછના વાક્યના લાગુ પડતા શબ્દો નવા વાક્યના શબ્દો સાથે ગોઠવી નવા નવા વાક્યો બનાવી તે વચાવવામા આવે છે જેમકે, “ તરસ્યા કામડાની વાતમા ”-“ તે

વાડામાં ગયો ” એ વાક્ય સીખવ્યા પછી “ કાગડો વાડામાં ગયો ” એ વાક્ય બનાવી વચાવવામાં આવે છે

(૧૯) ધીમે ધીમે જે ભાવ વાક્યમાં આવતો હોય તે ભાવ દેખાડનારા ચિત્રો બાળકો પાસે દેરાવવામાં આવે છે દરેક બાળક તે કામ કરે છે કેટલાક પાટીઆ ઉપર ચાક વતી, તો કેટલાક રત્ન ઉપર પેન વતી, તો કેટલાક જમીન ઉપર રેતી પાથરી આગળી વતી તેવા ચિત્રો દોરે છે આ ચિત્રોમાં કઈ બધો આકાશ ખરાબર આવતો નથી પણ જેનું ચિત્ર હોય તેના મુખ્ય અવયવો આવે એવું ચિત્ર હોય છે ગ્રાટલીનું ચિત્ર એક ગોળાકાર જેવું, ધોડાનું ચિત્ર દોરવું હોયતો, લબગોળ તે તેનું પેટ, તેની પાછળ એક પૂછડી, પેટ નીચે આગળ બે ને પાછળ બે લીટા તે તેના પગ, વગેરે દોરી ચનાવી દેરામાં આવે છે બાળચિત્ર તરીકે આવા ચિત્રો ઘણા સારા ગણાય, અને તે દોરવામાં તેમને ઘણો આનંદ પડે છે આમ કરવાથી બાળકો વાર્તામાં રુ છે તે પૂરે પૂરે સમજી જાય છે

પહેલા નાના અને સાદા શબ્દોના વાક્યો આવે છે, પણ થોડાજ દિવસમાં ત્રણ અને દહી આગ અક્ષરના શબ્દો તથા જોડાક્ષર વાળા પણ શબ્દો આવે એવા વાક્યો ચનાવવામાં આવે છે બાળકોને તેથી કઈ અઘરું પડતું નથી પહેલી વાર્તા પૂરી કરતા એકાદ માસ થાય છે, પણ પછીથી બાળકો રોજ એક વાક્ય સીખી શકે છે ને કામ જલગીથી આવે છે આ ઉપરાંત બધા બાળકો કામમાં શુચાવવા રહે છે આ રીતથી છાકરા પહેતેથીજ વાક્ય અને વાક્યના ભાગ શબ્દો, જેનો અર્થ તેઓ સમજતા હોય છે, તે વાચતા સીખે છે તેથી તેમના આનંદનો પાર રહેતો નથી વળી તેમને જે વાર્તા મોટેચટ્ટેલી છે, તેજ વાર્તા વાચતા પણ શીખે છે, તેથી તેમને તેમના કામમાં ઘણો રમ પડે છે જેમ અને તેમ બધા બાળકોને કામમાં શુચેવા રાખવામાં આવે છે, તેથી કોઈને નસા બેસી રહેવાની ટેવ પડતી નથી ને કોઈ સુસ્ત બનતું નથી તેમને પહેલેથીજ આખા શબ્દ અને શબ્દના બનેલા નાના વાક્યની છાપ એમી વખતે મગજ પર પાડવાની ટેવ પડી ગયેલી હોવાથી તેમનું વાચન સરળ થાય છે પણ જે બાળકોને અક્ષરો ને તેમની બારાખડી અને છેવટે બારાખડીના થોડાક અક્ષરો ગોઠવી બનાવેલા શબ્દો વાચનાની ટેવ પડી હોય છે તેમના મગજ પર એમી વખતે આખા શબ્દની યાદ પડતી નથી તેથી તેઓ ઘણો લામો વખત સુધી મનમાં કે મોટેથી જોડણી કરી અચકાતા અચકાતા વાને છે આ રીતે સીખવવાથી દરેક દરેક બાળક એક વરસમાં બાળપોથી પૂરી કરી ઉપર ચડી જાય છે

મૂળાક્ષરો તથા બારાખડી શીખવવાની રીત

વાચતા શીખ્યા પછી મૂળાક્ષરો અને બારાખડી આવે છે. જ્યારે થોડાક શબ્દો આવડે ત્યારે તેમાંથી એક અક્ષરથી શરૂ થતા કે તે અક્ષર છેડે આવે એવા થોડાક શબ્દો ચુંટી કાઢી તેને એક નીચે એક ગોઠવી સામાન્ય અક્ષરના ઉપર બાળકોનું ધ્યાન ખેંચવામાં આવે છે. તે મૂળાક્ષરનો આકાર અને ઉચ્ચાર તેને શીખવવામાં આવે છે. જેમકે—

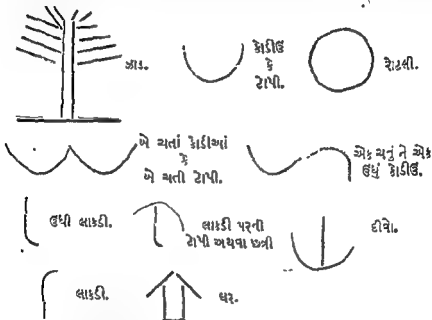
મ । ર	મ । મન	વા । લ	મ । મવું
હા । ૨	મ । મર	મા । લ	મ । મું
ખો । ૨	મ । ન	લા । લ	મ । જવું
ચો । ૨	મ । રથા	મા । લ	મ । જ

એમ મૂકી ર, મ, લા, જ વગેરે શીખવાય છે. ક્રમેક્રમે એમ મૂળાક્ષરો શીખવાય છે. કોઈકે કોઈક વખત કોઈક જાનવરનો અવાજ કરી તે અવાજ નો અક્ષર પણ લખવામાં આવે છે જેમકે ખિલાડી આવી ત્યારે મરઘીએ ‘ક ક ક ક ક’ કર્યું કહી ક લખવો ને ઉચ્ચાર કરાવવો. આ પ્રમાણે બાળકો રમતા રમતા મૂળાક્ષરો શીખતા જાય છે.

પછીથી એ મૂળાક્ષરોની છાપ મનમાં બરાબર રહે અને શબ્દજ્ઞાન ચાલુ રહે તેટલા સારૂ ગમત માથે જ્ઞાન આપવાની રીતે તેમાં દાખલ કરી છે. એક લાખા જાડા પત્તા પર શરૂઆતમાં જો મૂળાક્ષર હોય તો તે છોડી દઈને કે અંત્યાક્ષર મૂળાક્ષર હોય તો તે છોડી દઈને બધા એકજ અક્ષરથી શરૂ થતા કે પુરા થતા શબ્દો એકનીચે એક લખવામાં આવે છે. અને તેની આજુ બાજુ આવી રહે અને સરળતાથી સરી શકે એવી એક ચપટી કડીમાં તે પત્તાને પરાવવામાં આવે છે. આ કડીમાં વચ્ચે એક કાણું રાખ્યું હોય છે જેને છેડે કે પહેલે એવો સામાન્ય મૂળાક્ષર લખવામાં આવે છે કડીમાંનું કાણુ એટલું મોટું હોય છે કે તેમાંથી ઉભી દાર પેટી શબ્દોના બાકીના અક્ષરો વાચી શકાય. પછી તે કડી સેરવીને ન્યા રાખવામાં આવે ત્યાં આગળના અક્ષરો અને પેલો સામાન્ય મૂળાક્ષર મળી જે શબ્દ થાય તે બાળકો વાંચે છે. આના બધા પત્તા તૈયાર કરવામાં આવે ■ ને તેથી કામ બધું સરળ અને સારૂ થાય છે. કેટલીક વખતે આગળી વતી દવામાં અક્ષર લખી તે પારખવાને કહેવામાં આવે છે

થોડાક મૂળાક્ષરો શીખનાય એટલે સાથે સાથે બારાખડીનું કામ પણ ચાલે છે. ત્યાં કને કોનો ક, ક ને હસ્તવર્ધ કિ, એમ શીખવવામાં નથી આવતું પણ વાતમાં ને વાનમાં બારાખડી શીખવાય છે. દાખલા તરીકે

આકૃતિઓ પાસે પાસે મૂકવી ચિત્રકામ કરે છે. આથી તેમને જેમ વાંકી, ગોળ, સીધી, અને ત્રાંસી કડીઓ ગોઠવી અક્ષર અને આંકડા બનાવતા શીખવવામાં આવે છે તેમ એવા આકારો દોરી તેમને ચિત્રકામ શીખવવામાં આવે છે. આવી ચિત્રકામ કરતાં કરતાં તેઓ ઘણા મૂળાક્ષર અને આંકડાના આકારો દોરતાં શીખી જાય છે, આવા બાળચિત્રના નમુના નીચે આપ્યા છે.

આવા ચિત્રો દોરતા આવડે એટલે તેમને મૂળાક્ષરોનાં પત્તાં આપી તેનું ચિત્ર દોરવાનું કહેવામાં આવે છે. આ ચિત્રકામ વાચન કામની સાથે સાથે થતું હોવાથી તેઓ મૂળાક્ષરો શીખવા માંડે તે પહેલાં પણ કેટલાક મૂળાક્ષરોનાં ચિત્રો દોરી ગયા હોય છે. પણ તે વખતે આ અમુક મૂળાક્ષર જે એમ તેને ઝોળખાવવામાં આવતું નથી. પછીથી ત્યારે મૂળાક્ષરો શીખવવામાં આવે ત્યારે તે લખવાનું કામ તેમને સહેલું થઈ પડે છે અને જેને તેઓ ચિત્ર ધારતા હતા તેજ મૂળાક્ષર છે એમ માલમ પડવાથી તેમના આનંદનો પર રહેતો નથી.

વળી મૂળાક્ષરોના આકાર પાકા કરાવવા સાફ હિપસાવેલા અક્ષરો વાળા કાંડ, સ્ટેટ અને પાટીઆ ઉપર આંગળા ફેરવાવી ઉપર લખતું અને છાકરાઓ પાસે લખાવવું. આવી અને બીજી યુક્તિઓને ટ્રેનિંગ કોલેજમાં અને સારી પ્રાથમિક શાળાઓમાં કામે લગાડે છે. તેનો ઉપયોગ કરી ને ઉપર બાળકોની પાસે આગળ ફેરવવામાં આવે છે.

જે પદો ઉપર આપી ગયો છું તેનો સાર હવે આપી છું બંધ કરીશ.

૧. પાર્તી કહેવી, બની શકે ત્યાં સુધી ચિત્ર દોરવાં.....
૨. પાર્તી વિશે સવાલ જવાબ.....
૩. પાર્તીનું પહેલું વાક્ય કઠાવવું.....
૪. તેવા વાક્ય બોલતા જવું ને પાટીઆ ઉપર સારે અક્ષરે લખતા જવું.
૫. આખું વાક્ય બોલાવવું.....
૬. શબ્દે શબ્દ અટકીને બોલાવવું.....
૭. શબ્દ નીચે લીટી દોરીને બોલાવવું.....
૮. શબ્દ નીચે તેજ શબ્દ લખીને શબ્દચાત્ર પાકું કરાવવું.....
૯. શબ્દ નીચે બીજો શબ્દ લખીને વંચાવવું.....
૧૦. સીટી માફક લખવું.....
૧૧. શબ્દનાં મોટા પત્રાની રમત.....
૧૨. શબ્દના નાના પત્રા દરેક બાળકો પાસે ગોઠવાવી વાક્ય બનાવવું.
૧૩. શબ્દના પત્રા ઓજખાવવા ને રમત.....

મૂળાક્ષર:—બાળચિત્ર ને પેન પકડવાનો મદાવરો.....

૧. મૂળાક્ષરો કઠાવવા.....
૨. ઉચ્ચારનું ચિત્ર.....
૩. અવાજના કાર્ડ: ખાડાવાળા, ઉપસાવેલા, કઠીઓ વગેરે વાપરવી.....
૪. પાટીઆ ઉપર લખવું.....
૫. હવામા લખવું અને પારખવા કહેવું.....
૬. બાળચિત્રો દોરવા ને દોરાવવા.....
૭. કાકરા વગેરેથી આકાર બનાવવો.....
૮. પાટીઆ ઉપર છોકરાઓ પાસે લખાવવું.....
૯. સ્ટેટ ઉપર છોકરાઓ પાસે લખાવવું.....

ખારાખડી:—વાર્તાથી.

આ રીત જે શિક્ષકને એકત્રો બાળવર્ગ કે બાળવર્ગ સાથે બીજો એક વર્ગ હોય તેમણે અનુભાવવા જેવી છે. આથી કામ સરળ થાય છે અને બાળકો બધા સહેલાઈથી વાંચતા થઈ જાય છે. જે શિક્ષક આ રીતે કામ લે તેમણે યાદ રાખવું કે એક પાઠ વીસથી ત્રીસ મિનિટનો ચાલે. તે વખત પૂરો થવા બાદ તેમની પાસે બીજું કામ કરાવવું. પણ જાંચરે જતા ચિત્રરત્ન કે ગાવાનું એમ યોજના કરવી કે એના-એ કામથી બાળકને કંટાળો ન આવે.

ઉત્તર અને મુખર્ષ લાગમા કન્યાઓ માટેની વર્નાક્યૂલર શાક્રનલ પરીક્ષા—

તેમાં બેઠલાં ઉત્તરવારોએ લખેલા ઉત્તરો સંબંધી થોડુંક વિવેચન.

૧ ભાષા:—ઉત્તર અને મુખર્ષ લાગમા કન્યાઓ માટેની વર્નાક્યૂલર શાક્રનલ પરીક્ષા છેલ્લા જે વર્ષો દરમિયાન લેવામા આવેલી તેમા ઉત્તર-વારોએ જવાબો લખતી વખતે કેટલાક દોષ કરેલા હતા તેમા નીચેના દોષ સામાન્ય પ્રકારના હોવાથી પરીક્ષકોએ તે તરફ અમારૂં ધ્યાન રિપોર્ટ દ્વારા વિવેચન રૂપે જેએલુ હતુ તેના ગિફકવગની તેમજ વિદ્યાર્થીવર્ગની માહિતી મટિ અમે અત્રે સંક્ષેપમા ઉલ્લેખ કરીશુ:—

૧. બધા સ્થળ કરતા બોરસદ, ગોધગ અને આણંદ સ્થળનો અભ્યાસ ઘણો વધારે સારો હતો.

૨. અમદાવાદ તળનો અભ્યાસ બહુ નિર્માલ્ય હતો.

૩. ભરૂચ અને અમદાવાદ સરખા હતા.

૪. સુરત તળનો અને પારડી સ્થળનો મધ્યમ હતો.

૫. કરાચીમા કંઈ રીખવાણુ હોય એમ લાગ્યુ ન હતું.

૬. સામાન્ય રીતે ઇન્ડિઅન કિશીઅન માળાઓના અક્ષર બદ્ધજ મારા, લેખનશૈલી મારી, જ્ઞાન રીતસર, જ્ઞાનનો પાયો હદ, વગેરે શુલુ તેમનામા જણાયા હતા.

૭ ‘પરાજય’, ‘ખાલીબધ’, ‘આકર્ષણ’, ‘આસ્તિકપણ’ એવા સાધારણ શબ્દોના અર્થ પણ ઘણાને આવડ્યા નથી.

૮. વ્યાકરણ તો ઘણુજ ઠાચુ હતું ઉ ‘દીપ’ શબ્દનું વ્યાકરણ ઘણીજ છોકરીઓએ નામ અને ક્રિયાવિશેષણ કર્યું હતું ‘દરિ’ને ભાવવાચક નામ તરીકે લખ્યુ હતું. ક્રિયાપદમા કાળ કે પ્રયોગનું જ્ઞાન ન હતું.

માદાની માવજત અને બાગ ઉછેર સળધી પાડેલુ જ્ઞાન બાળાઓને આવશ્યક હતું, છતા તે પર નધારે ચોક્કમધિશી લક્ષ આપવામા આવેલ ન હતું. પરીક્ષાના જવાબ કેમ લખતા તેની પદ્ધતિનુ જ્ઞાન ન મળેલું હોવાથી ઘણી છોકરીઓએ ગોષા આધેન તે ખામી દર કરવાનો એક ઇલાજ વખમા જે ચાર વાર પરીક્ષા ગેની એ છે.

સુરત નિવસામાં એકાદ બે છોકરીઓનું જ્ઞાન પ્રતિબિંબન કિશ્કિત થઈ
છોકરીઓના જ્ઞાન સાથે દરીદ્રાઈ કરે તેવું જણાયું હતું. પણ સામાન્ય
રીતે ધણી છોકરીઓનું તેવું કામ ન હતું.

ભૂગોળ:—આખું દેશ જ્યાં જ્યાં વિદ્યાર્થીનીઓના નકશા ઉત્તમ
હતા. મોરસદ જ્યાં જ્યાં ભૂગોળનું જ્ઞાન અન્ય જ્યાં જ્યાં વિદ્યાર્થીનીઓના
જ્ઞાન કરતાં વિશેષ પરિપક્વ હતું—સંપૂર્ણ—હતું, પરંતુ જવાબ લખવા માટે
કામગીરી ભરવામાં વધારે કુશળતા તેમણે દેખાડી હતી !

ગોધરા જ્યાં જ્યાં કેટલીક કન્યાઓ તો પાસ માઈ પાંચ મેળવી
સાંકી નહતી.

એકંદરે ઘણે ખરે જ્યાં જ્યાં ઉમેદવારોએ હાંસીમાં હાંસી
નહોતી એક પણ લખ્યો ન હતો. આ ઉપરથી અઠવાડિક પરીક્ષાઓ
લઈ તેમને આ જાણતો મહાવરો આપવાની આવશ્યકતા સ્પષ્ટ થાય છે.

મુખ્ય મુદ્દાનાં રેલ્વે સ્ટેશનોનાં નામ કેટલાંક આપી શક્યાં ન હતાં.
કેટલાંકે ક્રમ સાચો ન હતો; ત્યારે બીજા કેટલાંકે ગુજરાતની હદની બહાર
આવેલાં સ્ટેશનોનાં નામ ગણાવ્યાં હતાં. નકશો ઘણાંએ બહુ જ ખરાબ—
મેડોળ-દેખાય તેમ ચીતર્યો હતો. હિન્દુસ્તાનનો આકાર ઇંગ્લેન્ડ જેવો દર્શા-
વવામાં આવ્યો હતો ! નકશો કે એટલાસ વિના ભૂગોળનું શિક્ષણ અપાતું
હોવાથી આવી ગેરસમજીતી થાય છે. નકશો કે એટલાસ ન હોય તો નીચે
જણાવેલી સૂચનાનું સારું કામ કર્યાથી ભૂગોળનું શિક્ષણ સફળ નીવડી શકશે:—

કાર્ડિનલ કે આર્ચબિશપ નકશાના આકારનો કાતરી આપેલો હોય તે
કેસ કામગીર મુકીને તે કામગીર તેની હદ કાપેલા નકશાની ચારે તરફ
પેન્સિલ ફેરવી પાડવી. પછી તેમાં નહેરો-પર્વતો-નદીઓ-વગેરે દર્શાવવા.
ચારે તરફ હીટી દોરી હદ દર્શાવ્યાથી નકશાનો આકાર જાણકતા મન પર
સારી પેઠે દસશે.

ગામ	નાલિકેડા	નામ	કિંમત	હિલ
હિરે—	જુલિસર	ભરૂચ બિલ્ડિંગ	૫૧-૦-૦	પંતે સ્કેચો જમાડી
		મિ. હીમતસ ગ. રૂપસ ગ. સીધા	૫૧-૦-૦	" "
		પટેલ ત્રીમલાલ રૂપસલાલ	૫૧-૦-૦	" "
		તક્ષાની દાલાલ જીભાલ	૨૦-૦-૦	સ્કેચ જમાડી
	વાગરા	મિ. દુલ્લભ રેવનાથ	૨૦-૦-૦	" "
		મિ. ગોપાળ રેવનાથ	૨૦-૦-૦	" "
		મિ. અંબાદાસ બીખાભાઈ	૨૦-૦-૦	" "
		મિ. પ્રતાપસ ગ. રતનસ ગ.	૨૦-૦-૦	" "
		મિ. મુશરભાઈ વરધભાઈ	૨૦-૦-૦	" "
	વાગરા	મિ. દીપસ ગ. અમરસ ગ. રજપુત	૧૫-૦-૦	" "
		મિ. હમીરસ ગ. વજ્રસ ગ. રજપુત	૧૫-૦-૦	" "
	જુલિસર	પા. મુશરદાસ કુબેરદાસ	૩૫-૦-૦	" "
	ભરૂચ	શાહ સામરય દ. નયિભાઈ	૪-૦-૦	મિશાઈ વહેંચી
		શાહ નાયાભાઈ બેચરભાઈ	૩-૦-૦	" "
	આમોદ	મહેતાજી છોટાલાલ પીરજીરામ	૧૧-૦-૦	સ્કેચ જમાડી
		બાઈ જીદાર શેઠ ત્રીભાવન અમરયદની વિધવા	૧૧-૦-૦	" "

સીમરથા—

”

શરેલા— ભરેય

સે મપર— અંકલેશ્વર

દાદાર— આસોદ

તોલથા— જી ભરેય

ઓરા— વાગ ।

ધવરીઆ— ભરેય

કારેલા— ભરેય

પાલેજ— ભરેય

પા અવરભાઈ કળીદાસે પોતાની માવડીની

સાથપાત્રમ તથા ફર્મોટી કરી તે દિવસે

પોલીસ પટેલ દેસાઈભાઈ જીજ્ઞાસુએ પોતાના

લાનીબને નિયાળે બેસાડીને

પા હીરાભાઈ હારિભાઈ

પા હારિભાઈ મુળજીભાઈ

પા પરાગભાઈ દાણીભાઈ

રૂઝ મસિદિના મેળખર મિ

પટેલ કળીદાસ યાધવભાઈ

અમીન અવરભાઈ મયિરભાઈ

રાયજી લખા

ગામલોકા તરફથી

પા નાથાભાઈ ગરુડ

પા હાનનાન ગોરધનભાઈ અમીન

રાણા પરમતસંગ યાવનમગ તથા રાજ-એધ-

રાજ માવસંગ

માછી દાજીભાઈ ભાણીભાઈ

પા ત્રિમુખભાઈ દાજીભાઈ

પા હીરાભાઈ હરિભાઈ

પા પરાગભાઈ પરલિભાઈ

ખારાટ પરલિભાઈ યાકરભાઈ

ચાહ નાથાભાઈ બહેરભાઈ

૧૭-૦-૦

૧૭-૮-૦

૩૦-૦-૦

૩૦-૦-૦

૩૦-૦-૦

૫-૦-૦

૧૧-૦-૦

૪૦-૦-૦

૬૦-૦-૦

૬૦-૦-૦

૫૦-૦-૦

૧૫-૦-૦

૨૬-૫-૦

૩૦-૦-૦

૩૦-૦-૦

૩૦-૦-૦

૬-૪-૦

૩-૦-૦

”

રફલ જમાડી તથા સાકર વહેચી

રફલ જમાડી તથા દરકને એક

એક પૈસા દસિયા આપી

મિઠાઈ તથા ચાપડીઆ વહેચી

રફલ જમાડી

સીવવાતો સચો બાનવા માઠ

આપ્યા અને

બાકીના મળ્યા

રફલ તથા કન્યાસાગી જમાડી

રફન તથા કન્યાસાગી જમાડી

૨૫-૧ જમાડી

”

”

”

”

”

રફલના છોકરાને તથા કન્યા-

આળાની છોકરીઓને દૂધ પાવું

તથા વહેચ્યા

Telegrams, "Balls, Poona"

SATHE'S

BRITISH SPORTS AGENCY,

Sadashiv Peth, **POONA CITY.**

FOOT BALLS (Complete with lace & bladder.)

No. 1		each	Rs	9, 10-8, 12
No. 5	English McGregor	"	Rs	18, 20
"	McGregor Pattern	"	Rs.	9, 10-8, 12
"	8 Pannel	"	Rs.	4, 5-8, 6-8, 8

BLADDERS.

No. 5		each	Rs	2, 2-8, 3
No. 5	Extra Thick Black	"	Rs.	1-12, 2-4, 2-8
"	Moseam	"	Rs	1-8, 2, 2-8
"	Cheap	"	Rs	1-4
No 4 & No. 3	Respectively	"	Rs	1-4, 1-8 & 1-0, 1-4

INFLATORS.

English Make (Brass Made)	each	Rs.	3-4, 4-8, 5-8
German or country Make	"	Rs	1-4, 2, 3

(Whistles, Laces, Awls etc at reasonable prices)

CRICKET.

Bats (Full size)	each	Rs	3, 4-8, 6, 10
" No 6	"	Rs.	2-8, 3, 4-8, 6
" No 5	"	Rs	2-4 2-8, 3-8, 5
Balls (Cork or Leather)	"	Rs	1, 1-4, to 4

1927 TENNIS BALLS.

Wisden's " Standard "	Per doz	Rs	14-12
Used Tennis Balls	"	Rs	4, 6, 8

(CORRESPONDENCE IN ENGLISH OR MARATHI.)

સને ૧૯૨૬ ની સાલની એન-પી-વકીલ-સ્કોલરશીપની પંરીક્ષાનું પરિણામ.

નંબર. નામ ઉમ્મર. કઈ શાળામાં લણે છે માસિક સ્કોલર-
શીપની રકમ.

અ વર્ગ

૧ રાહન-મોઝીઝ ૧૩ ગર્સ-હાઇસ્કૂલ-અમદાવાદ ૪

ઘ વર્ગ

૨ ખોમ્સેદ-એચ મેડારા ૧૪ કી-તો ૫

ક વર્ગ

૩ હીરામણી-જે-મહત ૧૫ કી-તો ૬

ઙ વર્ગ

૪ તરંગીની-ચાર-નીતકે ૧૬ કી-તો ૭

રા. રા. આત્મારામ ત્રાતીરામ દીવાનજી કૃત

(પાઠ્ય પુસ્તક તરીકે મળુર)

પ્રાથમિક ભૂગોળવિદ્યા ચોથા ધોરણ માટે કિ. ૦-૪-૬

(કન્યા) ભૂગોળવિદ્યા ભા ૧ સો (ચોથા ધોરણ માટે) કિ ૦-૪-૦

(કન્યા) ભૂગોળવિદ્યા ભા. ૨ નો કિ. ૦-૬-૦

(કન્યાશાળાના પાઠ્યમા તથા છટ્ટા ધોરણ માટે)

આ ભૂગોળમા દરેક જિલ્લાના નકશાઓ તથા ખડના અને
દેશોના નકશાઓ આપવામા આવેલા છે તેમા રેલ્વે સડકો વગેરે
પણ બતાવેલી છે દરેક પુસ્તકમા બીજા ૨૦ થી ૨૫ ચુર ચિત્રો
અને પ્રાકૃતિક ભૂગોળ સમજાવવાને અપમાનો આપેલા છે આ દરેક
પુસ્તક ધોરણ તથા બાળકને અનુસરીને લખેલું છે.

સોલ એન્ટ મેશર્સ કરચનદાસ નારણદાસ એન્ડ સન્સ-

શુક્લેશ્વર, નાણાવટ, મુરત.

*મુખ્ય ઇલાકાના સરકારી કેળવણીખાતાએ અને xપાશ્ચિમહિંદ સ્ટેટ્સ એજન્સીસએ ટેકસ્ટ બુક તરીકે અંજુર કરેલાં.

ઉત્તમ ક્રમિક ગણિતો

કન્યાઓ માટે	છોકરાઓ માટે
*૧ કન્યા ગણિત ભાગ ૧ (બી આ.) રૂ. ૦-૮-૦	* x૩ કુમાર ગણિત ભાગ ૧ રૂ. ૦-૬-૦
*૨ કન્યા ગણિત ભાગ ૨ (બી આ.) રૂ. ૦-૧૦-૦	* x૪ કુમાર ગણિત ભાગ ૨ રૂ. ૦-૮-૦

સરકારી કેળવણીખાતાએ હગવેલા અભ્યાસક્રમ પ્રમાણે ધોરણવાર તૈયાર કર્યા છે. વાપરનારા ખૂબ વખાણે છે. એક વાર જોશો તો જરૂર વાપરવાનું મન થશે. સામગ્રી નકલોમા સારૂ કમિશન.

લખો, કર્તાને.....રતનશી પુરુષોત્તમ અનડા, ખેરસહ.

શિક્ષકો માટે.

અમારા કારખાનામા પદાર્થ પાઠના ઉપયોગી સાધનો જેવા કે ડૉટરખંપ, બ્રહ્માપ્રિસ, આર્કીમીડીઝનાં સાધનો, કુવારા, સૂર્યમાળા ઋતુભેદ, ચંદ્રની ક્ષયવૃદ્ધિ, પૃથ્વીના ગોળા, ખાડાટેકરીવાળાને સૂક્ષ્મ માટે મોટા નકશા, ચામડું, ઊન, મુતર, રેશમ, હાથીદાંત, વગેરેની બનાવટના ખોડ, સંગ્રહસ્થાનનાં વગેરે ધણી જાતના સાહિત્યો, મોન્ટેસોરિ, કિન્ડરગાર્ટન, સ્ક્રાઉટ, કસરત કવાયતનાં સાધનોને ફરનીચર તથા અંગ્રેજી શાળાઓ માટે સાયન્સનાં તમામ પ્રકારનાં એપેરટસ બનાવી વેચીએ છીએ. સિસ્ટ મંગલો. સરનામું — કાશિલાલ હગનદાસ પટેલ શિક્ષણ સાહિત્ય કાર્યોત્થ, દહેગામ (અમદાવાદ).

। જોઈએ છે.

ખાનગી જાહેરખબરો.

ભાવ માટે વાચો છતા પૂઠા પરની જાહેરખબર.

મુંબઈ ઇલાકાના સરકારી કેળવણી ખાતાએ હાઇસ્કૂલો માટે
ટેક્સ્ટ બુક તરીકે મંજૂર કરેલો.

ઇંગ્લેન્ડનો અર્વાચીન ઇતિહાસ.

(૧૪૮૫-૧૯૨૫)

કર્તા,

પરશુરામ હરિ બર્વે,

અને

સાપાત્ર કર્તા,

નકમુખખામ હરિભરામ મહેતા.

૧૯૨૬

કિંમત રૂ ૨-૮-૦

આ પુસ્તક મુંબઈ ઇલાકાના સરકારી કેળવણી ખાતાએ સગ્રામી
હાઇસ્કૂલોમાં ધોરણ ૬ અને ૭ માટે ટેક્સ્ટબુક તરીકે દાખલ કર્યું છે. આ
પુસ્તક સ્કૂલ લીવિંગ અને ગ્રેટ્રિયુલેશન પરીક્ષાના અભ્યાસક્રમને અનુસરીને
સખવામાં આવ્યું છે, જેથી એ પરીક્ષા માટે અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓને
તેમના અભ્યાસમાં મદદ મળી શકે. શિક્ષકોને પણ એજ કારણથી પુસ્તક
ઉપયોગી થઈ પડે તેવું છે, એમાં પુષ્કળ નકશા, ચિત્રો વગેરે દાખલ કર્યા
છે. વળી, એમાં ઇંગ્લેન્ડની 'રાજ્યવ્યવસ્થા' વિષે અને 'બ્રિટિશ સામાજ્યની
રાજ્યવ્યવસ્થા' વિષે પ્રકરણો દાખલ કર્યા છે, તે પણ શિક્ષકોને તેમજ
વિદ્યાર્થીઓને ખરેખર ઉપયોગી થઈ પડે તેવા છે.

પ્રસિદ્ધ કર્તા—મૅકમીલન એન્ડ કંપની લિમિટેડ,

દાર્જીલિંગ રોડ, —મુંબઈ

લેખનકળા કોપિખુકો

એક { ગુજરાતી અને બાળબોધ છ નખરમાં } ૪૮
કાગળ { દરેક નખરની કિંમત અઢી આના } પાના

કેળવણી ખાતાના એ. ડિરેક્ટર સાહેબે મુબઈ ઇલાકાની ગુજરાતી નિશાળોમાં ચલાવવાને મંજૂર કરી છે.

૨૫૦ અને તે ઉપરાત કોપિ ખરીદનારને સેક્ટે ૨૫ ટકા કમિશન આપવામા આવશે પેકિંગ અને રેલ્વે ખર્ચ પણ આપવામા આવશે, પણ પોસ્ટ મારફતનું કે ઍશનથી આગળનું ખર્ચ આપવામા આવશે નહિ

કોપીઓ સાથે બીજા પુસ્તકો મળવાનારને સેક્ટે એક ટકા હકસાઈ લઈ મોકલી આપવા ગોઠવણ રાખી છે મળવાનું ઠેકાણું—

મુબઈ-હાલાસાધ જગજીવન એન્ડ સન્સ.

કાલકાદેખી ખાતાના મહિર સામે નં. ૩૬૭.

અમદાવાદ-શ્રી ખડાયતા બુકડીપો-રીચીફાડ.

ગાધરા, એમ વકીલ અધર્સની કંપની આદ ખજાર.

દરકત શિક્ષક કોપિખુકો

કોપિની પહેલ કાઢનાર અમે છીએ. બીજાઓએ પછી નકલ કીધી છે.

ગુજરાતી અને બાળબોધ આઠ નખરમા તૈયાર છે

કેળવણીખાતાના એ. ડિરેક્ટર સાહેબે મુબઈ ઇલાકાની દરેક ગુજરાતી નિશાળમાં ચલાવવાને મંજૂર કરી છે.

દરેક નખરની કિંમત અઢી આના રાખી છે

૨૫૦ તથા તેથી વધુ કોપિ ખરીદનારને સેક્ટે (૧૫) ટકા કમિશન ઉપરાત પેકિંગ અને રેલ્વે ખર્ચ આપવામા આવશે ૧૦૦૦ કોપી લેશે તો ખર્ચ સાથે (૨૦) ટકા મળશે પણ પોસ્ટ મારફતનું કે ઍશનથી આગળનું ખર્ચ આપવામા આવશે નહિ દરકત શિક્ષક કોપી બુકોની સ્ટીલ પેનો દરેક નખરને બધે મેલતી ૧ થી ૮ નખરની, દરેક બોક્સમા એકજા ભતતી ૩૩ કિંમત રૂ. ૦૧૧ નહી [હાલ માત્ર નથી]

મળવાનું ઠેકાણું -આદરજી કાવસજી મોસ્તર

કે. નં. ૨૮-૩૦ ધાબીતલાવ-મુબઈ.

૧. સરલ દેશીનામાની પદ્ધતિ-ટેકસ્ટ બુક, આ. ૩૩ મી. ૦-૫-૦; ૨. સરલ ગુજરાતી બાલ વ્યાકરણ-લાઇ. બુક, ઘણે ઠેકાં ટેકસ્ટ, આ. ૨૬મી, ૦-૫-૦; ૩ સરલ વ્યુત્પત્તિ જ્ઞાન પ્રકાશ (૫-૬-૧ ની ચોપડીના પાંચવાર સંસ્કૃતના કાવચસંહિત,) લા. ગ્રા. બુક. સુધરેલી આ ૩ જી. ૦-૮-૦; નવું સરલ મુખ્યગણિત (બાળવર્ગથી ધો. ૫ સુધે એકજ બુકમાં) ઘણે ઠેકાણે ટેકસ્ટ, આ. ૧૫ મી, ૦-૩-૦; ૪ ગુજરાત પ્રાંતની ભૂગોળવિદ્યા આ. ૧૫મી. ૦-૧-૬. મુખ્ય એજન્ટ અમદાવાદ. ડૉ. પાનકેર નાકે એસ. બી. સાહની, કંપની ધ. ઈ. ત્રિમચંદ દરમચંદ શાહ, ગાંડળના માંછ ૩. એ. ઈ. મુ. કપડવાળ.

જાહેરખબર.

શિક્ષકો તેમજ શિષ્ય વર્ગમાં પ્રિય ચર્ચાપોષા પ્રચોરપે ખાળાપયોગી સરળ સૃષ્ટિજ્ઞાનનાં પુસ્તકો.

સૃષ્ટિજ્ઞાન. ધો. ૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭
કિંમત ૦-૨-૦	૦-૧-૦	૦-૩-૦	૦-૩-૦	૦-૪-૦	૦-૪-૦	૦-૫-૬
પ્રચોર-ભરતખંડનો સરળ પ્રતિદાસ ધો. ૫				૬		
				૦-૩-૦	૦-૪-૦	કમિશન ૩૩ ટકા મુજબ.

વાચનમાળાના પાંચ તથા કવિતાના અર્થ કમિશન ૬૬ ૫૦ મુજબ—
ધો. ૩ ૪ ૫ ૬ આ ઉપરાંત ધોરણવાર નોટા પંચ અમેએ ૦-૪-૦ ૦-૪-૦ ૦-૬-૦ ૦-૮-૦ પ્રગટ કરી છે. કમિશન બરપુર આપવામાં આવશે.

લખો:-મણિલાલ મૂળજીલાઇ કિયાધ્યાય બુકસેલર મું. પેટલાદ.

સ્કૂલોમાં ચાલતી તમામ ટેક્સ્ટબુકોપર આ વર્ષ વધુ કમિશન આપવા માંડ્યું છે.

મોટું સચિત્ર કિન્ડરગાર્ટન- (તમામ બક્ષીસોના નમૂનાને સંપૂર્ણ સમજાતી સાથે) પાંકું, ૫૬ કિ. ર. ૩-૦-૦ બી. પી. જી.

બુકસેલર રણછોડલાલ મોતીલાલ શાહ.

ચીચીરાડ-અમદાવાદ.

શ્રી ઉપયોગી પુસ્તકોનું લીસ્ટ.

અમરચરિત્ર ભાગ ૧-	૧૬—૦
૨-૩-૪ ...	૧૬—૦
સરસ્વતીચંદ્ર ભાગ ૧-૨-	૧૨-૧૨
૩-૪ ...	૧૨-૧૨
સતીધર્મ પતિસેવા ભા ૧-૨	૫—૮
પતિવ્રતા સતીઓ (સચિત્ર) ..	૩—૮
પદ્માવતી ચોથી અથવા પાંચસાજ (વેળાદેરીઅન) ...	૩—૦
વેતરવાતયા સીવવાની કથા. ૨—૦	
શુદ્ધ કથા ભાગ ૨-ને	
તથા ૩ ને	૫—૦
માસીની રાણી	૩—૦
ગુજરાતની જુની વાર્તા ..	૩—૦
પ્રથુરાજ ચૌહાણ અને આદ્યારાજ ..	૩—૦
સતીમંડળ ભા. ૧-૨...	૭—૦
શ્રીરામ ગીતા ...	૧—૮
શ્રી હિત શિક્ષક ...	૪—૦
વનિતા વિનોદ ...	૨—૮
કુસુમાવલી ...	૧-૧૨
અરબીયન નાઇટસ ...	૧૦—૦
કરણ્યેનો ..	૨—૮
નવલગંગા ભા ૧-૨ ...	૪—૦
મણી અને મોહન ...	૨—૮
વર્માની વિવિધ વાર્તા (સચિત્ર) ...	૨—૦
કાવ્ય માધુર્ય ...	૨—૮
પંચીકથા ..	૨—૦

નીલમ માણેક ભા ૧ થી ૮ ૧૨-૦	
મેઘદૂત ...	૩—૦
હિન્દુસ્તાનની તીર્થ યાત્રા. ૭—૦	
ભાર્તદેરી નાટક (સચિત્ર). ૨—૮	
દેવાસ જ્ઞાન સરોવર ...	૨—૮
મનુ ગણી ...	૩—૮
પ્રમાદધનની પ્રભુતા (સચિત્ર) ...	૪—૮
નીલમ માણેકની સંતતિ ભાગ ૧ થી ૮ ...	૪—૮
ચક્રવર્તી દમીર ...	૩—૮
વિશ્વ મોહિની ભાગ ૧ થી ૮ ..	૧૬—૦
ભારત શોકકથા ભાગ ૧ થી ૧૦ .	૧૮—૦
વીર અને વીરપૂજા ...	૩—૮
વિવિધ સુખાભાસ ..	૩—૦
લીખ્મ ચરિત્ર ભાગ ૧-૨. ૬—૦	
વહેમી વનિતા ..	૨—૮
મોદખત કે મુસ્લીમત (સચિત્ર) ...	૫—૦
કલાપીનો દેકારાવ .	૪—૦
શ્રીમતિ વિજયા ..	૩—૦
મણીકાન્ત કાવ્યમાલા ...	૩—૦
મેલીગૌરી ...	૨—૮
સતી ત્રિવેણી ..	૧—૮
દુ ખાતિ દિલાસો ભાગ ૧ થી ૮ ...	૬—૦
ગુલિસ્તાનનું ગુલ ...	૫—૦

એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની,

જુહાપુર, પશ્ચીમ, એન્ડ કમીસન એજન્ટ્સ,
અલગાદેવી રોડ, મુંબઈ.

સૂચના

૧. આ માસિકમાં છપાતા અન્ય-લેખકોના લેખ સાથે અમારે તાપણ હોવા જોઈએ એમ વાચકોએ માનવું નહિ.

૨. આ પત્ર સંબંધી લખાણ 'મિત્રજરે, ગુજરાત' શાળાપત્ર મદાવાદ' એ સિરનામે કરવું. છાપવા માટેનું લખાણ કાગળની એક જ બુએ ચોકખે અક્ષરે લખવું. છાપવા યોગ્ય લાગશે તો તે છંપાશે; નહિ હ કરેલા લેખ તેમજ ચર્ચાપત્રો પાછા મોકલવામાં આવશે નહિ.

૩. લેખકને ઉત્તેજન-વિષયો લખી મોકલનારની પૈસા લેવાની ખુશી હશે તો પ્રથમથીજ ખજર આપ્યાથી દર છાપેલા પાને યોગ્યતા પ્રમાણે રૂ.૧) સુધી આપવામાં આવશે. ચર્ચાપત્ર માટે કંઈ પણ આપવામાં આવશે નહિ.

૪. લવાજમ—વરસ એકનો રૂ. ૧-૮-૦ (૮પાલ ખર્ચ સાથે) અગાઉથી. વિદ્યાર્થીઓ માટે ૦-૧૨-૦; છુટક અંકના રૂ. ૦-૨-૬; (૮પાલ ખર્ચ સુદ્ધ).

શાળાપત્રનું વરસ જાન્યુઆરિથી ડિસેમ્બર સુધી ગણવામાં આવે છે; માટે વરસની વચમાં જે માસક અંક થતા માંગતા હશે અથવા નવા થવા માંગતા હશે, તેમની પાસેથી જોટલા અંકો તેમને મળ્યા હશે તેટલાનીજ છુટક અંક લેખે કિંમત લેવામાં આવશે.

૫. મનિઓર્ડર-કુપનપર ગામ કે સહેરનું ઠેકાણું સ્પષ્ટ લખવું. તેમજ ત્યાં એકથી વધારે નિયાજો હોય તો નિયાજનો નંબર તથા શાળા-પત્ર ઓફિસ તરફથી અપાએલાં સરનામાનાં લેખક ઉપરનો નંબર પણ લખવો.

૬. જાહેરખબરના દર—

મુદત	એકપાન	અડધુંપાન	પા પાન.
આખું વર્ષ	રૂ. ૧૦૦)	રૂ. ૬૦)	રૂ. ૪૦)
૩ માસ	રૂ. ૬૦)	રૂ. ૪૦)	રૂ. ૩૦)
ત્રણ માસ	રૂ. ૪૦)	રૂ. ૩૦)	રૂ. ૨૦)
એક માસ	રૂ. ૨૦)	રૂ. ૧૫)	રૂ. ૧૦)

ખાસ નોંધ:—નાણાં અગાઉથીજ લેવામાં આવશે.

આ પત્ર સાથે કોઈ પણ હેડીંગીસ વહેંચવામાં આવશે નહિ.

૭. શાળાપત્રમાં આપેલી ખાનગી જાહેરખબરોમાં જણાવેલી ચોપડીઓ ખાતાએ મંજૂર કરેલીજ હોય એમ હમેશ હોતું નથી; માટે દરેકને મંજૂર કરેલી ચોપડી ગણવી નહિ.

તંત્રી.

માગશરમાં અવશ્ય નીકળી પાપ સુધી-૧૨૫૫ ટકા કરી લેવાશે
પરંતુ હવે પછી તૈયાર થયાની અગત્ય અપાયેથી-૧ મંગાવજો.

તુલસીકૃત રામાયણ

ઉત્તમ ગુજરાતી ભાષાનર, સર્વ કોઈ વાંચી શકે તે માટે દોહા-ચોપાઈના
પદ્ય અક્ષર ગુજરાતી અને મોટા, વાળી આંટપેપર પર છપાવવા અને
મોટે બાંજે નવા એવા કુલ ૪૦ સુદર-બોધપ્રદ ચિત્રો, સુદર
છપાઈ, સ્વદેશી કાગળ, સ્વદેશી શાલી, સ્વદેશી કપડું, શુભારે
૧૭૦૦ પૃષ્ઠ, ૬૫૫x૧૦૦નું કદ તથા પાકા પૂકા સાથેમાત્ર
રૂા ૬) રેશમી પૂકુ ૬૧ પદ્ય પોષ સુધી ૦૫૫ કરી

દરેક ચિત્રમાનાં દરેક માણુમ-પ્રાણી-ગ્રાસ-પાન મર્ચને જૂના ચિત્ર
માનીને કોઈ ધારે, તો ચિત્રસંપ્રદા જસોને માટે ૫૦૦૦ પદ્ય લખી શકે !
આ ખાતા િ આ રામાયણ નીકળી જતલુના ખીજ પદ્ય જે તથુ તુલસીકૃત
રામાયણોએ સરતી જનવા તરદી તીધી છે, માટે તે પદ્ય આની સાથે જરૂર
મરખાની જોજો, આમે છપાઈ, મદાઈ, બધાઈ, અક્ષર, ભાનાંતર, ચિત્રો,
કાગળ વગેરે જેમા વધુ િક જણાય તેજ હેશો કદતક વેચનાર
તો એવા કે ઉતરતી વરણમા કરીચન વધુ હોય તો તો,
તેનેજ જાણુજ વખાણે, માટે તેથી જૂના પદ્ય નહિ

શાંતિપર્વ-મહાભારતનું

ઉત્તમ નવુ ભાષાતર, ૫૫ ૮૦૦ પી ૮૦૦, કદ ૬૫ ૬૫૫x૧૦ સ્વદેશી
કાગળ, સુદર છપાઈ, બોધપ્રદ ચિત્રો તથા પાકા પૂકા સાથે
માગશરમાં નીકળી જનતા સુધી રૂા ૫) માત્ર અપાને

મહાભારતનાં ગ્રાહકોને:-

કુન સાત મથો પૈખી આદિ અને સમાપર્વ, તથા ઉપરું વાંતિપર્વ એ અને
મદ બધાઈ તેવાર વનાજ ખગર અપામે અને ત્યારેજ તે મ ગાવવા
જામ સુચનાં — જાવર જાવરેજ કિચત કોઈ તથુ સુજન મરે લખવ,
તેની સાથે કમા પત્રમા જાહેરખગર વાચી લખ્યુ છે તે પદ્ય વખતું

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય { અમદાવાદ
અને મુંબઈ

પુસ્તક ક્રમ]

[અંક ૧૧-૧૨]

Gujarat School Paper

☀ ગુજરાત શાળાપત્ર ☀

નવેમ્બર-ડિસેમ્બર, 'સને ૧૯૨૬.

કેળવણીખાતાના હુકમથી

તંત્રી અને પ્રકાશક (ભાનુઆરિ ૧૯૨૪ થી)

કૃષ્ણલાલ સુરજરામ વકીલ, M.Ed., I.E.S.

એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, ઉત્તર ભાગ, અમદાવાદ.

(સર્વ હક સ્વાધીન રાખ્યા છે.)

ધી " ડાયમંડ ન્યુઝિસી " પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં

ખરીબ દેવીદાસ છપનવાલે છાપ્યું.

સાચાવાસ રોડ-અમદાવાદ.

ગુજરાત શાળાપત્ર

પુસ્તક કંપનવેમ્બર-ડિસેમ્બર, સને ૧૯૨૬, [અંક ૧૧-૧૨]

ભૂગોળનું શિક્ષણ

(૨)

સ્થાનિક ભૂગોળ.

બાળકને પ્રથમ ચિત્ર અને વર્ણન દ્વારા પૃથ્વીના જુદા જુદા પ્રદેશોના ખાસ ખાખ્યા પછી તેને તેના ગામની ભૂગોળ સારી રીતે શીખવવી જોઈએ. ભૂગોળના વિષયમાં શિક્ષકને ડગલે ડગલે કલ્પનાશક્તિનો ઉપયોગ રવો પડે છે. બાળકનું જે પ્રત્યક્ષજ્ઞાન હોય છે તેના આધારે તે દૂરની યજ્ઞ અને અજ્ઞાણી બાજતનું મનમાં ચિત્ર ઉપજાવી શકે છે. જો તેનું સ્તુતિગાન થોડું અને અર્થવાર્થ હોય છે તો તે દૂરના પ્રદેશની હકીકત અત્યંત અપરિચિત બાજતો બરાબર સમજી શકતું નથી. જેટલા પ્રમાણમાં આપણું પ્રત્યક્ષજ્ઞાન સાચું અને વિશાળ હોય છે, તેટલા પ્રમાણમાં આપણી ભૂદિ મને. કલ્પના દ્વારા આપણે અજ્ઞાણી અને નહિ અનુભવેલી બાજતનો ખાસ મનમાં ઉપજાવી શકીએ છીએ. આ કારણે લીધે બાળકનું પ્રત્યક્ષજ્ઞાન વધારે અને ચોક્કસ હોયું જોઈએ. આપણી સર્વ માનસિક ક્રિયાનો આધાર કોઈપણ રીતે પ્રત્યક્ષજ્ઞાન ઉપર હોય છે.

આ હેતુ લક્ષમાં રાખી શિક્ષકે આરંભમાં કોઈ દિવસ ચોપડીમાંથી ભૂગોળ શીખવવી જોઈએ. નહિ. વિદ્યાર્થીઓ જે સરખાતમાં જ ચોપડીમાંની

હકીકત યાદ રાખે તો, તેને તેમાં જરાજર સમજણ પડતી નથી, અને તેથી તેને તે ગોખવાની જરૂર પડે છે. ભૂગોળના વિષય ઉપર બાળકને કંટાળો આવે છે અને તેમને તે લુપ્તો લાગે છે, તેનું મુખ્ય કારણ તે શીખવવાની ખોટી પદ્ધતિ છે. આ કારણને લીધે શિક્ષકે પ્રથમ તેની શાળાની આસપાસની સ્થિતિનું બાળક પાસે અવલોકન કરાવવું જોઈએ. 'તેને જ્ઞાતે જોનાનું ધણું ગમે છે, તેથી શિક્ષકે તેની આસપાસના દેખાવ ઉપર તેનું લક્ષ્યે ચડવું જોઈએ. કુદરતમાં જનતા ફેરફારનું જરાજર જ્ઞાન આપવા માટે શિક્ષકે તેની ઇન્દ્રિયોનો ઉપયોગ કરવો અને તેની અવલોકનશક્તિ કેળવવી જોઈએ.

આ પ્રમાણે ભૂગોળના જ્ઞાનનું પ્રથમ પગથીઈ બાળકની શાળાની પરિસ્થિતિનું અવલોકન છે. નિશાળની આસપાસ જે જે કુદરતી દેખાવ હોય તેનું જરાજર પ્રત્યક્ષજ્ઞાન શિક્ષકે આપવું જોઈએ વિદ્યાર્થીઓ જે બાળતનું અવલોકન કરે તેનું શિક્ષકે વર્ગમાં વાતચીત દ્વારા વર્ણન કરાવવું અને તેમના વિચારોમાં જે ખામી માલમ પડે તે તેણે સુધારતી જોઈએ આવી રીતે બાળકનો ખ્યાલ સ્પષ્ટ અને સુરેખ કરવાની જરૂર છે. જ્યાં સુધી તેને તેની આસપાસની સ્થિતિનું ચોક્કસ અને મથાર્થ જ્ઞાન હોય નહિ ત્યાં સુધી તે ભૂગોળના આગળના પાક સમજી શકશે નહિ જે અવલોકન દ્વારા બાળકને તેની પરિસ્થિતિ જાણવાની ઇચ્છા થાય તો તેની મદદથી તે ભૂગોળનું વર્ણન જરાજર સમજી શકશે.

શાળાની આસપાસની સ્થિતિનું અવલોકન કરાવ્યા પછી તેને બહાર ખેતર કે મેદાનમાં લઈ જવા જોઈએ, અને ત્યાં તેમને જમીનનું તળ કેવા પ્રકારનું છે, જમીન ઉચી, નીચી કે સપાટ છે, ત્યાં કુંચર, પર્વત, ખીણ, ખડક, નદી, તળાવ વગેરે જે દેખાવ હોય તે જાણતું નિરીક્ષણ કરાવવું જોઈએ. ત્યાર પછી હવામાં યેના ફેરફાર-અરમી, ઠંડી, વાદળ, વરસાદ, વગેરેનું પ્રત્યક્ષજ્ઞાન આપવું જોઈએ. આકાશ તરફ તેમનું લક્ષ્યે ચડવું જોઈએ. અને ચંદ્ર અને સૂર્યની ગતિ કેવી રીતે થાય છે તે સમજાવવું જોઈએ વળી તે જગ્યામાં ઉગતા છેડ, ઝાડ વગેરે વનસ્પતિ અને ત્યાં જોવામાં આવતા જંતુ, પક્ષી, પક્ષી, તથા ત્યાં વસતા લોક અને તેમના ધધાનું જ્ઞાન શિક્ષકે આપવું જોઈએ.

આવી રીતે સૃષ્ટિજ્ઞાન અને પદાર્થ પાઠની મદદથી બાળકના સ્વચ્છાની પ્રાકૃતિક ભૂગોળનું જ્ઞાન અવલોકન દ્વારા આપવાની ખાસ જરૂર છે આ હેતુ લક્ષમાં રાખી શિક્ષકે તેના જુદા જુદા પાઠનો કાર્યક્રમ ધરી કાઢવો

અને બાળકને બહાર ફરવા લઈ જઈ તેનું જ્ઞાન આપવું જોઈએ અને તેમાં તેણે વાતચિત દ્વારા ઉમેરો કરવો જોઈએ. જ્યાંસુધી વિદ્યાર્થી પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનથી બૂગોળની સંજ્ઞાઓ તેમજ તે વિષયના મૂલ વિચારો સમજાવવામાં આવે નહિ, ત્યાં સુધી તેને આગળ ઉપરના પાઠનો ખ્યાલ જરાબર આવી શકશે નહિ. અને તેથીજ બાળકની આસપાસની સ્થિતિનું જ્ઞાન પાકું કરાવવું જોઈએ; કારણ કે જ્યારે દૂરના દેશની અજાણી બાબત તેને શીખવાની હોય છે, ત્યારે તે તેના રચના અવલંબની મદદથી તે સમજવા પ્રયત્ન કરશે, એટલે ટુંકામાં શિક્ષકે ઉપર જણાવ્યા મુજબ તેના રહેઠાણની બૂગોળ પાઠી કરાવવી જોઈએ.

બાળકને તેની સાળાની આસપાસની સ્થિતિનું અવલોકન કરાવ્યા પછી તેના માંડિના નમુના તૈયાર કરાવવા જોઈએ. બાળકને કામ કરવાનું ધણું ગમે છે, તેથી જે જે બાબતનું તે નરીક્ષણ કરે તેના નમુનો તેણે તૈયાર કરવો જોઈએ. આવી રીતે હસ્તકાર્યને લીધે તેના મગજમાં સચોટ જાપ પડે છે એટલુંજ નહિ પણ અવલોકન કરેલી બાબતના આકારો નાના માપ પ્રમાણે ટેવી રીતે કાઢી શકાય તેનું જ્ઞાન તેને થાય છે. આ પ્રમાણે કુદરતી રચના અને તેના જુદા જુદા દેખાવનું પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન આપ્યા પછી તેના ગામની રચના, ત્યાં જાણવા લાયક જે મકાન, રચના, કે ઉદ્યોગ હોય તેનું પણ જ્ઞાન બાળકને આપવું જોઈએ. આવી રીતે બાળકની સાળાની આસપાસની સ્થિતિ અને ગામની હકીકત શીખવ્યા પછી તેનાથી દૂરની બાબત શીખવતી વખતે આપણે નકશાનો ઉપયોગ કરીએ છીએ. તેથી નકશો શું છે અને તેને ટેવી રીતે જોવો જોઈએ એ બાળકને શીખવવું જોઈએ.

બાળકની વિચારસરિષ્ટિ ધણી સંકુચિત હોય છે. જ્યારે આપણે તેને બૂગોળનું જ્ઞાન આપીએ છીએ ત્યારે તેને તેની કલ્પના શક્તિથી તે બાબતનો ખ્યાલ લાવવો પડે છે, તેટલાજ માટે બૂગોળના આરંભમાં પ્રાકૃતિક દેખાવના પ્રત્યક્ષજ્ઞાનની ખાસ જરૂર પડતી છે. આવી રીતે તેના રચનાની બૂગોળ અવલોકન દ્વારા શીખવ્યા પછી, જ્યારે તાલુકાની બૂગોળ ચર્ચ કરવામાં આવે ત્યારે તેના મો આગળ નકશો મૂકવામાં આવે છે; પણ બાળક તે શું છે તે કંઈ જાણતું હોતું નથી, અને તેથી તે શું ચર્ચાય છે. નકશામાં જુદી જુદી વસ્તુઓ જતાવવાને માટે જુદા જુદા ચિહ્નો મૂક્યાં હોય છે પણ તે જ્ઞાને માટે છે તે વિદ્યાર્થી સમજતો નથી એટલે તેનાં નામ તેને જોખવા પડે છે.

બાળક જે વસ્તુ ભુલ્યે છે તે નક્કર હોય છે એટલે તે લાખી પહેળી અને ઉંચી હોય છે અને તેમા વળા રંગ, આકાર, કદ વગેરે ગુણ હોય છે પણ નકશામા તો બધું સપાટ માલમ પડે છે અને ; ફક્ત તેમા રેખાકૃતિ હોય છે, 'તેથી નકશો એ શું છે અને તે કૃત્રી રીતે જોવા જોઈએ એ બાબતનું' જ્ઞાન વિદ્યાર્થીને ઘણું જરૂરનું છે. ભૂગોળના વિષયમા ઉપર જણાવ્યા મુજબ ઉમરે ઉમરે કદપના કરી પડે છે પણ કદપનાશક્તિના આધાર માટે થોડું ઘણું તો પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન આવશ્યક છે, આ કાગળથી બાળકની સન્મુખ નકશો રાખવામા આવે છે કે તે તેની મદદથી ભૂગોળની હકીકત સમજી શકે.

શિક્ષણ સંબંધી ઉપયોગી સૂચના

પાઠની નોંધ સ્વચ્છ, સંલાળપૂર્વક લખેલી, અને સંપૂર્ણ જોઈએ પણ તે અમુક શૈલીમાજ વખાણેલી-૨૬ શૈલીમાજ-ન હોવી જોઈએ. પાઠ આપતી વખતે શિક્ષકમા દૃઢતા, ઉત્સાહ અને તીવ્ર કદપના હોવી જોઈએ. પાઠ આપતી વખતે બાળકમા વચ મા બધું ખરોતર છે કે નહિ તે જોઈ લેવાની શિક્ષકે કાળજી રાખવી જોઈએ; કારણ હોકસ વાતો કરતા હોય કે પેન્સીલની રમત કરતાં હોય તે વખતે વ્યવસ્થા કર્યા વિના પાઠની શરૂઆત કરવી તે નિરર્થક ગણાશે.

૧) પાઠ આપતી વખતે વિષય બદલાતો હોય ત્યારે નવું કામ આરંભતા પહેલાં બાળકોને સ્હેજ આરામ આપવો અતિશય ડોળ અને મંદતા એ બે વચ્ચેના વચલો માર્ગ સ્વીકારવો અર્ધા વર્ગને બાણાવવો ને તે હોશીઆર ને, અને બાકીના બાળક ઉપર ધ્યાન આપવું નહિ એ ભૂત ભરેલું ગણાય.

મંદ કે આળસુ બાળક પ્રાસે ભુદી ભુદી યુક્તિ વાપરી શિક્ષકે જવાબ કદાવવા જોઈએ અને, તેમની નિયારયક્તિ ખીલે એવા પ્રયત્ન કરવા જોઈએ.

પાઠ આપતી વખતે એક પદ્ધતિ નિષ્ફળ નીવડી તો તુરંતજ ખીજ પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરી-બાળકોને પ્રશ્નો પૂછી તેમની કનેથી ઉત્તરો કદા-વવાની કળા દરેક સારા શિક્ષકમા હોવી જોઈએ, અર્થાત્ શિક્ષકનામા સમયસૂચકતા હોવી જોઈએ નોંધમા જણાવ્યા મુજબજ ઉત્તરો ન મળ્યા હોય તો તે સ્વીકારતા આનાકાની ન કરવી જોઈએ. પણ વિદ્યાર્થીના ઉત્તરો તો થોડાઘણા ખરા હોય તો તે સ્વીકારી લેવા અને લીધે શક્તિ અને વખતનો નકામો વ્યય થતો નથી. નોંધ પ્રમાણે બાળકો પાસેથી

જવાબની આશા રાખવી એ શિક્ષકની સાધારણ શુદ્ધિની ખામી બતાવે છે. ગભરાટથી ઘણીવાર પાઠ બગડે છે. કાળા પાટીઆને કયા રાખવું, ચિત્તને ઉપયોગ કેવી રીતે કરવો, વગેરે ઝીણી ઝીણી બાબતો પર લક્ષ આપવું.

શિક્ષણમાં બને ત્યાં મુધી આબનો ઉપયોગ કરવો. ઘણા શિક્ષક ફક્ત મોઢેથી દકીકત કહી જાય છે એટલે વિદ્યાર્થીના કાનનોજ ઉપયોગ થાય છે.

કાળા પાટીઆનો ઉપયોગ કરવાથી મગજમાં છાપ આમેદુખ અને રૂબટ પડે છે.

“દક્ષિણામૂર્તિભવન ખાલમંદિર,” ભાવનગર.

આ સ્થાન ભાવનગર શહેરની બહાર દક્ષિણ દિશાએ એકાદ મથળમાં આવેલું છે. એક ઉંચી ટેકરી ઉપર આ ખાલમંદિરનું મકાન બાંધવામાં આવેલું છે આ મકાનની બહારની બાજુથી અનસોકન કરતા દક્ષિણ દિશા તરફ દરિયાના પટનો કંઈક દેખાવ, બાજુમાં ધોનાની કંઈક ઝીણી રૂપરેખા, ખીજ બાજુએ ખેનરો, રસ્તાઓ વગેરે નજરે પડે છે.

ખાલમંદિરનું મકાન ટેકરી ઉપર ઘાટદાર છે તેમજ સગવડવાળું આવેલું છે તે મકાનની આરે બાજુ ફરતી દિવાલ બાંધેલી છે તેની વચ્ચે બાગ છે અને બાગકામની શરૂઆત થએલી જણાતી હતી. મકાનની બે બાજુએ નીચે બે નાના લખચોરસ ઝોરડા છે.

અમે પ્રથમ વાર્તાનું શિક્ષણ ચાલતું હતું તે ઝોરડામાં ગયા. ત્યાં એક શિક્ષિકા વાર્તા કહેતા હતા બાળકોઓની ઉંમર લગભગ ૩ થી ૬ વર્ષની હતી બે ત્રણ બાળકોઓ શિક્ષિકા ઉપર લગભગ અડધું અંગ નાખીને બેઠેલી હતી સાત આઠ બાળકોઓ શિક્ષિકાની સામે બેઠેલી હતી. એક બાળકી પીક કરીને બેઠેલી હતી, અને બે બાળકોઓ બારણા આગળ ઉભેલી હતી. ઉપર પ્રમાણે વિનંત અંકુશ સ્વતંત્ર રીતે બાળકોઓ બેઠેલી હતી, અને વાર્તા શ્રવણ કરતી હતી. વિષય કેવળ રસમય હતો.

શિક્ષિકા આદર્શમય હતા, અને વાર્તા કહેતા શોક વખતે શોકની, આનંદ વખતે આનંદની, ઊંઘ વખતે ઊંઘની આબેદુખ એટલું કરતા હતા. શું તેમનો માયાળુ સ્વભાવ? શું તેમની આનંદી આકૃતિ? શું તેમની એટલું? શું તેમની વક્તૃત્વશક્તિ? શું તેમનો મધુર અવાજ? શું તેમની વાર્તા કહેવાની શૈલી? આ બધું જોતા મને એમ લાગતું કે ભારતમાતાનો ઉદ્ધાર કેવળ આવી શિક્ષિકા અને શિક્ષકો ઉપજે તોજ થાય. ભારતમાતાના બાળકોને શિક્ષણ આપવા આવાજ શિક્ષકો જોઈએ.

આ મંસ્થામાં, નાનામાં નાના ત્રણ વરસની ઉંમરનાં બાળકોને દાખલ કરવામાં આવે છે. ઓરડામાં એક બાજુએ પાણી, સાબુ, રૂમાલ, કાંસડી, દર્પણ વગેરે સરીર શુદ્ધિનાં સાધનો મૂકવામાં આવેલાં હોય છે. શરૂઆતમાં બાળકો પોતાનું હાથ, મોં વગેરે ગંદું હોય તે દર્પણદ્વારા તપાસી પાણીથી ધોઈ નાખે છે. તેમજ કાસડી, દર્પણ વગેરેનો ઉપયોગ કરી વાળ વગેરે વ્યવસ્થિત કરે છે. તેમજ પહેરેલા કપડાંમાં ખામી હોય તો તે ખામી પોતાની મેળે દૂર કરે છે. આ પ્રમાણે પ્રથમ સરીરશુદ્ધિની ગોઠવણ રાખવામાં આવી છે.

ત્યાર બાદ બાળકો વ્યવસ્થાપૂર્વક પોતાનું વજન ભળવી નિયમસર ચાલે તેટલા માટે ઓરડામાં જોઈએ તે પ્રમાણેની પહોળાઈની લાંબગોળ, ગોળ, વાકી, સીધી એવી જેવડી રંગીન લીટીઓ દોરેલી છે. આ લીટીઓ ઉપર બાળકો પોતાનું વજન ભળવી યોગ્ય પ્રમાણમાં પગલાં ભરી વ્યવસ્થાપૂર્વક ચાલતાં શીખે છે. આને બાળકોની સારીરિક ડેવલપ્મી કહી શકાય. બાળકોનાં આ કાર્ય વખતે સંગીત પણ ચાલે છે, જેથી જે બાળકો આ કર્તવ્યમાં ભાગ લેવા ન આવતા હોય, તે પણ આવે છે. કારણ કે સંગીત કોને પ્રિય ન હોય? બાળકોની ઉંમર નાની હોવાથી તેમને શરૂઆતમાં સ્પર્શેન્દ્રિયદ્વારા શિક્ષણ અપાય છે. એમાં આવે પાટા બાધી દરેક વસ્તુ તેમના હાથમાં આપવામાં આવે છે જેમ કે માટીની કેરી બનાવેલી હોય તો તે આપી આ શું છે? એમ પૂછે છે. બાળકો હાથ ફેરવી એ વસ્તુનું નામ આપે છે. એ પ્રમાણે બીજી વસ્તુઓ આપી પ્રથમ સ્પર્શેન્દ્રિયને ડેવલપે છે.

ત્યાર બાદ નાના મોટા, લાંબા ટુંકા, બમડા પાતળા એવા ડાટા ક્રમસર એક ખાનામાં ગોઠવેલા હતા. બાળકો આ ડાટા પોતાની સ્વેચ્છાનુસાર ઉઠાવી રમત કરે છે, અને તે પોતાની દુલ્લભ સંક્રિતથી ઉંચું, નીચું, લાંબું ટુંકું, મારું, પાતળું વગેરે પોતાની મેળે સોધી શકે છે, અને પારખી શકે છે. વળી તેજ ડાટાઓ યોગ્ય સ્થળે ખાનામાં ગોઠવવા પ્રયત્ન કરે છે, અને કેટલાક બાળકો તો તે કામ ઝડપથી કરે છે. બાળકો અહીં સ્વદવાસ બદલે કરે છે. આ કામ આગળ જતાં બાળકોને પાટા બાધી કરાવવામાં આવે છે, જેથી તેમની સ્પર્શેન્દ્રિય સનેજ ચાપ હિ અને તે સારી રીતે ડેવલપ છે; કારણ કે બીજી ઇન્દ્રિયોની ક્રિયા બંધ કરવાથી એકજ ઇન્દ્રિય વધારે તીવ્ર રીતે કામ કરે છે.

ધીસુંકરકરં જોળખાવનારૂં એક પાટીઉં હતું. તે ઉપર બાળકો હાથ ફેરવી ધીસુંકરકરં તપાસી શકે છે. આ કામ પણ આગળ જતાં ઉપર જણાવેલા નિયમ પ્રમાણે આખે પાટા બાધી કરાવવામા આવે છે.

જુદા જુદા અવાજની રંગીન ડબ્બીઓ હતી. દરેક જાતના અવાજની બે રાખેલી હતી જેથી બાળક તેના જેવાજ અવાજની ડબ્બી ખેળી શકે છે. આ માટે જુદા જુદા અવાજની ઘંટડીઓ પણ રાખેલી હોય છે. આથી બાળકની કલ્પેન્દ્રિય કેળવી શકાય છે.

રંગ વડે નેત્ર કેળવવામાં આવે છે. આ જુદા જુદા રંગનાં પત્તા છે. તે વડે લિન્ન લિન્ન રંગ પરખાવવામા આવે છે. રંગ સંબંધી વિશેષ જ્ઞાન મેળવ્યા પછી એકજ જાતના આછા, ઘેરા, વધારે ઘેરા એવા પત્તા નાખવામા આવે છે, અને તે પત્તાને બાળકો રંગના ચક્ષુ ક્રમ પ્રમાણે ગોઠવે છે. આવી રીતે જુદા જુદા રંગ ખેળી કાઢવાની શક્તિ ખીલ્યા પછી તે રંગના નામ પણ બાળકને કહેવામા આવે છે.

ભૂમિતિની આકૃતિઓ પતરાની કાપેલી હતી તેના જેવાજ આકારના તેના જેવાજ ખાનાવાળુ એક ખોખું હતું. બાળકો આ આકૃતિઓ લઈ તેની બાજુઓ તપાસે છે, અને તે ખોખામા ગોઠવે છે ત્યાર બાદ બાજુઓ પ્રમાણે નામ આપવામા આવે છે, જેમકે ચોરસ, લબચોરસ, ગોળ, ત્રિકોણ વગેરે. આ કામ આગળ જતા બાળકોને પાટા બાધી કરાવવામા આવે છે.

મૂળાક્ષર માટે જુદા જુદા પત્તા રાખવામા આવ્યા છે. દરેક અક્ષરના રેતીવાળા પત્તા છે. એ અક્ષરો બાળકો આખો બંધ કરી હાથ ફેરવી જોળખે છે. એવી રીતે અક્ષર ‘કાનો’ ‘માત્રા’ વગેરેનું જ્ઞાન થયા પછી શબ્દ અને વાક્યનું જ્ઞાન આપવામા આવે છે. બાળકો ટુંકા, સહેલા, અને સાદા વાક્યોમા નાની નાની વાર્તાઓ લખે છે. આ વાર્તાના સંગ્રહનું એક પુસ્તક બનાવેલું હતું તેવા ૨૦ થી ૨૫ પુસ્તકો હતા.

અંકશિક્ષણ બાળકોને મણકા, સળીઆ તેમજ તેને લગતા બીજા સાધનો વડે આપવામા આવે છે તેમજ સરવાળા, બાદબાકી, ગુણાકાર, ભાગાકાર વગેરે આનાજ સાધનો વડે શીખવી શકાય છે.

ત્યારબાદ બાળકો નાના મોટા ચોરસો વડે મિનરો, ખુશી, રેખા, પૂલ વગેરે બનાવે છે ઘાંખી ચોરસ ચીપો વડે સીટી વગેરે બનાવી શકે છે. જેથી તેને અમુક અમુક પદાર્થોનું જ્ઞાન થાય છે.

ચિત્રકામ માટે સારી યોજના અને સાધનો રાખવામા આવેલા હતા

પ્રથમ બાળકો ઉભી, જાડી, ગાળ એવી લીટીએ નિયમસર દોરી અમુક આકારો બનાવે છે આગળ જતા બાળકે ચિત્રકામ સારું કરે છે તેના નમુના અમને બતાવવામા આવ્યા હતા વળી ચિત્રસમ્રઢનો એક જુદો જોરડો રાખેતો હતો તેમા જુદી જુદી જાતના ચિત્રોનો સમાવેશ કરવામા આવ્યો હતો અને ત્યાં ભાત ઉપર જણીતા પુષ્પોની તમવીર હતી. નીચે શેતરજી પાથરેલી હતી. તે ઉપરાંત વર્ગવાર ચિત્રો ગોઠવ્યા હતા. વળી નીચે બાળકોનું ચિત્રકામ પણ હતું બાળકોએ વેલ, ફૂલ, ઝાક, આકૃતિ વગેરે કાઢેલી હતી ચિત્રમા ગગ એવા સુદર રીતે પુરેલા હતા કે જેથી આમેદુજ પદાર્થોજ હોય એમ તે દેખાતા હતા.

આ વિભાગ પૂરો કરી અમે ઉદ્યોગ વિભાગમા ગયા ત્યાં જાત જાતનું કામ નજરે પડ્યું, સળીનું કામ, કાગળ કામ, દોરા કામ, સાદરી ગુથવાનું કામ વગેરે એમા લિન્ન લિન્ન તરફ હતી નમુનાચિત્ર અને સાથીઆ કામ ધણુજ આકર્ષક હતું તે ઉપરાંત શખ, કેરી, છીપ વગેરેથી બનાવેલા આકારો અને ચિત્રો જોઈ અમે આશ્ચર્ય પામી બહાર નીકળ્યા ત્યારે ત્યાંના એક શિક્ષકે કહેલું વાક્ય અત્રે ટાકું છું " સરથાની ઉન્નતિ કરવાની જેમનામા ધમચ હોય તેમની સરથા આમાજજ થઈ જાય છે "

આ વાક્ય શિક્ષકોને મનન કરવા યોગ્ય છે અર્થાત્ શિક્ષકોનો સ્વભાવ સહાનુભૂતિવાળો તેમજ માયાળુ હોયો *

બાળકની વિચારસૃષ્ટિ

બાળકની વિચારસૃષ્ટિના એક ખુલામા હું પ્રવેશ કરું એમ હું ઇચ્છુ છું તેની સાથે માન કરવાને માટે થક અને તારાઓ છે અને આકાશમાના મેઘધનુષ્ય અને વાદળા તેને જ્ઞાનદ આપવાને તેના મો સુધી નીચે નમી આવે છે એ હું જાણુ છું જે વસ્તુ આપણને નિઃશ્વેષ્ટ અને નિર્જીવ લાગે છે, તે એક થાળમા સુદ રમકડા અને વાર્તા સહિત તેની બારી આગળ ધીમે ધીમે આવે છે

બાળક તુ ધૂમમા કેવા જ્ઞાનદથી ભેડુ છું અને કેવી મજાથી ભાગવી ડાળી ભેડે આખી સવાર રમ્યા કરે ■ ' નાની ડાળી સાથે તને આવી

* પ્રે રા દે દોરના જે વિદ્યાર્થીઓ જ્ઞાનદપર્વડન માટે શક્તિઆવાડમા ગયા હતા તેમણે લખેલા નિબંધનો સાર ૩૫ ના લેખ છે

રીતે રમતાં જોઈ મને હસવું આવે છે. હું તો કલાકોના, કલાક મારા ચોપડામાં હિસાબ લખ્યાં કરું છું. કદાચ તું મારી સ્લામું નજર કરી વિચાર કરતું હોઈ શકે, સવારના ખુશનુમા વખતે આવું કામ કરવું કેવું મૂખોઈ ભરેલું છે ! હે બાળક ધૂળ, કાંકરા, અને લાકડાના કકડાઓની રમતમાં ગર્ક રહી આનંદ ભોગવવાનું હું ભૂલી ગયો છું. હું તો કિમતી રમકડાં શોધ્યાં કરું છું અને સોના અને ચાંદીની પાટો સંઘડું છું. જે કોઈ વસ્તુ તને મળી આવે છે તેનાથી તું રમત રમી આનંદ ભોગવે છે પણ હું તો જે વસ્તુ મને મળી શકતી નથી તેને માટે મારા વખતનો તેમજ શક્તિનો વ્યય કરું છું. (રવિન્દ્રનાથ ટાગોર કૃત 'બીજનો ચંદ્રમા').

આપણી પૃથ્વી સૂર્યની આસપાસ ફરે છે એ વિચારથી જેમ ખગોળ શાસ્ત્રમાં મહાન ફેરફાર થયો છે, તેમ હાલના સમયમાં બાળક એ કેળવણીનો મુખ્ય વિષય છે, એ વિચારથી શિક્ષણશાસ્ત્રમાં મોટું પરિવર્તન થયું છે. પહેલાંના વખતમાં શિક્ષક અને શીખવવાના વિષય એ કેળવણીમાં મુખ્ય બાબત ગણાતી હતી, પણ હાલમાં બાળક એ શિક્ષણનું ધ્યેય ગણાય છે અને તે વિચારને અનુસરી સર્વ વ્યવસ્થા થાય છે. આથી રીતે કેળવણી-શાસ્ત્ર અને વિજ્ઞાનની શોધો મુજબ, બાળમન અને તેના વિકાસના નિયમને અનુસરી શિક્ષણ પદ્ધતિ યોજવામાં આવે છે. જ્યાં સુધી આ દૃષ્ટિબિંદુ ધ્યાનમાં રાખી બાળકને શીખવવામાં આવે નહિ ત્યાં સુધી તેની શક્તિનો યોગ્ય વિકાસ થઈ શકે નહિ, એ નિઃસંશય છે. જેટલા પ્રમાણમાં શિક્ષક તેની વિચારસૃષ્ટિ અનુભવી શકે છે, તેટલા પ્રમાણમાં તેનું કામ સફળ થાય છે. આપણે ધણી વખત સાંભળીએ છીએ કે બાળકને તેના કામમાં કંટાળો આવે છે, તેને શીખવામાં રસ પડતો નથી અને તેની શક્તિ નિશાળમાં કુદિત થઈ જાય છે. આ બધાનું મુખ્ય કારણ એ છે કે શિક્ષક બાળકના મનનું દૃષ્ટિબિંદુ બાજુતો નથી. જ્યાં સુધી શિક્ષક અને શિષ્યના મન એક બૃમિકા ઉપર હોય નહિ ત્યાં સુધી શિક્ષક બાળમનને અનુકૂળ શી રીતે શિક્ષણ આપી શકે અને તેને તેમાં શી રીતે રસ પડે ? ખરી વાત તો એ છે કે વિદ્યાર્થીનો અધિકાર કેટલો છે તે પ્રથમ શિક્ષકે નક્કી કરવો જોઈએ અને તે પ્રમાણે તેણે શિક્ષણની સંકલના કરવી જોઈએ. આપણી શાળામાં બાળકની શારીરિક અને માનસિક શક્તિનો જે દુર્વ્યય થાય છે, તેનું મુખ્ય કારણ આ છે. જ્યાં સુધી બાળકની વિચારસૃષ્ટિની સમજણ શિક્ષકને હોઈ નહિ ત્યાં સુધી એ કેવી રીતે બાળકને તેના કામમાં રસ ઉત્પન્ન કરી શકે ? શિક્ષણનો મહાન દોષ કંટાળો છે. જ્યારે વર્ગમાં

વિદ્યાર્થીને કંટાળો આવે ત્યારે શિક્ષકે સમજવું જોઈએ કે તેની શિક્ષણ પદ્ધતિમાં કંઈક ખામી છે. જે વિષયમાં રસ પડે નહિ તેમાં ધ્યાન શી રીતે રહી શકે? જો ધ્યાન આપવામાં આવે નહિ, તો તે આખત યાદ પણ શી રીતે રહે? ધ્યાનને લીધેજ સંસ્કારની છાપ સચોટ અને હઠી પડે છે; નહિ તો તે આછી અને અસ્પષ્ટ હોવાથી મગજમાં ગ્રંથણ થઈ શકતી નથી.

આ કારણને લીધે શિક્ષકે કમેશમાં બાળકની માનસિક ભૂમિકનો અનુભવ કરી, તેને અનુરૂપ શિક્ષણ આપવું જોઈએ એ નિર્વિવાદ છે. તેને માટે શિક્ષકનામાં કલ્પના અને સહાનુભૂતિ આવશ્યક હોવા જોઈએ. આપણી વિચાર-સૃષ્ટિની બહાર શું થાય છે તે જાણવા માટે આ ગુણ ખાસ દરેક શિક્ષકનામાં હોવા જોઈએ. જ્યારે ચિત્રકાર કોઈ કુદરતી દ્રશ્ય ચિત્રે છે ત્યારે તેની માનસરિચિતે કટલી બધી નદૂપ હોય છે? જ્યાં સુધી તેની વૃત્તિ તદ્દાકાર થતી નથી ત્યાં સુધી તે ચચાર્ય ચિત્ર કાઢી શકતો નથી; તેવીજ રીતે શિક્ષકે પોતાની અવસ્થાનો અનુભવ થોડો વખત ભૂલી જઈ બાળકની વિચારસૃષ્ટિમાં પ્રવેશ કરવો જોઈએ. તેના મનમાં કેવા કેવા વેગ, લાગણી, અને વિચાર ઉદ્ભવે છે તેની પ્રથમ કલ્પના તેણે કરવી જોઈએ. તેણે પોતાનો બાળઅનુભવ તાજે કરવો જોઈએ અને ચચાર્ય અવલોકનદ્વારા તેનું દૃષ્ટિબિંદુ પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ. ઘણી વખત બાળકની પ્રેરણા તથા લાગણી કેવા પ્રકારની છે તે નહિ જાણવાથી આપણે તેને ઘણો અન્યાય કરીએ છીએ. શિક્ષકે તેમજ માતાપોતા જાણતા હશે કે બાળક કોઈ વખત કંઈ તોફાન કરે છે અથવા અણબટનું બોલે છે ત્યારે તેની મનોવૃત્તિ ખરાબર નહિ જાણવાથી આપણે તેને શિક્ષા કરીએ છીએ. ખરી રીતે તો બાળકનો ધરાદો તોફાન કરવાનો કે બોલું બોલવાનો હોતો નથી, - પણ આપણે આપણી દૃષ્ટિથી તેને તેવો ગણીએ છીએ. તેનામાં જે કુદરતી પ્રેરણા, વેગ અને લાગણી છે તેનો ખરો હેતુ આપણા જાણવામાં નહિ હોવાથી, આપણે તેને દબાવી દઈએ છીએ. અને તેથી તેના મનોભાવ વિકાસને ઘણી હાની પહોંચે છે. બાળકને સ્મવાનું ધણું ગમે છે અને તેને આમતેમ ક્રિયા કરવાનો શોખ હોય છે એ ખુલ્લું છે. પણ જ્યારે તે સાળામાં દાખલ થાય છે ત્યારે તેને એક ઠેકાણે ગોંધાઈ રહેવું પડે છે, અને તેની કુદરતી પ્રેરણાને જોઈતો અવકાશ મળતો નથી. આપણું શિક્ષણ બાળકની સ્વાભાવિક શક્તિને અનુસરતું હોતું નથી, તેથીજ તેને શિક્ષક તથા સાળા ઉપર કંટાળો આવે છે. જો આપણે આ સંબંધી ખરાબર વિચાર કરીએ તો

આપણને સહજ માલમ પડશે કે જેમ ખાવાપીવામાં અને રમવામાં બાળકને આનંદ થાય છે તેમ જ્ઞાન મેળવવામાં શા માટે આનંદ થવો જોઈએ નહિ ? ખરૂં કારણ તો એ છે કે આપણી શિક્ષણપદ્ધતિ કુદરતના નિયમને અનુભરતી હોતી નથી, એટલે તે બાળકના વિકાસને અનુકૂળ હોતી નથી.

આ ઉપરથી એટલું તો સ્પષ્ટ માલમ પડે છે કે જેવી રીતે ચિત્ર કાર પોતાના વિષયમાં તનીર થાય છે તેમ શિક્ષકે પ્રથમ બાળકને થવું જોઈએ અને કલ્પનાશક્તિ અને સહાનુભૂતિની લાગણી વડે તેણે બાળકની વિચારસૃષ્ટિમાં પ્રવેશ કરવો જોઈએ. બાળક એ બાળક છે એમ તેણે સમજવું જોઈએ. બાળકને તેની વિચાર શ્રુતિકા ઉપર જમરજમરનીથી જેમી લાવવાને બદલે તેણે તેની શ્રુતિકા ઉપર આવવું જોઈએ અને તેને જે બાળકમાં રસ પડતો હોય તે બાળક લક્ષમાં રાખી તેને શીખવવું જોઈએ. તેના શરીર અને મનનો વિકાસ કેવા ક્રમે થાય છે એ તેણે અવરમ જાણવું જોઈએ. જે આ બાળક ઉપર લક્ષ આપવામાં આવે નહિ તો બાળકને અનુકૂળ શિક્ષણ કોઈ દિવસ આપી શકાય નહિ અને તેથી શિક્ષણ પશુ રસિક થાય નહિ અને તેમાં પશુ રહી શકે નહિ. નાના બાળકના મનની વિચારસૃષ્ટિ કેવા પ્રકારની હોય છે અને મોટી ઉંમરના માણસનું દૃષ્ટિબિંદુ કેવી જાતનું હોય છે તેનો સુદર ખ્યાલ આપણા દેશના સુવિખ્યાત કવિ રવિન્દ્રનાથ ટાગોરે આ લેખના મથાળે ઠાકેલી લીંગામાં આપ્યો છે, બાળકના મનમાં કુદરતના દેખાવ જોવાથી કેવા અહ-જુત તરંગ ઉપજે છે તથા તેના નિદોષ સ્વભાવને લીધે તેનામાં કેવી અજોડની લાગણી હોય છે તે આપણે જાણવું જોઈએ. બાળક ધૂનમાં-કાંકરામાં-રમે છે તે જોઈને આપણને તે ગદુ હોય એમ જાણાય છે, પણ તેને તો ખરી રીતે તેમાં અનંદ આનંદ લાગે છે. તેરીજ રીતે બાળકની પ્રવૃત્તિ, તેની ક્રિયા, લાગણી અને આવેગનો વિચાર આપણે તેની દૃષ્ટિથી કરવો જોઈએ, અને તે ઉપરથી તેને યોગ્ય શિક્ષણ આપવું જોઈએ. ઘણી વખત વિદ્યાર્થીઓને તેમના પાઠમાં સમજણ પડતી નથી તેનું મુખ્ય કારણ આ છે. જે ઉપર જતાવેલી વિચારસૃષ્ટિથી શિક્ષક બાળકની સાથે વર્તે તો બાળકને તેમજ તેને લાલ થાય એમાં સંશય નથી.

અભ્યાસ કરવાની રીત

(૧)

હાલના જમાનામાં ફરોજ એટલા બધા પુસ્તકો છપાય છે કે “હુ વાચુ” અને “કેવી રીતે વાચુ” એ બધા માણુએને મોટા મનાય થઈ પડ્યો છે. આપણો યુગ વિદ્યુતનો છે અને તેથી લિન્ન લિન્ન વિષય ઉપર વાચવાનું એટલું બહુ સાહિત્ય સહેલાઈથી ઉત્પન્ન થાય છે કે કોઈ વખત સહજ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે કે, શું આપણે સવારથી સાઝ સુધી ચોપડી-ઓ, માસિક અને હાપ્તાઓ વાચીને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાનું છે કે તે સિવાય બીજો કોઈ માર્ગ જ્ઞાન માટે છે ખરું જોતા તો આપણે કલ્પ કરવું જોઈએ કે અવતોકન-કુદરતનું તથા મનુષ્ય સ્વભાવનું અને તે ઉપરથી ઉદ્ભવતો સ્વાતુભવ એ મહાર્થ જ્ઞાન મેળવવાનો મુખ્ય માર્ગ છે, પણ હાલના વખતમાં અવતોકન અને ચિંતનને બદલે આપણે અન્ય મનુષ્યોએ તેમના જે વિચાર ચોપડીઓદ્વાર પ્રસિદ્ધ કર્યા હોય છે, તે ઉપર આપણે બધો આધાર રાખીએ છીએ, આ કારણને લીધે આપણી નૈસર્ગિક બુદ્ધિ કુદૃશ થઈ જાય છે આપણે જાતે કોઈ પણ વિષય ઉપર મનન કરવાને તરફી લેતા નથી, તેનું તારતમ્ય શું છે તે શોધવાને માટે આપણામાં ધીરજ હોતી નથી, તેમજ જે કંઈ વિચાર આપણે ગ્રહણ કરીએ છીએ, તે આપણા જીવનમાં જોતપ્રાત કરી શકતા નથી જ્યાં આપણા જ્ઞાનની આવી સ્થિતિ હોય, ત્યાં ચારિત્રમાં બળ કે જોશ શી રીતે આવે ? જે વિચાર આપણી માનસિકસૃષ્ટિમાં અગ્રભૂત થતો નથી તેનો અમલ આચારમાં શી રીતે થઈ શકે ? આવા નિર્જીવ અને નિર્મોક્ષ વિચારને લીધે જ આપણામાં આત્મવિશ્વાસ અને વિવેચકબુદ્ધિની મોગી ખામી નજરે પડે છે. મહત્ત્વ ખરું તો આપણું જ્ઞાન ઉપલક્ષીય હોય છે અને તે બીજાના વિચારોના સંગ્રહરૂપ હોય છે. આવી વસ્તુસ્થિતિને લીધે આપણે નરી શોધ-ખોળ કરી શકતા નથી, તેમજ ઉપયોગી સાહિત્ય ઉપજાવી શકતા નથી.

જ્ઞાનનું મુખ્ય સાધન આતર શુરણ છે, પણ તેના અભાવે આપણું ને બીજાના વિચાર જાણવાની જરૂર પડે છે, પણ પ્રશ્ન એ છે કે અથ-ક્તોના વિચારો આપણે ઘોડી મહેનતે આપણા મોતાના કેવી રીતે કરી શકીએ ? તેને માટે દરેક મનુષ્યે અભ્યાસ કરવાની શી રીત છે તે જાણવી જોઈએ હાલના વખતમાં આપણને પુસ્તકો ઉપર એટલો બધો આધાર

રાખવો પડે છે કે આપણે વાચનની અવગણના કરી શકીએ એમ નથી, તેથી પુસ્તકના વાચનથી સારામા સારો લાભ આપણને રી રીતે મળે તેને માટે આપણે વિચાર કરવાની જરૂર છે.

અભ્યાસ એટલે શું અને તેની પદ્ધતિ કેવી છે તે મંમંધી આપણામા ઘણી ગેરસમજ તથા અજ્ઞાન છે “અભ્યાસ” એટલે ફરી ફરીને અમુક કામ કરવું એ તેનો વાચ્યાર્થ છે કાગળ કે આપણે વારંવાર સાંભળીએ છીએ કે ‘મને આ કામનો અભ્યાસ નથી.’ ‘અભ્યાસથી બધું થઈ શકે’. આવી રીતનું ‘બોલવું’ સાધારણ છે, પણ તેમાથી અભ્યાસનું ખરૂં તત્ત્વ મળી આવતું નથી. કોઈપણ પુસ્તકના અભ્યાસમા વારંવાર પુનરાવર્તનની જરૂર છે એ નિ સંશય છે, પણ તે તેનું મુખ્ય અંગ નથી. યાદદાસ્તી એ જ્ઞાનના કમનું છેલ્લું પગથીઈ છે. વસ્તુનું અવલોકન, તેનું ચિંતન, અને છેવટે તેની યાદદાસ્તી એ જ્ઞાનનો ક્રમ સ્વાભાવિક છે આ દૃષ્ટિથી અભ્યાસનો ૩૬ અર્થ આપણા કામને માટે ઉપયોગી નીવડતો નથી, તેથી અભ્યાસનું ખરૂં ગહરૂં શું છે તે આપણે જોઈએ

મનુષ્યજાતિની પ્રવૃત્તિનું આપણે પૃથક્કરણ કરીએ તો તેમા આપણને ત્રણ તત્ત્વો હાથ લાગે છે, (૧) હેતુ (૨) તેને અનુકૂળ ફેરફાર કરવાની શક્તિ (૩) અને વિવેચકબુદ્ધિ. આ કારણને લીધે જ્યારે આપણી સર્વ ક્રિયા હેતુપૂર્વક હોય છે તો આપણે અભ્યાસમા પણ શા માટે તે તત્ત્વનો ઝંઘીકાર કરીએ નહિ ? ઘણુંખરૂં તો આપણા વાચનમા સ્પષ્ટહેતુ હોતો નથી જો તે હોય છે તો તે સ્પષ્ટ અને આગળપડતો હોતો નથી એતો નિર્વિવાદ છે કે જો આપણા હેતુ હોય છે તે પ્રમાણે આપણે જ્ઞાન ગ્રહણ કરીએ છીએ. આપણી ધ્યાનશક્તિ મર્યાદિત છે એ નહીં છે, અને તેની મર્યાદામા એકંજ વખત અમુક જાગતો આવી શકે છે, અને બીજી બંધી વસ્તુઓ આપણા મન ઉપર અમગ કરી શકતી નથી જે હેતુ પૂર્વક આપણે કોઈ ક્રિયા કરીએ, તેટલી જાગતનું આપણને જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે, આકાંક્ષાની હકીકત ધ્યાનની મર્યાદા બહાર રહે છે. દા અમદાવાદ શહેરમા પાંચ વિદેશી માણસો આવે છે. એકને તેની નગરરચના, બીજાને તેના લોકનો પહેરવેશ, ત્રીજાને તેમનો સ્વભાવ, ચોથાને તેમની રમતગમત, પાંચમાને તેમની ધાર્મિકચિતિ જોવાની છે દરેક વ્યક્તિના અવલોકનનો હેતુ જુદો છે જો કે તે પાંચે મનુષ્યો સાથે સાથે ગહે છે, હરે છે, ફરે છે, અને જુવે છે, તો પણ તેમના મન ઉપર જ્ઞાનની જુદી જુદી છાપ પડે છે, કારણ કે તેમની આલોકનશક્તિ અમુક હેતુથી નિયમિત થઈ છે મસાર

પહેવારમાં હરધરીએ આપણે આ સત્ય અનુભવીએ છીએ, તેથીજ લોકો કહિત છે, કે “કપાળે કપાળે જુદી મતિ”. જ્યારે આપણું જ્ઞાન આવી રીતે અમુક પ્રયોજનથી નિર્ણય થાય છે, ત્યારે આપણે કોઈપણ પુસ્તકનો અભ્યાસ કરતા પહેલાં આપણે તે શા માટે વાંચીએ તેનો સ્પષ્ટ ખ્યાન આપણા મગજમાં સાચો જોડીએ, એટલે પ્રથમ આપણે જેનો અભ્યાસ કરના માગતા હોઈએ તેનો સ્પષ્ટ હેતુ આપણે જાણવો જોઈએ. આવા હેતુની અભ્યાસમાં શી જરૂર છે તે હવે આપણે જોઈએ.

ગિજન નામના ઇતિહાસકાર વિને એમ કહેવાય છે, કે જ્યારે તે કોઈપણ ચોપડી વાચતો તે પહેલાં પ્રથમ તે એકાંત જગામાં જઈ તેનું મથાળું જોતો, અને તે કેટલે દરજ્જે અર્થસૂચક છે તેનો વિચાર કરતો પછી તેની અનુક્રમણિકા હિપ્તથી પુસ્તકના વિચારની સકલતા તથા મત્તા સત્ય સમ્બંધી તે વિચાર કરતો, અને ત્યાર બાદ પોતાની નોંધપોથીમાં અચકતોને શુ કહેવાનું છે તે પોતે કંપી તેના મુદ્દા લખી લેતો, અને ચોપડીના જુદા પ્રકરણમાં કેના કેવા વિચારની શુ વર્ણી કરી છે તે પણ પોતે વિચારતો, આવી રીતે પ્રથમ તૈયારી કર્યા પછીજ તે પુસ્તકનું વાચન શરૂ કરતો. આ પ્રમાણે મનની પૂર્વ તૈયારીને લીધે આપણને અમુક બાબતો ઉપર ખાસ લક્ષ આપવું પડે છે અને જે હકીકતને આપણા નક્કી કરેલા હેતુ સાથે સમ્બંધ હોતો નથી તેને આપણે મૂકી દઈએ છીએ.

ઉપર જણાવ્યા મુજબ હેતુ ખ્યાનમાં રાખીને અભ્યાસ કરવાથી મુખ્ય એ ફાયદો થાય છે કે જે મુદ્દાની આપણને જરૂર હોય છે તેજ આપણા લક્ષમાં રહે છે, અને તેના ઉપર ખ્યાન એકાંત વધારી તે બાબત આપણા મગજમાં સચોટ રીતે અસર કરે છે.

હેતુપૂર્વકતા વાચનને લીધે વાચનારના મનમાં ચોપડીમાં શુ હોયું જોઈએ અને તેમાં શુ નથી એ બાબત સંભાળપૂર્વક ખ્યાનમાં રહે છે અને તેથી તેમાં તેને રસ પડે છે. આપણે સાધારણ રીતે એમ કહીએ છીએ કે આ વિષય મને ઘણું રસિક લાગે છે હવે આ બાબત ઉપર આપણે વિચાર કરીએ તો આપણને માત્રમ પડશે કે જે વસ્તુની આપણને જરૂર હોય અને તે આપણને મળે તોજ આપણને તેમાં આનંદ પડે છે જે વસ્તુની મનમાં ઇચ્છા હિલવતી નથી તે પ્રાપ્ત થાય તોપણ આપણને તેનાથી આનંદ થતો નથી ત્યારે હવે રસ કે આનંદ મેળવવા માટે આપણા મનમાં તેની વામના થવી જોઈએ, અને જો તે તૃપ્ત થાય તો આપણને

આનંદ યાપ છે એ સ્પષ્ટ છે. આવી રીતે રસનું મુખ્ય કારણ આંતર ધ્રુવના કે જરૂર છે અને જ્યારે આપણે અભ્યાસ કરતી વખતે તેને હેતુ ધ્યાનમાં રાખીએ છીએ ત્યારે આપણને તેમાં રસ ઉપજે છે.

જગતમાં જુદી જુદી વ્યક્તિઓનાં સુખનાં સાધન જુદા જુદા હોય છે, અને તેનું કારણ તેમની બિન્ન બિન્ન પ્રકારની ધ્રુવતા છે; તેથી અભ્યાસમાં હેતુસ્પષ્ટ હોયતો તેને લીધે આપણને આનંદ યાપ છે. આપણા અભ્યાસમાં વળી 'બળ' અને 'ઓજસુ' ઉત્પન્ન થાય છે. વિશેષમાં જે નવી દ્રષ્ટિકત કે વિચાર ગ્રંથકર્તાએ લખ્યાં હોય છે તે આપણે તરત મૂકણ કરીએ છીએ, કારણે કે પ્રથમથીજ તે ઉપર આપણું લક્ષ હોય છે, આવી રીતે આપણા જ્ઞાનના જાડાણમાં સારો વધારો કરી શકાય છે. અને ભેખકનો શો આશય હોય છે તે આપણે સ્પષ્ટ રીતે સમજી શકીએ છીએ; વળી ખાસ હેતુના સખએ આપણું ચિત્ત એકમ થાય છે અને અભ્યાસમાં સારો રસ જામે છે.

જ્યાં મુધી વાચનાર પ્રથમ તેના મનનું નિરીક્ષણ કરીને અમુક પુસ્તકનો શા માટે તેને અભ્યાસ કરવાની જરૂર છે એ નક્કી કરે નહિ, ત્યાં મુધી તેનો અભ્યાસ ઉપયોગી નીવડતો નથી. ગ્રંથકાર આપણા વિચાર કે માહિતમાં શું ઉમેરો કરે છે, તે આ પ્રમાણે આપણે હેતુ લક્ષમાં રાખવાથી સહેલાઈથી મેળવી શકીએ છીએ. બધી વખત સખત અભ્યાસ કર્યા છતાં તે દુર્બલ નીવડતો નથી, તેનું કારણ પ્રયોજનની ખામી છે પણ જ્યારે અભ્યાસનો હેતુ લક્ષમાં રાખવામાં આવે છે ત્યારે તેમાં રસ પડે છે. ઉપયોગી દ્રષ્ટિકત જદા આપણે મૂકણ કરીએ છીએ અને તેથી આપણી વિચારશક્તિને પ્રોત્સાહન મળે છે. જે શિક્ષક પોતાને શીખવવાનાં પાઠનો હેતુ સ્પષ્ટ જાણે નહિ તો તે સારી તૈયારી કરી શકે નહિ અને તેથી વિદ્યાર્થીનામાં પણ રસ ઉત્પન્ન કરી શકતો નથી. બાળકને પણ જે શીખવાનું હોય છે, તેનો હેતુ સ્પષ્ટ શબ્દમાં તેને કહેવો જોઈએ, કારણ કે તેથી તેઓ તેટલીજ બાળન ઉપર ખરોખર ધ્યાન આપવાનું શીખે છે, અને તેથી તેમની માનસિક-શક્તિ નકામી જતી નથી.

બીકને પદ્ધતિ પ્રમાણે વાચનનું શિક્ષણ

એક શિક્ષકનો અનુભવ.

આ પદ્ધતિ શિક્ષણ સામના એક બણીતા સિદ્ધાંત મુજબ યોજવામાં આવી છે. એ સિદ્ધાંત એ છે કે બાળકોને, પરિચિત વસ્તુઓ ઉપરથી અપરિચિત વસ્તુઓ ઉપર લઈ જવાં. અર્થે વગરના અક્ષરો કરતાં વાર્તામાં આવતા શબ્દોથી બાળકો વધારે પરિચિત હોય છે. તેથી આવી જાતના શબ્દોદ્ધારો બાળકોને વાચનનું શિક્ષણ આપવાની આ પદ્ધતિમાં યોજના કરવામાં આવી છે.

શીખવવાની રીત.

આ પદ્ધતિથી વાચનનું શિક્ષણ હું બાળકોને નીચે પ્રમાણે આપું છું. પ્રથમ હું બાળકોને સહેલી અને રસિક વાર્તા કહું છું. વાર્તા કહેવામાં ૧૦ મિનિટથી વધારે વખત હું લેતી નથી. વાર્તાની વસ્તુ સમજાવનારાં ચિત્રો હું પ્રથમથી દોરી રાખું છું. વાર્તા કહેતાં કહેતાં દોરેલાં ચિત્રો બતાવું છું. આથી શીખવા તરફ બાળકોને રુચિ ઉત્પન્ન થાય છે અને તેમને આનંદ તથા રસ પડે છે. આખી વાર્તા કહી ગયા પછી અને તેનાં ચિત્રો બતાવી રહ્યા પછી બાળકોને જે વાક્ય શીખવવાનું છે તેજ વાક્ય પ્રશ્નો પૂછી કહાવું છું. પછી તે વાક્ય ઠાળા પાટીઆ પર લખું છું. અને તે વાક્યનો દરેક શબ્દ બાળકોને વારંવાર જતાવી તે શબ્દની સંપૂર્ણ છાપ બાળકોનાં મન ઉપર પડે ત્યાંસુધી બાળકોને મદદ કરી તે શબ્દ તેમની પાસે વારંવાર વંચાવું છું. આ રીતે અરખા વાક્યનું જુદાં જુદાં બાળકો પાસે આઠ, દસ વખત વાચન કરાવ્યા પછી જુદાં જુદાં શબ્દો ઉપર આંગળી મૂકી તે શબ્દોનું વાચન જુદાં જુદાં બાળકો પાસે પાંચ સાત વખત કરાવું છું. ત્યાર પછી પહેલી લીટીમાં મૂકેલા શબ્દો નીચે તેજ શબ્દ એક પછી એક મૂકી બાળકો પાસે નવા લખાએલા શબ્દો વંચાવું છું. પછી શબ્દો ઉચટ સુચટ પાટીઆ ઉપર લખી બાળકો પાસે વંચાવું છું. બાળકોના મન ઉપર દરેક શબ્દની સચોટ છાપ પડી છે તેની ખાતરી થયા પછી એ વાક્યમાં વપરાએલા શબ્દોનાં પતાં જે જે પ્રથમથી તૈયાર કરી રાખેલાં હોય છે તેનો ડગલો બાળકો સમક્ષ મૂકી બાળકોને વારંવારતી એક એક શબ્દનું પતું લઈ જવા કહું છું. બાળકો આવી રીતે બધા શબ્દોનાં પતાં લઈ જાય, ત્યાર પછી ઉચટ

સુલટ શબ્દોના પત્તાં બાળકો પાસે પાછા માણું છું. ત્યાર બાદ પત્તાંએનો ફરી દેખાશે ફરી બાળકોને એ પત્તાંઓ અનુક્રમે ગોઠવી વાક્ય બનાવવાનું કહું છું. આવી રીતે રોજ હું બાળકોને કમીમાં કમી એક વાક્યનું વાચન ઘણી સારી રીતે શીખવી ચકું છું. એક માસમાં એક વાર્તાનું વાચન બાળકો બહુજ સહેલાઈથી શીખી શકે છે, એટલે એક માસમાં બાળકો ૩૦ થી ૪૦ શબ્દો કડકડાટ વાચી શકે છે, તેમજ એ શબ્દોથી બનેલાં ગમે તે વાક્યો પણ કડકડાટ વાચી શકે છે. આ પદ્ધતિમાં વારંવાર પુનરાવર્તન કરવાની ઘણી જરૂર પડે છે અને તેને માટે મોટા તથા નાના પત્તાંનો ઉપયોગ વારંવાર કરવો પડે છે.

આ પદ્ધતિથી વાચન શીખવવાને માટે વાર્તા પસંદ કરવામાં ખાસ કાળજી રાખવાની જરૂર છે. વાર્તામાં બને ત્યાં સુધી થોડા શબ્દો આવે તેમ કરવું. અને એકનો એક શબ્દ વારંવાર આવે તો ઘણુંજ સાફ. દાખલા તરીકે—

એક શિઆળ હતું.

એ શિઆળ બૂખ્યું હતું.

એ બૂખ્યું શિઆળ બોરડી નીચે ગયું.

વાર્તાઓ દ્વારા વાચન એક બે માસ શીખવ્યા પછી જુદા જુદા મૂળાક્ષરોનું જ્ઞાન આપવા માટે તેમ જ મૂળાક્ષરોનો શુદ્ધ ઉચ્ચાર શીખવવાને માટે આવીજ રીતે મળતા શબ્દોનું વાચન બાળકોને શીખવું છું. જેમકે:—‘લ’ અક્ષરનું જ્ઞાન આપવાને બાળકોને લાલ, વાલ, ચાલ, ગાલ વગેરે મળતા શબ્દોમાંથી ‘લ’ ઉચ્ચાર અને ‘લ’ નું લેખન શીખવું છું. તેવી રીતે દાર, બાર, ચાર, માર વગેરે શબ્દોમાંથી ‘ર’ ઉચ્ચાર તથા ‘ર’ નું લેખન શીખવું છું. આ રીતે શબ્દની સાથે અમુક છુટા અક્ષરોની છાપ પણ બાળકોના મગજ ઉપર પાઠી ચકાય છે.

શરૂઆતમાં લેખન કરતા વાચન ઉપર ખાસ ધ્યાન આપવામાં આવે છે. અક્ષરના તેમ જ શબ્દના જુદા જુદા આકારોની છાપ બાળકોના મગજમાં સચોટ પડે ત્યાર પછી બાળકો એ અક્ષરો અને એ શબ્દો બહુ મહેલાઈથી લખી શકે છે. જ્યારે બાળકોને ચિત્રકામ શીખવું છું ત્યારે મૂળાક્ષરોને લગતા જુદા જુદા આકારો દોરતા શીખવું છું. આ આકારો દોરતી વખતે તેઓ સંબંધ કોઈ પદાર્થચિત્ર સાથે છે એવો ખ્યાલ બાળકોને આપવામાં આવતો નથી. હું મજબૂત કે ત એવો અક્ષર ચિત્ર છું. કે લખું છું એ બાળકો બહુતા નથી. પણ આડકતરી રીતે ચિત્રકામ

શીખેલી વખતે બાગક મૂળાક્ષર લખના શીખે છે, તેમ તેના સ્નાયુઓ પણ કેળવાય છે આની રીતે થોડો મહાનરો ચલાથી મમે તે અક્ષર સહે-
લાઈથી લખનાની બાળકને ટેવ પડે છે કેઈ કોઈ વાત તેા આખો શબ્દ
પણ શીખવવામા આવે છે.

આખી વાર્તા બાળકોને શીખવા પછી હું તે વાર્તાની મોટા અક્ષરે
લખેલી એક ચોપડી બનાવુ છું વર્ષમાં જેટલા બાળકો હોય તેટલી ચોપડી-
ઓ બનાવી દરેક બાળકને એક એક ચોપડી આપું છું, ને તેની પાસે વંચાવુ
છું જેટલીકવાર તેા વાર્તાના ચિત્રો બાળકોને આપી તેમને સહેજ સદાજ
મદદ કરી આખી વાર્તા બોલાવ્યા પછી ચોપડીમાથી તેમની પાસે વચાવુ
છું આની રીતે વાચન શીખવાથી બાળકો કડકડટ વાચે છે અને તેમને
આનંદ તથા રસ પડે છે એમ હું મારા પોતાના અત્યક્ષ અનુભવ ઉપરથી
કહી શકું છું.

જેટલાક શિક્ષકોને એમ લાગશે કે આ બધા સાધનો તૈયાર કરવામા
બહુ મહેનત પડે તેમ છે. હા મહેનત પડે છે એ વાત ખરી છે, પણ
પહેલા વર્ષમા મહેનત પડશે, પણ પછી નહિ પડે એક વખત આવી જાતની
વાર્તાઓ તથા ચિત્રોનો સટ તૈયાર કર્યા પછી દર વર્ષે તે કામ લાગશે,
કામચુકે આ સાધનો બાળકોને થોડાજ વખત આપવાના છે. પછી
શિક્ષકે પોતાની પાસેજ રાખી મૂકવાના છે એટલે તે બગડશે નહિ બનના
મુંદી દરેક વાર્તા શિક્ષકે એક મોટા ડ્રાઇંગ, પેપર ઉપર લખી અને
પુનરાવર્તન કરાવતી વખતે બાળકો પામે તે વાર્તા વચાવવી

શિક્ષણના મુખ્ય મુદ્દાઓ.

૧ બાળકોને વાર્તા કહેવી

૨ વાર્તાના ચિત્રો બાળકોને બતાવના

૩ બાળકોને પ્રશ્નો પૂછી વાર્તાનું એક વાક્ય કદાવવું

૪ વાક્ય પાઠીઆ ઉપર લખના જવું અને જે શબ્દ લખો તે શબ્દ

બોલતા જવું કાળા પાટીઆ ઉપરનું લખાણ સારું, સાફ અને મરેડદાર
હોવું જોઈએ

૫ વાક્ય સળંગ અડક્યા વગર બાળકોને મદદ કરી તેમની પાસે
વચાવવું

૬ વાક્ય અટકીને વાચવું અને દરેક બાળક પાસે વચાવવું

૭ શબ્દ નીચે લેજ શબ્દ લખી બાળકો પાસે વચાવવો

૮. શબ્દ નીચે જુદો શબ્દ લખી બાળકો પાસે વંચાવવો.
૯. સીટીની માફક લખવું અને બાળકો પાસે વંચાવવું.
૧૦. શબ્દો માટે તૈયાર કરી રાખેલા પત્રોના ઢગલામાંથી બાળકોને એક એક પત્ર લઈ જવા હુકમ કરવો.
૧૧. બાળકો પાસે શબ્દતાર પત્રો પાછો માંગી લેવાં.
૧૨. પત્રોના ઢગલામાંથી બાળકો પાસેથી જુદા જુદા શબ્દોના પત્રો કઢાવી તેમની પાસે આપું વાક્ય કઢાવી વંચાવવું.
૧૩. આ પ્રમાણે જુદાં જુદાં બાળકો પાસે પત્રોની મદદથી વાક્ય બનાવડાવવું અને મોટે સાદે વંચાવવું.
૧૪. વાર્તાનાં બાકીનાં વાક્ય ઉપર પ્રમાણે શીખવવા.

અમદાવાદ,
તા. ૬-૮-૨૬

}

મેરી સોશ્યલ સોલ્ડી
આ-શિક્ષક જમાલપુર શાળા નં. ૬,
અમદાવાદ મ્યુનિસિપાલિટી

મૂળાક્ષરશિક્ષણ

શબ્દ પદ્ધતિ

ટીપ:—બોરસદ મેરી પ્રાઇન મેમોરિઅલ ટ્રેનિંગ કોલેજની પ્રેક્ટિસિંગ સ્કૂલમાં આ પદ્ધતિ પ્રયોગમાં મૂકવામાં આવી છે અને તે સરલ જણાઈ છે; તેથી આ હકીકત સાળાપત્ર વાચનાર માટે લખવામાં આવી છે.

ક. શબ્દપરિચય.

બાળવર્ગના શિક્ષક ધર, રચ, થડ, ફણુમ, દગ, જહર, હળ, વડ, નટ, ખસ, ધમણ, ચમર, બગદ, લમર, ઉતરક, પણુ, ઇપળ, ઝરણ, જળગર, કળસ ને ઋષભ, એવા ૨૧ ચિત્રો તૈયાર કરે છે અને તેની નીચે ચિત્રનું નામ મોટે ને સારે અક્ષરે લખે છે. હવે જે છોકરું શાળામાં આવે તેને આ ચિત્રો દેખાડે છે અને તેના નામ શીખવે છે. નામ આવડી જાય છે એટલે બાળકનું ધ્યાન ચિત્રની નીચે લખેલા નામ તરફ ખેંચવામાં આવે છે, એટલે ચિત્રના નામના આખા શબ્દની છાપ બાળકના મગજ પર પડે છે. એકાદ જે ચિત્રના નામ તરફ શિક્ષક બાળકનું ધ્યાન ખેંચે છે એટલે બાળક ચોતાની મેજે દરેક ચિત્રનું નામ વાંચવા મંડે છે. એકાદ જે દિવસ એમ વાંચે છે એટલે પછી ચિત્ર તરફ ધ્યાન ખેંચ્યા સિવાય અન્યક ચિત્રનું નામના શબ્દો વાંચી શકે છે.

આટલું થાય છે એટલે શિક્ષક બાળકનાં હાથમાં એક પેડી આપે છે. આ પેડીમાં જે ચિત્રોના શબ્દો તેઓ ચિત્રો નીચે વાંચી ગયાં તે શબ્દોનાં ચિત્રો વગરનાં ૨૧ પત્તાં હોય છે. બાળકને એ પેડી ઉઘાડવાનું અને તેમાંના શબ્દો વાંચવાનું કહે છે. બાળક ક્રપાટાબંધ તે શબ્દો વાંચી જાય છે, પણ કદાચ બૂલ કરે છે તો શિક્ષક ચિત્ર નીચેના શબ્દ તરફ ધ્યાન ખેંચી સુધરાવે છે. એક બે દિવસમાં બાળક આ પેડીમાંના શબ્દો બૂલ વગર વાંચી શકે છે.

હવે શિક્ષક કાળા પાટી પર તે ૨૧ પંક્તિના જુદા જુદા શબ્દો વારા-ફરતી લખે છે ને બાળકને વાંચવા કહે છે. બાળક બૂલ વગર વાંચી શકે છે તો માને છે કે શબ્દપરિચય સારો થઈ ગયો છે. ત્યાર પછી અક્ષર પરિચય આપવા તૈયાર થાય છે.

જ. અક્ષરપરિચય

ઉપરની ક્રિયામાં બાળકને શબ્દપરિચય બરાબર થઈ જાય છે, પણ કથારા રહી હોય છે તો તે આ ક્રિયામાં દૂર થઈ જાય છે.

પોતે તૈયાર કરેલું પાટી પરનું ચિત્ર શિક્ષક વર્ગ સમક્ષ મૂકે છે (દાખલા તરીકે ધરનું). બાળકોનું ધ્યાન તેના તરફ ખેંચે છે. શેનું ચિત્ર છે તે પૂછે છે અને કઢાવે છે કે ધરનું. પછી 'ધર'ના ઉચ્ચાર બરાબર કરાવે છે અને નીચે લખેલા ધર શબ્દ તરફ ધ્યાન ખેંચે છે. પછી બે ત્રણ વાર બાળકોને બોલાવે છે કે ધર, ધર, ધર. બાળકો શબ્દનો ઉચ્ચાર બરાબર કરે છે એવી ખાતરી થાય છે એટલે એકેક અક્ષર પર પોષ્ટર મૂકી બોલાવે છે કે ધ...ર. આ રીતે બેચાર વાર બોલાવે છે એટલે બાળકો સમજી જાય છે કે પહેલાં તે 'ધ' ને બીજાં તે 'ર'. પછી જુદા જુદા અક્ષરો પર વારા-ફરતી પોષ્ટર મૂકી બાળકોને વાંચવા કહે છે.

હવે શિક્ષક કાળા પાટીના પર ક્રોધવાર 'ધ' ને ક્રોધવાર 'ર' લખે છે ને બાળકોને વાંચવા કહે છે. બાળકો બૂલ ન કરે એટલે આગળ વધે છે.

પછી શિક્ષક 'ધ' ને 'ર' નાં પત્તાં સાથે બીજા અક્ષરોનાં ચોડાં પત્તાં મેળવી દરેક બાળકને આપે છે અને કહે છે, કે તમારા પત્તામાંથી 'ધ' શોધીને તમારી આગળ મૂકો. 'ર' શોધીને મૂકો. આમ બેત્રણ વાર 'ધ' ને 'ર'નાં પત્તાં કઢાવે છે એટલે બાળકોનાં મગજ પર બને અક્ષરોના ઘાટની ઓપ સંબંધ પડી જાય છે.

હવે શિક્ષક બાળકોને પોતાની ચોપટી લેવા કહે છે. તેમાંથી ધરનું

ચિત્ર કઢાવે છે. તેમાંથી ઘર શબ્દ બતાવવા કહે છે. તેમજ ધ ને ર પર, ઉલટાસુલટા બોલી, આગળી મૂકાવે છે. પછી ચોપડીમાંથી મૂળાક્ષરવાળું પૃથ્થ કઢાવે છે અને તેમાંથી ધ ને ર શોધાવે છે. ૧

દિવાલ પર મોટે અક્ષરે લખેલા કોઈ નામ હોય તેમાંથી પથ્થ ધ ને ર બતાવવાનું કહેવામાં આવે છે.

હવે પછી શિક્ષક બાળકોને મૂળાક્ષરની રમત રમાડે છે. તે એવી રીતે કે બાળકોની મંખ્યા જેટલા 'ધ' ને 'ર' ના પત્તા લઈ તેમાં બીજા અક્ષરોના પત્તા મેળવે છે પછી તે બધા પત્તા વર્ગની આગળ જમીન પર પાચરે છે અને બાળકોને ઉભા કરી કહે છે કે હું કહું તે પછુ તમારે આ-માંથી શોધી લઈ પોતાની જગાએ દોડી જનાનું છે. પછી શિક્ષક બોલે છે કે 'ધ' એટલે બાળકો તરત દોડે છે અને 'ર'નું પત્તા લઈ વહેલા વહેલા પોતાની જગાએ દોડી જાય છે. તે ન'બાવીઈ 'ર' શોધવાનું કહે છે આમ બે ત્રણ વાર કરાવે છે. બાળકોને આ રમતમાં બહુ મજા પડે છે.

ઉપર પ્રમાણે અક્ષરપરિચય થાય છે. એક ચિત્રના અક્ષરોનો પરિચય બરાબર થઈ ગયા પછી બીજું ચિત્ર બતાવે છે અને તે ઉપરથી ઉપર પ્રમાણે અક્ષરપરિચય કરાવે છે. બે ત્રણ અઠવાડિયામાં આ રીતે બાળકોને બધા મૂળાક્ષરોનો પરિચય થઈ જાય છે.

ગ. શબ્દ બતાવવા

થોડા અક્ષરોનો પરિચય થઈ ગયા પછી શિક્ષક બાળકોને અક્ષરોના પત્તા આપે છે અને શબ્દ બતાવવાની રમત રમાડે છે તેમ કરતા તે નીચેના ત્રણ રીતો વાપરે છે.

૧. જુદા જુદા અક્ષરોના પત્તા એક પછી એક લેવડની બાળકો પાસે શબ્દ ગોઠવાયે છે, ગોઠવેલો શબ્દ વચાવે છે, જરૂર હોય તો સમજાવે છે ને કાળા પાટીઆ પર લખે છે

૨. શિક્ષક એક વસ્તુ કે ચિત્ર બતાવે છે, તેનું નામ પૂછે છે, ઉચ્ચાર કરાવે છે, અને તે નામ પ્રમાણે પત્તા ગોઠવવા કહે છે બાળકો ગોઠવે છે પથ્થ ને કોઈ જૂલ કરે છે તો કાળા પાટીઆ પર વસ્તુનું નામ લખી તે તરફ ધ્યાન ખેંચી સુધરાવે છે.

૩. શિક્ષક બાળકોને કહે છે કે તમારી મરજી પ્રમાણે પત્તા ગોઠવીને કોઈ એક શબ્દ બનાવો, એટલે બાળકો પોતાની મેળે પોતાને ગમતા શબ્દો બનાવે છે શિક્ષક દરેકને પોતાનો શબ્દ વાચવા કહે છે આ

ક્રિયામા જુદા જુદા બાળકોના શબ્દો જુદા જુદા થાય છે, પરંતુ બાળકો જાતે શબ્દ બનાવે છે એટલે તેઓ બહુ ખુશ દેખાય છે અને તે સાથે તેમનામા સ્વાસ્થ્યના બી રોપાય છે

આ ગમતો વખતે બાળકો જાણે છે કે અમે રમીએ છીએ, પણ શિક્ષકનો હેતુ સબંધરચના સીખવવાનો છે તે પાર પડે છે.

ચ. અક્ષરપાઠીની રમત

બાળવર્ગના શિક્ષક કાર્ડબોર્ડ પર ખાના પાઠી નીચે પ્રમાણે કેટલીએક અક્ષરપાઠી તૈયાર કરે છે, અને દરેક પાઠી સાથે અક્ષરોના નાના પત્તાની એક દામડી પણ રાખે છે

ક	ખ	ગ	ઘ	ઙ	છ
જ	ઝ	ટ	ઠ	ડ	ઢ
ત	થ	દ	ધ	ન	
પ	ફ	બ	ભ	મ	ય
ર	લ	વ	શ	ષ	સ
હ	ળ	અ	ઇ	ઉ	ઋ

આવી એકેક પાઠી અને એકેક દામડી દરેક બાળકને આપે છે અને કહે છે કે દામડીના અક્ષરોના પત્તા પાઠી પરના અક્ષરો પર ગોઠવી લાવો. બાળકો અપાઠાજ ધ ગોઠવવા માટે છે અને શિક્ષકને મતાવવાને દોડી આવે છે જૂન વગર ને જલદી મૂકી લાવનારને સાબાશી મળે છે એટલે અક્ષર-પરિચય ઉપરના અપજનાનો ગુણ ખીતે છે

ઢ. મૂળાક્ષર લેખન

હવે શિક્ષક લેખન કરાવવા તૈયાર થાય છે તે કોઈપણ એક અક્ષર લખતા સિખવવાનું પસંદ કરે છે અને તે અક્ષર રેતીના બનાવ્યો હોય તેવું પત્તું દરેક બાળકને આપે છે ને તેવું નામ પૂછે છે બાળકને તે અગ્રાઉ પરિચય થઈ ગયો છે એટલે તરત નામ કહે છે પછી તે પત્તાને બાળકોની

સામે મૂકાવે છે અને ડાબે દાબવા કહે છે, અને જમણા દાબની આગળ તે પર ફેરવાવે છે. પોતે નમુનો આપે છે તેમ બાળકો આગળ ફેરવે છે. બાળકો શ્રુત વચ્ચે બરાબ આગળ ફેરવી શકે ત્યાં સુધી આ ક્રિયા કરાવે છે એટલે આગળની તપાસ ને સ્નાયુ કેળવાય છે.

હવે શિક્ષક દરેક બાળકને પાટલી પર ચોઠી ચોઠી રેતી આપે છે. બાળકો તેને પાટલી પર પાથરે છે. પછી શિક્ષક તેમની પાસે રેતીમાં આગળથી અક્ષરો કઢાવે છે. બાળકોની આગળ ઉપરની ક્રિયામાં ટેવાઈ ગઈ હોય છે એટલે તરત તેઓ રેતીમાં અક્ષરો કાઢે છે. શિક્ષક બે ચાર વાર એમ કહાવે છે એટલે બાળકોની આગળ સારી રીંટ કેળવાય છે.

હવે શિક્ષક દરેક બાળકને સ્લેટ પેન લેવા કહે છે. પેન બરાબર પકડાવે છે અને દરેકને સ્લેટમાં અક્ષર કાઢવા કહે છે. બાળકો તરતજ કાઢી લાને છે, તેમ છતાં બે પ્રમાણમાં કંઈ ફેર કરતા માલમ પડે છે તો શિક્ષક કાળા પાગીઆપર સારા માપનો નમુનો આપે છે, એટલે બાળકો સુધર અક્ષરો કાઢે છે. એમ એક અક્ષર આવડે છે કે બીજો શરૂ કરે છે. એકાદ આવાડિઆમાં તો બાળકો બધા અક્ષરો લખતા શીખી જાય છે.

લખતા શીખવવામાં શિક્ષક જમે તે કમ પસંદ કરી શકે છે, પણ ઉવટ શાસ્ત્રીય ક્રમે લખાવે છે સ્નાયુગતિને અનુસરી અને નીચેના ક્રમ પસંદ કર્યો છે.

ક. કાળી તરફથી શરૂ થતી સ્નાયુગતિવાળા અક્ષરો

ન, મ, પ, ય, બ, ગ, જ, ઝ, ઊ, ર, સ, ટ, ટ, ધ, ધ,

ચ. જમણી તરફથી શરૂ થતી સ્નાયુગતિવાળા અક્ષરો

લ, વ, જા, બ, દ, ઈ, ઓ, ઘ, ઘ, ઙ, ઙ, ઙ, ઙ, ઙ,

ગ નીચેથી શરૂ થતી સ્નાયુગતિવાળા અક્ષરો

ત, ભ,

મેરી બાઉન મેમોરિઅલ
ટ્રેનિંગ કોલેજ.
બોરસદ

રતનશી પુરુષોત્તમ અનંદ

સુરત જિલ્લામાં કામ કરતી કેટલીક પ્રાથમિક શિક્ષણની સંસ્થાઓ અને તેમાં થતું અગત્યનું કામ

હિનાળાની રજાઓમાં સુરત જિલ્લાના પારડી તાલુકામાં પારડી, ઉદરામ ને વાધડીપાની સાળાઓ નેઈ મને ઘણો આનંદ થયો કાર્મ ને કાર્મ નવુ કરવુ ને વિદ્યાર્થીઓમાં નવુ શીખવરા માટે વધુ ઉત્સાહ પ્રેરણ એ થોતાનું કર્તવ્ય છે એમ સમજી એજ વિચારમાં શિક્ષકો અહીં કામ કર્યાં જાય છે તાલુકામાં નિશાળના નિયમિત અભ્યાસ ઉપરાત ચિંતાકર્ષક સંસ્થાઓ જે માન્ય પરી તે આ છે—ફરતી લાયબ્રેરી, ત્રિશાળા, એતીવાડીવર્ગ, રકાઉદિગ અને કોઓપરેટિવ (સહકારી) મહળા.

૧. ફરતી લાયબ્રેરી

મે એન્જ્યુ. ઈ મિ ઝીવની મુચના ને સવાદથી સઙ પુરોષોત્તમ દાસ કંકોરદાસ નાઈ ૩ ૧૦૦૦ ની ગ્રંથ આપી અને પારડી તાલુકા ફરતી પુસ્તકશાળા માટે અખતર તરીકે જર્મદ કરવામાં આવ્યો, પારડી તાલુકાના આ ઉચ્ચુગી મિ કસનજીએ તાલુકાના દરેક નિશાળવાળા ગામમાં ભણતા બધા છોકરા પુસ્તકોનો લાભ લે એવી રીતે સને ૧૯૨૫ ના નવેમ્બરમાં એ યોજનાને અમલમાં મૂકી લાયબ્રેરીના ત્રણ ભાગ પાડવામાં આવ્યા છે ૧ ફર્સ્ટ ગ્રેડ નિશાળો માટે, ૨. સેકન્ડ ગ્રેડ નિશાળો માટે, અને ૩ કન્યાશાળાઓ માટે ફર્સ્ટ ગ્રેડની નિશાળોના ૩ ગ્રુપ ને દરેક ગ્રુપમાં ચાર ચાર નિશાળો, સેકન્ડ ગ્રેડની નિશાળોના ૭ ગ્રુપ ને દરેક ગ્રુપમાં ૭ નિશાળો, ને કન્યાશાળાઓના ૨ ગ્રુપ ને દરેક ગ્રુપમાં ચાર ચાર નિશાળોનો સમાવેશ કર્યો છે દરેક ગ્રુપમાં જોટલી નિશાળોનો સમાવેશ કર્યો હોય તેટલી પેગી ફરતી રહે છે દાખના તરીકે ફર્સ્ટગ્રેડની નિશાળોમાં દરેક ગ્રુપમાં ચાર ચાર પેગી ફરતી રહે છે દરેક પેગીમાં જુદી જુદી જાતના પુસ્તકો મૂકવામાં આવ્યા છે ધાર્મિક, ઐતિહાસિક, નૈતિક ને ગમત સાથે જ્ઞાન ને બોધ આપનારા, સાદી ને સરળ ભાષામાં લખાએલા, બાળકોના હાથમાં વિના મોકાએ મૂકાય એવા પુસ્તકોની પસંદગી કરવામાં આવી છે દરેક પેગી ફર્સ્ટગ્રેડ નિશાળોમાં એક એ-માસ, સેકન્ડગ્રેડ નિશાળોમાં બે બે માસ અને કન્યાશાળાઓમાં દોઢ દોઢ માસ રહે છે તે દરમિયાન ધણાખરા પુસ્તકો વચાઈ રહે છે મુદત પુરી

થયે દરેક પેઢી બીજી નિશાળમાં મોકલી આપવામાં આવે છે. પેઢી મોકલી આપવાનું કામ હેડમાસ્ટર કે હેડમિસ્ટ્રેસને શીર રહે છે. ફર્સ્ટગ્રેડ નિશાળોમાં દર માસે પેઢી કેની રીતે ફેરવાય છે તે આક્રમાં બતાવ્યું છે, તે ઉપરથી પેઢીઓનો લાભ દરેક નિશાળને સી રીતે મળે છે તેનો ખ્યાલ આવશે.

વખતપત્રકમાં રાખેલા વધુ વાચનના વખતમાં આ પુસ્તકોનો ઉપ-યોગ થાય છે. બાળકો ધણા ઉત્સાહ ને આનંદથી તે પુસ્તકો વાંચે છે. ગામડાની નિશાળોના કેટલાક વિદ્યાર્થીઓને તેમના ચાલના પાંડવ પુસ્તકો સિવાય અન્ય પુસ્તકો ગુજરાતી ભાષામાં અસ્તિત્વમાં હશે કે કેમ તેનું પણ જ્ઞાન નથી હોતું. તેના વિદ્યાર્થીઓમાં આના જુદા જુદા પ્રકારના પુસ્તકો આપી વધુ વાચન માટે પ્રેમ ઉત્પન્ન કરવો એ ખરેખર આનંદ-જનક છે. કેટલાક પ્રશ્નો મે બાળકોને પૂછ્યા અને તેમના ઉત્તરથી મને ઘણો સંતોષ થયો મને ખ્યાલની થાય છે કે આ અખતરો ફતેહ પામ્યા છે અને લાયકેરીનો સારામાં મારો ઉપયોગ મરજતાથી થાય છે આવતે વર્ષે હું ધાડ છું કે બીજા તાતુકાને તેવો લાભ મળે આવી યોજનાને બીજા જિલ્લાઓમાં ધડાય તો પ્રાથમિક કેળવણી કેટલી બધી આગળ વધવા પામે !

૨. રાત્રિશાળા

પારડી તાલુકામાં બંની મળી ૧૬ રાત્રિશાળાઓ છે અને લગભગ ૬૦૦ વિદ્યાર્થીઓ લાભ લે છે પારડી મેશનથી દસ માર્ચન ઉપર આવેલી વાઘડીપાની રાત્રિશાળાની મુલાકાત મે રાત્રે ૯ વાગે લીધી. વસ્તી બધી કાળીપરજની એટલે દિવસે ખેતરમાં કે હરનિર્વાહાઈ કોઈ પણ જાતની મજુરીએ જાય, અને રાત્રે ૧૦-૧૦૧ સુધી બસે આ શાળામાં બહુના આવનારની ઉમર ૧૫ થી માઠી ૪૫ સુધી જાય છે. કેટલાક વાચનમાળાની ચોપડી વાચના હતા, કેટલાક દિસામ ગણના હતા, ને કેટલાક રાખેલા લખતા હતા. મે તેમનો અભ્યાસ તપાસે તો ગણિત, વાચન ને લેખનનું કામ સાફ માવજત પડ્યું. વધારે આશ્ચર્યકારક મને તો એ વાગ્યું કે તમામ વિદ્યાર્થીઓની મુખ્યમુદા આનંદ ને ઉત્સાહથી જવાબેલી હતી નિશાળ માટે એક જણે પોતાનું મકાન આપ્યું, વળી તેણે જ્ઞાનસ આપ્યા કામ જે વધ થી ચાલે છે મુખ્યત્વે કરીને આવી જાનના લોકોનો વિદ્યા પ્રત્યે પ્રેમ ઉત્પન્ન કરવો તેમજ તેમને સાધારણ કષ્ટક કેળવણીની જરૂર છે એવું તેમના મનમાં હસાવતું એ કામ ધણું કઠણ છે, પણ કાર્યવાહકો પોતાનું આ રૂઠું કર્તવ્ય છે એમ સમજી આ દિશામાં સતત પ્રયત્ન કર્યા જાય છે. આવી સંસ્થાઓ-ને વંધારે સદાનુભૂતિ મળતા આગળ ઉપર લાવ કરે છે તેના કરતાએ

વધારે સાઈ કામ કરશે એવા ચિદ્નો સરથાના ચાલકોની ભાવના જોતાં જણાઈ આવ્યા વિના રહેતા નથી.

આવી રાત્રિશાળાઓ ઠેર ઠેર દેશમાં સ્થપાય અને કંઈ નહિ તે ફક્ત સાધારણ મુખ્યચિત, વાચન, ને લેખન શીખવાય તોપણ દેશને જરૂર ફાયદો છે કેળવાયલા માણસોના મદવાસમાં નહિ આવી શકવાથી તેમજ આર્થિક ભાટે આજો દિવસ મહેનત મજૂરી કરવાની હોવાથી આ પ્રાત્ર મોટે ભાગે પાઠ્ય પડતીજ રહે છે અને અજ્ઞાનને લીધે વેપારી ને સાહુકારોના પગમાં આવી કચડાઈ જાય છે, તે સાધારણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યા પછી થતું અચક છે. હું ધારું છું કે આ કામ ઉપ્પુટિઓ ને વધારે તો વધી સહેલાઈથી કરી શકે તેમ છે.

૩. નિશાળોમાં હસ્તકળા

નકામી એટલે ધનના કે લોકોના ઉપયોગમાં નહિ આવતી ચીજો ભેગી કરી તેમાંથી નાનું જુ પડું, છાપરાં, ટોપશીઓ, ખાલા, રોટનું ફ્રેમ, લખોટાયાં વગેરે વગેરે ચીજો વિદ્યાર્થીઓ બનાવે છે તે સિવાય ધાસ ને સરકટમાંથી બનાવેલી બળદમાઠી, હળ, બંગડીઓના કડકા કાડંબોડ પર સરસથી ચોટાઠી નદી, ફગીઓ, કિનારા પર ઝૂકી રહેલા ઝાડ, નાળાઓની વગેરેનો દેખાવ, કેનવાસમાં દોરાથી ચીથી ગુજરાત, હિંદુસ્તાન વગેરેના નકશા-આ બધું હસ્તકામ જોનારનું મન રંજન કરે છે.

અનેક કન્યાશાળામાં શીવવાનો સચો છે અને કાળી રંજની છાકરી-ઓને શીવતા જોઈ હરકોઈ ને આનંદ થાય કન્યાશાળાઓમાં તેમજ છાકરા-ઓની શાળાઓમાં પણ એક સહકારી મંડળ (કાઓપરેટિવ સોસાયટી) છે, જે પુસ્તકો, નોટ, કાગળ, પેન્સિલ વગેરે બાળકોને પૂરા પાડે છે.

સરત જિલ્લામાં ફેરફારી પ્રાથમિક શિક્ષણની સંસ્થાઓમાં ચતુઃ કામ ૩૩૯

પેટીઓની ફેરફારી દર્શાવતો બાંક

મહિના	પારડા તા. સ્કૂલ	વાવણીયા	હિમસાહી મુખ્ય	પલસાણા મુખ્ય	રેડલાવ	પરીઆ	ડુકવાડા	અંખાચ	કાપરાલી	દેગામ	વાપી મુખ્ય	વટાર મુખ્ય
નવેમ્બર	૧.૧	૧.૨	૧.૩	૧.૪	૨.૧	૨.૨	૨.૩	૨.૪	૩.૪	૩.૩	૩.૧	૩.૨
ડિસેમ્બર	૩.૨	૧.૧	૧.૨	૧.૩	૧.૪	૨.૧	૨.૨	૨.૩	૨.૪	૩.૪	૩.૩	૩.૧
જાન્યુઆરી	૩.૨	૧.૧	૧.૨	૧.૩	૧.૪	૨.૧	૨.૨	૨.૩	૨.૪	૩.૪	૩.૩	૩.૧
ફેબ્રુઆરી	૩.૨	૧.૧	૧.૨	૧.૩	૧.૪	૨.૧	૨.૨	૨.૩	૨.૪	૩.૪	૩.૩	૩.૧
માર્ચ	૩.૪	૩.૩	૩.૧	૩.૨	૧.૧	૧.૨	૧.૩	૧.૪	૨.૧	૨.૨	૨.૩	૨.૪
એપ્રિલ	૨.૪	૩.૪	૩.૩	૩.૧	૩.૨	૧.૧	૧.૨	૧.૩	૧.૪	૨.૧	૨.૨	૨.૩
મે	૨.૩	૨.૪	૩.૪	૩.૩	૩.૧	૩.૨	૧.૧	૧.૨	૧.૩	૧.૪	૨.૧	૨.૨
જૂન	૨.૨	૨.૩	૨.૪	૩.૪	૩.૩	૩.૧	૩.૨	૧.૧	૧.૨	૧.૩	૧.૪	૨.૧
જુલાઈ	૨.૧	૨.૨	૨.૩	૨.૪	૨.૪	૩.૩	૩.૧	૩.૨	૧.૧	૧.૨	૧.૩	૧.૪
ઓગસ્ટ	૧.૪	૨.૧	૨.૨	૨.૩	૨.૪	૩.૪	૩.૩	૩.૧	૩.૨	૧.૧	૧.૨	૧.૩
સપ્ટેમ્બર	૧.૩	૧.૪	૨.૧	૨.૨	૨.૩	૨.૪	૩.૪	૩.૩	૩.૧	૩.૨	૧.૧	૧.૨
ઓક્ટોબર	૧.૨	૧.૩	૧.૪	૨.૧	૨.૨	૨.૩	૨.૪	૩.૪	૩.૩	૩.૧	૨.૨	૧.૧

ટીપ્પણી:—પૂર્ણાંક આંકડો શૂન્યનો નંબર સમજવો અને દર્શાવેલ અપૂર્ણાંકનો આંકડો પેટીનો નંબર સમજવો.

મણિલાલ બાપુશા ગાંધી,
આ. માસ્તર, પ્રે. રા. ટ્રે. કો.,
અમદાવાદ,

શાળાઓમાં શારીરિક કેળવણીની વ્યાવહારિક પદ્ધતિ

યોગ્ય સમયથી શારીરિક કેળવણીના સળધમાં આપણા દેશમાં હીક જન્યતિ આવી છે. લોકો તેની અગત્ય પીછાનતા ચકા છે તેમજ સરકારે પણ તે આખત હવે ઘણીજ જરૂરી ધારી ગળીર પછે હાય લીધી છે. મયા વર્ષના શાળાપત્રના જીવાધ-ઓગરના અક્રમાં એ મંબધે લેખો લખવામાં આવ્યા હતા. જે વર્ષ ચકા સરકારે આ કામ માટે એક ખાસ અનુભવી મિ. વેબર નામના અમેરીકન શૃદ્ધરચને શારીરિક કેળવણીના કાષ્ટકેટર તરીકે, આપણા ઇલાકાની શાળાઓમાં શારીરિક કેળવણી નિયમસર હાખલ કરવા માટે રોકેલા છે. તે સંબંધીનો ઇસારો આગળના લેખમાં કરવામાં આવ્યો છે. મિ. વેબર યુનાઇટેડ સ્ટેટસના માસાન્સુએટસની વિદ્યાપીઠના શારીરિક કેળવણીના ડ્રેન્કુએટ છે અને ત્યાં આગળ તેમણે-લાખો વખત આ પ્રકારનું શિક્ષણ અને પ્રચારનું કામ કરેલું છે તેમણે મુખ્યમાં શાળાના શિક્ષકો તેમજ બીજાઓ માટે ઘણા વગેરે ચલાવ્યા છે, અને હાલમાં તે ઇલાકામાં ઠેર ઠેર પ્રચાર કરવા માટે નીકળ્યા છે. આપણા શુભરાતને તેમનો લાભ પહેલવહેલો મળ્યો છે. ઓક્ટોગરની શરૂઆતથી તેમણે સુગત, અમદાવાદ, હરિય તથા નડિઆદ એમ દરેક સ્થળે યોગ્ય દિવસ રહી અગ્રેજ-શાળાઓના શિક્ષકોને રાજ સવાર સાળ ભેગા કરી શારીરિક કેળવણીના સિદ્ધાંતો ઉપર ઘણાજ મનન કરવા યોગ્ય વ્યાખ્યાનો આપ્યા છે, એટલુંજ નહિ પણ તે સિદ્ધાંત મુજબ ટ્રિન-રમન વગેરે દ્વારા કેળવણી કેમ આપી શકાય તેની વ્યાવહારિક તાલીમ પણ લગભગ ૨૫૦ ઉપરાંત શિક્ષકોને આપી છે. મિ. વેબરના લાપણોના મુખ્ય મુદ્દા પ્રાથમિક શિક્ષકોને પણ ઘણાજ ઉપયોગી થઈ પડશે એમ ધારીને તેનો સાર અત્રે આપવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે.

આપણે સુધીનો એક ખોટો વ્યાવ પહેલ વહેતો દૂર કરવાની જરૂર તેમણે જોઈ હતી. શારીરિક કેળવણી એવે જરીર કસાય, સ્નાયુઓ મોટા અને મજબુત થાય, શરીર મુદર દેખાય અને મનુષ્ય ઘણો બળવાન થાય એમ સાધારણ માન્યતા છે, પણ તેમના મત મુજબ આપણો આદર્શ તો, માણસમાં રૂઝિત રહે તેને કામ કરવાની ઇચ્છા થાય, શરીરમાં ફેરસા, હોજરી વગેરે પેલાનું કામ નિયમસર સારી રીતે કરે, લોહીનું ઇમણ અને શુદ્ધિ બરાબર થાય અને એ રીતે માણસ સર્વજન હુરસ્તી ભોગવે એ હેતુને જોઈ એ બળવાન માણસ હમેશા તદુરસ્ત હોય છે એ વ્યાવ ખોટો છે.

દુનિયાનો સૌથી બજવાન મનાતો માણસ-સેન્ડોપેટ વર્ષની ઉંમરે મગ-જમાં લોહીની નસ તૂટવાથી મૃત્યુ ગયો. તે ખરી રીતે તંદુરસ્ત ગણાય નહિ. દુનિયાનો મોટો વજન ઉપડનાર ઉસ્તાદ ૩૮ વર્ષની ઉંમરે મૃત્યુ ગયો. મૃત્યુ પામ્યો અને મલ્લો પણ પેટના કે બીજા દરદો માટે દેવા લેતા હોય એવા દાખલા આપણે બહુ જોઈએ. મલ્લ અને કુસ્તીબાજનું આયુષ્ય સાધારણ માણસના કરતા પણ ઓછું છે એમ તેમના મરણના આકાશ ઉપરથી જણાઈ આવે છે. હવે આ ઉપરથી સમજી શકાય કે બળ અને તંદુરસ્તી હમેશા સાથે હોય એમ નથી. એક ધણીજ સુદર મોટરકાર હોય, અને તે ધણીજ મજબુત હોય, પણ થોડું ચાલતા જો તેનું સાચા-કામ બગડી જાય તો, તે મોટર આપણા ઉપયોગ માટે નકામી થાય છે, એટલે આપણા આદર્શ મલ્લો ઉત્પન્ન કરવાનો નહિ પણ તંદુરસ્તી માણસો ઉત્પન્ન કરવાનો હોવો જોઈએ. વળી હિંદુસ્તાનના દરેક દરેક બાળકને આપણે બજવાન બનાવી શકીએ નહિ. પણ તેમને બધાને જો આપણે ધારીએ અને પ્રયત્ન કરીએ તો તંદુરસ્ત તો જરૂર બનાવી શકીએ. આપણા દેશમાં હાલ તંદુરસ્તી સુધારવાની ઘણી જરૂર છે.

તંદુરસ્તીને માટે મુખ્ય જરૂર શાસાજીવનની બેરોબર ક્રિયાની, લોહીની શુદ્ધિ, અને તેનું ભ્રમણ બેરોબર થાય તેની અને પાચનની યોગ્ય ક્રિયાની છે. તેટલા માટે કસરતની જરૂર હાય પગના સ્નાયુઓ કરતા છાતી, પેટ અને આંતરડાના સ્નાયુઓને ઘણીજ વધારે છે અને પેટના સ્નાયુઓને આપણે ઘણીજ ઓછી કસરત આપીએ છીએ. શરીરના બીજા સ્નાયુઓને તો આપણે સાધારણ હીલચાલથી અને કામકાજથી જરૂરી કસરત મળી રહે છે, પણ પેટના સ્નાયુઓને તે મળતી નથી. તેમજ દીર્ઘ શ્વાસ-રેફ્રેશને સંપૂર્ણ રીતે વિસ્તારીને-લેવાની પણ તેટલીજ જરૂર છે.

તંદુરસ્તી માટે સૌથી પહેલા તો ઉભા રહેવાની યોગ્ય ઢબની ખાસ અગત્ય છે. કેળવણીકારો કહે છે કે બેરોબર ઉભા રહેવાની બેસવાની અને ચાલવાની ટેવ પડે તો શારીરિક કેળવણીનું અરધું કામ તો થઈ ગયું કહેવાય. ડોક ટટાર ઉઘી, કાન બેરોબર ખલા ઉપર, નજર સામે, ખલા પાછળ-હાથ સીધા લટકતા, છાતી એની મેજ ખલા, પાછળ જવાથી ઉઘી તરી આવતી, પેટ અંદર પડતું પગ સીધા ટટાર અને પગની પાનીઓ બન્ને અડોઅડ બેગી હોય (૪૫ અંકને ખૂલે નહિ) એ મુજબ વિદ્યાર્થીઓએ ઉભા રહેવું જોઈએ. કુકામાં ઉંચા ઉભા રહે. જાણે હવે ને હવે આકાશ

તરફ વધતું છે એમ શરીર ઉપર ઉપડતુંજ રહેવું જોઈએ, બે પગની પાનીઓ બેગી રાખવાનું કુદરતી છે અને મિ. વેબર તેના ઉપર ઘણોજ ભાર મૂકે છે. તેના શાસ્ત્રીય કારણોમાં ઉતરવાનું આ સ્થાનો યોગ્ય નથી. પણ પાનીઓ બેગી રાખવાથી શરીરનું સમતોલપણ જળવાઈ તંદુરસ્તીને ફાયદો કરે છે એ ચોક્કસ છે. આ પ્રમાણે ઉભા રહેવાથી વારંવાર તેના મદાવરો કરવાથી તેવી ટેવ પડી જવી જોઈએ, એવી ટેવ પડવાથી છાતીના ભાગ ખલાને લીધે ઉચ્ચક્રાંતો રહેવાથી, ફેફસાં ઉલ્ક, પાંચળાઓ વગેરેનો ભાર પેટ ઉપર મુકલ પડતો નથી, હોજરી પર દગાણ થતું નથી અને તેથી પાચન ક્રિયાને ખતેલ પહોચતું નથી. જરોજર ઉભા રહેવાની આપણને ટેવ નહિ હોવાથીજ આપણામાના ધણાને પેટનાં દરદો જેવા કે અપચો, બંધકોચ વગેરે થાય છે એમ તેમનું માનવું છે. આવા દરદો સહજમાં સુધારી શકાય એમ છે. ચાલવામા પણ આપણે માથું આગળ નાખીને ચાલીએ છીએ, તે ખોટું છે. સીધા ટટાર સામી નજરે આપણે ચાલવું જોઈએ. પગ વારાફરતી ચાલ્યા કરે અને શરીર તો હવામા જાય એક સરખા વેગથી આગળ જરા પણ વળ્યા વગર આખું ને આખું જમીનને સમાન્તર ચાલતું હોય એમ આપણને લાગે તોજ તે ચાલવાની રીત ક્લી શકાય. ઉભા, રહેવાની ખરી સ્થિતિનું ચિત્ર શાળાપત્રમાં આગળ આપવામાં આવ્યું છે. દરેક શાળામા થોડા દનથી ઉભા રહેવાના ચિત્રો હોવાં જોઈએ અને ધણખંડ, વિદ્યાર્થી લખે છે ત્યારે પેટ અને ફેફસાને દબાવી બેસે છે. વર્ષમા લખતી વખતે વિદ્યાર્થીને બેસવાની સ્થિતિ ઉપર ખાસ ધ્યાન આપવું જોઈએ. આપણી શાળામા કસરતના મુખ્ય સિદ્ધાંતો નીચે મુજબ હોવા જોઈએ.

શરીરશાસ્ત્રને લગતા—

૧. આસોન્નવાસને, લોહીનું ભ્રમણ તથા પાચનની કુદરતી ક્રિયાઓને તથા મજ્જાતંતુઓની રચનાને જરાપણ અડચણ ૨૫ થાય તેવી કોઈપણ કસરત હોવી જોઈએ નહિ.

૨. કસરતોના મૂળભૂત હેતુ શરીર ઉપર સામાન્ય અસર કરવાનો હોવો જોઈએ પણ તેના કોઈ અમુકજ લાગ કરવાનો છે એમ નહિ.

૩. કસરતો, આયોજ્યવર્ધક, સુધારક, આલ્સલાઈનક અને અમજનો વિકાસ કરે તેવી હોવી જોઈએ.

૪. બધી રીતે વિચાર કરતાં લાકડી ડાબેલ, મલખમ જેવા સાહિત્યો વગરની છૂટા હાથની કસરતો ઉત્તમ છે.

૫. જો કદાપી સ્થૂળ સાધનો વાપરવા આવશ્યક લાગે તો તેમના ઉપરથી અદર કુદી જવાનું અથવા તેની આસપાસ કામ કરવાનું હોય તોજ સાફ. તેના ઉપર રહીને કામ કરવાનું જોઈએ. ઝપાટાખંધ કામ, સ્નાયુઓ અને મગજનો સબંધ અસ્પર્શ થાય અને જેમાં ચતુરાઈ અને સૌંદર્ય જણાય એવી કસરતો પસંદ કરવી.

(આ દૃષ્ટિએ સિંગલમાર-સારો; મલખમ ધણીજ સારો, લેઝીયમ તથા લાગી પણ પસંદ કરવા યોગ્ય છે, પણ કમળમાર તથા ભારે વજન ઉગ્રકનાની કસરતો નાપસંદ કરવા જેની છે)

૬ હાથના બધા દાવ બહુજ ચપળતાથી, અને પગની હીલચાલ પણ તેવીજ રીતેની હોવી જોઈએ, પણ પેટની બધી કસરતો બહુજ ધીમી અને તે નિયમમર થાય તે પર ખૂબ લક્ષ આપવું જોઈએ.

૭ હાથનો ટેકો રાખવો પડે તેવી, કે છાતીનો ભાગ વળેલો રાખવો પડે તેવી, કે સખત બળ વાપરવું પડે તેવી કોઈપણ હીલચાલ કે દાવ કરવા જોઈએ નહિ.

૮ બધા દાવ રસ પડે તેવા અને દરેક વિદ્યાર્થી સહેલાઈથી ચર્મ શકે તેવા જોઈએ.

૯ બધા દાવા કુદરતી ઉત્ક્રાન્તિ વાદના પાપા ઉપર રચાએલા જોઈએ (દાખલા તરીકે-દોડવું, કુદતું, ફેંકવું, પગની ડેસ મારવી, ચઢી જવું, ઉપર ચઢવું વગેરે)

કસરતોમાં નીચેની બાબતો પર ખાસ ભાર મૂકવો જોઈએ.

૧ કોઈપણ હીલચાલ હમેશા પૂર્ણ કરી પણ તે અધૂરી મૂકવી નહિ.

૨ યોગ્ય (આરોગ્યવર્ધક) ઉભા રહેવાની ઢબ. (સાચું સીધા, કમર પહોળી, પીઠ સીધી, છાતી ઉઘી અને માથું ઉઘી એમ ઉંચા ઉભા રહેવું.

૩ તંદુરસ્તી વર્ધક અસર કરવા માટે તાનમંથ કામ.

૪ સંપૂર્ણતા

૫ આદાદાનનક તરતે અને અને તેટલું દસવાતું આવે એવી કસરત.

૬ કસરત જુસ્સાબંધ પણ આત્મિકો આખા વગર કે શરીરના ભાગો તથા નહિ તેવી રીતે કરવામાં આવે તોજ લાલ થાય. ૨૦ મિનિટની મન-વગરની કસરત કરતા પાંચ મિનિટની ખરા મનથી અને જુસ્સાથી કરેલી કસરત વધુ ગુણુ આપે છે. દુકામાં કસરતો કુદરતી, જુસ્સાબંધ, દાયદાકારક અને નિદોષ જોઈએ. તેમાં પણ કેળવણીશાસ્ત્રના નિયમ-કેન્દ્રાનુસારી

પદ્ધતિ, પ્રમાણે ૧ સહેલીપરથી અધરીપર, હાથગીપરથી જુસ્સાવાળી તથા સાદીપરથી સમુક્ત પરની પદ્ધતિ જાળવવાની ખાસ જરૂર છે.

મિ. વેબરે ઉપરના બધા નિયમો અને સિદ્ધાંતોને અનુસરીને અજ-ભાયશી કસરતો-ફિલ્મો ક્રમિક સટ તૈયાર કરીને સૂચના રૂપે રજુ કર્યા છે અને તે બધા દાવ શિક્ષકોને કરી બતાવ્યા છે તેમજ તેમને કરાવ્યા છે. એ બધો ક્રમિકફિલ્મોના સટ પણ ૧૯૨૫ ના ઓગસ્ટના શાળા પત્રોમાં શિક્ષક બંધુઓની જાણ અને ઉપયોગ માટે આપવામાં આવ્યા છે. આ ફિલ્મની સાથે રમતો ખાસ આવશ્યક છે અને આપણા બાળકોને અનુકૂળ રમતો તો આપણે બધા જાણીએ છીએ. પ્રાથમિકશાળાના બાળકોને તો આ ફિલ્મ અને રમતો આરોગ્ય અર્થે તદ્દન પુરતી છે. ક્રિય બધી સામટી કરાવવાની જરૂર નથી પણ દર ૧૫-૨૦ મિનિટ, એકાદ મિનિટ, ફિલ્મના ત્રણ ચાર દાવ કરાવાય તો અપજ બાળકોની વધુપડતી કૃતસાહ શક્તિને યોગ્ય માર્ગ મળે છે અને હીલા અને આગસ્ટ બાળકોમાં સ્ફૂર્તિ આવે છે. વળી માનસિક શ્રમથી થાકેલા બાળકને આ ફેરફારથી આરામ અને આનંદ પણ મળે છે અને ફરીથી બાળકો વધારે માનસિક કામ કરવાને તૈયાર થાય છે.

આવી રીતે આખા દિવસમાં ૨૦ થી ૧૫ મિનિટની ફિલ્મ શાળા નિયમિત થાય તો તેમને માટે તદ્દન પૂરતી છે. તપાસણી કરનાર અમલદારો પણ શાળાઓની તપાસ વખતે પહેલ વહેલા ફિલ્મ અને રમતો કેટલે દરજ્જે બાળકો નિયમિત કરે છે તે તપાસવાપર ખાસ લક્ષ આપે તો સહજમાં આ શારીરિક વિકાસનો કાર્યક્રમ સહેલાઈથી આપણી શાળાઓમાં દાખલ થઈ શકે. અને આપણા બાળકોની તદુરસ્તી જરૂર સુધરે. આ ફિલ્મ ટ્રેનિંગ કોમેન્સમાં દાખલ કરવામાં આવી છે અને આસા છે કે ત્યાંથી પાસ થઈને જનાર દરેક શિક્ષક પોતાની શાળામાં આ બાબત પર ખાસ લક્ષ આપશે અને સંસ્કારના અને મિ. વેબરના આ દક્ષાના પ્રયત્નને સહજ કરશે આ લેખની સાથે પુર્નિ રૂપે ૧૯૨૫ ના ઓગસ્ટ માસનો માર્ગ લેખ વાંચવા ખાસ વિનંતિ છે.

મહાલક્ષ્મી ટ્રે કૉલેજ,
અમદાવાદ તા. ૨૫-૧૦-૨૬

} ભોગીલાલ કેશવલાલ પટવા.

દક્ષિણ દ્રુવના પ્રદેશની શોધ

સ્કૉટ, શૅકલટન, અમ્સ્ટેન.

ઉત્તર દ્રુવના સમુદ્રોના પ્રદેશની વિજયયાત્રાનો વાઘકિંઝ નામે નોંધેલા પ્રાચીન સમયના પ્રસિદ્ધ સાહસિક નાવિકોથી માઠીને અગ્રાપિપર્યન્તનો વૃત્તાત અદ્ભુત અને દીલ્લ હરકેરે એવો છે. દક્ષિણ દ્રુવના પ્રદેશની અને દક્ષિણ દ્રુવ માટેની શોધનો પ્રયાસ ઉત્તર દ્રુવના પ્રદેશની શોધ જે આશય-થી થઈ હતી તેવાજ હેતુથી કરવામાં આવ્યો ન હતો. અખૂટ દોલત અને અદ્ભુત વસ્તુઓવાળા દૂરના દેશોમાં જઈ નવા માર્ગો શોધવાનાં સ્વપ્ને કોઈને આવ્યાં ન હતા. આ કારણથી એ સમુદ્રોની શોધ હમણાજ થવા લાગી છે; અને તે શોધનો વૃત્તાત ઉત્તર દ્રુવના સમુદ્રોની શોધની હકીકતના જેટલીજ પ્રશંસાપાત્ર હોવા છતાં દુકી છે. દક્ષિણમાં દક્ષિણાવર્તનો ભૂમિ-સમુદાય છે એવી કથાઓ ખરેખર પૂર્વે પ્રચલિત હતી, અને તેની શોધ-ખોળ માટે થોડીક સફર થયેલી પણ ખરી. પરંતુ એ શોધકોએ પ્રદેશની શોધ કરવા ખાતરજ આનન્દ માન્યો ન હતો, પણ પોતાને તવગર કરવા માટે વિશેષ ઉમેદ ધરાવી હતી. આ કારણથી તે દેશની શોધનું રહસ્ય મેળવવાનું અને તે શોધમાં જે મુશ્કેલીઓ નડેલી તેનું નિવારણ કરવાનું કાર્ય ૧૯ મી અને ૨૦ મી સદીના બહાદુર શોધકોને માથે પડ્યું. દક્ષિણા-વર્તની શોધ મનંધી હકીકત એટલી બધી હમણાની છે કે ઇ. સ. ૧૯૧૦ ની સાલમાં પણ દ્રુવના પ્રદેશની શોધનો વૃત્તાત જોણે લખ્યો છે તે નવો છતાં પણ કાલ્પનિક અને જુનો ઠયો છે. તે વૃત્તાતકારે લખ્યું હતું કે “આપણે જ્યારે દક્ષિણ દ્રુવની શોધનો અહેવાલ વિચારીશું ત્યારે જે હકીકતોથી ઉત્તર દ્રુવમાં કરવામાં આવેલી સફરોના વૃત્તાતો રસમય અને છાન્ત બન્યા તેવીજ હકીકતો દક્ષિણાવર્તની શોધની તત્કારીખામાં જાળી આવતી નથી. ક્રાન્કલીનની મડળીને જેવું સંકટ સહેવું પડ્યું હતું અને બરફના વિશાળ મેદાનો ઉપર તેના શર-બહાદુરનાવિકોને-કડકડતી ઠંડીમાં હાડકાને માળા નાખવાનો સમય આવ્યો હતો તેવો જીભ પ્રદેશના શોધકો-ને ભાગ્યેજ આવ્યો હશે.” સૌ એવી તો ઇચ્છા કરશેજ કે એવી તરેહનું મરણ પામવાનો કોઈ પણ શોધકને વખત ન આવે; પણ પછીના સમયમાં જુદોજ વૃત્તાત બન્યો.

આરંભના નકશાઓ અને સફરો

હિન્દી મહાસાગરને વીંટળાઈ રહેલો એક વિશાળ દક્ષિણાવર્તનો ખંડ

છે એવી પ્રાચીન દત્તકયા વારવાર સાબળનામા આવી હતી અને ભૂગોળ-
વેત્તાઓએ એવી જ્ઞાનની કથાઓ શ્રદ્ધાપૂર્વક સાચી પણ માનેલી, પણ
અંતે કૂંકે હંમેશને માટે એ કથાઓને અસત્ય દર્શાવી. એ કથાઓ આટલી-
પસે રચેતો પૃથ્વીનો નકશો જે ઇ સ ૧૫૭૦ માં ઍન્ટવર્પમાં પ્રસિદ્ધ
થયો હતો તેમાં દક્ષિણાવર્તની એ અજ્ઞાત ભૂમિસમુદાયની સીમા ઉત્તરમાં
છેક મહરવૃત્ત પર્યન્ત દર્શાવી હતી હતી હતી તેના સમયના પ્રમાણમાં જરા
વધારે ડહાપણ દેખાડ્યું હતું, તેણે ઇ સ ૧૫૬૯ માં રચેલા પૃથ્વીના
સુપ્રસિદ્ધ નકશામાં તેનું (દક્ષિણાવર્તનું) નામ સરખું પણ લખી જણાવ્યું
નહિ હતું. પણ તેમ છતાં તે પછીના નકશાઓમાં તે વિશે ફરીથી કલ્પિત
રચનાદર્શન થતા માણ્યુ હતું

“દૂરના દક્ષિણ દેશો”ની પહેલી શોધ હેતુપૂર્વક કે સ્વેચ્છાથી કરવામાં
આવેલી ન હતી પણ આકસ્મિક હતી શોધ કરાવી દેનારા તરંગો નાવિકોને
તેમની હનગ કરતા વધારે દક્ષિણમાં તેમને ધસટી લઈ ગયા હતા, અને
પરિણામે અકસ્માત્ દક્ષિણ દેશની શોધ થઈ. આ રીતે ઇ સ
૧૫૭૮ માં ડ્રેક પૈ આંધ્રાણી જઈ પહોંચ્યો અને ઇ સ. ૧૫૮૮ માં
એક વનદા કપ્તાન (૧૦૦૦ મણ વજન ખમતા) નાવડામાં સમુદ્રની લહરી-
થી ખેંચાઈ દક્ષિણમાં ૬૪ અંશ સુધી જઈ પહોંચ્યો હતો, અને
“નોર્વેમાં છે તેવા બરફથી ઢંકાયેલા દિમગિરિના ઉચ્ચ પ્રદેશો” ત્યાં તેની
નજરે પડેલા. નાતવિક રીતે થયેલી પહેલી સફર પેત્રો ફર્નાડિઝ ડી
કનાધરાસની હતી, ને તેને સ્પેનના રાજા ત્રીજા ફિલિપે દક્ષિણ ધ્રુવનો
ખડ શોધીને, તેને સર કરી ત્યાંના નતનીઓને “સત્યના ધર્મપથે”
આણવા માટે મોકલ્યો હતો. આ વાર્તા રમુજ વિનાની નહતી, કારણ
કનાધરાસે ન્યૂ હેબ્રિડિઝનો મોટો દ્વીપ શોધીને એમ ધર્મ્ય હતું કે તે વિશાળ
દક્ષિણાવર્તના ભૂમિપ્રદેશનો એક ભાગ હતો તેમ ધારીને તેને તેણે સર કપો
એટલુંજ નહિ પણ તે સાથે દક્ષિણ ધ્રુવના સુલકને પણ સર કપાનું તેણે
સ્પેનના રાજાને લખી જણાવ્યું.

કૂંકનો પ્રચાર

એમ કહેવાય છે કે કૂંકે દક્ષિણાવર્તની સીમાનું વર્ણન કર્યું હતું અને રૉસે
તે દેશ શોધી કાઢ્યો ઇ સ. ૧૭૭૩ માં કૂંકે દક્ષિણ ધ્રુવરૂપને પહેલ વહેતો
ઓળંગી ગએલો, અને બરફના કુગરાઓ અને બંધાયેલા બરફના મેદાનોની
પાર જઈને તે એક સ્થિર દિમપ્રદેશના કિનારે જઈ પહોંચ્યો હતો તેના

પહાણનું ગળુ એટલે ભારવાહક બન તે સાદસ ઉઠારી લે તેટલુ હોત તો તે તેથી પણ વધારે દૂર ગયો હોત, પણ તેણે આવો ભયંકર પ્રયોગ અજમાવવાનું માઠી વાળવા માટેના દિમત અને ડઢાપણ વાપર્યા; તેણે દક્ષિણ દ્રુવના પ્રદેશના મુલકોને “ સદાને માટે કુદરતની નિષ્કુરતાવાળા, કદાપિ સૂર્યની ગરમી જેને અપ્રાપ્ય છે તેવા વેરાન જંગલી અને ઉજ્જડ પ્રદેશો ” કહ્યા હતા; અને કેપ્ટન સ્કૉટ તે સંમતી નીચે પ્રમાણે લખ્યું હતું:—

“ એ સફરની અગત્યનું વર્ણન કરી શકાય તેમ નથી; એક સમયે તો પરતીવાળા અને ફળદ્રુપ, એવા દક્ષિણખંડનો રિચારજ દમ્ભેશને માટે કલ્પિત-કથાફળ-માનવામાં આવ્યો હતો; પણ હવે એટલું તો સ્પષ્ટ રીતે જાહેર કરવામાં આવ્યું હતું કે દક્ષિણ દ્રુવમાં જે જૂમિ હશે તે ઉજ્જડ અને વેરાન પ્રદેશો હશે, અને દક્ષિણ તરફ દિમ્બ અને ખરફની નીચે તળે ભરાઈ રહેયો કોઈ જૂમિપ્રદેશ હશે. ”

ત્યાર પછી બીજાં ચાળાસેક વર્ષો સુધી શોધની ખાતરજ શોધ કરવામાં આવેલી ન હતી, તે અગામાં રશિયા રાજ્ય તરફથી મિલિંગ હોસેનની સરદારી નીચે એક સ્વારી ત્યા મોકલવામાં આવી હતી. વેડેલ, બીસ્કો, અને બેલેની, એ ત્રણે મુખ્યત્વે કરીને સીલ નામે જળચર પ્રાણીના શિકારી-ઓ હતા; અને તેમણે ઇ. સ ૧૮૨૩ અને ૧૮૩૮ ની વચ્ચેના સમયમાં પૃથ્વીની સપાટી ઉપરના ઘણા સ્થળની શોધ કરી હતી.

પછીના શોધકો

પહેલ વહેલી બ્રિટિશ સ્વારી સર જોન રૉસના ભત્રીજા સર જેમ્સ ક્લાક રૉસે કરી હતી તેણે ઉત્તરનો લોહચુંબક દ્રુવ શોધી કાઢ્યો હતો. તેની સફરનો હેતુ જૂઓળની શોધખોળનો નહતો પણ લોહચુંબકની શોધ પરત્વે હતો. તે દક્ષિણમાં ૭૮ અક્ષાંશવૃત્ત સુધી જઈ પહોંચ્યો હતો, અને “ ગ્રેટ બેરિયર ” (મહાન અંતરાય) જે દક્ષિણ પાસિફિક મહાસાગરમાં ઑસ્ટ્રેલિઆના દાણુની પૂર્વે ૪૦૦ માઇલ પહોળો અને તેથી વધારે લંબાઈ વાળો પરવાળાનો બનેલો એક જૂમિપ્રદેશ હતો, અને જોકે તેણે કરેલી સફર મશહૂર હતી, અને પાછા આવતા તેને દેશમાં ભારે સત્કાર મળ્યો હતો, તોપણ ઇ. સ ૧૮૮૫ માં સ્વપાએવી બ્રિટિશ સમ્રા (એસોસીએશન)ની દક્ષિણ દ્રુવની કમિટિએ તે શોધનું કામ ચાલુ રાખવા માટે જરૂરી નાણાના ફંડને મહા મુશીબતીથી જાંજી કબ્જું હતું. દક્ષિણ દ્રુવના પ્રદેશમાં વેપારની આવક નથી એમ બતાવું કઠીને (વેપારી મંડળે) નાણાની ગ્રાન્ટ

આપવાની ના પાડી ! તેમ છતાં ઇ. સ. ૧૯૦૧ માં કેપ્ટન ફોર્મર્ટ ફાલ્કન રફોર્ટે કે જેણે નૌકાસામ્રાજ્યમાં ખાસ તાલીમ લીધી હતી, તેની ફોર્મલ ઓર્થોડોક્સ સોસાયટીના પ્રમુખે-માનવતા સર ક્લેમેન્ટસ મરખમે-પસંદગી કરી હતી.

‘ડરકવરી’ નામના વહાણે ઇ. સ. ૧૯૦૨ ના ઑગસ્ટમાં સાલ-સિક સહર શરૂ કરી. તે પર જે નામ એવાં માણસોનાં હતાં કે જેઓનું ભવિષ્યમાં જરૂરી ઝગકિત થવા માટે નિર્માણ થએલું હતું : સર. અર્નેસ્ટ શેક્લટન, અને પેટિ ઑલિસર ધવે-સ. બીજો વરસે-એટલે ૧૯૦૨ માં-દક્ષિણ ધ્રુવનું ક્ષેત્ર તેમણે ઓળંગ્યું હતું; અને ત્યાર પછી તરતજ સાઉથ વિક્ટોરિયાની લેન્ડ-પેક મુડોક સાઉન્ડ નામની સામુદ્રધુનીમાં જઈ પહોંચ્યા. ત્યાં પહોંચીને તેમને એમ માલમ પડ્યું હતું કે તેઓ જરૂરમાં મળખૂતાધ-થી લગ્ન કરી સહીસલામતીથી રહી શકે એમ છે. કમનસિમે આ હકીકત માર્ગના છેક છેવટના જાગમાં બની હતી. તે પછીની જરૂરની મુસાફરીઓ ચિન્તાજનક હતી. જે કુતરાઓ સ્કોટને પોતાની ઇચ્છા-વિરુદ્ધ, ધણીજ દીલગીરી સાથે પોતાની સાથે રાખવા-પડ્યા હતા તેમની કનેથી જે કામની આસા રાખવામાં આવી હતી તે કાર્ય કરવાને તકન તેઓ અશક્ત નીવડ્યા હતા; અને માણસોને નાકમાં શરદી એટલી બધી પેસી ગઇ હતી કે તેમાંથી પાણી ટપકવા લાગ્યું હતું, તેટલુંજ નહિ પણ તેમને આંદોઆ પડી હતી, હેઠ ફાટી ગયા હતા, અને જરૂરથી આંખે અંધાપો આવી ગયો હતો; અને ડિસેમ્બર થતાં તો શેક્લટનને હાંતમાં પર થવાનો રોગ લાગુ પડ્યો હતો. આટલી બધી મુશ્કેલીઓ અને વિઘ્ને વેડવાં પડેલાં છતાં તેઓએ આગળને આગળ ધસ્યા કર્યું અને દરરોજ નહિ જોએલા એવા દૂરના ને દૂરના પ્રદેશો તરફ તેઓ જઈ પહોંચવા લાગ્યા; અને આખરે, જ્યારે તે ટોળીના દાકતર અને ચિત્રકાર વિલ્સન જરૂરના અંધાપાથી અટકી પડ્યા ત્યારેજ તેઓએ પાછા ફરવાનો નિમ્મય કર્યો. ઉપયોગી હકીકતોનો, લંડન મેળવીને તેમજ ધણી કિંમતી શોધો કર્યો બાદ સને ૧૯૦૪ ના સપ્ટેમ્બરમાં ઇંગ્લંડ તેઓ પાછા જઈ પહોંચ્યા.

દક્ષિણ ધ્રુવના પ્રદેશનો લોહચુંબક ધ્રુવ

શેક્લટને પૂર્વે : વેડેલી મુરકેલીઓથી હિંમત હારી ન. જતાં ઇ. સ. ૧૯૦૭ ના ઑગસ્ટ માસમાં દક્ષિણ ધ્રુવ તરફ જવા ફરીથી તે નીકળી પડ્યો. ધ્રુવના પ્રદેશમાં પૂર્વે સ્કોટે શોધ કરવા માટે - જે સફરો કરી હતી તેના અનુભવના અહેવાલોનો - તેને લાભ મળે તેમ

હતો, અને જો કે દક્ષિણ દ્રુવ પર્યન્ત જઈ પહોંચવાનો તેનો પ્રયાસ નિષ્ફળ નીવડ્યો હતો, તોપણ તે તેની નાહિમંત કે સાધનોની ખામીને લીધે નિષ્ફળ નીવડ્યો હતો એમ નહતું જ્યાં 'ડિસ્કવરી' નામનું વહાણ જઈ પહોંચ્યું હતું તે સ્થળથી માત્ર ૨૦ મૈલ જેટલેજ અંતરે 'નિમરોડ' વહાણ જઈ ગયું હતું, પણ ત્યાં સુધી પહોંચીને તે વહાણ ન્યૂઝીલેન્ડની ઉત્તર દિશામાં હંકારી ગયું હતું. નવેમ્બરની ૨૬ મી તારીખે તેઓ ૮૨ અંશ ૧૮ મિ. દક્ષિણ અક્ષાંશ સુધી જઈ પહોંચ્યા હતા, અને એ રીતે વધારેમાં વધારે દક્ષિણ દિશામાં જ્યાં સુધી સ્કૉટ જઈ પહોંચ્યો હતો તેથી પણ તે વધુ આગળ દક્ષિણમાં ગયો હતો. ડિસેમ્બરમાં તેની અને દક્ષિણ દ્રુવની વચ્ચે ૭૪૦ મૈલ જેટલું અંતર બાકી રહ્યું હતું અને ખેસતા વર્ષે તે અંતર પણ ઘટીને ૧૭૨૩ મૈલનું થઈ રહ્યું હતું, પણ તેના માણસોને શ્રમ, ઠંડા અને જૂખનું દુખ બહુ વેઠવું પડ્યું હતું અને તેથી તેઓ છેકજ થાકી ગયા હતા તેમના પ્રયાણ માર્ગમાં તેના માણસો-એ પૂર્વે નહિ અનુભવેલી એવી મુશ્કેલીઓ સહન કરી હતી, અને અંતે તેમની સફર પણ તે કારણથી દુખ ઉપજાવે તેવી હતી તેથી છેવટનો ધસારો તેમણે કયો અને તેમના લક્ષ્યબિન્દુથી માત્ર ૯૭ મૈલ જેટલા અંતરે તેઓ જઈ પહોંચ્યા, અને ત્યાંથી પોતાની ઇચ્છા ઉપરાંત તેઓ પાછા ફર્યા તેમણે બહુ ફતેહ મેળવી હતી. અને તે બધી ફતેહોમાં સૌથી વધારે અગત્યની ફતેહ દક્ષિણના લોકઅંજકના દ્રુવની શોધ તેમણે કરી તે હતી.

દ્રુવ પ્રદેશ માટે સ્વારીઓની શરત

૪ સ ૧૯૦૮ માં 'યોરકોઈ પામ' નામના વહાણમાં ડૉ. શારકોની સરદારી નીચે ગયેલી ફ્રેંચ સ્વારી નિષ્ફળ નીવડી, તે પછી બીજી પ્રજાઓ-એ સ્વારીઓની સ્પર્ધા શરૂ કરી અને ૪ સ ૧૯૧૦ માં કૅપ્ટન સ્કૉટ અને એમ-હુસેન-એ બંને સફર કર્યા નીકળી પડ્યા, અને તેમની ઠાંથીગો અંતે સફળ નીવડી કૅપ્ટન એમ-હુસેનનો વિચાર 'ક્રામ' નામના વહાણને ઉત્તર દ્રુવ પ્રદેશ ભણી હંકારી લેઈ જવાનો હતો, પણ એટલામાં તેને ખબર મળી કે પોર્ચરી ઉત્તર દ્રુવ પર્યન્ત જઈ પહોંચ્યો છે તેથી તેણે પોતાનો આદર્શ દક્ષિણ દ્રુવ રાખ્યો, અર્થાત્ તેણે તે વિચાર બાકી વાળીને દક્ષિણ દ્રુવ પ્રત્યે જવાનો વિચાર કર્યો આ વિચાર તેણે બહુ જાણવા દીધો નહિ હતો તેનું વહાણ મહિરાના ટાપુ આગળ થઈને પસાર થઈ ગયું ત્યાં સુધી તેના નાવિકોને પણ તેણે પોતાના ફેરવેના ઠરાવની જાણ પડવા

દીપી નદિ દની, ઝેટ બેરિઅર નામે એકગખાની પરનાગના ટાપુઓની એક
લામી દાર આવેથી કે તે ઉપર સગર નાખી પડાવ કર્યો અને 'કામ' વડાબુને
'બ્લેક્ક'ના અખાતમા રહેવા દીધુ. રકોટ 'કિરકચરી' વડાબુ રાખ્યું હતું તેથી
૧ અંશ વધારે દરિયામાં, એટલે ૬૦-૭૦ મૈલ. આરંભથીજ મીં સાસા
વાનાં જળાશય સાગા. અને સફર દરમિયાન પડેના પી માફક કુતરાનો
નાશ થયો નહિ; એટલુંજ નહિ પણ તે પી મરના આરંભમાં જેટલું
હતું તે કરના વધારે મીઠા વસ્તુ તરીકે તેને દ્રાવ આપ્યું. ૮૦, ૮૧ અને ૮૨
મી અંશમાં ભૂમિપર વખારો-કુકાનો-ખોલી, અને વખત ઝગુની વાટ જોવા
ત્યાં તે માણસોએ પડાવ નાખ્યો, પણ વખત ઝગુ બેરી પણ દવાની
ઉચ્ચતામાનનું પ્રમાણતો નીચું ને નીચુંજ કેટલોક વખત રહ્યું, જેથી
આકોળર ખેડો તે પહેલા આગળ પ્રવાણ તેઓ કરી શક્યા નહિ, આકોળ-
બરમા તેઓએ જે લામી આશા રાખી હતી, તે વિશે તે સફર શરૂ થીથી,
અને ધ્રુવ તરફ જવા વખારો કીધો; અને જે મુશ્કેલીઓ તેમને નડી એમ
તેમણે ધાર્યું હતું, તે મુશ્કેલીઓ વેડીને પણ અંતે સહીસવામતીથી તેઓ
૪. સ. ૧૯૧૧ ના ડિસેમ્બરની ૭ મી તારીખે ધ્રુવ પર્યન્ત તેઓ જઈ પહોંચ્યા.

એમન્ડ્સેન માટે વિજય-અને રકોટ

તે દરમિયાન રકોટ પણ તેમ વધ્યબિન્દુ તરફ જઈ પહોંચવાની
કોશીશો કરી રહ્યો હતો. પોતાના 'ટ્રા નોવા' નામના વડાણમાં કેટલાક
ટકું, કુતરા, મોટરની બરફપર ચાલે તેની ધેમ વિનાની ગાડીઓ, વગેરે
સાથે રાખી સફર કરવા તે નવેમ્બર માસમાં નીકળી પડ્યો. તેણે પૂર્વે જે સફર
કરી હતી, તેના કરતા આ વખતે કરેલી સફર જરા વધારે દુર્ભાગ્યવાળી
નીવડી. તેણે 'કિરકચરી' વડાણ પૂર્વે જે જગ્યાએ પડતું રહેવા ઈર્ષને પાછું
પ્રવાણ કીધું હતું તે કરતા ૧૪ મૈલ વધારે ઉત્તરમાં આવેલા સ્થળપર
અટકી પડીને શિઆળો પસાર કરી નાખવાની તેને આ વખતે જરૂર પડી
હતી. એમન્ડ્સેને 'બ્લેક્ક'ના અખાતમાં પડાવ નાખ્યો છે એવી ખબર
રકોટને દેસુઆરિ માસમાં મળી, અને તેથી તેને વધારે નિરાશ થઈ. તેણે
કહ્યું "એમન્ડ્સેનની યુક્તિ આપણને અંતરાચરપ નીકળશે એ વાત નિર્ણય
છે ધ્રુવની પાસે આપણે આવી પહોંચ્યા છીએ તે કરતા તે ૬૦ મૈલ
વધારે આગળ જઈ પહોંચ્યો છે, અને સાથી વધારે અગત્યની વાત તો
એ છે કે તે માસમાં બેસતા પહેલામાં પહેલાં સહીમલામતીપૂર્વક સફર શરૂ
કરી શકે તેમ છે, અને આપણે આપણી પાસે ટકું છે તેથી તેમ કરી

શકીયુ નહિ " આટલું કહીને પોતે દર્શાવેલી મુરકેલીઓની દરકાર નહિ કરીને તેણે અંતે સફર શરૂ કરી, પણ થોડીકજ મુદતમા તેને જણાયુ કે મોટર ગાડીઓ (બરફપર ચાલનારી પેડા વિનાની) નકામી નીવડી છે ને ટુંકુઓ અટકી પડ્યા છે. તેમ છતાં નવા વર્ષના પહેલેજ દિવસે તેઓ ક્રુવથી માત્ર ૧૭૦ માઇલ જેટલા છેટે જઈ પહોંચ્યા. પછી રફોટે ડૉ. વિલ્સન, કેપ્ટન ઓટસ, લેફ્ટેનન્ટ બાલેઅર્ડ અને પેટ્રી ઓક્સિસર (નાના અમલદાર) ઇવિન્સ-જેઓ તેમના નાયકને પુરેપુરા વફાદાર હતા અને ઉત્સાહ, ધૈર્ય, અને હિંમત સારી પેકે ધરાવતા હતા અને નાયક પ્રત્યે સ્વામિભક્તિથી ભરપૂર હતા-તેમને પોતાની સાથે રાખીને બાકીના બીજા બધા માણસોને પાછા મોકલી દીધા, અને એટલાજ પૂર્વોક્ત ખાસ માણસોને સાથે લેઈ તે ઇ. સ. ૧૯૧૨ના જાન્યુઆરિની ૧૬મી તારીખે ક્રુવ સુધી જઈ પહોંચ્યા; અને બરફપરની ગાડીઓ, સ્કી નામના છુટના પગલા, અને કુતરાઓના પગલા ઉપરથી તેને જાણીને નિરાશા થઈ કે નોર્વેશ્યન મુસાફર શરતમા આગળ થઈ ગયો હતો એટલે પહેલા લક્ષ્યમિન્દુએ જઈ પહોંચ્યો હતો. આ ખમર દુ ખજનક નીનડી, પણ તેથી પણ વધારે દુ ખર જનાવ ત્યાર પછી જન્મા. આખી ટુકડીના સૌથી વધારે વીર પુરુષ-ઇવિન્સ-માદો પડ્યો અને મૃત્યુ પામ્યો. ઓટસ-જેના હાથપગ હિંમતથી ઠરી ગયા હતા-હાથપગ દારથી બગીને મૂથ ગયા હતા-તોપણ હિંમતથી મુરકેલીઓ સામે જારી લડત ચલાવી રહ્યો હતો તે પણ અ તે મરણને શરણ થયો તેણે જે સ્વાર્થભોગનો દાખતો આપ્યો કે તે ઇતિહાસમા અમર થશે પછી એક પછી એક એમ બીજા બધા મરણ પામ્યા, અને તેઓ બહુ થાકી ન ગયા હોત તો જે સ્થળે તેઓ પહોંચીને આશ્રય અને ખોરાક મેળવી શક્યા હોત તે સ્થળ તેમનાથી માત્ર અગીઆરજ માઇલ દૂર રહી ગયું.

પૂર્વોક્ત દુ ખર મમાત્યાર સાથે નવીન જુમિપ્રદેશોની શોધખોળનો અંત આવ્યો છે ને તે સાથે વીર શોધક નરાના અહમુત પરાક્રમોના વૃત્તાતો-નો પણ અંત આવ્યો છે આ વૃત્તાતોમા ઘણી પ્રજાઓના નરવીરોના પરાક્રમો અને સૌર્યના અહેવાલોનો સમાવેશ થયેલો છે અને એ બહાદુર પુરુષોમા બ્રિટિશ પ્રજાના ચર-વીર નરોનો ફાળો નાનો સુનો-ઓછો-નથીજ.

સુરતમાં ગુજરાત કલાપ્રદર્શન

પડોદરાના દિવાન સાહેબ સર મનુભાઈ નદશ કર મહેતાએ સુરતમાં ગુજરાત કલાપ્રદર્શન ખુલ્લું મુક્યું હતું તે વખતે તેઓએ પ્રમુખ રથાનેથી આપેલા ભાષણનો સાર નીચે પ્રમાણે છે

સૌન્દર્યની તૃપા

કનાતો વિપરા અમાધ છે જે અનન્ત સૌન્દર્યનું પ્રતિમિબ્ધ કલા સાન્ત પ્રદેશમાં ઉતારવા મથે છે તે સૌન્દર્યથી કાણુ ધાર્યું છે ? કવિ રત્ન કીદસની વાણી છે કે સૌન્દર્યની સૃષ્ટિ સદા સાનંદ છે સૌન્દર્ય-સરિતામાં નદાતા, સૌન્દર્ય-ત્રોતમાં તણાનાં, કાને પરિશ્રમ લાગે છે ? સૌન્દર્યની તૃષ્ણા એવી છે કે, તેની તૃપ્તિ થતીજ નથી બીજી વિવિધ પ્રકારની ભોગવાસના અભિરુચિ અને વિનાસની લાનસામાં તો તુષ્ટિ પ્રાપ્ત થાય છે કદાચ અભરચના પણ કાળે કરીને આવી જાય છે પરંતુ સૌન્દર્ય માટેની તરસ તો છીપતીજ નથી સૌન્દર્યના આ મદિમાનું કારણુ ગદન અને ગૂઢ છે જે સુખ અને આનંદ ઉદ્વિગ્નન્ય છે તેની તૃષ્ણાનો ઉડો છે પરંતુ જે પરમાનંદ અઘોરિક, અતીન્દ્રિય છે તેની વાસનાનો આરો નથી સૌન્દર્યની પિપાસા જેવીને તેવીજ સદાના માટે અતૃપ્ત રહે છે, કારણુ સૌન્દર્ય ઘિન્ન છે અને સૌન્દર્યની ઝાળખાણુ સાક્ષાત્ કરી ચકાતી નથી તે તો અતરાતમાં સાથેજ વિતેલ કરી રહ્યું હોય છે

શ્રિષ્ટી ધર્મની અને આપણા વેદની કલ્પનાથી પ્રથમ ભાસ થાય છે કે સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ શુદ્ધિસાર ચાતુર્યથી ઈશ્વરે સરળથી હરી પરંતુ બીજી તરફથી ગદન વિચાર કરતા તેમાં સ્વયંભવ અને વિકાસવાદની પણ ઝાણી થાય છે જીનીસીસના જ્ઞાન્ત પ્રમાણે ઈશ્વરે સૃષ્ટિ સરજી તે પહેલાં અધકાર એટલે અધાધુની અને પ્રજ્વળના પાણી તો હતાજ એટલે અપ-પાણી સ્વયંજૂ હતું અને તેના અધકારમાંથી સૃષ્ટિ ઉદ્ભવી દિરણગર્ભગ્રી વિરાટના કદ્મમાં વ્યવસ્થા ન હતા, પરંતુ અધેર હતું અને દિરણગર્ભ સ્વયંજૂ હતા તેમાંથી વિકાસ થઈ, બ્રાહ્મણો તેમના મુખમાંથી, ક્ષત્રીઓ બાહુમાંથી, વૈશ્યો હરુમાંથી અને શૂદ્ર પગમાંથી આપોઆપ નીકળ્યા

સૌન્દર્યનો આત્મા રસ

હેવટે, આ બધી કલ્પનામાં બીજું કંઈ સર્વવ્યાપક અંગ છે તે આપણે શોધી કાઢીએ. ખ્રિસ્તી કલ્પનામાં પણ પ્રથમ પ્રલયનાં પાણી યોગર-દમ ફરી વળ્યાં જણાતાં હતાં. નાલિકમળમાંથી ઉગતા અક્ષાત્રને શરીર ઉપર ધારી વિષ્ણુ ભગવાન સમુદ્ર ઉપર સૂતા હતા. લક્ષ્મીજી સમુદ્રમાંથી કમળના ઉદરમાંથી પ્રકટયાં અને એફ્રોડાઇટી સમુદ્રના સદેદ શીલમાંથી નીકળી તેટલી ઉત્તમવલ દેદિપ્યમાન કાન્તિવાળી સૌન્દર્યની રાણી થઈ. આ બધી કલ્પનાઓમાં અપ્-પાણી-જલ-એક સામાન્ય અંગ છે. ત્રાંક શીલસુદ્ધ થેન્સના મત પ્રમાણે સૃષ્ટિની શરૂઆત પાણીમાંથી થઈ છે. કેઈપણ ઉત્પત્તિના બીજમાં પ્રવાહ-ભેજ-હોવા વગર તે ફળદ્રુપ થઈ શકેજ નહિ. આ પાણી એટલે “રસ” અને “રસ” તે સૌન્દર્યનો આત્મા છે.

કેઈપણ વસ્તુમાંથી રસ લઈ લો તો તેનું સૌન્દર્ય પણ આપોઆપ અભેપ થઈ જાય છે. જેવી રીતે ‘વાક્યં રસાટમકં કાવ્યમૂઃ’ રસવાળી વાણી હોય તોજ તેમાંથી કાવ્ય બને, તેજ પ્રમાણે રસાટમક રચના હોય તોજ તેમાંથી સૌન્દર્ય ઝરે. જેવી રીતે રૂંગાર, વીર, બીભત્સ, રૌદ્ર, હાસ્ય, બયાનક અને કરુણ એ સાત રસો વિના કેઈ કાવ્ય ખાલી નથી, તેમજ સૌન્દર્યમાં બને કલામા તેવા રસની ખામી હોય તો તે અધાધુની, અવ્યવસ્થા, કદુપ, વિકાર જેવુંજ દેખાય. હવે “રસ” એ શું તે તપાસતાં તૈત્તિરીય ઉપનિ-પદમાં કહ્યું છે:—

રસો વૈ સઃ । રસઃસ્રોવાયં લઙ્ઘ્યાનન્દી ભવતિ ॥

સઃ એટલે ભગવાન આનંદ સ્વરૂપ છે. પ્રાણી માત્ર તેનો રસ પ્રાપ્ત કરી આનંદ પામે છે. રસનું અર્થ કંઈ ? તેના ઉત્તરમાં ઋષિઓએ કહ્યું છે કે ભગવાન રસ સ્વરૂપજ છે. બધા રમનો આધાર છે. મુંદર વસ્તુની રસસંપત્તિએ રસરાજ પરમાત્માની જ રસની દ્વાણી છે. પરમાત્માનું સૌન્દર્ય આ નિખિય વિશ્વબુવનને વીટી રહ્યું છે, પ્રકાશિત કરી રહ્યું છે; છતાં તે માત્ર તેના ઘાંચુવ જેટલીજ બાંધીનું છે. ભગવાન સર્વોગે મુંદર છે; માટે અક્ષાંક પણ મુંદર છે. મનને મુગ્ધ કરે છે અને લલિતકલાને પોષે છે. કટોપનિપદનું વચન છે કે—

તમેષ ભાન્તમનુભાતિ સર્વં તસ્ય માસા સર્વમિદં વિભાતિ ॥

તે સ્વપ્રકાશ, પરમાત્માના પ્રકાશથીજ વિશ્વ અક્ષાંક પ્રકાશ પામી રહ્યું.

છે. સૂર્ય વગેરે તેજોરાશિ પદાર્થોની પ્રભા પણ લગવાનનીજ પ્રભા છે. આ વાક્યથીજ સાતની પરીક્ષા થાય છે.

હવે આપણે સારી રીતે સમજી શકીશું કે શા માટે કવિ કીટ્સે કહ્યું છે કે સૌન્દર્ય તેજ અત્ય અને સત્ય તેજ સૌન્દર્ય પ્રથમ કહ્યું કે સૃષ્ટિ એટલે સૌન્દર્ય અને દાણ કહ્યું કે સૌન્દર્ય એજ સત્ય, તેથી આપણે પ્રભાંડના કિનારા ઉપર આવી પહોંચ્યા કે સૃષ્ટિમા જે સત્ય છે, જે અનાદિ, અનંત, અગોચર, અલૌકિક અને અનરૂપર છે તેમાજ સૌન્દર્ય સમાએયુ છે. આ જ્ઞાન થયા પછી સૌન્દર્યની રચના કેવી રીતે છીપી રહ્યાય ? સૌન્દર્ય અને સત્ય તરફની ઊંડાંટા અકુદિતજ રહેવાની.

સૃષ્ટિમા સૌન્દર્ય છે. માત્ર તેનો સ્વાદ લઈ શકાય તે માટે આપણી ઇન્દ્રિયો તથા અવસોકનશક્તિનો સારો વિકાસ થવો જોઈએ માત્ર ઇન્દ્રિય-દ્વારા બહારની સૃષ્ટિથી આપણા શરીર ઉપર કેવળ છાપ પડી શકે જ્યાં સુધી ઇન્દ્રિય અને બુદ્ધિનો મેંમેંધ થાય નહિ ત્યાં સુધી માત્ર તેની છાપની ઉપલબ્ધિ થતા પામે પરંતુ તે છાપને ઓળખવાની, તેમાનું સૌન્દર્ય નીરખવાની શક્તિ, તે બુદ્ધિના દાયમા સુકાન આપ્યા પછી જે અવસોકન, જે નિરીક્ષણ થાય તેથીજ જ્ઞાન અને સૌન્દર્યનો અનુભવ થઈ શકે.

સૃષ્ટિમા ઘણું સૌન્દર્ય છે પ્રજુને આપણે ચતુર સૂત્રધાર, ચાલક કે મદાન ચમત્કારવાળો નટ, કલ્પો કે માત્ર અંધ અકસ્માત્ સૃષ્ટિનો વિકાસ થયો છે એમ માનો તોપણ તેના સૌન્દર્યનો અનુભવ તો થવાનોજ. અંધારી રાત્રે નભમંડળમા તારાસુંદરીના દિવ્ય મરમાની રચના, વર્ષાઋતુમા લીલા કુઝાર ગદીચાચી છત્રાઈ ગએલી ખુદી, બરફથી શ્વેત અને સૂર્યના કિરણોથી ગતોરમ રંગે પવટતા પર્વતનાં ધવલ શિખરો, બાવસૂર્યનાં પ્રભાશાળી કિરણો, સૂર્યાસ્તના ચમત્કારી રંગો, વગેરે નીરખી પ્રજુના આતુર્ય માટે કેને અદેશો આવે ?

સૌન્દર્યનો આત્મા કયો ? કોઈ ચિત્રકાર કહેશે કે સૂર્યાસ્તના મનમોહક રંગબેરંગી રૂપમા ચકુળન્ય તેજમા સૌન્દર્ય રહ્યું છે, ત્યારે સંગીતમર્મજ કહેશે કે તેને, તે એક મીતારના નારના રણકામા વધારે સૌન્દર્ય જણાયુ, એટલે, કણ દેશી આકાશમા સૌન્દર્ય રહ્યું છે કુવનો શોખીન કહેશે કે, ચિત્ર અને સંગીતની ખુગી એક ખુશમોદાર પ્રબળતા સૌન્દર્ય પામે કઈ વિશીતર્મો ? એટલે નામિકાદ્વારા જ ધવતી પૃથ્વીમા સૌન્દર્યનું અંગ છે. ત્યારે કઈ બંદને રસના, બિંદુદ્વારા રસ અનુભવાય એ અપ્પા સ્વાદ પડે છે

અને વિધવાસકનને તન્વાગી શોભનાના સુકામળ અંગના સ્પર્શમા એટલે વાયુમા સૌન્દર્યની પરિસીમા જણાય છે. આ નકરારની વચમા કત્તિવિચારક આવીને રસાત્મક વાણીમા એટલે શબ્દમા સમાએવા મોલક મંત્રની રચીનાત કરે છે. પરંતુ જે સૌન્દર્યનો ખરો આત્મા છે તે તો કોઈનારી જ કળાતો નથી.

સૃષ્ટિ, પ્રકૃતિ, કુદરત, માન માયાશય આવશ્ય છે ખરી અને ત સૃષ્ટિનો તે પડો છે યવનિકા અર્થાત્ પડો તો? ધર્મ શો? તેની પાછળ રહેલી વસ્તુએને છુપાવવાનો, પરંતુ છુપાવ્યાની સાથે પડો સૂચક પણ છે તેની પાછળ બીજી સૃષ્ટિ છુપાવવાની ન હોય તો પડો મૂંઝવાનુ પ્રયોજન શું? આ પ્રમાણે આપણી બાહ્યેન્દ્રિયોના પ્રદેશની સૃષ્ટિ યવનિકાની ગરજ સારે છે તેનાથી તેની પાછળની સંતાએની અને ત બ્રહ્માઃ સૃષ્ટિ દેકાય છે તેટલીજ તે સચિત થાય છે. આ અને ત સૃષ્ટિનું સૌન્દર્ય આપણને કેણુ ચખાડી શકે? તે માત્ર ભક્તિ.

અહીં આપણા ભાગવતવર્ષાઓની સૌન્દર્યની કદવનાની ગહનતા, ઔદાર્ય, વૈશાલ્ય અને મહત્ત્વ સહજ સમગ્રાય છે પાશ્ચાત્ય ઇતિહાસે સૌન્દર્ય વિદ્યા (aesthetics)નો ધણો સારો અભ્યાસ કર્યો છે તોપણ તેમની દષ્ટિમર્યાદા ઇન્દ્રિયમાત્ર જગતથી પારગત થઈ શકતી નથી આ જગત ના સૌન્દર્ય પાછળ બીજી અધિક સૌન્દર્યમય જગત હોઈ શકે એવી કંપના પણ તેમને થતી નથી આ તેથીજ કદાચ જર્મન મહાત્મ તરત્ત્યાનીઓ, શેલિંગ તથા હેગલે, લલિતકલામાજ સૌન્દર્યનો અતિમ ઉત્કર્ષ કળો દર્શ આપણી ઇન્દ્રિયાતીત બીજી વધારે મોહક સૃષ્ટિ પણ હોઈ શકે અને તેનાજ સૌન્દર્યને કીટ્સે સત્યસ્વરૂપ અને સત્ય સાથે અભેદનાળી મૂંપેલી છે, સત્ જગતની પાછળ બીજી ચિન્મય જગત આપણા જ્ઞાનીઓએ કદ્યુ છે. લૌકિક જગતનું સૌન્દર્ય જ્ઞાન જેમ આપણી ઇન્દ્રિયો અને બુદ્ધિ વડે ચર્ચ શકે, તેમ અલૌકિક જગતનું સૌન્દર્ય જ્ઞાન આપણી વિશેષ આત્મિક શક્તિ વડે મેળવી શકીએ આ આત્મિક શક્તિનું નામ ભક્તિ; અને આ આત્મિક ભાવનાનો વિકાસ થતા ભક્તિ ન્યારે ટોચ ઉપર પહોંચે છે ત્યારેજ પરમાત્મા સાક્ષાત્ કરી શકાય છે ભક્તિ દ્વારા એજ પરમાત્માના દરબાર મા પહોંચી શકાય છે પરમાત્માનું દર્શન કરાવે તે ભક્તિની સીમાનું નામ મહાભાવ-સમાધિ-મૂર્ચ્છા કવિને ન્યારે આ મૂર્ચ્છાની પ્રેરણા થાય ત્યારે તેની આજ મદમસ્ત જની તે વડેજ પરમાત્માની સાથે તે એકાકાર થઈ શકે.

બકિતનો આવો પ્રભાવ છે. એક લોકને કહ્યું, છે કે સર્વનો સાર બકિત છે; મુકિતનો એની દારી છે; જ્ઞાન પુરુષ છે, લકિત બી છે; જ્ઞાન દરવાજા સુધી નહીં શકે; પણ લકિતનો જ્વનિકા પાછળ જ્ઞાનખાનામાં પણ પ્રવેશ કરી રહત્ય સમગ્ર શકે. કાઈ કહે છે કે લકિત, જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય એ ત્રણે બેનો વૃદ્ધ થઈ ત્યારે લકિત વૃદ્ધાવનમાં જઈ મુનતી બની ગઈ; જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય તો વૃદ્ધાજ રહ્યાં.

સાન્દર્ભશાસ્ત્ર ઉપર એરિસ્ટોટલથી માંડીને ઘણા પાશ્ચાત્ય શીલકૃષ્ટિએ તેના અંગે સંબંધી ચર્ચા કરી છે. સામગ્રી અને આકૃતિ (Matter and Form) ના જુદી જુદી રીતના અને પ્રમાણના મંયોગથી લુની લસિતકલાઓ ઉદ્ભવે છે. જર્મન ફોલોસોફરે લલિતકલાની ટ્રેસી નીચે પ્રમાણે આપી છે. (૧) પહેલું પગથીયું સ્થાપત્ય (architecture), જેમાં સામગ્રીનું પ્રાધાન્ય નજરે આવે છે. (૨) બીજું સિંપ- (Sculpture), જેમાં સામગ્રી કરતા આકૃતિ તરફ વધારે લક્ષ અપાય છે. (૩) ત્રીજું ચિત્ર વિદ્યા- (Painting); આ કલામાં આકૃતિ તરફ વધારે લક્ષ અપાઈ-તેની સૂક્ષ્મ રેખાઓ અજવાળામાં આવે છે અને સામગ્રી જાણ થતી નથી, એથી (૪) સંગીત-એમાં આકૃતિની સૂક્ષ્મ રેખા ઉપરાંત જ્ઞાનનો પણ આવિર્ભાવ થાય છે. છેવટનું (૫) કાવ્ય. આ સર્વવ્યાપી જ્ઞાન-રસ-પ્રાધાન્ય કૃતિ છે.

જડ અને ચેતનનો ભેદની નજરે પહેલું (૧) પગથીયું-સિંપ-જડ સ્પર્શન આકૃતિ સાથે જોડાયેલું છે. (૨) ચિત્ર-તેમાં રૂપ, પહેલું ચેતનનું હિરણ્ય પ્રવેશ કરે છે. (૩) સ્થાપત્ય-એમાં જડ મૂર્તિમાંથી અમૂર્ત ચેતન સ્ફુરી નીકળે છે (૪) સંગીત, ચેતન્યપ્રધાન છે અને (૫) કાવ્ય-તો ચેતનના આત્મારૂપ છે.

કલાના ઉપર પ્રમાણે વિભાગ પડેલા છે તેમાં સંગીત, વાદ્ય, નર્તન અને કાવ્યનો સમાવેશ કરવો જોઈએ. આજના પ્રદર્શનમાં આ લલિત કલાઓને સ્થાન મળ્યું નથી. પરંતુ લલિતકલા લલિતકલાના પ્રદર્શનમાં સ્થાન મળવાનો તેમનો પણ દાવો સ્વીકારવા નમ્ર સૂચના છે. જે કલામાં રસનો પ્રવાહ છે તે તે કલામાં મોં-દર્પ છુપાએલું છે ઉપનિષદમાં 'વેનકેતુને દીક્ષા આપતા જે નદી અને નમુદ્ગુ દેશના આપ્યું છે તેમણે અધમેસનું અને બોધવાયક છે. મમુદ્રમાં પશ્ચિમ તરફથી ગંગા, પદ્મા, ચંદ્ર ભાગા નદી આપીને મમુદ્રના જળમાં લીન થઈ ગઈ છે પૂર્વ તરફથી

અક્ષપુત્ર નદે આવીને સમુદ્રના જળ સાથે પોતાનું જળ એકાકી કર્યું. સમુદ્રમાં આવ્યા પછી નદીઓનું વિશિષ્ટત્વ રહ્યું નથી. સર્વ જળ ખાઈ અને સમુદ્રજળ તરીકે ગણાના લાગ્યું. તેજ પ્રમાણે શિષ્ય કહો કે સ્થાપલ કહો, ચિત્ર કહો કે અભિનય કહો, સંગીત કહો કે કાવ્ય કહો એ સર્વ કલાઓ રસમાં વિરામ પામે છે ત્યારે તેનું માત્ર રસજીવન-રસાત્મા અવ-શેષ રહે છે, એટલે સાંદર્ભના સર્વ દર્શનો કલાના મધ્યન માટે અધિકારી ગણવાં જોઈએ.

હાલમાં આપણા દેશમાં ચિત્રકલાએ સારી પ્રગતિ કરવાનું આદ્ય છે. આપણા પુગણમાં પહેલી ચિત્રકાર ચિત્રવેળા હતી. ચિત્રલેખાનું અનુકરણ કરી આપણી લખનાઓ આ લલિતકલામાં વધારે રસ પ્રેરી તેને દામળ અને દિવ્ય બનાવશે. આપણા પ્રાચીન જાગૃતવર્ષમાં ચિત્રકલાએ ધણી સારી પ્રગતિ કરી હતી. વાર્ધયાપનના કામસૂત્રમાં ચિત્રકલાના પાંચો નીચે પ્રમાણે વર્ણવ્યા છે. (૧) રૂપબદ્ધ-એટલે આકૃતિનો અભ્યાસ. કુદરતના સુંદર દેખાવો, ઋચિકર આકૃતિઓનો અભ્યાસ તેમાં સમાયેલો છે. (૨) પ્રમાણ, પ્રકૃતિના બંધારણ, કદ, પ્રમાણ, શરીર શાસ્ત્રનું સારું અનુલેખન તેના વડે એ ખુબી આણી શકાય છે, (૩) ભાવ-અભિનય, ખોલાવથી શરીર ઉપર થતી વિકૃતિ, ભાવનાના ખેન (૪) લાવણ્ય યોજના-રચનામાં ખૂબ સુરતીનો પાસ ખેસાડવો. (૫) સાદૃશ્ય એટલે સત્ય સાથે સરખામણું-આબેદુબ ચિતાર; તથા (૬) વર્ણિકાલંગ-રંગ, વર્ણની પર્મદગી, ઉપરકરણની સંપૂર્ણતા પરીક્ષાના આ છ માર્ગો છે.

જુદી જુદી કલ્પના

હિંદુસ્તાનમાં ચિત્રકલાની જુદી જુદી રીતો, કલ્પના ખ્યાતિમાં આવી છે. રાજપૂત, મોગલ, બંગાળી, કર્ણાટકી વગેરે પ્રાચીન કાળમાં બૌદ્ધ ધર્મના આશ્રય તમે ચિત્રકલા તેમજ શિલ્પકલા સારી ખીલી હતી. અને જે કે હાલ, બૌદ્ધ ધર્મની જાણ આપણા દેશના શિષ્યપરનો, અજ્ઞાતાનાં ચિત્રો, વેરળતી ચુકા, સાચીના સ્વરૂપ વગેરે ઉપર મચ્છર છે, તેની સાથે આજે પણ રાજપૂત કલ્પના ચિત્રો કે જે જયપૂરી અને પદાદી એવી બે ઢગથી ઢગ્ગ પ્રચલિત છે, તેના ઉપર કાર્કિ અથવા જુદા ધર્મની જાણ દેખાઈ આવે છે રાજપૂત કલ્પના પૂર્ણરાજ ચન્દાણના વખત પહેલાથી ખ્યાતિ પામી હતી આજે પણ જયપૂર, જોધપૂર, ઉદયપૂર, બિકાનેર વગેરે રાજસ્થાનોમાં રાજમહેલોનાં ગંગુન કલ્પના સુકર ચિત્રો કામમ રજા છે.

પકોટી કદમ કાંઠા પામે. આનેલાં રજપૂત પકોટી રાજ્યો જન્મ, ચંબા વગેરે રથજે દેખાવ આપે છે. પ્રસિદ્ધ રાગમાળા જેમાં રાગ, રાગિણીઓનાં સુંદર ચિત્રો સમાએલા છે તે કાંઠા કદમથી ચિતરાએલા છે. મોગસ કદમ બાજર બાદશાહના વખતથી રજપૂત ચિત્રકલા ઉપર ઇરાની ચિત્રોની છાયા મિશ્રિત થયાંથી મોગસ બાદશાહોના આશ્રય તળે ખ્યાતિએ પહોંચી. અકબર બાદશાહનાં દરબારમાં હિંદુ ચિતારાઓ, બચવન, દુર્લભ, કેશવદાસ ભગવતી અને હુનાર એ પ્રખ્યાત હતા. બાદશાહનાજ આશ્રય તળે તેઓ પોતાની કલા ખિયતતા હતા. બાદશાહ જહાંગીર અને શાહજહાનના પ્રતાપ નીચે આ કલા પરિસીમાએ પહોંચી. ધર્મઝનુની ઔરંગઝેબ બાદશાહના સમયમાં તે અધોગતિએ આવી. ગુનુઓનાં કે દેવોનાં ચિત્ર કાઢવાં ઇસ્લામી ધર્મમાં પ્રતિબંધ હોવાથી આ મૂર્તિર્ભજક બાદશાહે ચિત્રકલા ઉપરની મહેરમાની ઝોછી કરી નાખી. અને રાજ્યાશ્રય બંધ પડ્યાથી ચિત્રકલા પશુ કરમાવાં લાગી.

બંગાળામાં નવો યુગ

હાલ બંગાળામાં શાન અને કલાનો નવીન યુગ આરંભ્યો છે. તેનાં જુસ્સાથી અવનીન્દનાથ કાકર, ગમૂની, હળધર વગેરે પ્રસિદ્ધ ચિત્રકારોએ આ કલાને ઘણી સારી રીતે પોષી છે. તેમાં પશુ જુની રજપૂત કદમ પ્રમાણે બૌદ્ધ ધર્મેદારો ચીન અને જાપાની સરકારી છાયા જણાઈ આવે છે.

કર્ણાટકમાં ગૃહસુર અને ત્રાવણકોર રાજ્યના આશ્રય તળે આ કલાએ દૃઢસીક પ્રગતિ કરી છે જમ, વિજય, પરાજય એ દક્ષિણના ચિત્રકારો પોતાનું નામ મૂકી ગયા છે.

ઈશ્વરે જ્યારે આપણને હિંદગી ગણી છે ત્યારે આપણે ભદ્રેશ, આપણું કર્તવ્ય માત્ર જીવવું એટલું ન રાખતા સારી-સુખી રીતે-જીવવું. જીવતર સુધારવું, હિંદગીનું સાદ્વ્ય પ્રાપ્ત કરવું એ ખોય રાખવો જોઈએ.

સરકારી જાહેરખબરો
(૧)

ઉત્તર ભાગમાં મને ૧૯૨૬ માં લેવાએલી વર્નાક્યુલર કાઈ-
નલ પરીક્ષામાં પાસ થએલા ઉમેદવારોના નામની યાદી.

નંબર	નામ	માર્ક નંબર	નામ	માર્ક
૧	અમદાવાદ જિલ્લો.		૩૨ ભીખાભાઈ લવજીભાઈ પટેલ	૩૧૮
૧	મળદેવપ્રસાદ ગોહાદાસ બાણસાલી	૪૦૨	૩૨ કાન્તીલાલ અમરતનાથ શાહ	૩૧૮
૨	ભાગીભાઈ જગજીવન ત્રવાડી	૪૦૧	૩૪ મગનલાલ કેશવભાઈ જોષી	૩૧૭
૩	અમરતલાલ જગનલાલ શાહ	૩૭૭	૩૫ પ્રાણલાલ શુભાનંદ પટેલ	૩૧૪
૪	જટારા કર શીવરામ રાવળ	૩૭૨	૩૫ ગણેશદાસ દામોદરદાસ પટેલ	૩૧૪
૫	ચમનલાલ શાંભુભાઈ પટેલ	૩૬૭	૩૭ ન જયનાથ બાઈરાઈ કર ત્રિપાઠી	૩૧૨
૬	અંબાલાલ શીવરામ પટેલ	૩૬૪	૩૮ ચંદાભાઈ રહેમનભાઈ બેઠારા	૩૧૧
૭	મળદેવ કાનજી શાહ	૩૬૩	૩૮ ગીદેન યોદાનભાઈ ખિસ્તી	૩૧૦
૮	ગીરજાઈ કર હીરાલાલ દીવેદી	૩૫૬	૩૯ રતિનાલ મોહનલાલ ત્રવાડી	૩૧૦
૯	રામશ કર કુમેરદાસ ગોર	૩૪૭	૪૧ નરોત્તમ મગનલાલ સાધુ	૩૦૯
૧૦	ભાગીભાઈ જોશ કર શુકળ	૩૪૪	૪૨ મોતીનાલ સાકળચંદ મની	૩૦૮
૧૦	મુળજીભાઈ મગજીભાઈ પટેલ	૩૪૪	૪૨ રતનલાલ તાપીરાઈ કર પડિત	૩૦૮
૧૨	પુરશોત્તમ મથુરભાઈ પટેલ	૩૪૨	૪૪ જગનલાલ હરિલાલ ભટ્ટ	૩૦૭
૧૩	જીવાભાઈ શામળભાઈ પટેલ	૩૩૮	૪૪ રતિલાલ દયારામ જોષી	૩૦૭
૧૪	ભાઈજીભાઈ વનમાળીદાસ પટેલ	૩૩૬	૪૬ દેવચંદ ગોરધનદાસ શાહ	૩૦૬
૧૪	મણીલાલ નથુરામ પડયા	૩૩૬	૪૬ નીલદાસ પરશોત્તમદાસ સગર	૩૦૬
૧૬	મગાભાઈ મથુરભાઈ પટેલ	૩૩૩	૪૮ ભોગીલાલ મયારામ ભટ્ટ	૩૦૩
૧૭	એવીશા હરગોવિંદ ખિસ્તી	૩૩૨	૪૮ ધીમંતરાય ચીમનલાલ પડયા	૩૦૩
૧૭	નટવરલાલ કેશવનાથ ભટ્ટ	૩૩૨	૫૦ કાસમ નાના મીનાપરા	૩૦૨
૧૮	મણીચંદ ડાહ્યાશ કર ગોર	૩૨૮	૫૧ મગજીભાઈ જગાભાઈ કોળી	૩૦૧
૨૦	જેઠાવાન ડાહ્યાલાલ શાહ	૩૨૬	૫૨ ગાલાભાઈ હરજીવનદાસ પટેલ	૩૦૦
૨૦	નવજયંત કર બાઈચંદ જોશ	૩૨૬	૫૩ બાપુલાલ શામળભાઈ બક્ષભટ્ટ	૨૯૮
૨૦	પ્રભુલાલ અમરતનાથ કાકર	૩૨૬	૫૩ વસંતનાથ મફતનાથ દવે	૨૯૯
૨૩	ચંદ્રસિંહ તપ્પસિંગ વાધેના	૩૨૨	૫૫ અંબાલાલ વનમાળીદાસ વ્યાસ	૨૯૮
૨૩	નમેશ્વર મોતીરામ દવે	૩૨૨	૫૫ હીરાનાલ મહાદેવલાલ રાવળ	૨૯૮
૨૩	પુરશોત્તમ જેઠાભાઈ ખિસ્તી	૩૨૨	૫૭ અંબાલાલ કુકીરભાઈ પટેલ	૨૯૭
૨૩	ઉમીઆય કર જેઠાલાલ જોષી	૩૨૨	૫૭ યોદાન દાઉદ ખિસ્તી	૨૯૭
૨૭	કુમેર વિશ્વનાથ ત્રવાડી	૩૨૧	૫૮ જળદેવ ગણપતરામ મહેના	૨૯૬
૨૭	પોપટસીંહ ઉમેદશીંહ જીવેના	૩૨૧	૫૮ ભાઈનાલ દેવીસંગ ખારોટ	૨૯૬
૨૯	કુલજી સુવર્ણમ અજ્યાણી	૩૨૦	૫૯ જમાભાઈ નરસીભાઈ પટેલ	૨૯૬
૨૮	શાંતીલાલ પ્રદાદભાઈ પડયા	૩૨૦	૫૯ મુળજીભાઈ નાથાનાથ ભટ્ટ	૨૮૬
૩૧	જમી બાવા ખિસ્તી	૩૧૮	૫૯ પ્રેમજી મગજીભાઈ જાલીઆ	૨૮૬
			૫૯ પ્રતાપસિંહ ગોપાળસાગર રાણા	૨૮૬

૬૫ બાબલાલ શંકરભાઈ ભંની	૨૬૫ ૧૦૧ નાયુભોગ ગોપાળભોગ રાકોડ	૨૭૬
૬૫ બાબલાલ ગોઝળભાઈ પટેલ	૨૬૫ ૧૦૧ સાંતીલાલ નાયાલાલ શાહ	૨૭૬
૬૫ ચંદુલાલ પુરોષોત્તમ પંચાલ	૨૬૫ ૧૦૧ રમણભાઈ ગીરધરલાલ	૨૭૬
૬૮ ભોગીલાલ હરિશંકર ભટ્ટ	૨૬૦ - ભાવસાર	
૬૮ ચમનેલાલ લલ્લુભાઈ મહેતા	૨૬૦ ૧૦૬ ચંદુલાલ મણીલાલ દવે	૨૭૫
૬૮ ભાભશંકર ભક્તીરામ પંડ્યા	૨૬૦ ૧૦૬ કાળુસંગ સરતાણુસંગ રેલવર	૨૭૫
૭૧ અંબાલાલ રેવાદાસ પટેલ	૨૬૮ ૧૦૬ શીવલાલ જગદી શાહ	૨૭૫
૭૧ ભાભશંકર રણછોડલાલ ભટ્ટ	૨૬૮ ૧૦૬ અમરનલાલ રેવાશંકર દેરાસરી	૨૭૪
૭૧ મંગનલાલ જટાશંકર બાસ	૨૬૮ ૧૦૬ તેમજ બેચર સોની	૨૭૪
૭૪ મૂળશંકર નારણ અધ્યાર	૨૬૮ ૧૧૧ જગીલ યુનિલાલ કોઠારી	૨૭૩
૭૫ મણીલાલ વીરચંદ્રદાસ શાહ	૨૬૬ ૧૧૧ જયચંદ રામચંદ શાહ	૨૭૩
૭૬ હરિલાલ જીવરામ ગોચી	૨૬૫ ૧૧૧ પુંગભાઈ લલ્લુભાઈ પટેલ	૨૭૩
૭૬ સાંતીલાલ શીવલાલ બાસ	૨૬૫ ૧૧૪ જોડાલાલ વરતારામ ગોર	૨૭૨
૭૬ કૃષેન્દ્ર મહીપતરામ ભટ્ટ	૨૬૫ ૧૧૪ નારણ માવજી દેસર	૨૭૨
૭૬ દેવશંકર નાગરલાલ પુરોહિતા	૨૬૩ ૧૧૬ મહેાળતભોગ નાયાભાઈ	૨૭૧
૭૬ જોડાભાઈ અંબારામદાસ પટેલ	૨૬૩ - સીસોદીબા	
૭૬ મંગળદાસ મણીલાલ શાહ	૨૬૩ ૧૧૬ આતમભાઈ ભાઈજીભાઈ પટેલ	૨૭૧
૮૨ હમીદર બાપુલાલ મોદી	૨૬૨ ૧૧૮ યુનીલાલ જીવાભાઈ પટેલ	૨૭૦
૮૨ કાળીદાસ નાનાલાલ ખલાસ	૨૬૨ ૧૧૮ રતિલાલ મણીશંકર મહેતા	૨૭૦
૮૨ સોમલાલ પ્રેમજીભાઈ પટેલ	૨૬૨ ૧૧૮ વિશ્વનાથ ભાંધશંકર દવે	૨૭૦
૮૫ ભગવાનદાસ ડાહ્યાભાઈ શાહ	૨૬૧ ૧૨૧ ગેબીએસ નાયુભાઈ ખિસ્તી	૨૬૯
૮૫ ભાઈલાલ લલ્લુભાઈ પટેલ	૨૬૧ ૧૨૨ મંગળભાઈ જસંગભાઈ પટેલ	૨૬૮
૮૫ જસંગભાઈ વજસંગભાઈ	૨૬૧ ૧૨૨ મનસુખલાલ ગીરભાઈ શંકર જોષી	૨૬૮
૮૫ - વાધેલા	૧૨૪ મુજુવતરાવ મંદવરાવ ઉપાધ્યાય	૨૬૭
૮૮ કાજુરામ હરનાથ ઓઝા	૨૬૦ ૧૨૪ મલખીએસ જયમલ ખિસ્તી	૨૬૭
૮૮ મણીલાલ મુળચંદ શાહ	૨૬૦ ૧૨૪ રતનસંગ ચકુભાઈ વાધેલા	૨૬૭
૮૮ મણીલાલ શામળદાસ શાહ	૨૬૦ ૧૨૭ અબેસંગ માધવસંગ ચોદાણુ	૨૬૬
૮૮ પુરોષોત્તમ સોમનાથ જગદી	૨૬૦ ૧૨૭ મહમદમીયા ફાતુમીયા શેખ	૨૬૬
૮૮ સાંતીલાલ ભાઈલાલ શાહ	૨૬૦ ૧૨૯ જગીલાલ નાયજી શેઠ	૨૬૫
૯૩ મોહનલાલ ખેતાજી છુછા	૨૭૬ ૧૨૯ ચંકરલાલ બીખાભાઈ પટેલ	૨૬૫
૯૩ લક્ષ્મીપ્રસાદ અંબાજી		
૯૩ તુળજરામ લીલા		
૯૬ સોમભાઈ દલસુખ		
૯૭ ધના મેધા કાળાસુઆ	૨૭૭ ૧૩૪ અમીરામ નારણદાસ સોની	૨૬૩
૯૭ ધરમચંદ નારણદાસ શાહ	૨૭૭ ૧૩૪ આતમારામ અંબારામ ત્રિવેદી	૨૬૩
૯૭ મણીલાલ નરભેરામ ગોર	૨૭૭ ૧૩૪ હુવર ઝવેર ખિસ્તી	૨૬૩
૯૭ નાયાલાલ કાળીદાસ સુવાર	૨૭૭ ૧૩૭ જખાભાઈ સાંકેજયંદ	૨૬૨
૧૦૧ છોટાલાલ પ્રેમચંદ શાહ	૨૭૬ - નીકાલવાળા	
૧૦૧ હરનારાયણ હરગોવિંદ ત્રિવેદી	૨૭૬ ૧૩૭ ચોદાન દોલા ખિસ્તી	૨૬૨

૧૩૯	નરોત્તમ ગોવનજી સંઘવી	૧૨૬૧	૧૭૫	કાના અમયા ચોદાણુ	૨૪૮
૧૪૦	અંબાલાલ માધવદાસ પટેલ	૨૫૮	૧૭૫	પાર્વતીશંકર તાપીશંકર દવે	૨૪૮
૧૪૦	કરસનદાસ જોષીરાનદાસ ખાન	૨૫૮	૧૭૬	અંબારામ લક્ષ્મીભાઈ પટેલ	૨૪૭
૧૪૦	શાંતીલાલ બેગરદાસ શાહ	૨૫૮	૧૭૬	કાળીદાસ નાનાલાલ ખલાસ	૨૪૭
૧૪૩	દામોદર કેશવરામ ઉપાધ્યાય	૨૫૬	૧૭૬	મોતીલાલ બાપુજી ઉપાધ્યાય	૨૪૭
૧૪૩	કોદરલાલ વસ્તારામ ત્રાહી	૨૫૬	૧૮૨	ચકરાભાઈ નાયાભાઈ પટેલ	૨૪૬
૧૪૩	માવજી મુંદર પ્રિસ્તી	૨૫૬	૧૮૩	અંબાલાલ જોષીરામ પંડ્યા	૨૪૫
૧૪૩	નર્મદાશંકર નાયાલાલ ભટ	૨૫૬	૧૮૩	સોમનાથ ભાઈશંકર ગવળ	૨૪૫
૧૪૭	આત્મારામ અંબારામ પટેલ	૨૫૫	૧૮૫	ખોડીદાસ નાયાભાઈ લુહાર	૨૪૪
૧૪૭	ડાહ્યાલાલ કાળીદાસ દાકર	૨૫૫	૧૮૫	મુળસંગ શીવસંગ રાઠોડ	૨૪૪
૧૪૭	ગોટાર હીરા સારાળા	૨૫૫	૧૮૫	સોમભાઈ માધાભાઈ પટેલ	૨૪૪
૧૪૭	મોતીલાલ બેચર રાવળ	૨૫૫	૧૮૮	શીવસંગ કાનજીભાઈ મહીડા	૨૪૩
૧૪૭	મોતીલાલ નાજાભાઈ પટેલ	૨૫૫	૧૮૯	હસ્તામણભાઈ હમ્મણભાઈ	૨૪૧
૧૪૭	પ્રહલાદભાઈ કેશવલાલ પટેલ	૨૫૫		મેમણુ	
૧૪૭	રઘુજીડાદાસ સામળદાસ મહેતા	૨૫૫	૧૮૯	નાનજી બીમજી રાજગોર	૨૪૧
૧૪૭	શંકરલાલ જોષીતારામ દીક્ષિત	૨૫૫		રાવઘયા	
૧૫૫	કેશવલાલ દામોદરદાસ ભાવસાર	૨૫૪	૧૮૯	મુરજલાલ દગિલાલ કલાલ	૨૪૧
૧૫૫	કેશુભા નારયણસંગજી યુઝાસમા	૨૫૪	૧૯૨	ચીમનલાલ મોહનલાલ પટેલ	૨૪૦
૧૫૭	હરગોવિંદ અમથાલાલ બારાટ	૨૫૩	૧૯૨	ગોરીશંકર રેવાશંકર ગોર	૨૪૦
૧૫૭	મણીલાલ કાળીદાસ હીવેદી	૨૫૩	૧૯૨	મગનલાલ જટારા કર શુક્લ	૨૪૦
૧૫૭	રામશંકર બકોરભાઈ પંડ્યા	૨૫૩	૧૯૫	કાળુ કરસન કુંભાર	૨૩૯
૧૬૦	દાદામીયા આજમખાન મસેક	૨૫૨	૧૯૬	સુનીલાલ જેતસીભાઈ પટેલ	૨૩૮
૧૬૦	જગન્નાથ મગનલાલ વ્યાસ	૨૫૨	૧૯૬	દીપતલાલ મદારાશંકર જાની	૨૩૮
૧૬૨	અણુ નર્સીંગ મહોબતસીંગ રહેવર	૨૫૧	૧૯૬	નંદાયાન દુર્લભજી પંડ્યા	૨૩૮
૧૬૨	ડાહ્યાલાલ મોતીલાલ જાની	૨૫૧	૧૯૬	નર્મદાશંકર જગનલાલ જાની	૨૩૮
૧૬૨	મંભીરમંગ મુળુભાઈ યુઝાસમા	૨૫૧	૨૦૦	મહમદમીયા બાપુમીયા શેખ	૨૩૭
૧૬૨	હમ્મરલાલ જગનલાલ રાથા	૨૫૧	૨૦૧	જયશંકર લક્ષ્મીરામ ઉપાધ્યાય	૨૩૬
૧૬૨	લાલચંકર મુળશંકર જોષી	૨૫૧	૨૦૧	કેશરીસીંગ રતનસીંગ બાગીઆ	૨૩૬
૧૬૨	માધવલાલ મગનલાલ શાહ	૨૫૧	૨૦૧	કેશવલાલ સુનિલાલ પુરવીઆ	૨૩૬
૧૬૨	પ્રાણનાથ કરમશી પટેલ	૨૫૧		કલાલ	
૧૬૯	પોપટલાલજીનાખીદાસ ચોકશી	૨૫૦	૨૦૧	કેશવલાલ ઘેનારામ મહેતા	૨૩૬
૧૬૯	વાસુદેવ મણીશંકર રાવળ	૨૫૦	૨૦૫	જેશંકર દુર્લભજી પંડ્યા	૨૩૫
૧૭૧	મંસીલાલ શ્રીકૃષ્ણ ભટ	૨૪૯	૨૦૭	ઉમીયાશંકર ડાહ્યાલાલ આમીન	૨૩૫
૧૭૧	હરિશ્વર લક્ષ્મીભાઈ યુઝાર	૨૪૯	૨૦૭	ડાહ્યાલાલ મોહનલાલ ભાવસાર	૨૩૪
૧૭૧	પ્રભાશંકર નારાયણ શુક્લ	૨૪૯	૨૦૭	પ્રહલાદભાઈ રઘુરામ જોષી	૨૩૪
૧૭૧	રહીમભાઈ બાદજીભાઈ મેલીમ	૨૪૯	૨૦૭	વાહીનાલ મણીનાલ શાહ	૨૩૪
૧૭૫	યુલામહુસેન ઉમરભાઈ બેલીમ	૨૪૮	૨૧૦	માધવનાથ જોષીતારામ રાવળ	૨૩૨
૧૭૫	હમ્મરલાલ બેધારામ રાવળ	૨૪૮	૨૧૧	નંદલાલ મુળશંકર મહેતા	૨૩૧
		૨૪૮	૨૧૧	સેમ્બલ કેશવભાઈ પ્રિસ્તી	૨૩૧

૨૧૩ ખગન કલ્યાણ સથવારા	૨૩૦ ૨૩૮ દીરાભાઈ દાકાભાઈ રાડોડ	૨૧૨
૨૧૩ મણીશંકર વીરમદાસ જોડી	૨૩૦ ૨૩૯ ચંદ્રલાલ ચક્રભાઈ મોદી	૨૧૦
૨૧૩ નરમદાસકર નરસિંહ દવે	૨૩૦ ૨૪૦ દુસેનભાઈ જલાલભાઈ શેખ	૨૦૬
૨૧૩ ગીરસાહેબભીષા અમીરભીષા	૨૪૧ કરભામજી દેવીસ મ સુગસમા	૨૦૮
સેવક	૨૩૦ ૨૪૨ મોતીનાલ લખતુભાઈ પટેલ	૨૦૬
૨૧૭ મોદન નાયુ વાળદ	૨૨૯	
૨૧૮ દસન અભરામ માલવત	૨૨૮	
૨૧૮ જોદાલાલ જીવરામ ભાવસાર	૨૨૮	
૨૨૦ નગીનલાલ ચીમનલાલ વ્યાસ	૨૨૭	૧ મદમદુસેન મુલામદુસેન શેખ ૩૨૦
૨૨૧ રમજીનાલ મંગળદાસ ચાહ	૨૨૫	૨ મજલેસાહેબ અમીનસાહેબ ૩૦૦
૨૨૧ ચનાભાઈ કુમેરદાસ પટેલ	૨૨૫	સેવક
૨૨૩ હરિપ્રસાદ જોદાલાલ પડયા	૨૨૪	૩ અબ્દુલભીષા મુલામદુસેન શેખ ૨૭૫
૨૨૩ રસુનભીષા કાલુભીષા શેખ	૨૨૪	૪ અબ્દુલભીષા દેવરઅબી સેવક ૨૭૨
૨૨૩ રતિલાલ ભાવચંદ શાહ	૨૨૪	૫ મહેજુમભીષા આલમભીષા કાઝી ૨૭૧
૨૨૩ રાકરલાલ અબાલાલ વ્યાસ	૨૨૪	૬ અબ્દુલમજીદ કુતુબદીન કાઝી ૨૭૦
૨૨૭ હીંગાલાલ રામજીભાઈ પટેલ	૨૨૨	૭ મુસ્તફાભીષા અબ્દુલભીષા મલેક ૨૫૪
૨૨૭ શીવશંકર રેવાશંકર ત્રિવેદી	૨૨૨	૮ દાદાભીષા રૂખડીન અન્નાસી ૨૪૧
૨૨૯ જોદાભાઈ હોયીભાઈ પરમાર	૨૨૦	૯ મુનામમદમદ હરમાઇન શેખ ૨૩૮
૨૩૦ બાનશંકર હમ્મરલાલ દવે	૨૧૮	૧૦ અદમદભીષા અબ્દુલભીષા મલેક ૨૨૦
૨૩૦ યાકુબ પીટર ખિસ્તી	૨૧૯	
૨૩૨ કેશવલાલ અબારામ તવાડી	૨૧૮	
૨૩૩ વદમજી લાલા રમારી	૨૧૭	૧ દુસેનભાઈ રસુલભાઈ ૨૮૮
૨૩૪ આમલાલ મંગળદાસ જાટ	૨૧૬	ખારેજીઆ
૨૩૪ મુનિલાલ સોમચંદ કાઠોગીર	૨૧૬	૨ સુતેમાન નાયુભાઈ જોરા ૨૬૬
પરી		૩ રસુલખાન દીનનાજખાન ૨૪૬
૨૩૬ કાગીદાસ ત્રાભોવનદાસ પટેલ	૨૧૪	કલ્યાણી
૨૪૭ શાતીનાલ પ્રતાપ ચોખા	૨૧૩	૪ યાસીનભીષા જલાલભીષા મલેક ૨૩૬

મે ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબના તા. ૮-૧૦-૧૮૨૬ ના હકમ નં. ૭૮૯૮ ના આધારે

(૨)

તા. ૩૦-૬-૧૯૨૬ ના દિવસે પૂરા થતા ત્રિમાસ દરમિયાન પાઠ્ય પુસ્તક યા ઇનામ તરીકે અથવા સાયેચેરી માટે મંજૂર થયેલાં પુસ્તકોની યાદી.

પુસ્તકનું નામ	કર્તાનું નામ	પ્રકાર કર્તાનું નામ અને કેશવ	નકલ દીઠ કિંમત રૂ. આ. પા. ઇ=ઇનામનું પુસ્તક લાઘ્યાચેરીનું પુસ્તક	શાને માટે મંજૂર આપવામાં આવી ? પાઠ્ય=પાઠ્ય પુસ્તક ઇ=ઇનામનું પુસ્તક લાઘ્યાચેરીનું પુસ્તક	શેરો
૧ કુમારગણિત ભાગ ૧ (૧લી આવૃત્તિ)	રેશર્સ ડી. ડી બોન્નલ્ડી અને આર પી બ્રનડા	રેશર્સ ડી. ડી બોન્નલ્ડી અને ડી ડી. બોન્નલ્ડી	૦-૬-૦	પાઠ્ય પુસ્તક તરીકે	પ્રાથમિક શાળાઓ માટે
૨ ઇન્દ્રાના પતિલાસ (૩જી આવૃત્તિ)	રેશર્સ એમ એમ પોટામિ અને વી આઇ હાયા	રેશર્સ એમ એમ પોટામિ એમ સી. કેહારી ની હવેલી અમદાવાદ	૧-૮-૦	"	માધ્યમિક શાળાઓ માટે
૩ બાળ વિહાર (૧લી આવૃત્તિ)	મિ હર્ષરવાલ વિભાવાળા	કાપડીચેળ, વડોદરા ગાદીવ સાહિત્ય મંદિર, કેળાપીઠ, સુરત	૦-૧૨-૦	ઇનામ તરીકે	પ્રાથમિક શાળાઓ માટે
૪ બીરબળનો બધુ (૧લી આવૃત્તિ)	"	"	૦-૮-૦	"	"
૫ મકુવ (૧લી આવૃત્તિ)	"	"	૦-૬-૦	"	"
૬ રોસ્ટોલની તથા વાતો (૨જી આવૃત્તિ)	"	"	૦-૪-૦	"	"

કુળજ્વાલના પ્રતિદાસની સચિત્ર સહેલી વાર્તાઓ (૧૯૧૧ આવૃત્તિ)	મિ બી પી ગ્રાફ મિ. લાઇયન પી ગ્રાફ હેન્રીસ્ટર લાઇયન રફ પ્રોગ્રા, (મહીમદ)	૦-૧-૦-૦ (ધટોડેવી કિમલ)	પાઠ્ય પુસ્તક તરીકે	પ્રાથમિક શાળાઓ માટે
૮ સદ્બોધ વાર્તાવલિ ભાગ ૧ થી (૨૭ આવૃત્તિ)	મિ. નારાયણ હેમચંદ્ર મહેતા પીરમથા રોડ, અમદાવાદ	૦-૧-૦-૦	પ્રથમ તરીકે	"
૯ એનન ભાગ ૨ ને (૨૭ આવૃત્તિ)	" "	૦-૧-૦-૦	"	"
૧૦ અમારી બીજી વાર્તાઓ (૧૯૨૫ની આવૃત્તિ)	સુચિત્ર એન એ પટેલ મિ. આર. એન. પટેલ ગ્રાફિટર "બાલકુન"	૦-૧-૦-૦	"	"
૧૧ આનંદ ધારા ભાગ ૨ ને (૧૯૨૫ની આવૃત્તિ)	પટેલ મિ. આર. એન. પટેલ	૦-૧-૦-૦	"	"
૧૨ ચાર વર્ષનું બાળક (૧૯૧૧ની આવૃત્તિ)	પુતળીબાઈ ધણરાજી મહેતા, પીરમથા રોડ, અમદાવાદ	૨-૦-૦-૦	સાથજેરી માટે	"
૧૩ પ્રાથમિક વર્ષનું બાળક (૧૯૧૧ની આવૃત્તિ)	" "	૧-૧-૦-૦	"	"
૧૪ મિત્રેથી (૧૯૧૧ની આવૃત્તિ)	મિ. એચ. આર. જાની મિ. હરનારાયણ આ. જાની, નવા દરવાજા, અમદાવાદ	૦-૧-૨-૦-૦	"	કન્યાઓ માટેની પ્રાથમિક શાળાઓ અને સામાજિક માટેની ફ્રે કોલેજ માટે પ્રાથમિક અને પ્રાથમિક શાળાઓ માટે
૧૫ બાળવૃદ્ધ (૧૯૧૧ની આવૃત્તિ)	મિ. એચ. એ દેસાઈ મિ. એચ. એ દેસાઈ રફાઈટ માસ્ટર, અમદાવાદ	૦-૧-૦-૦	પ્રથમ અને સાથજેરી માટે	

૧૬	બુધ્ધ વિચાર (૨ છ આવૃત્તિ)	મિ. કે. એન. બેથી	મિ. એમ. સી. ગ્રાહરી, કાપડીગોળ, રાવપુરા, વડોદરા	૦-૧૨-૦	લાયજેરી માટે	ટ્રેનિંગ કોલેજો માટે
૧૭	ધરતીકૃપ	મિ. છ. એન. પટેલ	મિ. છ. એન. પટેલ, મામાની ગમ્મી, વડોદરા	૦-૧-૦	"	માધ્યમિકશાળાઓ અને ટ્રેનિંગ કોલેજો માટે
૧૮	વિભજના અને ગર્ભના શાળાપોચાગી છબ્બડો	મિ. એમ. પી. આચાર્ય	"	૦-૧-૦	"	"
૧૯	ગતિહાસ પુસ્તક બીન્દુ (૧ લી આવૃત્તિ)	મિ. એમ. પી. આચાર્ય	પોપટલાલ મગન- લાલ ગજરાવાળા, રીચી- રોડ, અમદાવાદ	૧-૪-૦	પાઠ્ય પુસ્તક તરીકે	માધ્યમિક શાળાઓ માટે
૨૦	છબ્બડો પ્રાયમિક પ્રતિહાસ લાગ રહે (૧ લી આવૃત્તિ)	મ. સી. સી. મહેતા	મંગળદાસ હરકીશન- દાસ છુકસેલ્સ, સુરત.	૦-૮-૦	"	"
૨૧	સક્ષિપ મહાભારત (૧ લી આવૃત્તિ)	મિ. આર. યુ. પડ્યા	મિ. હવથુલાલ અ મહેતા, પીરમશા રોડ, અમદાવાદ	૪-૮-૦	ક્રનામ અને લાય જેરી માટે	પ્રાયમિક અને માધ્ય- મિક શાળાઓ માટે
૨૨	સસ્કૃત સાહિત્યની કથાઓ લાગ ૧ લો (૧ લી આવૃત્તિ)	મિ. એન. એન. શાહ	" "	૧-૧૨-૦	"	"
૨૩	કરપુર મંજરી (૧ લી આવૃત્તિ)	કુમારી સુમિત્રા દયાળજી મહેતા	" "	૩-૦-૦	લાયજેરી માટે	"
૨૪	કરપુર મંજરી (૧ લી આવૃત્તિ)	મિ. ડી. બી. રાવજી	" "	૦-૮-૦	ક્રનામ અને લાય- જેરી માટે	માધ્યમિકશાળાઓ અને ટ્રેનિંગ કોલેજો માટે
૨૫	બુજોળાવવા લાગ રહે (કન્યાશાળાઓ માટે)	મિ. એ. એમ દિવાનજી	મિ. એ. એમ. દિવાનજી પર્સનલ-આસિ ટુ. ધી એ. પ. એન ડી, અમદાવાદ	૦-૬-૦	પાઠ્ય પુસ્તક તરીકે	પ્રાયમિક કન્યાશાળાઓ માટે

૩૩ હિન્દુસ્તાની સંસ્કૃતિમિ એમ. એમ. પોદા (૧લી આવૃત્તિ)	" "	૧-૧૪-૦	"	પ્રાચીન અને સામ્ય- મિક સાળાઓ અને પ્રેમિક કોલેજો માટે
૩૪ હિન્દુસ્તાનમાં કાયદોગમિ. એમ. સી. પરીખ (૧લી આવૃત્તિ)	આપદીપોળ, સવપુરા, વડોદરા.	૧-૦-૦	આપદેરી માટે	પ્રાચીન કોલેજો માટે
૩૫ સુદિની માળાવરથા (૧લી આવૃત્તિ)	મિ. કે. એન. ભેષી	૧-૨-૦	"	"
૩૬ શ્રેયમનંદ (૧લી આવૃત્તિ)	મિ. ડી. એન. મહેતા	૦-૧૨-૦	પ્રનામ અને સાય- કાળનું પૃથ્વી માટે	"
૩૭ વેપોસિયન બોનાપાર્ટિ. ઇ. એમ. સાક લાગ રસો	"	૧-૦-૦	"	"
(૧૯૨૪ની આવૃત્તિ)	"	૨-૧૨-૦	આપદેરી માટે	"
૩૮ " " લાગ રસો	"	૨-૧૦-૦	"	"
(૧૯૨૪ની આવૃત્તિ)	"	૧-૦-૦	"	"
૩૯ મણવિદ્યા (૧લી આવૃત્તિ)	મિ. બી. એચ. ન્યેટી	૦-૧૩-૦	"	"
૪૦ પ્રાચીન હિન્દુસ્તાની રેણ વણી (૧લી આવૃત્તિ)	મિ. બી. બી. મહેતા	૦-૧૪-૦	"	"
૪૧ હંદગીનો વિદ્યા (૨લી આવૃત્તિ)	મિ. ડી. ને. ઓઝા	૦-૧૩-૦	પ્રનામ અને સાય- કાળનું પૃથ્વી માટે	પ્રાચીન કોલેજો માટે
૪૨ ગીરધર (૧લી આવૃત્તિ)	મિ. ને. ડી. મોદી	૦-૧૪-૦	"	"

૪૩-શાળા અને શિક્ષણ પદ્ધતિ (૧લી આવૃત્તિ)	મિ સી એમ દેસાઈ	"	કપડાનું પૂરું લાચણેરી માટે	પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શાળાઓ અને ટ્રેનિંગ કોલેજો માટે
૪૪-આલ્ફોનસ અફોન પ્રવાસ (૨ છ આવૃત્તિ)	મિ જી પી ભોળીપુરા	"	૧-૪-૦૦	"
૪૫-દેવા અને પાણી (૧લી આવૃત્તિ)	મિ એમ પી મદી	"	૦-૬-૦૦	"
૪૬-સહકાર્ય અને રાષ્ટ્રીય કુચન (૧લી આવૃત્તિ)	મિ એ ક પટેલ	"	૦-૧૩-૦૦	ટ્રેનિંગ કોલેજો અને માધ્યમિક શાળાઓ માટે
૪૭-બાળ પુષ્ટી (૧લી આવૃત્તિ)	મિ એમ એમ પરીખ	"	૦-૬-૦૦	પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શાળાઓ માટે
૪૮-રસાયન પ્રવેશ (૧લી આવૃત્તિ)	મિ એચ એમ દવે	"	૦-૬-૦૦	લાચણેરી માટે
૪૯-પાર્સોનિન્ડ (૧લી આવૃત્તિ)	મિ એચ બી શુભ	"	૧-૨-૦૦	"
૫૦-મીરાબાઈ (૧લી આવૃત્તિ)	મિ બી એન, મહેતા	"	૦-૧૦-૦૦	ટ્રેનિંગ કોલેજો અને માધ્યમિક શાળાઓ માટે
૫૧-પાણીના પગક્રમ ભાગ ૧લા ૧લી આવૃત્તિ	મિ ક એન ભોળી	"	૦-૬-૦૦	"
૫૨-" " બાચ રત્ને (૧લી આવૃત્તિ)	મિ સી એમ દવે	"	૦-૬-૦૦	"
૫૩-ઉર્ધ્વ તંત્ર (૧લી આવૃત્તિ)	મિ સી એમ દવે	"	૦-૬-૦૦	"

Telegrams, "Balls, Poona"

SATHE'S

BRITISH SPORTS AGENCY,

Sadashiv Peth, POONA CITY.

FOOT BALLS (Complete with lace & bladder.)

No 6		each	Rs	9, 10-8, 12
No 5	English McGregor	"	Rs	18, 20
"	McGregor Pattern	"	Rs.	9, 10-8, 12
"	8 Pannel	"	Rs	4, 5-8, 6-8, 8

BLADDERS.

No 6		each	Rs	2, 2-8, 3
No 6	Extra Thick Black	"	Rs.	1-12, 2-4, 3-8
"	Moseam	"	Rs	1-8, 2, 2-8
"	Cheap		Rs.	1-4
No 4 & No 8	Respectively		Rs	1-4, 1-8 & 1-0 1-4

INFLATORS.

English Male (Brass Made)	each	Rs	3-4 4-8, 5-8
German or country Male		Rs	1-4, 2 3
(Whistles Laces, Awls etc at reasonable prices)			

CRICKET.

Bats (Full size)	each	Rs	3 4-8, 6, 10
No 6		Rs	2-8 3 4-8, 6
No 5		Rs	2-4 2-8 3-8, 5
Balls (Corl or Leather)	"	Rs	1, 1-4 to 4

1927 TENNIS BALLS.

Widens Standard	Per doz	Rs	14-
Used Tennis Balls	"	Rs.	4, 6, 8

(CORRESPONDENCE IN ENGLISH OR MARATHI)

લેખનકળા કોપિખુકો

એક કાગળ { ગુજરાતી અને બાળભોજન નબરમાં } ૪૮
દરેક નબરની કિંમત અઢી આના { પાના

કેળવણી ખાતાના એ. ડિરેક્ટર સાહેબે મુબઈ હલાકાની
ગુજરાતી નિશાળોમાં ચલાવવાને મંજૂર કરી છે.

૨૫૦ અને તે ઉપરાત કોપિ ખરીદનારને સેક્ટે ૨૫ દલા કમિશન
આપવામા આવશે પેકિંગ અને રેલ્વે ખર્ચ પણ આપવામા આવશે, પણ
પોસ્ટ ભારતનું કે રેશનથી આગળનું ખર્ચ આપવામા આવશે નહિ.

કોપીઓ સાથે ખીજા પુસ્તકો મગાવનારને સેક્ટે એક ટકો હકસાઈ
• લખ મોકલી આપવા ગોઠવણ રાખી છે મળવાનું ઠેકાણું—

મુબઈ-ડાહ્યાભાઈ જગજીવન એન્ડ સન્સ.

કાલકાદેવી ખાતાના મહિર સામે નં. ૩૬૭.

અમદાવાદ-શ્રી ખડાયતા બુકડીયા-રીઝીડાડ.

ગોધરા, એમ વકીલ બ્રેધર્સની કંપની ઓફ બનાર.

શ્રી. શ્રી. આત્મારામ ભોતીરામ દીવાનજી કૃત

(પાંચ પુસ્તક તરીકે મળુર)

પ્રાથમિક ભૂગોળવિદ્યા ચોથા ધોરણ માટે કિ ૦-૪-૬

(કપા) ભૂગોળવિદ્યા બા ૧ લો (ચોથા ધોરણ માટે) કિ ૦-૪-૦

(કન્પા) ભૂગોળવિદ્યા બા ૨ નો કિ ૦-૬-૦

(કન્પાસાળાના પાંચમા તથા છઠ્ઠા ધોરણ માટે)

આ ભૂગોળોમા દરેક જિલ્લાના નકશાઓ તથા ખડના અને
રેશોના નકશાઓ આપવામા આવેલા છે તેમા રેલ્વે સડકો વગેરે
પણ બતાવેલી છે દરેક પુસ્તકમા ખીજા ૨૦ થી ૨૫ ચુર ચિત્રો
અને પ્રાકૃતિક ભૂગોળ સમજાવવાને ડાયગ્રામો આપેલા છે આ દરેક
પુસ્તક ધોરણ તથા ખાળકને અનુસરીને લખેલ છે

રોડ એજન્ટ મેશર્સ કરસનદાસ નારણદાસ એન્ડ સન્સ-

બુકસેલર્સ, નાણાવ, મુરત.

કચ્છીશાળામાં વધારો

કચ્છીશાળામાં વધારો.

દરકત શિક્ષક કોપિખુકો

કોપિની પહેલ કાદનાર અમો છીએ, બીજાઓએ પછી નક્કલ કીધી છે.

ગુજરાતી અને બાળબોધ આક ન બરમા તૈયાર છે

કેળવણીખાતાના મે. ડિરેક્ટર સાહેબે મુ'બઈ ઇલાકાની

દરેક ગુજરાતી નિશાળમાં ચલાવવાને મંજૂર કરી છે.

દરેક ન બરની કિંમત અઢી આના રાખી છે.

૨૫૦ તથા તેથી વધુ કોપિ ખરીદનારને સેકડે (૨૦) ટકા કમિશન ઉપરાંત ચેકિંગ અને રેલ્વે ખર્ચ આપવામા આવશે ૧૦૦૦ કોપી ક્રેડે તે ખર્ચ સાથે (૨૫) ટકા મળશે પણ પોસ્ટ મારફતનું કે સ્ટેશનની આગળનું ખર્ચ આપવામા આવશે નહિ દરકત શિક્ષક કોપી ખુકોની સ્ટીલ પેનો દરેક ન બરને બધ એસતી ૧ થી ૮ ન બરની, દરેક બોક્સમા એકજ ભતની દા ૬ કિંમત રૂ. ૦૧૧ નહી [હાલ માલ નથી]

મળવાનું ઠેકાણું--આદરજી કાવસજી માસ્તર

કે. નં. ૨૮-૩૦ ધોળીતલાવ-મુ'બઈ

જાહેરખબર.

શિક્ષકો તેમજ શિષ્ય વર્ગમા પ્રિય થઈ પડેલા પ્રશ્નોરૂપે બાળોપયોગી સરળ

સૃષ્ટિજ્ઞાનનાં પુસ્તકો

સૃષ્ટિજ્ઞાન	ધો. ૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭
કિંમત	૦-૨-૦	૦-૧-૦	૦-૩-૦	૦-૨-૦	૦-૪-૦	૦-૪-૦	૦-૫-૬

પ્રશ્નો-ભરતખ ડો સરળ ઇતિહાસ ધો ૫ ૬
૦-૩-૦ ૦-૪-૦ કમિશન ૩૩ ટકા મુજબ

વાચનમાળાના પાઠ તથા કવિતાના અર્થ કમિશન ટકા ૫૦ મુજબ--

ધો ૩	૪	૫	૬	આ ઉપરાંત ધોરણવાર નોટો પણ અમોએ
૦-૪-૦	૦-૪-૦	૦-૬-૦	૦-૮-૦	પ્રગટ કરી છે કમિશન ભરપુર આપવામા આવશે

લખો -મણિલાલ મૂળજીલાલ ઉપાધ્યાય શુક્રસેલર મુ. પેલાદ

કિંમત રૂ. ૦-૧૨-૦,

આરોગ્યશાસ્ત્રનાં મૂળતત્ત્વો.

(કન્યાઓ માટે)

કર્તા,

મેજર હુગિસન, આય્. પમ્. પમ્.

પ્રસિદ્ધકર્તા,

- મેકમિલન અને કંપની, લિમિટેડ.

આ પુસ્તકમાં મુખર્ષી કલાકમાં કન્યાઓ માટે સગકારે નફી કરેના અભ્યાસક્રમ પ્રમાણે 'આરોગ્યશાસ્ત્ર' ના મૂળતત્ત્વો મળી રીતે ચિત્ર સાથે સમજાવ્યા છે. શરીરના જીવા જીવન અવધવો એક એક સાથે કેવી રીતે જોડાએલા ■ ને તે શા કામ કરે છે, દાઢકા, હૃદય, રક્ત, રનાયુ, બર ડાની કરોડ અને જાનતન્ત્ર, શ્વાસ લેવાના ને પાચન કવાના અવધવો, એ બધા કેવી રીતે પોતાનું કામ કરે છે તે બધું જાત્રુ સારી રીતે સન- જાણ્યું છે હવા, પાણી, ખોરાક—એની આવશ્યકતા—સ્વચ્છતા, વસ્ત્ર, ઝોપી મેગ, અકસ્માત, તે વખતે કેના ઉપાન લેવા, તેમજ બાળકોને કેવી રીતે ઉછેરવા અને ગ્રાહ્ય માણસની કેવી રીતે માવજત કરવી, એ બધી બાબતો આરોગ્યશાસ્ત્રને લગતી છે, તેનું વિગેચન ઘણી સરળતાથી કરવામાં આવ્યું છે.

Hygiene for Girls By Major Hutchinson, I M S, As 12

મેકમિલન એન્ડ કંપની લિમિટેડ, મુખર્ષી

કાઠીઆવાડ અને ગુજરાતની વર્નાક્યુલર ક્ષાત્રનલની પરીક્ષામાં
ખચીત પાસ થવા માટે.

વ૦ ૩૧૦ ની પરીક્ષાના સવાલ જવોગ સાથે નીચેનાં પુસ્તકો ખરીદો:—

વ૦ ૩૧૦ ની પરીક્ષાનો ભોમિઓ (ભૂગોળના નકશાઓ સાથે),
હિંદનો ઇતિહાસ (જી. વે. કૃત); સપ્તેકૃત નવી ભૂમિતિનો શિક્ષક (આ-
કૃતિઓ સાથે); હિંદુ રાજ્યબંધારણ.

આ સિવાય નડિઆદ શહેરના વર્ણન સાથે તાલુકાની ભૂગોળ, ખેડા
જિલ્લાના વર્ણન, ગુજરાત પ્રાંતની ભૂગોળ (નકશા સાથે) મુખગણિત ભા-૨
(હિમેદલાઇ નારણલાઇ કૃત) મંગાવો તેમજ,

ચારિત્રવાન બાળકો બનાવવા માટે (વિશેષ વાચનમાં અગર એકેન્ડ્રા
રીડિંગ માટે) નીતિવાચનમાળા પુસ્તક ૧-૨-૩-૪ અને બાળરામાયણ,
બાળભાગવત (છપાય છે) તે મંગાવો.

નિશાળો માટે ! બગીચાઓ બનાવવાને સુંદર દેખાવનાં પુલખાડો,
વેશે અને શાકભાજી માટે સુધરેલી દ્રવ્ય મુજબનાં બીજાં મંગાવો; ફરેક
બીજાંના પરીકાની નં. ૧ એકની કિ. રૂ. ૦-૪-૦ રાખી છે.

અમારૂં સૂચીપત્ર તથા કેલન્ડર બોર્ડ મંગાવવા માટે આપનું સરનામું
લખો મફત મોકલવામાં આવશે.

એન લિ.

શા. છોટાલાલ રણુછોડાસ.

સરસ્વતી શુક્રદીપો-નડિઆદ.

૧. સરલ દેશીનામાની પદ્ધતિ-ટેકસ્ટ બુક, આ. ૭૩ મી.
૦-૫-૦; ૨. સરલ ગુજરાતી બાલ વ્યાકરણ-લાઇ. બુક, ધળે ઠેકાણે
ટેક્સ્ટ, આ. ૨૯મી, ૦-૫-૦; ૩ સરલ વ્યુત્પત્તિ જ્ઞાન પ્રકાશ (૫-૬-૭
ની ચોપરીના પાઠવાર ચબ્દોના કોપસહિત,) લા. પ્રા. બુક, સુધરેલી આ.
૩ જી. ૦-૮-૦; નવું સરલ મુખગણિત (બાળવર્ગથી ધો. ૫ સુધી
એકજ બુકમાં) ધળે ઠેકાણે ટેક્સ્ટ, આ. ૧૫ મી, ૦-૩-૦; ૫ ગુજરાત
પ્રાંતની ભૂગોળવિદ્યા આ. ૧૫મી. ૦-૧-૬. મુખ્ય એનન્ડ અમદાવાદ.

ઠે. પાનકોર નાકે એમ. બી. શાહની કંપની ઇ. ઈ.

ત્રેમચંદ હરમચંદ શાહ, ગોંડળના માણ ૩. એ. ઇ. મું. કંપડવંજ.

નવો સંદેશો

મુખર્ધ ઇલાકાની ભૂગોળ કત્તા, પ્રિતમરાય ટ્રજરાય દેસાઈ ૦-૫-૦
ટેકસ્ટ છુક તરીકે મંજુર:

રંગીન મુખર્ધ ઇલાકાના નકશા સાથે ચોથા ધોરણના અભ્યાસ માટે નવી પદ્ધતિ સર હિંદુસ્થાનનું સામાન્ય વર્ણન સાથે તૈયાર કરવામા આવી છે ઉપરાત જૂદા જૂદા નકશાઓ અને તેના અભ્યાસની પુરતી માહિતી આપવામા આવી છે નકશાઓ નીચે મુજબના અભ્યાસની પુરતી માહિતી આપનારા છે-ભૂતળ, જનમુઆરિ-જૂઝાઈના ઉચ્ચતામાન, વરસાદ, વરતી, વહેવાર માર્ગ, મધ્યવિભાગ, દક્ષિણવિભાગ, સિંધ, હિંદુસ્થાનની જૂરમના, શુજરાત પ્રાંત.

શુજરાત પ્રાંતની ભૂગોળ કત્તા વલ્લભલાઈ લલ્લુલાઈ પટેલ ૦-૪-૦
ખાતા તરફથી મંજુર:

સાહી અને સરળ ભાષામા ધોરણના અભ્યાસ મુજબ લખેલી છે સાથે શુજરાત પ્રાંતનો રંગીન નકશો પણ છે અને તે ઉપરાત-પાચે નિલ્લાના નકશાઓ તથા કાઠીઆવાડ પાલનપુર એજન્સિનો ખ્યાપદો નકશો પણ છે.

આના શુજરાતી કોપી કિ. ૦-૧-૬ ટેકસ્ટ છુક તરીકે મંજુર.

આંક અને તેનો ઉપયોગ. ખાતા તરફથી મંજુર છે.

ચોત્રો સાથે મુખ ગણિતનો પુરો વિષય સમજાવવામા આવે છે અને સરળ દાખલાઓ પણ આપવામા આવ્યા છે આકનો અભ્યાસ ધણીજ સરળતાથી કરી શકવા છે. મજબુત પુઠા સામે એજ કાગળમાં ઝાપેલો છે.

કમિશન પુરતું આપવામાં આવે છે.

સ્કૂલના ઉપયોગની ટેકસ્ટ છુકો, એકસર સાઈઝ નોટો, ટ્રેસિંગ છુકો રબર, રંગીન ચેતોની ડબ્બીઓ, કટપત્રીઓ વગેરે સહળા ચીજો અમો વી પાયા મોકલી શું લખો.—

ધી શુજરાત આરિએન્ટલ છુક ડીપો, અમદાવાદ.

રીંગિંગ = લખેલાના મામે,

શ્રી ઉપયોગી પુસ્તકોનું લીસ્ટ.

અગરચરિત્ર ભાગ ૧-
૨-૩-૪ ... ૧૧-૦

સરસ્વતીચંદ્ર ભાગ ૧-૨-
૩-૪ ... ૧૨-૧૨

સતીધર્મ પતિવ્રતા ભા. ૧-૨
૫-૮

પતિવ્રતા સતીમા:
(સચિત્ર) ... ૩-૮

પદ્માન્ત પોથી અથવા પાકશાસ્ત્ર
(વિજેદરીઆન) ... ૩-૦

વેતરવાતચારીવવાની કળા. ૨-૦

કુંથલુ કળા ભાગ ૨ જો
તથા ૩ જો ... ૫-૦

આસીની રાણી ... ૭-૦

ગુજરાતની જુની વાર્તા... ૩-૦

પૃથુરાજ ચૌદાણુ અને
આદ્યપરદાશ ... ૩-૦

સતીમ કળા ભા. ૧-૨... ૭-૦

શ્રીરત્ન ગીતા ... ૧-૮

કરી દિલ સિક્ક ... ૪-૦

વનિતા વિનોદ ... ૨-૮

કુસુમાનલી ... ૧-૧૨

અરખીયન નાઇટસ ... ૧૦-૦

કરજુલેનો ... ૨-૮

નવલગ ગા ભા ૧-૨ .. ૪-૦

મણી અને મોદન ... ૨-૮

વર્માની વિવિધ વાર્તા
(સચિત્ર) ... ૨-૦

કાવ્ય આધુર્વ ... ૨-૮

પંચીકરજુ .. ૨-૦

નીલમ માણેક ભા ૧ થી ૮ ૧૨-૦

મેધકૃત ... ૩-૦

હિન્દુસ્તાનની તીર્થ યાત્રા ૭-૦

અનુદરી નાટક (સચિત્ર). ૨-૮

કે પાસ માન સરોવર ... ૨-૮

મનુ રાણી ... ૩-૮

પ્રમાદધનની પ્રજ્ઞા
(સચિત્ર) ... ૪-૮

નીલમ માણેકની મંત્રિતિ

ભાગ ૧ થી ૮ ... ૪-૮

ચક્રવર્તી દર્બાર ... ૨-૮

વિશ્વ મોહિની ભાગ

૧ થી ૮ ... ૧૬-૦

ભારત લોકકથા ભાગ

૧ થી ૧૦ .. ૧૮-૦

વીર અને વીરપૂજા ... ૭-૮

વિવિધ સુખાભાસ ... ૩-૦

બીધા ચરિત્ર ભાગ ૧-૨. ૬-૦

વહેમી વનિતા ... ૨-૮

મોદખત કે મુશીમત
(સચિત્ર) .. ૫-૦

કનાપીનો કેઝારા .. ૪-૦

શ્રીગતિ વિજયા .. ૩-૦

મણીકાન્ત વાચાલા ... ૩-૦

મોતીમૈત્રી ... ૨-૮

સતી વિવેચી .. ૧-૮

કુખીતો દિવાસો ભાગ

૧ થી ૮ ... ૬-૦

હિન્દુસ્તાનનું મુલ ... ૫-૦

એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની,

બુક્સેલર્સ, પબ્લીશર્સ, એન્ડ પ્રિન્ટર્સ,

માટેની ૩ અંગ્રહી,

સુચના

૧. આ માસકમા છપાતા અન્ન-લખડાના લખ સાથે અમાર ગતાપણું હોયું એમ વાચકોએ માનવું નહિ.

૨. આ પત્ર સંબંધી લખાણ 'મિનેજર' ગુજરાત શાળાપત્ર, પંમતાવાદ' એ સિરનામે કરવું. છાપવા માટેનું લખાણ કાગળની એક જ પાત્રએ એકએ અક્ષરે લખવું. છાપવા યોગ્ય લાંબો તો તે છપાશે; નહિ સંદ કરેલા લેખ તેમજ અર્થોપત્રો પાછા મોકલવામાં આવશે નહિ.

૩. લેખકને ઉત્તેજન-વિષયો લખી મોકલનારની પૈસા લેવાની ખુશી છે તો 'પ્રથમથીજ ખુબર આપ્તાથી દર છાપેલે પાને યોગ્યતા પ્રમાણે રૂ.૧) કુપી આપવામાં આવશે. ચર્ચાપત્ર માટે કંઈ પણ આપવામાં આવશે નહિ.

૪. લવાજમ—વરસે એકતો રૂ. ૧-૮-૦ (ટપાલ ખર્ચ સાથે) અગાઉથી. વેચાર્થીઓ માટે ૦-૧૨-૦; છુટક અંકના રૂ. ૦-૨-૬; (ટપાલ ખર્ચ છુટું).

શાળાપત્રનું વરસ જન્યુઆરિથી ડિસેમ્બર સુધી ગણવામાં આવે છે; માટે ૧૨મની વચમાં જે આદક બંધ થયા માંગના દરો અથવા નવા થવા માંગતા દરો, તેમની પાસેથી જેટલા અંકો તેમને મળ્યા દરો તેટલાનીજ છુટક અંક લેખે કિંમત લેવામાં આવશે.

૫. મનિઆર્ડર-કુપનપર ગામ કે શહેરનું ઠેકાણું સ્પષ્ટ લખવું. તેમજ ત્યાં એકથી વધારે નિસાળો હોય તો નિસાળોના નંબર તથા શાળા-પત્ર ઓફિસ તરફથી અપાએલાં સરનામાનાં લેગલ ઉપરનો નંબર પણ લખવો.

૬. જાહેરખબરના દર—

મુદત	એકપાન	અડધુપાન	પા પા
આખું વર્ષ	રૂ. ૧૦૦)	રૂ. ૬૦)	રૂ. ૪૦
૭ માસ	રૂ. ૬૦)	રૂ. ૪૦)	રૂ. ૩૦,
ચંદુ માસ	રૂ. ૪૦)	રૂ. ૩૦)	રૂ. ૨૦)
એક માસ	રૂ.	રૂ. ૧૫)	રૂ. ૧૦)

ખાસ નોંધ—આખું અગાઉથીજ લેવામાં આવશે.

આ પત્ર સાથે કોઈ પણ હેડળીલ વહેંચવામાં આવશે નહિ.

૭. શાળાપત્રમાં આપેલી ખાનગી જાહેરખબરોમાં જણાવેલી ચોપ-ડીઓ ખાતાએ મંજૂર કરેલીજ હોય એમ હમેશ હોવું નથી; માટે દરેકને મંજૂર કરેલી ચોપડી ગણવી નહિ.

તાંત્રી,

તુલસીકૃત રામાયણ

ઉપામ ગુજરાતી બાપાનર, સર્વ કોઈ વાંચી શકે તે માટે દોષા-ચો
 પછ અક્ષર ગુજરાતી અને મોટા, વળી આરંભે પર છપાવતાં અને
 મોટે ભાગે નવાં એવાં કુલ ૪૦ શુદ્ધ-જોડપદ ચિત્રો, શુદ્ધ
 છપાઈ, સ્વદેશી કાગળ, સ્વદેશી શાલી, સ્વદેશી કપડું, શુભાર
 ૧૩૦૦ પૃષ્ઠ, ૬૧૧x૧૦૦નું કદ તથા પાકાં પૂર્ણ સાથે મુદ્ર
 રૂ.૬) રેસમી પૂઠું ૬૧; પણ પોત મુધી બાક મી.
 દરેક ચિત્રમાંનાં દરેક માણસ-પ્રાણી-જાડ-પાન સર્વને જુદાં ચિત્ર
 માનીને કોઈ ધારે, તે ચિત્રસંખ્યા બસેને સાટે ૫૦૦૦ પણ લખી શકે !
 મા ખાતાની આ રામાયણ નીકળી જાયનાં બીજી પણ બે તથા
 રામાયણોએ સરતી બનવા તરદી લીધી છે; માટે તે પણ આની સાથે
 સંરખાવી જોજો; અને છપાઈ, સફાઈ, બંધાઈ, ગરુર, બાપાનર, ચિત્રો,
 કાગળ વગેરે જેમાં વધુ ઠીક જણાય તેજ દેશો કેટલાક વેચન
 તે એવા કે ઉતરતી વસ્તુમાં કમીશન વધુ હોય તેા તેા;
 તેનેજ બહુજ વખાણે, માટે તેથી જૂલા પરવું નહિ.